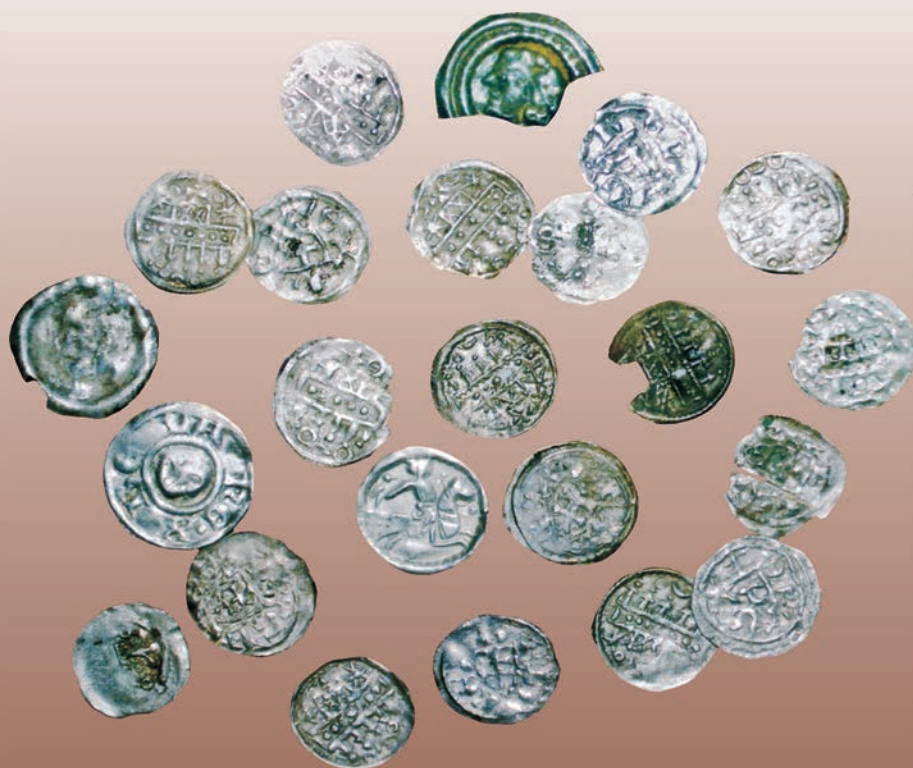

MINCE ARPÁDOVCOV Z ROKOV 1000-1301

Ich podiel na vývoji hospodárstva
stredovekého Slovenska

Ján Hunka

NITRA 2013

MINCE ARPÁDOVCOV Z ROKOV 1000 – 1301

Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska

Ján Hunka

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

STUDIA

INSTITUTI ARCHAEOLOGICI NITRIENSIS
ACADEMIAE SCIENTIARUM SLOVACAE

TOMUS XV

NITRAE MMXIII

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
NITRA

MINCE ARPÁDOVCOV Z ROKOV 1000–1301

Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska

Ján Hunka

Publikácia vznikla s podporou
Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR
a Slovenskej akadémie vied (projekt VEGA 2/0034/11, 2/0136/11, 2/0186/11)

NITRA 2013

Ján Hunka

MINCE ARPÁDOVCOV Z ROKOV 1000–1301

Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska

Nitra 2013

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

Studia, Tomus XV

Vydal

© Archeologický ústav SAV Nitra, 2013

© VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2013

© Ján Hunka, 2013

Hlavný redaktor – PhDr. Matej Ruttkay, CSc.

Recenzenti – Mgr. Marek Budaj, PhD., PhDr. František Oslanský, CSc.

Anglický preklad – Anton Pokrivčák

Úprava ilustrácií – Bc. Silvia Ptáčková

Počítačová sadzba – Beáta Jančíková

Návrh obálky – Beáta Jančíková

Tlač – VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava

Rozširuje a objednávky prijíma – Archeologický ústav SAV
Akademická 2, 949 21 Nitra
tel.: +421/37/6943 209
fax.: +421/37/733 56 18
e-mail: nraukniz@savba.sk

Za znenie, obsah príspevkov a kvalitu obrazových príloh zodpovedá autor

Na prednej strane obálky – súbor mincí z Moldavskej jaskyne. Foto: M. Soják.

Na zadnej strane obálky – výber mincí zo slovenských nálezov. Archív autora.

ISBN 978-80-89315-50-5 (Archeologický ústav SAV Nitra)
ISBN 978-80-224-1340-4 (VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava)

OBSAH

Úvod	7
1 Dejiny výskumu najstarších uhorských mincí, nové možnosti bádania	9
2 Uhorské mincovníctvo v 11. storočí	15
2.1 Počiatky razby mincí v čase vlády Štefana I. (997–1038)	15
2.2 Uhorské mincovníctvo po roku 1038, za Petra Orseola a Samuela Abu (1038–1046)	23
2.3 Hospodárstvo a obchod v čase vlády Ondreja I. (1046–1060)	24
2.4 Mincovníctvo uhorských vojvodov, Bela a Gejzu (1046–1074)	26
2.5 Uhorské mincovníctvo za vlády Šalamúna (1063–1074) a Gejzu I. (1074–1077)	37
2.6 Spoločenské a hospodárske pomery za panovania Ladislava I. (1077–1095)	38
3 Peňažná politika Arpádovcov v 12. storočí	43
3.1 Výroba mincí v čase vlády Kolomana (1095–1116)	43
3.2 Razba mincí za vlády Štefana II. (1116–1131)	46
3.3 Nález denárov zo začiatku 12. storočia z Hronského Beňadiku	47
3.4 Finančná politika Bela II. až Ladislava II. (1131–1163)	50
3.5 Razba anonymných denárov a ich vplyv na hospodárstvo Slovenska	52
3.6 Obnova stabilnej uhorskej meny v čase vlády Bela III. (1172–1196)	59
3.6.1 Dva typy medených mincí Bela III. – dôsledok menovej reformy v Uhorsku?	64
3.7 Razba brakteátov, poklad mincí z Rišňoviec	71
4 Spoločenské a ekonomické pomery na Slovensku v 13. storočí	87
4.1 Výroba mincí v časoch vlády Imricha (1196–1204) a Ladislava III. (1204–1205)	87
4.2 Úpadok mincovníctva za vlády Ondreja II. (1205–1235)	87
4.3 Hospodárske pomery v časoch Bela IV. (1235–1270)	94
4.4 Súbor mincí a sekaného striebra z Krupiny	103
4.5 Mincovníctvo posledných Arpádovcov – Štefana V. (1270–1272), Ladislava IV. (1272–1290) a Ondreja III. (1290–1301)	104
4.6 Rakúske fenigy z 2. polovice 12. až začiatku 14. storočia, ich vplyv na hospodárske pomery na Slovensku	111
4.7 Slovenské nálezy cudzích mincí (okrem rakúskych)	119
4.8 Vplyv židovských nájomcov uhorských mincovní na hospodárstvo štátu	122
5 Záver	125
6 Katalóg slovenských nálezov mincí z rokov 1000–1301	217
7 The Arpad Dynasty Coins from 1000–1301. Their Role in the Development of Medieval Slovakia's Economy. Summary	151
8 Literatúra	155
Skratky použité v literatúre	169
9 Obrazová príloha	173

ÚVOD

Čas vzniku Uhorského kráľovstva na prelome rokov 1000–1001 a tristoročná vláda dvadsiatichtroch panovníkov z dynastie Arpádovcov (do roku 1301) boli jedným z prelomových období politického vývoja strednej Európy. Priniesli výrazný predel aj do spoločenského vývoja obyvateľov žijúcich počas včasného stredoveku na území dnešného Slovenska. Vznik nového štátneho celku výrazne ovplyvnil ďalšie politické osudy tejto časti Európy. Tak ako si muselo Uhorsko vytvoriť politické, kultúrne, obchodné a iné spoločenské kontakty so všetkými okolitými štátmi, tak sa musela stredoveká Európa vyrovnávať s existenciou mnohonárodnostného Uhorska.

V mojej práci poskytujem súčasné znalosti k riešeniu problému akým spôsobom sa odrazila výroba včasnouhorských arpádovských mincí na vývoji hospodárskych vzťahov na území Slovenska (chápáného v dnešnom geografickom rozsahu) v stredoveku, teda počas obdobia 11. až začiatku 14. storočia. Proces výroby prvých uhorských mincí už rekonštruovala práca popredného maďarského hospodárskeho historika a numizmatika B. Hómana o menových pomeroch v Uhorsku v rokoch 1000 až 1325 (*Hóman 1916*). Ale tá je riešená z celoštátneho hľadiska. Preto sa otázkou ako sa mince Arpádovcov prejavili v niektorej časti Uhorska, teda aj na Slovensku, sa nezaoberal. V poslednom polstoročí sa síce načrtlo viacero prehľadov poznatkov o banskej a hospodárskej histórii stredovekého Slovenska. Tie sformulovali hlavne J. Hlinka, Š. Kazimír, J. Labuda, R. Marsina, P. Ratkoš a J. Vozár (*Dejiny Slovenska 1986*, 186–195, 253–261; *Hlinka 1989*, 153–164; *Hlinka/Kazimír/Kolníková 1976*, 139–144, 164–174; *Kazimír 1989*, 117–124; *Labuda 1992*, 135–164). Ale danú tému väčšinou riešili štúdiom zachovaného archívneho materiálu, kronikárskych správ, výťahov zo zákonníkov, čiastočne aj archeologickými výskumami. Nálezmi mincí sa zaoberal len málokto.

Od čias evidencie prvých slovenských nálezov včasnouhorských mincí už uplynulo minimálne 150 rokov. V súčasnosti je vďaka novým prekvapujúcim nálezom známych minimálne dvadsaťnásobne viac nálezov týchto mincí ako tomu bolo v polovici 19. storočia. Preto sa treba zmieriť s faktom, že závery numizmatikov a historikov z 19. a zo začiatku 20. storočia sú dnes použiteľné pre Slovensko len čiastočne (*Gohl 1907*, 125–135; *1908*, 102–109; *Hóman 1916*, 205–206; *Jeszenszky 1914*, 52–66). V súčasnosti je nutné ich brať do úvahy s určitou rezervou. Alebo je ich treba na podklade nových objavov úplne prehodnotiť. Slovenské historické práce z posledných 50. rokov sa väčšinou zaoberali politicko-spoločenským vývojom územia Slovenska od 8. do začiatku 14. storočia, resp. dejinami jeho osídlenia, vznikom a rozvojom miest a inými problémami. Ale tie len v malej miere využívali aj poznatky získané numizmatickým bádaním. Preto sa domnievam, že je preto nanajvýš aktuálne, aby sa riešil problém vývoja hospodárstva na Slovensku v danom období tiež z hľadiska peňažného. Problémy uhorského mincovníctva 11. až začiatku 14. storočia sa v nejednom prípade odrazili na celkovom vývoji štátu. Ale rôzne etapy regresu či progresu meny mali rozdielne prejavy v jednotlivých častiach Uhorska, v súvislosti s ich ekonomickou či spoločenskou vyspelosťou. Preto je nutné analyzovať situáciu aj v rámci Slovenska.

Pri zostavovaní práce boli využité dva základné druhy prameňov. Boli to predovšetkým pramene numizmatické – ojedinelé a hromadné nálezy mincí, resp. iných s obchodom spojených predmetov – napr. brakteátovej schránky z Nitry. Ďalej to boli pramene písomné – kroniky, uhorské zákonníky, colné registre, ako aj súbor skoro 150 kusov listín, v ktorých sa pojednáva o trhových miestach, platbách, predajoch a kúpach tovarov. V neposlednom rade som sa snažil využiť i výsledky archeologického bádania, keď sa sledovalo, za akých podmienok boli mince nájdené na rôznych slovenských lokalitách pôvodne uložené či stratené. Platidlá Arpádovcov som porovnával aj s niektorými monumentálnymi umeleckými predmetmi – freskami, sochami, hlavicami stĺpov a pod., lebo stredoveká kultúra bola univerzálna. Preto sa mnohé námety z takýchto druhov pamiatok dostávali v transformovanej podobe

na mince. Daný proces pôsobil neraz aj opačným smerom. Mince som ponímal nielen v ich numizmaticko-hospodárskej podobe, ale aj ako predmet, na ktorom sa odrážali kultúrne a interetnické vplyvy stredovekej spoločnosti, pôsobiacej aj na našom území, resp. ako veci využívané pri rôznych etnografických zvyklostiach.

Ďakujem za poskytnutie numizmatických prameňov, starých aj nových nálezov uhorských a cudzích mincí, všetkým vedúcim archeologických výskumov, ktorí ich odovzdali do numizmatického depozitu Archeologického ústavu v Nitre, resp. do depozitov ďalších archeologických pracovísk. Tiež pracovníkom slovenských múzeí, krajských stredísk Pamiatkového úradu SR a mnohým súkromným zberateľom zachraňujúcim takéto nálezy. Aj vďaka nim sa podarilo vytvoriť jedinečný súbor včasno-uhorských a iných mincí nájdených počas posledných približne 100 rokov na Slovensku. Ten sa stal základom pre vedeckú analýzu spomenutých nálezov. Za možnosť konzultácií ďakujem pracovníkom Archeologického ústavu SAV v Nitre, Slovenského národného múzea v Bratislave, Historického ústavu SAV v Bratislave. Tiež zo zahraničných muzeálnych pracovísk, predovšetkým I. Gedaiovi, L. Huszárovi, Cs. Tóthovi z Maďarského národného múzea v Budapešti, L. Kovácsovi z Archeologického ústavu MAV v Budapešti, D. Grossmannovej, J. Sejbalovi, J. Šmerdovi z Moravského zemského múzea v Brne, či L. Polanskému a J. Militkému z Národného múzea v Prahe, H. Emmerigovi z Viedenskej univerzity. Určité špecifické problémy som riešil aj s P. Arnoldom z Mincového kabinetu v Drážďanoch a B. Klugem z Pruského múzea v Berlíne. Tiež s B. Paszkiewiczom a S. Suchodolskim z Varšavskej a Wroclawskej univerzity.

V neposlednej rade ďakujem mojej rodine za vytvorenie tvorivého prostredia na tvorbu tohto diela.

Počas vytvárania tejto monografie som publikoval niektoré predbežné výsledky mojej práce formou obsiahlejších štúdií. Konkrétne sa jedná o práce o mincovníctve uhorských vojvodov (*Hunka 1996a*), o výrobe brakteátov (*Hunka 1996b*), o problematike výskytu rakúskych mincí na Slovensku (*Hunka 1996c*). V predloženej monografii sú ich prepracované a podľa najnovších poznatkov doplnené verzie.

Autor

1 DEJINY VÝSKUMU NAJSTARŠÍCH UHORSKÝCH MINCÍ, NOVÉ MOŽNOSTI BÁDANIA

Záujem o včasnouhorské platidlá pretrváva v strednej Európe už skoro 250 rokov. Jeho počiatky je možné sledovať od roku 1761, keď vyšli v Norimbergu prvé práce Johanna Friedricha Joachima nazvané *Das neu eröffnete Münzkabinet*. Autor v nich popísal niekoľko sto kusov európskych stredovekých mincí. Okrem iných tiež platidlá uhorských kráľov Štefana I., Petra Orseola, Ondreja I., Bela I., III. a IV. (Joachim 1761a; 1761b; 1761c; 1761d; 1761e; 1761f). Ďalšie zošity svojej edície autor vydal o tri roky neskôr. Popísal v nich iné peniaze Štefana I., platidlá vojvodu Bela, kráľov Ladislava I. a IV., Kolomana a viacero vtedy nezaradených arpádovských mincí (Joachim 1764a; 1764b; 1764c; 1764d; 1764e; 1764f; 1764g; 1764h). Dokumentačná a vedecká hodnota týchto zošitových katalógov je z dnešného hľadiska veľmi nízka. Súčasné poznatky o týchto razbách sú podstatne rozsiahlejšie. Je zaujímavé, že v svojej práci ale nepopísal aj platidlá iných známych uhorských panovníkov, Šalamúna, Ondreja II. Dá sa predpokladať, že museli byť v 18. storočí už známe, veď aj dnes sú to pomerne bežne nachádzané mince. Joachimov katalóg dokazuje, že uhorskí numizmatici udržiavali už od konca 18. storočia krok s vtedajším európskym numizmatickým bádaním a aj prostredníctvom spoznávania mincí sa aktívne zaujímal o sledovanie dejín Uhorského kráľovstva.

Na Joachimove práce nadviazal Stephanus Weszprémi. V rokoch 1781 a 1787 publikoval razby Štefana I. a II., Gejzu I., Bela I., a popritom aj vládcov zo 14. storočia, napr. Karola Róberta (Weszprémi 1781, 218–230; 1787a, 489; 1787b, 474–485).

Oveľa závažnejšou prácou pre spoznanie arpádovských mincí ako dielo Weszprémiho je ale kniha Štefana Schoenvisnera nazvaná *Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus* (1801). Tá už naznačuje snahu po ich prvotnom vedeckom triedení. Prostredníctvom stoosemdesiatichdvoch strán textu a dvoch obrazových tabúl publikoval 67 typov včasnouhorských mincí. Popri minciach aj štyri medailóny, ktoré považoval za arpádovské. Prvé dva mali byť z čias vlády Štefana I., teda zo začiatku 11. storočia. Je to predovšetkým zlatý medailón s portrétom Štefana I. a jeho syna Imricha a nápismi STEPHANVS REX-PANNONIA (Schoenvisner 1801, tab. I: 10). Za razbu Štefana I., resp. Ladislava I. ho považuje aj I. Gedai (1999). Druhý, strieborný, nesie portrét vládcu v pozdnerímskom štýle, na druhej strane je kríž. Obrazy dopĺňajú legendy SANCTVS STEPHANVS – ALEMANIA (Schoenvisner 1801, tab. I: 11). Nevedno prečo sem autor zaradil aj strieborný „peniaz“ s portrétom muža a nápisom ADVLA REX/ kráľ Attila (Schoenvisner 1801, tab. I: 5). Najkrajší je ale zlatý medailón na počesť manželky Ondreja II., kráľovnej Alžbety. Nesie jej portrét a obraz neskororománskeho chrámu (Schoenvisner 1801, tab. II: 70). H. Winter (2011, 16–17, č. 17/1, 17/2) datuje tento medailón pred rok 1619, takže v žiadnom prípade nemôže byť včasnouhorský. Katalóg odráža úroveň poznatkov o uhorských minciach známu na začiatku 19. storočia. Preto nie je Schoenvisnerove chronologické a typologické usporiadanie jednotlivých typov mincí identické s dnešným. Nedostatok nálezov mincí mu neumožnil vytvoriť súvislejší rad za sebou idúcich typov mincí. Preto ich zoraďoval iba podľa mena panovníkov a podľa príbuzných ikonografických námetov. Prednosťou Schoenvisnerovho katalógu je ale skutočnosť, že každú mincu dôkladne popísal, alebo aspoň uviedol v ktorom náleze či numizmatickej zbierke sa vtedy nachádzala. Ich metrologické parametre (priemer, váhu, akosť) taktiež nespomína. Preto bol schopný sledovať len časť z poznatkov, ktoré mu mohlo štúdium včasnouhorských mincí poskytnúť. Schoenvisnerov katalóg je zaujímavý aj v rámci problematiky vývoja numizmatického bádania na Slovensku. Práve v ňom sa totiž nachádza jeden z najstarších zápisov o náleze pokladu mincí na našom území. Konkrétne sa jedná o súbor cca 200 denárov a poldenárov uhorských, českých a moravských panovníkov z 11. storočia. Našiel sa v roku 1781 v obci Chvalová. Obsahoval platidlá Štefana I., Abu Samuela a Ondreja I. Teda mal byť ukrytý do skryše niekedy na začiatku 2. polovice 11. storočia (Schoenvisner 1801, 101–102; Hunka 2007, 19–24).

Na Schoenvisnerovu prácu nadviazal významný uhorský historik Jakab Rupp. V jeho diele *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei lerajzolva történeti és pénztudományi kütfők után megmagyarázva* (1841) je venovaných problému arpádovského mincovníctva až 168 strán textu a 11 obrazových tabuliek. Popisy mincí sú už kompletnejšie. Popri nových typoch mincí zobrazil aj varianty razidiel bežnejších mincí. Jeho typologické triedenie mincí je v mnohom podobné na dnešné, lebo vychádzal z rozboru vtedy známych nálezov. Kresby mincí sú veľmi verné. Najlepšie to vidno pri ich konfrontácii s fotografiami uverejnenými v diele L. Huszára (1979). Na rozdiel od predchádzajúcich katalógov, Rupp pri minciach

publikoval ich základné metrologické údaje a vzácnosť. Snažil sa aj rozlíšiť čo najväčší počet mincových značiek – sigiel, pomocných, dodatočne vyrazených znakov. Ale ani prísny vedecký výber Ruppovi nezabránil v tom, aby sa do jeho popisov a tabuliek nedostalo zopár novodobých napodobení. Sú to iba jednostranné mince, medaile(?) Gejzu I. a Ladislava I. s nápismi GEICA D/vx/ a LAD/islavs/ (*Rupp* 1841, tab. XI: 327–328). Ruppov katalóg slúžil ako základná práca na určovanie včasnouhorských mincí až do konca 19. storočia. Mnohé v ňom uvedené poznatky sú cenné ešte aj dnes, lebo viaceré z ním študovaných platidiel neprežili obdobie 1. a 2. svetovej vojny.

Ďalším cenným prínosom k spoznávaniu arpádovských mincí bola práca Józsefa Weszerleho nazvaná *Hátrahagyott érmészeti táblái* (1873). Pozostáva zo 144 strán textu a 165 tabuliek s kresbami mincí (arpádovské sú na 20-tich). Autora predovšetkým zaujali rôzne varianty razidiel jednotlivých typov včasnouhorských peňazí. V nejednom prípade je jedna tabuľka venovaná len jednému typu mincí. Poldenárov čiže obolov Štefana I. uverejnil 21 variant, vojvodských obolov Bela I. 18, obolov Šalamúna s postavou panovníka 33, medených mincí byzantského typu zaraďovaných dnes do rokov 1190–1240 18 variant. Je jasné, že napriek dôkladnej znalosti najstarších uhorských mincí nepoznal všetky dnes známe platidlá. Škoda, že veľkolepo koncipovaný katalóg Weszerleho, ktorý mal byť základom k detailnému, až razidlovému, spracovaniu všetkých uhorských a sedmohradských mincí nebol nikdy dokončený. Ako uvádza G. Radóczy v úvode k reprintu tejto publikácie, autor zomrel v roku 1838 uprostred svojej niekoľkotisícovej zbierky a nedokončenej práce. Preto ani neexistujú žiadne komentáre k zobrazeným minciam. Hoci tie by boli bývali veľmi cenným študijným materiálom (*Radóczy* 1994). Weszerle nechal prostredníctvom rytca Mózes Miskovicsa zobraziť 720 arpádovských mincí. Dnes sú jeho tabuľky dôležitým študijným materiálom. Aspoň čiastočne naznačujú, čo vtedajšia uhorská numizmatika o týchto peniazoch vedela.

Ruppov a Weszerleho katalóg prekonala v roku 1898 práca známeho uhorského historika a numizmatika László Réthyho. Už jej názov *Corpus Nummorum Hungariae* naznačil, že autor v nej chcel zobraziť všetky vtedy známe typy uhorských mincí z rokov 1000–1301. To sa mu aj plne podarilo. Preto sa jeho katalóg stal asi najcitovanejšou maďarskou numizmatickou prácou, lebo plne nahradil starší katalóg J. Ruppy (1841). Podľa neho sa určovali arpádovské mince minimálne do 60. rokov 20. storočia a v nejednom prípade až do vydania nového katalógu uhorských mincí L. Huszára (1979). V Maďarsku sa doteraz považuje za základný katalóg arpádovských mincí. Na 40 stranách textu a v 18 tabuľkách popísal a zobrazil 387 typov včasnouhorských mincí používaných počas denárového obdobia. Ako podklady ku kresbám použil tabuľky z Weszerleho katalógu. Tie ale doplnil o nové mince, hlavne z nálezov publikovaných v časopise *Archeológiai Értesítő* a v iných odborných prácach. Na prvých štyroch stranách publikoval krátky komentár k počiatkom razby mincí v Uhorsku a k vývoju uhorského mincovníctva do polovice 12. storočia. Ďalšie komentáre má pri príslušných popisoch mincí. Na rozdelenie mincí do jednotlivých skupín využil Réthy najmä ikonografické hľadisko. Do jednej skupiny včlenil všetky mince s podobnými námetmi. Napr. razby s krížom na averze aj reverze, teda typu kríž-kríž (Štefana I. až Ondreja I., ale odlíšil ich od razieb vojvodov Bela a Gejzu); typu obraz panovníka a nápis PANNONEIA (Šalamúna); typu kríž a nápis LADISLAVS REX (razby Ladislava I., Kolomana, Štefana II., Gejzu II.); typu korunovaná hlava panovníka a kríž (Ladislava II.). Samostatne sa vyjadril k medeným minciam byzantského a arabského typu (zaradil ich do čias Štefana IV.). Od čias Bela III. mince zoradil podľa mien panovníkov, lebo ich už nebolo možné roztriediť podľa jednotlivých námetov. Celkove tak vytvoril 19 sérií, čiže skupín rôznych mincí. V poslednej sú platidlá Ondreja III., Václava a Ota bavorského. Katalóg L. Réthyho, aj keď má určité nedostatky, predstavoval v svojej dobe jeden z vrcholov uhorskej numizmatickej spisby. Veľmi prínosné sú jeho popisy mincí a ich grafické zobrazenia. Ale chýbajú údaje o mieste ich uloženia. Predpokladá sa, že vychádzal hlavne z materiálu deponovaného v zbierke Maďarského národného múzea v Budapešti, kde dlhodobo pôsobil. Tiež základné metrologické údaje, včítane údajov o akosti platidiel.

Nedostatky Réthyho katalógu odstránila až veľkolepá monografia významného hospodárskeho historika Hómana Bálinta, vydaná v roku 1916. Autor svoju prácu nazval *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Na 710 stranách textu veľmi dobre popísal príčiny výroby mincí v Uhorsku, historický vývoj uhorského hospodárstva v 11.–14. storočí, spomína všetky menové krízy, príčiny a dôsledky obehu cudzích mincí. Prvoradým kritériom pre poznanie mincí sa mu stali výsledky jeho štúdia dosiahnuté analýzou vtedy známych hromadných a ojedinelých nálezov mincí. Tak sa mu podarilo pomerne presne zatriediť väčšinu mincí. Vývoj arpádovského mincovníctva sledoval v kontexte s celoeurópskym peňažným vývojom. Preto postrehol mnohé vzájomné zviazanosti jednotlivých ekonomík – napr. počas vlády Štefana I. s bavorským mincovníctvom, za Ondreja II. s talianskym meranským mincovníctvom, za Bela IV. až Ondre-

ja III. s rakúskym mincovníctvom. Hóman sa až tak detailne nezameral na popisy jednotlivých mincí (odvolával sa na Réthyho katalóg), no ikonografickému rozboru venoval v svojej práci adekvátne miesto. Veľkou prednosťou Hómanovej práce sú metrologické tabuľky. V nich sú uvedené stovky údajov, napr. koľko mincí jedného typu mal možnosť skúmať, aké mali základné metrologické danosti, aké sa zistili akosti mincového kovu. Toto mu umožnilo vytvoriť základnú schému vývoja včasnouhorského mincovníctva, z hľadiska poznania mincí podľa zmien ich veľkosti, hmotnosti a akosti. Kombináciou všetkých získaných faktov – metrologických, akostných a ikonografických údajov a dôslednou analýzou nálezov potom rozdelil mince do viacerých chronologických súborov. V niektorých prípadoch sú jeho vedecké závery dodnes skoro neprekonané (napr. pri poznaní rakúskych a friesachských fenigov). V iných museli byť kvôli novším nálezom pozmenené (u uhorských brakteátov, medených mincí byzantského a arabského typu a pod.). Ako historik sa snažil spoznať a vyhodnotiť všetky fakty o celospoločenskom vývoji v danej dobe v Uhorsku, preto využil aj všetky vtedy známe písomné pramene so zmienkami obchodného charakteru. Z hľadiska historickej faktografie je Hómanova práca najkompletnejším súpisom všetkých známych skutočností o tomto období a ich veľmi dobrým vyhodnotením. Ani po sto rokoch od vydania jeho práce nie je známa ucelenejšia monografia o mincovníctve Arpádovcov. Nové práce majú už len čiastkový záber, napr. kniha Istvána Gedaia o počiatkoch mincovníctva Arpádovcov (*Gedai* 1986), resp. publikujú sa len väčšie mincové nálezy.

Počas 1. polovice 20. storočia sa väčšina z numizmatikov pôsobiacich v Maďarsku a na Slovensku venovala len zhodnocovaniu významnejších mincových nálezov. V rokoch 1907–1908 publikovali O. Gohl a J. Petrikovich krupinský nález 652 mincí a 76 kusov sekaného striebra z polovice 13. storočia (*Gohl* 1907, 125–135; *Petrikovich* 1908, 70–82). V roku 1908 opísal O. Gohl ďalší významný slovenský nález, z Luda-níc. Obsahoval 263 obolov Petra Orseola, Abu Samuela, Ondreja I., vojvodu Bela a Šalamúna (*Gohl* 1908, 102–109). V roku 1914 publikoval poklad 1812 mincí Štefana I. až Gejzu I. z Dolných Chlebian G. Jeszenszky (1914, 52–66). Tento autor vydal aj ďalšie práce dôležité z hľadiska poznania slovenských dejín. O prvých uhorských medených platidlách (*Jeszenszky* 1935–1936, 35–47), o nálezoch mincí z čias vlády Ladislava I. (*Jeszenszky* 1939–1940, 26–38) a o mincovaní uhorských vojvodov (*Jeszenszky* 1941, 24–27). V roku 1940 publikoval aj jeden z najväčších nálezov arpádovských mincí označovaný ako felvidéki, hornouhorský, alebo ako ho označuje práca *Nálezy 2* (č. 77) zo Slovenska. Dnes je v odbornej spisbe známejší ako poklad zo Slovenska. Obsahoval 1630 až 1650 obolov a denárov Petra Orseola, vojvodu Bela, Šalamúna, vojvodu Gejzu, Gejzu I. a Ladislava I., tiež denáre/fenigy biskupa Eberharda (*Jeszenszky* 1939–1940, 26–38). Je to jeden z mála uhorských pokladov mincí ukrytých v 90. rokoch 11. storočia. Ďalším veľkým nálezom zo Slovenska zo začiatku 12. storočia je poklad z Hronského Beňadiku. Skladá sa z 1727 denárov Kolomana a Štefana II. Ako prvá ho podrobnejšie publikovala v roku 1940 E. Kraskovská. Pri jeho popise sa zamerala aj na rozbor mincových značiek (*Kraskovská* 1940, 41–44). Iný významný nález, viedenských fenigov z Kopčian, zase odborne priblížil Š. Janšák (1931, 59–60). Je to typický súbor takýchto mincí z konca 13. storočia. Obsahoval asi 230 mincí Leopolda VI., Friedricha II., Přemysla Otakara II., Rudolfa habsburského a razby biskupstva Pasov. K prvému historicko-archeologickému vyhodnoteniu arpádovských mincí nachádzaných na Slovensku však došlo až v roku 1933, keď archeológ J. Eisner publikoval dve základné práce – Slovensko v pravéku (*Eisner* 1933a) a Naše řadové hřbitovy hradištní (*Eisner* 1933b). Tak sprístupnil o. i. aj nálezy mincí z Devína, Dolného Jatova, Skalky nad Váhom, Veľkých Loviec (*Nálezy 2*, č. 14, 30, 50, 76).

Od začiatku 60. rokov 20. storočia sa maďarskí bádatelia I. Gedai, L. Huszár a G. László venovali najmä všeobecným uhorským problémom (*Gedai* 1965, 73–84; 1968, 145–148; 1969a, 105–148; 1970, 207–209; 1986; *Huszár* 1965, 183–192; 1967, 175–200; 1979; *László* 1962, 27–53; 1968, 288–291). Snažili sa aj publikovať a vyhodnotiť všetky významné nálezy mincí z 11. až začiatku 14. storočia objavené na území Maďarska (*Fejér/Huszár* 1977, 75–77, 79–81; heslá Gedai, Huszár, Király; *Kovács* 1988–1990, 63–76; 1992, 79–106; 1994, 363–379; *Székely* 1984, 209–272; *Tari* 1964–1965, 83–92). Od 70. rokov sa maďarskí bádatelia začali zaoberať aj špeciálnejšími problémami arpádovského mincovníctva: systémom raziacej techniky (*Vadász* 1976, 4–6; 1983, 6–9), zložením mincovej zmesi používanej na výrobu mincí (*Gedai* 1986, 99–104; *Szepessy* 1971–1972, 69–71), systémom mincových značiek/sigiel dávaných na štátne platidlá v 11. až v 2. polovici 13. storočia (*Huszár* 1979, 33, tab. 1, 41–42, tab. 2–3; *Lórant* 1973–1974, 43–47; *Rádóczy* 1971–1972, 33–37; *Scheiber* 1973–1974, 91; *Fekete/Kiss/Tóth* 2005, 1–7) a základnými metrologickými problémami (*Gedai* 1967, 385–387; *Méri* 1954, 106–114).

Mimoriadnym prínosom k spoznávaní uhorských mincí z rokov 1000–1918, včítane arpádovských, bolo vydanie katalógu Lajosa Huszára *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute* (1979). Autor sa snažil analyzovať maximálny počet údajov o uhorských stredovekých a novovekých minciach. Preto obsahol

aj poznatky zo starších uhorských prác z 18. a 19. storočia. Na stranách 10–11 podáva stručnú charakteristiku vývoja razby štátnych peňazí počas mincovania Arpádovcov. Na stranách 23–26 spomína okrem iných mincovní aj dielne v Budíne (kde sa razilo od roku 1255), Csanáde (listiny dokladajú miestnu výrobu mincí v rokoch 1211–1221), v Ostrihome (podľa maďarských bádateľov to bola hlavná mincovňa uhorského kráľovstva, razili v nej už prví arpádovskí panovníci, do roku 1221 mala byť jedinou mincovňou štátu), v Mitrovici (mala pôsobiť v 13. a 14. storočí), v Pécsi (známe sú údaje od roku 1283). Na stranách 31 až 76 zobrazuje fotografie a v ojedinelých prípadoch aj kresby 432 mincí Štefana I. až Ondreja III. Včasnouhorské mince rozdelil do skupín podľa postupnosti panovníkov, a ikonografických pozorovaní. Vychádzal z analýz obsiahnutých v diele *B. Hómana* (1916). Ako samostatné celky vytvoril dve skupiny: 1. anonymných denárov razených na konci 11. a počas 1. polovice 12. storočia; 2. uhorských brakteátov vyrábaných v rokoch 1190–1240. Fotografie mincí doplnili tri obrázky mincových značiek (s. 33, 41–42). Popri originálnych uhorských minciach zobrazil aj ich súdobé, tzv. škandinávské, napodobeniny: denáre z čias Štefana I. (č. 4–5), Ondreja I. (č. 10), vojvodu Bela (č. 13). Uvádza aj súdobé falzy – podľa neho denár s nápisom Preslavva civ (č. 3), denár Kolomana (č. 43), falzum anonymného denára (č. 111), brakteáta s tromi hlavami (č. 200). Určitým nedostatkom publikácie je, že neuvádza základné metrologické údaje a vo veľmi málo prípadoch uvádza dnešné uloženie zobrazených mincí. Aj napriek týmto výhradám je katalóg L. Huszára v súčasnosti tým najlepším čo maďarská numizmatika dosiaľ vyprodukovala.

V roku 1997 vydal známy maďarský archeológ dlhodobo sa zaoberajúci aj numizmatickými záležitosťami, László Kovács, svoju viac ako prínosnú monografiu o arpádovských minciach z rokov 1000 až 1141. V publikácii *A kora Árpád-kori pénzverésről* zhodnotil všetky dostupné nálezy týchto mincí z oblasti Karpatskej kotliny. Preto analyzoval slovenské mince. Priniesol viaceré možnosti interpretácie nálezov včasnouhorských mincí. Ako obeživa kolujúceho v danom čase medzi obyvateľmi uhorského štátu a ako obolu mŕtvych. Porovnáva ich datovanie s datovaním ostatných archeologických predmetov (keramiky, šperkov atď.). Využil metrologické analýzy získané už *Hómanom* (1916), aj sám vyhodnotil časť z mincí uložených v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti. Svoje výsledky porovnal s údajmi získanými *Hómanom*. Zaoberal sa aj siglami a inými ikonografickými problémami. Jeho práca je viac než prínosná, lebo o. i. po prvý raz priniesla najúplnejší katalóg nálezov mincí Štefana I. až Bela II. z Karpatskej kotliny (*Kovács* 1997). V roku 1996 publikoval E. Saltzer štatistický prehľad 156 nálezov z oblasti bývalého Uhorska, obsahujúcich okrem včasnouhorských mincí aj platidlá zahraničné. Chcel tak zavrieť ideu L. Huszára, ktorý sa dlhodobo snažil vytvoriť základný korpus nálezov mincí z obdobia arpádovského Uhorska, s ktorým by sa dalo naďalej vedecky pracovať. Žiaľ, pôvodný zámer nebol celkom naplnený, lebo neboli využité všetky databázy nálezov, ktoré sa mohli za týmto účelom použiť (*Hunka* 1998, 272–274). Aj napriek tomu je daná práca určitým odrazovým mostíkom k poznaniu početnosti nálezov jednotlivých typov arpádovských mincí, čo môže byť využité pri ďalšom bádani. V roku 2009 sa pokúsil roztriediť oboly Štefana I. z rokov 1020/1025–1038 *P. Csákvári* (2009). Pretože patria k najbežnejším arpádovským minciam, získal fond asi 600 kusov týchto mincí z maďarských a slovenských múzeí, z nálezov a súkromných zbierok. Tie ďalej triedil na jednotlivé skupiny. Chcel vytvoriť súpis variant všetkých razidiel s ktorými boli razené. Aby tak zistil ich celkovú produkciu a hlavne poskytol materiál na ďalšie vedecké bádanie. Vyhodnotil aj časť mincí zo slovenských nálezov. V svojej knihe však prezentuje len 14 skupín obolov, podľa variant nápisov na averznej a reverznej strane. V roku 2010 publikoval svoje názory na produkciu medených mincí Bela III. a Bela IV. *R. Uj-szászi* (2010). Je prínosná nielen tým, že poskytuje prehľad dnes známych výsledkov bádania o týchto zaujímavých platidlách. Ale aj autorove úvahy o príčinách ich razby v 12. či 13. storočí. Najnovšou publikáciou o arpádovských minciach je nový katalóg *I. Adamovszkeho* (2011) včasnouhorských mincí z rokov 1000 až 1301. Mal nahradiť dva v Maďarsku najviac používané katalógy *E. Ungera* (1997) a *L. Huszára* (1979). Jeho prednosťou je vysoká kvalita fotografií jednotlivých typov takýchto mincí, čo je dôležité najmä pri sledovaní ich ikonografie. Prínosné sú aj základné metrologické parametre pripojené k obrazom väčšiny mincí. Jeho nedostatkom je nedôslednosť v zaraďovaní typov mincí. Napr. oboly Štefana I. sú publikované na stranách 10–21, celkove 33 variant, hoci mali byť iba jednou z katalógových položiek. Tzv. škandinávské ťažké denáre Štefana I. podobné na jeho oboly a denár s nápisom Preslavva civ neuviedol vôbec. Ako *Hóman* (1916) aj *Adamovszky* (1911) sa snažil vyriešiť problém chronologickej špecifikácie anonymných denárov a brakteátov. Prevzal ich zatriedenie z *Ungera* (1980), ale neuviedol dôvody prečo niektoré mince priradil k jednému a iné k druhému panovníkovi.

Dosiahnuté výsledky ohľadne bádania o arpádovských minciach podnietili aj mnohých mimomaďarských bádateľov, aby sa k danej téme bližšie vyjadrili. Viacerí predstavitelia stredoeurópskej numizmatickej obce sa tak snažili prispieť k spoznaniu týchto mincí. Publikovali ich nálezy z územia mimo

Karpatskej kotliny, tak vyhodnocovali ich obeh mimo teritória uhorského štátu. Dokazovali originalitu niektorých typov mincí (*Baumgartner* 1961, 57–62; *Cach* 1970, č. 9, 51, 57, 60, 70, 73, 75–78, 88a, 94, 95, 100–101, 105–107, 110, 112, 116, 118, 122–123, 125, 128, 140, 142, 144, 146, 152–153, 156–158, 164, 167–168, 172, 179; *Cach* 1972, č. 191, 196a, 229, 235, 286, 343–347, 349–351, 353–360, 363–366, 369–373, 375–378; *Cach* 1974, č. 440, 479, 491, 498–499; *Cach* 1982, č. 501, 504, 520–521, 528, 531, 533–534, 539–539a, 543–544, 546, 549, 553, 555, 557–558, 566, 571, 579–580, 582, 584–586, 588, 592, 597, 602, 606, 610, 612–613, 615, 619–620, 628, 630; *Gupieniec/Kiersnowski/Kiersnowski* 1965; *Hahn/Mauterer* 1983, 365–383, tab. 33–35; *Haisig/Kiersnowski/Reyman* 1966; *Hásková* 1989, 213–222; *Hatz* 1965, 142–150; *Hatz* 1975, 91–92, 95–99; *Kiersnowski/Kiersnowski* 1959; *Koch* 1962, 29–31; *Koch* 1994; *Nemeškal* 1989, 125–138; *Nohejlová-Prátová/Radoměský* 1956, č. 1464, 1493, 1532, 1545, 1554, 1585, 1656–1657, 1659–1660, 1664–1667, 1673a, 1675–1676, 1679, 1683, 1687, 1693, 1697–1699, 1720, 1870; *Onak* 1967–1968, 29–36; *Potin* 1961, 59–65; *Slaski/Tabaczynski* 1959; *Suchodolski* 1971, 121–136; *Šmerda* 1989, 223–234).

Na počiatku 21. storočia sa tak pozná asi 300 prác o najstarších uhorských minciach. Tie vytvorili situáciu, že dnes už pomerne dobre poznáme jednotlivé stránky vývoja uhorského mincovníctva v období používania denárovej meny. Minimálne na 90 % sú zmapované všetky významné európske nálezy uhorských mincí z rokov 1000–1301. Poznajú sa metrologické údaje väčšiny arpádovských mincí. Čiastočne sa preverili technické možnosti ich výroby. Riešili sa mnohé ikonografické problémy. Pomerne dobre je známy hospodársky vplyv uhorského mincovníctva na okolité stredoveké štáty, napr. na hospodárstvo územia Moravy (do 60-tych rokov 11. storočia).

Podnes však existuje viacero tém ktorými sa bádatelia zaoberali len minimálne. Nedostatočne sú vyhodnotené anonymné denáre z konca 11. až 1. polovice 12. storočia, hoci *L. Kovács* (1997a, 75–104) sa nimi čiastočne zaoberal. Malá pozornosť sa venovala minciam posledných Arpádovcov, Štefana V. až Ondreja III. Je nutné dôslednejšie riešiť problém razby uhorských napodobenín viedenských fenigov. Väčšia pozornosť sa venovala len uhorským napodobeninám friesachských fenigov, ktoré sú v nálezoch častejšie.

Z vyššie uverejneného prehľadu základných prác je zrejmé, že o včasnouhorskom mincovníctve sa nazhromaždilo také kvantum materiálu, že by nemalo byť veľkým problémom napísať novú súhrnnú publikáciu o tejto časti histórie Uhorska. Žiaľ, doteraz sa dosiahli len čiastkové výsledky, lebo sa zhodnotili len krátke časové úseky vlády Štefana I. (*Gedai* 1986), Šalamúna (*Kovács* 1992, 79–106), Ladislava I. (*Kovács* 1988–1990, 63–76). Nová kniha *L. Kovácsa* (1997) síce priniesla množstvo prínosných faktov. Ale vychádza predovšetkým z analýz nálezov mincí z maďarskej časti bývalého Uhorska, lebo tie boli najprístupnejšie. Jej prínos treba vidieť hlavne v tom, že ako prvá publikácia zhodnotila presnejšie nielen poklady mincí, ale aj jednotlivé nálezy. *Hóman* (1916) takéto mince v podstate nepoznal, lebo analyzoval väčšinou len poklady mincí. Tým sa vedecký záber Kovácsovej práce významne rozšíril, lebo vyhodnotil nielen materiál z dlhodobu, možno až 25–30 rokov ukladaných súborov peňazí – pokladov, ale aj mince ukryvané či stratené v jednom časovom horizonte. Jednotlivé nálezy arpádovských mincí podľa nášho názoru lepšie prezentujú vývoj obeživa štátu, lebo poukazujú na základné typy mincí, ktoré obiehali v jednom čase. Ďalší prínos práce vidno v tom, že autor zhodnotil všetky jemu dostupné informácie o archeologických situáciách v ktorých boli mince nájdené. Tým výrazne doplnil monografiu B. Hómana, ktorý využíval predovšetkým historické pramene.

Aj slovenskí archeológovia, historici a numizmatici sa plne zapojili do skúmania včasnouhorských mincí. Publikovala sa predovšetkým pramenná báza – nálezy objavené po roku 1918. Fond takýchto mincí objavený do roku 1966 sumarizuje práca *Nálezy 2* (č. 14–77). Nálezy z rokov 1966–1975 sú sústredené v práci *Nálezy 3* (č. 132–161). Mince získané v rokoch 1975–1994 sú v práci *Nálezy 4* (1994, č. 185–250). Popritom sa bádatelia zaoberali aj špeciálnejšími problémami, napr. zisťovaním aké základné typy mincí sa nachádzajú na našom území. Tak sa vyhodnotil obeh cudzích mincí, napr. viedenských fenigov na Slovensku (*Hunka* 1996c, 129–148; *Kraskovská* 1962, 143–147), nálezy byzantských (*Fiala* 1989, 57–64) a iných zahraničných mincí (*Hlinka* 1974, 11–16; *Kraskovská* 1989a, 165–173). Riešili sa rôzne ikonografické problémy (*Hlinka* 1986, 241–256; 1991, 27–37; *Hunka* 1996d, 17–22; *Minarovičová* 1982, 120). Problémy počiatkov uhorského mincovníctva v súvislosti s otázkou pravosti denárov Štefana I. s legendou *Preslavva civitas* (*Hlinka* 1968, 65–77; *Hunka* 2005a, 1–10; *Ratkoš* 1986, 10–17; *Vyvíjalová* 1986, 12–32; 1994, 3–22). Vyhodnotili sa mince dávané do hrobov ako obolus mŕtvych (*Hanuliak* 1989a, 175–189; *Kolníková* 1967, 189–254; *Rejholcová* 1989, 191–201). Viacerí bádatelia zisťovali do akej miery sú schopné uhorské mince denárového obdobia datovať nájdené archeologické objekty (*Fusek* 1998, 71–118; *Kraskovská* 1964, 117–130; *Kraskovská* 1980, 89, č. 1–5; *Štefanovičová* 1989, 235–240). Riešil sa problém pôsobenia najstarších stredovekých mincovní na Slovensku. J. Hlinka poukázal na skutočnosť, že okrem mince typu *Preslavva*

civ sa v Bratislave mohli raziť poldenáre Šalamúna a niektoré rakúske fenigy z 13.–14. storočia (Hlinka 1982, 15–19). Vznikla štúdia o vojvodskej mincovni v Nitre (Hunka 1996a, 73–75). V posledných rokoch sa včasnouhorským mincovníctvom zaoberá najmä J. Hunka. V svojich štúdiách analyzoval mincovanie uhorských vojvodov Bela a Gejzu (Hunka 1993, 195–198; 1996a, 59–84), datovanie medených razieb arabského a byzantského typu Bela III. a IV. (Hunka 1985, 6–12; 1994a, 609–624). Zhodnotil viaceré nálezy cudzích mincí z nášho územia, čím poukázal na interetnické kontakty a obchodné a spoločenské styky obyvateľov stredovekého Slovenska so zahraničím (Hunka 1993c, 87–92). Čiastočne do analýz včasnouhorských mincí zo slovenských nálezov prispeli aj ďalší dvaja bádatelia. M. Soják (2007; 2008) článkami prezentujúcimi horizont nálezov z čias vpádu mongolsko-tatárskych vojsk do Uhorska v roku 1241. M. Budaj samostatne, či s J. Hunkom, Cs. Tóthom, alebo J. Videmanom zhodnotil nálezy poskytnuté na spracovanie do SNM – HM v Bratislave (Budaj 2004; 2004a; 2007; 2011; Budaj/Hunka 2007; Budaj/Hunka/Videman 2008; Budaj/Tóth 2009; Hunka/Budaj 2003; 2004; 2004a; 2004b; 2005; 2007; 2008). Samostatne spracovávala včasnouhorské mince denárového obdobia deponované vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach K. Zozuláková a Z. Marcinčinová (2007). V múzeu je 276 kusov arpádovských a cudzích mincí. V publikácii sú všetky popísané a väčšina z nich aj zdokumentovaná fotograficky. Pretože len časť z nich sa získala archeologickými výskumami (vo Svinici), alebo ako náhodné nálezy (Trhovište), autorky ich hodnotia len z hľadiska peňažno-umeleckého.

Historicko-numizmatický výskum spomenutých razieb ukázal, že prostredníctvom nálezov mincí sa dajú čiastočne sledovať nielen hlavné politické a spoločenské udalosti, ktoré sa v rokoch 1000–1301 udiali v Uhorsku a čiastočne aj na Slovensku. Tiež počiatky hospodárskeho vzrastu jednotlivých miest, obchodné a kultúrne kontakty ich obyvateľov, používanie veľkých cestných a vodných komunikácií (Hlinka 1970, 193–216; Slivka 1990, 83–112). Vývoj osídlenia jednotlivých regiónov Slovenska, vzrast banskej a hutnej výroby, prítomnosť cudzích, najmä nemeckých a rakúskych hostí a pod. Tým sa mince stali popri zachovaných písomných pamiatkach a archeologických nálezoč, jedným z najvýznamnejších dokladov umožňujúcich rekonštrukciu určitej etapy našej národnej histórie.

V súčasnosti je nutné slovenskými numizmatikmi riešiť viacero úloh. Treba čo najdokonalejšie vyhodnotiť cca 10 000 arpádovských mincí zistených v rôznych slovenských nálezoč, ale dnes uložených v našich a zahraničných múzeách. Je nutné analyzovať cca 30 000 neuhorských mincí, hlavne rakúskych fenigov rôzneho typu, ktoré takisto pochádzajú z našich nálezov. Bude treba napr. rozlíšiť tri skupiny rakúskych mincí, a to originálne viedenské alebo friesachské fenigy, ich uhorské napodobeniny a súdobé falzá. Bude potrebné zaoberať sa aj početnou skupinou iných mincí, napr. anonymných denárov, kde ešte stále nie je uzavretá ich pevná chronológia.

2 UHORSKÉ MINCOVNÍCTVO V 11. STOROČÍ

2.1 Počiatky razby mincí v čase vlády Štefana I. (997–1038)

Najvýznamnejšou etapou politických a hospodárskych dejín včasnouhorského štátu predstavuje 2. polovica 10. storočia a začiatok 11. storočia. Vtedy sa dospelo k celkovej reorganizácii štátu, úplnej premene života staromaďarskej spoločnosti, zmene náboženskej orientácie, presunu politických a hospodárskych priorit. Zo Starých Maďarov, väčšinou vojakov podnikajúcich až do roku 955 výpravy do západoeurópskych území, ktorým bolo monetárne hospodárstvo cudzie sa zrazu stali príslušníci uhorskej včasno-feudálnej spoločnosti. Museli prijať nové kresťanské náboženstvo a prispôbiť sa vtedajším európskym politickým, hospodárskym a kultúrnym danostiam. Prijali sa prvé zákony, začala sa vytvárať pevná cirkevná štruktúra. Podporoval sa rozvoj trhových centier, lokálneho a diaľkového obchodu. Štefan I. aj vďaka svojej manželke Gizele veľmi rýchlo pochopil, že jedine prispôsobenie sa vtedajším stredoeurópskym pomerom, ale s určitými uhorskými špecifikami, umožní Uhorsku stmeliť všetky tu pôsobiace etniká do pevného celku, ktorý môže odolať nepriaznivým vonkajším vplyvom.

O živote a diele prvého vládcu uhorského štátu, kráľa Štefana I., bolo napísaných viacero monografií. Známa *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára* je z roku 1938. Okrem iných statí je tu veľká štúdia o jeho mincovníctve od L. Huszára (1938, 337–364). Novší pohľad na celospoločenský vývoj v rokoch 1000–1038 je v monografii G. Györffyho *István király és műve* (1983). Z hľadiska obchodno-peňažného a hospodárskeho je dobre obdobie vlády Štefana I. spracované v knihách B. Hómana (1916, 83–89, 154–191) a I. Gedai (1986). O jeho mincovníctve pojednáva 30 významnejších numizmatických prác (Gedai 1972, 23–32; 1976, 415–421; Hatz 1965, 79–85; Hlinka 1968, 65–77; 1978, 129–140; Huszár 1966, 29–31; Jonsson 1988, 96–102; Kovács 1975, 254–274; Kupa 1976, 21–26; László 1962, 27–53; Suchodolski 1969, 131–148; 1971; Turnwald 1966, 19–27; 1968, 23–27, Csákvári 2009). Je možné ich rozdeliť na niekoľko skupín. Práce zamerané na: 1. prezentáciu celouhorského vývoja na prelome 10. a 11. storočia; 2. prinášajúce základné fakty o oboloch Štefana I. typu kríž-kríž; 3. práce o denároch typu Lancea regis; 4. denároch typu Preslavva civitas. Len určitá časť z týchto prác má aj širší záber, keď napr. prezentuje metrologické parametre Štefanových mincí (Gedai 1986, 99–104; Hóman 1916, 600, č. 1), alebo návrh typológie obolov z rokov 1020/1025–1038 (Csákvári 2009).

Dnes je už dobre známy fakt, že historickými prameňmi nemožno objasniť počiatky razby uhorských mincí denárového obdobia. Tie o tomto dôležitom prvku vývoja spoločnosti mlčia. V „súdobých“ kronikách (dielach z mladšieho obdobia, z 12.–14. storočia) poskytujúcich informácie aj o 10.–11. storočí – Anonymovej kronike a Viedenskej obrazovej kronike (*Múcska* 2000; *Ibolya* 1986), sa prezentujú len významné politické a spoločenské udalosti spojené s vládcami arpádovského Uhorska. Ani zákoníky Štefana I., Ladislava I. a Kolomana nepomáhajú objasniť počiatky a priebeh mincovníctva v tomto období. Sú len právnymi dokumentmi vymedzujúcimi spoločenské správanie sa jednotlivých vrstiev vtedajšej spoločnosti a určujúce pokuty za priestupky voči zákonom (*Závodszy* 1904).

Podnes platí už *Hómanom* (1916) a *Huszárom* (1938, 337–364) dávnejšie vyslovený názor, že razbu mincí v čase vlády Štefana I. podnietila jeho manželka uhorská kráľovná Gizela, (985–1060), dcéra bavorského vládcu Henricha II. Svárľivého (985–995). Výroba vlastných mincí sa stala pre uhorského kráľa otázkou jeho prestíže, atribútom suverenity, vyspelosti kráľovstva, prezentáciou kresťanstva. Je nutné predpokladať, že akt korunovácie nového panovníka, počas Vianoc medzi rokmi 1000–1001, sprevádzal aj začiatok produkcie uhorských mincí. Zistilo sa, že prvé platidlá Štefana I. boli denáre typu Lancea regis so symbolmi jeho moci, zástavou a korunou. Prvá emisia týchto mincí bola asi bavorskými minciarmi vyrazená už pred korunováciou a počas nej bola slávnostne uvedená do obehu. V razbe sa pokračovalo aj naďalej, asi do roku 1002. Vyše dvoch decénií sa razili iba denáre: a, s legendou Lancea regis; b, s krížom a kostolom; c, s dvoma krížmi. Asi po roku 1020 alebo 1025 už iba poldenáre, s dvoma krížmi (Gedai 2003, že sú z rokov 1015–1038; Jonsson 1988, že sú z rokov 1018–1038).

Ikonografické vzory a metrologické parametre väčšiny Štefanových mincí boli jednoznačne prevzaté z Bavorska. Z regensburských denárov bavorských vojvodov vyrobených v rokoch 907–1014, ktoré niesli obraz kríža na averze a budovy kostola na reverze. Typický „uhorský“ znak na minciach uhorských kráľov 11. storočia, kríž v ktorého uhloch jednotlivých ramien je po jednom trojuholníku, takže sú v kríži štyri trojuholníky, je symbol bavorský. Objavuje sa na platidlách Henricha II. z rokov 985–995

(Hahn 1976, č. 29–30). Odtiaľ bol prenesený do uhorského mincovníctva. Regensburské vzory razieb Štefana I. dokladá fakt, že pôvodný nápis na reverze bavorských denárov označujúci mincovňu – REGINA CIVITAS čiže Regensburg sa prevzal v Uhorsku ako REGIA CIVITAS/kráľovské mesto, Ostrihom. Štefan I. prevzal aj metrologický základ bavorských denárov a poldenárov. V danom čase sa v Bavorsku razili mince podľa karolínskeho mincového systému. Cisár Karol Veľký (742–814) asi v roku 781 nariadil, aby sa z jednej libry čiže karolínskeho funtu striebra o váhe 408 g vyrobilo 240 denárov, alebo 480 obolov. Denáre tak vážili 1,7 g a poldenáre 0,85 g (Fengler/Gierow/Unger 1982, 213). Tieto parametre mali aj bavorské platidlá v 10. storočí.

Minimálne počas prvých dvoch desaťročí svojej vlády Štefan I. razil mince podľa karolínskych noriem. Pre domáci trh a obchod sa počas 2. polovice Štefanovej vlády ukázala byť výhodnejšia razba obolov než denárov. Ľahšie vyjadrovali ceny tovarov. Z jedného funtu sa ale razilo namiesto 480 obolov až 510. Tak sa ich priemerná hmotnosť znížila v Uhorsku na 0,7682 g. Aj tak boli Štefanove oboly razené z veľmi kvalitnej zmesi, iné stredoeurópske mince mali horšie parametre. Hóman (1916, 183) preskúmal 158 obolov Štefana I. typu kríž-kríž, z desiatich získal aj analýzu akosti kovu. Boli tu oboly obsahujúce 80–90% čistého striebra, priemerne 86%. Podľa stredovekých pravidiel to bolo argentum decimae combustionis, pri vtedajšej technickej vyspelosti spracovania kovu asi 14,4 lótové. Stupeň rýdzosti Štefanových mincí typu kríž-kríž bol tak zhodný so súdobými nemeckými a českými razbami. Ale pretože tie boli o niečo ľahšie, uhorské boli v svojej dobe pokladané za kvalitnejšie. To podnietilo ich veľký vývoz do zahraničia, hlavne do oblasti dnešnej Škandinávie, do Pobaltia a severného Nemecka. Aj na Morave výraznou mierou ovplyvnili súdobé hospodárstvo, lebo z obehu vytlačili české denáre. Nálezy Štefanových mincí vo vyššie spomenutom priestore zhodnocujú nasledujúce práce: Huszár (1938, 337–364), Gedai (1986, 72–91, 105–113, 123–131), Onak (1968, 29–36). V. Hatz (1965, 142–150) a Gedai (1986, 102) uvádzajú tieto výsledky spektrálnych analýz niektorých typov Štefanových mincí. Denár Lancea regis: striebro 93–95,7%, meď 2,2–3,54%, zlato 0,75–3,11%, olovo 0,29–0,77%, železo 0,55%–1,0%. Poldenáre kríž-kríž: striebro 95–97,9%, meď 0,92–2,66%, zlato 0,41–0,47%, olovo 0,28–0,98%, železo 0,51–0,9%. Roku 1979 G. Karetka a T. Turmezey zistil, že oboly obsahujú 98,7% striebra a 1,3% medi. Iné pramene zase uvádzajú, že uvedené Štefanove mince pozostávajú z deviatich rôznych druhov kovov: striebra, zlata, olova, niklu, antimónu, zinku, bizmutu, železa, chrómu (Gedai 1986, 99–104).

Z hľadiska využívania nerastného bohatstva Slovenska je veľmi dôležitý poznatok G. Heckenasta (1994, 80), že: „s veľkou pravdepodobnosťou boli peniaze Štefana I. (svätého) razené zo striebra z neskoršieho banskoštiavnického revíru“.

Dosiaľ najriešenejším problémom v rámci mincovníctva Štefana I. je otázka, ako možno datovať štyri dnes známe typy jeho mincí:

- a) denáre typu Lancea regis, čiže typu ruka so zástavou-kráľovská koruna. Na averze je ruka držiaca kopiju so zástavou, symbol prevzatia moci nad určitým územím a legenda + LANCEA REGIS. Na reverze je kráľovská koruna, pod ňou nápis REG a kruhopis REGIA CIVITAS. Huszár 1979 (ďalej len H), č. 2.
- b) denáre typu kríž-kríž. Na averze a reverze je kríž so 4 trojuholníkmi a nápisy + STEPHANVS REX, + REGIA CIVITAS. H 4–5.
- c) denáre typu kríž-kresťanský chrám. Na averze je kríž s guľkami a klinmi a nápisom SPHANVS REX. Na reverze je symbol chrámu – trojuholník a dva ležiace schody, okolo nápis +PRESLAVVA CIV. H 3.
- d) oboly typu kríž-kríž. Majú totožné vyobrazenie s denármi typu kríž-kríž, len majú iné metrologické parametre. H 1.

- A: mincí typu Lancea regis je známych skoro 50. Podľa Gedai sú to iba denáre (1986, 41–42). Ale v poklade z maďarskej lokality Nagyhasánsy kde sa ich zistilo 40 ks sa našli razby so širokým rozpätím hmotností. Zistili sa exempláre s váhou od 1,49 g (minca č. 1) po 0,5621 g (minca č. 40). Sčítanie všetkých váh a ich vydelenie počtom mincí stanovilo priemernú hmotnosť jednej mince 1,144 g. Teda ich možno kvalifikovať ako zľahčený nemecký denár.
- B: denáre typu kríž-kríž. Známych je asi 100 ks. Zistili sa hlavne v škandinávskych, nemeckých, poľských, ruských nálezoch (Gedai 1986, 106–113). Viaceré z nich nesú skomolené nápisy. Bádania ich preto nazývajú aj škandinávskymi napodobeninami uhorských mincí, H 5.
- C: denáre typu kríž-kresťanský chrám. Sú známe iba tri, všetky zo Švédska. Exemplár z pokladu z Bosarve (Hatz 1965, 79–85) má 21 mm a 1,99 g; denáre z pokladu mincí z múzea v Skåne (Jonsson 1988, 96) majú 20,4 mm a 2,16 g a 19,5 mm a 1,67 g. Ich priemerná váha je 1,94 g.

D: oboly typu kríž-kríž sa v nálezoch, hromadných aj jednotlivých, vyskytujú najčastejšie. Je ich známych niekoľko tisíc kusov.

Názory maďarských numizmatikov na začiatky uhorského mincovníctva sa líšia od názorov iných európskych numizmatikov (*Gedai 2003; Jonnsson 1988*). Maďarskí numizmatici (*Hóman 1916; Réthy 1898*) a hlavne *Huszár (1938, 337–364)* sa dlho domnievali, že ako pravé Štefanove peniaze treba chápať iba oboly s krížom na averze a reverze. Vraj boli razené od času korunovácie Štefana I. v rokoch 1000/1001 až do jeho smrti v roku 1038. Ťažšie exempláre, denáre s dvomi krížmi vážiace viac ako 0,96 g sa považovali za napodobeniny vyrobené v severnej Európe kvôli obchodu s Vikingami, či na tezauráciu kovu. Viacerí mimomaďarskí bádatelia ale naznačili, že aj denáre treba brať do úvahy ako pravé uhorské razby, lebo skoro všetci stredoeurópski panovníci najprv razili ťažké denáre podľa karlovského mincového systému. Tie následne podľa potrieb obchodu a vývoja politickej a hospodárskej situácie zľahčovali (*Suchodolski 1969, 141; Turnwald 1966, 19–27; 1968, 23–27*). Dnes sa preto tieto razby uznávajú ako plnoprávne uhorské platidlá, aj keď s rôznou interpretáciou (*Gedai 2003, 35; Jonnsson 1988, 95; Kupa 1976*). V roku 1968 bol v Maďarsku v lokalite Nagyhasánsy nájdený poklad 70 strieborných a 4 zlatých mincí. Pri nich boli esovité záušnice a kus strieborného koláča. Medzi mincami sa vyskytol nový typ denárov Štefana I., s legendou Lancea regis (*Gedai 1986, 34–55*). Podľa ich obrazov bolo jednoznačné, že museli pochádzať z čias korunovácie Štefana I., z rokov 1000–1001 (dnes sa presadzuje názor že vznikli medzi rokmi 1001–1002, *Gedai 1976, 420*). Okolo roku 1970 sa tak vytvorila schéma, že v Uhorsku sa najprv razili denáre s nápisom Lancea regis, popri nich aj denáre typu kríž-kríž. Neskôr sa prešlo na výrobu poldenárov toho istého typu.

V roku 1947 *M. Stenberger (208 a n., č. 521)* publikoval poklad strieborných mincí objavený v roku 1939 na ostrove Gotland, v obci Bosarva. Obsahoval cca 400 mincí a desiatky zlomkov strieborných nádob, šperkov, plechov. Nachádzali sa v ňom platidlá anglické, arabské, byzantské, české, írske, nemecké a švédske. Podľa jeho názoru bol poklad ukrytý do zeme v rokoch 1060–1070. Pri revízii uvedeného nálezu objavila nemecká bádatelka *V. Hatz* aj jeden kus denára s krížom a kostolom a nápismi //EPHANVS RE - /RESLAVVA CIV. Legendy doplnila na text: ST//EPHANVS RE - B/RESLAVVA CIV. ITAS. Preto ho označila za denár Štefana I. vyrazený v Bratislave. Podľa nemeckých mincí spresnila ukrytie nálezu do čias pred rokom 1030 (*Hatz 1965, 81, pozn. 12*). Dnes sa datuje do obdobia okolo roku 1029 (*Jonnsson 1988, 96*). Pritom vyslovila presvedčenie, že je to najstaršia razba Štefana I. (mince typu Lancea regis sa ešte nepoznali), asi korunovačná. Uvedený názor bol jednoznačne prijatý západoeurópskou odbornou verejnosťou, ktorá akceptovala všetky ňou predložené argumenty. Tiež predstaviteľmi českej a slovenskej numizmatiky (*Turnwald 1966 a 1968; 1968a, 65–71, ho datoval k roku 1014*). Jej názory zobral za vysoko pravdepodobné aj *J. Hlinka (1967, 314–347; 1968, 65–77; 1976, 3–8; 1977, 247–260; 1979, 129–140; 1982, 15–18; 1986, 241–256)*. Tento denár dlhodobo považoval za prvú mincu Štefana I. Podľa neho vznikol v čase, keď Štefan I. porazil svojho hlavného protivníka Koppány (asi 997). Ako nový vládca Uhorska chcel aj takýmto spôsobom prezentovať svoju autoritu. V rámci poľskej numizmatiky ju za pravú mincu uznal *Suchodolski (1969, 141)*, hoci podľa neho bola iba jednou z efemérnych mincí z čias počiatkov uhorského mincovníctva.

Maďarskí numizmatici však k názorom *V. Hatz* zaujali úplne odmietavý postoj. Minca s legendou Breslavva civ/Preslavva civ bola vyhlásená za napodobeninu vyrobenú niekde v severnej Európe. *L. Huszár (1966, 29–31; 1979, 32)* ju odmietol kvôli jej váhe, priemeru, slovanskému nápisu a presvedčeniu, že prvé mince Štefana I. boli až oboly typu kríž-kríž. Z podobných dôvodov ju nechcel uznať ani *I. Gedai*. Vo svojich početných článkoch až do roku 2003 obhajoval ako pravé razby iba denár s nápisom Lancea regis a oboly typu kríž-kríž. Až v roku 2003 nastolil teóriu, že to môže byť razba Štefana I., ale vyrábaná nie pre Uhorsko a nie v kráľovskej mincovni v Ostrihome. Vraj dokladá obsadenie východnej Moravy Štefanom I. v rokoch 1030–1031. Za mincovňu navrhuje Přešov (*Gedai 2003, 38–39*).

Dnes sú známe dva základné modely včasnouhorského mincovníctva. Prvý navrhol *Gedai (2003)*: denáre s nápisom Lancea regis boli razené počas 1. dekády vlády Štefana I. Denáre typu kríž-kríž sú z 1. polovice druhej dekády jeho vlády. Oboly typu kríž-kríž sú z obdobia 2. polovice druhej dekády vlády. Bratislavský denár typu kríž-kostol datuje k roku 1031 (*Gedai 2003, 38–39*). Druhý model navrhol *K. Jonnsson (1988, 101)*: denáre typu Lancea regis sú z rokov 1008–1013. Bratislavský denár typu kríž-kostol je z rokov 1013–1015. Denáre typu kríž-kríž zase z rokov 1013–1018. Oboly typu kríž-kríž sú z rokov 1018–1038. V rokoch 1038–1044 (teda aj počas vlády nástupcu Štefana I. kráľa Petra Orseola) sa razili ďalšie mince typu kríž-kríž, ako škandinávске napodobeniny. Zdá sa, že Jonssonova schéma vychádzajúca predovšetkým z analýzy škandinávskych, nemeckých, poľských a maďarských nálezov je z hľadiska peňažnej histórie stredovekého Uhorska najrealnejšia.

Pri interpretácii prvých mincí Uhorského kráľovstva sa vytvorilo a publikovalo niekoľko neobvyklých až kuriózných teórií. G. László (1975, 275) vyslovil tézu, že oboly typu kríž-kríž tradične spájané so Štefanom I. mohol raziť už jeho otec veľkoknieža Gejza I. (972–997), ktorý začal s vnútornou centralizáciou a feudalizáciou staromaďarskej spoločnosti. Ale titul rex/kráľ uvedený za menom Stephanvs jednoznačne dokazuje, že to musia byť razby kráľa Štefana až z čias po jeho korunovácii. Podobný názor bol vyslovený aj neskôr, keď S. Kukai nápis Regia civitas interpretoval ako v staromaďarských runách zašifrovaný text Dukátus gészéjaisz impérije (alebo impéri), teda ríša vojvodu Gejzu (Kukai 1991, 7–10). Obe spomenuté teórie majú za cieľ dokázať starobylosť počiatkov uhorského arpádovského mincovníctva a posunúť ich o minimálne o 2–3 desaťročia dozadu. Z hľadiska historického sú neadekvátne a zatiaľ ani nepodložené žiadnymi solidnými historickými faktami. I. Gedai vytvoril v roku 1991 teóriu, že uhorskí panovníci 11. storočia už razili zlaté mince (Gedai 1991, 20). Vychádzal z troch mincí, skôr medailónov, kde je znázornený obraz Štefana I. a jeho syna Imricha, spolu s textami +STEPHANVS REX/ + PANNONIA. Spomenuté predmety majú jednotný priemer 23 mm a totožnú váhu 4,52 g (!), čo je značne neobvyklé. Ich parametre vraj dokladajú, že sa ako ich vzor zobrali vtedajšie byzantské zlaté solidy, známe v uhorských zákonníkoch ako pensa auri. Buď ich nechal raziť už Štefan I., alebo aspoň Ladislav I., v súvislosti s kultom prvého uhorského panovníka. Cieľom Gedaiovej teórie je dokázať, že uhorský štát bol už v svojich začiatkoch tak ekonomicky a politicky vyspelý, že mal zlato-striebornú menu. Teda, že už bol v ňom vytvorený systém podielových strieborných nominálov k hodnotnejším zlatým razbám. Taký aký sa zaviedol až na začiatku 14. storočia. Uhorsko vraj prevzalo hospodárske tradície z vyspelejšieho byzantského prostredia. Tým by bolo Uhorsko tretím štátom vo vtedajšej Európe, ktorý by razil samostatné zlaté mince! Je ale známe, že od konca 6. storočia až do roku 1252 (kedy sa začali raziť zlaté florény vo Florencii) sa v kresťanskej Európe nerazili zlaté solidy, či ich podiely. Obchod bol založený iba na strieborných denároch a poldenároch. Na Iberskom polostrove sa ako obeživo využívali zlaté dínare Maurov, stredná a východná Európa zase používala byzantské solidy a nomismy. Symbol kráľovskej koruny na denári typu Lancea regis aj keď je zhotovený v mimoriadne jasnom vyhotovení sa pokúsil L. Kovács interpretovať ako zobrazenie otonského chrámu. Tým chcel naznačiť spojenie ústrednej kráľovskej moci a kresťanskej cirkvi, resp. úlohu cirkvi pri kristianizácii Maďarov (Kovács 1994, 100). Treba si ale uvedomiť, že v tejto dobe pomerne ustálená symbolika objavujúca sa na minciach strednej Európy, vychádzajúca hlavne z bavorských vzorov neumožňovala voľnejšie ikonografické spracovanie. Takže je nutné v reverze mince typu Lancea regis vidieť iba kráľovskú korunu. Celý námet na minci typu Lancea regis je v podstate ľahko vysvetliteľný, keď ruka držiaca kopiju so zástavou symbolizuje získanie vlády nad určitým územím a kráľovská koruna suverenity kresťanského vládcu.

Je zaujímavé, že dosiaľ sa len málo bádateľov zaoberalo pomerne významnou súčasťou mincí typu Lancea regis – nápisom REG pod kráľovskou korunou. Niektorí poukazujú na fakt, že takéto uvádzanie mien na reverze mincí je typické pre bavorské mincovníctvo. Preto by to mohla byť skratka mena minciara/monetaria s menom Reginaldus, Regino. Druhá časť bádateľov sa snaží vysvetliť tento pojem ako skratku latinského slova regina/kráľovná, čo by naznačovalo úlohu kráľovnej Gizely pri vzniku uhorských stredovekých mincí. Prvý názor je asi z hľadiska historicko-numizmatického akceptovateľnejší. Sú známe len výnimočné prípady v rámci strednej Európy, že sa na minciach z 11. storočia objavili ženské mená. Napr. Emma regina v Čechách (Kilián/Polanský 2008; Petrář 2008; Suchodolski 2009).

Pre slovenských bádateľov je viac ako zaujímavý, aj z hľadiska poznania vývoja pomerov počas prvých dvoch dekád 11. storočia v tejto časti Európy, problém okolo denárov s nápisom PRESLAVVA CIV.

Ako už bolo zdôraznené, prvý z nich sa našiel v roku 1939 v poklade z Bosarvy (Stenberger 1947, 208 a n., č. 521). V. Hatz v ňom zistila mincu s nápisom //EPHANVS RE - /RESLAVVA CIV. Ten doplnila na text STEPHANVS RE – BRESLAVVA CIVITAS/kráľ Štefan – mesto Bratislava. Zaradila ju do čias okolo roku 1000 (Hatz 1965, 81, pozn. 12). Jej názor akceptoval hlavne J. Hlinka (Hlinka 1967, 314–347; 1968, 65–77; 1976, 3–8; 1977, 247–260; 1979, 129–140; 1982, 15–18; 1986, 241–256). Do počiatkov uhorského mincovníctva ho zaradil S. Suchodolski (1969, 141). Turnwald (1966 a 1968; 1968a, 65–71) ho dal k roku 1014. V závere 80. rokov 20. storočia sa pri katalogizácii vikingských nálezov mincí z 9.–11. storočia z oblasti Skåne v južnom Švédsku našli ďalšie dva exempláre (Malmer-Lagerqvist a kol. 1987, nález č. 59, mince E 464, E 465). S pomocou nich sa doplnili legendy na SPHANVS RE - PRESLAVVA CIV. Podľa K. Jonssona (1988, 101) boli denáre z bratislavskej mincovne razené v rokoch 1013–1015. V poslednej dobe sa problémom pravosti daných denárov zaoberal J. Hunka (2005, 1–10). Podľa neho je to originálna razba Štefana I., najpravdepodobnejšie vyrobená v Bratislave. Tá bola v danom čase jedným z najvýznamnejších regiónov Uhorska. Jeden z najstarších hradov Uhorska bol sídlom kráľovských a komitátnych úradníkov, centrom cirkevnej správy. Vojaci z hradu bránili mesto a okolie pred vpádmi nepriateľov od západu.

Maďarskí numizmatici absolútne nesúhlasili s názorom V. Hatz. Minca s legendou Breslavva civ/Preslavva civ bola vyhlásená za napodobeninu. Najprv ju odmietol L. Huszár (1966, 29–31; 1979, 32). Tvrdí, že je príliš ťažká a veľká a vtedajšie denáre nemohli mať slovanské označenie mena mincovne. Jeho dôvody prevzal aj I. Gedai. Preto už od 70. rokov 20. storočia obhajoval ako pravé Štefanove mince iba mince s nápisom Lancea regis a typu kríž-kríž. Roku 1972 pridal argument, že v pannonhalskej listine z roku 1001, ale napísanej až v 12. storočí, je ako meno Bratislavy uvedený názov Poson. Podľa neho, ten bol určite úradným názvom tohto mesta (Gedai 1972, 23–32; 1972a, 69–78). Teda nemožno akceptovať formy názvov so základom Braslav, Praslav, Preslav z ktorých vznikol názov Prešporok. Jej váha je príliš vysoká aj na originálne bavorské razby, či razby Boleslava Chrabrého. Podobné argumenty použil aj v nasledujúcich rokoch (Gedai 1974, 41–49; 1978, 53–55). V roku 1980 (Gedai 1980, 133–135, tab. 25: 3) v svojom príspevku uverejnenom v rámci zborníka zo sympózia o falšovaní mincí naznačil možnosť, že denár Preslavva civ je napodobeninou, možno aj falzom. V popieraní jeho pravosti pokračoval aj v svojej základnej práci o počiatkoch uhorského mincovníctva (Gedai 1986, 94–96, 106, č. 2), keď ju označil ako „utánveretek“. K starým argumentom proti jej pravosti pridal nový, lebo poukázal na rôzny spôsob písania termínov označujúcich mincovne na reverzoch. U bezpečne pravých denárov typu Lancea regis a obolov typu kríž-kríž je to Regia civitas. U problematickej razby Preslavva civ. Vyslovil domnienku, že pred nápisom reslavva civ môže byť B aj P, ale presadzoval skôr B, lebo súhlasil s teóriou Gy. Rádóczyho (1984), že mohla byť vyrazená v mincovni v moravskej Břeclavi. Aj v práci z roku 1988 (Gedai 1988, 694–696) už opakoval len známe argumenty proti pravosti tejto mince. Vadila mu jej ťažká váha a slovanské znenie legendy reverzu. Pridal aj zopár nových, že averzná legenda obsahuje prevrátené S a N, čo sa nevyskytuje ani jednej minci typov kríž-kríž a Lancea regis. Že vyobrazenie kresťanského chrámu je príliš strohé oproti chrámu na minciach s nápisom Lancea regis. V príspevku venovanom len problematike mincí s nápisom Preslavva civ (Gedai 1989, 97–100) dokonca odmieta aj chronologické triedenie uhorských mincí podľa K. Jonnsona (1988, 101). Namietla, že mince z Bosarve a Skáne nemôžu byť ako severské napodobeniny zaradované k razbám Štefana I. Na základe jasne čitateľného mena u dvoch mincí zo Skáne SPHANVS REX tento termín vraj nemožno akceptovať ako meno Štefana I. Podľa neho, všetky pravé Štefanove razby nesú jasne napísané meno Stephanvs rex a správne označenie kráľovskej mincovne formou Regia civitas. Zabudol však pritom, že je to iba jediný typ mincí Štefana I. a už druhý typ jeho mincí nesie averznú legendu Lancea regis, kde meno kráľa vôbec nie je spomenuté !. Podľa neho sú mince s nápisom Preslavva civ príliš ťažké, priemerne 1,949 g, čo je o 0,7 g viac ako majú ťažké denáre typu kríž-kríž a skoro o 1,2 g viac ako majú Štefanove oboly. Tak nie sú uhorské. Ďalej argumentuje názvom Bratislavy Poson, že stredový kríž Preslavvi civ je iný ako na minciach typu kríž-kríž, že nie je správny názor J. Hlinku, že ju Štefan I. razil v čase ukončenia povstania Koppány (asi v roku 997). Prijal teóriu Gy. Rádóczyho o jej razbe v Břeclavi. Prišiel však s novou teóriou, že tajomný Sphanvs rex z averzu mincí môže byť vojvoda Prokuj (Štefanov strýko), ktorý v rokoch 1003–1008 vojensky vystúpil proti kráľovi Štefanovi I. a na znak protestu si dal titul kráľ a ako miesto razby uviedol Břeclav (Gedai 1989, 100). Prokuj nebolo jeho skutočné meno, lebo to je neznáme. Jeho otec Zombor bol pokrstený ako Štefan, teda aj on mohol získať toto meno. Razba bola vyrobená v Břeclavi, lebo Prokuj po úteku z Uhorska k poľskému kráľovi Boleslavovi Chrabrému ktorý po roku 1015 získal juh Moravy, mu dal hraničný hrad, asi Břeclav.

V poslednej dobe sa najrozsiahlejšie k začiatkom uhorského mincovníctva a k problému denárov Preslavva civ vyjadril I. Gedai počas sympózia k 1000. výročiu vzniku uhorského mincovníctva v Ostrihome v roku 2001. V svojej prednáške (Gedai 2003, 35–43) nastolil takýto vývoj mincovníctva Štefana I. Kráľ začal raziť najprv denáre s akosťou cca 90% a s priemernou váhou 1,26 g. Tá bola totožná s váhou denárov vojvodu Henricha II. Mincovalo sa podľa bavorských vzorov, vzory na razidlá navrhovali bavorskí rytci, ale mince už razili uhorskí minciari. Prvou mincou bol denár typu Lancea regis, druhou denár typu kríž-kríž. Nevie sa, prečo bol zmenený obraz z typu kopija-koruna (teda Lancea regis) na typ s dvomi krížmi. Tretím typom Štefanových mincí sú poldenáre typu kríž-kríž, s priemernou váhou 0,8 g. Váha bola zmenená preto, lebo takéto uhorské mince sa stali veľmi obľúbené a aby ich mohlo používať čo najviacej ľudí v celej Karpatskej kotline razili sa v tisícových emisiách. Začali sa dávať aj do hrobov, ako Cháronov obolus mŕtvych. Podľa Györfyho boli mince nevyhnutné aj preto, že sa v rámci štátnej dane zaviedli poplatky v minciach (trhové miesta vraj vznikli už cca 1010 a poplatky štátnej dane okolo 1020). Mincami bol zabezpečovaný aj diaľkový obchod s Arabmi a Vikingami, keď sa im predávali otroci. Vikingovia vraj nemali vlastnú menu, tak napodobňovali nemecké a anglické mince, ktoré k nim prichádzali. Takto asi vznikli aj uhorské imitácie typu kríž-kríž. Datovanie všetkých troch typov Štefanových mincí nepoznáme. Zaujímavým spôsobom sa vyjadruje aj o denároch s nápisom Preslavva civ. (Gedai 2003, 38–39). Podľa neho sú to tri kontroverzné mince zo Švédska, ktoré by mali mať na averze nápis

Stephanvs rex, ale je tam iba Sphanvs rex. Skrátená legenda svedčí o tom, že ak patria k uhorským minciam, je to iba jedna z početných imitácií z vikingských zemí. Nastoľuje aj ďalšiu verziu, že to môže byť razba Štefana I., ale vyrábaná nie pre Uhorsko a nie v kráľovskej mincovni v Ostrihome. Za mincovňu navrhuje Přerov na Morave. Z historických prameňov je vraj známe, že po páde Veľkej Moravy v roku 907 sa v roku 955 dostala západná Morava pod českú nadvládu. Východná Morava zostala uhorská. Toto územie bolo pod uhorskou správou až do čias tretej bavorsko-poľskej vojny, asi do roku 1015. Potom ho obsadil Boleslav Chrabrý. Druhý krát bola potvrdená autorita Štefana I. nad Moravou včítane Přerova v rokoch 1030–1031. Teda denár Preslavva civ by mal byť vyrobený okolo roku 1031. Predstavoval manifestáciu zvrchovanej vlády nad časťou Moravy. Možno bol vyrazený v mincovni Přerov, ktorú moravskí odborníci uznávajú ako mincovňu počas 1. polovice 11. storočia, ale nepoznajú k nej mince. Na možný typ tu razených mincí vraj poukázal J. Sejbal (1996, 31), keď publikoval informáciu, že v Přerove bolo nájdene mincové závažie s nápisom Bracizlavs, ktoré je ikonograficky zhodné s obrazom českých denárov typu ruka-križ. Takže by tu takéto denáre mali byť aj razené. K nim Gedai navrhuje pripojiť aj Preslavvu civ, lebo nápis Bracizlavs a Preslavva civ sú si veľmi podobné.

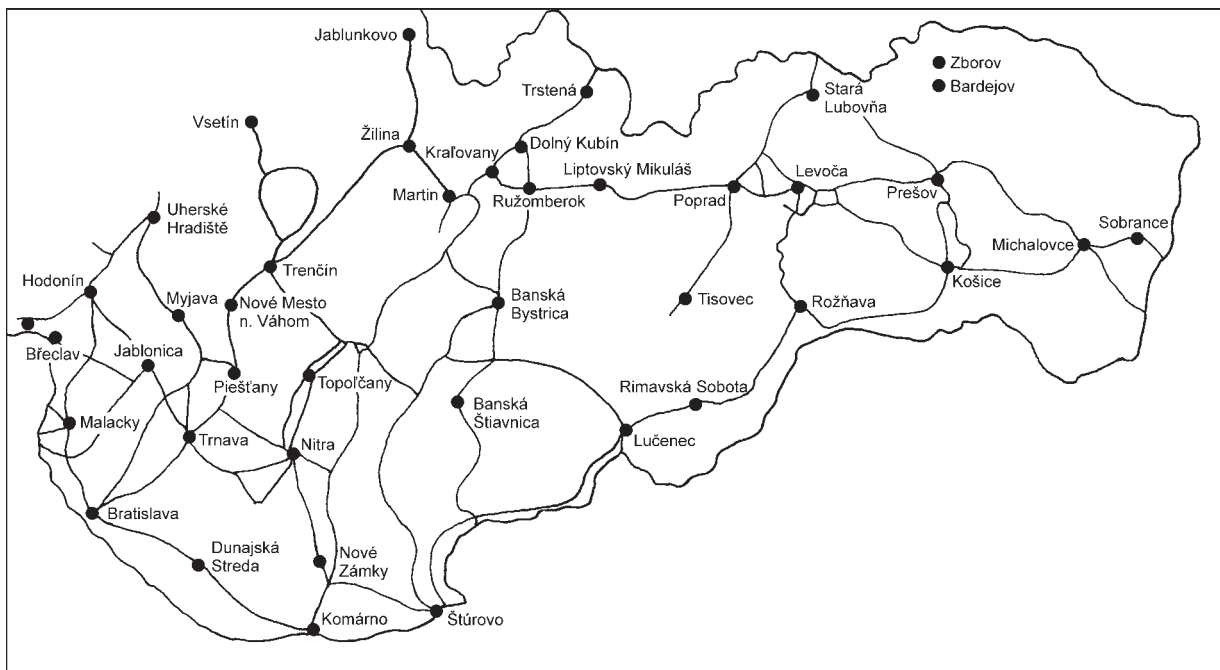
Nálezy mincí Štefana I. zo Slovenska sú dosť početné. Ale dosiaľ sa vyskytli len oboly typu križ-križ, v jednom prípade aj variant s obráteným nápisom na reverze H 1a (na pohrebisku v Borovciach). Nakoľko boli varianty s obráteným nápisom Regia civitas rozšírené, nie je možné dať odpoveď, lebo v starších katalógoch uhorských mincí je zobrazených len zopár takýchto mincí. V nových nálezoch sa zvyknú uvádzať len čísla z katalógu Réthyho (1898) či Huszára (1979), málokedy aj fotografie mincí. Väčšinou sa ale nekladie dôraz na odlišnosti od základného vyobrazenia v katalógu. Pokiaľ nie je spracovaná zbierka arpádovských mincí Maďarského národného múzea, nie je známe aké percento z platidiel Štefana I. tvoria dané varianty.

Štefanove poldenáre s nápsmi Stephanvs rex-Regia civitas sa vyskytujú v dvoch nálezových kategóriách: a) ako jednotlivé nálezy; b) ako súčasť pokladov mincí. Mince prvej kategórie sa zatiaľ našli väčšinou ako obolus mŕtvych pri výskume stredovekých pohrebísk (Abrahám, Borovce, Čakajovce, Dolný Peter II., Malé Kosihy, Ducové, Nitra-Mlynárce, Nitra-Šindolka, Nové Zámky, Sered', Somotor, Šurany, Veľké Lovce, celkove 19 ks). Dokladajú rozšírenie Štefanových mincí najmä na západnom Slovensku. Svedčia o dosiahnutej sfére vplyvu Štefana I. na území západného Slovenska pred smrťou poľského kráľa Boleslava Chrabrého (992–1025)? Poukazujú na ich používanie rôznymi členmi vtedajšej spoločnosti a ich dlhodobý obeh minimálne do polovice 11. storočia. Zistilo sa niekoľko prípadov, keď sa Štefanove oboly nenašli v hrobe. Dôležitý je poldenár zo stredovekého dvorca v Bratislave-Dúbravke (Elschek 2000). Náhodné nálezy na poli sú známe z Bratislavy-Vajnor (Panis 2004, 203–205).

V rámci pokladov sa oboly zaznamenali iba v dvoch nálezoch – z Dolných Chleban (ukrytý bol okolo roku 1077) a v Chvalovej (spolu s českými a moravskými mincami, ukryli ho v závere 11. storočia, Hunka 2007, 19–24). V dolnochlebenskom depote z 1812 mincí boli iba dva oboly Štefana I. Tvorili najstarší horizont nálezů.

Je všeobecne známe, že väčšina z mincí Štefana I., hlavne oboly typu križ-križ sa nachádza mimo územia Uhorska – na Morave, v Čechách, Nemecku, Poľsku, Škandinávii. Dokladajú vývoz Štefanových mincí (kvôli kovu) a rozsiahle medzinárodné obchodné kontakty. Tvorila súčasť pokladov zostavených počas 11. storočia (Gedai 1986; Radoměřský 1966, 63–64). V rámci Uhorska sa našlo len zopár hromadných nálezů s razbami Štefana I. Hóman uvádza len jediný depot s 2 mincami Štefana I. – z Dolných Chlebian (1916, tab. na s. 205). Gedai (1986, 70) spomína 8 depotů, kde bolo spolu viac ako 40 mincí: 1. Dolné Chlebany – 2 ks; 2. Baksa – veľa; 3. Békésgyula – neznámy počet; 4. Bognár – veľa; 5. Felfalu – neznámy počet; 6. Gyöngyösvisonta – 13; 7. Hódmezővásárhely – 25; 8. Nagytétény – neznámy počet. Ani jeden z nich nebol ukrytý za vlády Štefana I. Depoty č. 2, 4, 6 boli ukryté asi v čase vlády Samuela Abu (1041–1044), č. 5 a 8 za Ondreja I. (1046–1060), č. 7 za Šalamúna (1063–1074), č. 1 za Geju I. (1064–1077). To dokazuje, že z hľadiska obsahu striebra veľmi hodnotné Štefanove poldenáre sa ukrývali skoro do záveru 11. storočia. Preto neprekvapuje, že ani na Slovensku nie sú zachované väčšie súbory Štefanových mincí.

Rekonštruovať systém lokálneho a diaľkového obchodu, trhových miest, významných hospodárskych centier aký mohol byť vytvorený pred rokom 1000 a jestvoval až do roku 1038 je pomerne ťažké, kvôli nedostatku základných informácií. Györfy (1983, 184–185) síce uvádza približný systém cirkevných inštitúcií z obdobia 1. tretiny 11. storočia a predpokladaný rozsah stolíc s hlavnými hospodárskymi centrami (Györfy 1983, 206–207). Slovensko je však v jeho ponímaní osídlené riedko. Uvádza iba hlavné komitátne hrady (Bratislava, Komárno, Trenčín, Hont, Novohrad, Gemer, Tekov, Rusovce a Zemplín), okrem nich aj centrum vojvodstva hrad Nitra a ďalšie dva hrady Holíč a Valy u Mikulčíc. Ako jediné hos-

Obr. 1. Cesty na Slovensku v 11.–14. storočí.

podárske centrum spomína lokalitu s názvom Bány. Na mape je umiestnené v stredoslovenskej banskej oblasti, pravdepodobne je to Banská Štiavnica. Dnes sú naše poznatky o osídlení Slovenska v 11. až začiatku 14. storočia omnoho bohatšie. Stačí len citovať jednu z novších súhrnných prác k tejto problematike, ktorá rekonštruuje aspoň osídlenie z 9.–11. storočia (Čaplovič 1996, čiastočne Steinhübel 2003).

Z rôznych historických a archeologických prameňov sa dospelo k poznatkom, že majetková diferenciácia Starých Maďarov začala dávno pred vládou Štefana I. Spôsobili ju koristnícke výpravy konané každoročne do západnej Európy a až do roku 955. Nahromadené súkromné bohatstvo sa koncentrovalo v rukách rodových náčelníkov a príslušníkov vojenských družín. Tí mali najväčší podiel aj pri využívaní podrobeného slovanského obyvateľstva v Zadunajsku, v oblasti Matry a Bukových hôr, južného Slovenska a v Zatisí. Veľká časť staromaďarského etnika ale zostala naďalej chudobná, lebo sa zaoberala stepným pastierstvom. Rozsah domínií uhorských kniežat v 10. storočí je znázornený v Ottovom historickom atlase Slovensko na strane 78. Podľa neho mal Nitriansko Lél a východné Slovensko Šúr. Po roku 955 nastala trvalá zmena života staromaďarskej spoločnosti, keď sa jej veľká časť musela preorientovať z pastierskeho spôsobu života na usadľejší – roľnícky. Postupne sa vytvárali prvotné feudálne vzťahy, hlavne medzi bohatšími vlastníckmi pôdy a podrobeným obyvateľstvom. Feudalizácia staromaďarského etnika prebiehala rýchlejšie v ekonomicky vyspelejšom Zadunajsku, kde boli aj rozsiahlejšie kontakty s okolitými štátmi, pomalšie v Potisí. Presadzovali ju vlastníci jednotlivých teritoriálnych celkov. V Zadunajsku, na južnom Slovensku a v Sedmohradsku vládol náčelník Ďula, po roku 971 bol v Zadunajsku aj knieža Gejza.

Poľnohospodárske a priemyselné využitie Slovenska určuje oddávna už jeho geomorfologický charakter. Cestné a vodné komunikácie išli v smere tokov hlavných riek, po ktorých bol prevážaný tovar a ľudia plňami a člmi. Na vodnú prepravu sa využívali hlavne rieky Malý Dunaj, Dunaj, Váh, Nitra, Hron, Poprad, Torysa, Topľa, Tisa a iné. Najvýznamnejšia cestná komunikácia sa tiahla od Ostrihomu na Trnavu, Šaštín, ďalej na Břeclav, alebo cez Holíč na Hodonín (je známejšia od roku 1336 ako Česká cesta). Iný prechod na Moravu smeroval od Nitry, údolím Bebravy ku Trenčínu. Odtiaľ ku Váhu a cez Hrozenkovský priesmyk. Spojenie západného a východného Slovenska bolo po komunikácii Bratislava – Šintava – Nitra – Levice – Lučenec – Turňa. Regionálny význam mal spoj hore Kysucou od Žiliny na Sliezske, do Tešína. Hlavný prechod z Potisia do Poľska bol popri Toryse, využívala sa však aj cesta údolím Popradu. Uhorsko-poľský význam mali prechody cez Oravu a Liptov. Na Oravu sa išlo cestou Ostrihom – Nitra – Turiec, na Liptov cestou Jáger – Divín – Zvolen – Liptovská Mara. Významnou bola aj trasa pretínajúca Slovensko od západu na východ, spájajúca Považie cez Levoču, Spišský hrad, Prešov,

Strážske s Užhorodom. V rámci Hornej Nitry bol dôležitý starodávny prechod popri Vyšehrade smerom na Martin. Je jednoznačné, že množstvo využívaných ciest podnes uniká. Niektoré smery cestných komunikácií však možno dnes rekonštruovať podľa názvov typu Prechod, Prochoť, Prosiek, Stráže, Strážske, Strehová, Brodské, Branisko, Brána, Vráta, Remäta. V blízkosti hraničných priechodov sa budovali záseky (indagines), napr. v údolí Popradu, v Šariši medzi Tulčíkom a Bardejovom (obr. 1). Tu sa kontroloval obchod, a zaisťovala sa bezpečnosť pohraničia. V kráľovských komitátoch vznikali pri brodoch a križovatkách ciest mýtné stanice, pred hraničnými prechodmi colné stanice (napr. pri obdarovaní benediktínskeho kláštora sv. Hypolita na Zobore pri Nitre sa spomína, že má využívať mýta v Nitre a Trenčíne).

Miestami, kde sa konali výmeny tovarov formou týždenných trhov boli spočiatku priestranstvá okolo farských kostolov. Preto bola počas 1. polovice 11. storočia trhovým dňom iba nedeľa, možno od čias Bela I. výnimočne aj sobota (podľa kroniky Šimona z Kézy napísanej asi v rokoch 1282–1285). Dokladom na trhy sú miestne názvy typu Nedelište, Trhovisko (napr. pri kostole v Turčianskom Martine), Trhovište (pri Michalovciach). Až za Bela I. (iná odborná literatúra ale tvrdí, že až za Ladislava I., či Kolomana) sa zakázalo obchodovanie v nedeľu a trh sa konal iba počas pracovných dní a v sobotu. Dokladajú to sídla s názvami Pondelok, Streda, Štvrtok, Sobota, Sobotište. Okrem siete trhových osád jestvovali aj trhoviská zamerané na obchod s dobytkom, na kraji horských dolín. Miestom obchodu s dobytkom už pred 11. storočím bola napr. lúka Trhovisko pod veľkomoravskými valmi medzi Bojnou a Moravanmi, alebo trhovisko neďaleko Uhorskej Vsi, či na horskom prechode medzi zvolenskou a liptovskou Ľupčou. Väčšími trhovými strediskami boli centrá vznikajúcej komitátnej a cirkevnej správy na hradoch Nitra, Bratislava, Trenčín, Zemplín, Komárno, Zvolen. Niektoré boli napojené aj na diaľkový obchod, hlavne Bratislava ako významné pohraničné centrum. Importom cudzích výrobkov sa dovážali luxusné tovary, látky, zbrane. Uhorsko za ne poskytovalo drahé kovy (Povešť vremennych let, zmienka o vývoze uhorského striebra a koní v časoch Takšoňa Svjatoslavovi, v roku 963, *Püspöky Nagy* 1989, č. C 4) a otrokov. Kosmova Kronika česká uvádza v rokoch 1017–1029 záznam o dovoze 100 poľských zajatcov do Uhorska. Zajatci boli získaní počas výpravy vojvodu Oldřicha do Poľska, odtiaľ ich exportovali ďalej (*Püspöky Nagy* 1989, č. C 5, C 6 k roku 1038–1039). Okrem vyššie spomenutých komodít sa exportoval z Uhorska vosk, dobytok, kone. Clo pre cudzích kupcov tvorilo 1/80 z hodnoty prepravovaných tovarov, vo vnútrozemí sa platili mýta. Súhrnne o najstarších slovenských trhoch pojednáva hlavne práca R. Marsinu (1978, 77–93).

Zaujímavú prácu sumarizujúcu poznatky o mýtach, clách a trhoch v rokoch 1000–1301 vydal P. Püspöki Nagy (1989). Žiaľ vyšiel len jej prvý diel. Na s. 32, č. A1 uvádza časť darovacej listiny Štefana I. pre kláštor sv. Hypolita na Zobore napísanej v rokoch 1002–1006. Kláštor získal tretinu všetkých mýt z Nitry (v rámci mesta aj mimo neho), z Dvorníkov pri Hlohovci a pri nich ležiacej zeme Baba (dnes nelokalizované), z rieky Váh a zo všetkých obchodov uskutočnených v Trenčíne (v meste aj mimo neho, tiež *Marsina* 1971, č. 68; aj ako súčasť Zoborskej listiny z roku 1111). Na s. 35 sa uvádza iná listina, z roku 1006. Spomína sa v nej starodávny verejný trh (foro publico reliquisque) v Nitre. Výnosy z neho mali byť poskytnuté nitrianskej kapitule. Originál listiny je stratený, jednoduchý odpis je z 18. storočia. Preto jej *Marsina* (1971, č. 51) prisudzuje minimálnu dôveryhodnosť. Na s. 58, č. A 7 je listina z roku 1037. Štefan I. v nej dáva bakonybélskemu opátstvu sv. Martina rôzne výsady: poplatky získané z miesta nazvaného Foro Regine, podľa Marsinu sú to Bátovce pri Leviciach, a z prístavu a trhu v Komárne (*Marsina* 1971, č. 52). Ale aj tá je podozrivá, lebo originál je stratený, jej odpis z roku 1246 je zapísaný v listine z roku 1330. Püspöky Nagy uvádza pre obdobie Štefana I. celkove iba 7 dokumentov so zmienkami o trhoch, z nich až tri sa viažu k Slovensku, najmä k Nitre. Aj keď časť z nich treba považovať za podozrivé či nereálne, je tento fakt prekvapujúci. Dostatočne vyjadruje postavenie západného Slovenska v súdobom Uhorsku.

Zmienky o poplatkoch v zákonníku sv. Štefana datovaného pred rok 1015 majú celouhorský charakter. Je otázne, či platili vo všetkých častiach štátu. 32 článok nariaďuje, že hodnota jedného mladého býka (junec) má byť 2,5 byzantského solidu – 2,5 penzy zlata, lebo 1 pensa auri mala hodnotu 30 denárov či 60 obolov. Za vraždu manželky platil župan/komes 15 juncov, šľachtic, vazal/miles 10 a bežný človek/vulgaris 5 juncov (čl. 15, *Kučera* 1974, 125, pozn. 138). Za krivú prisahu sa dalo 15 juncov, spoločensky nižšie vrstvy obyvateľstva iba 12 juncov (čl. 17, *Kučera* 1974, 125, pozn. 137). Podobné poplatky v juncoch boli stanovené aj za vypaľovanie domov, lúpežné vpády do domov, za krádeže, za bičovanie otrokov, ktorí ušli od pána, atď. Iný článok ustanovuje, že za 100 byzantských penzí sa mohli slobodní obyvatelia hrádov a podhradí, členovia susedských obcí v rámci hradného obvodu (hradčania, populi castrenses) vykúpiť spod naturálnej a robotnej renty a stať sa slobodnými. Potom už platili poplatky v súdobej mene (slobodných denároch, liberi denarii), alebo sa zaradili do vrstvy hradných vojakov. Títo jobagiones castri (hradní jobagióni) platili peňažnú daň 5 váh (pondusov), 25 denárov. Aj hradní sluhovia, szolgagyör, podliehajúci špánovi platili 5 váh striebra.

2.2 Uhorské mincovníctvo po roku 1038, za Petra Orseola a Samuela Abu (1038–1046)

Ako je známe, jeden zo Štefanových dvoch-troch(?) synov, Imrich, ktorý mal nastúpiť po otcovi na uhorský trón bol v roku 1031 roztrhaný diviakom (*Vrteľ* 1994, 61). Tým vymrela Štefanova vetva rodu. Vo vláde nad Uhorskom sa striedali už len príslušníci z Vazulovej vetvy. Štefan I. sa staral o švagra Petra, syna benátskeho dóžu Ota Orseola (1008–1026). Po oslepení Vazula v Nitre, v rokoch 1031–1038, (*Vrteľ* 1994, 63) jeho synovia Ondrej, Belo a Levente ušli pred nemeckými a talianskymi dvoranmi Štefana I. najprv do Čiech. Neskôr Belo do Poľska, Ondrej a Levente do Kyjevskej Rusi. Na uhorský trón zasadol Peter Orseolo (1038–1041, 1044–1046). Peter musel čeliť vpádu českého a poľského vojska Břetislava a Mieška II., keď sa mal na uhorský trón dosadiť vojvoda Belo. V roku 1041 bol Peter zbavený vlády palatínom Abom, ktorý viedol odboj domácich veľmožov. S ním museli odísť aj talianski a nemeckí dvorania kráľovnej Gizely. Peter ale získal ochranu nemeckého cisára Henricha III. (1017–1056). Aba sa stal uhorským kráľom, ako Samuel Aba (1041–1044). Ale zomrel pri obrane vlasti v bitke pri Menfö, keď bojoval s Henrichom III. Po jeho smrti sa na trón znovu vrátil kráľ Peter. V Székesfehérvári sa stal vazalom nemeckého cisára, čo vyvolalo v roku 1045 nové proticudzinecké povstanie, pohan-ské povstanie potiského šľachtica Vathu. Povstalci pozvali z Ruska Ondreja a Leventeho. Pri jednej z vojenských akcií v roku 1046 chytili, oslepili a zbavili moci aj kráľa Petra. Vazulovho syna Ondreja vyhlásili za uhorského kráľa Ondreja I.

Uvedené situácie sa odrazili aj na vývoji hospodárstva štátu. Peter Orseolo a Samuel Aba pokračovali v razbe Štefanových obolov typu kríž-kríž, ale so svojim menami (+PETRVS REX – +PANNONIA, H 6; +REX SAMVHEL – +PANONEIA, H 7). Nápis Pannonia potvrdzuje, že sa začalo poukazovať na uhorský pôvod týchto mincí. Oboly sú po technickej a umeleckej stránke veľmi dobre vypracované, horšie sú ich parametre metrologické. *Hóman* (1916, 600) preskúmal 48 obolov Petra, vážili 0,49–0,88 g, priemerne 0,6718 g. Ak sa tento údaj porovná s priemernou váhou obolov Štefana I. typu kríž-kríž (obiehajúcich v rokoch 1018–1038), ktorá je 0,7682 g vidno, že Petrove oboly sú o 0,0964 g ľahšie. Navonok nevelký rozdiel v hmotnosti jednej mince pri razbe niekoľko desaťtisíc exemplárov už tvoril významný zdroj príjmov do kráľovskej pokladnice. Oboly Samuela Abu mali priemernú váhu 0,689 g (*Hóman* 1916, 600, analyzoval 33 mincí s váhou 0,385–0,86 g). Rozdiel obolov Štefana I. a Samuela Abu je menší, 0,0792 g. Obaja panovníci zhoršili aj akosť svojich mincí. *Hóman* (1916, 641–642) uvádza akosť Štefanových obolov typu kríž-kríž 80–90% striebra. Petrove mali menej, 85–89%, oboly Samuela Abu 85–90%. Samuel Aba nenechal z karolínskeho funtu vyrobiť 510 obolov ako bolo obvyklé do roku 1038, ale až 570. Preto sa v jeho dobe ustálil prepočet, že cenu byzantského solidu nahradilo 35–40 denárov alebo 70–80 obolov. Hoci boli uhorské mince z rokov 1038–1046 ešte stále kvalitné a naďalej sa objavujú ako súčasť škandinávskych a moravských nálezov (*Hunka* 1992, 195; *Šmerda* 1989, 231), v porovnaní s nemeckými razbami bola ich akosť menšia. Preto sa ich vývoz do okolitých štátov približne v polovici 11. storočia skončil. Stali sa na obdobie asi 100 rokov len domácim, teda lokálnym, platidlom.

Platidlá Petra a Samuela Abu sa poznajú len z troch slovenských nálezísk. Ako jednotlivý exemplár sa obol Petra našiel pri výskume stredovekého komorového valu na hrade Nitra datovaného do 9. až polovice 11. storočia (*Bednár* 1996, 4–5; *Bednár/Samuel* 2001, 333). Minca je dôležitá najmä z hľadiska archeologického, lebo umožnila datovať výstavbu širokých valov v Uhorsku, konkrétne aj v Nitre, do čias vlády Ondreja I., po jeho návrate z Kyjevskej Rusi v roku 1046. Minca je viackrát prehnutá, nesie stopy dlhodo-bejšieho obehu. Je pravdepodobné, že už neplatnú mincu použili spolu so zeminou počas výstavby valu v polovici 11. storočia. Ďalšie exempláre Petrových obolov sa zistili v dvoch depotoch mincí – z Ludaníc (ukrytý bol okolo roku 1074) a z neznámej lokality na Slovensku (asi v rokoch 1093–1095). V ludanickom boli 3 oboly Petra (podľa *Hómana* 1916, 205 však iba jeden), tvoria najstaršiu časť nálezu. Druhý nález obsahoval iba jedinú mincu Petra. Aj tu bol najstaršou razbou. V Maďarsku je situácia podobná, väčšina známych obolov Petra nepochádza z overených nálezov, ale z muzeálnych zbierok. Staršie katalógy uhorských mincí z 19. až 1. polovice 20. storočia uvádzajú viacero variant Petrových obolov (napr. s nápisom PETVS REX, H 6a).

Razby kráľa Samuela Abu sú na Slovensku takisto vzácne. Poznáme ich iba z dvoch hromadných nálezov – z ludanického (1) a chvalovského (neznámy počet mincí). Obe mince dopĺňajú najstaršiu zložku týchto súborov mincí, takže len rámcovo poukazujú na spôsob akým sa tieto nálezy vytvárali. Chvalovský nález bol ukrytý asi v 60.–70. rokoch 11. storočia (najmladšie tu zastúpené platidlá sú z čias Ondreja I.). Rozdiel medzi najstaršou a najmladšou časťou nálezu je asi 60 rokov. Preto sa usudzuje, že súbor bol vytvorený pomerne rýchlo, z obiehajúcich mincí Samuela Abu a Ondreja I. keď sa pridali k neplatným

minciam Štefana I. Nález bol uschovaný do skryše počas nepokojných pomerov, ktoré nastali po roku 1038. Ludanický nález, hoci je len o cca 60 mincí väčší, musel byť vytváraný dlhodobo, lebo sú tu razby od kráľa Petra až po Šalamúna. Je možné, že jeho základ tvorila nejaká stará hotovosť, zopár mincí vyňatých z obehu tezaurovaných kvôli drahému kovu. K nim sa pridali platidlá Ondreja I. a Šalamúna. Rozdiel medzi najstaršou a najmladšou časťou nálezu je asi 35–40 rokov.

Kvôli nedostatku základných písomných prameňov, historických správ a archeologických nálezov nie je možné presne rekonštruovať úroveň obchodu a používania mincí v rokoch 1038–1046. Predpokladá sa, že v miestach kde boli už dlhodobejšie vytvorené základy pre širšiu obchodnú komunikáciu s okolím, teda vo veľkých trhových centrách, miestny a diaľkový obchod prežíval naďalej. V sídlach vzdialených od centier hospodárskeho a priemyselného života sa pri obchodovaní určite využívali rôzne formy výmeny tovarov, predovšetkým naturálna, čiastočne peňažná. Všeobecne možno povedať, že pre priemerného používateľa mincí bola jednoznačne rozhodujúca iba akosť peňazí a nie nápisy a iné ikonografické prvky. V obehu sa určite prejavili mince oboch vládcov, lebo nie je možné prostredníctvom nálezov vymedziť presnejšiu chronologickú či geografickú hranicu v ich používaní.

2.3 Hospodárstvo a obchod v čase vlády Ondreja I. (1046–1060)

Ondrej I. začal vládnuť v čase povstania šľachtica Vathu. Ako prvú úlohu si stanovil zabezpečiť mier na západnej hranici štátu. Preto na sneme v Speyeri v lete 1047 tlmočili jeho vyslanci nemeckému cisárovi Henrichovi III. prijatie vazalskej poslušnosti voči Nemeckej ríši. Tu sa riešili aj otázky ďalších kandidátov na uhorský trón. Ondrejev brat Belo nadobudol titul vojvodu a tretinu štátu, územie medzi riekami Morava a Kriš. Tu mal možnosť samostatne vládnuť. Takže sa v krajine dosiahol na pár rokov relatívny mier. Od začiatku 50. rokov 11. storočia sa ale Ondrej I. chcel odtrhnúť od cisára. Do Uhorska preto v rokoch 1050–1053 vpadli nemeckí vojaci a uskutočnili niekoľko vojenských výprav. Na niektorých sa zúčastnil aj cisár Henrich III. so svojím vazalom českým vojvodom Břetislavom I. Po viacerých bitkách s nepriateľmi Ondrej I. usúdil, že bude lepšie keď sa Uhorsko znovu podriadi ríši. Súčasťou mieru boli zasnuby jeho syna Šalamúna s Henrichovou dcérou Juditou. V tomto čase nechal Šalamúna korunovať za budúceho uhorského kráľa. Korunovácia Šalamúna ale znovu vyvolala bratovražednú vojnu s bratom Belom (1060). Počas nej Ondrej I. ochorel a zomrel. Na trón zasadol vojvoda Belo, Šalamún odišiel s matkou Anastáziou do exilu v Nemecku.

Iba tri oboly nesú meno kráľa Ondreja I. Všetky tri zaraďujeme k typu kríž-kríž. Prvý má okrem kríža so 4 trojuholníkmi nápisy + REX. ANDREAS/ + REGIA CIVITAS, H 8. Je najpodobnejší na oboly Štefana I. typu kríž-kríž, hlavne písmom v kruhopise reverzu. Nevie sa, prečo sa Ondrej I. u tohto druhu svojich mincí priklonil opäť k nápisu Regia civitas, keď jeho predchodcovia už používali „uhorskejšie“ označenie štátu termínom Pannonia. Niektorí bádatelia tvrdia, že to bolo v čase vazalskej poslušnosti voči nemeckému cisárovi, preto sú z rokov 1046–1050. *Hóman* (1916, 192) tvrdí, že Ondrej I. dal nápis Regia civitas na svoje mince preto, aby ich odlíšil od razieb svojich predchodcov – uzurpátorov trónu. Tým chcel poukázať na právnu kontinuitu medzi vládou Štefana I. a jeho vládou. *Hóman* uvádza aj iný predpoklad: že pri výrobe svojich prvých mincí Ondrej I. chcel natoľko skopírovať pomery z čias okolo roku 1030, že prebral Štefanove oboly bez výraznejších zmien, aj so starým názvom Regia civitas. *Hóman* (1916, 600, 642) spresnil akosť týchto mincí na 83–89%. Vážia 0,39 g až 0,75 g, priemerne 0,597 g.

Druhý obol Ondreja I. má v strede averzu krížik a nápis + REX. ANDREAS. Zaujímavý je jeho okraj, lebo perlovec dávaný kvôli spevneniu hrany mince je rozdelený tromi zvislými čiarkami na 4 polia. Pod pásom guliek sú tri sústredné kružnice. Na minci je badateľný ikonografický vplyv arabských mincí. Veľmi ľahko sa dá zistiť, že podobný námet je na súdobých strieborných dirhemoch. Na nich sa guľkami a zvislými čiarami označujú jednotlivé tituly ich vydavateľa a súry z koránu. Kde sa mohol Ondrej I. stretnúť s takýmito arabskými mincami? Po oslepení Vazula v Nitre, utiekli jeho synovia Ondrej a Levente do Kyjeva. V danom čase predstavovalo toto mesto vyspelé politické, obchodné a remeselnícke centrum, kde sa platilo najmä kvalitnými mincami, napr. dirhemami. Ondrej I. si určite niektoré zobral aj do Uhorska, tak mohli poslúžiť ako vzor na jeho prvé peniaze. Na reverze tohto druhu Ondrejových obolov je v strede krúžok. Z neho vychádzajú 4 čiarky tvoriace kríž. Medzi ramenami kríža sú štyri trojuholníky. Na reverze je aj legenda: + PANONEIA, H 9. V strede averzu, medzi ramenami kríža sa zvyknú vyskytovať rôzne sigly – prvé uhorské kontrolné značky súvisiace s technikou razby stredovekých mincí (*Huszár* 1979, tab. 1; *Fekete/Kiss/Tóth* 2005; *Tóth* 2006, 174, 176, obr. 3).

Tento obol Ondreja I. je v nálezoch z územia bývalého Uhorska najrozšírenejší. Dokonca sa vyskytuje až v troch rôznych veľkostiach:

- a) s priemerom 17 mm (normálne vyrazené kusy);
- b) 14 mm (čiastočne orezané kusy);
- c) 10 mm (vyrezané stredné časti z mincí).

Mince poukazujú na rôzne spôsoby ich úpravy. Tie súvisia so zavedením zákonného nariadenia nazývaného *renovatio monetae* – povinná výmena starých mincí za nové. To sa v približne rovnakom období začalo uplatňovať vo viacerých štátoch strednej Európy. *Hóman* (1916, 600, 642) skúmal 31 ks 17 mm-ových mincí. Vážili 0,48–0,92 g, priemerne 0,6745 g, mali akosť 79–91 % striebra. 14 mm-ových obolov analyzoval 44. Vážili 0,25–0,66 g, priemerne 0,441 g. Ich akosť neudáva. 10 mm mincí preskúmal 10 ks. Mali hmotnosť 0,142–0,66 g, priemerne 0,441 g, ani u týchto akosť neudáva.

Posledným obolom Ondreja I. je severoeurópska, nemecká či škandinávská(?) napodobenina jeho prvých obolov, H 10. Na averze je kríž so 4 trojuholníkmi a text + ANDRE.AS EXA. Na reverze je stredový nitkový kríž, medzi ramenami sú dve guľky. V opise je skomolený text opísaný z poľských denárov, bez bližšieho významu. Publikovaný bol v časopise *Numismatik und Künste* č. 11 (1912, 85, č. 12). Vtedy sa nachádzal v Kráľovskej numismatickej zbierke v Mníchove. Nie je známe z ktorého nálezu minca pochádza. Môže dokladať posledné štádiá určitého ekonomického vplyvu uhorských peňazí v Škandinávii. Zatiaľ je známy iba jeho priemer 16 mm, váha nie je publikovaná.

Hoci sa Ondrej I. snažil čo najviac sa priblížiť k časom Štefana I., svojou mincovou politikou priniesol prvý citelný úpadok uhorskej meny. Z jedného funtu nechal raziť najprv 570, potom 650 a nakoniec 880 obolov. Tým výrazne klesla akosť a kurzová hodnota jeho mincí. Ale najhorším štátnickým činom Ondreja I. bolo zavedenie povinnej výmeny peňazí, ktoré sa prevzalo asi z Nemecka. Spočiatku bolo možné tieto aktivity kráľa ospravedlniť. Veď znižovanie akosti nových sérií mincí prinášalo zisk použiteľný na boj s vonkajšími a vnútornými nepriateľmi Uhorska. Ale ani v Nemecku nik neprišiel na nápad, aby sa kráľovské peniaze orezávali už priamo v kráľovskej mincovni, alebo aby sa z nich vyrezávali len ich stredné časti. *Hóman* (1916, 198) síce uvažuje o tom, či tieto orezané stredy mincí nemohli tvoriť tretinu, štvrtinu či inú podielovú jednotku z pôvodnej mince. Tak tu videl snahu o rozhojnenie vtedajšej menovej sústavy. Ale skôr bude pravdou skutočnosť, že takto upravené peniaze sú dôkazom chamtivej politiky Ondreja I. a jeho úradníkov hraničiacou s devalváciou štátnych peňazí. O tom aké veľké vykorisťovanie priniesli obyvateľom Uhorska orezané razby je možné uvažovať iba teoreticky. Mieru ich vykorisťovania môžeme spoznať len analýzou nálezov Ondrejových mincí. Zatiaľ nik nevyjadril aký podiel vo veľkých nálezoch z polovice 11. storočia majú tieto znehodnotené platidlá. *Hóman* vypočítal (1916, 217), že razbou obolov typu kríž-kríž Štefan I. získal asi 5,88 % striebra. Výrobou 17 mm obolov Ondrej I. získal asi 15,8 %, 14 mm obolov až 45,46 %. V prípade používania 10 mm obolov bol kráľov zisk určite ešte vyšší aspoň o 10 %. *Renovatio monetae* nariadené Ondrejom I. malo ďalekosiahle dôsledky. Ani jeho nástupcovia sa nesnažili tieto praktiky s mincami odstrániť. Práve naopak, vytvoril sa tak stály zdroj štátnych príjmov. Znižovanie akosti uhorských mincí razených počas polovice 11. storočia bolo čiastočne odstránené až menovou reformou koncom tohto storočia, za Ladislava I. a Kolomana. Vtedy sa ale zmenšil priemer mincí a ich hmotnosť asi na polovicu. Takto zmenšené peniaze majúce hodnotu len štvrtiny denárov z čias Štefana I. sa začali úradne označovať ako denáre.

Poldenáre Ondreja I. sú jednými z najčastejšie nachádzaných mincí na Slovensku. Zatiaľ sa ich zaevidovalo minimálne 40 ks. Ako jednotlivé nálezy sa zistili výskumami stredovekých pohrebísk (napr. Borovce, Bratislava-Devín, Čakajovce, Čierne Kľačany, Dolný Peter II, Prša, Šaľa). Poukazujú na dve skutočnosti: a, že aj naďalej sa namiesto ostatných milodarov ukladali do hrobov mince; b, že tento zvyk pretrvával aj za vlády Ondreja I. Najväčší počet Ondrejových obolov sa zistil počas výskumu pohrebiska v Borovciach, až 8. Všetky patria k typu H 9. Ešte viac, minimálne 20 sa ich našlo v Čiernych Kľačanoch, typov H 8–9. Mince z pohrebiska v Borovciach dokladajú, že stredovekí obyvatelia tejto obce používali rôzne upravené peniaze. Našli sa oboly s priemerom 13 mm, 14 mm, 16–17 mm; vážili 0,3 g až 0,42 g. V niektorých hroboch sa vyskytli aj dve mince, obe sú rôzneho priemeru a hmotnosti. V hrobe 297/93 boli napr. veľké 13 mm a 15 mm; v hrobe 284/93 mince veľké 15 mm a 17 mm. (*Štaššiková-Štukovská* 1993–1994, 208–212). Mince z jedného hrobu mohli byť vyrobené v rôznom čase (napr. na začiatku a na konci vlády Ondreja I.), ale museli byť používané v tom istom čase. Je zrejmé, že vtedajší ľudia boli radi keď sa dostali aspoň k nejakým minciam, hoci viditeľne nespĺňali predpísané parametre. Pretože sa za Ondreja I. podstatne zvýšil objem razby uhorských peňazí, veľká časť z celého počtu vyrazených exemplárov sa dostalo aj do zeme. V čase mieru sa z nich vytvorili osobné majetky bohatších jednotlivcov. V čase

nebezpečenstva ich ukryli do skrýš v zemi. Na Slovensku sa oboly Ondreja I. zaznamenali iba v dvoch depotoch – ludanickom (H 8/5, H 9/14) a chvalovskom (neznámy počet). V prvom tvorili jadro depotu, teda naznačujú aké peniaze obiehali keď sa formovala celá peňažná hotovosť. V chvalovskom náleze boli jednými z najmladších mincí, môžu poukázať na čas jeho ukrytia (Hunka 2007, 19–22).

2.4 Mincovníctvo uhorských vojvodov, za Bela a Gejzu (1048–1074)

Zaujímavou etapou histórie Slovenska je čas vlády uhorských vojvodov Bela a Gejzu. Boli to panovníci vlastníci časť tohto územia, vládnci aj nad jeho obyvateľmi. Tak určovali jeho politický, hospodársky a spoločenský vývoj. Už prví uhorskí panovníci sa snažili získať čo najväčšie územie, ktoré bolo nutné politickými, správnymi a hospodárskymi opatreniami pretransformovať na feudálny štát. Preto sa v polovici 11. storočia dospelo k situácii, že časť štátu sa dala do správy najbližším príbuzným. Tak vznikli údely, pohraničné kniežatstvá, vojvodstvá. Ich správu mali na starosti dosadení vojvodovia, princovia z rodu Arpádovcov.

Problémom uhorských vojvodov sa za posledných 200 rokov zaoberal široký okruh maďarských, slovenských, českých a poľských historikov, archivárov, archeológov a numizmatikov (Gedai 1969, 99–105; Hlinka/Kazimír/Kolníková 1976, 114, 141, 170–171; Hóman 1916, 192–235; Jeszenszky 1941, 24–28; Marsina 1987, 199–211; Steinhübel 2003). Z hľadiska tovarovo-peňažných vzťahov je zaujímavé celé obdobie existencie vojvodstiev – podľa dnešných poznatkov sa ich začiatky kladú do polovice 10. storočia, ich koniec do prvých decénií 12. storočia. Súvisia nielen s počiatkami hospodárskeho života a so zavedením obchodu a mincovníctva v Uhorsku, ale sledujú vývoj peňažných pomerov až do začiatku 12. storočia. V rámci mincovníctva vojvodov je najviac sledované obdobie 40.–70. rokov 11. storočia, keď vojvodovia Belo a Gejza razili vlastné poldenáre.

Vojvodstvo je v staršej literatúre nazývané aj údelné a pohraničné vojvodstvo, kniežatstvo, slovenské kniežatstvo (Marsina 1987, 199). Počas 10. storočia ho mali tvoriť tri údely pridelené mladším príslušníkom vládnuceho rodu. Bolo to Biharsko, Nitriansko a krajina pri dolnej Tise a Maroš. Netvorili ucelené územie, každý údel spravoval samostatný vládca. Až od vlády vojvodu Bela sa okolo roku 1048 vytvorilo vojvodstvo predstavujúce tretinu štátneho územia. Zo 45 komítátov patrilo do vojvodstva až 15 (Pauler 1899, 96–97). K nitrianskemu centru patrila Nitra, Trenčín, Tekov, Hont, Novohrad. K biharskemu zase Bihar, Szolnok, Sabolcs, Satu Mare, Boršová, Uh, Zemplín, Borsod, Újvár a Gemer. Obe centrá vytvorili rozsiahle územie od rieky Moravy po Kriš, ktoré spravoval jeden vládca. Okrem administratívno-správnej funkcie (vojvodovia spravovali novozískané územia postupne pripájané k Uhorsku) malo vojvodstvo aj dôležitú úlohu politickú. Uspokojovalo mocenské, územné a politické ambície mladých princov, kandidátov o uhorský trón. Správcovia vojvodstva viedli vlastnú domácu a zahraničnú politiku navonok kontrolovanú uhorskými kráľmi. Samostatne spravovali zverené územie. Niektorí mali aj prepožičané právo razby vlastných vojvodských mincí. V danom čase to v rámci Uhorského kráľovstva predstavovalo výnimočný čin, lebo právo výroby vlastných mincí mal vždy iba vládnci panovník.

Staršia maďarská a slovenská literatúra spomína vojvodstvo od čias Ondreja I. (1046–1061), najmä v období vojvodov Bela a Gejzu (Hóman/Szekfű 1935, 258–260, 268–269; Chaloupecký 1923, 40–55; Kato 1778; 1779, 636; 1779a, 44–50; MT I, 1967, 57; Pauler 1899, 96–97). Zveličene ho posudzuje F. Sasinek (Marsina 1987, 201, pozn. 12–15), keď ho geograficky vymedzil na územie dnešného Slovenska a časovo až do začiatku 14. storočia. Jeho názory kritizovali viacerí historici (Bokes 1946, 62–63; Hodál 1928, 7–38; Hrušovský 1940, 67–70; Ratkoš 1965, 141, 154, 160–161). Na začiatku 20. storočia sa za vojvodov považovali: Imrich, Samuel Aba, Ondrej, Belo, Gejza, Ladislav, Lambert a Álmoš. P. Ratkoš svoje názory neskôr zmenil, lebo rozšíril rad vojvodov o Prokuja, Ladislava Lysého (pred 1000), Imricha (1017–1018), Vazula (1031), Petra Orseola (1038–1042?), Damoslava (Bonuslava, 1043). Ladislav Lysý mal vládnuť na juhozápadnom Slovensku, Imrich v Potísi, Vazul medzi riekami Morava a Hron. S úplne novou koncepciou prišli mladší maďarskí bádatelia. Sz. Vajay (1962, 45–101) predpokladá, že počiatky vojvodstva vznikli za veľkokniežaťa Gejzu. Ten v 70. rokoch 10. storočia vyňal časť Uhorska pre brata Michala (do 976, 978). Po jeho smrti spravoval údel Ladislav Lysý, Vazul, Bonuslav, Belo. G. Györffy (1977) posunul počiatky vojvodstva až do čias Arpádovho syna Üllö. Po ňom mal vládnuť Tarhošov syn Tevel a napokon Takšoň. Po nich mali byť správcami vojvodstva jeho synovia Gejza a Michal. G. Györffy kladie koniec vojvodstva do roku 1110. Slovenský historik R. Marsina (1987, 205–211) rozdelil čas existencie vojvodstva na tri etapy, vyjadril sa len k nitrianskej časti: a) od zaujatia juhozápadného Slovenska starými Maďarmi do roku 970;

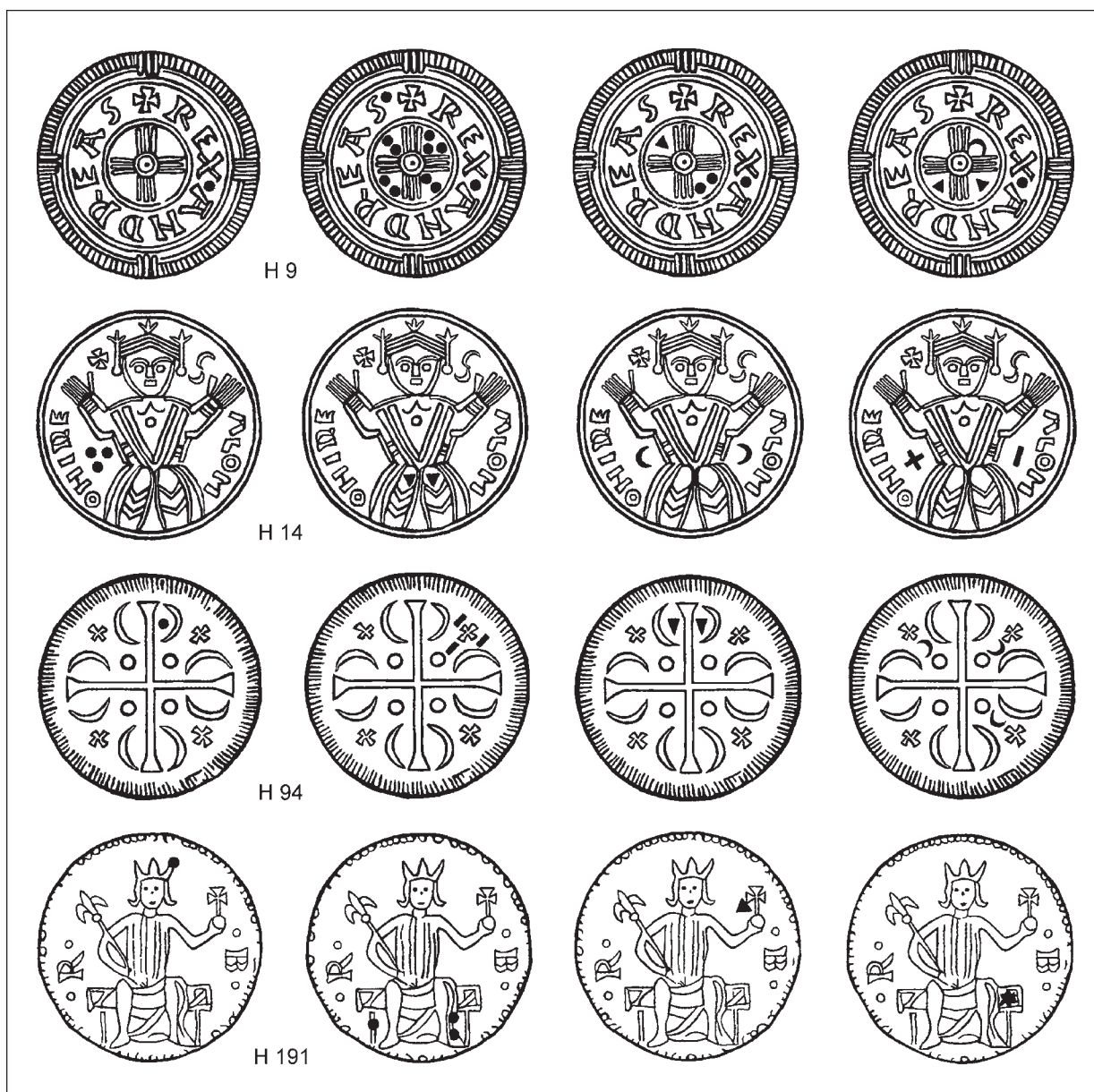
b) roky 970–1046; c) roky 1048–1105, 1106. Publikoval svoj názor, že v prvej etape mohli údely spravovať Ťllö, Tevel, Takšoň, Gejza (v polovici 10. storočia), Michal (na konci 50. rokov 10. storočia). V druhom to boli: Adelheida(?) (vdova po Michalovi, 2. polovica 70. rokov 10. storočia), Ladislav Lysý alebo Štefan (okolo 985), Prokuj (1003–1018), Imrich (1021), Vazul (1031–1032), Peter Orseolo (1037–1038), Samuel Aba (1038–1041), Bonuslav (Damoslav, dosadený nemeckým cisárom Henrichom III., vyhnaný z Uhorska Samuelom Abom, vo funkcii mal byť 1041–1044). V rokoch 1044–1046 nebol asi úrad vojvodstva obsadený, lebo všetci mladší príbuzní Vazula(?) kráľa Petra Orseola boli v politickej emigrácii v zahraničí. V treťom období vládli Belo (1048–1060), Gejza (1064–1074), Ladislav (1074–1077), Lampert (1077) a Álmoš (1095–1105). Po úteku Álmoša do Pasova (1105) nebola už inštitúcia vojvodstva vtedajším uhorským kráľom Kolomanom obnovená, preto zanikla.

Uhorské hospodárstvo počas 2. polovice 11. stor.

V čase vojvodov Bela a Gejzu došlo k zaujímavej hospodárskej situácii. V kráľovských častiach Uhorska obiehali za Bela devalvované platidlá Ondreja I., za Gejzu mince Šalamúna. Dôsledky každoročnej nútenej výmeny peňazí sa najviac prenášali na priemerných užívateľov mincí. Vo vojvodstve ale obiehali pomerne kvalitné oboly (0,69 g, akosť 87–92 % striebra). Belo ani Gejza preto nezaviedli nútenú výmenu peňazí. Tak bol hospodársky vývoj tohto územia stabilnejší. V praxi sa počítali tri Belove vojvodské oboly za 4 kráľovské oboly Ondreja I. 40 denárov (80 poldenárov) vojvodu Bela malo hodnotu 1 byzantského solidu. Aj keď boli peniaze vojvodu Bela zľahčené oproti minciam Štefana I. asi o 25%, priniesli podstatné zlepšenie ekonomických pomerov tejto časti Uhorska. Vo zvyšku kráľovstva sa platilo obolmi Ondreja I. s hmotnosťou 0,209–0,674 g a akosťou 79–89 % striebra alebo kráľa Šalamúna vážiace 0,31–0,84 g, s akosťou 80–91 %.

Dnešná literatúra označuje za platidlá uhorských vojvodov Bela a Gejzu iba dva typy poldenárov. *Vadász* (1986, 6–9) sa síce pokúsil vymedziť ako vojvodské mince aj niektoré typy razieb Ladislava I., jeho názory sa neprijali. Belo razil v rokoch 1048–1060 oboly v nasledujúcom výtvarnom spracovaní. V strede averzu je kríž, medzi jeho ramenami sú rôzne kombinácie sigiel. V medzikruží je nápis + BELA + DVX. Na reverze je kríž so 4 trojuholníkmi a nápis + PANNONIA, H 11. Mince majú 17–18 mm, priemerne vážia 0,696 g, ich akosť je 87% (*Hóman* 1916, 601, 642). Väčšina z nich bola dobre vyrazená. Omyly v nápisoch, najmä DANNONIA miesto výrazu PANNONIA (*Schoenvisner* 1801, tab. I: 102–104; *Weszerle* 1873, tab. IV: 1–12) vznikli v dôsledku nedostatočného vzdelania rytcov razidiel, alebo chybným čítaním legend bádateľmi 18.–19. storočia. Je zaujímavé, že averzy mincí sú na rozdiel od reverzov zhotovené z pomerne hrubých ozdobných puncov. Z nich sa vytvorili všetky písmená v texte, aj perlovec. Je známy veľký počet variant razidiel. Vznikli dlhodobou produkciou týchto platidiel a nedokonalým spôsobom výroby razidiel. Obraz na razidle nevznikal rytím, ale s pomocou puncov, dlhých tenkých tyčiniek na konci ktorých bola guľka, čiarka, oblúček. Z nich sa do razidla vbíjali písmená a iné námety. Nedostatočne prepracovaný materiál razidla spôsoboval jeho rýchle opotrebovanie, maximálne po výrobe 1 500 až 2 000 mincí.

Zaujímavým problémom je otázka sigiel – mincových technických značiek (obr. 2). Z obdobia vlády vojvodov sa ich zistilo veľa. Mohli by vysvetliť otázku, prečo boli umiestňované na vtedajšie platidlá. Porovnaním vyobrazení mincí vojvodu Bela v základných katalógoch uhorských mincí 11. storočia (*Huszár* 1979; *Réthy* 1898; *Rupp* 1841, 13–16, č. 1–27, tab. I: 16–18; *Schoenvisner* 1801; *Unger* 1958, č. 6, 12; *Weszerle* 1873) sa získal veľký počet kombinácií jednotlivých základných značiek – trojuholníkov, poloblúkov, bodiek, krúžkov a obdĺžnikov. *Hóman* (1916, 200–203) uvádza, že sa mu po podrobnom výskume podarilo zaregistrovať až 100 kombinácií. Je pravdepodobné, že pri zisťovaní variant sigiel vychádzal aj z pokladov z dnešného Slovenska (Ludanice, Dolné Chlebany). Otázke sigiel sa už venovalo dosť pozornosti, no ich význam je stále nejasný. Niektorí bádatelia tvrdia, že to boli kontrolné značky výrobcov razidiel, razičov mincí, mincmajstrov či komorských grófov, nájomcov mincovní. V prípade, že sa v obehu zistila nekvalitná minca, dalo sa s ich pomocou veľmi rýchlo zistiť, kedy, v ktorej mincovni a kým bola minca vyrobená. Iní bádatelia zase namietajú, že zistený počet značiek je príliš veľký. Napr. 100 sigiel na minciach Bela, ktoré našiel *Hóman* by malo zodpovedať stovke razičov. Tomu však odporujú nielen predpokladané hospodárske potreby vojvodstva, lebo tvorilo len tretinu územia Uhorska s menším počtom obyvateľov a menej intenzívnym hospodárskym životom, ale aj zachované historické a archívne pramene. *Luschin* (1913, 17) uvádza, že vo viedenskej mincovni pracovalo v 13. storočí až 48 razičov. Vtedy to bola jedna z najväčších mincovní strednej Európy. Vojvodská mincovňa v Nitre či v Bihare sotva mohla zamestnávať toľko razičov, koľko by vyplývalo z počtu

Obr. 2. Označovanie mincí siglami. Odhora nadol, mince Ondreja I., Šalamúna, anonymné denáre a brakteáty (podľa Tóth 2006, 176, Fig. 3).

sigiel. Jedine, že by títo boli menej výkonní ako raziči viedenskej mincovne. Ďalšia teória tvrdí, že súviseli s povinnou výmenou mincí. Mali označovať jednotlivé emisie, aby sa mohli kedykoľvek zistiť a odlíšiť staré mince od nových. Ale aj táto teória má slabiny. Metrologicky prieskum väčšieho počtu obolov vojvodu Bela, s dôrazom na jednotlivé kombinácie sigiel a akosti mincí ukázal, že peniaze jednej emisie s totožnými siglami majú rôzne akostné a metrologické parametre, aj keď by to malo byť práve naopak (Hóman 1916, 200–203). Väčšina mincí vojvodu Bela má skoro rovnaké metrologické parametre, v rámci tolerancie stredovekej tavby kovov a razby platidiel. To dokazuje, že počas jeho vlády nedošlo k výraznejšiemu akostnému odlíšeniu jednotlivých emisií. Teda povinnosť *renovatio monetarum* tu nebola uplatňovaná vôbec, alebo len vo veľmi malej miere. Až po roku 1060, po začatí kráľovskej vlády Bela I. (oboly H 12), sa technické a metrologické parametre jeho poldenárov výrazne zmenili, lebo sa už uplatňovala povinná výmena peňazí. Dnes sa vytvoril názor, že sigly sú technickými značkami. Slúžili ako pomoc pri razbe a evidencii vydaných peňazí. Aj keď ich presný význam už nie je úplne známy, treba ich naďalej sledovať. Nateraz chýba podrobný prehľad všetkých kombinácií sigiel

na oboloch vojvodu Bela. Ukazuje sa však, že počet sigiel nemusí byť až taký veľký. Napr. v katalógu *Weszerleho* (1873, tab. IV: 4–5, 9, 11–12) sú mince s rovnakou, ale inak orientovanou značkou.

Otázka rozdielných akostí vojvodských a kráľovských obolov Bela I. (H 11–12) zaujala už viacerých autorov. Lepšia kvalita vojvodských peňazí sa vysvetľuje viacerými skutočnosťami:

- a) pre vojvodstvo nebolo treba až tak veľa peňazí ako pre obyvateľov celého kráľovstva, tým sa mohla kvalite razby venovať omnoho väčšia pozornosť;
- b) vojvoda Belo mohol mať ľahší prístup k bohatým zásobám drahých kovov na strednom a juhovýchodnom Slovensku (*Gindl* 1977, 2–4);
- c) pomerne pokojný politicko-hospodársky vývoj vojvodstva nenútil vojvodu Bela vydávať väčšie čiastky na vedenie vojen.

Niektoré oboly Ondreja I., tiež Bela H 11 majú na reverzoch nápis PANNONIA. Je to súdobý názov Uhorska. Rozšírenie tejto legendy zaujalo už viacerých bádateľov. Jedna časť z nich tvrdí, že nápisy Pannoneia, Pannonia tera na minciach Ondreja I., Šalamúna, Gejzu I. a Ladislava I. sú dané na ich platidlá náročky. Mali sa tak odlišiť peniaze skutočných vládcov z rodu Štefana I. a Vazula od peňazí kráľov zviazaných s talianskym a nemeckým prostredím akým bol Peter Orseolo. Tí na svoje mince umiestňovali nápis Regia civitas. Vidí sa tu však aj náznak skončenia nemeckého politického a hospodárskeho vplyvu po smrti Štefana I. Ako príklad sa uvádzajú oboly Ondreja I. Prvý, typu H 8, razený pod nemeckým vplyvom, má text Regia civitas. Iný, H 9, má už nápis Pannoneia. Časť odborníkov sa s pomocou nápisu Pannonia snažila zistiť konečný počet vojvodských mincí tvrdiac, že aj denár Ladislava I. H 21 treba považovať za razbu z čias jeho vojvodstva (1074–1077). Domnievam sa, že zistené varianty nápisu Pannonia skôr súvisia s jazykovou a umeleckou zručnosťou tvorcu námetov mincí, resp. výrobcu razidiel, než s politickými cieľmi.

Na záver opisu obolov vojvodu Bela je nutné spomenúť ich variant, tzv. severskú napodobeninu opísanú *Réthym* (1898, č. 18, H 13). Žiaľ, neuvádzajú sa metrologické parametre tejto mince. Zdá sa, že je o niečo väčšia a ťažšia ako uhorské originály. Našla sa v jednom z nemeckých nálezov (nevie sa v ktorom), asi hromadnom. Na averze je totožný námet ako u originálneho typu, len text BELA DVX je umiestnený v obrátenom smere – zľava doprava. Na reverze je kríž so 4 trojuholníkmi a skomolenou legendou STESZ.: EAEYET. Teda je podobný na averz obolu Štefana I. typu kríž-kríž (H 1). Už sa viackrát spomenulo, že niektoré typy uhorských mincí z 11. storočia sa vďaka dobrým metrologickým parametrom hojne vyvážali do oblasti Nemecka, Poľska a Škandinávie. Ide najmä o oboly Štefana I. s legendami STEPHANVS REX-REGIA CIVITAS (H 1) a Ondreja I. s textami ANDREAS REX-REGIA CIVITAS (H 8). V danej oblasti sa aj napodobovali, ako poldenáre či denáre, s rôzne skomolenými motívami a textami (*Gedai* 1986, 94–98, 106–113; *Huszár* 1979, č. 4–5, 10). Do skupiny napodobení treba zaradiť aj razbu H 13. Žiaľ, pre torzovitosť údajov v diele L. Réthyho sa nedá k problému vyjadriť zodpovednejšie. Je zaujímavé, že minca sa našla v Nemecku. Väčšina obolov vojvodu Bela sa totiž okrem Uhorska sústreďuje v poľských nálezoch. Objav napodobeniny v nemeckom náleze môže nepriamo poukazovať na miesto jej výroby (Bavorsko, Sasko?).

Druhou vojvodskou razbou je obolus vojvodu Gejzu z rokov 1064–1074. Hoci tematicky vychádza z mincí typu kríž-kríž, uvedením mena vládcu a nápisom Pannonia a niektorými podrobnosťami je čiastočne odlišný. Na averze je v stredovom kríži opäť kombinácia mincových značiek, okolo kríža je opis + DVX MVONAZ (dux magnus = veľkovojvoda). Na reverze je stredový kríž, 4 trojuholníky a kruhopis + PANONAI, H 18. Mince majú 20 mm, priemerne vážia 0,693 g, s priemernou akosťou 86% (*Hóman* 1916, 603, 642). Podľa *Jeszenszkeho* vážia 0,6003 g, majú akosť 92,4% striebra (*Jeszenszky* 1940, 27–28). Najväčší súbor týchto mincí, až 1569 ks sa zistil v poklade z Dolných Chleban, ktorý je dnes uložený v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti. Bol publikovaný spôsobom bežným na začiatkom 20. storočia, takže sa bude nutné v budúcnosti k tomuto nálezu opätovne vrátiť. Katalóg *Schoenvisnera* (1801) oboly Gejzu neuvádza. Sú tu iba kráľovské mince Gejzu I. Ostatné katalógy ich však evidujú. Všetky razby sú pomerne kvalitné. Chyby v opisoch averzu a reverzu (PVX MVONAZ, PVX MVGNZ, DVX MVGNZ, DANONAI) súvisia so vzdelaním súdobých rytcov razidiel. Na minciach sa zistila pestrá škála kombinácií sigiel. G. *Jeszenszky* skúmal 334 mincí vojvodu Gejzu z neznámeho slovenského nálezu, našiel 34 kombinácií (*Jeszenszky* 1940, 28). Variant sigly – 4 trojuholníky v rohoch stredového kríža – je podľa neho najbežnejší. Mince vojvodu Gejzu sú vzácne, zrejme to súvisí s politicko-hospodárskymi pomermi v danom čase: a) určite bolo v obehu veľké množstvo mincí kráľa Šalamúna, viaceré typy sa razili aj v rôznych metrologických variáciách; b) obaja panovníci zakazovali používanie mincí iného vládcu na svojom území, takže na kráľovskom území mali obiehať len v minimálnom počte; c) je viac než isté, že prevažná časť vojvodských mincí sa po skončení vojvodstva Gejzu roztavila a poslúžila ako surovina na výrobu mincí kráľa Gejzu I.; d) veľa obolov vojvodu Gejzu sa kvôli nepriaznivým politickým pomerom deponovalo a ukrývalo (napr. do nálezu z Dolných Chleban).

Interpretácia nálezov mincí vojvodov Bela a Gejzu

Staršia maďarská odborná literatúra aj napriek tomu, že sa snažila podchytiť všetky známe exempláre vojvodských peňazí (najmä ich varianty: *Rupp 1841; Weszerle 1873*), či už zo zbierok alebo z nálezov, publikuje obmedzený počet týchto mincí. *Hóman (1916, 205, 207)* spomína len tri hromadné nálezy s vojvodskými mincami (z lokalít Ludanice, Dolné Chlebany a Gecse). Na základe ich štúdia rekonštruoval vtedajšie hospodárske pomery. Vojvodské oboly nájdené ako ojedinelé nálezy neuvádza. O 30 rokov mladšia práca *Jeszenszkeho* vychádza taktiež zo štúdia pokladov (*Jeszenszky 1940, 27*). Oboly Bela sa našli na lokalitách Ludanice, Lendava, Mosony, Dolné Chlebany a v neznámom slovenskom nálezisku, v posledných dvoch nálezoch spolu s razbami vojvodu Gejzu. Samostatne sa oboly Gejzu vyskytli len v dvoch nálezoch, z okolia Székesfehérváru a Gölle. Hoci všetky tieto nálezy poskytli závažné informácie o hospodárstve štátu za vlády Ondreja I. až Kolomana, teda aj v čase správy vojvodstva Belom a Gejzom, domnievam sa, že ak chceme poznať skutočný obraz regionálnych hospodárskych pomerov, treba vychádzať z oboch nálezových kategórií týchto mincí. Je viacero dôvodov pre určitú skepsu pri posudzovaní pokladov mincí z 11. storočia: a) mali pomerne vysokú kurzovú hodnotu. U súboru mincí z Mosony je to asi 2,1125 byzantského solidu, z Ludaníc 3,05 solidu, z Dömsödu 0,65 solidu, z Gecse a Gölle 0,75 solidu, z Dolných Chlebian 23,2125 solidu, z neznámej slovenskej lokality 34,5875 solidu, z okolia Székesfehérváru 9,6375 solidu; b) tieto hotovosti vznikali dlhodobou teauráciou rôznych mincí. V prípade niektorých depotov – napr. z Dolných Chlebian a Ludaníc, možno uvažovať o majetku rodu, famílie, či aspoň časti vyššej šľachty. Predpokladá sa súvis nálezů z Ludaníc s počiatkami rodiny Ludanických (*Lukačka a kol. 1992, 20*), ktorý vytvárali celé generácie. Naznačuje to nielen vysoká hodnota spomenutých troch finančných hotovostí, ale najmä bohaté typové zastúpenie mincí viacerých po sebe vládnuvich uhorských panovníkov. Zvyšné hromadné nálezy mincí sa asi vytvárali jednoduchším spôsobom. K určitému množstvu starších platidiel sa predtým než sa ukryli do zeme pridali mince stiahnuté z obeživa.

Ale jednotlivo objavené mince oveľa viacej odrážajú akékoľvek zmeny v politických a ekonomických pomeroch určitého regiónu v niektorom čase. Príčin je viac, takmer všetky úzko súvisia s meniacou sa akosťou peňazí. Vieme, že podľa nariadení Ondreja I. sa minimálne raz za rok, za Šalamúna aj v kratších intervaloch pristúpilo k povinnej výmene starých akostne lepších kráľovských peňazí za nové, často horšie až o 30%. Zisk, ktorý plynul z rozdielneho množstva striebra v nových a starých minciach pripadol kráľovi (*lucrum camerae*). Používal sa na rôzne účely: na správu štátu, prevádzku panovníckeho dvora, financovanie početných vojen s nepriateľmi (nemeckí cisári, poľskí králi), s ostatnými členmi dynastie Arpádovcov pri zápasoch o uhorský trón okolo polovice 11. storočia, na expanzívne výpravy do okolitých zemí, do Chorvátska a na Červenú Rus a pod. (za Ladislava I.). V rámci *renovatio monetae* sa mali počas 6-týždňovej lehoty (od Kvetnej nedele, okolo 15. 3., do sviatku sv. Juraja, 24. 4.) vybrať, stiahnuť a roztaviť všetky mince zo starších emisií. To sa však prakticky nikdy nedosiahlo. Po skončení lehoty na výmenu peňazí staré platidlá prestali platiť, ich obeh bol zakázaný. Každý človek u ktorého sa našli takéto mince mohol byť právne postihovaný ako narušiteľ mincového regálu panovníka. Preto bol každý užívateľ starých mincí donútený buď ich čo najrýchlejšie odovzdať a vymeniť ich za nové (pritom musel počítať s výraznou ekonomickou stratou), alebo si ich deponoval ako určitý zdroj striebra, čo bolo taktiež protiprávne. Priemerní vlastníci súdobých mincí, ktorí mali len malý počet mincí volili prvú možnosť, vymenili ich a používali nové emisie peňazí. Ale určite časť starých mincí obieha aj po skončení výmeny, hlavne v menších uzavretejších geografických či hospodárskych komunitách, medzi obyvateľmi obcí, dedín. Ich počet stále klesal – ľudia ich strácali, znehodnocovali sa obehom, ukladali sa ako zdroj striebra, v rámci obolu mŕtvych sa dávali do hrobov a pod. Bohatší vlastníci peňazí radšej volili ich teauráciu, aby tak uschovali určité striebro. Alebo mali iné možnosti ich použitia, investovali ich do obchodu, získavali nehnuteľné majetky, pozemky a pod. V odbornej literatúre sa približný čas obehu mincí v 11. storočí stanovuje maximálne na 20–30 rokov od ich výroby.

Iný pohľad na nálezy vojvodských mincí Bela a Gejzu priniesla najnovšia slovenská a maďarská literatúra. Veľa dosiaľ málo známych nálezov vojvodských mincí sa objavilo pri riešení problému výskytu peňazí v úlohe obolu mŕtvych na pohrebiskách strednej Európy. *E. Kolníková (1967, 197, č. 11–13 a nn)* zistila vyše 20 lokalít s nálezmi. Väčšina pochádzala z Maďarska. Zo Slovenska sa v danom čase evidovali len náleziská Bratislava-hrad, Devín, Nitra-Mlynárce. Práca *L. Kovácsa (1992)*, hoci sa zamerala na vývoj uhorského štátu a spoločnosti za vlády Šalamúna sa v rôznych politických a ekonomických súvislostiach dotýka aj vlády jeho predchodcov a súčasníkov. Tak sa popri nálezoch mincí Šalamúna zistili ďalšie nové náleziská s platidlami Bela a Gejzu. Kovács v nej o. i. rieši problém obehu vojvodských mincí

v kráľovských častiach Uhorska a vo vojvodstve. Zistil, že mince vojvodov Bela a najmä Šalamúnovho súčasníka vojvodu Gejzu sa nachádzajú aj mimo územia vlastného vojvodstva. Teda tu museli obiehať, alebo byť aspoň kýmisi uschované. Obaja panovníci, Šalamún i Gejza, určite vydávali zákazy používať mince cudzieho vládcu, obávali sa ekonomického vplyvu protivníkových peňazí na vlastné hospodárstvo a ohrozenia príjmov z mincového regálu. Podľa nálezov vidno, že v obehú sa uplatňovali oba typy platidiel, vojvodské aj kráľovské. Gejza nebol až takým suverénnym vládcom, aby si mohol dovoliť vyňať z obehú všetky mince oficiálneho panovníka – kráľa Šalamúna a pre bežného občana bol rozhodujúci obsah drahého kovu v minci. Naproti tomu omnoho kvalitnejšie oboly vojvodu Gejzu ľahko nahrádzali v kráľovskej časti štátu niekoľkokrát znehodnotené peniaze Šalamúna. Na druhej strane ale produkcia mincí vojvodu Gejzu nebola až taká veľká, aby mohla úplne vylúčiť z obehú všetky kráľovské peniaze (Kovács 1992, 79–106). Ostatné práce o vojvodských minciach (Gedai 1969; Vadász 1986) sa uspokojujú len s výpočtom známych skutočností. Čiastočne sa dotýkajú významu termínu Pannonia, alebo rozlišovania vojvodských a kráľovských peňazí pomocou počtu písmen, ich realizácie a usporiadania. Nálezy vojvodských mincí sa spomínajú okrajovo, preto ani nenastoluujú hlbšiu rekonštrukciu hospodárstva Uhorska v danom období.

V snahe preklenúť túto medzeru prezentujem takmer 50 nálezísk mincí vojvodov Bela a Gejzu (tab. 1). Hoci sa excerptovali všetky dostupné publikované pramene je isté, že počet nie je úplný. Nálezy z mnohých lokalít sú publikované len v stručnej forme, tak nemožno vždy zistiť či sa našli razby vojvodské alebo kráľovské. Podarilo sa tak zaznamenať 417 obolov vojvodu Bela a 1929 obolov vojvodu Gejzu. Ide o nálezy z územia strednej Európy. Z Uhorska sa ako súčasť pokladov zaznamenalo 195 mincí Bela a 192 Gejzu. Ako jednotlivé nálezy 45 mincí Bela a 11 Gejzu. Z mimouhorskeho územia sa zistilo 176 mincí Bela a 6 Gejzu, z hromadných nálezov a iba jeden obol vojvodu Bela, ako jednotlivý nález. Analýza uvedených nálezov vojvodských mincí ukázala koncentráciu jednotlivo nájdených mincí iba v oblasti dnešného Maďarska a Slovenska. Takmer všetky mince sú z pohrebísk, kde ich použili ako obolus mŕtvych. Poukazuje to na významné hospodársko-politické postavenie oboch spomenutých regionálnych celkov. Je však možné, že na tejto skutočnosti sa podieľa aj minimálne publikovanie nálezov uhorských mincí 11. storočia z oblasti Rumunska, Chorvátska, Slovinska a pod. Poklady mincí Bela a Gejzu zo 60.–80. rokov 11. storočia (tab. 2–3) sa koncentrujú v dvoch oblastiach:

- a) na jz Slovensku – Dolné Chleby, Ludanice, nález z Nitrianskej župy;
- b) v sz Maďarsku – Mosony, okolie Székesfehérváru.

Pozoruhodný je najmä výskyt troch veľkých súborov mincí v geograficky úzko ohraničenom priestore medzi Nitrou a Topoľčanmi. V širšom kontexte všetky tri nálezy určite súvisia s existenciou nitrianskeho vojvodstva a s reálnou existenciou mincovne vojvodov na kráľovskom hrade v Nitre. V užšom kontexte sú pravdepodobne zviazané s počiatkami rodiny Ludanických a ich majetkovými pomermi. Je možné, že aj nálezy z Mosony a Székesfehérváru čiastočne súvisia s nitrianskym vojvodstvom, spomenuté miesta ležia v tesnej blízkosti jeho hraníc. Časť vojvodských mincí Bela sa zaznamenala v pokladoch v Poľsku (z rokov 1063–1080) a v Nemecku (1078–1084). Je zrejmé, že oboly vojvodov tu neboli chápané ako obeživo, ale ako zdroj striebra.

Výraznejší rozdiel v počte vojvodských mincí v poľských a nemeckých nálezocho môže poukázat na viac skutočností:

- a) V Poľsku nachádzané oboly vojvodu Bela dokladajú vzájomné poľsko-uhorské dynastické kontakty. Belo bol zaťom poľského panovníka Mieška II., v poľskom exile sa nachádzal od roku 1035, keď Štefan I. začal likvidovať možných nástupcov na uhorský trón. Po návrate Bela do Uhorska roku 1048 sa určite kontakty neprerušili, ale zostali zachované naďalej.
- b) Medzi Uhorskom a Poľskom bol intenzívnejší obchod ako medzi Uhorskom a Nemeckom. Preto neprekvapuje, že Belo, už ako uhorský kráľ, potreboval splatiť Poľsku väčšie finančné záväzky a tak sa dostala do Poľska časť v Uhorsku už neplatných, ale pomerne kvalitných mincí. V prípade nemeckých nálezov mince vojvodu Bela odrážajú skôr obchodné kontakty než vzťahy politické.

Aj geografické rozmiestnenie lokalít s nálezmi vojvodských mincí prinieslo dôležité skutočnosti. Ako nesprávny sa ukázal predpoklad, že mince Bela a Gejzu neprekročili hranice vojvodstva, lebo sú často nachádzané aj v kráľovskej časti štátu. Vo vojvodstve je ich rozmiestnenie rôzne. V Nitriansku sa ich nálezy koncentrujú v širšom okolí Nitry (Nitra-Mlynárce, Nitra-Šindolka, Nové Zámky, Hurbanovo). Sú známe aj nálezy mimo vojvodstva (Bratislava-Devín). Mimo územia západného, resp. juhozápadného Slovenska sa dosiaľ nezaznamenal žiadny nález vojvodských mincí. Je prekvapujúce, že v biharskej časti

vojvodstva sa dosiaľ eviduje len niekoľko jednotlivých nálezov mincí Bela a Gejzu. Predpokladalo sa a maďarskí bádatelia to tvrdia podnes, že iba tu sa razili vojvodské mince, tak by sa tu mali aj nachádzať. Zvyšok mincí Bela a Gejzu je rovnomerne roztrúsený po celom Maďarsku, s určitou koncentráciou v jeho juhozápadnej časti a na území medzi Dunajom a Tisou, čo zodpovedá charakteru vtedajšieho osídlenia, a stavu súčasného bádania. Rozloženie nálezísk je identické s rozložením stredovekých pohrebísk. Nové výskumy môžu tento obraz rozloženia nálezov výrazne zmeniť.

Jedným z problémov úzko zviazaným s vojvodským mincovníctvom je existencia a lokalizácia vojvodskej mincovne. Väčšina maďarských numizmatikov tvrdí, že táto nemohla byť v Ostrihome, lebo tu sa nachádzala hlavná kráľovská mincovňa. Je známy určitý nepriateľský vzťah vojvodov voči ich kráľovským protivníkom, za Gejzu a Šalamúna. Určite sa v tej istej mincovni, ostrihomskej, nemohli raziť mince pre vojvodov a úradných uhorských panovníkov, už nehovoriac o fakte, že kráľovské a vojvodské peniaze mali rôzne metrologické a akostné parametre. Preto sa predpokladá, že vojvodská mincovňa musela byť v centre vojvodstva. Tak by ale museli byť dve mincovne pracujúce pre vojvodov, v Nitre a Bihari. Ktorá z nich bola dôležitejšia? Slovenskí historici a numizmatici zdôrazňujú väčší význam administratívno-hospodárskeho postavenia Nitry, s ohľadom na jej existenciu vo Veľkej Morave a pri formovaní základov uhorského štátu. Preto predpokladajú, že razba týchto mincí bola v Nitre (Gindl 1977, 3–4; Marsina 1987, 210–211). Naproti tomu maďarskí historici a numizmatici na čele s I. Gedaiom tvrdia, že primárne postavenie v rámci vojvodstva malo Biharsko so starým hradom v Biharvári, kde sa mala nachádzať aj mincovňa (Gedai 1969, 103). Ale výrazná koncentrácia nálezov vojvodských mincí v okolí Nitry a naopak skoro žiadne nálezy z okolia Bihar (ktorá po zistení cca 50 nálezov vojvodských mincí už nemôže byť náhodná, či len odrazom stavu súčasného bádania) jednoznačne nasvedčuje, že významnejšia alebo aspoň produktívnejšia mincovňa bola v Nitre. Resp., že mincovne mohli byť aj v Nitre aj Bihari, ale v nitrianskej sa razilo dlhodobejšie. Mincovňu, v tejto dobe to mohla byť len jedna miestnosť s menšou dielňou, sa však na hrade v Nitre asi sotva podarí objaviť. Niekoľkonásobné deštrukcie hradných budov (paláca, katedrály, hospodárskych stavieb v rokoch 1272–1705), stredoveké pohrebisko objavené pri kostolíku sv. Emeráma, zmeny vo fortifikácii hradu natoľko zmenili hradný areál, že sa nielen zničili jednotlivé budovy, ale aj výrazne porušili staršie sídliskové vrstvy z 11.–15. storočia (Judák/Bednár/Medvecký 2011, 114–160). Treba si uvedomiť, že zariadenie mincovne v tejto dobe, ak sa už pracovalo s polotovarmi, koláčmi, hrivnami mincovej zmesi, sa nemuselo veľmi líšiť od zariadenia kováčskej dielne. Používali sa kladivá, kliešte, nákovy, priebojníky a pod. Úplnú istotu ohľadne existencie vojvodskej mincovne v Nitre by poskytlo jedine objavenie originálneho razidla, či zvyškov mincovej výroby (odstrižky z plechov, cánov, zliatky striebra, taviace tégly, nedokonale vyrazené mince). Tie sa asi tak ľahko neobjavia, lebo mohli veľmi ľahko skončiť v taviacej peci, resp. sa kvôli korózii nedochovali. Veď mincovňa mala pracovať cca 28 rokov. Ani dlhodobý archeologický výskum v oblasti Ostrihomu doteraz neobjavil zvyšky mincovne. A tá tu mala pôsobiť približne od roku 1001 alebo 1010 do roku 1211, možno až do 1301. Pritom o jej existencii sa nepochybuje, lebo sa vychádza z predpokladu, že v centre štátu musela byť mincová výroba. Na druhej strane treba predpokladať, že časť vojvodských mincí sa asi razila aj v Biharvári. A to nielen kvôli obmedzenej výrobnnej kapacite vtedajších mincovní, aj nitrianskej, ale najmä s ohľadom na bezpečnosť transportov vyrazených mincí po celom vojvodstve. Veď ťažko by nitrianska mincovňa zásobovala územie dnešného Rumunska. Vojvodské mince sú podľa analýz čiastočne rozdielne. Zo Slovenska (Dolné Chlebany, Ludanice, z neznámej lokality) sú spôsobom razby veľmi podobné. Sú pomerne dobre urobené, z kvalitného striebra, ich averzy sú ľahko čitateľné. Mosonyský a székesfehérvársky nález som žiaľ nemal možnosť vidieť. Zato mince vojvodov z nálezu v Lindave, ktorý je dnes uložený v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti sú o niečo menšie, nie až tak dobre vyrazené, ich striebro je na prvý pohľad iné. Ak vychádzame z predpokladu, že slovenské nálezy obsahujú razby z Nitry, lindavský nález by musel obsahovať razby z Bihar, alebo inej, dosiaľ neznámej mincovne. Opäť tu vzniká problém, prečo by sa biharske mince objavili v niekoľko sto kilometrov vzdialenom priestore. Problém existencie mincovne v Nitre a Bihari je za súčasného stavu poznania neriešiteľný. Najlepšie by ho vyriešil iba podrobný rozbor razidiel použitých na výrobu vojvodských mincí, hlavne z presných nálezísk. Dôraz by sa musel klásť na vonkajšiu výzdobu mincí, tiež na ich vnútorné parametre (hlavne akosť). Je ľahko možné, že by sa zistili viaceré centrá vtedajšej výroby mincí.

Podobne je takmer neriešiteľný problém, ktoré vrstvy vtedajšej feudálnej spoločnosti používali mince vojvodov. Existuje síce záznam vo Viedenskej obrázkovej kronike a Dubnickej kronike, že: „... vojvoda Belo hneď po svojej korunovácii nechal raziť peniaze veľkej váhy a z čistého striebra... (myslí sa tým čisté striebro v stredovekom chápaní). Dal raziť aj strieborné peniaze – denáre, ktorých išlo 40 na jeden byzantský (zlatý) peniaz. Počas celého jeho života sa v Uhorsku nezmenila minca“ (Hóman 1916, 219; Ibolya

1986, 123–124). Ten ale poukazuje len na začiatok razby Belových peňazí a na ich pomer k byzantskému solidu. Nie sú záznamy o tom, akým spôsobom realizovali svoje platby priemerní občania kráľovstva, vrátane jeho vojvodskej časti. Je evidentné, že v prostredí vyšších vrstiev spoločnosti tesne zviazaných s osobou panovníka sa mince používali bežne. Stredné a nižšie vrstvy spoločnosti platili skôr naturálami, zliatkami drahých kovov (prúty, tyčinky, hrivny, pliešky a pod.). Až ďalšie kráľovské nariadenia o používaní razených peňazí, pri platbách a platení daní, ako aj zvýšený výkon stredovekých mincovní umožnili, aby sa peniaze stali všeobecným meradlom hodnôt, bežne využívaným pri všetkých formách finančných transakcií. Zdá sa, že za Bela a Gejzu ešte prevládali oba spôsoby platieb, naturálna aj peňažná výmena. Čiastočne by o tom mohol svedčiť nálezový inventár na pohrebiskách, kde sa mince zisťujú len v malej miere. Ich počet sa výrazne zvyšuje až od konca 11. storočia. Je možné, že túto skutočnosť ovplyvnili aj christianizačné zákony, zákaz akýchkoľvek milodarov pri pochovávaní mŕtveho. Je isté, že minca bola v tej dobe hodnotným predmetom. Peniaze vojvodov sa mohli kedykoľvek rovnať súdobým západoeurópskym, najmä nemeckým platidlám. Pomer uhorských peňazí a byzantského zlatého (40 denárov, t. j. 80 obolov = 1 solidus) ukazuje, že platidlá vojvodov boli kvalitnou mincou a že hospodárstvo vojvodstva malo dobrú organizáciu a postavenie. Hospodárska situácia vo vojvodstve bola omnoho stabilnejšia než v kráľovskej časti štátu. Výroba samostatných mincí v čase vlády vojvodov Bela a Gejzu predstavuje jeden z bližšie objasnených úsekov dejín mincovania v Uhorsku. Je historickou skutočnosťou, že keby sa dokázali hospodárske výsledky vojvodstva pretransformovať aj do 2. polovice 11. storočia nebolo by v Uhorsku došlo k takému hospodárskemu úpadku, aký sa zaznamenal počas 12. storočia. Mincovníctvo uhorských vojvodov malo byť vzorom aj pre ďalšie generácie panovníkov. Nestalo sa tak a rozsiahle chyby menovej politiky sa naprávali až koncom 12. storočia.

Tabela 1. Depoty mincí vojvodov Bela a Gejzu z územia bývalého Uhorska. Legenda: a – Mosony; b – Ludanice; c – bývalá Nitrianska župa; d – Dömsöd; e – Gecse; f – Gölle; g – Dolné Chlebany; h – z neznámej lokality na Slovensku; i – z okolia Székesfehérváru (b, c, g, h – Slovensko, zvyšok Maďarsko).

	a	b	c	d	e	f	g	h	i
	Ukrytie depotu za vlády:								
	Šalamúna	Šalamúna	Gejzu I.	Ladislava I.	Ladislava I.	Ladislava I.	Ladislava I.	Ladislava I.	Kolomana
H 1	–	–	–	–	–	–	2	1	–
H 6	–	3	–	–	–	–	–	1	–
H 7	–	1	–	–	–	–	–	–	–
H 8	–	5	–	–	–	–	–	–	–
H 9	–	13	–	–	–	–	–	–	–
H 11	163	1	–	10	–	–	18	3	–
H 12	–	–	2	5	–	–	1	–	–
H 14	6	2	x	20	–	–	–	3	–
H 15	–	10	x	9	–	–	–	–	–
H 16	–	–	x	–	–	–	–	–	–
H 17	–	209	x	6	–	–	191	9	1
H 18	–	–	3	–	2	2	1569	334	2
H 19	–	–	–	–	–	–	31	148	–
H 21	–	–	–	1	29	29	–	35	1
H 22	–	–	–	–	–	–	–	98	11
H 23	–	–	–	–	–	–	–	276	11
H 24	–	–	–	–	–	–	–	121	6
H 25	–	–	–	–	–	–	–	568	–
H 26	–	–	–	–	–	–	–	–	114
H 27	–	–	–	–	–	–	–	24	123
H 29	–	–	–	–	–	–	–	5	13
H 30	–	–	–	–	–	–	–	–	11
H 31	–	–	–	–	–	–	–	–	24

Pramene k tabele 1:

- 1 *Jeszenszky 1941, 27, tab. 4; Kovács 1992, 90, č. 2. 2-VI.*
- 2 *Gohl 1908, 102; Hóman 1916, 205; Jeszenszky 1941, 27, tab. 4; Kovács 1992, 90, č. 2. 2-VII. Hóman 1916, 205: typ H 9 – 14 mincí, H 17 skupiny A) 64 mincí, B) 116 mincí. Nálezy 2, č. 15.*
- 3 *Luczenbacher 1839, 48–54; Rupp 1841, 27. Informácia L. Kovács.*
- 4 *Kovács 1992, 89, č. 2. 2-III.*
- 5 *Hóman 1916, 207, pozn. 1. Zloženie totožné ako depot Gölle (tu pozn. 6, nie je jasné, ktorá z týchto lokalít je správna).*
- 6 *Jeszenszky 1941, 27, tab. 4. Vzhľadom na totožné zloženie s depotom z Gecse je otázne správne geografické zaradenie náleziska.*
- 7 *Hóman 1916, 205; Jeszenszky 1914, 52–66; Jeszenszky 1941, 27, tab. 4; Kovács 1992, 89, č. 2. 2-I. B. Hóman udáva iné počty mincí než ostatná literatúra: typ H 11 – 6 mincí, H 18 – 1568; H 19 – 30 mincí. Kovács 1992 ako tab. 1 v predloženej práci + 45 neznámych uhorských mincí.*
- 8 *Jeszenszky 1940, 26; Jeszenszky 1941, 27, tab. 4; Kovács 1992, 89, č. 2. 2-IV; Nálezy 2, č. 77. L. Kovács k nálezu dodáva 200 zlomkov mincí typu H 25 a 7 naumburských mincí (z rokov 1046–1078).*
- 9 *Jeszenszky 1941, 27, tab. 4; Jeszenszky 1942, 24–26; Kovács 1992, 90, č. 2. 2-VIII. L. Kovács pridáva k nálezu ešte 70 neznámych uhorských mincí.*

Tabela 2. Ojedinelé nálezy mincí vojvodov Bela a Gejzu z územia bývalého Uhorska. Legenda: 1 – Alba Iulia; 2 – Békés; 3 – Biharke-resztes; 4 – Bratislava-hrad; 5 – Brodzany; 6 – Csanytelek; 7 – Csátajla; 8 – Čakajovce; 9 – Devín; 10 – Ellend; 11 – Gáva; 12 – Hajdúdorog; 13 – Halimba; 14 – Hunedoara; 15 – Hurbanovo; 16 – Lászlófalva; 17 – Magyarhomorog; 18 – Majs; 19 – Malé Kosihy; 20 – Mezöberény; 21 – Nitra-Mlynárce; 22 – Nitra-Šindolka; 23 – Nové Zámky; 24 – Pétervására; 25 – Piliny; 26 – Püspokladány; 27 – Pusztaföldvár; 28 – Pusztaszentlászló; 29 – Sorokpolány; 30 – Tápiósele; 31 – Tiszalúc; S – spolu.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
H 1	–	–	7	–	–	5	1	4	–	10	–	–	1	4	3
H 6	–	–	3	–	–	2	–	–	–	2	–	–	–	–	–
H 7	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
H 8–9	S x	S 1	S 5	–	–	S 4	–	S 4	S x	S 15	S x	S 2	S 7	S 2	–
H 11	x	1	2	1	1	1	–	2	x	2	x	3	3	1	1
H 12	–	–	2	–	–	1	–	1	x	–	–	–	1	–	–
H 14–17	S x	S 3	S 9	–	–	S 2	1	S 5	S x	S 1	–	S 10	S 20	S 2	S 4
H 18	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	2	–	–	–
H 19	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–
Ladislav I.	x	4	2	–	–	4	–	9	x	–	–	27	19	–	1
Koloman	–	–	5	2	–	–	–	1	x	–	–	3	1	–	1
Belo II.	–	1	–	1	–	–	–	1	–	–	–	3	1	–	–
Štefan II.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ondrej II.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Belo IV.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
Ladislav II.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 2. Pokračovanie.

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
H 1	1	29	9	3	11	1	1	1	3	3	x	–	–	2	–	–
H 6	–	14	7	–	–	–	–	–	1	1	x	–	–	–	–	–
H 7	–	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
H 8–9	–	S 50	13+2	–	–	S 1	S 1	–	S 1	S 8	S x	–	–	S 6	–	S 6
H 11	1	7	4	1	1	1	5	1	1	1	x	x	–	–	1	2
H 12	–	5	1	1	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1	–	–
H 14–17	S 2	S 26	–	S 3	S 3	–	–	–	S 1	S 9	x	–	S 4	S 8	–	S 11
H 18	–	2	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1	1	–	1
H 19	–	2	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–
Ladislav I.	–	43	1	–	13	–	8	–	1	8	x	–	29	–	–	11
Koloman	–	2	–	–	2	–	–	1	–	–	–	–	3	1	–	–
Belo II.	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	3	–	–	–
Štefan II.	1	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ondrej II.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–
Belo IV.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Ladislav II.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	x	–	–	–	–

Pramene k tabele 2:

- 1 Kovács 1992, 85, č. 20.
- 2 Kolníková 1967, č. 152; Kovács 1992, 84, č. 3. Na lokalite sa našli aj 3 neznáme mince.
- 3 Kovács 1992, 84, č. 5, uvádza ešte 8 neznámych mincí.
- 4 Kolníková 1967, 190, č. 2, 197, č. 11; Nálezy 2, č. 35; Štefanovičová 1975, 125, hrob 130, tab. 53.
- 5 AÚ SAV, inv. č. 4273; nepubl.
- 6 Kolníková 1967, 232, č. 158; Kovács 1992, 84, č. 6. Kovács uvádza ešte 5 neznámych mincí (v zlomkoch).
- 7 Kovács 1992, 84, č. 8.
- 8 Kovács 1992, 84, č. 9; Rejholcová 1989; Nálezy 3, č. 137.
- 9 Hlinka 1979, 80, č. 27; Kolníková 1967, 190, č. 3; 197, č. 12; Kovács 1992, 88, č. 41; Nálezy 2, č. 30.
- 10 Kolníková 1967, 233, č. 172–173.
- 11 Kolníková 1967, 233, č. 179.
- 12 Kovács 1992, 86, č. 21; Okrem toho aj jedna neurč. minca.
- 13 Kolníková 1967, 233–234, č. 184; Kovács 1992, 86, č. 22.
- 14 Kovács 1992, 89, č. 60; Sabau 1958, 289, č. 17. Aj neznáma minca z 11. stor.
- 15 Kovács 1992, 87, č. 36; Nálezy 3, č. 136. Aj neznáma minca.
- 16 Kovács 1992, 97, č. 65.
- 17 Kovács 1992, 87, č. 32. Aj falzum a 17 neznámych mincí.
- 18 Gedai 1986, 127–128. Aj 3 mince z 11. stor.
- 19 Hanuliak 1989; Kovács 1992, 86, č. 29.
- 20 Kovács 1992, 87, č. 33.
- 21 Kolníková 1967, 197, č. 13; 194, č. 16; Nálezy 2, č. 20; Točík 1960.
- 22 Kolníková/Hunka 1987, 59.
- 23 Nálezy 3, č. 138.
- 24 Kolníková 1967, 235, č. 213; Kovács 1992, 87, č. 39.
- 25 Kovács 1992, 87, č. 40. Aj 3 neznáme razby a 1 byzantská minca.
- 26 Kovács 1992, 88, č. 43. Spolu 16 mincí.

- 27 Kolníková 1967, 235, č. 215.
 28 Kovács 1992, 88, č. 42. 1 neznáma minca.
 29 Kovács 1992, 88, č. 47. Aj 2 neznáme razby.
 30 Kolníková 1967, 236, č. 240–241.
 31 Kovács 1992, 89, č. 57. Aj 7 neznámych mincí.

Tabela 3. Depoty vojvodských mincí mimo územia bývalého Uhorska.

	Lendava	Siemysl	Trójca	Ostrów Lednicki	Różne pofské depoty	Meissen-Döbeln	Vossberg-Usedom
	Ukrytie depotu za vlády:						
	Bela I.	Šalamúna r. 1064	Bela I. r. 1063	Gejzu I.	2. pol. 11. stor.	Ladislava I. r. 1078	Ladislava I. r. 1084
H 1	–	9	–	–	–	1	86
H 5	–	–	–	–	–	–	71
H 6	–	1	–	–	–	–	9
H 7	–	–	–	–	–	–	1
H 8	–	14	–	–	–	–	29
H 9	–	–	11	–	–	–	194
H 11	129	2	2	–	28	1	14
H 12	–	2	1	–	87	1	25
H 14	–	–	–	–	–	1	spolu
H 15	–	1	–	–	–	–	4
H 17	–	–	1	–	–	–	2
H 18	–	1	–	1	4	–	–
H 19	–	–	–	–	9	–	7

Pramene k tabele 3:

- Jeszenszky 1941, 27, tab. 4.
- Kovács 1992, 90, č. 2. 3-L-11. Nález obsahoval 470 neuhorských mincí.
- Kovács 1992, 90, č. 2. 3-L-13; Onak 1968, 35, č. 19. Nález obsahoval 866 cudzích mincí.
- Onak 1968, 34–35, č. 15. Nález obsahoval 2 nemecké denáre, 12 križiackych denárov, 1 český denár, 1624 iných mincí.
- Kubiak 1971, 30–41, č. 2, 3, 5, 6, 11–14, 16, 18, 22–24, 27, 31, 37, 44, 45, 48, 53, 54, 57, 61, 65, 66, 70, 72, 80, 88, 89, 93, 97. Opis neumožňuje presne určiť kedy ide o vojvodské a kedy o kráľovské mince. V tabuľke sa uvádza, že zo 7 nálezísk je 28 mincí vojvodu Bela; 87 mincí Bela I.; zo 4 nálezísk sú 4 mince vojvodu Gejzu a 9 mincí kráľa Gejzu I.
- Kovács 1992, 90, č. 2. 3-N-1. Nález obsahoval ešte neznámy počet neuhorských mincí.
- Kovács 1992, 91, č. 2. 3-N-2. Nález obsahoval aj mince Ladislava I., H 21 – 2 ks, H 22 – 5 ks, H 24 – 1 ks, H 25 – 1 ks, H 29 – 4 ks a 11 319 neuhorských mincí.

Tabela 4. Ojedinelý nález mince vojvodu Bela z Poľska.

H 11	1	Kolníková 1967, 230, č. 124
------	---	-----------------------------

2.5 Uhorské mincovníctvo za vlády Šalamúna (1063–1074) a Gejzu I. (1074–1077)

Po smrti kráľa Bela I. v roku 1063 vtrhol do Uhorska nemecký kráľ Henrich IV. (1056–1106) a bez ohľadu na právo Belových synov Gejzu a Ladislava dosadil na trón najstaršieho syna Ondreja I. – Šalamúna. Chcel tým presadiť vplyv Nemeckej ríše na politický vývoj Uhorského kráľovstva. Gejza a Ladislav nechceli predĺžovať bratovražednú vojnu o trón, dali súhlas k Šalamúnovej korunovácii. V roku 1064 rokovali v Pécsi o rozdelení sfér vplyvu. Západnú časť vojvodstva so strediskom v Nitre (11 komitátov) dostal vojvoda Gejza a jeho mladší brat Lampert. Vojvoda Ladislav dostal východ vojvodstva so strediskom na hrade Bihar (4 komitáty). Obdobie Šalamúnovej vlády prinášalo neustále rozpory. Chcel obmedziť vplyv vojvodov, aby zabezpečil vládu pre svojho syna Dávida. Ale potreboval ich pomoc pri obrane štátu pred útokmi nomádskych Pečenehov, Plavcov a Úzov usídlených východne od hraníc Uhorska, lebo napádali Sedmohradsko a Potisie. Bojoval s Byzanciou (1071 získal Belehrad, neskôr Niš). Vláda Šalamúna bola pronemecká, s pomocou Henricha IV. Ten mal ale ruky zviazané bojmi o investitúru. V roku 1073 vypukli vojny Šalamúna s Gejzom a Ladislavom. Bitky pri Mogyoróde a Cinkote Šalamún prehrál, ustúpil na západné hranice Uhorska. Jeho panstvo sa s vojenskou pomocou cisára udržalo iba v komitátoch Mošon, Šoproň, mal Bratislavský a Devínsky hrad. Kráľom sa stal Gejza I., ten ale roku 1077 zomrel. Šalamún sa od roku 1087 spolu s Kumánmi presídlil do Byzancie, v tomto roku alebo v nasledujúcom zomrel.

Hoci sú mince Šalamúna navonok dobre ikonograficky a technicky vypracované a úplne sa líšia od platidiel jeho predchodcov, v rámci mincovej politiky nadväzujú na razby Ondreja I. Vyrábali sa štyri typy mincí. Prvé dva patria k typu postava kráľa-kríž, ďalší k typu hlava panovníka-kríž. Posledný k typu polpostava panovníka – nápis +PA-NON-IA.

Prvý typ jeho platidiel nesie na averze vyobrazenie vládcu s rozťahnutými rukami a nápisom S-ALOM-ONIRE-X. Veľmi dobre sú zrejmé kráľovské atribúty, koruna a dva kríže. Na reverze je kríž s klinmi a nápis +PANNONENI-A (H 14). *Hóman* (1916, 601, 642) zistil, že sú zo striebra s akosťou 84–91 %. Preskúmal 42 exemplárov, vážili 0,54–0,83 g, priemerne 0,6792 g. K týmto minciam sú známe aj polovičné oboly, štvrtedenáre. Sú menšie, z 50 % striebra. Kvôli zlej akosti kovu z ktorého boli vyrobené sa ich zachovalo len zopár. *Hóman* mal k dispozícii iba 2 kusy, z toho jeden poškodený. Ich hmotnosti stanovil na 0,33 g a 0,39 g, priemerne 0,36 g. Aj druhý typ Šalamúnových mincí má na averze panovníka s rozťahnutými rukami a nápisom +S-ALOM-ONIRE-X, na reverze je kríž, klíny a nápis PANONIA TERA (uhorská zem, H 15). Podľa *Hómana* (1916, 601, 642) mali akosť 80–88 %, preskúmal 35 kusov s váhou 0,31–0,65 g, priemerne 0,4953 g. Tretí druh mincí Šalamúna má na averze iba hlavu kráľa s korunou, vedľa krku sú dva kríže. Okolo je kruhopis +REX SALOMONI. Na reverze je opäť kríž s klinmi a text +PANONAI (H 16). *Hóman* (1916, 601, 642) stanovil ich akosti na 87–90 % striebra, váhu 8. analyzovaných exemplárov na 0,4–0,7 g, priemerne 0,5787 g. Posledný typ Šalamúnových mincí nesie na averze polpostavu korunovaného kráľa s jednou vztýčenou rukou, v druhej má kríž. Okolo je kruhopis +REX SALOMONI. Na reverze je nápis +PA-NON-IA (H 17). Tieto mince sú najbežnejšie. Vyskytujú sa v troch veľkostiach 17 mm (normálny priemer), 16 mm a 15 mm (zmenšené mince). Podľa *Hómana* (1916, 601, 642) je ich priemerná akosť 84,8 % striebra. Hmotnosť sa rozlišuje podľa priemeru. 32 ks mincí o priemere 17 mm vážilo 0,54–0,75 g (priemerne 0,6087 g), 51 ks 16 mm mincí priemerne vážilo 0,4115 g. 92 ks 14–15 mm exemplárov malo priemernú hmotnosť 0,3782 g. Mince H 17 dobre poukazujú na zmenu mincovej politiky Šalamúna. Za Ondreja I. sa v jeho mincovni zo starších mincí stiahnutých z obehu orezávali úzke pásiky po obvode mince, alebo sa odrezal len stred mince. Takto upravené platidlá obiehali naďalej. U týchto mincí bolo hneď na prvý pohľad jasné, že s nimi niekto manipuloval a preto boli navonok podozrivé. Za Šalamúna sa znehodnocovanie mincí dialo inak. V mincovni sa razili už o 1–2 mm zmenšené mince, navonok totožné s inými mincami zo starších emisií. Tieto mince boli dobre razené, niekedy i s perlovcom aj pri menšom priemere, takže neboli hneď tak nápadné. Je logické, že pre človeka ktorý nútené používal takéto mince bolo úplne jedno či sa použil výrobný postup ako za Ondreja I., či Šalamúna. V konečnom dôsledku bol aj tak okrádaný. Ale navonok sa Šalamúnove razby viacej priblížili vtedajším stredoeurópskym, hlavne nemeckým platidlám. Z nemeckej oblasti bol asi prevzatý aj námet jeho platidiel. Podobajú sa na trónny portrét cisára Henricha IV. (napr. *Kluge* 1991, 179, obr. 163–164, 185, 181), kde cisár drží v rozťahnutých rukách insígnie. Alebo sa čerpali námety z denárov predstaviteľov cirkevných inštitúcií. Šalamúnove peniaze majú omnoho nižšiu reálnu hodnotu ako platidlá jeho predchodcov. Veď 14–15 mm exempláre obolov H 17 majú približne polovičnú priemernú hmotnosť ako najbežnejšie oboly Štefana I. Oproti začiatku

11. stor. sa hodnota peňazí v 70. rokoch 11. storočia znížila o 30–50 %. Už od čias konca vlády Ondreja I. sa uhorské mince prestali vyvážať do zahraničia, mali len lokálnu, uhorskú pôsobnosť. Platili iba na domácich trhoch. Popri minciach sa v rámci obchodu využívali akékoľvek druhy cennejších tovarov, včítane zlomkov drahých kovov. Za cenu byzantského solidu bolo treba dať 40 uhorských denárov, 80 obolov. Väčšinou sa dávalo ešte viac mincí.

2.6 Spoločenské a hospodárske pomery za panovania Ladislava I. (1077–1095)

Po smrti Gejzu I. v roku 1077 sa novým panovníkom Uhorska stal druhý syn Bela I. – Ladislav. Jeho matkou bola Adelheida, dcéra nemeckého protikráľa Rudolfa. Počas vlády Ladislava I. došlo k centralizácii štátnej moci v rukách panovníka. Mladšiemu bratovi Lampertovi udelil titul vojvodu a zabezpečil mu stále príjmy. Ale nedovolil, aby mal výkonnú právomoc a vlastné vojvodské vojsko. Počas jeho vlády sa uskutočnilo viacero rozhodujúcich spoločenských zmien. V rámci Slovenska sa najvýznamnejšími cirkevnými inštitúciami stali nitrianske a jágerské biskupstvo, ktoré spravovali nadobudnuté územie. Cirkev napomohla k vytvoreniu feudálno-patriotickej ideológie uhorskej vládnucej triedy. V roku 1083 dosiahla kanonizáciu Štefana I., jeho syna Imricha a biskupa Gerarda. V rámci domácej politiky kráľ Ladislav I. vyhнал Šalamúna z Uhorska. Ten síce v roku 1083 utiekol aj s kráľovskou korunou ku Kumánom, Plavcom sídliacim na dolnom Dunaji, ale v rokoch 1087–1088 zomrel. Tak ovládol Ladislav I. celé kráľovstvo. V snahe rozšíriť územie kráľovstva, či skončiť s politickými nepriateľmi podnikol viacero vojen mimo hraníc Uhorska. V roku 1081 obsadil východné Chorvátsko, od roku 1084 sa stalo vojvodstvom. Koncom 80. a začiatkom 90. rokov odrazil útok Kumánov v Potisi a vpadol do Haliče. V roku 1094 podnikol výpravu do okolia Krakova, lebo chcel donútiť synovca Kolomana, aby sa stal biskupom a vzdal sa nárokov na uhorský trón. Ale v roku 1095 Ladislav I. náhle zomrel a tak po ňom začal vládnuť Koloman. Do čias Ladislava I. sa pripisujú tri právne dekréty, súbory nariadení. Tie spolu s právnymi dekrétmi Kolomana ovplyvnili spoločenský život obyvateľov Uhorska minimálne do čias vlády Anjouovcov (vládli od 1307). Prvý dekrét Ladislava I. bol napísaný počas sabolčskej synódy v roku 1092, druhý tvoria uznesenia pannohalmskej synódy v roku 1078. Prvý dekrét rieši vzťahy svetských a cirkevných feudálov, uprednostňujú sa práva cirkvi, vystupuje sa proti Izraelitom a Musulmanom. Námetom druhého je ochrana súkromného vlastníctva feudálov a kruté tresty za jeho porušenie. Nariadenia prvých dvoch dekrétov Ladislava I. ešte doplnili ustanovenia tretieho dekrétu, dotýkajúce sa spoločných záujmov cirkvi a štátu. Doba vlády Ladislava I. a Kolomana znamená jeden z vrcholov rozkvetu Uhorska, lebo sa počas nej prejavili spoločenské a kultúrne styky so západnou Európou. Už Štefan I. zorganizoval svoj dvor podľa západného vzoru. Zástupcom kráľa sa stal palatín (nádvojný špán, nádvojník), ten spravoval kráľovo súkromné vlastníctvo (dominikál) a zastupoval ho v sudcovskej funkcii. Dôverníkom kráľa bol kráľovský kaplán a notár opatrujúci kráľovskú pečať. Do konca 11. stor. sa k týmto najvyšším štátnym úradníkom pridružili aj iní, napr. kráľovský dvorský sudca (comes curiae regiae), ktorý pomáhal palatínovi vo výkone súdnej právomoci. Koncom 11. storočia vznikol úrad kráľovského taverníka (comes tavarnicorum) starajúceho sa o štátne financie. Poradným orgánom kráľa bola rada zložená z biskupov a veľmožov.

Veľké zmeny nastali aj v hospodárskej a menovej sfére. Až od čias Ladislava I. sa dá sledovať používanie novej hmotnostnej a súčasne aj počtovej jednotky – marky, ktorá nahradila starší karolínsky funt. V literatúre je označovaná aj ako hrivna. Jej presnú hodnotu nepoznáme, len sa vie, že od konca 12. storočia ju nahradila tzv. Belova marka o váhe 233,35 g. Hóman zistil prvé použitie slova marka v písomných správach z roku 1091 (*Hóman 1916*, 667). Podľa Huszára (1979, 10) sa na razbu Ladislavových mincí využívala aj marka s čistotou striebra až 90 %, z nej sa vyrazilo 470 denárov. Dnes poznáme 10 typov jeho mincí, s rôznymi námetmi. Prvé dva patria k typu kríž-kríž. Najstaršou je obolus majúci na averze kríž so 4 klinmi a opis + LADISLAVS REX, na reverze kríž a 4 klíny a nápis + PANONAN (H 21). Podľa *Hómana* (1916, 224) je to emisia mincí z roku 1077, Vadász ju považuje dokonca ešte za mincu vojvodu Ladislava (*Vadász 1986*, 6). Hóman poznal 29 ks týchto mincí, s váhami 0,415–0,8 g, priemerne 0,6136 a s akosťou 85–88 % striebra (*Hóman 1916*, 603, 642). Veľmi podobný námet má obolus H 22, len na averze a reverze je nápis + LADISCLAVS RE. Podľa *Hómana* je z roku 1085. Skúmal 25 exemplárov, vážili 0,59–0,79 g, priemerne 0,7024 g, ich akosť bola 82–88 % (*Hóman 1916*, 224, 603, 643). Ďalšie dva typy patria k typu hlava kráľa-kríž. Obolus H 23 má na averze hlavu kráľa s korunou a nápis + LADISCLAVS RE. Miesto perlovca je okraj mince obkružený tromi kružnicami, na štyroch miestach preseknutými tromi zvislými čiarkami.

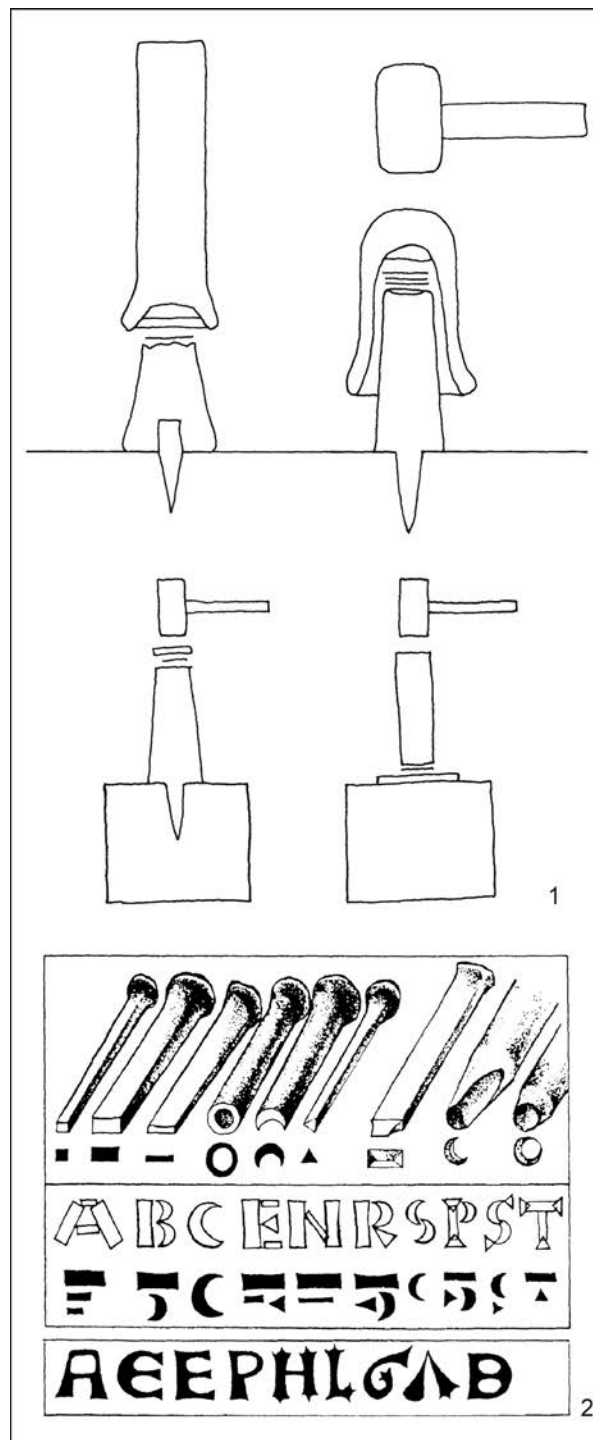

mi. Už bolo uvedené, že takýto istý typ okraja mince je na oboloch Ondreja I. (H 9). Predpokladá sa, že bol okopírovaný z arabských dirhemov obiehajúcich aj v Kyjevskej Rusi. Je možné, že aj na mince Ladislava I. sa tento typ okraja dostal podobným spôsobom. Minca je stvárnená veľmi pekne, hlava panovníka je vytvorená z puncov v tvare oblúčikov, bodiek a čiarok. Celkove sa ale líši od zobrazenia hlavy kráľa na oboloch Šalamúna (H 14–17), resp. na inom obole Ladislava I. (H 24). Minca má orientálny ráz, je možné, že sa na jej návrhu a výrobe podieľali neuhorskí rytci razidiel – Židia, Izmaeliti. To by vysvetľovalo aj použitie iného typu okraja mince. Reverz obolu je stvárnený veľmi zle. Má byť na ňom kríž a 4 klíny a nápis +LADISCLAVS RE, ale ho nevidno, lebo sa zničil pri razbe averzu. Hóman datoval tieto mince do roku 1079. Poznal ich 35 ks, vážili 0,54–0,86 g, priemerne 0,684 g. Mali akosť 85–88%. Ďalší typ obolov Ladislava I. je veľmi podobný na predchádzajúci. Aj na ňom je korunovaná hlava kráľa, ale v uhorskom stvárnení (s krížmi na bokoch a v strede je koruna, vlasy sú vytvorené z dvoch šikmých čiar). Na oboch stranách mince je rovnaký nápis + LADISCLAVS RE. Obraz reverzu, kríža a 4 klíny, je často nečitateľný. Dané platidlá sa vyrábali v troch veľkostiach – 20, 17 a 14 mm. Nebol to pokus panovníka vytvoriť menšie podielové peňažné jednotky, ale dôsledok okrádania obyvateľov štátu v rámci renovatio monetae. Pôvodné až gramové oboly o veľkosti 20 mm boli zľahčené na 0,39 gramové, s priemerom 14 mm. Aj najmenšie exempláre majú vyrazený perlovcový okraj, takže boli také malé vyrobené už v kráľovskej mincovni. Mince sa neorezávali, lebo ich kotúčky boli tenké a tak by sa polámali. Hóman uvádza pre oboly H 24 nasledujúce parametre: – akosť 83–90%, váhy u 20 mm mincí 0,67–1,06 g (priemerne 0,8157 g), u 17 mm a 14 mm kusov 0,39–0,61 g (priemerne 0,4964 g). Z týchto faktov vidno, aké veľké bolo okrádanie obyvateľov štátu a cudzincov prechádzajúcich cez Uhorsko. Ďalšie dva typy Ladislavových mincí sú denáre typu jeruzalemský kríž-kríž. Na averze mince H 25 je v strede rovnoramenný kríž s dlhými ramenami presahujúcimi až do medzikružia s opisom. Medzi ramenami sú ďalšie 4 malé krížiky. Takýto obrazec sa nazýva jeruzalemský kríž, v podstate je to symbol piatich spojených krížov pripomínajúcich Kristovo utrpenie – päť rán Kristových. Daný symbol sa na stredovekých minciach (okrem jeruzalemských) vyskytuje iba málokedy. Uhorské denáre H 24–25 sú jednými z mála stredoeurópskych mincí označených touto symbolikou. Predpokladá sa, že sa na denáre dostal prostredníctvom križiackych bojovníkov, veď viaceré križiacke výpravy smerovali od roku 1099 cez Uhorsko. Tieto prechody boli vždy spojené s kultúrnymi a spoločenskými udalosťami, križiaci prichádzajúci zo západu donášali do Uhorska nové správy o svete, pomáhali pri rozvoji poľnohospodárstva a remesiel, ovplyvňovali kultúru, ideológiu a pod. Len málokedy sa stalo, že bolo nutné časť križiackeho vojska udržať v poslušnosti zbraňami, keď kradli potraviny a cennosti. Opis averzu denáru H 25 znie LAD- ISL- AVS- REX. Na reverze by mal byť kríž a 4 klíny spolu s nápisom +LADISCLAVS RE. Hóman ho datuje k roku 1083. Analyzoval 28 mincí s váhou 0,59–0,83 g (priemerne 0,6932), akosťou 85–90%. Aj šiesty typ mincí Ladislava I. má totožné vyobrazenie, len v kvalitnejšom stvárnení. Rozdiel je len v jednej časti výzdoby, keď konce hlavného kríža s dlhými ramenami sú u denára H 25 ukončené malým krížikom, u denára H 26 dvomi guľičkami (názna rozštiepenia koncov kríža, vytvorenie ľaliového kríža). Na reverze je kríž s klinmi. Nápis averzu a reverzu sú totožné ako u denáru H 25. Hóman daný denár datuje k roku 1089, 46 mincí malo váhy 0,64–1,095 g (priemerne 0,8423 g), akosti 85–88%. Ďalšie dva typy denárov Ladislava I. sa označujú ako typ Kalvária-kríž. Denár H 27 má na averze symbol Kalvárie, ukrižovania Krista, v podobe troch vedľa seba stojacich krížov. Po obvode je opis LAD- ISL- AVS- REX, na štyroch prerušený poloblúkom. Na reverze je kríž s klinmi. Hóman ho datuje do roku 1093, 81 ks takýchto mincí malo váhy 0,61–1,12 g (priemerne 0,8116 g) a akosti 82–88%. Aj denár H 28 má na averze symbol troch krížov. Oproti predchádzajúcej emisii, je stredný kríž vyšší, tým sa ešte viac zvyšuje dojem z tohto symbolu. Opis znie LADIS-LAVS RE, na jeho začiatku a konci je po jednej guľke. Hóman ho datuje k roku 1087, 35 platiel malo hmotnosti 0,48–0,822 g (priemerne 0,7039 g), akosti 81–88%. Posledné dva denáre Ladislava I., H 29–30 majú podobnú symboliku. Patria k typu dva navzájom prekrížené rovnoramenné kríže-kríž. Na averze denáru H 29 je stredový kríž a na ňom položený ďalší, ale obrátený o 45°. V medzikruží je nápis + LADISCLAVS RE, okraj mince je hrubý vytvorený z vysekávaných štvorčekov. Je možné, že kráľ vidiac, že kvôli malej hrúbke plechu sa jeho mince často olamujú, nariadil, aby sa zhotovil hrubší okraj chrániaci stred mince pred poškodením. Na reverze je kríž s klinmi. Hóman dáva razby z tejto emisie do roku 1081. Skúmal 55 mincí s hmotnosťou 0,55–1 g (priemerne 0,827 g), akosťou 82,5–88% striebra. Posledný denár Ladislava I. (H 30) má v strede averzu rovnoramenný kríž s trojuholníkovým zakončením ramien. Medzi ramenami je ďalší kríž orientovaný v 45° odstupe, vytvorený z nápisu LAD- ISL- AVS- REX. Celá minca je veľmi pôsobivá, v rámci uhorskej a stredoeurópskej meny nemá bližšie analógie. Na reverze je opäť kríž a 4 klíny. Hóman ich datuje k roku 1095, skúmal 21 mincí o váhe 0,57–0,84 g (priemerne 0,6711 g) a akosti 83–90%.

Z vyššie uvedených analýz Hómana je zrejmé, že v časoch Ladislava I. sa razili mince s rôznymi parametrami (obr. 3). Niektoré emisie boli veľmi hodnotné H 26 (priemerná hmotnosť 0,8423 g), č. 36 (0,827 g), H 24 s 20 mm priemerom (0,8157 g), atď. Iné zase veľmi nekvalitné – H 21 (priemerná hmotnosť 0,6136 g) a H 24 so 14 mm priemerom (0,4964 g). Väčšinou sa akosť jeho mincí pohybovala v rozpätí 86–88 % striebra, zopár emisií bolo aj z 90 % striebra. Hóman vytvoril aj názory na datovanie jednotlivých emisií na základe analýzy ikonografických obrazov a metrologických parametrov. Bral do úvahy aj fakt, že za Ladislava I. sa menili mince iba raz za dva roky. Zdá sa však, že jeho názory bude nevyhnutné pozmeniť, lebo už len v rámci námetov mali byť jednotlivé emisie s totožnými námetmi razené v rôznych dobách (typ kríž-kríž v rokoch 1077 a 1085, typ hlava panovníka 1079 a 1091, typ jeruzalemský kríž-kríž 1083 a 1089, typ Kalvária 1093 a 1087, atď.). Skôr sa dá predpokladať, že mince s podobnými námetmi boli razené v kratších intervaloch, po výmene mincí sa do obehu uviedli platidlá s inými námetmi, aby sa staré neplatné mince mohli ľahko rozpoznať. Množstvo kresťanských námetov na minciach Ladislava I. poukazuje na celkový charakter jeho doby, keď sa vytvorilo tesné prepojenie štátu a cirkvi, došlo k vytvoreniu skupiny oficiálnych uhorských svätých. Je zrejmé, že sa tu odrazili aj spoločenské kontakty s účastníkmi 1. krížovej výpravy.

Za Ladislava I. ešte stále platila 40 denárová pensa auri (t. j. 80 obolov). Po vzore svojich predchodcov vyrábal iba oboly, neskôr sa zvýšil priemer jeho mincí na 19–20 mm a zvýšila sa aj ich váha až na 1 g. Preto sú to denáre. Možno k tomu prispela stabilizácia vnútorných pomerov, alebo sa získali nové zdroje striebra na razbu(?) (napr. z Banskej Štiavnice). Hoci sa v rokoch 1077–1095 výrazne zvýšila váha a akosť vtedajších mincí (oproti úrovni 60.–polovice 70. rokov 11. stor.), v žiadnom prípade sa nedosiahol stav aký bol počas vlády Štefana I. Veď na začiatku 11. storočia by cca 1 gramové mince predstavovali hodnotu asi 3/4 denára, za Ladislava I. mali stanovený úradný kurz denár. To znamená, že skutočná hodnota mincí Ladislava I. bola v porovnaní so Štefanovými asi o 30 % menšia. Aj Ladislav I. svojimi peniazmi okrádal obyvateľov Uhorska, keď zaviedol ich zľahčené emisie – obolus H 24, zmenšené denáre H 28 a 30. Zmenšovaním mincí sa ale prispôbili súdobým stredoeurópskym platidlám. Denáre nemeckého cisára Henricha IV. vážili 0,52–0,87–1,06 g, českého kniežaťa Vratislava II. 0,52–0,86 g. Čo viedlo Ladislava I. k takému okrádaniu obyvateľov vlastného štátu? Predovšetkým jeho vojenské akcie, v Uhorsku alebo mimo neho, lebo pohltili najväčšiu časť z kráľovských ziskov. Časť z dosiahnutých príjmov sa poskytla aj na spoločenský rozvoj.

Obr. 3. Výroba mincí v Uhorsku. Ručná razba, používané punce na písmená.

V zákonníkoch Ladislava I. sa vyskytuje viacero zmienok o poplatkoch za zločiny. Za vraždu sa platila pokuta 20–110 solidov. I. kniha článok 42 stanovuje trest za pohrdanie kráľovskou pečaťou 5 solidov, sudcovskou pečaťou 2,5 solidu (v origináli je spomenutá suma 100 nummií kde 40 nummií sa rovnalo 1 solidu), vojvodskou pečaťou 12 solidov a pečaťou comesa 6 solidov. III. kniha, článok 20 nariaďuje hodnotu vola na 5 denárov, koňa na 12 denárov, sluhu na 90 denárov teda 18 solidov (Hóman 1916, 161–162, pozn. 3, 224, pozn. 1). Ale či platili tieto nariadenie vo všetkých častiach štátu je ťažko hovoriť. Lokálne pomery mohli byť výrazne odlišné.

Pre pomery na Slovensku je možné z písomného materiálu využiť iba jeden údaj. Obsahuje ho listina pochybnej pravosti vydaná v roku 1086 pre bakonybelský kláštor sv. Maurícia. Podľa nej má kláštor nárok na poplatky z prístavov na rieke Váh (Püspöky Nagy 1989, 72, č. A 10; Marsina 1971, č. 62).

Ostatné údaje k rekonštrukcii hospodárskeho vývoja v rokoch 1077–1095 poskytujú nálezy mincí. Ladislavove mince sa považujú za pomerne bežné, v našich nálezoch sa ich zachovalo skoro 900 kusov, v roku 1975 ich Kraskovská poznala 866 (Nálezy 3, 221, tab. 5). Hóman (1916, 207) poznal 7 veľkých nálezov obsahujúcich aj mince tohto vládcu – z lokalít Gecse (H 18 – 2 ks, H 21 – 29 ks), Baja (neznámy počet mincí H 21, H 23, H 25, H 29), Alduna (24 mincí H 22, H 24, H 28), nález z neznámej lokality (neznámy počet mincí H 22, H 24), Bihárszentandrás (H 25 – 172 ks a 1 zlatý byzantský solidus), Kiliti (H 21 – 1 ks, H 22 – 2 ks, H 23 – 7 ks, H 24 – 12 ks, H 25 – 2 ks, H 26 – 13 ks, H 27 – 41 ks, H 28 – 1 ks, H 29 – 2 ks), zo župy Bács (neznámy počet mincí H 26–28, H 30, H 37). Vidno, že sú to pomerne chudobné nálezy – veď ani z jedného by sa nedala zaplatiť niektorá z vyššie spomenutých súm určených v zákonníkoch Ladislava I. Na Slovensku sa zaznamenal iba jediný poklad mincí, kde boli tiež denáre Ladislava I. Je nazvaný „Slovensko“, v maďarskej literatúre Félvidék, v roku 1938 bol odvezený do Budapešti. Depot sa našiel v roku 1938 (Jeszenszky 1939–1940, 26–38, Jeszenszky 1941, 24–27), pozostával z 1630–1650 mincí. Po vyčistení z nich zostalo 1431 obolov a denárov a 118 g úlomkov. Jeszenszky (1939–1940, 26) určil 1632 mincí týchto panovníkov: Peter (H 6 – 1 ks), vojvoda Belo (H 11 – 3 ks), Šalamún (H 14 – 3 ks a H 17 – 9 ks), vojvoda Gejza (H 18 – 334 ks), kráľ Gejza I. (H 19 – 148 ks), a 827 mincí Ladislava I. (H 21 – 35 ks, H 22 – 98 ks, H 23 – 276 ks, H 24 – 121 ks, H 25 – 368 celých mincí a cca 200 zlomkov, H 27 – 24 ks, 29 – 5 ks). Podľa neho sa v náleze nachádzalo aj 7 denárov naumburského biskupa Eberharda alebo Eppa (1046–1078). Je to najvýznamnejší súbor mincí v rámci celého bývalého Uhorska, jeho kurzová hodnota mohla byť koncom 11. storočia cca 28 solidov. Predpokladá sa, že ho ukryli v rokoch 1093–1095. Žiaľ, bližšie sa nedá určiť za akých okolností, lebo nevieme jeho presnú lokalizáciu. Mince H 29 by mali byť najmladšou, alebo najstaršou časťou nálezu – je ich najmenej. Jadro nálezu pozostáva z razieb H 25 (368 mincí a 200 zlomkov), H 23 (276 ks) a H 24 (121 ks). K nim boli dodané mince H 21–22, 27, potom bol ukrytý do zeme. Podľa triedenia B. Hómana by tu mali byť razby z rokov 1077, 1079, 1081, 1083, 1085, 1091 a 1093. Skôr sa zdá byť pravdou, že depot pozostáva z obolov a denárov z konca 70. a z 80. rokov 11. storočia. Nález z neznámej lokality na Slovensku je významný aj z hľadiska metrologického. G. Jeszenszky analyzoval všetky skupiny mincí aj po stránke hmotnostnej. Zistil, že 33 obolov H 21 vážilo 19,33 g, priemerne 0,5857 g – Hóman zistil o 0,3 g vyššiu váhu. 96 ks obolov H 22 vážilo 66,224 g, priemerne 0,6898 g, oproti Hómanovi je to o 0,15 g menej. 211 obolov H 23 vážilo 153,742 g, priemerne 0,671 g, je to o 0,015 g menej ako u Hómana. Zaujímavé je aj sledovanie parametrov u druhu H 24. 28 ks 18 mm až 20 mm obolov vážilo 26,643 g, priemerne 0,6668 g – je to o 0,15 g menej ako u Hómana. 70 ks 17 mm až 14 mm obolov vážilo 42,675 g, priemerne 0,6096 g, je to o 0,11 g viac ako u Hómana. 307 ks denárov H 25 vážilo 186,664 g, priemerne 0,6080 g, je to o 0,01 g menej ako u Hómana. 24 ks denárov H 27 vážilo 17,359 g, priemerne 0,7233 g, Hóman uvádza o 0,08 g väčšiu váhu. 3 denáre H 29 vážili 7,62 g, priemerne 0,54 g, je to o 0,28 g menej ako u Hómana. Prečo je v niektorých prípadoch taký veľký rozdiel medzi priemernými hmotnosťami zistenými Hómanom a Jeszenszkým? Hóman pri tvorbe metrologických príloh analyzoval najmä mince zo zbierky Maďarského národného múzea a iných veľkých múzeí. Meral hlavne dobre zachované exempláre. Tým získal priemerné hmotnosti jednotlivých typov mincí, ale iba tých najlepšie vyrazených a najzachovalejších. Horšie mince analyzoval iba výnimočne. Dostal vzorku aká by mala byť priemerná hmotnosť a akosť nariadená podľa vtedajších pravidiel razby mincí. Ale nedostal vzorku aké mince medzi obyvateľmi skutočne obiehali. Jeszenszky je prínosnejší, hoci nezvážil každú mincu z nálezu. K realite sa priblížil oveľa viac ako Hóman. Ďalší prínos Jeszenszkeho treba vidieť v tom, že sa snažil zistiť maximum siglových obrazcov. Nepublikuje ich síce úplne podrobne, tak ako je to dnes zaužívané (t. j. aby sa dal rekonštruovať pravdepodobný vzhľad razidla), ale aspoň uvádza aké typy sigiel sa na jednotlivé platidlá Gejzu I. a Ladislava I. dávali. Našiel tu rôzne tvary guliek, krúžkov, krížikov, trojuholníkov, oblúčky a ich vzájomné kombinácie (dvojbodky, tri bodky vedľa seba, tri bodky v tvare trojuholníka, dva vedľa seba umiestnené trojuholníky, dva nad sebou umiestnené trojuholníky, trojuholník a pod ním bodku a ďalšie). Pozornosť

venoval aj legendám na averzoch, čiastočne aj na reverzoch – dnes sú publikované u Huszára (1979, 35–36); okolo roku 1940 znenie legend nebolo ešte ujasnené. Nález z neznámej slovenskej lokality sa snažil porovnať aj s podobnými nálezmi v rámci Uhorska. Na s. 36 publikuje prehľad 17 veľkých súborov mincí obsahujúcich aj razby Ladislava I. Okrem 7 nálezov uvedených už *Hómanom* (1916, 207) publikoval ďalšie – z lokalít: župa Hont (H 21 – 2 ks, H 22 – 1 ks, H 24 – 88 ks, H 27 – 20 ks), depot zo zbierky pátra Antoniana, župa Bács(?) (H 21 – 2 ks, H 22 – 49 ks, H 23 – 169 ks, H 24 – 93 ks, H 29 – 86 ks), Golle (H 18 – 2 ks, H 22 – 18 ks, H 23 – 18 ks, H 24 – 55 ks, H 27 – 14 ks), okolie Székesfehérváru (H 18 – 2 ks, H 21 – 1 ks, H 22 – 11 ks, H 23 – 11 ks, H 24 – 6 ks, H 26 – 114 ks, H 27 – 122 ks, H 29 – 14 ks, H 30 – 1 ks, H 31 – 24 ks), nález z neznámej slovenskej lokality (zloženie sa uviedlo vyššie), Somogykiliti (H 21 – 2 ks, H 22 – 2 ks, H 23 – 7 ks, H 24 – 11 ks, H 25 – 2 ks, H 26 – 12 ks, H 27 – 39 ks, H 29 – 2 ks, H 30 – 1 ks), nález popísaný B. Varghom (H 18 – 1 ks, H 25 – 97 ks), Badacsonytomaj (H 26 – 9 ks, H 27 – 26 ks), súbor opísaný kapitánom Zánandrom (H 26 – 16 ks, H 27 – 19 ks, H 28 – 27 ks, H 30 – 11 ks, H 37 – 1 ks), Mosonytétény (H 26 – 67 ks, H 27 – 18 ks, H 30 – 13 ks, H 31 – 424 ks, H 32 – 50 ks, H 33 – 84 ks, H 34 – 179 ks, H 38 – 20 ks, H 39 – 296 ks, H 40 – 263 ks, H 44 – 75 ks, H 45 – 106 ks), Somogyvár (H 27 – 185 ks). Z prehľadu vidno, že nález z neznámej slovenskej lokality je z nich druhý najväčší, lebo komplex z Mosonytétény obsahoval 1712 mincí. Aj to potvrdzuje veľký význam Slovenska v súvislosti s hospodárstvom uhorského štátu.

Desiatky mincí Ladislava I. sa na Slovensku získali ako jednotlivé nálezy. Hlavné výskumami stredovekých pohrebísk (Bešeňov, Prša, Somotor, Veľká Maňa, z novších treba spomenúť Čakajovce, Ducové, Nedanovce-Krásno, Nitra-Šindolka). Väčší počet sa vyskytol v Čakajovciach (7 ks), Nitre-Šindolke (8 ks), Ducovom (27). Analýza týchto mincí poukázala na pretrvávajúce zvyky dávať do hrobu obolus mŕtvych, tiež zistila aké mince obiehali medzi obyvateľmi Slovenska. Možno by sa prostredníctvom týchto nálezov dalo stanoviť aspoň približné chronologické poradie emisií Ladislavových mincí, lebo pri kratšie využívanom pohrebisku sa nemusia zistiť niektoré mince Ladislava I. produkované počas posledných rokov jeho vlády. Napr. v Nitre-Šindolke sa našli 4 oboly a 4 denáre – podľa Huszára typy H 21, H 24 – 3 ks, H 25, H 26, H 27, H 29 – po 1 ks. Tieto by mali byť asi súčasné, resp. razené v krátkom časovom odstupe. V Čakajovciach to bolo 6 denárov a 1 obolus – H 21, H 25, H 27, H 28. Problém je ale v tom, že mince zo záveru 11. storočia sú nachádzané v hrobách z najmladších častí pohrebísk. Pritom sa nevie koľko z najmladších hrobov bolo zničených pri zemných prácach a kedy sa skončilo pochovávanie na danom pohrebisku. V nejednom prípade nie výbava hrobov umožňuje datovať jednotlivé emisie mincí, ale naopak približný čas pochovania mŕtveho sa určuje podľa nájdených mincí.

3 PEŇAŽNÁ POLITIKA ARPÁDOVCOV V 12. STOROČÍ

3.1 Výroba mincí v čase vlády Kolomana (1095–1116)

Tretím najvýznamnejším uhorským panovníkom 11.–12. storočia je Koloman. Z jeho životopisných údajov treba uviesť, že sa narodil okolo roku 1074 ako prvorodený syn Gejzu I. Na trón nastúpil po smrti otca. Kolomanova vláda priniesla ďalšie zvýšenie politického významu Uhorska. V dôsledku viacerých vojen sa k základnej časti Uhorského kráľovstva v roku 1102 pripojilo Chorvátsko a 1103 Dalmácia. Aj v rámci Slovenska sa prejavilo niekoľko vojen: 1, vpád nemeckého cisára Henricha V. (1106–1125) do severozápadného Uhorska, keď v roku 1108 obliehal Bratislavu. 2, vtedy napadol okolie Nitry a Považie správca Chorvátska Almos a moravské údelné kniežatá Svatopluk a Otto II., Koloman s nimi bojoval v roku 1109.

V snahe dokončiť právny vývoj uhorskej spoločnosti vydal kráľ dva nové dekréty (okolo roku 1100), do nich sa prevzali staršie nariadenia Štefana I. a Ladislava I. Z hľadiska poznania výroby a používania mincí sú zaujímavé oba. V I. dekréte sa o. i. riešili vzťahy medzi kresťanmi, Židmi a Izmaelitmi, teda už v tomto čase mali nekresťanské etniká v rukách mincovú výrobu a štátne financie. Je známy tiež záznam o Kalízoch, Izmaelitoch, pochádzajúcich zo zakaspického Chorezmu, ktorí sa podľa zoborskej listiny z roku 1111 usadili niekedy pred týmto rokom v oblasti Nitry. Aj ustanovenia II. dekrétu Kolomana sú výsledkom rokovaní kráľa s kráľovskou radou a najvyššími predstaviteľmi cirkvi. Jeho súčasťou je opäť zákon o Židoch. Počas vlády Kolomana došlo k ďalším úpravám platby pozemkovej feudálnej renty. Od Štefana I. po Kolomana platila zásada, že poddaní pracujúci v poľnohospodárstve museli biskupom platiť desiatok. Koloman tento zvyk zrušil a biskupom ako náhradu poskytol desiatinu z mýt a z kráľovských naturálnych dávok, ktoré vyberali pre panovníka župani (I dekrét, článok 25, *Hóman* 1916, 428). Poddaní kláštorov boli oslobodení od platby desiatku, ale museli dať miestnemu farárovi štvrtinu z úrody. Župani si z kráľovských príjmov ponechávali tretinu. Výška príjmov z pozemkovej feudálnej renty sa stala kritériom pre výpočet počtu vojakov, ktorých musia veľmoži postaviť do brannej hotovosti štátu. Ak mal veľmož ročný príjem do 100 penzí/solidov a dostával od svojich osobne slobodných poddaných aj kone, mal vypraviť do vojny 1 ťažkoodenca s brnením. Ak mal príjem iba 40 penzí dal ľahkoodenca. Podľa I dekrétu Kolomana, článok 36 stál vojenský kôň až 15 penzí, obyčajný kôň 2–5 mariek striebra (za Ladislava I. iba 12 denárov), paripa 10–15 mariek (*Hóman* 1916, 161–162, pozn. 3).

Dosiaľ sa zistilo 13 rôznych emisií Kolomanových denárov. Prvý patrí k skupine mincí širokého priemeru, mal 16–17 mm, ním nadviazal na podobné razby z čias Ladislava I. Zvyšné ale patria k minciam s malým priemerom, 11–12 mm. Najtypickejším námetom jeho mincí je znak kríža, iba v jedinom prípade nechal raziť mince so svojim portrétom. Z typologického hľadiska sú známe tieto Kolomanove denáre:

- a) typu kríž-kríž (H 31, H 35–37, H 39–40);
- b) hlava panovníka-kríž (H 32);
- c) so 4 krížmi na averze a jedným krížom na reverze (H 33);
- d) tromi vedľa seba stojacimi krížmi a krížikom na reverze (H 34);
- e) dvomi navzájom pootočenými krížmi na averze a krížikom na reverze (H 38);
- f) krížom obkoleseným štvoroblúkom na averze a s krížom na reverze (H 41–43).

Kolomanove mincovníctvo prinieslo prechod od denárov ťažšieho metrologického základu a väčšieho priemeru z konca 11. storočia cez stredné denáre (s priemerom 13–14 mm) k denárom s malým priemerom. Tie signalizujú už nástup platidiel novej éry, devalvovaných, zľahčených a akostne veľmi zhoršených denárov. V odbornej literatúre sa teda doba vlády Kolomana označuje ako čas mincovej reformy v Uhorsku. Na základe zachovaných správ ale nie sme schopní presne zistiť kedy mala byť uskutočnená.

Obdobie 1. polovice 12. storočia je nazývané časom razby malých denárov. Nie je to len uhorské špecifikum. Mnohé štáty vtedajšej strednej Európy dospeli počas 11. storočia alebo od začiatku 12. storočia k razbe zmenšených mincí. V Čechách podobnú reformu nariadil uskutočniť už okolo roku 1050 knieža Břetislav I. Odvtedy sa razili 15–16 mm denáre s váhou okolo 0,8–0,9 g. Za olomouckého údelného kniežaťa Vratislava II. (1054–1092) klesla váha jeho denárov na 0,4–0,6 g, takáto sa udržala až do roku 1125. Potom sa postupne zvyšovala na 0,6–0,7 g, čo prinieslo zlepšenie akosti vtedajších mincí.

Razba malých denárov pokračovala až do roku 1210, keď Přemysl I. zaviedol výrobu jednostranne razených strieborných brakteátov (*Cach* 1972, mince č. 322 a nn.; *Cach* 1974, mince č. 875 a nn.). Poľské mincovníctvo sa vyvíjalo podobne ako české. V 80.–90. rokoch 10. storočia sa razili denáre o priemere 19–21 mm a váhe 1–2 g. Za Boleslava Chrabrého (992–1025) sa výnimočne objavovali 17–18 mm denáre vážiace 1–1,5 g. Boleslav II. Smelý (1058–1079) produkoval len 13–15 mm denáre s váhou 0,6–0,8 g, v tom pokračovali aj jeho nástupcovia. Čiastočná náprava poľskej meny sa uskutočnila za Boleslava IV. Kučeravého (1146–1173) a Meška III. Starého (1173–1202), kedy sa obnovila razba denárov s priemerom 16–17 mm a hmotnosťou 0,3–0,5 g. Za Meška III. Starého sa výnimočne objavujú aj veľké mince s nízkou váhou 0,14–0,22 g, ktoré sa vyrábali ako brakteáty. Veľké zhoršenie kvality poľských mincí razených v 12. storočí súviselo podľa poľských odborníkov s prenajímaním mincovní a mincového regálu Židom alebo Izmaelitom. Tí si na kráľovské platidlá dokonca umiestňovali svoje nápisy v hebrejskom jazyku. Reforma menových pomerov v Poľsku nastala až na prelome 13.–14. storočia, v súvislosti so zmenou európskych hospodárskych pomerov (*Kopicki* 1974, 13–30). Zľahčenie uhorských mincí v 12. storočí prišlo asi z Nemecka, lebo v Rakúsku, kde sa začalo s produkciou samostatných denárov/fenigov okolo roku 1110 sa po stáročia udržiaval dobrý základ širokých denárov, neskorších viedenských fenigov.

Prvý typ denárov Kolomana nesie na averze obraz stredového kríža a legendu + CALMAN RE. Na reverze mal byť krížik a 4 klíny, je však často zničený prerazbou z averzu (H 31). Druhý typ má na averze hlavu panovníka a legendu + CALMAN RE. Na reverze je opäť kríž, 4 klíny a zmes bodiek a čiarok (H 32). Tretí typ Kolomanových denárov má v strede averzu bodku, okolo nej sú 4 krížiky, ktoré tvoria symbol väčšieho kríža. Legenda averzu je totožná s predchádzajúcimi typmi denárov Kolomana (H 33). Štvrtý typ má na averze symbol Kalvárie a legendu + CALMAN (H 34), piaty veľký kríž zasahujúci až do opisu a legendu CA- LA- MA- RE (H 35). V podstate s ním totožný je aj šiesty typ denárov (H 36). Siedmy typ ako keby vychádzal z franských mincí. V strede averzu je hrubý rovnoramenný kríž, obkružený hrubšou kružnicou, okolo je legenda + COLVMBANVS RE (H 37). Je možné, že ho vyhotovili zručnejší neuhorskí umelci, lebo aj reverz je pomerne dobre vypracovaný. Ôsmy typ denárov má v strede averzu kríž, na ňom je bodka a o 45 stupňov posunutý ďalší, menší kríž (na gréckom kríži je položený ondrejský). Legenda znie + CA-LM-AN-RE (H 38). Deviaty typ denárov má v strede kríž a medzi jeho ramenami po polmesiaci. Okolo je legenda + CALAMA (H 39), desiaty má na averze veľký kríž vytvorený z malých guľičiek, medzi ramenami legendu +C- AL- M- N (H 40). Jedenásty druh Kolomanových denárov má v strede veľmi malý krížik, okolo 4 guľky, okolo je štvoroblúk a legenda + CALMAN RE (H 41). V podstate totožný výjav je aj na ďalšom type denárov, len z nápisu zostala iba zmes guľiek a čiarok (H 42). Ešte zbarbarizovanejšiu formu má denár typu H 43. Metrologické údaje spomenutých mincí uvádzam v tabele 5.

Z hľadiska umeleckého a technického stvárnenia obrazov mincí možno rozdeliť Kolomanove denáre na tri skupiny. Denár H 31 svojou veľkosťou, hmotnosťou a stvárnením námetu patrí k staršej skupiny mincí 11. storočia. Koloman týmito mincami nadväzoval na razby Ladislava I. Je podobný na denár Ladislava I. H 29, kde je tiež výrazne zhrubnutý okraj a podobný tenký kríž. Denáre H 32–38 patria do druhej skupiny. Svojimi námetmi síce nadväzujú na platidlá 11. storočia, ale pod vplyvom renovatio monetae sú zmenšené, akostne zhoršené. Naproti tomu denáre H 39–43 už patria k minciam ktorých námety sa u predchodcov Kolomana nevyskytujú, ale u nasledovníkov Kolomana sa vyskytujú v rôznych obmenách. Celkový obraz mincí je schematický, prevládajú ornamentálne symboly. Z mincí sa stratila symbolika majúca vzťah k vládárovi alebo k cirkvi. Bez mena panovníka by sme neboli schopní ich vôbec prideliť k niektorému z vládcov Uhorska. Sú podobné na iný druh uhorských mincí, ktoré označujeme ako anonymné denáre, lebo nenesú meno žiadneho panovníka. Podrobne je o nich pojednané v časti 3.5.

Je otázne ako tieto tri skupiny denárov Kolomana datovať. Denár H 31 by mal byť razený v prvých rokoch jeho vlády. Je najpodobnejší na denáre Ladislava I., vyrábali ho asi koncom 11. storočia, možno aj v prvých rokoch 12. storočia. Denáre tretej skupiny (H 39–43) zaraďujem na koniec vlády Kolomana lebo: a) sú najmenšie; b) sú najmenej ikonograficky vypracované, preto súvisia s obdobím kedy sa razba mincí nevenovala prílišná pozornosť. Mohlo to byť jedine vtedy, keď panovník potreboval veľmi rýchlo vyrobiť značné sumy peňazí na vedenie vojen, alebo keď mal problémy s vnútornou opozíciou a nevedel dokedy bude vládnuť. Svojím stvárnením naznačujú koniec vlády Kolomana a čas vlády jeho nástupcov. Medzi denáre prvej a tretej skupiny treba včleniť 7 typov denárov druhej skupiny. Mohli byť razené od začiatku 12. storočia možno do konca vlády panovníka (po 1116), možno len počas 1. decénia 12. storočia.

Tabela 5. Metrologické parametre denárov Kolomana. Legenda: a – poradové číslo v katalógu Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 605–607, 643).

a	b	c	d	e	f	g
H 31	0,310 g	0,540 g	0,4293 g	79,0%	88,0%	83,50%
H 32	0,310 g	0,550 g	0,4403 g	81,0%	88,0%	84,50%
H 33	0,400 g	0,590 g	0,5054 g	81,0%	89,0%	85,00%
H 34	0,250 g	0,570 g	0,3960 g	85,0%	87,5%	86,25%
H 35	0,410 g	0,515 g	0,4587 g	86,0%	90,0%	88,00%
H 36	0,465 g	0,490 g	0,4775 g	–	–	–
H 37	0,360 g	0,670 g	0,5050 g	82,0%	90,0%	86,00%
H 38	0,338 g	0,570 g	0,4656 g	80,0%	88,0%	84,00%
H 39	0,380 g	0,530 g	0,4054 g	84,0%	90,0%	87,00%
H 40	0,250 g	0,600 g	0,4325 g	82,0%	89,0%	85,50%
H 41	0,280 g	0,610 g	0,4205 g	82,5%	91,0%	86,75%
H 42a	0,120 g	0,260 g	0,1800 g	15,0%	40,0%	–
H 43	–	–	–	–	–	–

Aj Kolomanove mince sa na Slovensku objavujú v dvoch formách – ako jednotlivé nálezy a ako súčasť pokladov. Jediným slovenským pokladom obsahujúcim aj jeho mince je súbor denárov z Hronského Beňadiku. Pojednáva sa o ňom v časti 3.3. V rámci jednotlivých nálezov sa Kolomanove denáre našli na 20-tich lokalitách. Skoro všetky sa získali výskumami pohrebísk, v Martine, Nitre-Dražovciach, Moravanoch-Ducovom. Ich počet je však výrazne nižší ako v predchádzajúcom období. Asi sa tu odrazila vzrastajúca nedôvera ľudí ku kráľovským peniazom, hlavne po začatí razby malých denárov. Málokedy sa v rámci pohrebiska našlo viacero druhov Kolomanových mincí, ľudia tieto razby používali už len v obmedzenej miere a krátkodobo. Z tohto obdobia sú známe aj ďalšie výskyty viacerých mincí v hroboch. Konkrétne v Ducovom sa v hrobe 54 našli dva denáre, Kolomana H 33 a Bela II. H 49. V hrobe 938 boli tri denáre Kolomana typu H 33. Či to poukazuje na vyššie spoločenské postavenie príbuzných mŕtveho, keď by viacerí členovia rodiny dali do hrobu mincu, sa nedá rozhodnúť. Nemožno vylúčiť ani možnosť, že zvýšený počet mincí v hrobe predstavuje pôvodnú finančnú hotovosť zomrelého a z nám neznámych dôvodov mu ju ponechali aj počas pohrebných zvyklostí. V podstate iba dve pohrebiská obsahovali viacero Kolomanových mincí – v Ducovom (35 ks) a Nitre-Dražovciach (6 ks), vo zvyšných sa našlo iba po jednej-dvoch minciach. Je zrejmý veľký rozdiel vo výbave hrobov v rámci jednotlivých pohrebísk, takže nie sme schopní vytvoriť nejaký všeobecnejší model, ktorý sa mohol uplatňovať v rámci pochovávaní jednotlivých príslušníkov vtedajšej society.

Z čias vlády Kolomana sa pre poznanie hospodárstva Slovenska dá využiť iba jediný dokument, známa zoborská listina z roku 1111 (Marsina 1971, č. 68). Kráľ ňou poskytuje opátovi Godofredovi (Gotfrídovi) z benediktínskeho opátstva sv. Hypolita na Zobore pri Nitre tretinu všetkých ziskov v Nitre a Trenčíne a z poplatkov získaných na rieke Váh. V dokumente sa spomínajú aj správcovia kráľovskej komory (institores autem regni fiscii) zvaní Kalizi. Ďalej sú tu uvedení monetarii Marek a Magiug, ale nie ako raziči peňazí, ale ľudia majúci na starosti vyberanie zmienených tretín. Je to prvý záznam o úradníkoch s titulom monetarius zo Slovenska. Sú to zmenárnici, vyberači určitých poplatkov, ľudia, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom dostávajú do bližšieho kontaktu s väčším množstvom mincí. V historickej a numizmatickej literatúre je viackrát zdôrazňované, že monetári boli väčšinou Židia, alebo príbuzné etniká uskutočňujúce finančné služby. V prípade zmenárníkov treba ich úlohu vidieť nielen v bežnej výmene cudzích mincí za domáce, ale hlavne v sťahovaní neplatných mincí z obehu a expedovaní nových na trhy.

3.2 Razba mincí za vlády Štefana II. (1116–1131)

Štefan II. bol synom Kolomana a normanskej vojvodkyne Buzilly. Kráľom sa stal po smrti otca v roku 1116. Skoro celý čas jeho vlády vyplnili rôzne vojny. V roku 1126 bojoval s poľským kniežaťom Boleslavom III. (1102–1139), lebo podporoval snahu ďalšieho Kolomanovho syna Borisa získať uhorský trón. Okolo roku 1116 musel viesť vojnu s českým kniežaťom Vladislavom I. (1120–1125). Jej výsledkom bolo, že po bitke pri Olšave sa hranica Přemyslovského štátu posunula od Uhorského Brodu do okolia Skalice. V rokoch 1118, 1124–1125 bojoval s Benátčanmi obsadzujúcimi jednotlivé dalmátske mestá. Uhorsko vojnu prehralo, tak muselo prijať odstúpenie Dalmácie Benátkam, ktoré si tu vybudovali dôležitú politickú a hospodársku základňu. V roku 1123 viedol svojich vojakov do staroruského Vladimíru, ale bol porazený. V týchto rokoch došlo aj k vážnemu vnútropolitickému obratu. Syn Gejzu I. – vojvoda Almos vystúpil s nárokom na uhorský trón, spor prehral a utiekol do Byzancie. Byzantský cisár Ján II. Komnenos (1118–1143) ale využil túto príležitosť a začal sa miešať do vnútorných uhorských záležitostí. Zneužíval ambície princov, ktorí utiekli do Byzancie a chcel ich dosadzovať na uhorský trón. Túto politiku využívali aj jeho nástupcovia, hlavne Manuel I. Komnenos (1143–1180). Pre Uhorsko mala tragické dôsledky, lebo priniesla skoro 50 ročné obdobie vnútropolitických bojov. Za Štefana II. chcel Ján II. dosadiť na trón vojvodu Almosa. Preto v rokoch 1127–1129 prebiehala uhorsko-byzantská vojna počas ktorej Almos zomrel a Štefan II. vládol naďalej. Uhorsku sa podarilo znovu získať bohaté Srijemsko. Štefan II. určil za svojho nástupcu syna vojvodu Almosa – Bela ako Bela II.

Za platidlá Štefana II. sa dnes označujú štyri skupiny denárov malého priemeru týchto typov: a) hlava panovníka-križ; b) križ-križ; c) tri križe-križ. Prvé Štefanove mince (H 44) boli razené ako denáre širokého priemeru, s priemerom až 16 mm. Podobné razil Koloman (H 31), také boli aj najmenšie denáre jeho predchodcu Ladislava I. (H 28, H 30). Je možné, že Štefan II. chcel pôvodne zlepšiť stabilitu uhorskej meny a usiloval sa nadviazať na razby Ladislava I., či staršie typy mincí Kolomana. Preto aj dal na prvý typ mincí svoj portrét, podobne ako Ladislav I. (typy H 23–24). Oproti Ladislavovým minciam je kráľovský portrét na Štefanových denároch príliš zjednodušený. Opis + STEPHANVS EX býva často skomolený, či písaný v obrátenom poradí, čo tiež svedčí o nedbanlivej výrobe. Reverz mincí je nejasný, pôvodne tu mal byť križ a 4 klíny a meno Ladislava I. Ale je narušený prerazbou z averzu. Hóman zistil priemernú váhu týchto mincí 0,327 g, ich akosť 85,5% striebra. Najviac sa ich našlo v náleze z Hronského Beňadiku (445 ks). Huszár uvádza, že v časopise Numismatikai Közlöny z rokov 1927–1928, str. 72 je publikovaný aj jednostranný variant týchto denárov. Predpokladá sa, že to nie je dôkaz o snahe vyrábať brakteáty, ale len dôkaz stáleho zhoršovania uhorských mincí. Druhý typ Štefanových denárov (H 45) má na averze stredový križ zasahujúci do opisu a legendu + CEHANVS REX, tá je často skomolená. Na reverze je križik, 4 klíny a legenda + LADLAVS RE. Patrí už k skupine denárov malého priemeru – cca 11 mm. Pod č. 45a Huszár uvádza variant tejto mince na zhrubnutom mincovom plechu a s dvojitou líniou na reverze, môže to byť len zle vyrazený exemplár. Hóman uvádza jeho priemernú hmotnosť 0,521 g a akosť 84,5% striebra. 468 ks takýchto mincí sa našlo v náleze z Hronského Beňadiku. Aj tretí typ Štefanových denárov (H 46) patrí k skupine mincí malého priemeru – 11 mm. Má na averze veľký križ a na reverze križik a 4 klíny. Rozdiel je len v averznej legende, ktorá znie + STEPHANVS REX. Posledný typ Štefanových denárov (H 47) má na averze symbol troch križov – znak Kalvárie. Po stranách sú písmená TE- TE, nie je to skomolenina nápisu (S) te (phanus) re (x)? Denáre sú o trochu väčšie ako predchádzajúci typ – 12 mm, ale stále patria k skupine malých mincí. Na reverze je križ so 4 klinmi. Hóman stanovil ich priemernú hmotnosť na 0,424 g a priemernú akosť na 83,75% striebra. Kým u denárov H 45–46 vidno reminiscencie na denáre Kolomana (H 38), symbol Kalvárie sa prevzal z razieb Ladislava I. (H 27–28), alebo Kolomana (H 34). Určite je zaujímavé prečo sa symbol Kalvárie dostal iba na razby Ladislava I., Kolomana, Štefana II. a Bela II., keď sa u ďalších panovníkov neobjavuje. Určitú úlohu tu asi zohrala 1. križová výprava (1096–1099), keď križiaci prechádzali cez Uhorsko do Palestíny, resp. sa cez Uhorsko vracali do západnej Európy. Je možné, že práve nepokojné časy, ktoré charakterizujú prevažnú časť vlády spomenutých panovníkov, lebo skoro stále viedli vojny s okolím, si vynútili dať na kráľovské mince všeobecnejší symbol – znak viery, víťazstva nad nepriateľmi, ideologickými aj politickými. Portrét panovníka na vtedajších minciach bol príliš schematický, meno vládcu skomolené, nejasné alebo nebolo vôbec uvedené. V týchto časoch sa nezvykli dávať na štátne platidlá heraldické námety, aj západná heraldická tvorba bola na začiatku vývoja. V súdobom Uhorsku, plnom rozporov a bojov medzi kandidátmi na trón, navyše ovplyvňované aj Byzanciou, bolo ťažko možné navrhnúť ústredný politický symbol, ktorý by jasnou formou charakterizoval vládu určitého panovníka. Preto sa na uhorských minciach 12. storočia objavuje stereotypne iba znak križa, troch križov a všeobecné ornamenty (bodky, guľky, oblúčky). Tieto

prvky poukazujú na postupný akostný, umelecký a technický úpadok uhorskej meny, ktorý sa v ďalších decéniách ešte viac prehĺbil.

Na Slovensku sa denáre Štefana II. zaznamenali iba v 5 lokalitách. Z nich 14 kusov pochádza z pohrebísk na náleziskách Ducové a Nitra-Martinský vrch. Viac ako 1100 sa zistilo v pokladoch z Hronského Beňadika I., II. a v súbore z Vyšných Raslavic (podľa nášho názoru mince sa vo Vyšných Raslaviciach pri Bardejove nenašli, omylom sa za ne pokladala časť z mincí z pokladu Hronský Beňadik I). Zaujímavý je pomerne veľký počet denárov Štefana II. H 44, H 45, H 47 objavených v hroboch v Ducovom, naproti tomu zaráža iba jediný denár objavený na Martinskom vrchu v Nitre. Bola ducovská komunita hospodársky silnejšia než nitrianska? Alebo sa v Nitre prísnejšie dodržiavali cirkevné predpisy, čo je pravdepodobnejšie? Ťažko povedať. Vtedajšie mince mali tak malú hodnotu, že na ich ukladanie do hrobu nemuseli mať pozostalí žiaden záujem, radšej mŕtvemu ponechali cennejšie veci – šperky, súčasti odevu.

3.3 Nález denárov zo začiatku 12. storočia z Hronského Beňadiku

Spomedzi 30-tich slovenských pokladov včasnouhorských a cudzích mincí z rokov 1000–1301 je skoro 10 mimoriadne významných. Sú to tri depoty s mincami vojvodov Bela a Gejzu (z 11. storočia z Dolných Chleban, Ludanic, neznámej lokality), dva s neuhorskými peniazmi z 11.–13. storočia z Chvalovej, Krupiny. Tri obsahovali medené mince Bela III. a Bela IV., z Bratislavy-Vrakune, Trhovišťa pri Michalovciach, Štúrova. Jediný zase uhorské brakteáty z 12.–13. storočia, z Rišňoviec. Posledné dva vzácne súbory denárov Kolomana a Štefana II. sú zo začiatku 12. storočia, sú z Hronského Beňadika a Raslavic (*Nálezy* 2, č. 15–16, 19, 27–28, 52, 56, 60, 77; *Hunka* 1986a, 245–247; 1986b, 248–249). Fond mincí z rokov 1000–1301 zo Slovenska je síce podstatne chudobnejší, čo sa týka množstva objavených mincí, ako nálezy z iných častí bývalého Uhorska (najmä z dnešného Maďarska). Ale zdá sa, že kvôli čiastočne inému politickému vývoju a určite uzavretosti slovenského regiónu o to lepšie dokumentuje súdobé finančné pomery. Napr. slovenské poklady z 11. storočia sú z hľadiska ich stredovekej kurzovej hodnoty omnoho cennejšie ako maďarské. Nález z Hronského Beňadiku je jedným z mála pokladov z denárového obdobia, ktorý bol až do roku 1990 kvôli svojej unikátnosti vystavený v numizmatickej expozícii Vývoj peňazí a medailí na Slovensku na Bratislavskom hrade. Dnes je trvale deponovaný v numizmatickej zbierke Historického múzea SNM v Bratislave, čiastočne aj Šarišského múzea v Bardejove.

Nálezové okolnosti

Hronskobeňadický nález objavili 5. 9. 1929 robotníci F. Gafrik a V. Ballo pri kopaní studne na dvore domu č. 186, vtedajším majiteľom domu bol Jozef Kotor. V hĺbke 2,5 m narazili na plochý kameň, pod nim bola hlinená nádoba naplnená striebornými denármi. Časť z mincí si nálezcovia ponechali „na pamiatku“, asi až podnes sa objavujú na numizmatických aukciách. Podľa svedeckých výpovedí sa zachovala asi polovica z pôvodného celku. Nálezcovia neskôr odovzdali mince a nádobu J. Kotorovi. Od neho depot prevzali miestni četníci. Vtedy pozostával z 1727 mincí. Nevedno prečo bolo čistenie a konzervácia nálezu vykonané v Šarišskom múzeu v Bardejove a tak je tu dodnes deponovaných 290 mincí z nálezu, tie zatiaľ neboli publikované. Potom sa zvyšok nálezu odovzdal L. Kraskovskej do SNM v Bratislave (*Kraskovská* 1939, 41–44). Zachránila však už len 1211 denárov a nádobu, dnes sú majetkom HM SNM v Bratislave, inv. č. S 19844–21061. Kraskovská popísala nádobu ako hlinený v ruke urobený hrniec valcovitého tvaru s nízkym hrdlom. Má silné stený. Výzdobu tvoria tri rady vpichov. Tvar a výzdoba nádoby sú pomerne starobylé, nezodpovedajú dobe kedy bol celý nález deponovaný do zeme.

Zloženie nálezu

Poklad pôvodne obsahoval asi 2500 denárov Kolomana a Štefana II. Žiaľ podrobnejšie bola popísaná iba bratislavská časť nálezu, denáre typov: H 32 (111 ks), H 44 (445 ks), H 45 (468 ks), H 47 (1 ks) a H 47a (194 ks) – sú to varianty s menším, 11 mm priemerom. Presné počty jednotlivých typov mincí nie sú známe, lebo Kraskovská pri publikovaní nálezu uviedla počet 1221 mincí (*Kraskovská* 1939, 41); v prírastkovom denníku HM SNM je 1218 mincí a regist J. Hlinku a L. Kraskovskej pre prácu *Nálezy mincí na Slovensku II.* (*Hlinka/Kraskovská/Novák* 1968, č. 27) uvádza, že v Bratislave je deponovaných už len 1211 mincí. Nie je známe, že by depot obsahoval nejaké staršie razby, alebo platidlá cudzích panovníkov.

Kraskovská ho dotovala do konca 11. a 1. polovice 12. storočia. Podľa dnešných kritérií ho možno datovať do prvých dvoch decénií 12. storočia, maximálne do 1. tretiny 12. storočia. Treba uviesť, že z Hronského Beňadiku sú známe dva nálezy mincí Štefana II. Okrem vyššie spomenutého, sa v literatúre uvádza aj iný súbor denárov Štefana II., „malý poklad“. Z neho sú známe dve mince, možno je ďalšia uložená v numizmatickej zbierke Tekovského múzea v Leviciach (*Nálezy* 2, č. 31). Už viackrát sa overovalo, či sa nejedná o jediný rozptýlený celok, ale druhý nález bol bezpečne objavený pred rokom 1927, kým väčší depot až v roku 1929. Nájdenie dvoch súborov mincí na jednej lokalite, aj keď tak významnej z hľadiska cirkevno-spoločenských dejín, je veľmi neobvyklé. Ale môže byť dôsledkom určitých špecifických vonkajších okolností. Je evidentné, že v okolí benediktínskeho opátstva sa koncentroval obchod, vyberanie feudálnych dávok, určite to bolo jedno z centier správy a obrany štátu, v regióne sa pohybovalo množstvo spoločensky významných ľudí. Paralelou sú nálezy z okolia Ostrihomu, odkiaľ sú známe minimálne dva-tri depoty arpádovských mincí.

Analýza denárov zastúpených v náleze

Typologický prehľad denárov z nálezu sa uviedol vyššie. Kraskovská pri jeho popise však uviedla aj podrobný ikonografický rozbor. Zistila napr. rôzne skomoleniny mien a titulov uhorských panovníkov zo začiatku 12. storočia. Popri správne napísaných výrazoch CALMAN RE našla formy bez C, formy kde R je vyryté ako D. Vedľa správne napísaných výrazov STEPHANVS REX našla aj formy Stephanv re, Stephanv x, Tephavns rex, T. Tehav ex a pod. Súvisia s problémami výroby vtedajších razidiel, keď denáre Kolomana a Štefana II. už boli veľmi malé. A na reverze bolo nutné ponechať prázdny okraj, lebo tak to bolo zvykom u vtedajších uhorských mincí. Preto sa do plochy nepodarilo umiestniť všetky písmená. Písmená sa naďalej vyrábali z malých puncov, tak sa do razidla vtukla len časť písmena a na zvyšok už nezostalo miesto. Je pravdou, že takéto nedorobky nemali opustiť mincovú dielňu, no pri produkcii státisícov mincí nebol čas podrobne prezeráť každú vyrazenú mincu. Pre vtedajších prijímateľov mincí to aj tak nebolo rozhodujúce. Na reverzoch malo byť uvedené meno kráľa Ladislava I., často tu vznikla zmäť rôznych obrazcov.

Zaujímavé sú základné metrologické parametre. Denáre H 32 majú priemer 11 mm, H 44 – 15 až 17 mm, H 45 – 12 až 13 mm, H 47 – 12 mm, H 47a – 11 mm. Takéto priemery sú síce typické pre Kolomanove a Štefanove denáre, ale napr. v náleze z Andornaktályi (*Leszih* 1942, 28–34), ktorý je veľmi podobný na hronskobeňadický mali denáre H 44 iba 10–11 mm, H 33 a H 35 ešte menej, 9 až 10,5 mm. Je to jeden z dôkazov nepriaznivej finančnej politiky uhorských vládcov 1. tretiny 12. storočia, keď nechali raziť stále menšie a menšie denáre, aby sa dosahovali obrovské zisky. O tom, že takéto opatrenia narušovali vývoj obchodu, vyvolávali nedôveru k vtedy používaným platidlám, destabilizovali menu, atď. nie je nutné hovoriť. Pretože sú mince z hronskobeňadického nálezu o niečo väčšie ako z andornaktálskeho, mali by byť o niečo staršie. Podrobnejší metrologický a hlavne akostný rozbor denárov z nálezu v Hronskom Beňadiku nebol podnes uskutočnený. Preto sa dá vychádzať iba zo všeobecných údajov *Hómana* (1916, 605–606, 643). Denáre H 32 majú priemernú váhu 0,44 g, H 44 iba 0,327 g, H 45 – 0,521 g, H 47 a 47a – 0,424 g. Ich priemerná akosť je: H 32 – 81–88%, H 44 – 83–88%, H 45 – 81–88% a 47 – 80–87,5%. V rámci vtedajšej mincovej výroby to bola relatívne dobrá akosť, lebo čistením strieborno-medenej mincovej zliatiny a jej vyklepávaním kladivami do formy tenkého plechu sa v tejto dobe ani nedala dosiahnuť nejaká výraznejšia čistota kovu. Nehovoriac už o fakte, že počas stredoveku sa mince razili spôsobom al marco. Záležalo len na šikovnosti minciara či hmotnosť určitého počtu mincí sa bude rovnáť hmotnosti vtedajšej marky. Ak nenaplnili hmotnosť marky, tak sa vyrazili do váhy marky ďalšie mince, ak presahovali hmotnosť marky ťažšie mince sa orezávali.

S mincovou technikou súvisí problém sigiel – technických značiek. Už Kraskovská sa touto otázkou pri popise nálezu podrobne zaoberala. Zistila, že u denárov H 32 sa nachádzajú varianty s takýmito siglami:

bez sigiel (68 ks)

v slove Calman chýba C, miesto neho je čiara (3)

v písmene C je zakomponovaná bodka (1)

v písmene C je zakomponovaná dvojbodka (3)

za písmenom A je dvojbodka (2)

za písmenom L je dvojbodka (2)

za písmenom L je dvojbodka a bodka (2)

za písmenom L je bodka a čiarka (2)

za písmenom L je čiarka a bodka (1)

za písmenom L je čiarka (4)

za písmenom L sú dve čiarky (3)

za písmenom L sú tri čiarky (2)

za písmenom L je kríž (2)

za písmenom L je oblúčik (2)

za písmenom A je kríž (1)

za písmenom A je oblúčik (2)

na denároch Huszár č. 44 sa zistili tieto varianty:
 bez sigiel, v slove REX chýba R (4)
 s úplným nápisom averzu Stephanvs Rex T (395)
 opis iba Stephanv (5)
 opis Stephanv ex (8)
 opis Stephanvs rx (1)
 zo slova rex zostalo len x (8)
 iba nápis Stephanvs (3)
 miesto rex je m(?) (1)
 averz má skomolený text T. Tehanuex (2)
 na denároch Huszár č. 45 sa našli takéto varianty:
 bez výraznejších odchýlok od základného zobrazenia (355)
 opis je iba Ehanvs rex (2)
 v písmene C je bodka (5)
 v písmene C je dvojbodka (5)
 v písmene C je dvojbodka a bodka (2)
 v písmene C sú 3 bodky v tvare trojuholníka (3)
 v písmene C je čiara (6)
 v písmene C je križ (1)
 pred C sú tri bodky (2)
 pod písmenom H je dvojbodka (1)
 v písmene A je dvojbodka (1)
 na konci opisu je miesto S iba čiarka (2)
 po písmene S je čiarka (3)
 po S nasleduje = (3)
 po S nasledujú tri čiarky pod sebou (2)
 po S nasledujú dve čiarky (2)

po S nasledujú 3 čiarky v tvare trojuholníka (4)
 po S je – (2)
 po S nasleduje čiarka a dvojčiarka (1)
 po S nasleduje – a bodka (3)
 po S nasleduje bodka a čiarka (5)
 po S nasledujú dve bodky (1)
 po S nasledujú tri bodky (1)
 po S nasledujú tri bodky pod sebou (5)
 po S nasledujú tri bodky v tvare trojuholníka (8)
 na konci opisu za rex je dvojbodka (2)
 na písmenom H je oblúčik (1)
 nad písmenom A je bodka (2)
 pod písmenom A je dvojbodka (1)
 rôzne znamienka v ploche averzu, bodky, čiarky (22)
 opis averzu v opačnom poradí (1)
 nečitateľné denáre (9)
 na denároch H 45, ale iný variant:
 základný tvar (2)
 v slove Stephanvs je iba l oblúčik (1)
 chýba písmeno T (1)
 z písmena T zostala len vodorovná čiarka (1)
 denár H 47:
 základný tvar (1)
 denár H 47a:
 základný tvar (191)
 chýbajú viaceré čiarky v opisoch (3)

Nálezy podobné na hronskobeňadický depot, ich numizmaticko-historická analýza

Je prekvapujúce, že hoci sa denáre Kolomana a Štefana II. nachádzajú pomerne často ako jednotlivé mince, ich výskyt vo forme pokladov je obmedzený. Z územia bývalého Uhorsko sa zaznamenalo len sedem podobných peňažných celkov. Šesť je z Maďarska: Bicske (*Harsányi* 1921, 55), Both-pusztá (? 1911, 118), Esztergom (*Harsányi* 1921, 55), Andornaktálya (*Leszih* 1942, 28–34), Richard-pusztá (? 1904, 87) a Vörösmart (? 1910, 135). Iba jediný nález je zo Slovenska, z Hronského Beňadika. Práve ten je svojim spôsobom unikátny, lebo obsahuje najväčší počet rôznych emisií denárov. Spomenuté nálezy obsahujú razby troch panovníkov zo začiatku 12. storočia – Kolomana, Štefana II. a Bela II. a podnes bližšie nešpecifikované anonymné denáre zo začiatku 12. storočia. Taký je nález z Esztergomu, kde boli zastúpené denáre (H 34 – 1 ks, H 39 – 1 ks, H 50 – 880 ks, H 76 – 48 ks, H 84 – 5 ks, H 91 – 2 ks, H 92 – 13 ks), ako aj jeho časť označovaná ako nález z Bicske. Depot z Richardpuszty obsahuje denáre Kolomana a Štefana II. (H 32–34, H 38–41, H 47, H 76, H 84, H 91, H 92, H 94). Naproti tomu málopočetný nález z Vörösmartu obsahuje len 4 denáre týchto panovníkov (H 39, H 41, H 84, H 92). Stredne hodnotným nálezom je súbor z Both-pusztzy, kde je 8 typov rôznych denárov (H 32, H 39, H 47, H 76, H 84, H 91, H 92, H 94). Pomerne malým komplexom je nález z Andornaktályu. Pozostáva zo 143 denárov Kolomana (H 31 – 45 ks, H 33 – 87 ks, H 35 – 11 ks). Je viac-menej isté, že hronskobeňadický nález je najväčším zachovaným komplexom mincí z obdobia 1. tretiny 12. storočia. Pretože sú v ňom razby časovo veľmi blízke – staré denáre Kolomana a prvé denáre Štefana II., je z chronologického hľadiska veľmi významný. Analýza nálezov mincí z týchto čias dokázala, že denáre H 44–45 sa v pokladoch vyskytujú len ojedinele, v hronskobeňadickom komplexe však tvoria jeho jadro. Oproti depotu z Hronského Beňadika sú maďarské súbory mincí z 1. tretiny 12. storočia chudobné. Veď v Bicske bolo len 63 mincí, Vörösmarte – 4, Andornaktályi – 143, celkové množstvo mincí z Richard-pusztského a Both-pusztského nálezu nie je známe. Ak berieme do úvahy, že podľa výpovede nálezcov pozostával komplex z Hronského Beňadika z cca 2500 mincí, tvorilo by to cca 4 uhorské marky (vtedy mala okolo 200 g). Na svoju dobu to bol dosť bohatý súbor peňazí. Z maďarských nálezov sa mu môže rovnať iba o niečo menší nález z Ostrihomu s 950 mincami, v svojej

dobe predstavoval hodnotu marky striebra. V súvislosti s analýzou pokladu z Hronského Beňadiku som sa zaoberal aj analýzou geografického rozmiestnenia mincí, ktoré sa tu našli. Maďarské depoty sa koncentrujú v župách Esztergom, Fejér, Borsod (iba prvé dve sa nachádzajú vedľa seba), nevytvárajú teda oblasť kde by sa denáre z 1. tretiny 12. storočia koncentrovali. Hronskobeňadický nález je zo župy Tekov. Domnievam sa, že medzi vyššie spomenutými nálezmi nie je politická či hospodárska spätosť, jedine snád' v tom, že všetky sa našli v dôležitých spoločenských centrách štátu.

Je otázne, aká príčina spôsobila skutočnosť, že denáre Kolomana a Štefana II. boli vložené do starej už nepoužívanej nádoby a nato boli zakopané do zeme (a označené plochým kameňom?). Z tejto doby nepoznáme rozsiahlejšie vojnové konflikty, ktoré by výraznejšou mierou zasiahli aj západné Slovensko. Lokálnych bitiek medzi miestnymi zemepánmi, zbojníkmi a poddanými bolo určite veľa. Či treba depot mincí spájať s existenciou miestneho benediktínskeho opátstva, alebo inými činiteľmi sa nikdy nedozvieme. Čo sa týka opátstva, zakladaciu listinu dostalo roku 1075. Počas 11.–12. storočia sa z neho stala jedna z najbohatších cirkevných inštitúcií, vlastnila desiatky dedín na Pohroní a v Potísi. Mala výhody z obchodu, tranzitu tovarov a využívania miestnych prírodných zdrojov. Význam miesta je podmienený najmä jeho geografickou polohou, keď opátstvo strážilo priestor Slovenskej brány, jednej z mála prístupových ciest do stredoslovenskej banskej oblasti. Opátstvo sa veľmi rýchlo stalo centrom politického, cirkevného a hospodárskeho života, jeho význam sa zmenšil až v 15.–16. storočí. V roku 1232 dostala miestna komunita výsady hodnoverného miesta, teda s notárskou činnosťou, poskytovaním služieb pri súdnych sporoch či pri zabezpečení majetkov miestnych šľachticov opátstvo naďalej hospodársky prekvitalo. Bývalá poddanská dedina opátstva sa preformovala v mestečko s trhovými výsadami až počas 14. storočia (*Encyklopédia Slovenska II* 1978, 336; *Tibenský* 1978, 236, 252; *Györffy* 1987, I, 441–444). Dalo by sa uvažovať o tom, že súbor mincí, dnes známy ako hronskobeňadický poklad mal byť pôvodne určený pre potreby opátstva. Či to boli dávky od miestnych šľachticov a poddaného ľudu, alebo to bol zisk z nejakej obchodnej transakcie nie je možné zistiť. Je isté, že pomerne vysoká kurzová cena v náleze zastúpených mincí poukazuje na majiteľa z radov vyššej šľachty. Druhá hypotéza môže nasvedčovať, že hronskobeňadický súbor mincí treba spájať s miestnymi obchodníkmi či remeselníkmi aktivitami. Preto je nutné uvažovať skôr o spojitosti so stredoslovenským banským regiónom. Je možné, že vlastník tak cenného majetku bol cudzinec – banský odborník z Nemecka, Rakúska(?) smerujúci do banskej oblasti kde chcel svoje peniaze výhodne investovať. Prečo k tomu nedošlo, už sa nedá zistiť. Poklad mohol pôvodne vlastniť aj nejaký bohatý kupec prevážajúci rôzny tovar a majetok, ktorý chcel investovať po vtedy používaných hlavných cestách a z neznámych príčin musel zanechať svoje peniaze práve pri Hronskom Beňadiku.

3.4 Finančná politika Bela II. až Ladislava II. (1131–1163)

Belo II. sa stal kráľom v roku 1131, vďaka Štefanovi II. Ten po vojenskom vyriešení sporov z Byzanciou (1127–1129) a po likvidácii opozície z radov uhorskej šľachty, nemajúc mužského potomka, ustanovil za nástupcu svojho bratranca Bela zvaného Slepý. Aj Belo musel pokračovať vo vojnách so susedmi, lebo Kolomanov syn Boris chcel s pomocou poľských vojsk získať trón. Od Benátčanov získal roku 1136 Split; neskôr obsadil časť srbskej Bosny zvanú Rama, odvtedy mali uhorskí králi titul kráľ Uhorska, Chorvátska, Dalmácie a Ramy, a pripojil ju k Uhorsku. Už za svojho života ustanovil za dediča prvorodeného syna Gejzu.

Belove denáre sa nelíšia od razieb Kolomana a Štefana II. Huszár zistil päť typov jeho platidiel. Prvé tri patria k typu hlava panovníka-kríž so 4 klinmi. Ďalšie dva nesú obraz troch krížov. Medzi denármi s hlavou kráľa a nápisom REX BELA je iba jediný rozdiel. Prvý typ H 49 stvárňuje portrét panovníka tak ako za Ladislava I. – s korunou na hlave, na korune sú na bokoch a v strede jednoduché kríže. Zvyšné denáre H 50–51 majú trochu inak stvárnenú hlavu kráľa. Tak ako to bolo zvykom na začiatku 12. storočia za Kolomana, H 32. Reverzy prvých troch denárov sú zjednodušené, mali by byť na nich nápisy + LADISLAVS RE, tie nevidno. Huszár v svojom katalógu uvádza, že denár H 51 býva aj v hranatej forme ako klippa. Štvrtý typ denárov má v strede averzu tri kríže a opis + BELA RX, na reverze je kríž a 4 klíny. Aj posledný typ denárov Bela II. má na averze tri kríže, ale v inom stvárnení. Celok vyzerá ako palma (naznačuje sa tým mučeníctvo Ježiša Krista?), po stranách sú podľa Huszára dve písmená E (môže to však byť B-E = Bela alebo B-R = Bela rex). Na druhej strane sú kríže a 4 klíny.

Všetky denáre Bela II. majú štandardný priemer 9–11 mm, sú ešte menšie ako najmenšie denáre Kolomana. Až tak ďaleko zašiel úpadok uhorskej meny, že už ani minimálne o 50% zľahčené Kolomanove

denáre (oproti obolom z 11. storočia) nevyhovovali chamtivej politike kráľov 1. tretiny 12. storočia a preto stále znižovali priemer a hmotnosť svojich mincí. Podľa *Hómana* (1916, 607–608, 643–644) 28 denárov H 49 vážilo 0,24–0,52 g (priemerne 0,372 g), akosť neuvádza. Denárov H 50 skúmal 2800, vážili 0,257–0,607 g (priemerne 0,3683), ich akosť stanovil na 45–71%. O denároch H 51 neuvádza žiadne údaje. 96 denárov H 53 vážilo 0,101–0,297 g (priemerne iba 0,1735 g – sú to jedny z najľahších uhorských mincí!), ich akosť bola 67,5–81%. Z posledných Belových denárov analyzoval 14 ks, vážili 0,15–0,277 g (priemerne 0,226 g), akosť mali veľmi nízku 15–35% (boli to jedny z najnekvalitnejších arpádovských mincí!). Hómanove analýzy dokázali, že renovatio monetae v ponímaní uhorských panovníkov dosiahlo také rozmery, že im vôbec nezáležalo na stabilite obeživa a dôvere ľudí k používaným platidlám. Je pravdou, že čiastočne bol tento trend vynútený nákladnými vojnami s Čechmi, Poľskom, Byzanciou. Ale získanie bohatej Bosny a Splitu malo tento vývoj zastaviť. Aj v iných častiach Európy sa razili takéto malé mince zvané denáre – napr. benátske razby obiehali v Dalmácii, podobné denáre sa produkovali v Nemecku (Kolín, atď.). Denáre Bela II. boli už také malé, že boli na hranici použiteľnosti. V čase keď bol celý štát okrádaný z príkazu panovníka sa rozmohlo aj falšovanie štátnych peňazí. Z času na čas sa v nálezoch objavila silne pomednené denáre, tie určite nevyšli z kráľovskej mincovne. Aký bol celkový rozsah falšovania sa nedá stanoviť, lebo z týchto mincí sa kvôli nekvalitnému kovu zachová po korózii v zemi len nepatrná časť.

Syn Bela II. Gejza II sa dostal na uhorský trón roku 1141, vládol 20 rokov. Aj jeho vláda bola vyplnená vojnami – s Nemeckom (zlikvidoval Borisa s nemeckými žoldniermi ktorí obsadili v roku 1146 Bratislavský hrad), Byzanciou (o Dalmátsko, Chorvátsko, od roku 1152 začala vyhrávať byzantská strana, cisár Manuel obsadil Zemuň, bývalý uhorský palatín vojvoda Boris vtrhol s byzantskou pomocou k Temešu) a nakoniec s Rurikovcami v Kyjevskej Rusi keď sa malo v rokoch 1148–1152 dosiahnuť pripojenie Haliče a Vladimírska. Od čias Gejzu II. začína trvalé zasahovanie Byzancie do vnútorných záležitostí Uhorska. Cisár Manuel I. Komnenos ku koncu Gejzovej vlády dosadil na uhorský trón prvých kráľovičov, ktorí utiekli do Byzancie. Obdobie politickej krízy Uhorska skončilo až roku 1172, keď Manuel I. dosadil na uhorský trón mladého princa Alexia, neskoršieho Bela III.

Nestabilita kráľovskej vlády a domácich spoločenských pomerov sa trvale odrazila na mincovníctve Gejzu II. Ako jeho otec, aj on razil iba malé denáre nízkej akosti a váhy. Tiež potreboval získať čo najviac peňazí na vojny. Doterajšie katalógy poznajú iba dva typy jeho mincí. Prvý, H 55, patrí k typu kríž s bodkami a kríž so 4 klinmi. Na averze má veľký stredový kríž prechádzajúci do opisu mince. Medzi ramenami je po jednej bodke. V rámci opisu je text + G- EI- CA- RE. Denár má priemer 12 mm. *Hóman* (1916, 608, 644) analyzoval 27 takýchto mincí a zistil, že vážia 0,21–0,53 g (priemerne 0,3535 g). Ich akosť je 15–48% striebra, poznal tiež mince čisto medené. Druhý typ denárov patrí k typu hlava panovníka-kríž. Podľa techniky výroby by sa mohol považovať za brakteát, lebo obraz averznej strany úplne zlikvidoval obraz reverzu. Na averze je okrem silne schematického portrétu panovníka skomolený opis pozostávajúci z krížika, čiarok, bodiek a písmen I a C. Denár má 13 mm, podľa *Hómana* (1916, 608, 644) 12 takýchto mincí vážilo 0,16–0,26 g (priemerne 0,1766 g), ich akosť bola 57,5–70%. Skomolený opis tohto denáru napovedá, že vtedajšej výrobe mincí sa venovala minimálna pozornosť.

Obdobie 60.–70. rokov 12. storočia predstavuje najhlbší politický úpadok Uhorska pred vpádom Tatárov. Po smrti Gejzu II. v roku 1161 sa novými uhorskými kráľmi stávali iba obľúbenci byzantského cisára Manuela I. Tak vypukli boje medzi synmi Bela II. a Gejzu II. o trón. Viacerým nie je možné pripísať žiadny zo známych typov mincí (Štefan III. 1162–1172, Štefan IV. 1163). Huszár uvádza mince iba jediného vládcu – Ladislava II. (1162–1163). Ten bol druhým synom Bela II., mal titul vojvodu Bosny. Do čias jeho vlády sa zaraďujú tri typy denárov. Všetky sú typu hlava panovníka-kríž so 4 klinmi. Dva z nich, H 57–58 majú opis averzu NCEELVVCIS – pôvodne to mal byť nápis Ladislaus rex. Písmená sú poprehadzované, nedávajú zmysel, svedčia o rýchlosti s akou boli tieto denáre produkované. Ich priemer je cca 11 mm. Tretí, H 59 nesie na averze hlavu kráľa, okolo je ale opis + LADISLA RE. Na reverze je krížik v ozdobnom štvoroblúkovom orámovaní. Priemer mince je 9–10 mm. *Hóman* (1916, 613, 644) uvádza pre spomenuté typy Ladislavových mincí tieto parametre. 25 kusov malo váhu 0,119–0,24 g (priemerne 0,165 g), akosť 20–48%. Mince majú teda podobné parametre ako denárov Bela II. a Gejzu II. Nápravu finančných pomerov v Uhorskom kráľovstve vidno až v časoch vlády nového uhorského kráľa Bela III.

Na Slovensku sa dosiaľ zaznamenal iba jediný prípad, keď sa našlo väčšie množstvo denárov Bela II. až Ladislava II. v Kátave pri Senici. Tu sa mal objaviť poklad s asi 50 denármi Gejzu II. Daná skutočnosť poukazuje na nedôveru vtedajších obyvateľov k štátnym peniazom. Kým boli mince za Kolomana a Bela II. ešte ako-tak veľké, s dobre vypracovanými obrazmi panovníkov či legendami, ich akosť a váha sa vyrovnala súdobým stredoeurópskym minciam, ľudia ich prijímali ako obeživo a používali ich ako jeden z prostriedkov výmeny v rámci obchodu. Keď sa kvalita uhorských peňazí

v 60. a 70. rokov 12. storočia výrazne znížila, zmenšila sa ich váha a priemer, legendy boli poprehadzované, obrazy panovníkov príliš schematické, ľudia prestali mať dôveru k minciam. Prešli od peňažnej výmeny k výmene naturálnej. Bohatší platili zlomkami drahých kovov a inými cennosťami, chudobnejší bežnejšími výrobkami či dorobenými plodinami.

Denáre Bela II., Gejzu II. a Ladislava II. sa obvykle nachádzajú pri výskumoch stredovekých pohrebísk. Mince sú pri mŕtvych uložené ako obolus. Nájdené peniaze sú len minimálnym zlomkom z celej vtedajšej produkcie, lebo ľudia súdobé uhorské platidlá nechceli používať. Predpokladáme, že veľká časť z nich sa zničila počas prvých rokov vlády Bela III. premincovaním na nové mince, časť skorodovala v zemi. Denár Bela II. sa našiel na pohrebisku na Devínskom hrade, iný v Bešeňove. Ďalší je z Krásna, na tomto pohrebisku však bolo aj 8 denárov Gejzu II. a 3 denáre Ladislava II. Pri výskume pohrebiska v Ducovom sa zistilo 8 denárov Bela II. a denár Ladislava II. Aj tieto čísla dokazujú, že nastal úpadok v používaní mincí. Nálezov mincí ich predchodcov Kolomana a Štefana II. je oveľa viac. Kolomanových denárov sa v Ducovom našlo 35, Štefana II. 13. Jediným pokladom z týchto čias je súbor asi 50 denárov Gejzu II. objavený pred rokom 1904 v Kátove. Z celkového počtu mincí žiaľ SNM v Martine získalo iba dve, aj tie sú dnes nezvestné. V svojej dobe nemohol predstavovať tento celok väčšiu cennosť, bolo to asi 13 g kovu. Pri priemernej kvalite Gejzových mincí cca 35,4% to bolo len 4,6 g čistého striebra. Pre boháča neznamenal takýto finančný obnos žiadnu hotovosť, pre priemerného občana vtedajšej spoločnosti to bola tiež malá cennosť.

K 30. až 60. rokom 12. storočia sa viaže iba zopár dokumentov s hospodárskymi záznamami. V roku 1135 potvrdil kráľ Belo II. rôzne výhody, ktoré pri založení konventu sv. Štefana kráľa v Bzovíku mu dal jeho zakladateľ comes Lampert (*Marsina 1971*, č. 74). Lampert dal z dediny zvanej Wouita (nelokalizované) z dvoch popluží zeme a vinice poplatok 28 penzí. Nájomca zeme Gregorius v dedine Chemer (nelokalizované) poskytol konventu dve poplužia zeme aj s obyvateľmi a 2 marky (striebra). Dokument sa považuje za mierne pochybnej pravosti. V roku 1137 dal kráľ pri obnovení požiarom zničeného pannonského opátstva 7 lodí soli a tretinu zo všetkých poplatkov z bratislavskej stolice „veľkých aj malých uskutočnených teraz aj v budúcnosti“ (*Marsina 1971*, č. 74). Listina je veľmi pochybnej pravosti. Z čias Gejzu II. je známy dokument z roku 1156, kde ostrihomský arcibiskup Martirius dáva kostolu sv. Martina v Bratke z príležitosti ukončenia jeho výstavby a jeho konsekrácie rôzne dary. V nej sa prvýkrát na Slovensku spomína termín mercatus (obchod, jarmok) v súvislosti s delením zeme (*Marsina 1971*, č. 82). Listina má pochybnú pravosť. Ďalší dokument z roku 1157 dokladá, že ostrihomský arcibiskupský Kostol sv. Vojtecha dostal od kráľa solné poplatky (sales tributarios) zo Štúrova – poplatky, ktoré sa získali rozvozom soli, alebo pri jej predaji na miestnych trhoch, *Marsina 1971*, č. 83). Listina sa považuje za pravú. Iná listina Gejzu II. z roku 1158 poskytuje Nitrianskemu biskupstvu rôzne výhody (*Marsina 1971*, č. 85). V úvode sa spomína jurisdikcia cirkvi a kráľa, popri nich aj pokuta 40 mariek čistého striebra (puris argenti) za ich porušenie. V závere zase danie poplatkov z trhu obce Sely (Šaľa). Aj táto listina má pochybnú pravosť, lebo originál je stratený a odpisy sú až z rokov 1360, 1496.

3.5 Razba anonymných denárov a ich vplyv na hospodárstvo Slovenska

Na prelome 11. a 12. storočia dospelo Uhorsko k razbe veľmi zvláštnych mincí. Dnes ich nazývame anonymné denáre, lebo nenesú meno žiadneho panovníka. Ale rôzne formy jednoduchých krížov, guliek, poloblúkov, esovité a iné útvary u staršej skupiny týchto mincí. Alebo jednoduché ornamenty u mladšej skupiny. Viaceré štáty strednej Európy prešli koncom 11. storočia k razbe menších a ľahších mincí, nazývaných denáre. Ale ani jeden štát tohto regiónu nedospel k dlhodobejšej razbe anonymných mincí. Veď pre stredovekého panovníka bolo rozhodujúce označiť ním produkované razby svojim menom, aby im dal punc dôveryhodnosti, právnu záruku obehu a aby mal možnosť získať príjem z výroby mincí (lucrum camerae). Naproti tomu v Uhorsku vidno úplne inú tendenciu. Počas vlády Kolomana, koncom 11. storočia sa na reverzoch mincí objavuje iba meno už nežijúceho panovníka, sv. Ladislava I. Aj to sa veľmi rýchlo zmenilo na zmes čiarok, guliek, obdĺžnikov. Meno panovníka na averzoch býva tiež skomolené, u Kolomana na Columbanus, Calama, u Štefana II. na Cehanus, Tehanu. Denár Bela II. typ H 49 má na averze štyri písmená MB-RE, skratka legendy Moneta Belae regis/minca kráľa Bela. Na druhom type jeho denárov H 54 je z pôvodného textu B-R (Bela rex) iba dvojica písmen E-E, lebo výrobca razidiel nepochopil pôvodný zmysel legendy. Denár Gejzu II. H 56 má síce na averze legendu vytvorenú z rôznych písmen a symbolov, ale tieto sa v žiadnom prípade nedajú prečítať ako Geica rex. Panovníkom 1.

tretiny 12. storočia vôbec nezáležalo na celkovom vzhľade mincí, na ich kvalite, preto súdobé platidlá neboli schopné reprezentovať štát a panovníka.

V tomto období sa razili popri minciach s menami vládcov aj anonymné denáre. Je to skupina asi 120 denárov a obolov. Podľa ikonografických paralel sa usudzuje, že sa vyrábali už od konca 11. storočia, ale až v časoch Kolomana (v texte sú označené ako I. skupina anonymných denárov). Ich výroba pokračovala počas 12. storočia, pravdepodobne do začiatku vlády Bela III. v roku 1172 (II. skupina anonymných denárov). Katalógy uhorských mincí zaoberali do roku 1899 tieto platidlá podľa jednotlivých panovníkov. Ku niektorým vládcom sa ich prideliť veľa, iní mali raziť len jeden-dva typy. Réthy (1899) a Hóman (1916) sa nedokázali s týmto problémom v úplnosti vyrovnáť. Réthy prideliť staršiu skupinu denárov Kolomanovi, Belovi II., Gejzovi II., Štefanovi III., teda do rokov 1095–1162. Mladšie anonymné denáre dal pred rok 1172, alebo do začiatkov vlády Bela III. (Réthy 1899, tab. 5, 7–9). Hóman bol presnejší, lebo použil ikonografické a metrologické analýzy a skúmal viaceré poklady kde sa nachádzali aj takéto platidlá. Zistil, že panovníci vládnucci po sebe často opakovali námety z denárov svojich predchodcov. Námet jednoduchého kríža so 4 trojuholníkmi na averze majú razby H 21, H 22 (oboly Ladislava I.), H 38 (denár Kolomana) a H 45 (denár Štefana II.) Podľa Hómana je to prvá skupina mincí s jednotnou ikonografiou. Do druhej skupiny sústredil oboly a denáre s hlavou panovníka na averze, konkrétne H 23, H 24 (oboly Ladislava I.), H 32 (denár Kolomana), H 44 (denár Štefana II.), H 50 (denár Bela II.) a H 57 (denár Ladislava II.). Do tretej skupiny začlenil denáre s tromi krížmi na averze, typov H 27–28 (denáre Ladislava I.), H 34 (denár Kolomana) a H 47 (denár Štefana II.). Do poslednej štvrtej skupiny zaradil denáre na ktorých je na averze jednoduchý kríž a medzi jeho ramenami rozdelené meno panovníka. Typov H 30 (Ladislav I.), H 40 (Koloman), H 55 (Gejza II.) a H 65 (Bela III.). Striedanie rovnakých námetov u rôznych vládcov vysvetlil nasledujúcim spôsobom. Počas periodickej výmeny peňazí museli byť nové emisie mincí ľahko rozpoznateľné od starých. Preto sa obraz starých a nových mincí musel výrazne odlišovať. Jeden panovník nechal raziť iba niekoľko základných typov mincí a po jeho smrti (cca po 10–15 rokoch) nechal jeho nasledovník raziť podobné mince. Medzitým už staré platidlá boli niekoľkokrát devalvované, postupne sťahované z obehu. Ľudia ich buď odovzdali vyberačom peňazí aby nedostali pokutu za používanie neplatných mincí, alebo si ich ukryli ako domácu finančnú hotovosť. Takže bolo málo pravdepodobné, že by sa v obehu naraz stretli mince s rovnakým námetom od dvoch po sebe nasledujúcich panovníkov. Podľa Hómana bolo pre panovníka účelnejšie vyraziť mince s niekoľkými námetmi, lebo ľudia si na ne zvykli a platidlá s nejakým novým námetom boli pre nich nezvyklé a ich odmietali.

Hóman rozdelil mince z konca 11. a 1. polovice 12. storočia na niekoľko hlavných skupín. Prvá základná skupina obsahuje platidlá kde je hlavným námetom kríž. Tu pozná podtypy: a) na averze je kríž a 4 trojuholníky (mince Štefana I., Petra, Samuela Abu, Ondreja I., Ladislava I. a Štefana II., H 1, H 6–8, H 22, H 45); b) na averze je kríž, ale medzi ramenami kríža sú rôzne symboly-krížiky, trojuholníky, krúžky (mince vojvodu Bela a kráľa Bela I., vojvodu a kráľa Gejzu I., Ladislava I. a Bela III., H 11–12, H 18–19, H 21, H 63); c) na averze je jeruzalemský kríž (mince Ladislava I., Kolomana a Štefana IV., H 25–26, H 37, H 60, H 102); d) v strede averzu je jednoduchý kríž, ale jeho ramená siahajú až ku okraju mince, lebo delia legendu na viacero častí (denáre Kolomana, H 35–36); e) na averze je grécky kríž a na ňom ondrejský kríž (razba Ladislava I., H 29); f) v strede averzu je guľka, okolo nej sú štyri krížiky v tvare väčšieho kríža (denár Kolomana, H 33); g) v strede averzu je malý krížik, medzi jeho ramenami sú 4 guľky (Ondreja I., Ladislava I., Koloman, Gejza II., Bela III., H 9, H 30–31, H 40, H 55, H 65, H 76, H 92, H 92a, H 94–95, H 100, H 122, H 144, H 150, H 152, H 159). Tu uvádza formy od veľkého kríža po malý kríž, vzhľadom na priemer mince.

Do druhej skupiny dal mince s portrétom panovníka. Tu pozná tieto podtypy: a) s postavou panovníka (Šalamún, H 14–15, H 17); b) s polovičnou postavou panovníka (Šalamúna H 16); c) s korunovanou hlavou panovníka (Ladislava I., Kolomana, Štefana II., Bela II., Ladislava II., H 23–24, H 32, H 44, H 50, H 56–59); d) s náznakom hlavy panovníka (Kolomana, H 41).

Do tretej skupiny začlenil mince na ktorých sú na averze tri kríže. Ako podtypy uvádza: a) stredný kríž je veľký, bočné malé, pri konci stredného kríža sú dve guľky alebo dva oblúčky (mince Ladislava I., Kolomana, Štefana II., H 27–28, H 34, H 47); b) kríž je len o niečo väčší ako ďalšie dva (Bela II., H 54); c) v strede sú tri malé rovnako vysoké kríže, ale nad stredným je ešte jeden menší kríž (denár Bela II., anonymné denáre H 53, H 82, H 158, H 171, H 180a); d) v strede je dvojkríž a po jeho stranách dva poloblúky a v nich malý krížik (anonymný denár H 97); e) na denári je vysoký kríž, po jeho stranách dva symboly v tvare S (anonymný denár H 80); f) na denári je dvojkríž, okolo neho štyri malé krížiky (anonymné denáre H 124, H 156, H 161). Pre väčšiu prehľadnosť pripája tabuľku s kresbami mincí z jednotlivých skupín.

Hóman uvádza, že najprepracovanejší systém postupnosti emisií anonymných denárov vytvoril K. Nuber skúmaním nálezů z Bácsu. Zistil, že je to jedinečný súbor mincí, ktorý v roku 1913 našiel miestny obyvateľ F. Szutter. Tvorilo ho 2847 uhorských denárov, asi 1000 aguilejských fenigov a friesachských fenigov, neznáma minca a 8 zlomkov z mincí. V poklade sa zistilo 37 rôznych typov denárov a 293 variant týchto mincí (*Gubitz* 1913, 1–15; *Harsányi* 1913, 81–104). Do tých čias bolo neznámych 12 typov denárov. Poklad obsahoval 383,93 g striebra. Podľa dnešných určení poklad pozostával z týchto typov mincí: H 66 (67), 66a (161 ks), 112 (39), 113 (177), hybridný denár averz H 113 a reverz H 156 (1), 117a (247), hybridný denár averz H 117a a reverz H 131 (1), hybridný denár averz H 117a a reverz H č. 171 (1), 124 (1), 127 (382), hybridný denár averz H 127 a reverz H 127c (2), hybridný denár averz H 127 a reverz H 171 (1), 127c (6), hybridný denár averz H 127c a reverz H 127 (4), 131 (4), 139 (4), 140 (238), 148 (1), 149 (3), 150 (28), 152 (10), hybridný denár averz H 152 a reverz H 167 (1), 156 (41), 157 (14), 161 (118), 163 (1), 164 (548), 168 (4), 171 (390), hybridný denár averz H 171 a reverz H 127 (1), hybridný denár averz H 171 a reverz H 131 (2), hybridný denár H 171 a 164 (2), 174 (55), hybridný denár averz H 174 a reverz H 117a (2), hybridný denár averz H 174 a reverz H 131 (1), hybridný denár averz H 174 a reverz H 149 (1), 204 (1), 236 (1), 237 (2), 242 (1), neznámy (1). Skupina friesachských fenigov bola z rokov 1200–1246, tie stanovili dobu ukrytia nálezů do čias vlády Bela IV. (1235–1270). Podľa dnes platných názorů v náleze boli anonymné denáre neznámych uhorských panovníkov spred roku 1172, denáre Bela III. a Ondreja II. (1205–1235). Anonymné denáre vytvorili jadro nálezů, k nim sa pridalo 114 mincí Bela III. (H 66a) a razby Ondreja II. (4 kusy) typů H 236–237, H 242. Preto sa domnievam, že nález nebol ukrytý za Bela IV. ako to predpokladal Gubitz, ale za Ondreja II. S pomocou bácskeho nálezů vytvoril K. Nuber nasledujúci chronologický systém emisií razieb Kolomana, Štefana II., Bela II., Gejzu II., Štefana III., Štefana IV. a Bela III. Kolomanove denáre sa razili v tomto poradí H 37, H 31, H 33, H 38, H 35, H 34, H 40, H 39, H 32 a H 41. Denáre Štefana II. H 44, H 45, H 47, H 80, H 94, H 84, H 91, H 92, H 76. Denáre Bela II. H 50, H 53, H 96, H 95, H 89, H 97, H 54, H 82, H 100, H 102. Mince Gejzu II. H 55, H 106, H 107, H 56 (asi aj H 110, H 135, H 126, H 138, H 116a), H 159, H 160, H 75, H 204, H 149, H 139, H 144, H 180, H 145, H 148, H 123, H 124, H 152, H 157, H 150. Za Štefana III. sa vyrábali mince typů H 112, H 156, H 161, H 140, H 117a, H 113, H 127, H 171, H 164. Za krátkej vlády Štefana IV. denáre H 60, H 111. Denárom Bela III. je H 66a. Hóman (1916) v podstate súhlasil s chronologickým vymedzením typů denárov Kolomana až Bela III., len navrhol preradiť denár Štefana II. H 45 za mincu H 44. Minca H 80 patrí podľa neho do čias Gejzu II., jeho sú vraj aj denáre H 136 a H 189. Podľa neho (*Hóman* 1916, 247–251) poradie mincí Gejza II. je nasledovné: H 55, H 136, H 106, H 107, H 56, H 80, H 159, H 189, H 160, H 75, H 204, H 149, H 139, H 144, H 180, H 145, H 148, H 123, H 124, H 152, H 157 a H 150. Samostatné pokusy priradiť všetky anonymné denáre ku konkrétnym panovníkom vytvoril aj E. Unger (1980; 1997) a I. Adamovszky (2011).

Dnes sa anonymné denáre delia podľa Huszára (1979) na dve veľké skupiny. Staršia, asi z konca 11. storočia má menší priemer, hrubšie stvárnenie výjavů. Pre mince je typický široký presekávaný okraj, ktorý ich chránil pred olámaním. Námety vychádzajú z jednoduchého kríža, ten dopĺňajú guľky, trojuholníky a pod. (H 76–107). Denáre II., mladšej skupiny anonymných denárov, boli razené asi od konca 11. storočia do začiatku vlády Bela III. v roku 1172. Majú širší priemer ako staršie denáre, ich námet je viac umelecky prepracovaný. Sú na nich cirkevné symboly hlavne kríže a doplnujúce znaky – písmená, geometrické obrazce (H 108–190). Na prvý pohľad vidno veľký rozdiel v umeleckom stvárnení mincí z oboch skupín. Staršia skupina týchto mincí asi vychádzala z umeleckých predstáv z čias Kolomana-Bela II. Mladšia skupina anonymných denárov ako keby bola vytvorená pod umeleckým vplyvom rozvíjajúceho sa románskeho umenia. Je ľahko možné, že staršie denáre boli vytvárané domácimi minciarmi, lebo sú tu typické uhorské prvky. Mladšie denáre vytvárali už ľudia znalí umeleckých prejavů v širšom geografickom okolí (nevylučujem Židů a iné príbuzné etniká, či francúzske alebo talianske vplyvy). Žiaľ, podnes sa nepodarilo nájsť nejaké ideové či umelecké vzory k anonymným denárom, preto ani nie je známe prečo sa zrazu začali vyrábať. V okolitých štátoch sa síce vyrábali denáre malého priemeru ale so svetskými (kráľovská symbolika) a cirkevnými námetmi, uplatňovali sa úplne iné vzory. K datovaniu anonymných denárov nepomáhajú ani ich nálezy, lebo hoci ich je ako ojedinelých nálezů nájdených niekoľko desiatok exemplárov, ako poklady sa nachádzajú málokedy. Počas posledných 50-tich rokov sa nevyskytol žiadny nový veľký hromadný nález takýchto mincí, alebo aspoň nebol publikovaný. Zo Slovenska sú známe len tieto súbory: 3 kusy z Hurbanova, 5–6 denárov z Bratislavy-Hlavného nám., súbor 15 mincí zo Žiaru n. Hronom, 20 denárov z Bíny (*Budaj* 2011). Zo starých nálezů sa nanovo preskúmali anonymné denáre z bratislavskej časti nálezů z Krupiny (*Hunka/Budaj* 2003). Zdá sa, že problém anonymných denárov zostane ešte dlhšiu dobu nevyriešený.

Z nášho územia sa dosiaľ zaznamenalo len málo anonymných denárov I. skupiny. Na rozdiel od predchádzajúcich období, nepochádzajú len z pohrebísk, ale aj zo sídlisk, takže môžu podať čiastočné informácie o obehu týchto mincí v dedinskom prostredí a ich využívaní najširšími vrstvami vtedajšieho obyvateľstva. Najviacej sa ich našlo v Moravanoch-Ducovom a Nedanovciach-Krásne, 5 sa našlo v Hurbanove, 4 v Nitre-Dražovciach, inde po 1–2 kusoch. Tieto rozdiely asi vyplývajú jednak zo vzdialenosti od nejakého väčšieho cirkevného centra, ktoré vplývalo na christianizáciu regiónu a tým aj na potláčanie zvyku obetovať mŕtvym nejaké milodary. Záviseli tiež od majetnosti ľudí, ich prístupu k vtedajším peniazom a pod. Jediný doklad, ktorý ako tak poukazuje na spoločenské postavenie vtedajších ľudí je nález cca 5–6 ks anonymných denárov staršej skupiny z Bratislavy-Hlavného nám. Boli skorodované do jedného nízkeho valca mincí, žiaľ pri čistení sa kvôli zlému mincovému kovu začali mince rozpadáť. Podľa priemeru a výzdoby sú tu iba denáre staršej skupiny, nevieme akých typov. Celá hotovosť sa mohla dostať do zeme asi začiatkom 12. storočia. Pravdepodobne tých 5–6 mincí tvorilo základné imanie nejakého človeka, ktorý ho nosil so sebou. V žiadnom prípade to nemohol byť nejaký zámožnejší človek, 5–6 vtedajších denárov malo veľmi malú kurzovú hodnotu. Pozoruhodný je aj súbor troch mincí z prelomu 11. a 12. storočia objavených v jednom objekte spolu s keramikou počas výskumu Nitra-Mlyny.

Ani anonymné denáre II. skupiny nie sú početnejšie. Z Hurbanova a Levíc sú spolu 2 ks, v Krásnej pri Košiciach boli 3, v Nitre na Martinskom vrchu 2. Väčšia koncentrácia sa zaznamenala iba v Moravanoch-Ducovom (22 ks), Krásne (14), Nitre-Dražovciach (9). Tieto sú však len malou časťou z dnes známych typov sústredených v katalógu Huszára (1979). Usudzovať z nálezov či niektoré druhy anonymných denárov boli razené vo väčšom náklade, alebo boli obľúbenejšie medzi ľuďmi nemožno. Hoci ich je dnes známych viac ako iných typov anonymných denárov (napr. H 139, H 152, H 160) to ešte neznamená, že ich bolo viac aj v čase ich obehu. Aj tu sa vo veľkej miere odráža stav nášho bádania, keď výskumy nových pohrebísk prinášajú nové typy včasnouhorských mincí.

Tabela 6. Prehľad pokladov mincí Kolomana až Gejzu II., kde boli aj anonymné denáre z prelomu 11.–12. storočia. Legenda: AD – anonymný denár (podľa Hóman 1916, 250).

	Richardpuszta	Bothpuszta	Vörösmart	Ostrihom I	Ostrihom II	Mezőzát	župa Ostrihom
Koloman – 32	x	x	–	–	–	–	–
Koloman – 33	x	–	–	–	–	–	–
Koloman – 34	x	–	–	–	–	–	–
Koloman – 38	x	–	–	–	–	–	–
Koloman – 39	x	x	1	–	–	–	–
Koloman – 40	x	–	–	–	–	–	–
Koloman – 41	x	–	1	–	–	–	–
Štefan II. – 47	x	x	–	–	–	–	–
Belo II. – 50	–	1147	–	–	–	–	1
Belo II. – 53	–	–	–	–	x	–	–
Gejza II. – 56	–	–	–	–	–	48	–
AD – 76	x	x	–	x	–	–	–
AD – 80	–	–	–	–	–	109	–
AD – 82	–	–	–	–	x	3	–
AD – 84	x	x	1	–	–	–	59
AD – 89	–	–	–	–	x	3	–
AD – 91	x	x	–	–	–	–	–
AD – 94	x	x	–	–	–	–	–
AD – 95	–	–	–	–	x	–	–
AD – 96	–	–	–	–	x	–	–
AD – 102	–	–	–	–	–	–	90
AD – 100	–	–	–	–	x	–	20
AD – 106	–	–	–	–	–	39	–

Tabela 7. Metrologické parametre I. skupiny anonymných denárov. Legenda: a – poradové číslo katalógu Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 609–613, 643–644).

a	b	c	d	e	f	g
76	0,215 g	0,52 g	0,3637 g	67,5%	77,5%	72,5%
76a	–	–	–	–	–	–
76b	–	–	–	–	–	–
76c	–	–	–	–	–	–
76d	–	–	–	–	–	–
77	–	–	–	–	–	–
78	0,336 g	0,437 g	0,3976 g	–	–	–
79	–	–	–	–	–	–
80	0,153 g	0,25 g	0,2038 g	20%	61%	40,5%
81	0,14 g	0,346 g	0,2325 g	–	–	–
82	0,15 g	0,35 g	0,2475 g	20%	50%	35%
82a	–	–	–	–	–	–
83	–	–	–	–	–	–
84	0,205 g	0,567 g	0,3311 g	32,5%	77,5%	55%
85	–	–	–	–	–	–
86	0,32 g	0,429 g	0,378 g	–	–	–
87	–	–	–	–	–	–
88	–	–	–	–	–	–
89	0,15 g	0,34 g	0,2287 g	67,5%	82%	74,75%
90	–	–	–	–	–	–
91	0,16 g	0,5 g	0,3756 g	70%	82%	76%
92	0,293 g	0,55 g	0,3852 g	45%	70%	57,5%
93	–	–	–	–	–	–
94	0,26 g	0,45 g	0,3748 g	69%	82,5%	75,75%
95	0,147 g	0,254 g	0,202 g	22,5%	80%	51,25%
96	0,15 g	0,34 g	0,2145 g	65%	80%	72,5%
96a	0,18 g	0,32 g	0,238 g	–	–	–
96b	–	–	–	–	–	–
97	0,12 g	0,3 g	0,2111 g	55%	80%	67,5%
98	0,372 g	0,415 g	0,3935 g	–	–	–
99	0,308 g	0,509 g	0,3997 g	–	–	–
100	0,22 g	0,68 g	0,3839 g	15%	25%	20%
101	–	–	–	–	–	–
102	0,20 g	0,64 g	0,3688 g	18%	40%	29%
102a	–	–	–	–	–	–
103	–	–	–	–	–	–
104	–	–	–	–	–	–
105	–	–	–	–	–	–
106	0,1 g	0,26 g	0,165 g	40%	65%	52,5%
107	0,1 g	0,26 g	0,165 g	40%	65%	52,5%

Tabela 8. Metrologické parametre II. skupiny anonymných denárov. Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 614–622, 644–645).

a	b	c	d	e	f	g
108	0,67 g	0,77 g	0,72 g	–	–	–
109	–	–	–	–	–	–
110	0,33 g	0,4 g	0,374 g	65%	–	65%
110a	–	–	–	–	–	–
111	0,23 g	0,33 g	0,2775 g	78%	85%	81,5%
112	0,18 g	0,33 g	0,2455 g	50%	65%	57,5%
113	0,15 g	0,3 g	0,1954 g	50%	60%	55%
113a	–	–	–	–	–	–
114	–	–	–	–	–	–
115	–	–	–	–	–	–
116	0,22 g	0,24 g	0,23 g	60%	68%	64%
116a	0,24 g	–	0,24 g	–	–	–
117	–	–	–	–	–	–
117a	0,16 g	0,29 g	0,206 g	25%	60%	42,5%
118	0,28 g	–	0,28 g	–	–	–
119	–	–	–	–	–	–
120	–	–	–	–	–	–
121	–	–	–	–	–	–
122	–	–	–	–	–	–
123	0,15 g	0,28 g	0,2052 g	50%	60%	55%
124	0,16 g	0,275 g	0,1995 g	55%	62%	58,5%
125	0,12 g	–	0,12 g	–	–	–
126	0,22 g	0,28 g	0,252 g	55%	58%	56,5%
126a	–	–	–	–	–	–
127	0,11 g	0,3 g	0,2003 g	50%	58%	54%
127a	–	–	–	–	–	–
127b	–	–	–	–	–	–
127c	0,22 g	0,23 g	0,223 g	–	–	–
128	0,2 g	–	0,2 g	–	–	–
129	–	–	–	–	–	–
130	–	–	–	–	–	–
131	0,14 g	0,23 g	0,1925 g	–	–	–
132	–	–	–	–	–	–
133	–	–	–	–	–	–
134	–	–	–	–	–	–
135	0,31 g	0,37 g	0,34 g	62%	68%	65%
136	0,09 g	0,178 g	0,1248 g	15%	35%	25%
136a	–	–	–	–	–	–
137	0,22 g	–	0,22 g	–	–	–
138	0,138 g	0,2 g	0,179 g	58%	–	58%
139	0,18 g	0,278 g	0,2256 g	50%	60%	55%
140	0,15 g	0,28 g	0,2198 g	40%	65%	52,5%
141	–	–	–	–	–	–
142	–	–	–	–	–	–

Tabela 8. Pokračovanie.

a	b	c	d	e	f	g
143	–	–	–	–	–	–
144	0,22 g	0,245 g	0,24 g	55%	65%	60%
145	0,17 g	0,3 g	0,2364 g	60%	65%	62,5%
145a	–	–	–	–	–	–
146	–	–	–	–	–	–
147	–	–	–	–	–	–
148	0,17 g	0,22 g	0,1927 g	60%	65%	62,5%
149	0,18 g	0,22 g	0,2 g	50%	60%	55%
150	0,22 g	–	0,22 g	49%	58%	53,5%
150a	–	–	–	–	–	–
151	–	–	–	–	–	–
152	0,159 g	0,291 g	0,2185 g	50%	60%	55%
153	–	–	–	–	–	–
154	–	–	–	–	–	–
155	–	–	–	–	–	–
156	0,14 g	0,28 g	0,223 g	45%	58%	51,5%
157	0,18 g	0,33 g	0,2378 g	50%	60%	55%
158	0,174 g	0,4 g	0,263 g	–	–	–
159	0,24 g	0,46 g	0,3326 g	55%	60%	57,5%
160	0,2 g	0,22 g	0,21 g	50%	60%	55%
161	0,15 g	0,29 g	0,2057 g	55%	60%	57,5%
162	–	–	–	–	–	–
163	–	–	–	–	–	–
164	0,16 g	0,32 g	0,1996 g	48%	61%	54,5%
165	0,21 g	–	0,21 g	–	–	–
166	–	–	–	–	–	–
167	0,18 g	0,26 g	0,225 g	–	–	–
168	–	–	–	–	–	–
169	–	–	–	–	–	–
170	–	–	–	–	–	–
171	0,17 g	0,3 g	0,204 g	51%	58%	54,5%
172	0,3 g	–	0,3 g	–	–	–
173	–	–	–	–	–	–
174	–	–	–	–	–	–
175	–	–	–	–	–	–
176	–	–	–	–	–	–
177	–	–	–	–	–	–
178	–	–	–	–	–	–
179	0,18 g	0,33 g	0,2335 g	–	–	–
180	0,18 g	0,31 g	0,2006 g	55%	60%	57,5
181	0,12 g	0,23 g	0,1628 g	–	–	–
182	–	–	–	–	–	–
183	0,11 g	0,25 g	0,1598 g	–	–	–
183a	0,11 g	0,13 g	0,12 g	–	–	–
183b	–	–	–	–	–	–
184	0,22 g	0,24 g	0,23 g	–	–	–

Tabela 8. Pokračovanie.

a	b	c	d	e	f	g
185	–	–	–	–	–	–
186	0,11 g	0,25 g	0,1641 g	–	–	–
187	–	–	–	–	–	–
188	0,13 g	–	0,13 g	–	–	–
189	0,15 g	0,27 g	0,2063 g	55%	60%	57,5%
189a	–	–	–	–	–	–
190	0,25 g	–	0,25 g	–	–	–

3.6 Obnova stabilnej uhorskej meny v čase vlády Bela III. (1172–1196)

Uhorský kráľ Belo III. je jednou z najzaujímavejších postáv uhorských a slovenských dejín. Počíta sa k piatim najvýznamnejším vládcom Uhorska (Štefan I., Ladislav I., Koloman, Belo III., Belo IV.). Významnou mierou ovplyvnil vývoj štátu, lebo za jeho vlády došlo k ďalšiemu pozdvihnutiu Uhorska. Základné informácie o jeho živote a diele poskytuje rozsiahla monografia G. Forstera III. *Béla magyar király emlékezete* (Forster 1900). Narodil sa v roku 1148 ako druhorodený syn Gejzu II. a Eufrózie, dcéry kyjevského vojvodu Mstislava. Boje o uhorský trón v 60.–70. rokoch 12. storočia ho výrazne postihli, lebo podľa mierovej zmluvy medzi Uhorskom a Byzanciou musel v roku 1163 odísť ako záruka mieru do Byzancie, na dvor cisára Manuela I. Komnena. Tu začal spoznávať veľkosť byzantskej kultúry, systém správy štátu. Zdalo sa, že tieto znalosti nikdy neuplatní, lebo Manuel I. dodával na uhorský trón jedného kráľoviča za druhým. Postupne tak vládli Štefan III. a IV., Ladislav II. Aj Bela III. chcel využiť pre svoje plány, mal vytvoriť základ nového štátneho celku – zjednotenej únie Uhorska a Byzancie. Svoju dcéru Máriu zasnúbil s Belom, ale po narodení syna zasnuby zrušil. Aby sa Belovi odškodnil, dopomohol mu v roku 1172 k nástupu na uhorský trón (Zástěrová a kol. 1992, 260–261). Ako sa neskôr ukázalo, pobyt v Konštantinopole nebol pre Bela III. zbytočný. Len vďaka byzantským skúsenostiam mohol v Uhorsku počas 24 rokov svojej vlády uskutočniť niekoľko ďalekosiahlych politických a ekonomických reforiem. Veľmi rýchlo zintenzívnil spoločenské a kultúrne styky s okolitými panovníckymi dvormi. Do Uhorska presadzoval technické a kultúrne poznatky zo západnej Európy. Za jeho vlády prichádzalo do štátu množstvo zahraničných hostí, kolonistov opustených území, banských odborníkov, zručných remeselníkov. Okolo roku 1185 zaviedol pravidelné spisomňovanie kráľovských rozhodnutí a donácií, čím sa získaval prehľad o kráľovskej, cirkevnej a šľachtickej majetkovej držbe a podklady k právnym úkonom. Za jeho vlády sa vytvoril proces darovania pôdy formou donačnej listiny. Zo západnej Európy sa priniesli základy heraldiky. Vidno to aj na jeho minciach, lebo denáre H 69 (podľa viacerých odborníkov vyrazené okolo roku 1190) a H 71 nesú na averze prvé heraldicky správne zobrazenie štátneho znaku – dvojitého kríža vo včasogotickom štíte (Vrtel' 1999, 38). Podľa Tótha (2007) a Székelya (2013) sú skôr z 1. polovice 13. storočia. Dvojkríž je aj na jeho ďalších denároch H 67, H 68. Podľa ústnych tradícií sa vraj Belo III. osobne pričínal o správne zistenie základných metrologických jednotiek. Mal premerať veľký gbel, ktorý v niektorých dedinách bakonybélkeho opátstva používali pri vyberaní naturálnych dávok (Húščava 1972, 10, 11). Táto miera sa mala ešte v roku 1234 uchovávať v benediktínskom kláštore sv. Martina v Pannonhalme. Tým sa stal vzorovou štátnou jednotkou. Belove mince poskytujú náznaky že sa za jeho vlády zmenila váha hrivny/marky striebra. Pravdepodobne sa zvýšila z marky Ladislava I. (o neznámej gramáži) na hodnotu 233,3533 g. To sa prejavilo nielen v razbe mincí, tiež pri vyberaní peňažných dávok a na trhoch, pri platbách váženými mincami, alebo váženým drahým kovom.

V 70.–90. rokoch 12. storočia sa Uhorsko stalo jedným z najvýznamnejších štátov strednej Európy. Belo III. bol podľa zachovaného súpisu jeho ročných dôchodkov tretím najbohatším panovníkom vtedajšej Európy. Mohol kedykoľvek súperiť s anglickým a francúzskym kráľom. Hóman (1916, 425, 426) publikuje tento dokument v plnom znení, datuje ho do 80. rokov 12. storočia. Z neho vyplýva, že do Uhorského kráľovstva patrilo Chorvátsko, Dalmácia a Rama. V štáte boli dve arcibiskupské sídla, v Ostrihome a Kaloči. Metropolou bol Ostrihom, kde vznikol kráľovský palác, bol kráľovský dvor a mincovňa. Do štátnej pokladnice poskytoval príjem 6 000 mariek striebra ročne. Z Kaločsko-báčskeho arcibiskupstva bol príjem 2 500 mariek. Sufragánmi ostrihomskeho arcibiskupa boli biskupi: jágerský (poskytoval 3 000 mariek),

vacovský (700 mariek), päťkostolský (1 500 mariek), rábsky (1 000 mariek), vesprímsky (1 700 mariek) a nitriansky (300 mariek). Sufragánmi kaločského arcibiskupstva boli biskupi čanádsky a marošský (2 000 mariek), bihársky (1 000 mariek), sedmohradský (2 000 mariek), záhrebský (1 500 mariek). V Dalmácii boli dve arcibiskupstvá – zadarské (500 mariek) a splitské (400 mariek). Tí mali 10 sufragánov. Uhorský kráľ dokázal získať z razby mincí 60 000 mariek striebra ročne, zo soľného obchodu 16 000 mariek, z obchodu a trhov, ktoré boli kdekoľvek v štáte 30 000 mariek. Od hostí kráľa (kolonistov) usídlených v Sedmohradsku sa získavalo 15 000 mariek. Tretia časť príjmov prišla od žúp/komitátov. 72 uhorských žúp poslalo kráľovi 25 000 mariek striebra. Od vojvodu Slavónska mal 10 000 mariek. Raz ročne poskytl zo žúp pre potreby kráľa poplatok 10 000 mariek. Dary sa dávali aj pre rodinu panovníka a to v drahých kovoch, alebo koňoch. Celkový príjem panovníka bol teda stanovený na 166 000 mariek striebra, čo predstavovalo asi 37 736,647 kg striebra ročne, alebo podľa *Hómana* (1916, 431) 4 499,077 kg zlata. Anglickí králi Henrich II. (1154–1189) a Richard I. (1189–1199) mali v časoch Bela III. príjmy 155 000–200 000 funtov, čo bolo pri 350 gramovom anglickom towerskom funte 52 500–70 000 kg striebra, alebo 49 2125–65 625 kg zlata (*Hóman* 1916, 433). Okolo roku 1200 mali francúzski králi príjem 75 000 mariek, 1238 mal sv. Ľudovít 235 286 parížskych funtov (*Hóman* 1916, 433, pozn. 2).

Vďaka Belovi III. sa do Uhorska dostali príslušníci najvýznamnejších európskych cirkevných rádov, hlavne cisterciiti. Tie prispeli ku konsolidácii vnútorných pomerov a k ešte väčšej christianizácii obyvateľov. V roku 1179 založil prvé cisterciitské opátstvo v Egreši pri rieke Maroš. Prví mnísi prišli priamo z francúzskeho Pontigny, jedného z piatich centier rádu vo Francúzsku. V roku 1182 založil opátstvo v Bakonyi s rehoľníkmi z centra rádu v Clairvaux. V roku 1184 sa založili ďalšie opátstva v Szentgotthárde a Pilisi, 1190 v Pásztó. Aj jeho synovia, Imrich a Ondrej (II.) pokračovali v diele otca – postupne založili ďalšie opátstva v Kerči, Toplici, Posege, atď. Opátstva mali rozsiahle majetky. Za to šíрили medzi ľuďom vzdelanie, donášali pokrokové remeselnícke a poľnohospodárske technológie. Opáti jednotlivých kláštorov raz za tri roky absolvovali cesty do domovských centier vo Francii. Tak sa udržiavali hospodárske a kultúrne kontakty medzi Uhorskom a Franciou. Priniesli aj rozvoj umenia a architektúry. Belo III. podporoval aj iné cirkevné inštitúcie, v roku 1190 založil prepošstvo v Sibiu, 12 biskupstiev podriadil arcibiskupstvu v Splete. V roku 1193 nechal vyhlásiť za svätého Ľadislava I., čím sa doplnil panteón základných svätcov Uhorska.

V medzinárodnej politike podporoval orientáciu na Byzanciu. Po roku 1180 začal k Uhorsku pripájať nové územia, aj tie, ktoré od začiatku 12. storočia pripadli k Byzancii. Dobyl Zemuň, prinútil dalmátske mestá k uznaniu zvrchovanosti Uhorska. Získal srbský Belehrad a Braničevo, roku 1183 spustošil údolie srbskej Moravy až po bulharské mesto Sofiu. Svoj vzťah k Byzancii dokázal počas 3. krížovej výpravy (1189–1190). Sám sa jej nezúčastnil, lebo zistil, že jej cieľom bolo oslabenie Byzancie. Na druhej strane pomohol križiakom pri prechode Bratislavskou bránou a cez Dunaj a pri ďalšom postupe cez Uhorsko. Mal kontakty s rímsko-nemeckým cisárom Fridrichom Barbarossom, anglickým kráľom Richardom I. a ďalšími panovníkmi. Tie sa prejavili aj v jeho osobnom živote. Byzantský cisár Manuel I. mu sprostredkoval sobáš s dcérou jeho vazala Raimunda z Chatillon, ktorý spravoval Antiochiu. Po smrti Anny de Chatillon (v prameňoch sa uvádza ako Agneša) si druhú manželku priviedol v roku 1186 z Francie. Bola to Margita, dcéra Ľudovíta VII., sestra francúzskeho kráľa Filipa II. Augusta. Z historických prameňov je známe, že Belo III. mal veľmi dobré kontakty s anglickým kráľovským dvorom, rodovo bol spriaznený s vládcami Kyjevskej Rusi. Pre lepšie posilnenie obrazu Uhorska na západe nechal pravdepodobne koncom vlády spísať neznámym magistrom P kroniku Uhrov – Anonymovu kroniku.

Za svojho nástupcu dal v roku 1182 korunovať svojho syna Imricha (1196–1204). Druhého syna, Ondreja ustanovil za vojvodu Haliče (1186–1190). Ďalšieho z možných kandidátov na uhorský trón, syna Gejzu II. zvaného tiež Gejza zdržiaval v Uhorsku až do roku 1189. Ten sa ale pridal k 3. krížovej výprave, nemohol zasiahnuť do osudov Uhorska. Za vlády Bela III. nadobudol uhorský štát charakter konsolidovanej monarchie.

Medzinárodná orientácia Bela III. sa plne odzrkadlila v menovom vývoji Uhorska v rokoch 1172–1196. Aj keď si odmyslíme anonymné denáre, ktoré by teoreticky mohli byť razené počas prvých rokov jeho vlády, stále zostáva veľký počet mincí označených menom Bela. *Huszár* (1979) zaradil medzi platidlá Bela III. 13 rôznych typov mincí, 11 strieborných denárov a dva druhy medených mincí (bližšie časť 3.6.1). Z nálezov peňazí z konca 12. a začiatku 13. storočia vyplýva, že za Bela III. sa v Uhorsku museli používať aj strieborné brakteáty (časť 3.7) a že sa z Rakúska do Uhorska prinášali aj súdobé rakúske mince viedenské a friesachské fenigy/denáre (časť 4.6). V nálezoch z priestoru bývalého Uhorska sa však objavujú tiež mince nemecké (z Kolína, Trevíru), anglické, francúzske. Či sú len dokladom o medzinárodnom obchode, cirkevných kontaktoch, alebo o prítomnosti cudzích obchodníkov, kolonistov, vojakov smerujúcich

počas 3. krížovej výpravy do Svätej zeme sa nedá povedať. Takýchto nálezov je málo, zo slovenského územia ich nepoznáme.

Za vlády Bela III. bol uhorský obchod veľmi vyvinutý. Uhorsko sa približne po 100 rokoch neúčasti opäť včlenilo do európskeho tranzitného obchodu. Stalo sa tak aj vďaka jeho menovým reformám. Ich cieľom mala byť obnova stability meny v Uhorsku, zvýšenie akosti uhorských mincí na stredoeurópsku úroveň a začlenenie uhorských trhov do sféry medzinárodného obchodu. To sa mu v plnej miere podarilo.

Za Bela III. sa razilo 11 typov strieborných denárov. Ikonograficky sa delia na tieto skupiny: mince H 60, H 62–65 patria k typu kríž-kríž, denáre H 67, H 69–71 k typu dvojité kríž-rôzne symboly na reverze. Mince H 66 a H 68 sa svojim stvárnením podobajú na anonymné denáre mladšej skupiny razené do roku 1172. Úplne výnimočný je denár typu orlica-lev a oba druhy medených mincí, arabského a byzantského typu. Metrologické parametre strieborných mincí Bela III. sú v tabele 9.

Denár H 60 má na averze stredový kríž, medzi jeho ramenami sú symboly podobné na malé „m“. Legenda averzu znie: REX BELA:x: REX STS (skrátene slova Stephanus). Je písaná takým istým písmom ako na medených minciach Bela III. byzantského typu. Na reverze je jednoduchý kríž, medzi jeho ramenami sú symboly v tvare výkričníka. Minca má asi 11–12 mm. Denár H 61 má na averze zobrazenie orlice, okolo je nápis AQ/ILA. Perie vtáka je naznačené malými guľkami, výjav je čiastočne strnulý, na svoju dobu neadekvátny. Legenda averzu znie: MONETA BELE REGIS písaná v opačnom smere. Písmená sú v nej poukladané v opačnom poradí, naležato a pod. Na reverze je v stredovom kruhu vyobrazenie leva. Vidno výrazne naznačené pazúry na labách, koža je pokrytá krúžkami. Zaujímavý je chvost zakončený ostrým, naznačujúci skôr chvost draka než leva. Motív oboch strán je ľahko vysvetliteľný. Sú tu zobrazení vládcovia pozemského sveta a neba, lev symbolizuje silu, odvahu a rytierske vlastnosti. Vládcom neba je orol. Oba symboly v prenesenej forme symbolizujú cnosti kresťanského panovníka vládnuceho nad určitým územím. Je jednoznačné, že sa na mince Bela III. dostali vďaka ideovým kontaktom so západnou Európou. Denár má priemer okolo 14 mm. Tretia minca Bela III. typu H 62 je veľmi elegantná, jej plochu delí na menšie časti veľký nitkovitý kríž presahujúci až do okružia s legendou. Na vonkajšej strane je legenda: R+ M-ONETA- BELE- REGIS. V uhloch ramien kríža sú 4 písmená „T“. Na reverze je kríž zložený z dvoch útvarov v tvare V (v hornej a dolnej časti) a dvoch krížov s kotvovým ukončením Ankerkreuzom vo vodorovnej časti. Vo zvyšnom priestore je 6 bodiek. Tento denár je o niečo väčší ako predchádzajúce – má 15 mm. Denár H 63 svojím stvárnením ako keby vôbec nepatrí do 12. storočia. Je skoro zhodný s obolom Bela I. ako vojvodu či kráľa, lebo na averze je kríž so 4 trojuholníkmi a nápis +BELA REX. Na reverze je miesto nápisu Pannonia legenda + MONETA. Pretože vyzerá ako minca z 11. storočia zaraďoval sa k mincovníctvu Bela I. Až nález z Krupiny obsahujúci iba mince z 12. a polovice 13. storočia ukázal, že je nutné ho presunúť do 12. storočia. Denár má 15 mm. Jeho obdobou je aj denár H 64. Aj tu je na averze kríž, 4 klíny a legenda +BELA REX. Ale na reverze je krížik a nápisy TA- AT- A. Minca je menšia ako predchádzajúca, má iba 12–13 mm. Mohla by byť podielovou razbou k predošlej. Denár H 65 má v strede veľký kríž zasahujúci po okraj mince. Medzi ramenami je text B-E-L-A. Na reverze je krúžok a v ňom ligatúra písmen RX (zo slova rex). Má priemer 12–13 mm. Ligatúru RX majú na reverze aj denáre H 66, H 66a. Len na averze je nápis BE.LA, okolo sú dva znaky v tvare písmena „B“ a ďalšie 4 guľky. Stvárnením sa podobá na anonymné denáre mladšej skupiny. Má priemer okolo 12 mm. Denár H 67 má na averze dvojkríž a text BELA. R., na reverze je v dvojitém kruhu dvojkríž. Svojím stvárnením pripomína brakteáty. Priemer má 11–12 mm. Ďalšia minca H 68 pripomína anonymné denáre. V strede, medzi dvomi krížmi je písmeno B, nad ním je znak omegy, pod ním čiarka. V zvyšnej ploche sú 4 bodky. Na reverze je dvojkríž, ktorého spodná časť je vidlicovite rozšírená (náznak stupňa?), okolo sú 4 bodky. Denár má priemer cca 11,5 mm. Veľmi zaujímavý je denár H 69 (podľa Tóth 2007; Székely 2013 je z 1. polovice 13. storočia). Na averze je v gotickom štíte umiestnený dvojkríž a legenda B-ELA-REX. Na reverze je zmes guliek, výkričníkov, krížik a obdĺžnik s guľkami. Predpokladáme, že je to symbolické zobrazenie uhorského trónu. Opierka na hlavu by bol kríž s dvomi guľkami. Tzv. výkričníky tvorili oporu tela sediaceho panovníka. Obdĺžnik s guľkami sedadlo s naznačenou látkou, dolný štvorec, krížik a dve guľky podnožník. Podobným spôsobom, avšak oveľa realistickejšie je na byzantských minciach zobrazený byzantský trón. Tým pádom by na averze tejto mince bol oficiálny znak štátu – dvojkríž, na reverze symbol vlády panovníka – trón. Minca má 11 mm. Denár H 70 je variant predošlej mince razený na štvorcovom kotúčku. Podobný námet má aj denár H 71. Na averze je štít s dvojkrížom a legenda B-ELA-REX, na reverze krúžok, okolo sú hviezdy, rozety, guľky. Z tejto mince sú podľa Huszára známe aj súdobé falzá. Denár má 12 mm.

V mincovníctve Bela III. ako keby sa spájali ideové, umelecké a technické znalosti z 11. storočia spolu s prejavmi z konca 12. storočia. Denáre H 63–64 sú na prvý pohľad umeleckým prejavom aj spôsobom

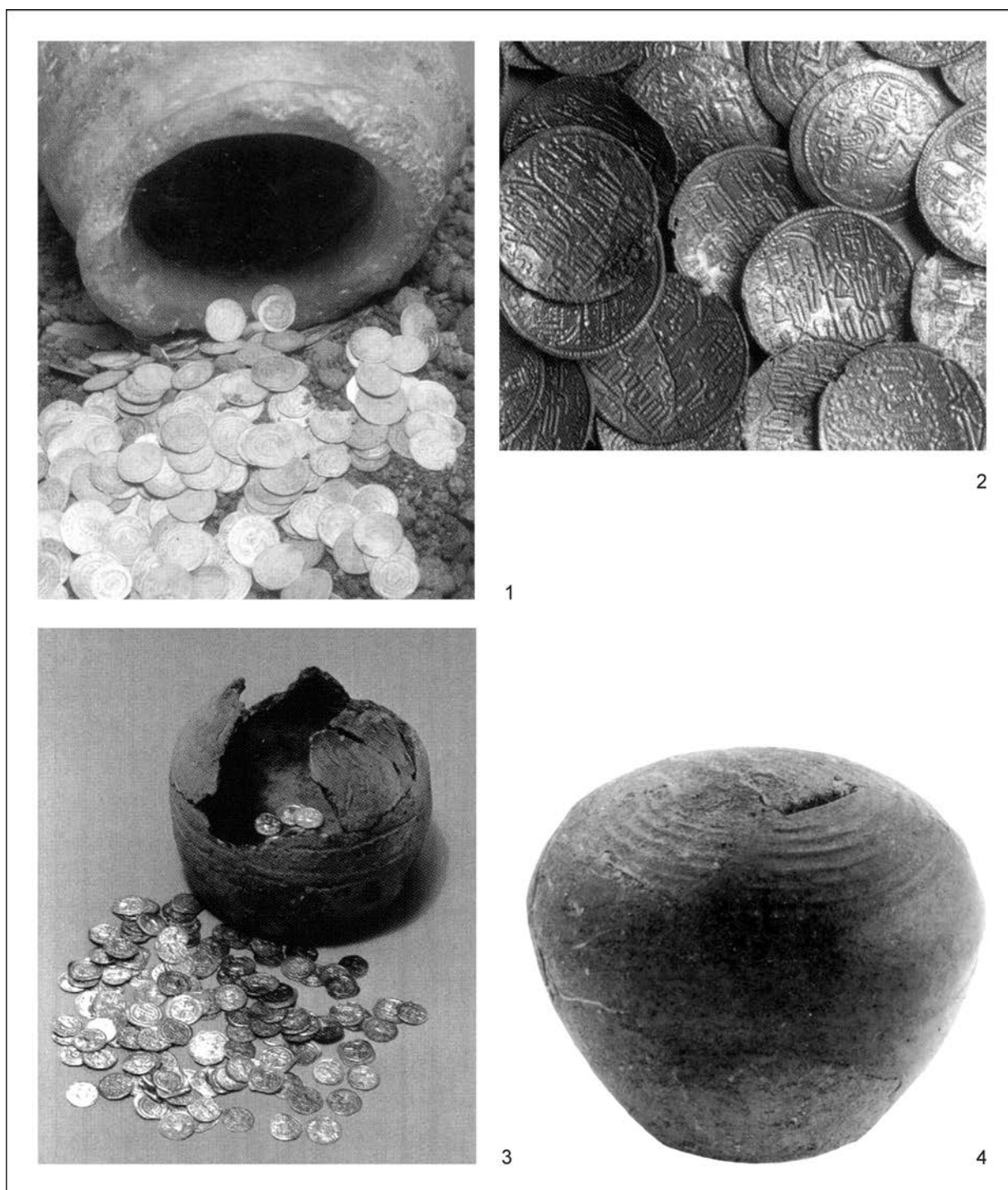
razby (výrobou znakov z puncov) datované do polovice 11. storočia, maximálne do doby Ladislava I. Denáre H 65, H 66, H 66a, H 68 keby neniesli meno kráľa Bela by bolo možné zaradiť ku anonymným denárom mladšej skupiny, t. j. do 50.–70. rokov 12. storočia. Sú vyrobené novou raziacou technikou – rytím. Obrazce sa v rámci razidla už prestali vyrábať z jednotlivých puncov – guliek, čiarok, obdĺžnikov, poloblúkov, ale sa vyrývali. Dobré to vidno najmä na písmenách. Kým do konca 11. storočia sa písmená vyrábali skladaním z puncov, napr. E bol obdĺžnik kde boli pripojené tri kratšie čiarky, krížiky sa robili z guľčiek a pod., odteraz sa jednotlivé obrazce vyryli ako celok, takže získali lepšiu plasticnosť aj pekné stvárnenie. Hlavný námet bol už vyrytý, puncami sa do plochy dorážali už len pomocné obrazce, guľky, oblúčky, mincové značky – sigly. Denáre H 67, H 69–71 už jednoznačne patria k minciam 2. polovice 12. storočia. Sú veľmi dobre umelecky stvárnené, ich ideový obsah je jasný, reprezentujúci štát a panovníka. Na výrobu ich razidiel sa použila technika rytia. Denár H 71, keby sme nepoznali jeho predlohu v denári H 69, by sa svojim kaligrafickým stvárnením mohol zaradiť do skupiny mincí 13. storočia, čomu by nasvedčovali aj vyspelé ranogotické črty tu použitých písmen. Typické sú najmä formy litier E, A.

Tabela 9. Metrologické parametre mincí Bela III. Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hómana 1916, 601, 614–615, 630–631, 645).

a	b	c	d	e	f	g
60	0,20 g	0,25 g	0,22 g	75%	80%	77,5%
61	0,23 g	0,30 g	0,266 g	75%	–	75%
62	0,47 g	0,51 g	0,490 g	92%	–	92%
63	0,46 g	0,51 g	0,485 g	76%	80%	78%
64	–	–	–	–	–	–
65	0,23 g	0,36 g	0,273 g	15%	55%	35%
66	–	–	–	–	–	–
67	0,175 g	–	0,175 g	–	–	–
68	–	–	–	–	–	–
69	0,18 g	0,377 g	0,2628 g	72%	80%	76%
70	0,30 g	0,36 g	0,333 g	–	–	–
71	0,22 g	0,28 g	0,25 g	–	–	–
72	2,225 g	4,113 g	2,7405 g	Cu	–	–
73	1,205 g	2,46 g	1,774 g	Cu	–	–
73a	0,93 g	–	0,93 g	Cu	–	–

Za Bela III. sa stala výroba mincí dobre organizovanou činnosťou. Aj keď nevieme koľko mincovní okrem ostrihomskej v štáte pracovalo, je jasné, že vyrazili niekoľko miliónov mincí. Veď len na medených minciach byzantského a arabského typu sa našli stovky sigiel – technických značiek, z ktorých každá asi zodpovedá jednej emisii mincí (Huszár 1979, tab. 2–3). Strieborné mince sa v rámci razidiel zatiaľ neporovnávali. Mincová výroba musela zamestnávať široký okruh ľudí – počnúc baníkmi dolujúcimi drahé a farebné kovy, cez ich spracovateľov, výrobcov mincovej zmesi, kováčov vytvárajúcich obdĺžnikové mincové plechy, strihačov kotúčikov a nakoniec prégerov, razičov mincí. Ďalší sa zamestnávali preverovaním akostí a hmotností vyrazených peňazí a ich expedíciou v rámci štátu, resp. sťahovaním už neplatných peňazí z obehu (zmenárnici). Mincová výroba bola výnosnou aj pre panovníka, z razby mal ročný zisk 60 000 mariek striebra. Za Bela III. sa preto značne zvýšila dôvera ľudí k razeným platidlám, najmä tým, že sa zväčšila akosť jeho mincí. Anonymné denáre staršieho typu mali akosť 30–76% striebra (priemerne 30–40%) a anonymné denáre mladšieho typu 42,5–81% (priemerne 50–60%). Denáre Bela III. mali akosť 35–92%, väčšinou však v rozmedzí 75–78%. To značí, že boli skoro dva krát tak kvalitné ako predchádzajúce mince. Hmotnosť anonymných denárov mladšieho typu a Belových denárov bola približne rovnaká, aj ich priemer. Zvýšilo sa ale umelecké a ideové stvárnenie Belových mincí. To všetko prispelo k celkovej stabilite uhorskej meny a väčšej dôvere ľudí k minciam.

Je pravdou, že Belove denáre nemohli v svojej dobe konkurovať niektorým zahraničným platidlám, hlavne viedenským a friesachským fenigom. Tie boli oveľa ťažšie, väčšie a kvalitnejšie – preto sa aj

Obr. 4. Ukážky pokladov mincí. 1 – z Hronského Beňadiku (uložený do skrýše pred 1130); 2 – z Bratislavy-Vrakune (z konca 12. storočia); 3 – z Rišňoviec (okolo 1270); 4 – keramická pokladnička z Devína (archív autora a BaxalFerus 1991, 28, obr. 78).

úspešne prejavili v uhorskom obchode. Ale v rámci súdobých stredoeurópskych mincí boli denáre Bela III. kvalitné, ľahko porovnateľné s platidlami zo západnej Európy (obr. 4). V rámci obeživa chcel asi Belo III. nahradiť zahraničné fenigy domácimi brakteátmi, ale tie sa razili iba s malým priemerom a hmotnosťou cca 0,2–0,4 g. Preto im nemohli konkurovať. Inak by menový vývoj pokračoval asi ako v susedných Čechách, t. j. cez obdobie používania veľkých a stredných brakteátov (popri malých denároch) k zavedeniu grošov a dukátov po roku 1300. Žiaľ, uhorský vývoj bol natrvalo narušený

finančnou politikou Ondreja II. a hlavne hospodárskym úpadkom po vpáde mongolsko-tatárskych vojsk v roku 1241.

Z čias Bela III. sa zachovali iba dva dokumenty dôležité pre poznanie hospodárstva v stredovekom Slovensku. V roku 1183 kráľ poskytol nitrianskemu biskupstvu tretinu z trhových poplatkov v Nitre, poplatky z brodu v Nyárhíde pri Nových Zámkoch, z mosta pod Zoborom pri Nitre, mýta z Turca, tri lode soli plnenej vo Varadíne alebo Szegede (Marsina 1971, č. 84). V listine sa spomína aj ďalší dôležitý údaj, že už otec Bela III. kráľ Gejza II. poskytol špitálu v Nitre ročný dôchodok 200 penzí. Listina sa považuje za pravú. Z roku 1183 je aj listina ostrihomskeho arcibiskupa Mikuláša, ktorý predal svojim kanonikom poplužie zeme v Kameníne za 2 marky (striebra), čo comes Farkaš potvrdil (Marsina 1971, č. 95).

Z našich nálezov sa pozná pomerne veľa mincí Bela III., sú však medzi nimi rozdiely. Jeho denárov sa objavilo málo. Naproti tomu medené mince arabského a byzantského typu vyrobené asi v rokoch 1190–1240, teda aj za Bela III., sú mimoriadne početné. Denáre sa zaznamenali len v 8 lokalitách, väčšinou na pohrebiskách, spolu 10 mincí. Iba v Moravanoch-Ducovom boli tri kusy denárov Huszár č. 60, ktorý je najbežnejší, inde sa zistilo len po jednej minci. 2 denáre boli v krupinskom depote (bližšie časť 4.5), tvoria jednu z najstarších častí nálezů. Vzácný je denár H 71 z Krušoviec pri Topolčanoch (Březinová/Hunka 2011, 115–118). Počet a geografické rozmiestnenie Belových mincí vôbec nekorešponduje s vtedajším stavom hospodárstva Slovenska (Uhorska). Veď práve za Bela III. malo dôjsť k zvýšenému využívaniu razených peňazí, koncom 12. storočia sa uskutočňovala rozsiahla kolonizácia dovtedy málo využívaných zemí. Uhorsko, aj Slovensko získalo kontakty s celým vtedajším svetom. Čakalo by sa, že sa to odrazí aj v nálezoch Belových mincí. Je možné, že strieborné denáre kráľa Bela III. odzrkadľujú postupný úpadok zvyku obolu mŕtvych, keď sa postupne upúšťalo od darovania mincí v prospech zomrelých. Netreba však vylúčiť ani alternatívu, že strieborné mince boli v dedinskom prostredí, kde ich najčastejšie nachádzame, pomerne hodnotným platidlom, preto sa v nálezoch stretávame iba s medenými mincami. Veď tie sa na Slovensku zaznamenali až v 44 prípadoch, pričom nie je výnimkou, keď sa na jednej lokalite objaví viacero exemplárov. Zdá sa, že medené mince arabského a byzantského typu boli platidlom najširších vrstiev spoločnosti, lebo väčšinou pochádzajú zo stredovekých sídlisk. Len časť z nich sa vyskytla vo forme väčšej finančnej hotovosti (Bratislava-Vrakuňa, Trhovište pri Michalovciach, Štúrovo). Stredné vrstvy spoločnosti asi využívali aj medené aj strieborné peniaze. Kolonisti používali nemecké denáre, rakúske fenigy, resp. domáce uhorské brakteáty, čiastočne strieborné denáre Bela III.

3.6.1 Dva typy medených mincí Bela III. – dôsledok menovej reformy v Uhorsku?

Uhorské medené mince (ďalej UMM) z 12. storočia patria medzi veľmi zaujímavé platidlá. Sú zvláštne aj v rámci celoeurópskeho mincovníctva denárového obdobia, lebo typickým platidlom obiehajúcim v tejto dobe boli iba strieborné denáre a poldenáre. V žiadnom prípade nie čisto medené mince (Grierson 1976). Hoci sa počas zlej finančnej politiky v Uhorsku v rokoch 1150–1190, 1241–1250 často razili strieborné peniaze s prevahou medi, ani v tomto štáte sa v rokoch 1000–1301 nedospelo k razbe čisto medených mincí. Ak sa aj v obežive objavili, boli to falza vyrobené v pokútnej mincovej dielni. Hoci sú UMM známe už skoro 200 rokov (Joachim 1761), ich vydavateľ je dosiaľ neznámy. Priradzovali sa k rôznym panovníkom vládncim od polovice 12. do polovice 13. storočia. Dnes sa považujú za razby Bela III., asi aj Bela IV. Nevie sa o tom, že by niektorý vládca z okruhu panovníkov stredovekej Európy si vedel predstaviť inú menovú sústavu než súbor rôzne veľkých strieborných mincí. Čas kreditných, t. j. štátom ručených peňazí z nehodnotných kovov nastal v Európe až o 500 rokov neskôr, okolo roku 1760. Preto je prekvapujúce, že veľké medené mince sa objavili v štáte, ktorý bol známy svojimi skoro nevyčerpatelnými zdrojmi drahých kovov, predovšetkým striebra.

V nasledujúcom texte poskytujem sumár základných informácií o UMM. Pokúsim sa aj vysvetliť príčiny ich razby a dôsledky ich obehu so zreteľom na celospoločenskú situáciu v štáte. Pri vysvetlení možných príčin prečo práve Uhorsko začalo s razbou veľkých medených mincí sa treba vrátiť hlbšie do minulosti a charakterizovať politicko-hospodársku situáciu v tomto štáte od 1. polovice 12. až do začiatku 13. storočia. Koncom 11. storočia bolo Uhorsko na vrchole slávy. Pevne stabilizovaný štát, bohaté náleziská drahých kovov, expanzívne výboje do susedných regiónov vytvorili silný politický fenomén, s ktorým sa muselo počítať v rámci celoeurópskej politiky. Počas prvých desaťročí 12. storočia sa však situácia značne zmenila. Po smrti Kolomana nastali vnútrodynastické rozbroje, tie spôsobili aj problémy v hospodárstve. Po skončení výbojov nemeckých cisárov, ktoré mali podriaďiť Uhorsko Nemeckej ríši (na začiatku 11. stor.) a Benátok, ktoré chceli ovládnuť dalmátske mestá (napr. v roku 1183, bližšie Marsina 1986, 172–209, Zástěrová 1992, 256–268) sa na stredoeurópskej scéne objavil nový rozhodujúci mocenský

činiteľ – Byzancia. Viacerí byzantskí cisári sa snažili politicky a hospodársky ovládnuť stredodunajský priestor, či už z dôvodu potreby nových území, častejšie však pre zabezpečenie vlastných hraníc. Výrazný bol však aj silný kultúrno-politický vplyv, a to už od čias príchodu cyrilometodskej misie cisára Michala III. Viacnásobné vojenské kontakty medzi Uhorskom a Byzanciou o hraničné pevnosti či celé územia nastali v rokoch 1127–1129, 1151, 1163–1164, v časoch vlády Štefana II. a Manuela I. Komnena. Plány byzantských cisárov sa zvýraznili od začiatku vlády Komnenovcov (1057–1059, 1081–1185, 1204–1461), za Jána II. a Manuela I. začali ohrozovať územnú integritu Uhorska. Vzájomné konflikty sa neprejavovali len vo vojenských aktivitách oboch bojujúcich strán, ale aj dosadzovaním možných kandidátov na uhorský trón. Po smrti Bela II. v roku 1141 vznikol problém s nástupníctvom na trón. Jeho synovia – Gejza (neskorší Gejza II.), Štefan (Štefan IV.) a Ladislav (Ladislav II.) súperili so synmi po vládnutí Gejzovi II. (1141–1162), ktorý mal tiež viacero synov – Štefana (Štefana III.) a Bela (Bela III.). Všetci chceli vládnuť, tak neboli ochotní čakať na legálne prevzatie trónu. Skoro všetci z vyššie uvedených princov boli dosadení na uhorský trón cisárom Manuelom I. V bitkách bojovali medzi sebou nielen uhorské vojská, tiež Byzantínci, najatí žoldnieri a pod. Snahy cisára Manuela I. o vytvorenie únie Byzancie a Uhorska sa prejavili na živote mladého kráľoviča Bela (Forster 1900). Ako jeden zo synov Gejzu II. musel po uzavretí mierovej zmluvy s Byzanciou (1163) odísť ako rukojemník do Konštantinopolu. Tu strávil dlhých 10 rokov života. Po smrti Manuela I. mal byť byzantským cisárom (svadbou s jeho dcérou Máriou). V roku 1169 sa Manuelovi I. narodil syn, tak Bela oženil s antiochijskou princeznou Annou de Chatillon a v roku 1172 mu pomohol získať uhorský trón.

A práve v tomto zvláštnom období sa vyrábali UMM. Či na ich výrobu vplývali aj vonkajšie politické problémy nevieme, hoci podľa jednej z teórií sa UMM razili pre byzantských vojakov. Zdá sa, že vznikli až po skončení politickej anarchie v Uhorsku, asi v roku 1190.

UMM sú zvláštne hlavne kvôli ich výzdobe. Na arabskom type sú skomolené arabské nápisy, na byzantskom dvaja panovníci označení ako kráľ Bela a Štefan a Madona. Arabské nápisy sa vyskytujú ešte na anonymnom denári H 111, ale iba na averze, lebo na reverze sú kríže a guľky. Vyobrazenia z byzantského typu sa v uhorskom mincovníctve už nezopakovali. Je zrejmé, že UMM sú veľmi osobité.

Preto zaujali viacerých uhorských numizmatikov. Sú známe už skoro 200 rokov (Joachim 1761). Už v 18. a 19. storočí sa často nachádzali pri poľných prácach, predpokladala sa ich súvislosť so zaniknutými sídliskami (Jeszenszky 1935–1936, 39). Dosiaľ sa pozná približne 35 prác o problematike UMM. Ich autori sa predovšetkým snažili vyriešiť ústredný problém – kým a z akých dôvodov boli vyrábané. Medzi najdôležitejšie práce patria príspevky L. Réthyho (1911, 70–71), B. Hómana (1916, 239–240), G. Jeszenszkeho (1935–1936, 35–47), L. Huszára (1964, 145–153). Prvé práce väčšinou poznali len mince byzantského typu (Rupp 1841, tab. 8, č. 200–203, tab. 11, č. 323–324; Schoenvisner 1801, tab. 2: 56–57; Weszerle 1911, tab. 17, č. 1–18). Nazvali ich tak podľa výzdoby podobnej na byzantské platidlá, kde sa zvyčajne vyskytuje obraz dvoch stojacich panovníkov, resp. panovníka a niektorého zo svätých. Ale podstatným rozdielom medzi byzantskými a uhorskými peniazmi je fakt, že ani jedna byzantská minca nezobrazuje dvoch sediacich panovníkov. Druhý dôvod prečo bol vytvorený ich názov vznikol preto, lebo popri normálnych plochých UMM sa často nachádzali aj mince razené v miskovitej forme, ako scyphaty. A tie sú typické pre byzantské mincovníctvo. Popri UMM byzantského typu sa v novoveku často nachádzali aj UMM arabského typu. Ale nik ich nespájal dovedna. Viacerí bádatelia uvažovali o fakte, že UMM arabského typu sú originálne arabské, turecké, perzské platidlá, mince chánov Zlatej Hordy Mongolov (Karabacek 1874–1875, 49–57). Takto bol napr. uvedený aj poklad 113 tureckých mincí z Trhovišťa (Nálezy 2, č. 570). Prvým bádateľom, ktorý zistil, že oba typy mincí pochádzajú z jednej produkčnej dielne a sú vlastne uhorskými peniazmi bol až Réthy (1899, č. 98–102).

Prehľad názorov dobre ukazuje ako sa vyvíjali poznatky o týchto minciach. Teória 1. V rokoch 1761–1899 (Rupp 1841; Schoenvisner 1801; Weszerle 1911) boli zaradované do čias Bela IV. a Štefana V. Razili sa kvôli vpádu Tatárov v roku 1241 a zlej politickej a hospodárskej situácii v štáte. Po ich odchode bola celá ekonomika štátu rozvrátená – zničili sa mnohé osídlené oblasti, bane na drahé kovy, časť ľudí zomrela pri vpáde, iní po odchode Tatárov na hladomor (Marsina/Marek 2008). Pretože neboli poruke žiadne zásoby striebra, pristúpilo sa k dočasnému vydávaniu medených mincí. Teória 2. V roku 1899 L. Réthy (1898, 17–20) začal presadzovať nový názor, že mince boli vyrobené v 12. storočí za Štefana IV. (1164). Pre byzantské vojská, ktoré ho z príkazu cisára Manuela I. dosadili na uhorský trón. Časť mincí v Uhorsku zostala, obiehali naďalej a stali sa miestnym obeživom. Jeho názor prebral Hóman (1916, 239–240), ale s výhradou, či je možné, aby sa pre byzantské vojská razili aj mince arabského typu. Réthyho a Hómanove názory sa udržali do roku 1936. Teória 3. V roku 1936 napísal G. Jeszenszky (1935–1936, 35–47) o UMM veľkú štúdiu ktorou priniesol úplne nové riešenie. Negoval teóriu, že sa mince razili za Bela IV. a Štefana V.,

lebo oponoval tézou, že v čase mongolského vpádu mal Štefan len tri roky (narodil sa 1239). Keďže malo ísť o krátkodobu používané mince, nemalo by zmysel uvádzať jeho meno. Zdôraznil, že príliš veľký počet variant razidiel a existencia súdobých napodobenín poukazuje na fakt, že sa razili dlhodobo. Proti teórii o Štefanovi IV. ako vydavateľovi medených mincí oponoval názorom, že Manuel I. by nemohol poskytovať úplatky medenými a bronzovými peniazmi. Tie mali vlastný obeh a teda aj právny zmysel iba v Byzancii (čiastočne na Balkáne), no nie v Uhorsku. Tu boli neznáme a bezcenné. Preto vyhlásil, že keby sa boli do Uhorska doniesli nejaké byzantské platidlá, museli by to byť zlaté solidy. Ďalej uvažoval, že za aký dlhý čas by byzantské mincovne vyrazili toľko medených mincí, akým spôsobom by ich doviezli do Uhorska a či by sa stihli uplatniť za niekoľkomesačnej vlády Štefana IV. v obehu. Je evidentné, že obyvatelia Uhorska by nanútené peniaze po odchode byzantskej armády rýchlo stiahlo z obehu a mince by sa stali len surovinou pre taviace dielne. Naproti tomu ich veľké zastúpenie v ojedinelých nálezoch (väčšinou na sídliskách, výnimočne v hrobách) poukazuje na ich dlhodobý obeh. Ich prítomnosť v pokladoch (bez iných mincí) dokladá, že mali určitú hodnotu. Pretože však väčšina ním známych UMM oboch typov bola z čistej medi, museli mať v čase ich obehu presne určenú nominálnu hodnotu, za ktorú ručil ich vydavateľ – kráľ. Veľkým prínosom Jeszenszského práce je fakt, že ako prvý z odborníkov podrobil dané platidlá všestrannému rozboru. Zaoberal sa azda všetkými podrobnosťami viažucimi sa k týmto minciam – ikonografiou námetov, metrologiou, nálezmi. Z ikonografického hľadiska zistil viaceré skutočnosti. Hoci UMM byzantského typu navonok kopírujú razby byzantských Komnenovcov, je to iba zdanie. Žiadna komnenovská minca nezobrazuje pár sediacich panovníkov. Panna Mária je na byzantských platidlách zobrazovaná len zriedkavo, naproti tomu v rámci Uhorska bola národnou patrónkou (podľa legendy odovzdal jej Uhorské kráľovstvo do ochrany už Štefan I.). Na UMM vidno, že stvárnenie námetov je uhorské – puncovaním, obraz Panny Márie je nekvalitný. Byzantský umelec by ho vyhotovil omnoho dôkladnejšie. Pre byzantské razby je typické, že stred mincí, najmä pri ich miskovitej forme býva veľmi zle vyrazený, lebo obraz reverzu likviduje námet na averze. Naproti tomu u uhorských mincí je celý obraz vždy čisto a jasne vyrazený, a to aj do najmenších detailov, pričom nezáleží či je minca zhotovená v plochej či miskovitej forme. Jeszenszky preto vyhlásil, že UMM nie sú v žiadnom prípade kópie byzantských mincí, ale sú plnoprávne, hoci trochu svojrázne uhorské peniaze. Podobne je tomu aj s UMM arabského typu. Jeszenszky uviedol, že viacerí starší bádatelia síce videli v týchto razbách turecké, arabské a iné platidlá. Ale hoci ich nápisy vychádzajú z pôvodných neeurópskych textov, už ich samotné zobrazenie – výrazná barbarizácia litier, perličkový okraj a prázdnota reverzu mincí sú typické uhorské prvky. Preto ich prestal považovať za kópie stredovekých východoeurópskych či ázijských plati-diel, ale ich zaradil do menového systému Uhorska. Metrologické analýzy taktiež potvrdili, že pre výber predlohy pre váhu a priemer UMM sa nepoužili cudzie vzory, ale sa zohľadnili uhorské metrologické zvyklosti. Zaoberal sa i nápismi na minciach byzantského typu (nápisy na peniazoch arabského typu sú podnes neprelúštené). Poukázal na fakt, že treba hľadať dvojicu oficiálnych panovníkov s menom Belo a Štefan. Vylúčil dvojicu Belo II. – Štefan III./Štefan IV. (chýbalo by meno oficiálneho kráľa Gejzu II.). Dvojicu Belo IV. a Štefan V. považoval pre rok 1241–1242 za politicky nerovnocennú. Navrhol novú dvojicu kráľov. Podľa neho je „Kráľ Belo“ Bela III. a „Kráľ Štefan“ Štefan III., jeden z posledných legálnych kráľov panujúcich pred ním. Poukázal najmä na dlhodobý pobyt mladého Bela na byzantskom cisárskom dvore a jeho úzku zviazanosť s osobou cisára Manuela I. Ich odrazom mohla byť aj produkcia UMM byzantského typu. Naďalej však zostal problém ako interpretovať razby arabského typu. O nich Jeszenszky tvrdil, že je ich treba spojiť s typom byzantským, lebo sa oba typy vyskytujú spoločne v nálezoch a sú vyrobené zhodnou technikou. Pôvod nápisov je podľa neho treba hľadať v zlatých peniazoch – dínároch maursko-španielskych panovníkov z dynastie Almoravidov (1036–1147), najmä v dínároch Yusufa ibn Tasfína. Skonštatoval, že barbarizácia na UMM už dosiahla takú mieru, že ani najvýznamnejší orientalisti 19.–20. stor. už neboli schopní tieto nápisy pretlmočiť (Karabacek 1874–1875, 49–57).

Najväčšiu časť svojej práce Jeszenszky venoval nálezom spomenutých mincí. Popri zmienke, že množstvo nájdených mincí bolo zničených tým, že ich použili ako ozdoby na konské postroje, šaty, na vozy alebo boli roztavené kvôli kovu, spomenul, že pozná celkovo 131 nálezísk (dnes sa pozná 399 ná-lezov – Ujszászi 2010, 146–162). Priestor ich obehu vymedzil lokalitami Nitra, Jäger, Szerencs, Debrecín, Szalacs, Nagyvarad, Murány, Bázias, Kula, Ósztapár, Sükosd, Alsólendva, Sümeg a Ráb (nález Murány je v práci Délmagyarország éremleletei 1907, 30; nález Zagon je v Sabău 1958, 299; nález Sümeg pozná iba Jeszenszky 1935–1936, 39). Nálezy mimo Uhorska nepoznal žiadne. Aj v tomto videl jeden z dôkazov ich uhorskej proveniencie. Je na škodu veci, že podnes nebol vyhotovený podrobnejší prehľad uhorských nálezov UMM, lebo veľa starých nálezov zaniklo. V numizmatickej zbierke Maďarského národného mú-zea v Budapešti je ich asi 1 400 kusov, minimum má ale nálezové okolnosti. Preto sa v dnešnej odbornej

literatúre spomína len málo starých nálezov – Sümeg, Zagon, Murány, atď. Všetky poznatky o UMM sa vytvárajú na základe analýzy nových nálezov objavených za posledných 60 rokov.

Jeszenszky zistil, že oba typy medených mincí obsahujú niekoľko stoviek variant razidiel. Veď len sigiel poznal asi 150 kombinácií. Uviedol, že pozná viaceré súdobé napodobeniny a falzá. Poznal prípady, keď na averze UMM byzantského typu boli skomolené mená panovníkov, dokonca meno jedného z nich bolo aj vynechané. Škoda, že nevieme ktorého, lebo by sme sa dozvedeli, ktorý panovník bol uprednostňovaný. Za významné považoval spoločné nálezy mincí oboch typov, hľadal nálezy medených a strieborných mincí. Konštatoval síce, že takéto nálezy sú veľmi vzácne, ale že sa vraj našli spolu s friesachskými fenigmi a uhorskými anonymnými denármi, čo by podporovalo ich datovanie do konca 12. až 1. polovice 13. storočia (Huszár 1964, 145–153; Jeszenszky 1935–1936, 38, pozn. 8). Bližšie podrobnosti neuviedol, takže nemožno jeho tvrdenie preveriť. V súčasnosti je známy iba jeden nález, kde boli pokope medené a strieborné mince, súbor brakteátov, friesachských denárov a UMM byzantského typu z jaskyne Leontína pri Gombaseku. Svoju štúdiu ukončil názorom, že medené mince treba pokladať za razby Bela III. Z historicko-ekonomického hľadiska vraj tieto razby súvisia s významnými zmenami v živote spomenutého vládca, s jeho zviazanosťou s byzantským prostredím, upozornil na veľký vplyv izmaelitsko-židovských nájomcov uhorských mincovní. V závere poukázal na možnú súvislosť UMM byzantského typu so striebornými denármi Bela III. Huszár č. 60, lebo na averze je ten istý typ nápisov. To pokladá za jeden z dôkazov správnosti zadelenia UMM do čias vlády Bela III.

Názory G. Jeszenszkého prevzali aj iní bádatelia (Huszár 1979, 40–42; Unger 1980; čiastočne Ujszászi 2010), tak s miernymi modifikáciami pretrvávajú podnes.

Na záver treba zhodnotiť čo o týchto pozoruhodných platidlách vieme dnes.

Na averze UMM byzantského typu H 72 sú dvaja sediaci panovníci s kráľovskými insígniami (zemskými jablkami a ľaliovými žezlami). Medzi nimi je čiara. V hornej časti mince je malý rovnoramenný krížik, v dolnej časti znak podobný rímskej číslici tri – III. Po stranách postáv sú texty REX BELA – REX STS (skrátaná forma mena Stephanus) označujúce identifikáciu oboch panovníkov. Obrisy postáv, deliaca čiara, znak III sú zložené z malých guľčiek (do razidla sa vbíjali puncami). Písmená z nápisov sú urobené v zvláštnej forme – ako keby mali tvar pavúčích nôh, vychádzajú z vtedajšieho uncialného písma. Ostatné značky (bodky, trojuholníky, krížiky) sú voľne rozmiestnené na rôznych miestach – pri hlavách panovníkov, pri rukách, pri číslici III. Treba ich považovať za sigly, technické značky používané pri razbe mincí (im sa venovali práce Dimmyésa 1985, 409–430; Huszára 1964, 145–153; Jeszenszkeho 1935–1936, 35–47). Mincový obraz vyplňa celú plochu mince. Na reverze je obraz sediacej sv. Márie držiacej na rukách Ježiška zabaleného v povojníku. V pravej ruke má ľaliovité žezlo. Niekedy býva pod ním malá hviezdička. Pri hlave sú dva malé krížiky a krúžky naznačujúce zopnutie sponou na pleci. Ostatné ozdoby sú na nohách. Časť plochy zaberá nápis + SANCTA MARIA napísaný v unciale. Obrisy postáv sú vytvorené z drobných guľiek. Nie sú známe žiadne sigly, ktoré by sa nachádzali v ploche mince. Obraz mince nevyplňa jej celú plochu.

Dodatky k popisu UMM byzantského typu:

1. Suchodolski v jednom zo svojich článkov (1999, 267–273) uvádza, že viaceré široké brakteáty Fridricha I. Barbarossu (1152–1190), napr. z Frankfurtu a Nordhausenu nesú na jednej strane skoro identický obraz dvoch sediacich panovníkov, aký je aj na averze mincí byzantského typu. Uvedené brakteáty sú datované do posledných desaťročí 12. storočia, ich uhorské imitácie spadajú do čias Bela III.
2. Vyskytujú sa aj ako scyphaty, miskovite prehnuté, najväčší počet bol zistený v pokladoch z Hortu a Bratislavy-Vrakune (Hunka 1986b, 248–249; Huszár 1964, 145–153). Výskumom sa zistilo, že nejde o pôvodne ploché normálne peniaze, ktoré by boli druhotne ohýbané, ale že všetky miskovité mince sa vyrábali špeciálnymi razidlami. Spodné razidlo malo miskovité prehnutie a vrchné k tomu odpovedajúce vyhlbenie.
3. Vo viacerých hromadných nálezoch týchto mincí sa vyskytli aj ich napodobeniny (Hunka 1986b, 248–249). Sú pre ne typické skomolené mená panovníkov, horšie stvárnenie obrazcov a nekvalitný mincový kotúčik. Napodobeniny dokazujú, že UMM byzantského typu boli dlhodobo produkované a museli byť v svojej dobe pomerne hodnotnou menou.
4. Z. Nemeškalová-Jiroudková tvrdí, že znak III je skomoleninou pôvodného arabského textu „Illahia = pre Boha“, ale iní autori sa s jej tvrdeniami nestotožnili (Nemeškalová-Jiroudková 1975, 65).
5. Na hlave kráľov je prvýkrát dosť verne zobrazená kráľovská koruna, aj s retiazkami. Zaujímavé je zobrazenie kráľovského trónu, kde opierky na ruky majú tvar vtáčích hlavičiek. Z iných prameňov sa takéto zobrazenie trónu nepozná. V rámci mincovej ikonografie je to ojedinelý prvok, zachované pečate z 12.–13. storočia poukazujú na iný typ trónu, s levími nohami.

6. Hlavným kovom použitým pri výrobe UMM byzantského typu je čistá meď, v niekoľkých prípadoch možno aj bronz (spektrálne rozbor aj *Ujszászi 2010*, 52). Postriebrené a pozlátené exempláre umiestnené v zbierke Maďarského národného múzea v Budapešti sú dodatočne upravované originály alebo novodobé falzá (výskum autora v rokoch 1987–1993, z celkového počtu cca 1 400 mincí je druhotne upravovaných asi 15 ks). Predpokladám, že sa tak dialo najmä v 17.–19. storočí v snahe dokázať, že aj v Uhorsku sa počas 12.–13. storočia razili veľké strieborné a zlaté mince (ako tomu bolo vo vyspelých obchodných centrách severného Talianska a Francie, snahu po dokázaní starobylosti razby zlatých mincí v Uhorsku vidíme podnes – *Gedai 1991*, 20). Svoju úlohu tu však mohol zohrať aj fakt, že viacerí šľachtici – zberatelia mincí sa snažili „skvalitniť“ stav svojich zbierok a po ich smrti sa postriebrené alebo pozlátené mince dostali do zbierky Národného múzea.
7. Priemerná veľkosť jednotlivých exemplárov je 25 mm, priemerná hmotnosť 2 až 4 g.

Pri prvom variante UMM arabského typu H 73 sú na oboch stranách nerozlúštené kúfické nápisy. Jednu časť z textu tvorí štvorriadkový nápis v strede mince. Zvyšok je umiestnený vo vonkajšom kruhu. Tu sú aj sigly – písmená latinskej, mongolskej a iných abecied (*Dinnyés 1985*, 409–430; *Huszár 1964*, 145–153; 1979, 42, tab. 3; *Jeszenszky 1935–1936*, 45; *Karabacek 1874–1875*, 49–57; *Schulz 1978*, 17–19). Nápisy vyplňajú celú plochu mince. Na reverze je vo vnútornej kružnici trojriadkový text, ktorý pokračuje aj vo vonkajšom kruhu. Nápisy nevyplňajú celú plochu mince, pri okraji je široký voľný pás. Prevažujúcim kovom je meď. Poznajú sa aj mosadzné mince, pomosadené alebo bronzové. Priemerná veľkosť jednotlivých exemplárov je 24 mm, priemerná hmotnosť 1–2 g. Variant 2: na averze aj reverze sú obmeny nápisov ako pri variante 1. Prevažujúcim kovom je meď. Priemerná veľkosť je 24 mm, hmotnosť 1 až 2 g. Huszár ich uvádza pod číslom 73a.

Dodatok k medeným minciam arabského typu:

1. Mince sú známe len v normálnej, plochej forme.
2. Postriebrené a pozlátené kusy uložené hlavne v zbierke Maďarského národného múzea v Budapešti, z ktorých jeden je zverejnený aj v Réthyho Corpuse (*Réthy 1898*, 102, je pozlátený, má váhu 1,28 g, čo je údajne hmotnosť tretiny byzantského solidu, triensu sú len novodobé úpravy originálnych mincí).
3. Z nálezov na hrade Bene pri Gyongyösi v Maďarsku (*Szabó 1989*, 163–169) a zo zbierok múzeí (Národného v Budapešti, Trenčianskeho v Trenčíne) sú známe exempláre, kde mincu tvorí len vyrezaný stred.

Vzhľadom na malý počet takto upravených platidiel nemožno určiť, či dokladajú renovatio monetae (výmenu starých mincí za nové, podobne ako u mincí Šalamúna a Ondreja I.), alebo pokus vytvoriť novú mincovú jednotku – polovicu, tretinu, štvrtinu z pôvodnej hodnoty. Pri tejto príležitosti treba poukázať na podobné osekávanie, kúskovanie a rozrezávanie originálov veľkých byzantských medených mincí križiakmi na prelome 12.–13. storočia. Väčšinou sa vyrezal len stred mince kde boli portréty panovníkov, obraz panovníka a božstva, resp. ich mená. Pôvodný peniaz mal veľakrát príliš veľkú hodnotu, s ktorou sa ťažko vyjadrovali skutočné ceny tovarov a poplatkov. Preto sa pri platbe veľké kusy dopĺňali malými odrezkami (*Metcalf 1965*; *Metcalf 1973*, 144–172). Odrezky však mali svoju finančnú hodnotu, tak obiehali naďalej samostatne a dostávali sa do pokladov (Bulharsko, Rumunsko, na Slovensku nález minimálne 100 kusov odrezkov z Oravy).

K problému interpretácie medených mincí byzantského a arabského typu možno dodať nasledujúce informácie. Dnes sú známe ich nálezy mimo územia Uhorska. Z Moravy sú tri mince byzantského typu, z Kudlovíc a Uherského Brodu (*Nemeškalová-Jiroudková 1975*, 67–68; *Sejbal 1959*, 14–17), z Poľska sa jedna objavila v Krakove na Waweli (*Kubiak 1971*, 22–29). Zopár nálezov sa pozná z Bulharska (sú nepublikované, podľa ústnej informácie J. Jordanova sa do roku 1984 na piatich lokalitách získalo asi 20 mincí), Juhoslávie (*Metcalf 1965*, 132–135) a európskej časti Ruska (*Dobrovol'skij/Potin 1971*, 120). Z Čiech je jeden kus z Prahy, z Nemecka ďalší nájdený v Bavorsku, v Pasove. Ten je predbežne najvzdialenejším nálezom takýchto mincí. Významný je poklad mincí arabského typu z Viedne (*Schulz 1978*, 17–19). Dosiaľ neboli hlásené UMM zo zvyšku západnej Európy, z ázijskej časti bývalej Byzancie, vzdialenejších priestorov Ruska. Nie je známy ani jeden poklad týchto mincí s medenými platidlami Komnenovcov. Stovky nálezov byzantských platidiel z Balkánu obsahujú vždy len byzantské mince. Zdá sa, ako keby sa oba druhy medených mincí, uhorské aj byzantské, v rámci svojho obehu navzájom obchádzali, lebo každý druh obiehal v inom geografickom priestore. A to by sa určite nestalo, keby boli UMM určené pre byzantských vojakov ako si myslel Réthy.

Medené mince Bela III. a IV. sú jednými z najčastejšie sa vyskytujúcich včasnouhorských mincí. Sú objavované pri archeologických výskumoch zaniknutých sídlisk a pohrebísk (staršie slovenské nálezy analyzovala *Kraskovská* 1982, 1–2). Vo väčšine prípadov sa objaví jediná minca, nie sú zistené väčšie rozdiely v počtoch mincí byzantského a arabského typu. Zopár ráz sa zistilo aj viac mincí pospolu (na lokalite Nitra-Chrenová – 3, Beluša a Svodov po 2), ale neboli to pozostatky rozptýleného pokladu, skôr stratené menšie finančné hotovosti. Pozná sa 15–20 pokladov takýchto mincí, u publikovaných sú známe aj ich počty: Hort – 1061 ks, Trhovište – 112, Bratislava-Vrakuňa – 157, Abony – 60, Viedeň – 58, Štúrovo približne 300.

Na presnejšie datovanie uhorských medených mincí možno použiť viacero indícií:

- a) Kombináciu mien Bela a Štefan. Súhlasím s názorom, že sú skratky mien kráľov Bela III. a posledného zákonitého panovníka pred ním Štefana III. Je možné, že aj znak III umiestnený v dolnej časti mincí byzantského typu naznačuje túto skutočnosť. To značí, že ich začali vyrábať za vlády Bela III. Ako najpravdepodobnejší sa javí rok 1190, čas 3. krížovej výpravy, kedy tisíce križiakov prechádzali Uhorskom. S vodcami výpravy nemeckým cisárom Fridrichom I. Barbarossom, anglickým kráľom Richardom Levie Srdce a ďalšími sa Bela III. poznal, len sám sa jej nezúčastnil, lebo v nej tušil možnosť napadnutia Byzancie. Asi aj Madona na reverze UMM byzantského typu dokladá, že to bolo v tomto čase.
- b) Analýzu moravských a niektorých maďarských nálezov. Mince z Kudlovíc a Uherského Brodu (*Nemeškalová-Jiroudková* 1975, 67–68) sú prevrtnané. To značí, že stratili platobnú funkciu, stali sa ozdobou. Usudzuje sa, že na Moravu sa dostali v roku 1252, keď v okolí plienili kumánske vojská (*Sejbal* 1959, 14–17). Aj na pohrebisku Jasov v Négyszallási (hroby 64, 86, 174), kde hlavným obdobím pochovávaní bola 2. polovica 14. a začiatok 15. storočia, tvorili tri mince byzantského typu a ostatný archeologický materiál najstarší horizont nálezov (*Selmeczi* 1992). Autor výskumu ho datuje do 1. polovice 13. storočia. Pretože aj tu boli viacnásobne prevrtnané, neslúžili ako obeživo, ale len ako ozdoba šiat. Keby sa UMM razili po odchode Tatárov, po roku 1242, nemohli by do roku 1252 upadnúť medzi obyvateľstvom do zabudnutia. Príklad nálezov z Kudlovíc, Uherského Brodu a Négyszallási však ukazuje, že v 1. polovici 13. storočia už strácajú funkciu obeživa, neraz sa stali výzdobou a amuletom. Výnimočným nálezom je súbor mincí z jaskyne Ľudmila/Leontína pri Slaveci na Gemeri (*Soják* 2008, 149–156). V jaskyni slúžiacej ako útočisko ľudí po porážke uhorského vojska Mongolmi a Tatármi v bitke pri Slanej v roku 1241 sa našli viaceré typy mincí – denár Ondreja II. z rokov 1205–1235, brakteát a medená minca byzantského typu Bela III. a IV. z rokov 1190–1240, friesachský fenig korutánskeho vládcu Bernharda z rokov 1202–1256. Ukrytie uvedenej medenej mince musí súvisieť s rokom 1241. Je viac ako pravdepodobné, že práve tatársky vpád urýchlil zánik veľmi populárnych UMM, lebo Bela IV. pri svojom návrate do Uhorska musel do obeživa zaviesť čo najkvalitnejšie strieborné mince, aby obnovil dôveru v používanie peňazí.

Typická doba obehu strieborných včasnostredovekých mincí v 11.–12. storočí v Uhorsku bola asi 20–25 rokov po ich vyrobení. V nejednom prípade sa potom staré peniaze uschovali ako domáca finančná hotovosť, hoci boli podľa platných nariadení v rámci povinnosti *renovatio monetae* úradne neplatné. Dobe razby UMM po roku 1242 odporuje aj skutočnosť, že žiadna stredoveká mincovňa nebola schopná počas približne 10 rokov vyprodukovať také veľké množstvo peňazí, aké dnes poznáme. Veď použité sigly, ako aj podrobnejšie analýzy týchto mincí svedčia o tom, že pri ich výrobe sa muselo použiť niekoľko tisíc razidiel. Čiže ich muselo byť v obehu súčasne niekoľko miliónov. Maďarskí bádatelia uznávajú do roku 1255 iba existenciu jedinej mincovne – v Ostrihome. Pri reálnom odhade 5–6 mincovní, ktoré by produkciou zaistovali obeh mincí v súdobom Uhorsku, by tieto neboli schopné počas niekoľkých rokov vyraziť spomenuté kvantá medených peňazí. Domnievam sa, že razba uhorských medených mincí bola časovo rozsiahla. Začala koncom vlády Bela III. (1190) a pretože ich obyvatelia prijali, ich výroba pokračovala naďalej. Pravdepodobne sa razili aj za Imricha, Ondreja II. a v prvých rokoch vlády Bela IV. (až do roku 1240).

Nálezy týchto mincí možno rozdeliť do troch skupín. V prvej, žiaľ najpočetnejšej skupine sú mince náhodou nájdené pri prácach na poli, v záhradách a lese. Ak sa pri minciach zistili iné doklady ľudskej činnosti, zvyšky obydli a predmety materiálnej kultúry stredovekého človeka, nie sú chronologicky totožné s možným datovaním mincí. Zo Slovenska sú to desiatky nálezísk. V druhej skupine sú mince väčšinou získané archeologickými výskumami zaniknutých sídlisk a pohrebísk. Pravda, vrstvy, v ktorých sa mince objavili, nemožno chronologicky zaradiť iba do konca 12. storočia, ale aj do začiatku či dokonca 2. polovice 13. storočia. Datovanie nájdených mincí a ostatných artefaktov je rozdielne, v rozpätí 30–50 rokov od predpokladaného

času výroby mincí. Preto nemožno jednoznačne povedať, či daná razba bola pôvodne súčasťou niektorého objektu zo sídliska a hrobu z cintorína, alebo sem bola prinesená dávno po zániku vlastného osídlenia. V tretej skupine je len zopár nálezov. Sú to takisto mince z archeologicky skúmaných sídliskových vrstiev. Datovanie mincí je totožné s datovaním ostatných nájdených predmetov. Na Slovensku sa vyskytol taký prípad iba z Bratislavy a Banskej Štiavnice, v Maďarsku sa podobný jav zaznamenal pri výskume hradu Bene pri meste Gyöngyös (Szabó 1990, 165). Vo všetkých troch prípadoch sa získali mince zistené v kultúrnej vrstve datovanej pred rok 1200. V rámci tejto skupiny treba priblížiť najmä súbor mincí z Bratislavy (súhrnne pozri Hunka 1993, 195–198). Počas výskumov rôznych častí historického stredu mesta – Hlavné nám., Diebrovo nám., výskum kostola františkánov sa našlo minimálne 7 strieborných a medených mincí. Boli tu tri UMM byzantského typu, anonymný denár H 92, 4 strieborné viedenské fenigy Otakara IV. (1164–1192) – typ Koch 1994 č. 67 a 72, Leopolda V. (1177–1194) – typ Koch č. 29 a Leopolda VI. (1210–1230). Všetky mince okrem fenigu Leopolda VI. pochádzali z vrstvy chronologicky datovanej archeologickým materiálom do obdobia pred 1200. Mince z Bratislavy sú jedným z mála nálezov, ktoré sú presnejšie datované a to ešte do predpokladaného obdobia produkcie uhorských medených mincí. Podobný prípad je aj z hradu Bene. Pri jeho výskume sa vo vrstve nepresahujúcej rok 1200 (podľa vedúceho výskumu J. Szabóa) našla minca byzantského typu a vyrezaný stred z mince arabského typu. Daný exemplár predstavoval asi menšiu nominálnu jednotku k týmto minciam, možno ich tretinu alebo štvrtinu.

- c) Mince museli obiehať pomerne dlhú dobu, lebo existuje niekoľko desiatok sigiel – celá latinská abeceda, časť gréckej, mongolskej(?) a veľa neidentifikovaných obrazcov. Sú známe stovky variant základných vyobrazení. Aj napriek dôkladnému publikovaniu viacerých hromadných nálezov (z Hortu, Viedne, Abonyu u posledných dvoch lokalít aj s fotografiami) iba v náleze z Hortu sa vyskytlo 256 rovnakých mincí vyrazených jedným razidlom, pritom poklad obsahoval 1061 mincí. Aj v náleze Bratislava-Vrakuňa zo 157 kusov mincí boli len 4 rovnaké. V hortskom aj vo vrakuňskom náleze sa vyskytli napodobeniny mincí byzantského typu. Jedna zbarbarizovaná minca arabského typu bola v súbore z Trhovišťa.
- d) V rámci mincí arabského typu bol námet prevzatý z originálnych textov umiestnených na almoravidských dínároch Yusufa ibn Tasfína (480–500 AH = 1087–1106 AD). Treba prirábať určitý čas na napodobňovanie týchto mincí v španielskom prostredí, potom na ich prienik do západnej Európy. Až potom sa mohlo uskutočniť ich imitovanie v Uhorsku. Almoravidskí panovníci mali vytvorený pevný systém zlatých (dínáre), strieborných (dirhemy) a bronzových, resp. medených platidiel (fals, falus). Originálne almoravidské medené peniaze však boli omnoho menšie ako mince arabského typu. Je zrejmé, že pri výrobe UMM sa za vzor zobrali almoravidské dínáre. V procese zavedenia medených mincí v Uhorsku mohla mať rozhodujúci podiel skutočnosť, že uvedené dínáre sa veľmi rýchlo rozšírili do viacerých častí západnej Európy, Španielska, Portugalska, Talianska a Francie. Časť sa dokonca našla v európskej časti Ruska (Dobrovol'skij/Potin 1971, 123–124). Stalo sa tak kvôli ich kvalite, tiež kvôli faktu, že sa v danom čase v západnej a strednej Európe nerazili iné zlaté mince. Viacerí kresťanskí panovníci Pyrenejského polostrova tieto dínáre hojne imitovali. Do svojich napodobení ale nedali toľko zlata ako tomu bolo u originálov. Podľa doterajších vedomostí imitovanie dínárov nastalo okolo roku 1087, pokračovalo do 13. storočia. Takto vzniknuté platidlá sa začali nazývať marabotino (marabotin, Fengler/Gierow/Unger 1982, 269–270). Spočiatku sa imitácie razili len v zlate, od 13. storočia aj z billonu (zmesi medi a striebra), ich názov sa zmenil na maravedí. Kultúra Maurov mala v Španielsku ďalekosiahly ohlas, lebo viacerí kresťanskí španielski panovníci, napr. Alfonz VIII. kastílsky (1158–1214) a Alfonz X. z Leónu a Kastílie (1252–1284) razili vlastné mince s kúfickými nápismi (Cayon/Castan 1983, 136–143; Caston 1933, 33–43). Ešte väčšie kontakty však vidno v prostredí Normanov žijúcich na Sicílii. Tu sa od 10. do 12. storočia (od Gisulfa I. 946–977, cez Ruggiera II. 1105–1154, Guglielma II., 1166–1189 po Tancreda 1189–1194) razili zlaté mince zvané tari s kúfickými nápismi (Capelli 1972, čísla 20, 53–60, 62, 107–109, 120–121, 218, 228; Corpvs nvmmorvm Italicorvm 18, 1939, tab. 1: 2, 4, 6–17, tab. 19: 5–11, 15–16, tab. 21: 14, 19). V nejednom prípade tak vznikla hybridná razba, keď na jednej strane boli nápisy v latinke, na druhej v kúfickom písme.

Nemožno však zabudnúť ani na viacero iných skutočností. Jednou z nich je geografické postavenie Uhorska na hranici dvoch sfér politických, obchodných a hospodárskych vplyvov, Francúzska, Nemecka a západnej Európy, naproti tomu Byzancie. Od smrti Manuela I. sa byzantsko-uhorské kontakty zmenili,

lebo Uhorsko sa konečne vymanilo z priamej politickej závislosti. Isté reminiscencie však zostali. Práve obdobie vlády Bela III. bolo časom stretnutia dvoch veľkých civilizácií. Bolo to počas 3. krížovej výpravy (1189–1190), keď západní križiaci tiahli z Regensburgu cez Devínsku bránu a Bratislavu do Ostrihomu a popri Dunaji do Bulharska a Byzancie. Odtiaľ smerovali do Svätej zeme. V rámci dohôd o prechode križakov sa vybavovali politické, hospodárske, kultúrne a spoločenské záležitosti. Stretnutie najvýznamnejších politických predstaviteľov vtedajšej Európy, vodcu výpravy nemeckého cisára Fridricha I. Barbarossu, anglického kráľa Richarda I. Levie srdce, francúzskeho kráľa Filipa II. Augusta s uhorským panovníkom Belom III. muselo mať ďalekosiahly vplyv na celkovú úroveň osobných a spoločenských kontaktov. Belo III. už bol dynasticky spriaznený s viacerými poprednými panovníkmi, veď v roku 1169 si vzal za manželku princeznú Antiochie Annu de Chatillon. Po jej smrti sa oženil po druhýkrát. Za manželku si vybral sestru francúzskeho kráľa Filipa II. Augusta a vdovu po synovi anglického kráľa Henricha II. – Margitu.

Je pravdepodobné, že Belo III. chcel zavedením UMM byzantského a arabského typu do uhorského peňažného hospodárstva uskutočniť rozsiahlu ekonomickú reformu plánovanú na dlhšie obdobie. Prostredníctvom sicílskych Normanov(?) imitoval marabotiny almoravidských panovníkov, napodobňujúc tak v západných oblastiach známu a prijímanú mincu. Prečo ich imitoval v medi, neviem zodpovedať. Možno práve vtedy nemal dostatočné zásoby zlata, alebo ho inšpirovali neskoršie maravedíny razené z billonu. Možno tu svoju úlohu zohrali už spomínaní izmaelitsko-židovskí nájomcovia mincovní. Z byzantského prostredia zase prevzal imitácie byzantských solidov, medených či bronzových scyphatov z 11.–12. storočia, pravda na uhorské platidlá sa použili typické uhorské námety. Či imitácie nemeckých veľkých brakteátov Fridricha I. Barbarossu. Ako mincový kov sa vybrala meď. Je pravdepodobné, že mince sa po nejakej dobe ujali, zdomácnili a považovali sa za plnohodnotné platidlo. Aký bol hodnotový pomer medzi jednotlivými razbami? Pretože historické záznamy o týchto razbách mlčia, je nutné vychádzať z nálezov mincí. Zistilo sa, že peniaze byzantského typu vážia približne dvakrát toľko ako arabského typu. Pretože minca z hradu Bene – vyrezaný stred z peniazia arabského typu nebola dosiaľ odborne publikovaná, nie je známa jej hmotnosť. Usudzujem, že by mohla tvoriť tretinu, štvrtinu pôvodnej razby. Vznikla by tak sústava, že minca byzantského typu sa mohla rovnať 2 minciam arabského typu a 4–6 výsekom z mincí arabského typu. Je otázne akým spôsobom sa mohol na systém medených mincí napojiť systém strieborných mincí – napr. denár Bela III. H 60 (ktorý má rovnaký typ nápisu na averze ako mince byzantského typu). Nevieme či denáre tvorili vyššiu násobnú jednotku k medeným platidlám, alebo sa im len rovnali. Takisto nevieme presne zodpovedať na otázku aký dlhý bol čas obehu uhorských medených mincí. Niektoré nálezy poukazujú na ich ukrývanie do zeme už koncom 12. storočia, iné počas vpádu Tatárov (1241–1242). Je isté, že už v polovici 13. storočia museli byť čiastočne neznáme a postupne sa stávali šperkmi a talizmanmi. Či chcel Belo III. neskôr nechať raziť uhorské medené mince aj v zlate nemožno jednoznačne povedať. Je pravdepodobné, že medené peniaze boli v rámci bežného trhu výhodnejšie ako platidlá s vysokým obsahom drahých kovov. Domnievam sa, že Belo III. ako jeden z najbohatších mužov vtedajšej Európy, veď mal len z mincovania zisk 60 000 hrivien striebra a celkový ročný dôchodok 166 000 hrivien striebra (Hóman 1916, 429–430) si mohol dovoliť vydávať medené mince aj v zlate. Ale pre potreby bežných ľudí by boli len málo použiteľné. Preto usúdil, že bude rozumnejšie, keď sa dané mince budú raziť iba v medi, bude sa dať nimi platiť na ktoromkoľvek trhu a preto ich bude nutné produkovať dlhšiu dobu čo mu na druhej strane prinášalo nie zanedbateľný zisk z razby mincí. O niečo vyššími nominálmi na trhu boli asi strieborné mince a to na obchody počas trhov stačilo.

3.7 Razba brakteátov, poklad mincí z Rišňoviec

V numizmatickej zbierke Historického múzea SNM v Bratislave je uložený poklad 2436 strieborných uhorských brakteátov nájdený v roku 1941 v Rišňovciach pri Nitre. Zverejnila ho L. Kraskovská (1950, 185; *Nálezy* 2, č. 52 a 60). Tento súbor predstavuje významný príspevok k štúdiu hospodárskych pomerov na území západného Slovenska koncom 12. a v 2. polovici 13. storočia. V ostatných prácach bol zhodnotený všeobecne (Hlinka 1989, 155–156; Hlinka 1990, 278, 285).

Dôležitosť mincového súboru z Rišňoviec spočíva vo viacerých faktoch:

1. Je najväčším súborom mincí Arpádovcov na Slovensku;
2. Patrí k najpočetnejším nálezom uhorských brakteátov na Slovensku, lebo menší súbor z Malinovca, kde sa nachádzali aj tieto mince, sa do súčasnosti nezachoval (Kraskovská 1989, 254–258; *Nálezy* 2, č. 71). Aj v rámci bývalého Uhorska je druhým najväčším komplexom týchto mincí.

3. Má netypické zloženie – 2435 brakteátov a viedenský fenig či jeho uhorskú napodobeninu. Maďarské a poľské brakteátové nálezy (tab. 2) majú úplne inú skladbu, sú v nich brakteáty a niekoľko sto kusov rakúskych, nemeckých a talianskych mincí.
4. Súbor z Rišňoviec výraznejšie poukazuje na hospodárske pomery na území Slovenska počas 12. a polovice 13. storočia ako iné nálezy. Obsahuje len uhorské razby, vlastnil ho člen domácej spoločnosti. Ukazuje sa, že maďarské a poľské nálezy boli majetkami cudzích, neuhorských šľachticov, napr. križiakov.

Nálezové okolnosti

Súbor mincí z Rišňoviec našiel v lete 1941 Jozef Antoška a jeho sluha Dominik Šturma. Pri obrábaní poľa v polohe Fizardov/Füz erdő pluhom poškodili hlinený hrniec, v ktorom bol pôvodne uložený. Nádoba je z kvalitne vypálenej šedo-hnedej hlíny s prímiesou drobných kamienkov. Hrúbka stien je 6 mm; priemer ústia bol cca 60 mm, priemer dna 95 mm. Predpokladaná výška cca 100 mm. 2435 brakteátov určila Kraskovská ako razby Bela IV. (1235–1270), typov Réthy (1899), č. 271 (1267 ks), č. 279 (205), č. 280 (963). Podľa Huszára (1979) sú to mince Bela III. a Bela IV. (1235–1270) typov H 191, 199, 200. Viedenský fenig určila Kraskovská ako dolnorakúsky fenig Přemysla Otakara II. (1253–1278) typ *Fiala* (1895), tab. 35, č. 14. B. Koch zaraďuje tento typ rakúskych mincí k rokom 1230–1250. Pozná aj ich uhorské napodobeniny (Koch 1983, č. 129; 1994, č. B 131, tab. 24, č. HK 16 a MK1, tab. 25, č. 29). Kraskovská uvádza, že všetky mince boli dobre zachované. Nespomína, že by časť z nich chýbala. Datovala ho do čias Bela IV., do polovice 13. storočia. K týmto informáciám treba dodať, že v roku 1941 pri oraní poľa našli neznámi nálezcovia na tomto nálezisku ďalších 5 mincí, boli darované do zbierky SNM v Martine (Šik 1941, 12–13; *Nálezy* 2, č. 60; *Hlinka* 1989, 160 – ich považuje za ďalší hromadný nález). Tieto sú nezvestné. Podľa popisu J. Šikuru to boli typy H 191 (2), H 199 (2), H 200 (1). Jednoznačne ide o zvyšok nálezu rozľahaného pri orbe.

Brakteáty na území strednej Európy

Ako brakteáty sa označujú strieborné mince a zlaté zdobené pliešky s jednostrannou razbou a jedno- až viacnásobnou profiláciou povrchu mincového kotúčika. Stredovek tento termín nepoznal, používali sa označenia Pfennige, hole penninghe, denarii, nummi. Až v polovici 17. storočia napísal neznámy kronikár o minciach objavených v stene kláštora vo Walkenried (Nemecko, Harz), že sú to nummos bracteatos = tenké peniažteky (Fengler/Gierow/Unger 1982, 60; Kluge 1984, 5). Pojem sa používa podnes. Ako zlaté brakteáty sú označované medaily a ozdobné pliešky z obdobia sťahovania národov v Škandinávii. Strieborné brakteáty, už ako mince, sú známe zo strednej Európy z 12.–13. storočia. Strieborné-medené brakteáty, ako mince, obiehali v 14.–18. storočí v Nemecku, Švajčiarsku, Škandinávii.

Brakteáty boli spočiatku pre vedcov nezaujímavé, sledovali sa antické platidlá. Oceňovala sa ale ich vysoká umelecká kvalita. Až od konca 19. storočia a v 1. polovici 20. storočia im bádatelia začali venovať pozornosť, v rámci štúdia národných menových sústav. Najprv v Nemecku, potom v Čechách, Poľsku, Morave, Sliezske, nakoniec sa analyzovali aj uhorské brakteáty. Ich výskum dokázal, že brakteáty neboli úpadkovou menou, ale boli odrazom vynikajúcich hospodárskych opatrení, ktoré sa vo feudálnej spoločnosti uskutočnili koncom 12. a v 1. polovici 13. storočia. Veď kvalita brakteátov neraz prevýšila akosť denárov a obolov z predchádzajúcich období. Brakteáty mali mnohé technické a umelecké prednosti. Išlo o ľahšiu razbu, dokonalejší vzhľad, ľahšiu expedíciu a používanie v obchode, možnosť vytvárať jednoduchou metódou násobky či podiely razieb, atď. Z umeleckých predností treba spomenúť perfektné výtvarné spracovanie, realizáciu nových, omnoho zložitejších a realistickejších námetov. Nové chápanie brakteátov sa odrazilo aj v skutočnosti, že z denárového obdobia sa vyčlenila posledná etapa jeho vývoja a nový úsek peňažných dejín bol nazvaný obdobím používania brakteátových mincí.

Príčiny vzniku brakteátov

Vznik brakteátov ako úplne novej formy stredovekých mincí, podnietila nepriaznivá situácia, ktorá v polovici 12. storočia nastala v stredoeurópskych ekonomikách, najmä v Čechách, Poľsku, Uhorsku. V 12. storočí tu obiehali desaťtisíce drobných mincí, úradne nazývaných denármi, hoci mali parametre poldenárov. Nízkou akosťou nemohli konkurovať kvalitnejším rakúskym, talianskym a nemeckým pla-

tidlám, preto slúžili ako lokálne obeživo. Ťažko stačili uspokojiť potreby jednotlivých národných hospodárstiev. Navyše tieto nekvalitné mince podliehali každoročnej výmene (*renovatio monetae*), čím sa stále znižovala ich akosť. Obchodníci nedôverujúci kráľovským platidlám radšej využívali platby pomocou nerazených drahých kovov vo forme prútov, hrívien a platby naturáliami. V rámci mincí radšej používali pri medzinárodných transakciách cudzie, hlavne rakúske peniaze, než domáce. Znižovanie kvality kráľovských mincí však nemohlo pokračovať donekonečna. Ak bolo v minciach priveľa medi, ťažko sa razil obraz na mincové kotúčky, lebo boli tvrdé. Úlohu tu zohrával aj priemer mincí, resp. ich hrúbka. Pri veľmi tenkom kotúčku sa obraz averzu prerážal na reverz, razba bola nečitateľná, budila dojem ako by ju vyrobili vo falošnej mincovej dielni (napr. uhorské denáre zo začiatku 12. storočia kde nápis *Ladislavs rex* nevidno). Kráľ si uvedomoval, že takéto mince by ľudia neprijali. Preto jeho finančníci vymysleli jednostranné razby. A to už bol prvý krok k výrobe brakteátov.

Mnohé nedostatky výroby mincí v 12. storočí vyriešilo zavedenie razby peňazí brakteátovou technikou. Tenký mincový kotúčik bol spevnený s pomocou viacnásobného zvlňenia, vytvorila sa jeho profilácia. Malo ozdobný význam, technické a ekonomické prednosti: a) mince sa pri razbe „nezlepovali“, tak sa skvalitnila ich vonkajšia stránka. b) rovnaká profilácia a motív mincí umožnil klásť viacero platidiel na seba, tým vznikli ich vyššie násobky (neskôr spájané prelamovaním okrajov do tvaru trojuholníkov známe z českých nálezov), či nosené ako určitý presne odpočítaný obnos v brakteátových schránkach (v Sasku, Meissene a pod.). c) pevnejší pliešok mincí umožňoval ich dlhodobejší obeh; v prípade potreby sa mohla kedykoľvek časť mince odstihnúť, čím sa vytvoril podiel z jej ceny. Vzájomná prerazba oboch strán mincí sa odstránila zavedením jednostrannej razby. Odborníci sa zhodujú v tom, že bolo možné vyraziť 2–5 mincí naraz, čo výrazne zvýšilo produkciu vtedajších mincovní. Princíp razby spočíval v nahradení vrchného razidla brakteátovým puzdrom (bez vytvoreného negatívneho obrazu mince), vystlaného mäkkým materiálom (koža, plš, resp. aj olovo). Ďalším výrazným prínosom výroby brakteátov bolo zlepšenie akosti mincových kotúčikov. Mincová zmes nemohla byť príliš tvrdá, inak by bol obraz nezreteľný a pri jednom údere by sa vyrazilo len málo vyhovujúcich mincí. Preto sa zmenšila hmotnosť mincových kotúčikov, niekedy až na polovicu, tretinu váhy starších denárov. Ale prímes obsahovala vyše 60 % čistého striebra, kvalitou sa vyrovnala, alebo aj prevýšila akosť denárov a fenigov. Nové platidlá viac vyhovovali zmeneným hospodárskym pomeroch v 2. polovici 12. a na začiatku 13. storočia. Mince boli akostne takmer rovnaké, tak platili v širšom geografickom regióne. Dali sa tvoriť diely a násobky jednotlivých nominálov, čo takisto podnietilo lepšie vyjadrenie skutočnej ceny tovarov, poplatkov v rámci renty. V neposlednom rade významným prínosom brakteátovej razby bol aj rozvoj mincovej ikonografie, kde sa prejavili najlepší umelci neskororománskeho a včasnogotického umeleckého štýlu; zväčšil sa počet prezentovaných výjavov a námetov.

Rozšírenie brakteátových mincí

Podľa dnešných bádání sa za miesto vzniku brakteátov považuje meissenská marka, kde sa objavujú ako plne vyzretá forma mincí pred rokom 1130. Stali sa obľúbené a všade prijímané, rozšírili sa cez Durýnsko (Erfurt, Nordhausen), severný Harz (Magdeburg, Halberstadt) do Sasku a okolitých geografických oblastí (Čechy, Poľsko, Pomoransko). V Nemecku nastal rozkvet brakteátov v rokoch 1130–1150 (obdobie brakteátov pekného štýlu), ich postupný zánik okolo roku 1220 (*Kluge 1984*). V niektorých častiach Nemecka sa brakteátovým spôsobom razili drobné mince do 15. storočia. V Čechách sa brakteáty objavujú v súvislosti s kolonizáciou severných a severozápadných oblastí nemeckými osadníkmi, baníkmi a remeselníkmi. K zavedeniu tejto meny došlo za Přemysla Otakara I. (1192–1230), v súvislosti s peňažnou reformou okolo roku 1210, imitovali sa meissenské brakteáty veľkého priemeru (27–42 mm). Od polovice 60-tych rokov 13. storočia za Přemysla Otakara II. (1253–1278) sa pod vplyvom švábsko-brunšvického obchodu zaviedli brakteáty stredného priemeru 17–30 mm (*Skalský 1929*, 29, 31–32, 34–35; 1936, 1, 27; *Sejbal 1976*, 59). Kým prvé české brakteáty niesli podľa nemeckých vzorov obraz sediaceho korunovaného panovníka s mečom, žezlom a inými insígniami, na brakteátoch stredného priemeru sa plne odráža umelecká rozmanitosť vtedajšej doby. Objavujú sa nové ikonografické námety – rytierska a náboženská tematika, zvieracie a ľudské postavy, či ich časti zobrazené reálne aj fantasticky, architektúra, rastlinné a iné ozdobné motívy. Obdobie zániku brakteátovej meny súvisí v Čechách so začiatkom razby pražských grošov v novozaloženej kutnohorskej mincovni od júla roku 1300. Týmto hospodárskym opatrením brakteáty stratili pôvodný technický a ekonomický význam, vznikli nové typy hodnotnejších mincí, vytvoril sa nový systém peňazí a prestali sa raziť. Situácia na

Morave bola podľa súčasných vedomostí čiastočne iná (Sejbal 1976, 55–64). Kríza moravského mincovníctva vrcholila koncom 12. storočia, bola zapríčinená výrazným zhoršením kvality mincí. Prejavila sa v nechote obyvateľstva prijímať nekvalitné peniaze a v platení nerazeným drahým kovom. Situáciu ešte zhoršilo prenikanie rakúskych viedenských fenigov, lebo mali oveľa lepšie metrologické parametre ako súdobé moravské peniaze. Rakúske peniaze prenikali na Moravu s medzinárodným obchodom a počas kolonizácie juhomoravských, banícky zaujímavých lokalít cudzími prisťahovalcami. Tí si do novej vlasti prinášali vlastné peniaze a vyžadovali ich pri obchodných transakciách. Prvým opatrením moravskej strany bolo zavedenie denárov fenigového typu (podľa rakúskeho vzoru), ktoré sa razili do roku 1253. Potom sa zaviedli brakteáty. Ich razba vyplňa skoro celú dobu vlády Přemysla Otakara II. Predpokladá sa, že ich masová výroba na Morave končí okolo roku 1270, s doznievaním do roku 1300. Na rozdiel od Čiech sa na Morave nevyrábali veľké brakteáty, iba malé s priemerom 17–19 mm, v rokoch 1253–1278. Tiež stredné 17–22,5 mm. Aj tu je zánik brakteátov spojený s centralizáciou všetkých mincovní do Kutnej Hory a s výrobou nových grošov od roku 1300. Moravská numizmatika pozná desiatky typov brakteátov s rôznymi námetmi. Dominantné sú panovnícke, heraldické, rytierske a náboženské symboly a obrazy. Rakúsko klasické brakteáty nepoznalo, lebo kvalitné a ťažké viedenské fenigy dokázali odolávať akýmkoľvek nepriaznivým vonkajším ekonomickým vplyvom. Naopak, samo ovplyvňovalo ekonomický vývoj cudzích, geograficky blízkych mincovných sústav (juhozápadná Morava, západné Uhorsko; Sejbal 1976, 59). Jedinou výnimkou je obdobie polovice 13. storočia, kedy sa z podnetu vtedajšieho spoločného česko-moravsko-rakúskeho panovníka Přemysla Ottakara II. na krátky čas zaviedla v Štajersku razba brakteátov. Ako ukazujú výsledky novších prác poľských a sliezskych bádateľov (Kalkowski 1981, 61–79, 88–89; Kopicki 1974), počiatky razby brakteátov v tomto regióne súvisia s obdobím Meška III. (1173–1202). Aj tu vznik nových mincí podnietili známe dôvody: a) čoraz horšia domáca denárová mena a dopyt po kvalitných peniazoch v súvislosti s uspokojovaním nutných hospodárskych potrieb panovníka a štátu. b) prostredníctvom Durýnska a Saska sa zaviedli brakteáty aj v Sliezsku – za Boleslava Vysokého (1163–1201). On a jeho nasledovníci razili stovky typov malých a stredných brakteátov s priemerom 15–21 mm s latinskými a hebrejskými nápismi, aj bez opisov. Objavuje sa na nich celá škála vladárskych, rytierskych, náboženských, heraldických postáv a figúr, ornamentov a architektúr, a to aj vo vzájomných kombináciách. Až do čias poznanského a gnezdenského kniežaťa Přemysla I. (1239–1257) sa razili len malé tenké brakteáty, od 2. pol. 13. storočia už hrubšie, so zvýšenou profiláciou kotúčika. Posledné poľské brakteáty sa objavujú za Vladislava Lokietka (1296–1300, 1306–1333), najmä pred rokom 1306. Sliezske končia v roku 1290. Najdlhšie sa razba brakteátov, ako brakteátových halierov, udržala v Pomoransku (do 15. storočia), Nise (1382–1417), Opole a Raciborzi (okolo 1420) a v prostredí Rádu nemeckých rytierov (13.–16. storočie).

Málo objasnenou je razba brakteátov v Uhorsku. Základné katalógy spred roku 1899 (Réthy 1899) neanalyzujú príčiny ich razby, ani neuvádzajú všetky dnes známe typy. Problém je tiež s ich datovaním (tabela 10). Kým Schoenvisner (1801, 124–125) väčšinu pripisuje Belovi II. (1131–1141), Rupp a Weszerle (Rupp 1841, 84–88; Weszerle 1873) Belovi III. (1172–1196). Réthy ich kladie do čias Bela IV. (1235–1270) s tým, že „Rupp ich síce dáva Belovi III., ale ani podľa typov písmen, ani podľa techniky razby ich nemožno klásť do doby staršej než je vláda Bela IV.“ (Réthy 1899, 32–33). Hoci ich Unger, pravdepodobne na podklade zistení B. Hómana, opätovne pripisuje Belovi III., toto priradenie nekomentuje (Unger 1980, 1, 25; 2, 16; Hóman 1916, 253–254, 258). Huszár z nich radšej vytvoril skupinu mincí s poznámkou, že „nie je možné bližšie rozhodnúť, ktorému Belovi (III. či IV.) by mal byť priradený opis BELA REX na týchto minciach. Čas razby je neistý, preto ho vymedzujem koncom 12. a polovicou 13. storočia“ (Huszár 1979, 53–54, obr. 3). Je zaujímavé, že sa podrobne nezaoberal problematikou uhorských brakteátov ani Hóman (1916, 253–254, 258). Iba spomína, že sa razili aj takéto typy uhorských mincí a predkladá ním zistené (na podklade hromadných nálezov a pomocou metrologie) tri základné poznatky: a) mince typu H 61–63, 65–67, 69, 191–200, teda aj brakteáty, nesporne patria k minciam Bela III.; b) ľahšie brakteáty zodpovedajú hmotnosťou razbám 12. storočia, po nich nasledujú ťažké brakteáty a neskôr aj posledné peniaze Bela III.; c) poradie brakteátov stanovuje takto – H 199, 191, 200, 198, 195, 194, 69.

Datovanie brakteátov je teda v maďarských katalógových prácach zatiaľ neujasnené. Môže sa zdať, že problém je zdanlivo neriešiteľný. Iný pohľad poskytujú analýzy takmer 40 maďarských a poľských pokladov s uhorskými brakteátmi (hromadný nález z Rišňoviec sa uvádza iba v slovenskej numizmatickej literatúre). Výsledky týchto analýz v konfrontácii s hromadným nálezom z Rišňoviec komentujem v nasledujúcej časti práce.

Zloženie rišňovského nálezu

Najväčšiu časť z nálezu – 52,05% – tvoria razby s motívom sediaceho korunovaného panovníka so žezlom a zemským jablkom a skratkou mena vládcu – B(ela) R(ex). Pretože počet bodiek okolo týchto písmen sa v katalógoch udáva rôzne (v súvislosti s dodatočným vrážaním sigiel do obrazu mincí), je ťažko zistiť, ktoré bodky mali byť v pôvodnom námete a ktoré sú len siglami. Domnievam sa, že pôvodný opis pozostával so skráteného textu B. R., ostatné bodky, trojuholníky a iné znamenia sú sigly (Réthy 1899, tab. 14, č. 271; H 191). Druhú početnú časť nálezu tvoria mince s motívom troch navzájom spojených (do seba vrastených) mužských hláv so sprievodným opisom BE LA REX (Réthy 1899, č. 280; H 200). Všetky dodatočne vbité znamenia sú sigly. K motívu troch mužských hláv je nevyhnutné poznamenať, že dlho bol považovaný za záhadný, bez možnosti vysvetlenia. Doterajšia numizmatická literatúra sa k nemu nevyjadruje, buď kvôli zlej čitateľnosti mincí (aj v rišňovskom náleze je niekoľko mincí, na ktorých nedokonalou razbou z troch hláv zostala nepravidelná škvrna), alebo z neznalosti základnej kresťanskej ikonografie. Ukázalo sa, že pri 10-násobnom zväčšení obrazu je motív omnoho zreteľnejší. Námet je vyhotovený starostlivo, pozostáva z jednej evidentne stareckej tváre (typické sú brada, fúzy a zvrásnenie partií okolo očí), z tváre mladšieho muža (má bradu, ale chýbajú vrásky) a z tváre mladistvého, takmer detského výzoru (bez brady a fúzov). Je zrejmé, že tento námet nebol na mincu zvolený náhodne, ale má hlbšie pozadie. Motív je personifikáciou Najsvätejšej Trojice, čo sa potvrdilo štúdiom odbornej umelecko-historickej literatúry (Royt 1991, 154–159; Lurker 1968 – tu ďalšie údaje k problematike). Prvá tvár zobrazuje Boha Otca, druhá Krista, tretia je zosobením Ducha svätého. Aj keď je tento motív v Európe dosť rozšírený, v Čechách, na pamiatkach 13. a 14. storočia sa vyskytol len v dvoch prípadoch, na Slovensku je početnejší. Za najstarší európsky model k tejto téme sa považuje vitráž chrámu Panny Márie zo Chalôns (13. storočie), na Slovensku je to nástenná maľba s témou siedmych skutkov milosrdenstva v minoritskom kostole v Levoči (1390). Je evidentné, že motív na brakteáte H 200 je jedným z najstarších. Okrem poľského a rakúskeho prostredia nemá takmer žiadnu numizmatickú ikonografickú paralelu. Najmenšiu časť z nálezu tvorili brakteáty H 199 (8,40%) s nedostatočne vysvetleným motívom. Väčšina bádateľov ho vysvetľuje ako podstavec s radom 5–9 bodiek (Huszár 1976, 266), na ktorom je umiestnený dvojkríž. Pod podstavcom v tvare T sú pri strednej „nohe“ z oboch strán rozety, pri vrchole dvojkríža sa vyskytujú bodky, či ich kombinácia. Aj tu nie je presne stanovené, ktoré bodky sú pôvodné a ktoré sú sigly. Niektorí bádatelia upozorňujú na analógiu v zobrazení reverzu denára Bela III. (H 69), kde je takisto obdĺžnik s radom 8 bodiek, z neho vyrastá dvojité kríž. Pod obdĺžnikom visí 5 prívěskov (kombinácia bodky a trojuholníka), zvyšok plochy vyplňajú polmesiac a guľičky. Na averze je známy motív dvojkríža na heraldickom štíte a opis B ELA REX; razba sa datuje k roku 1190 (Hóman 1916, 238, 253; Novák 1990, 18–19). Domnievam sa, aj keď to nikto z bádateľov nenaznačil, že motív predstavuje trón, kde stredná časť s guľôčkami je sedadlo, prívěsky zadná oporná časť trónu, tzv. „noha“ podnožník. Podobné zobrazenia sú na niektorých typoch byzantských mincí, no v oveľa prepracovanejšej a dokonalejšej forme. Motív by vyhovoval aj ideologicky, veď averz denára by niesol oficiálny symbol štátu (Uhorska), reverz kráľovský trón ako určitý predmet zosobňujúci vládnuceho panovníka. Pri brakteáte H 199 by bolo možné za sedadlo považovať strednú časť s guľôčkami, kríž nad guľôčkami by mal výzdobný, a oporný význam, rozety by mohli byť symbolickým zobrazením podnožníka, či operadiel trónu. Je evidentné, že v podstate malá skupina uhorských brakteátov (uvádza sa 9 typov – H 191–203) obsahuje iba námety s panovníckou tematikou – sediaceho kráľa, hlavu mladého muža, kráľa na poľovačke, a len čiastočne aj iné, náboženské symboly (tri hlavy, architektúra ako zobrazenie chrámu). Preto sa domnievam, že aj motív použitý na minci H 199 by mal patriť do tohto okruhu a nemal by sa interpretovať len ako ozdobný ornament.

Poslednou mincou v náleze je viedenský fenig datovaný Kraskovskou do doby Přemysla Otakara II. Je veľmi zaujímavý, lebo je kľúčom k datovaniu rišňoveckého pokladu a k chronologickému zatriedeniu troch typov uhorských brakteátov. Na averze má vyobrazenie sfingy, okrídleného leva s dievčenskou hlavou a hadím chvostom. Na reverze je orlica s rozťahnutými krídlami. Medzi hlavou a krídlami sú malé guľôčky. Luschin uvádza takýto fenig ako č. 43, bližšie ho neanalyzuje (Luschin 1913); Koch ho eviduje pod č. B 131 (Koch 1994). Označuje ho za fenig neznámeho vydavateľa, razený vo viedenskej mincovni v rokoch 1230–1250. V ďalšej časti práce uvádza uhorské napodobeniny týchto mincí. Pod č. HK 16 a MK 1 (tab. 24) ako aj č. 29 (tab. 25) sú ďalšie exempláre mincí so sfingou a orlicou, avšak s menším priemerom. Exemplár označený ako MK 1 je z numizmatickej zbierky Umelecko-historického múzea vo Viedni, má 14,5 mm 0,58 g. Minca č. HK 16 je z depotu asi 1900 viedenských fenigov, polfenigov a štvrtfenigov a 150 friesachských fenigov nájdeného v r. 1886 v Heiligenkreuzi (13 mm, 0,51 g). Podľa Luschina

(1913, 32–37) bol tento poklad ukrytý okolo roku 1260, podľa *Kocha* (1994, 401) okolo 1255. Tretí exemplár so sfingou a orlicou (č. 29) pochádza z depotu z Ér-Mihályfalvy, ukrytom v 2. polovici 13. storočia (11 mm, hmotnosť sa neuvádza). *Huszár* pozná iba tri uhorské mince so sfingou (1979, č. 336–337, 410). Sú to denáre a oboly Bela IV. (č. 336–337) a Ondreja III. (č. 410). Mince Bela IV. nesú na averze motív hlavy, dvojkríža a hradu, na reverze je sfinga podobného typu ako na viedenských fenigoch. Denáre Ondreja III. majú na averze dve hlavy, kráľovskú korunu a písmeno M, na reverze je sfinga, ale bez krúžku na hrudi – krúžok je typický pre viedenské fenigy a uhorské napodobeniny. Exemplár z Rišňoviec je úplne podobný viedenskému fenigu typu Koch B 131, má 13,5 mm, 0,498 g. To ukazuje, že je to buď orezaný originálny viedenský fenig alebo skôr jeho uhorská napodobenina. V súvislosti s týmto faktom treba prehodnotiť dobu ukrytia súboru z Rišňoviec. V podstate sú dva možné termíny. Prvý – v 40. rokoch 13. storočia, ako je uložená väčšina pokladov s uhorskými brakteátmi. Fenig so sfingou by bol orezaný originálny viedenský fenig. Druhý – v 70. rokoch 13. storočia, ak je fenig so sfingou uhorskou napodobeninou viedenských fenigov. Imitovanie viedenských mincí začalo za uhorského kráľa Ladislava IV. (1272–1290), trvalo do čias Karola Róberta z Anjou (1308–1342).

Pri posudzovaní nálezu klasickými numizmatickými metódami by z vyššie spomenutých percentuálnych vyjadrení vyplynulo, že mince H 191 a 200 tvoria jadro nálezu, naznačujú dobu kompletizovania súboru. Výrazne menší počet mincí H 199 dokladá, že počas ich obehu bol komplex vložený do nádoby a uschovaný. Pri týchto úvahách však vystupuje do popredia niekoľko problémov: a) nie je isté, že mince všetkých troch typov boli vydávané v rovnakom časovom úseku alebo boli razené oddelene; b) nie je isté, či sú všetky mince razbami iba jedného z Belov (III., či IV.) alebo brakteáty vydávali obaja panovníci. Dobrý stav zachovania prevažnej väčšiny mincí typu H 191 a H 199 by poukazoval na krátku dobu obehu. Pri type H 200 je počet dobre zachovaných exemplárov omnoho menší (asi 50%), avšak ošúchanosť ďalších kusov nemusí byť spôsobená obehom, ale skôr rýchlou (a nie vždy kvalitnou) razbou, keď na jedno vyrazenie sa poskytlo viac kotúčikov, resp. bol úder kladivom príliš slabý. V prípade mincí H 200 nemožno zabúdať aj na skutočnosť, že ich reliéf je pomerne zložitý a preto sa ťažšie preniesol na mincovú plochu ako viac-menej jednoduché námety sediaceho panovníka, či obraz kráľovského trónu. Zdá sa, že mince H 200 boli pomerne dlho v obehu. Známe sú aj ich barbarizované formy, vyskytli sa v maďarských nálezočoch, ako aj v náleze z Rišňoviec (1 ks; *Gohl* 1903, 106; *Reizner* 1898, 81–82; *Réthy* 1899, č. 281; *Rupp* 1841, č. 115; mince u Réthyho a Ruppy sú exempláry z Rišňoviec veľmi podobné). Barbarizáciu mohla podnietiť ich obľúbenosť u obyvateľov a nejasný motív. Barbarizácia podoby kráľa na minciach by falšovateľom priniesla ešte tvrdšie trestné postihy. Zaujímavým, dosiaľ nezaznamenaným exemplárom mincí H 200, je striebornou fóliou trojnásobne plátovaná minca. Originál je z kvalitného striebra, aspoň na pohľad nie sú žiadne rozdiely oproti ostatným exemplárom. Možno predpokladať, že nie sú snahy falšovateľov zakryť nekvalitný výrobok, ale skôr stopy pokusu zvýšiť strieborný základ mince, čo nepriamo viedlo k vytvoreniu jej násobku. Je niekoľko dôvodov pre ktoré sa nepokračovalo v týchto praktikách: a) fólia, aj keď je k minci pripojená napevno sa predsa dala odstrániť; b) pri vytváraní ešte väčších násobkov by niekoľkonásobná vrstva fólií nemusela odrážať hodnotu mince; c) viac fólií nad sebou zotieralo obraz mince, čím mohol vzniknúť dojem, že je sfalšovaná alebo neplatná a obyvateľstvo ju mohlo odmietiť. Viac takýchto exemplárov však nepoznáme, preto sa k problému nedá podrobnejšie vyjadriť.

Z hľadiska datovania razieb typu H 191, 199–200 sa sledovali aj dva ďalšie typické znaky týchto mincí:

a) forma realizácie opisov; b) mincové značky, sigly.

Opisy sa vyskytli iba na dvoch typoch uhorských brakteátov na minciach:

- a) s obrazom sediaceho panovníka – písmená B, R;
- b) s motívom troch mužských hláv – BE LA REX.

V prvom prípade sú písmená B a R modelované príliš všeobecne; tento typ písmen sa dlhodobo používal, preto ťažko rozhodnúť, či sú to písmená 12., resp. 13. storočia. Podobné B a R sa vyskytlo na väčšine denárov Bela III., Ondreja II., tiež Bela IV. (H 63–65, H 67, H 206, H 235, H 293, H 299–299a, H 301, H 309–310), ako aj viacerých ďalších panovníkov 2. polovice 13. storočia. V druhom prípade sa treba zaoberať písmenami E, L, A, ktoré nesú výraznú ranogotickú formu, najmä písmeno E. Predtým uncialné E používané na peniazoch Bela III. (H 63, H 65, H 69) sa stáva uzavretejším, nie sú zrejmé rozdelenia jednotlivých nožičiek. Dokazuje to nielen E na brakteáte H 200, ale aj viaceré denáre Bela IV. (H 301, H 310, H 313). Písmeno L je nemenné (aj keď vyspelejšie oproti literám L na minciach Ladislava I.), ten istý typ je u Bela III. (H 64–65, H 69), ako aj na minciach Bela IV. (H 297, H 300–301). Najcharakteristickejším

je písmeno A. Oproti literám A použitým na minciach Bela III. (tu sú vytvorené z dvoch k sebe priliehajúcich obdĺžnikov, na ktorých je položená vodorovná horná plôška) je kresba A na brakteáte H 200 úplne iná. Pozostáva z vodorovnej hornej plôšky, spájajúcej pravú šikmo uloženú nôžku s výrazným pretiahnutím v spodnej časti a ľavú raz oblúkovite zlomenú nôžku, ktorej spodok je zahrotený a mierne pretiahnutý smerom von. Najmä profilácia ľavej nôžky je typická pre včasnogotické písma. Skoro všetky mince Bela III. (H 63–65, H 67, H 135) majú prvý typ A. Jedinou výnimkou je razba H 69, ktorá nesie tú istú profiláciu A ako brakteát H 200. O zaradení denára H 69 do vlády Bela III. (udáva sa rok 1190) dosiaľ nik nepochyboval (*Hóman* 1916, 238, 253). Dnes sa zaraďuje aj do 1. polovice 13. storočia (*Tóth* 2013; *Székely* 2013). Nie je však isté, či mu možno priradiť aj brakteát H 200. Problém komplikuje fakt, že za Ondreja II. sa opäť používa starý typ A ako za Bela III. (H 205–206, H 235, H 241), príp. Bela IV. (H 293, H 299), avšak za Bela IV. sa už výraznejšie začína presadzovať typ A s ranogotickou profiláciou. Pri tejto príležitosti je treba uviesť, že razba H 69 je častá v nálezoch uhorských brakteátov (tabela 2, depoty z lokalít Abony, Cegléd, Egervár, Esztergom, Esztergom-Kovácsi, Gaiu Mic, Nagykerek, Nagyösz, Nagytarcsa, Pátroha, Pusztaszentimre, Újkígyós, Újszász). Preto viacerí autori uvažujú o spätosti brakteátov H 200 s denármi H 69, a to nielen v rámci spoločnej ikonografie, ale najmä spoločnej doby razby oboch mincí. Zdá sa, že písmená z brakteátov z Rišňoviec mince nepomôžu datovať. Avšak ani jednoznačné stanovisko Réthyho („podľa typov písma nemožno brakteáty klásť pred dobu Bela IV.“) nemusí byť týmto potvrdené (*Réthy* 1899, 32–33).

Bádatelia v súčasnosti pripisujú dôležitosť najmä siglám – mincovým značkám (mincmajstrov, minciarov, či len jednotlivých dielní?), ktoré sú typickými doplnkami vyobrazení na uhorských denároch a oboloch až do konca 2. pol. 12. stor. Tieto bodky, trojuholníky (kliny), obdĺžniky, hviezdy a ich vzájomné kombinácie mali za úlohu určovať, z ktorej dielne razba vyšla. Nimi sa odlišovali jednotlivé emisie tých istých typov uhorských mincí. Pretože mnohé mince sa razili dlhodobejšie a výmena peňazí, ich nahrádzanie novými emisiami bola každoročná (dokonca niekedy aj viackrát do roka), bolo treba odlišiť staré neplatné emisie od nových. V prípade zistenia všetkých možných vzájomných kombinácií sigiel na jednom type mince a úspešného vytvorenia ich vzájomného poradia, mohol by sa tento fakt využiť pri podrobnejšom datovaní jednotlivých emisií. Je tu však niekoľko problémov. Aj napriek početným prácam k tejto problematike (*Hóman* 1916, 193, 200–203, 238, 470; *Huszár* 1979, 33, obr. 1; 41, obr. 2; 42, obr. 3) a náročnému spisovaniu všetkých kombinácií sigiel (*Gedai* 1968, 37–41; 1970, 25–27; *Huszár* 1976, 266; *Király* 1962, 94; *Mészáros* 1992, 152; *Székely-György* 1984, 211) nie sme schopní vytvoriť ich poradie. Staršie práce udávajú opisy postavenia sigiel značne nejednotne, čo ešte zväčšuje počet domnelých variantov značiek. Záver siglovej sústavy sa datuje na prelom 12. a 13. storočia. Ukazuje sa však, že na uhorských brakteátoch, niektorých denároch Štefana V. a Ladislava IV. so značkami židovských nájomcov mincovní, na slavónskych denároch, sú tiež určité znaky. Takže potreba označovať štátne peniaze pretrvávala naďalej. Jedným z prekvapení je fakt, že len málokedy sa totožné sigly, resp. ich postavenie, zistilo v rôznych nálezoch z Maďarska a Slovenska, resp. v rámci viacerých maďarských nálezov, hoci tieto sú datované približne rovnako a obsahujú takmer rovnaké typy mincí. Vysvetľuje sa to veľkým počtom použitých razidiel (nemusia byť podchytené mince so všetkých vyrobených razidiel) a najmä tým, že dnes sa nevie, ktoré sigly (ich kombinácie) boli používané v určitom období. Aj napriek týmto negatívam je evidentné, že tieto značky boli pre súdobých minciarov dôležité.

Prehľad značiek zistených na minciach z rišňovského nálezu (v zátvorke sú počty mincí)

H 191: bez väčších zmien v postavení bodiek (1269);	krúžok za BE (2);
H 199: bez väčších zmien v postavení bodiek oproti originálnemu motívu (207);	hviezda za BE (4);
H 200: bez značky, iba nápis BE LA REX (281);	6-cípa (židovská) hviezda za BE (22);
pred literou B bodka (18);	BE klin LA REX klin (1);
pred literou klin (9);	bodka pred L (69);
pred literou hviezda (2);	klin pred L (73);
bodka v rámci písmena B (14);	bodka pod L, na úrovni perlovca (9);
klin v rámci písmena B (8);	klin za L (1);
bodka pod B, na úrovni perlovca (6);	bodka pred A (3);
bodka za BE (2);	bodka v rámci A (1);
klin za BE (24);	klin v rámci A (1);
dvojbodka za BE (43);	bodka pod A, pod perlovcom (2);
	bodka za A (22);

klin za A (16);
krúžok za A (40);
židovská hviezda za A (12);
normálna hviezda za A (18);
dvojbodka za A (2);
3 klíny nad sebou za A (1);
bodka pred R (22);
klin pred R (31);
krúžok pred R (2);
klin pred R, na úrovni perlovca (7);

RE . X (33);
RE klin X (3);
REX, klin v rámci písmena E (1);
bodka za X (63);
klina za X (36);
klin v hornej časti X (1);
klin za X, pri hornej časti X (2);
bodka nad X (2);
bodka v strede X (20);
židovská hviezda v strede X (2).

Časť zistených sigiel sa opakuje aj v iných nálezoch, časť je neznáma. Zaujímavá značka je Dávidova 6-cípa hviezda, ktorá napovedá, že mince, ktorými je označená, patria Belovi IV. V predchádzajúcom období, pred rokom 1200, sa nateraz nezaznamenala.

Dôležitou súčasťou stredovekých mincí sú ich metrologické parametre. Pre bežného príjemcu bola prvoradá najmä kvalita mince. Brakteáty z depotu z Rišňoviec majú vysoký obsah striebra, čo dokazuje takmer neporušený vzhľad mincí. Len malá časť má zelenastú patinu, len asi 10 bolo výraznejšie napadnutých oxidáciou. Potvrdzuje sa tak dávnejšie zistenie *Hómana*, že brakteáty boli kvalitnou mincou, ktorá mohla kedykoľvek nahradiť pred tým razené denáre (1916, 645 – brakteáty a mince Bela III.; 647 – mince Bela IV.). Tento autor uvádza nasledujúce akosti uhorských brakteátov: H 191: 65–75% striebra v minci, H 199 – 68–78%, č. 200 – 70–80%, H 192 – 66–85%, H 195 – 68–81%, H 198 – 72–75%. Pre porovnanie, denáre priradené Hómanom Belovi III. majú tieto akosti: H 66a – 42–66%, H 116 – 60–68%, H 138 – 58%, č. 69 – 72–80% (to sa aj najviac približuje akosti brakteátov), H 65 – 15–55%, H 126 – 55–58%, H 61 – 75%, H 135 – 62–68%, H 110 – 65%, H 63 – 76–80%, H 62 – 92%. Ukazuje sa, že väčšina mincí Bela III. bola značne, alebo aspoň o niečo horšia ako uhorské brakteáty, a to aj napriek celkovým hospodársko-správnym zmenám, ktoré sa uskutočnili za jeho panovania. Iný pomer ukazuje mincovníctvo Bela IV., kde pre jednotlivé mince udáva Hóman (1916) takéto akosti: H 293 – 78–85%, H 294 – 72–80%, H 295 – 82%, H 320, H 321 – 76–85%, H 326 – 78–80% striebra v minci (vymenované razby tvorili tzv. 1. skupinu mincí Bela IV. – t. j. razby zo začiatku jeho vlády). V 2. skupine Belových mincí sú tieto akosti: H 299 – 78–89%, H 299–300 – 78%, H 301–302 – 83–88%, H 306–307 – 75–87%, H 308, H 310 – 80–85%, H 313–314 – 82–85%, H 327 – 86%, H 328 – 78%, H 332 – 88%. Je zrejmé, že uhorské brakteáty sa skôr blížila k 1. skupine mincí Bela IV. než k záverečným razbám Bela III. Už viacerí autori poukázali na skutočnosť, že v rade mincí Bela IV. chýbajú predpokladané razby z doby tatárskeho vpádu v roku 1241, či tesne po ňom, keď malo byť rozvrátené hospodárstvo štátu, takže sa razili nekvalitné peniaze. Akostné poradie mincí Bela IV. vykazuje nie príliš veľké zmeny, čo by nasvedčovalo, že za vlády tohto panovníka nedošlo k veľkým ekonomickým otrasom.

Čo sa týka hmotnosti a priemeru brakteátov je nevyhnutné mať na pamäti, že stredoveké peniaze sa razili spôsobom „al marco“, pripúšťala sa tolerancia vo váhach mincí ak súhlasil ich počet v hrivne/marke striebra. Dokazujú to všetky doterajšie publikované analýzy napr. I. Gedaia či L. Tariho (*Gedai* 1967, 385–387; *Tari* 1965, 84–85), ktoré pre typy brakteátov, aké sú aj v náleze z Rišňoviec, uvádzajú váhy: H 191 – 0,18–0,35 g, priemerne 0,249 g; H 199 – 0,13–0,36 g, priemerne 0,21 g; H 200 – 0,16–0,38 g, priemerne 0,248 g.

Priemer všetkých typov brakteátov je takmer konštantný – H 191/13 mm, H 199/14–15 mm, H 200/13 mm, ostatné 13–16 mm. To nasvedčuje, že sú to malé brakteáty. Vzhľadom na hmotnosť a priemer uhorských brakteátov ich niektorí bádatelia nazývajú polbrakteátmi (*Sejbal* 1976, 59, pozn. 20). Treba podotknúť, že pre niektoré typy uhorských brakteátov je typická hranáčová (štvorcová) forma, najmä H 272, H 275. V rišňoveckom náleze to boli najmä brakteáty H 279 s trónom. Nemyslím si, že hranáčová, štvorcová forma mincí predstavuje osobitnú peňažnú formu, skôr poukazujú na urýchlenie razby (vystrihovanie mincových kotúčikov bolo zdĺhavejšie, ako vystrihovanie štvorcov, v tomto období sa kotúčky nevyrážali priebojníkmi). Môže ísť aj o čiastočne prispôsobenie (aspoň navonok) vtedy rozšíreným typom friesachských fenigov. Aj v rišňoveckom náleze tvorili hranáče iba malú časť; niektoré typy, napr. H 200, sa ako hranáče nezaznamenali.

V rámci techniky razby uhorských brakteátov, podľa zložitejších obrazov na uhorských minciach možno od konca 12. storočia konštatovať, že prekonala niekoľko zlepšení. Puncovanie písmen a obrazov sa čoraz viac nahrádzalo rytím, aj keď niektoré obrazce (napr. perlovec, u brakteátov časť trónu) sa robili

puncami naďalej. Písmená sú omnoho mohutnejšie, kompaktnéjšie. Na motíve troch hláv, H 200, vidno vysoké umelecké a technické stvárnenie. Obrazy zachytávajú aj najjemnejšie detaily (výraz tváre, postroj koňa, ozdoby šiat). U spomenutej mince sa postupovalo nasledovne. Najprv sa do razidla vyrazil celý symbol troch hláv naraz, lebo nie je vidieť, že by jedna hlava narúšala druhú. Potom sa umiestnil opis, neskôr perlovec. Zistili sa prípady, keď guľky z perlovca narúšajú bradu jednej z hláv a súčasne aj prerážajú spodné časti a vrchy písmen. Nakoniec sa na razidlo umiestnila sigla. Zakalené a upravené razidlo sa upevnilo do dreveného klátu, naň pomocník raziča položil niekoľko mincových kotúčikov. Pri razbe boli prekryté tzv. brakteátovým púzdrom vystlaným mäkkým materiálom (aby sa vyrazila iba jedna strana) a úderom kladiva sa vyrazilo niekoľko exemplárov naraz. Pri tejto príležitosti je nutné spomenúť, že aj napriek viacerým rekonštrukciám razby brakteátových mincí, nedospelo sa zatiaľ k uspokojivému poznaniu všetkých detailov tohto procesu (obr. 3: 1 – spôsob výroby brakteátov). Zachovalo sa len málo originálnych razidiel, tzv. brakteátové púzdra sú známe len z archívnych dokumentov (*Cach* 1950, 22–36; 1976, 75–82; *Luschin* 1881, 225–243). Pozoruhodné razidlo(?) je uložené v zbierke Maďarského národného múzea v Budapešti (*Gedai* 1988, 60, č. 86, tab. 8, č. 86a–b; č. Cim. Sec. I. I. 1). Je to oválna bronzová doštička veľká 32 x 26 mm (hrúbka 2,5–3 mm), na nej je obojstranne vyrytý motív brakteátu H 199 (s trónom). Podľa Luschina sa ním razilo tak, že razidlo sa položilo na mincový kotúčik, na to sa dala mäkká podložka (aby sa pri razbe nezosúchal motív na druhej strane), a udrelo sa kladivom (*Luschin* 1881, 234–235). *Cach* sa domnieva, že razidlo naznačuje mimoriadny pokus o zmenu výrobnéj techniky (1950, 24). Údajne sa vložilo medzi dve mäkké podložky, na ktorých boli pripevnené mincové kotúčiky a potom sa na celok udieralo kladivom. Lenže tento spôsob sa mu javí ako problematický, bez analógií v ostatnej Európe, preto ho prijíma len hypoteticky. Už *Luschin* vyslovil podozrenie, či razidlo nebolo súčasťou stredovekej falšovateľskej dielne (*Luschin* 1881, 234–235). Tento názor potvrdzuje aj *Gedai*, keď razidlo zaradil medzi falšovateľské (1988, 60, č. 86).

Uhorské brakteáty v nálezoch – ich rozbor a datovanie

Na príklade názorov Réthyho a Hómana na uhorské brakteáty, prvý ich pripisuje Belovi IV. a druhý Belovi III. (*Hóman* 1916, 253; *Réthy* 1899, 32–33), pričom obaja využívali tie isté zdroje informácií (formu razby, metrologické údaje, opis a mincový obraz) sa ukazuje, že ani znalosť všetkých znakov určitého typu mince neznamena jej definitívne zaradenie do mincovej sústavy niektorého panovníka. Vonkajšie a vnútorné znaky určitého typu mince sú síce čiastkovým vodidlom k „hrubému“ zatriedeniu razby do určitého storočia, do času vlády určitého kráľa. Podobné problémy sú aj s inými arpádovskými mincami, s anonymnými denármi (sú „nahrubo“ datované do 12. storočia), dlhý čas sa razba H 63 pripisovala Belovi I. (1060–1063). Až krupinský nález potvrdil, že patrí Belovi III. Dodnes nie je isté, či niektoré mince pripisované Ondrejovi II. (1205–1235) sú skutočne jeho. Problematické je datovanie UMM arabského a byzantského typu, zaraďované do 2. polovice 12., či do 1. polovice 13. storočia. Preto sa tieto fakty overujú analýzou jednotlivých, no najmä hromadných nálezov. Zatiaľ čo Réthy nehodnotil uhorské brakteáty v súvisi s nálezovými okolnosťami, *Hóman* poznal len 7 pokladov (1916, 254). Dnes sa pozná cca 40 jednotlivých a hromadných nálezov uhorských brakteátov, väčšinou sú z územia Uhorska. Prehľad nálezov je v tabele 11–13, možno predpokladať, že sa podarilo podchytiť cca 85 % nálezov. Zo Slovenska je ich 7, z Rumunska 3, z bývalej Juhoslávie 1, z Poľska 3, zo západnej Európy 2. Najviac nálezov je z Maďarska – 24. Žiaľ, v odbornej literatúre sa uvádzajú len poklady mincí.

Zloženie nálezov

Jednotlivo objavené uhorské brakteáty zo Slovenska z hrobov na stredovekých pohrebiskách, kde dlhodobé pochovávanie (Ducové – od konca 11. do 19. storočia, Dražovce – od konca 11. do 18. storočia) obyčajne zničilo alebo zamiešalo pôvodné horizonty, je skoro nemožné takto získané exempláre presnejšie datovať. Možno ale konštatovať, že sa dosiaľ nezaznamenal ani jeden prípad, že by tieto mince boli v hroboch pred 12., ale ani po 13. storočí. Možnosť zaradenia brakteátov do konca 12. storočia poskytuje početná skupina anonymných denárov z polovice a 2. tretiny 12. storočia a 2 brakteátov na pohrebisku v Dražovciach. V Ducovom je takisto silne zastúpený horizont konca 12. a začiatku 13. storočia, vrátane cudzích, rakúskych a nemeckých mincí, takže sa vymyká z celoslovenského priemeru (*Nálezy* 3, č. 153). V Krásne sa takéto mince nevyskytli, uvádza sa len brakteát H 136 z hrobu 1582 (*Krupica* 1978, 273–274), priraduje sa Gejzovi II. Podobná situácia je aj na pohrebisku v areáli nitrianskeho hradu, kde je množstvo hrobov zachytených len fragmentárne, mnohé sú porušené sídliskovými

vrstvami, takže aj tu je datovanie 3 brakteátov s motívom kráľa na poľovačke (H 195) problematické. Z podobných dôvodov sa bádatelia pri výskume uhorských brakteátov radšej zaoberali len hromadnými nálezmi.

Podľa zloženia možno poklady s uhorskými brakteátmi rozdeliť do niekoľkých skupín. Najmenšou je trojica peňažných komplexov z Hatrongyosu, Ócse a Pátrohy, v ktorých boli zastúpené iba brakteátové uhorské mince. Najväčšiu skupinu tvorí 23 nálezov, kde okrem brakteátov boli aj rôzne typy friesachských fenigov zo 60.–80. rokov 12. storočia až rokov 1240–1241: Abony, Csongrád, Esztergom-Kovácsi, Gaiu Mic, Kiskunmajsa, Malinovec, Marienburg, Marienfeld, Nagykereki, Nagyösz, Nagytarcsa, Nyáregyháza II., Örkénypuszta, Ostrovo, Pécel, Pusztaszentimre, Rimóc, Simbateni, Szank II., Tomnatic, Újkígyós, Újszász. Táto skupina sa považuje za rozhodujúcu pri určovaní chronologického poradia a typov týchto mincí v stredovekom Uhorsku. Tiež malou je trojica nálezov brakteátov a viedenských fenigov z rokov 1220–1240, 1250–1270: z Csongrádu, Egerváru a Rišňoviec. V štyroch prípadoch sa brakteáty vyskytli v kombinácii s friesachskými a viedenskými fenigmami: Esztergom, Ladánybene, Nyáregyháza I., Trnava. V dvoch prípadoch (Brzeg a Radzanów, Poľsko) sa uhorský brakteát našiel s nemeckými, českými a poľskými mincami. Ukrytie týchto nálezov sa datuje do polovice až 60. rokov 13. storočia. Je zrejmé, že uhorské brakteáty tu netvorili podstatnú časť obeživa. Poslednou väčšou skupinou je 9 peňažných súborov: Gaiu Mic, Ladánybene, Nagytarcsa, Nyáregyháza I., Ostrovo, Simbateni, Szank II. a Tomnatic, kde sú okrem uhorských brakteátov výrazne zastúpené všetky v Uhorsku obiehajúce peniaze – friesachské aj viedenské fenigy, denáre nemeckých a talianskych svetských a cirkevných vládcov. Ukazuje sa, že najčastejšími prílohami uhorských brakteátov boli friesachské fenigy, prenikajúce po roku 1200 do peňažného hospodárstva Uhorska. Až do roku 1240 tvorili dominantnú zložku obeživa. Časť mincí prichádzala v mladších obdobiach (po skončení obehu friesachských fenigov) aj z Rakúska, viedenské fenigy sa v uhorskom obežive výraznejšie presadzujú až v 50. rokoch 13. storočia. Ich obbeh ukončili mincové reformy Karola Róberta z Anjou v 20.–30. rokoch 14. storočia. Peniaze súdobých nemeckých a talianskych svetských a cirkevných vydavateľov sa v uhorskom prostredí zachovali len vzácné (asi 100 mincí). Do Uhorska sa dostali s križiakmi, či rôznymi spoločenskými a politickými kontaktmi. Najväčšia časť pochádza z Kolína, Freisingu, Aquileje, Aachenu, Metzu, Trieru – najviac sa ich našlo v súbore zo Simbateni a Gaiu Mic (33 ks), či Nagytarcsa (12) a Nyáregyházy I (15). Na Slovensku sa zatiaľ nezaevidovali početnejšie súbory západoeurópskych mincí. Sú známe len jednotlivé exempláre väčšinou bez bližšej stratigrafickej a historickej interpretácie.

Úplne mimoriadne sú dva nálezy – z Esztergomu (133 mincí) a Sövényházy (229 mincí). Prvý obsahoval 21 uhorských brakteátov troch typov a 96 rakúskych fenigov (1 viedenský, ostatné friesachské), a uhorské denáre H 100 (2), H 69 (10), H 310 a H 339 (po 1). Najmä viedenský fenig je v tomto náleze veľmi významný, lebo ho datuje do polovice 15. storočia, čo evokuje domnienku, či nebol ako jeden nález publikovaný komplex dvoch peňažných celkov (Király 1962, 94). Problematický je aj druhý depot, v ktorom sa popri 138 brakteátoch (4 typy) objavili uhorské a srbské groše vládcov 14. storočia. Súbor obsahoval aj striebornú plechovú ozdobu, datovanú do 14. storočia. (Reizner 1898, 81–82). Je isté, že v oboch prípadoch uhorské brakteáty predstavovali najstaršiu časť, nemôžu tieto súbory datovať. Ostatné nálezy s uhorskými brakteátmi sa nevymykajú z predpokladanej doby ich ukrytia, hoci aj tu je niekoľko výnimiek. Z celého počtu asi 40 známych nálezových celkov dosiaľ nik nezaradil kvôli nejasnosti ich skladby 16. Tri súbory mincí (Malinovec, Pátroha, Tomnatic) sa dávajú všeobecne do 13. storočia; dva (Brzeg, Rišňovce) do polovice 13. storočia, jeden (Egervár) k rokom 1205–1272, lebo v ňom boli aj platidlá Bela IV. a Štefana V. Najväčší počet nálezov je z rokov 1235–1242, ide o 8 súborov v nasledujúcom poradí – 1235–1240: 1 (Örkénypuszta), 1236–1241: 1 (Csongrád), 1240–1241: 5 (Kiskunmajsa, Nyáregyháza I., Simbateni, Szank, Trnava), 1241–1242: 1 (Ladánybene). Výnimku tvorí nález z Egerváru ukrytý okolo roku 1272 a depoty z Nagytarcsa a Radzanówa s dobou ukrytia okolo roku 1260. Aj z tohto vidno, že uhorské brakteáty boli pomerne obľúbené, lebo sa v nálezoch vyskytujú dlhodobo.

Najväčšou oporou pri datovaní jednotlivých peňažných súborov sú chronologické a typologické kritéria vyplývajúce z analýzy friesachských fenigov. V nálezoch sú bohato zastúpené razby salzburského Eberharda II. (1200–1246), štajerského Leopolda VI. (1198–1230), korutánskeho Bernharda (1202–1256), andechs-meranských vládcov Bertolda IV. (1188–1204) a Henricha IV. (1204–1228), aj mince ďalších vládcov. Vzhľadom na ich systematické zhodnotenie rakúskymi a maďarskými bádateľmi sú tieto mince spoľahlivým chronologickým kritériom. Výraznejšie zmeny v ich datovaní nemožno očakávať. Je však namieste otázka, ktoré razby sú v týchto súboroch staršie, brakteáty, či friesachské fenigy, alebo či sú časovo zhodné. Tento problém je otvorený a zdá sa, že ani nové nálezy nepomôžu pri jeho riešení. Dá sa konštatovať, že:

1. Nálezy obsahujú skoro kompletne rady friesachských razieb od 60. rokov 12. storočia do roku 1240. Väčší počet mincí z 20.–40. rokov 13. storočia, je asi len odrazom značného vplyvu friesachských fenigov na ekonomiku Uhorska, ako aj veľkej aktivity vtedajších mincovní.
2. Je pravda, že väčšina nemeckých a talianskych mincí sa viaže k rokom 1152–1220, najmä však ku koncu 12. storočia (nález Szigetcsép), preto je pravdepodobné, že sa do Uhorska dostali s križiakmi a len malá časť prostredníctvom hospodárskych kontaktov.
3. Nepomôže ani zisťovanie, či bolo v nálezoch viac brakteátov alebo friesachských, viedenských iných západoeurópskych mincí. Aj keď boli uhorské brakteáty pomerne kvalitnou menou, schopnou kedykoľvek nahradiť predošlé denáre, neboli schopné konkurovať cudzím, najmä nemeckým minciam, tie mali lepšie akostné parametre.

Preto treba brať do úvahy, že pri prepočítavaní skutočných kurzov týchto mincí by museli 2–3 brakteáty tvoriť reálnu hodnotu 1 kolínskeho či friesachského peniaza (Hóman 1916, 271–272). Poklad z Rišňoviec, 2 435 brakteátov, by mal hodnotu cca 810 rakúskych či nemeckých mincí; 5 318 brakteátov z nálezů v Pátrohe sa rovná 1 773 zahraničným minciam. Komplex z Tomnaticu – 2 000 brakteátov, by sa rovnal 667 cudzím peniazom. Väčšina z nálezů je však omnoho chudobnejšia, obsahujú len niekoľko desiatok brakteátov (Simbateni 11, Újkígyós 1, Kiskunmajsa 5, Pécel 116, atď.). Často je pomer brakteátov k zahraničným minciam omnoho menší (Simbateni – 11:186, Trnava – 5:100, Pécel – 116:217, Újkígyós – 1:90), málokedy väčší ako by sa dalo čakať. Niektoré brakteáty sú v nálezoch mimoriadne časté, napr. Huszár č. 192, 200. Iné sú vzácne alebo chýbajú, typ H 198 poznáme iba z dvoch nálezů (Pátroha, Szank), spolu je to 5 mincí, č. 201 je iba v Ducovom. Dosiaľ som v literatúre nenašiel zmienky o nálezoch mincí H 197 a H 200, H 202, hoci sú zaraďované k uhorskému mincovníctvu a sú známe z fotografií či kresieb zachovaných zbierkových exponátov. Pre zaujímavosť, Hóman uvádza toto poradie vzácnosti uhorských brakteátov: H 136 – v zbierkach a nálezoch bolo zistených 19 mincí, H 137 – 1, H 191 – 21, H 192 – 108, H 194 – 1, H 195 – 43, H 197 – 1, H 198 – 1, H 199 – 11, H 200 – 59, H 201 – 5, H 202 – 2 (Hóman 1916, 631–632).

Zaujímavý poznatok sa získal po sprehľadnení nálezů s uhorskými brakteátmi – tabeľa 11–12. Išlo najmä o zistenie vzťahu všetkých zastúpených typů uhorských brakteátů k denáru H 69, ako k možnému datujúcemu prvku v dosiaľ nejasnom chronologickom zaradení brakteátů. Ukázalo sa, že v 23 prípadoch nálezy obsahovali iba mince H 191, H 199 a H 200, v 12 prípadoch aj H 192, v 7 prípadoch sa k nim pripája H 195–196, a iba v dvoch prípadoch aj H 278. Vzájomných kombinácií je žiaľ príliš veľa ak vezmeme do úvahy aj ostatné mince z nálezů, niekedy súbor obsahoval skoro všetky typy brakteátů, inokedy len niekoľko. Z počtů známych mincí z nálezů je evidentné, že brakteát typu H 191, H 199 a H 200, resp. denár H 69 patrí k najpočetnejším. Zdá sa, že minca typu H 69 zohráva kľúčovú úlohu pri výskyte ostatných typů brakteátů. Je zrejmé, že v prípade, keď nález obsahoval len brakteáty H 191, H 199, H 200 sa neobjavil denár H 69. Keď sa nález obohatil o H 192, zo 6 prípadů v dvoch sa objavuje aj denár H 69. Pri rozhojnení typů v nálezoch o H 195 sa z 8 prípadů denár H 69 objavuje až 6 krát. Z toho vyplýva, že obeh denára H 69 bol úzko spätý s obehom mincí H 192, resp. č. 195. Na jednej strane by to napovedalo, že ak je možné datovať denár H 69 k roku 1190 (Benda 1983, 122; Hóman 1921, 3–11; Szél 1941, 23), potom by aj brakteáty H 192 a H 195 mali byť časovo veľmi blízke. Zistený poznatok sa však presne nezhoduje s predpokladmi, keď sa skôr očakával bližší vzťah denára H 69 k brakteátu H 199 (kráľovský trón-rovnaká ikonografia mince), či H 200 (rovnaký typ písma). Pri zostavení grafov početnosti zastúpenia jednotlivých typů brakteátů v nálezoch sa ukázal ďalší zaujímavý fakt: v 5-tich súboroch sa pomer takmer zhodoval, vytváral chronologický rad razieb H 192, H 69, H 195, H 199, H 200 (Egervár, Esztergom-Kovácsi, Nagykerek, Nagytarcsa, Simbateni). Tento však nebol u ďalších nálezů potvrdený, lebo iné depoty poskytli iné grafické vyjadrenie: Pátroha – H 199, H 69, H 200, H 192, H 195, H 198, H 191; Gaiu Mic – H 192, H 200, H 191, H 69; Esztergom – H 195, H 69, H 192, H 200. Pre porovnanie Hóman stanovil poradie brakteátů a denárov takto: H 199, H 191, H 200, H 198, H 95, H 69.

Geografická lokalizácia nálezů

Po vynesení všetkých známych nálezů s uhorskými brakteátmi na mapu bývalého Uhorska sa objavilo viacero skutočností. Skoro 75% maďarských nálezů sa sústreďuje v malom priestore v okolí miest Kecskemét a Szeged, medzi riekami Dunaj a Tisza. Časť nálezů je síce v predpolí Budapešti, opäť však smerom k spomenutému regiónu. Iba niektoré poklady sú z oblasti severozápadného a severovýchodného Maďarska. V Rumunsku sa nálezy koncentrujú pri Temešvári, na Slovensku v okolí Nitry a Trnavy, tu je však situácia v súvislosti s malým počtom nálezů nie príliš jasná. Skutočnosť, že práve oblasť Szegedu

a Kecskemétu obsahuje také vysoké percento nálezov sa bližšie ozrejmla zistením faktov, že tento región bol jednou z najpostihnutejších častí Uhorska v čase vpádu Tatárov. Preto tu zostali mnohé dediny zničené a spustnuté (*Tari 1965, 86; Szekely-Bartha 1984, 1424, mp 5*). Vojská Batu chána postupovali cez Kyjev, Vladimírsk, Halič, Verecký priesmyk, Muhi, Jäger, Pešť do Szegedu, odtiaľ späť k Pešti, potom dvoma prúdmi do Srijemska a Bulharska (*Horváth/Tóth/Székely 1988, 70*). Vpád je doložený historickými a archeologickými prameňmi (výskum arpádovskej dediny zničenej Tatármi v Ladánybene priniesol jeden z rozsiahlejších depotov mincí; žiaľ, brakteáty tu boli zastúpené minimálne). Aj v ostatných lokalitách postihnutých Tatármi sa našli depoty mincí (Kiskunmajsa, Sövényháza, Abony, Czegléd, Örkénypusztá, Újszász), nie však priamo v niektorom zo zaniknutých objektov, ale skôr ako dôkazy chvatného ukrývania majetkov na okolí dedín. Pri interpretácii rumunských nálezov nie sú spomínané žiadne významnejšie dôvody, ktoré by vyvolali ich ukrytie. Autori správ iba upozorňujú na príchod nemeckých „hostí“ do banských regiónov v tomto období a tým aj ich zvýšený hospodársky a spoločensko-kultúrny rozvoj (*Stirbu 1979, 61–66*). Nálezy zo Slovenska sú problematické. Pokladov je málo, zvyšok tvoria jednotlivo nájdene mince. Iba pri trnavskom súbore K. Mészárosová spomína, že nie je isté, či sa tento viaže k vpádu Tatárov. Skôr poukazuje na veľký rozvoj mesta a okolia v tomto období (v roku 1238 boli Trnave udelené mestské práva), dôležitosť Trnavy ako hospodársko-správneho centra západného Slovenska a v súvislosti s rozvojom hospodárskeho života aj zvýšený počet ukrývaných (tezaurovaných) súkromných peňažných obnosov (*Mészárosová 1992, 158–159*). Depot z Malinovca je zachovaný len čiastočne, určiť dobu ukrytia a jeho zloženie nie je možné. Depot z Rišňoviec takisto nie je bližšie interpretovaný, Kraskovská iba spomína, že ho ukryli za Bela IV. Zdá sa, že tento depot vzhľadom na zastúpenie síce jedinej, ale istej, rakúskej mince – fenigu vyrobeného okolo 1270, treba zaradiť nie do 40., ale až do 70. rokov 13. stor., kedy v okolí Nitry, Hlohovca a Trnavy prebiehali ničivé česko-uhorské vojny. Podľa historických záznamov vojsko českého kráľa Přemysla Ottakara II. prešlo cez Váh, potom sa otočilo k Nitre, tú po krátkom obliehaní dobylo a zničilo. Je pravdepodobné, že toto vojsko išlo aj cez Rišňovce.

Brakteáty a ich význam v ekonomike stredovekého Uhorska

Časový úsek 2. polovice 12. a 1. polovice 13. storočia je jedným z najzložitejších vývojových období Uhorska. Počas necelých 100 rokov dospelo Uhorsko nielen k vrcholu mocenskej prosperity (výboje do Haliče a na Balkán, účasť na 3. a 4. krížovej výprave, bohaté kontakty so západnou a východnou Európou), ale aj k hlbokému politickému a ekonomickému pádu (vpád Mongolov a Tatárov, vnútorná anarchia štátu – pomery na Slovensku In: *Marsina 1986, 226–297*). Na jednej strane vidno, že vláda Bela III. priniesla normalizáciu života feudálnej spoločnosti (kodifikácia právnych noriem, úprava mincovníctva, správy, spresnenie mier a váh, atď.), na druhej strane sa za Ondreja II. a Bela IV. vyhrocujú antagonistické rozpory vo vnútri spoločnosti a končia feudálnou anarchiou. Asi takáto bola situácia v čase prvých uhorských brakteátov. Úmyselne hovorím o prvých, lebo dodnes nie je známe, či brakteáty tvoria jednoliatu skupinu mincí. Skôr sa zdá, že ako určitý vývojový druh peňazí (v súvisi s konkrétnymi hospodárskymi pomermi doby) sa produkovali dlhodobo. Brakteát s postavou kráľa H 136–137 sa dáva do doby Gejzu II. (1141–1161). Nálezy poukazujú na súvis denáru Bela III. (1172–1196) H 69 s brakteátmi H 192–196 (hlava mladého muža, kráľ na poľovačke). Problematické je zaradenie mincí H 191 (sediaci kráľ), H 197 (hlava muža s opisom B. R.), H 198 (kríž, 2 korunované hlavy a 2 malé krížiky), H 199 (trón), H 200 (tri hlavy, sv. Trojica) – je možné že časť z nich razil kráľ Belo IV. (1235–1270). Poslednou uhorskou brakteátovou razbou by mal byť typ H 201–203 – s motívom kráľovského alebo skôr biskupského, arcibiskupského sídla, motív je prevzatý z friesachských fenigov. Pretože sa fenigy objavujú permanentnejšie v Uhorsku až po roku 1200, bolo by nutné ich zaradiť do čias Ondreja II. (1205–1235). Je otázne kam zaradiť brakteát so slonom nesúcim na chrbte vežu. Motív je natoľko ojedinelý nielen v uhorskom, ale aj celoeurópskom meradle, že ťažko ho presnejšie zaradiť. Ikonograficky by mohol vyjadrovať motívy prebraté krížiakmi počas 3. a 4. krížovej výpravy. Realizáciou by sa viac radil k brakteátom Ondreja II. (H 201–202). V nálezoch nie je zastúpený, čo datovanie ešte viac sťažuje. Možno sa zdá, že vytýčená doba výroby uhorských brakteátov je neadekvátna. Domnievam sa však, že počiatky brakteátovej razby je treba spájať predovšetkým so všeobecnými hospodárskymi zmenami, vyvolanými príchodom nových románskych, nemeckých a talianskych kolonistov (*Marsina 1986, 186, 225*). Je možné a doterajšia literatúra to dosť naznačuje, že koncom vlády Bela III. došlo k významnej peňažnej reforme. Nielenže sa zmenil hmotnostný základ starej uhorskej hrivny a čiastočne sa zlepšila kvalita produkovaných peňazí, ale predvídaný a cieľavedomý panovník, akým Belo III. bol, sa snažil najmä o prispôsobenie politických a hospodárskych pomerov v štáte celoeurópskemu (skôr západoeurópskemu) štandardu. Kontakty s Nemeckom, Rakúskom, Francúzskom a Anglickom na jednej strane

a preberanie výdobytkov byzantskej civilizácie na strane druhej, sú evidentné nielen v celospoločenskom vývoji, ale aj v poľnohospodárstve, remeslách, umení a architektúre. Je možné, že jedným z jeho podnetov v rámci zlepšenia ekonomickej pozície štátu bolo aj nadviazanie na ojedinelý pokus razby brakteátov za Gejzu II. – posledného legitímneho predchodcu Bela III. Po čase začali byť brakteáty obľúbené, preto sa produkovali naďalej. Príčin razby brakteátov v Uhorsku bolo asi viac:

- a) Nehodnotná mena realizujúca sa len v lokálnych obchodoch.
- b) Staré denáre neboli schopné konkurencie v medzinárodnom obchode, Uhorsko pocíťovalo ekonomickú izoláciu.
- c) Rozvoj ťažby drahých kovov, baníctva, hutníctva a iných remesiel.
- d) Zastaralá technika razby neumožňovala vysokú produktivitu mincovne/mincovní? (treba poznamenať, že maďarská literatúra pripúšťa do roku 1211, alebo do roku 1221 iba ostrihomskú mincovňu. V súvislosti s vývojom v okolitých štátoch predpokladám rozsiahlejšiu produkciu vo viacerých mincovniach).
- e) Rozvoj sídliskových aglomerácií v trhové a správne strediská – tvorili základ budúcich mestských útvarov.
- f) Nové spoločenské a hospodárske podnety prinesené kolonistami zo západnej Európy a Sedmohradsku.

Možno predpokladať, že nový typ mince sa pomerne rýchlo ujal. Síce po roku 1200 bol čiastočne zatlačený do úzadia kvalitnejšími friesachskými fenigmi, ale v určitých okrajových častiach Uhorska (mohli by to dokumentovať nálezy z Rišňoviec, Pátrohy a Tomnaticu), kde nebol ekonomický vplyv fenigov taký silný sa v obehu viac presadili domáce mince. Zdá sa, že zánik brakteátov v Uhorsku a viac-menej aj ich stiahnutie z obehu treba klásť pred rok 1240. Sú však výnimky, keď časť mincí obiehala naďalej (do 60.–70. rokov 13. storočia), resp. boli tezaurované v domácnostiach ako zdroj drahého kovu. V tejto súvislosti si treba položiť otázku, či treba predpokladať brakteáty Bela IV. klásť len do rokov 1235–1240, alebo boli razené aj v staršom období, keď bol Belo len mladším kráľom (po 1214) Slavónie? Vzhľadom na značný počet zachovaných exemplárov v nálezoch – spolu je to asi 14 000 mincí, veľké množstvo sigiel (ak sa berie do úvahy, že každá sigla označovala novú emisiu) treba predpokladať, že aj razba brakteátov za Bela IV. bola dlhodobá. Z politických a hospodárskych opatrení kráľoviča a kráľa Bela IV. do roku 1241 (revízia donácií jeho otca a kráľa Uhorska Ondreja II., nezávislá politika na otcovi, snaha zamedziť feudálnej anarchii) vidno, že sa svojou, v mnohých prípadoch tvrdou a razantnou politikou snažil o oživenie Uhorska ako štátu a o zlepšenie pozícií kráľa ako hlavného a suverénneho predstaviteľa tohto územia. Je evidentné, že keby boli Belove politické a hospodárske snahy pokračovali až do konca jeho vlády, mohol sa vývoj Uhorska uberať úplne iným smerom. Sľubný vývoj zabrzdil vpád Tatárov (1241–1242), po ktorom bolo nutné budovať mnohé veci odznova, pričom sa prejavili negatíva feudálnej spoločnosti. Zánik brakteátov súvisí s celkovou hospodárskou situáciou vtedajšej Európy počas 1. polovice 13. storočia. V Nemecku sa v ich výrobe už skoro 20 rokov nepokračovalo. Na Morave a v Čechách doznievali. Jedine v Poľsku a Pomoransku bola razba brakteátov naďalej rozšírená. Hlavnou príčinou ukončenia produkcie tohto druhu mincí bola skutočnosť, že brakteáty už neboli schopné naďalej plniť ekonomickú úlohu. Denáre sa akostne zlepšili. Výroba mincí sa decentralizovala, tým sa zvýšila produktivita mincovní. Podielové hodnoty sa vytvorili razbou denárov a obolov (poldenárov). V Uhorsku sa presadili aj zahraničné platidlá – rakúske viedenské denáre, slavónske – banske denáre, ktorým už brakteáty nemohli konkurovať.

Hromadný nález mincí z Rišňoviec, historický vývoj obce a regiónu

Napriek tomu, že obec Rišňovce leží 15 km od Nitry – významného hospodársko-správneho centra počas Veľkej Moravy a stredoveku, v prameňoch sa eviduje pomerne neskoro. Dnešné Rišňovce vznikli zlúčením Dolných a Horných Rišňoviec, resp. osád v polohách Geňov a Komoča roku 1925. Dolné Rišňovce sú prvýkrát zaznamenané ako Rechen v rokoch 1272 a 1274, boli majetkom nitrianskeho hradu. Po roku 1274 sa stali súkromným majetkom miestnych feudálov, Rišňovských a Ťurményi-Burai (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* 1977, 494). Písomné svedectvá o Rišňovciach sú pomerne skúpe, žiaľ, ani archeologické pramene nie sú bohatšie (*Bialeková* 1989, 226). V budúcnosti bude treba vykonať rozsiahlejší prieskum, ktorý môže priniesť prvé základné orientačné archeologické poznatky k dejinám osídlenia obce. Nedostatok základných informácií pocíťujeme aj pri sledovaní nálezov mincí v obci a okolí. Okrem analyzovaného súboru uhorských brakteátov sa v Rišňovciach nezaznamenal iný nález stredovekých mincí.

Historická interpretácia peňažného súboru z Rišňoviec je problematická. V podstate jednotný charakter súboru – tri typy uhorských brakteátov – narušuje časovo oveľa mladšia uhorská napodobenina viedenského fenigu razená po roku 1270. Už sa uviedlo, že výskyt uhorských brakteátov v maďarských, rumunských a poľských nálezoch sa datuje pred rok 1241. V mladších nálezoch tvoria len staršiu časť. Minca z roku 1270 naznačuje, že najpravdepodobnejším horizontom ukrytia cenného peňažného súboru z Rišňoviec bol rok 1271. Uvedený rok je jedným z troch rokov krvavých a pustošivých vojen medzi českým a uhorským panovníkom (Přemysl Otakar II. a Štefan V.), ktoré sa výrazne zapísali do histórie celého západného Slovenska. Politické rozpory oboch panovníkov a najmä ich územné nároky vyústili v dlhotrvajúcu vojnu, rok 1271 bol najničivejší. Už v apríli vstúpili na územie Slovenska české vojská, postupne získali hrady Devín, Bratislava, Stupava, Svätý Jur, Pezinok a Červený Kameň a vojensky ohrozovali dve najvýznamnejšie mestá tohto regiónu- Trnavu a Nitru. Z historických záznamov je známe, že nitriansky hrad bol po krátkom obliehaní dobytý a s mestom vypálený. Zdá sa, že podobné problémy mala aj Trnava, lebo obyvatelia oboch miest museli prisahat vernosť a poslušnosť českému kráľovi (po odchode českých vojsk ju zrušili). Zlepšenie situácie nastalo po podpísaní mierovej dohody medzi oboma panovníkmi 2. júla 1271 (*Marsina* 1986, 234–235). Rišňovský komplex musel byť na svoju dobu hodnotným súborom peňazí. Ešte bohatšie boli iba dva maďarské nálezy (Nagytarcsa, Pátroha), ostatné nálezy rišňovský prevyšuje 3–5-násobne. Preto zaráža jeho výskyt v pomerne chudobnej obci poľnohospodárskeho charakteru, bez výraznejšej koncentrácie obchodu či remesiel. Písomné dokumenty o obci, ako aj absencia súbornejších dokladov o jej osídlení nepoukazujú na vytvorenie širšej vrstvy majetnejších občanov. Bohatšími predstaviteľmi lokality mohli byť iba jej vtedajší vlastníci – príslušníci rodov Űrményi-Burai, o ktorých základná genealogická príručka pre Uhorsko podáva nasledujúce informácie: „rodina je jednou z najstarších famílií nitrianskeho regiónu, jej rozkvet spadá najmä do obdobia konca 13. stor., keď jeden z príslušníkov rodu – Ján de Ilmur bol v r. 1278–1301 kaločským arcibiskupom“ (*Nagy* 1865, 426–427). Dnes je ťažko rozhodnúť, či rišňovský komplex bol majetkom niektorého zo šľachticov tejto famílie, lebo takisto mohol patriť aj obchodníkovi prechádzajúcemu týmto územím, či niektorému z vojakov na oboch bojujúcich stranách. Škoda, že nie sú známe nálezové okolnosti a najmä miesto nálezu, ktoré by mohlo naznačiť jednak udalosti, ktoré prinútili vlastníka peňazí ukryť majetok v zemi, jednak príčinu toho, že sa k nemu už nevrátil. Pravdepodobne to spôsobila nepriaznivá politická situácia, na ukryté cennosti sa zabudlo, alebo vlastník v bojoch prišiel o život. Nález mincí z Rišňoviec je teda aj dôležitým historickým dokumentom

Tabela 10. Uhorské brakteáty v základných katalógoch uhorských mincí (uvádza sa vždy príslušné číslo katalógu).

Schoennisner 1807	Rupp 1841	Weszerle 1873	Réthy 1899	Unger 1961	Huszár 1979
Belo II.	Belo III.	Belo III.	Belo IV.	Belo III.	Belo III.–IV.
Tab. 2: 4	118	–	271	102	191
Tab. 4: 22	116	Tab. 14: 13–20	272–273	107	192
–	–	–	–	–	193
–	117, 307	–	274	–	194
–	119	Tab. 14: 5–12	275	106	195
–	–	–	276	–	196
–	–	–	277	121	197
–	–	–	278	105	198
Tab. 2: 5	111, 112	Tab. 14: 1–4	279	101	199
Tab. 2: 3	114–115, 306	–	280–281	103	200
–	–	–	282 ¹	160	201
–	–	–	283 ¹	161	202
–	–	–	CP. 50	104	203
–	120	–	269 ²	55	136
–	–	–	270 ²	–	137
–	113	–	³	–	–

Poznámky: ¹ Hóman (1916, 279), že sú to mince Ondreja II. (1205–1235). ² Unger (1980, 2.12), že je to minca Gejzu II. (1141–1162); Huszár (1979, č. 48), že je to anonymný denár z 12. storočia. ³ Gedai (1968, 45–46), že táto minca nie je uhorská.

Tabela 11. Prehľad nálezov brakteátov z územia Maďarska (M), Poľska (P), Rumunska (R) a Slovenska (S). Súborný s mincami Huszár 1979, č. 191, 199–200. Lokality sú zoradené podľa zastúpenia jednotlivých typov brakteátov.

Nálezisko		H 191	H 199	H 200	H 192	H 195	H 198	H 69
Örkénypuszta	M	–	6	–	–	–	–	–
Hatrongyos	M	x	x	x	x	–	–	–
Rimóc	M	–	1	–	–	–	–	–
Brzeg	P	1	–	–	–	–	–	–
Ladánybene	M	3	–	–	–	–	–	–
Nyáregyháza II.	M	1	6	1	–	–	–	–
Radzanów	P	1	–	–	–	–	–	–
Rišňovce	S	1267	205	963	–	–	–	–
Trnava	S	–	5	–	–	–	–	–
Csongrád	M	21	83	97	13	–	–	–
Gaiu Mic	R	1	–	2	211	–	–	1
Nyáregyháza I.	M	73	412	200	74	–	–	–
Nagytarcsa	M	–	1	1022	108	–	–	3
Sövényháza	M	x	x	x	x	–	–	–
Egervár	M	–	–	1	–	3	–	11
Esztergom	M	–	–	1	2	18	–	10
Nagyösz	M	x	x	x	x	x	–	x
Pécel	M	–	–	1	–	115	–	–
Simbateni	R	–	2	1	5	3	–	4
Tomnatic	R	x	x	x	x	x	–	x
Pátroha	M	1	3085	1109	1083	36	4	2778
Szank	M	10	805	1	36	–	1	–

Tabela 12. Prehľad nálezov brakteátov z územia Maďarska (M), Poľska (P), Rumunska (R) a Slovenska (S). Súborný bez týchto typov mincí Huszár 1979, č. 191, 199–200. Lokality sú zoradené podľa zastúpenia jednotlivých typov brakteátov.

Nálezisko		H 192	H 195	H 198	H 69
Kiskunmajsa	M	5	–	–	–
Marienburg	M	436	–	–	–
Marienfeld	M	137	–	–	–
Újkígyós	M	1	–	–	17
Újszász	M	1	–	–	66
Abony	M	–	2	–	27
Ócsa	M	–	47	–	–
Pusztaszentimre	M	–	16	–	1
Esztergom-Kovácsi	M	12	3	–	3
Nagykeréki	M	83	5	–	34

Tabela 13. Prehľad nálezov brakteátov z územia Maďarska (M), Poľska (P), Rumunska (R) a Slovenska (S). Jednotlivé a presne nezistené nálezy mincí Huszár 1979, č. 191, 199–200. Lokality sú zoradené podľa zastúpenia jednotlivých typov brakteátov.

Nálezisko		
Malinovec	S	80 mincí – 1 brakteát, 1 neznáma, mince Ondreja II., 16 ks sekaného striebra
Ostrovo	P	brakteáty Bela III., mince Ondreja II., nemecké razby, friesachské fenigy
Dražovce	S	H 192, H 195 (po 1 ks)
Ducové	S	H 192, H 195, H 200, H 201 (po 1 ks)
Nitra-hrad	S	H 195 (3 ks)
Pezinok	S	H 196 (1 ks)
Czersk	P	H 195 (1)

Pramene k tabele 11–13:

Örkénypusztá – *Király* 1954, 9–12. Nález obsahoval aj 51 friesachských fenigov.

Hatrongyos – *Reizner* 1898, 81–82.

Rímóc – *Király* 1954, 9–12. V náleze aj 63 friesachských fenigov.

Brzeg – *Onak* 1968, 30, 33. Nález pozostávajúci z 642 celých a 402 zlomkov mincí, obsahoval nemecké, české a poľské razby. Z uhorských 1 brakteát, typ H 200.

Ladánybene – *Székely-György* 1984, 209–271. Depot obsahoval aj 1149 friesachských, 3 viedenské fenigy, 3 kolínske denáre.

Nyáregyháza II. – opis pri súbore mincí z Ladánybene, 254. Je v ňom aj 16 friesachských fenigov.

Radzanów – *Onak* 1968, 30, 35. Nález pozostával z 204 celých a 20 zlomkových mincí, aj z razieb križiakov, nemeckých a poľských panovníkov, 1 brakteát H 200.

Rišňovce – *Kraskovská* 1950, 185.

Trnava – *Mészáros* 1992, 141–170. Nález obsahoval aj 64 friesachských a 36 viedenských fenigov.

Csongrád – *Tari* 1965, 83–92. Nález obsahoval aj 5 friesachských fenigov.

Gaiu Mic (v staršej literatúre označovaný ako Kis-Gáj) – *Gohl* 1903, 106; *Király* 1954, 11; *Sabau* 1958, 288–289, č. 16. Nález obsahoval aj 366 friesachských fenigov a 33 iných západných mincí.

Nyáregyháza I – *Gedai* 1970, 25–42. Nález obsahoval aj 993 friesachských, 4 viedenské fenigy, 15 iných západných mincí.

Nagytarcsa – *Huszár* 1941, 90. Aj 3358 friesachských fenigov a 12 západoeurópskych mincí.

Sővényháza – pôvodne označený ako nález z Hatrongyos – *Reizner* 1898, 81–82, zdá sa, že ide o duplicitu nálezov, ktorá nebola dosiaľ odstránená.

Egervár – *Darnay* 1906, 19–20; *Darnay* 1907, 96. Okrem brakteátov boli v náleze tieto uhorské razby: H 69 (11), H 225 (8), H 245 (4), H 247 (15), H 258 (1), H 264 (3), H 265 (2), H 266 (1), H 270 (2), H 280 (4), H 310 (1); zastúpené aj viedenské fenigy.

Esztergom – *Király* 1962, 94. V náleze boli uhorské mince H 100 (2), H 310 (1), H 339 (1); 95 friesachských, 1 viedenský fenig, 1 neurčená razba.

Nagyösz – *Király* 1954, 9–12. Depot obsahoval aj 110 friesachských fenigov.

Pécel – *Király* 1954, 11. Nález obsahoval aj 217 friesachských fenigov.

Simbateni – *Stirbu* 1979, 47–109. Nález obsahoval aj 153 friesachských fenigov a 33 západoeurópskych mincí.

Tomnatic – *Sabau* 1958, 297, č. 54. Nález okrem 2000 brakteátov pozostával zo 107 friesachských fenigov a 3 západných mincí.

Pátroha – *Gedai* 1968, 37–41. Nález obsahoval aj uhorské razby typu H 66a (3), H 113 (9), H 117a (1), H 127 (2), H 127c (1), H 140 (1), H 161 (2), H 164 (3).

Szank (označovaný aj ako Szank II) – *Huszár* 1976, 265, 274.

Kiskunmajsá – *Gedai* 1962, 83. Nález obsahoval aj 29 friesachských fenigov.

Marienburg – *Király* 1954, 11. Bolo tu aj 367 friesachských fenigov.

Marienburg – *Király* 1954, 11. Obsahoval aj friesachské fenigy.

Újkígyós – *Gohl* 1903, 106. Patrilo k nemu aj 90 friesachských fenigov.

Újszász – *Tari* 1965, 86. Obsahoval aj friesachské fenigy.

Abony – *Király* 1954, 11. Obsahoval aj 23 friesachských fenigov.

Ócsa – *Rádóczy* 1967, 393–395. Z pôvodných 200–250 mincí opísaných len 47.

Pusztaszentimre – *Király* 1954, 11. Tu aj 247 friesachských fenigov.

Esztergom – *Kovácsi/Huszár* 1964, 95; *Tari* 1965, 86. Tu aj 11 friesachských mincí.

Nagykeréki – *Király* 1954, 11. Obsahoval aj 30 friesachských fenigov.

Dražovce – *Kolníková/Hunka* 1991, 55; *Kolníková/Hunka* 1992, 58.

Ducové (Moravany nad Váhom, časť Ducové) – num. zb. AÚ SAV v Nitre č. 2606, 2676, 2711, 2723.

Nitra-hrad – *Kolníková/Hunka* 1991, 55. H 195 = num. zb. AÚ SAV v Nitre, inv. č. 7373 nález 1991, nález 1992 – H 195 – zatiaľ nepubl.

Pezinok – *Nálezy* 2, č. 75.

Czersk – *Mikolajczyk* 1990, 80.

Malinovec – *Nálezy* 2, č. 71; *Kraskovská* 1989, 254–258.

Ostrovo – *Hóman* 1916, 282, pozn. 2. V náleze aj friesachské a nemecké mince, brakteáty Bela III., denáre Ondreja II.

4 SPOLOČENSKÉ A EKONOMICKÉ POMERY NA SLOVENSKU V 13. STOROČÍ

4.1 Výroba mincí v časoch vlády Imricha (1196–1204) a Ladislava III. (1204–1205)

Prvým synom Bela III. a Anny de Chatillon bol Imrich (*1174). Ako uhorský kráľ vládol iba do roku 1204. V rámci svojej zahraničnej politiky sa angažoval najmä na juhu Uhorska. Bol správcom Chorvátska a Dalmácie (od roku 1194), kráľom Srbska (od roku 1202). V domácej politike súperil s mladším bratom Ondrejom (1176–1177), neskorším kráľom Ondrejom II. Ten chcel taktiež získať uhorský trón, lebo bol od roku 1196 dalmátsko-chorvátskym vojvodom. Ale legálne sa Ondrej stal uhorským kráľom až po Imrichovej smrti v roku 1205. Imrich určil za svojho nástupcu syna Ladislava (*1199, ako Ladislava III.). Po smrti otca formálne vládol od 30. 11. 1204 do 7. 5. 1205 (kedy zomrel), ale pod správou mladšieho brata Ondreja. Historické pramene uvádzajú, že určitý čas strávil u rakúskeho vojvodu Leopolda VI. (1198–1230).

Podľa dnešných poznatkov razil Imrich iba dva druhy kráľovských mincí. Vojvodské sa nepoznajú (*Mimica* 1994, 51). Kráľovské denáre imitujú razby jeho otca Bela III. Denár H 74 má na averze nápis: +HE/ NRIC/ VS, na reverze ligatúru RX (z rex). Kopíruje denár H 66. Má 11–12 mm. *Hóman* (1916, 615, 646) uvádza iba tri takéto mince, s hmotnosťou 0,25–0,29 g, priemerne 0,273 g a akosťou 58–65% (priemerne 61,5%). Druhý denár Imricha, H 75, má na averze štyri ozdobné kríže. Medzi nimi sú litery h- E- R z mena Henricus. Na reverze je v strede kruhu malý krížik, okolo neho 4 oblúky a 4 bodky. Minca je kópiou razby H 65. Huszár zobrazuje v svojom katalógu mierne poškodený exemplár o priemere 11 mm. *Hóman* (1916, 615) poznal tiež len jediný kus, dnes uložený v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti. Váži 0,23 g. Je to asi ten istý exemplár ako je u Huszára. Jeho akosť neuvádza. Obe mince Imricha nadväzujú na mincový systém vytvorený jeho otcom Belom III. Ikonograficky, umelecky a technikou razby ich možno prirovnáť k anonymným denárom, alebo k denárom Bela III. Podľa ich vzácnosti v nálezoch a vo väčších numizmatických zbierkach treba Imrichove denáre pokladať za obzvlášť vzácne. V obehu sa výraznejšie neprejavili. Usudzujem, že boli počas prvých rokov vlády Ondreja II. stiahnuté z obehu a premincované na nové razby. Dá sa predpokladať, že v obehu boli maximálne do rokov 1210–1215. Na Slovensku sa zistil iba jediný denár Imricha, v malom poklade mincí zo Žiaru n. Hronom. Bolo tu necelých 20 mincí, anonymné denáre a denár Imricha. Dosiaľ sa nepozná ani jeden denár z čias Ladislava III. Je viac než isté, že počas polročnej vlády nestačil do obehu uviesť vlastné mince. Pretože bol dostatok mincí Bela III. a Imricha, používali sa tieto.

K časom Imricha a Ladislava III. sa viaže iba jeden záznam zo Slovenska, o jestvovaní trhov. Imrich potvrdil Ostrihomskému arcibiskupstvu všetky staré desiatky ako mu ich udelili Štefan I. a Ladislav I. a iné regálne práva, napr. desiatky z trhov zo zeme Scip a z Bratislavy (*Marsina* 1971, č. 110). Dnes sa predpokladá, že obec Szép je dnešný Szépfalu. Listina je pokladaná za pravú.

4.2. Úpadok mincovníctva za vlády Ondreja II. (1205–1235)

Za vlády Ondreja II. sa v Uhorsku konali rozsiahle politické a spoločenské zmeny. Tie zavrhli predchádzajúci politický a hospodársky vývoj štátu. Došlo k vnútorným zápasom medzi jednotlivými vrstvami vládnucej triedy a k politickej anarchii proti panovníkovi (jej vyvrcholením bolo podpísanie Zlatej buly pred 29. 5. 1222), drobeniu kráľovského domínia a k vytváraniu rozsiahlych šľachtických majetkov. Ondrej II. uskutočnil viacero vojenských akcií, hlavne 17 výprav do Haliče. Nepriniesli výraznejší politický efekt, lebo nebolo možné nastoliť trvalú správu získaných území. Zúčastnil sa 4. krížovej výpravy na Blízky východ v roku 1217. Bol to pokus získať po smrti cisára Henricha konštantinopolskú korunu. Hlavne haličské výpravy sa podstatnou mierou podieľali na vývoji štátneho hospodárstva, lebo sa na ne vynaložili veľké finančné prostriedky, ale zisk z akcií bol minimálny. V rámci mincovníctva Ondreja II. tým priniesli nutnosť razby značných množstiev mincí. Znižovala sa ich technická a umelecká úroveň a akosť. V konečnom dôsledku prispeli k opätovnému zníženiu kvality vtedajších uhorských mincí. Na mincovníctve štátu sa prejavil aj iný čin Ondreja II., svadba s meranskou vojvodkyňou Gertrúdou (dcérou vojvodu Bertolda) v roku 1203. Žil s ňou do roku 1213, potom si zobral za manželku Jolanthu de Courtenay (do 1234). Gertrúda si nielenže priviedla početný sprievod z meranského vojvodstva, ale po ich príchode do Uhorska sa snažila zabezpečiť im výnosné štátne úrady a rozsiahle

majetky. To vyvolalo odpor domácej šľachty, ktorý skončil zavraždením kráľovnej roku 1213 a zápasom medzi cudzincami a domácimi predstaviteľmi vládnucej triedy. Príchod meranskej vojvodkyne priniesol začiatok využívania meranských friesachských fenigov (časť 4.6) v uhorskom obchode, neskôr razbu ich uhorských napodobení. Vyhlásenie friesachských fenigov za zákonné platidlo uhorského hospodárstva v podstate nebol až taký zlý ekonomický čin. Uhorsku umožnilo napojiť sa na stredoeurópsky obchod ovládaný rakúskymi, nemeckými, korutánskymi a chorvátskymi fenigmami a denármi. Tým sa zvýšili možnosti vzájomného medzinárodného uhorsko-stredoeurópskeho obchodu. Jednotná mena používaná v širokom regióne napomáhala uskutočňovať rozsiahlejšie transakcie. Problém bol však v tom, že vtedajšie uhorské platidlá zlepšené reformou Bela III. vážili 0,5–0,6 g a mali akosť 70–80% striebra. Neboli schopné konkurovať kvalitnejším friesachským fenigom. Západní kupci vlastníci tieto mince pomerne lacno nakupovali v Uhorsku a naopak, pri nákupoch uhorských obchodníkov v zahraničí títo museli poskytnúť niekoľkonásobne viac uhorských denárov. Je jasné, že prílev friesachských fenigov do Uhorska (možno už od roku 1203, ale skôr až od konca 1. dekády 13. storočia) spôsobil ich používanie v prostredí najbohatších vrstiev spoločnosti. O to menej sa používali domáce mince. Odrazilo sa to aj v súdobých písomných dokumentoch, kde sa často spomínajú platby vo frisaticoch, frisacenses. Ondrej II. sa určite chcel s problémom platieb friesachskými fenigmami vyrovnáť. Viackrát zakazoval ich používanie. Dokonca sa začali na jeho popud raziť aj uhorské napodobeniny friesachských peňazí. Nie je známe odkedy (asi po smrti kráľovnej Gertrúdy v roku 1213), keď postupne slabol vplyv meranských dvoranov, alebo ešte neskôr, počas 2. a 3. dekády 13. storočia, ale uhorské frisatici nezískali v obchode veľký vplyv. Tak to dokazujú nálezy a málopočetné zmienky v historických dokumentoch. Ich veľkosť a akosť bola približne polovičná oproti vtedy využívaným fenigom z Merana, Salzburgu, Korutánska a pod. Rozbor nálezu pravých friesachských fenigov a ich uhorských napodobení v rámci Slovenska je v časti 4.6. Tretím činom Ondreja II., ktorý vo veľkej miere vplýval na vývoj hospodárstva štátu bolo prenajímanie solných a mincových komôr a práva vyberania daní Izmaelitom a Židom. Tento akt bol často kritizovaný domácimi predstaviteľmi spoločnosti a Pápežskou stolicou. V praxi sa prejavil machináciami s mincami, znižovaním ich akosti, barbarizáciou mincových námetov, priniesol dovtedy nezvyklé ikonografické výjavy (na platidlách H 222–224, H 238, H 250–251 a na iných). V tej dobe ovládli Židia a Izmaeliti ekonomiku celej Európy, od Španielska až po Poľsko, Uhorsko (Friedensberg 1976). Nemožno sa čudovať, že pápeži Inocent III. (1198–1216), Honorius III. (1216–1227), Gregor IX. (1227–1241) a po nich ich nasledovníci vydali ne jeden príkaz na obmedzenie využívania Židov a Izmaelitov vo finančníctve, bankovníctve a peňažníctve. Zdá sa, že tieto doporučenia predstaviteľom jednotlivých štátov nie vždy priniesli adekvátnu odozvu. Je známe, že napr. v poľskom mincovníctve sa v 12.–13. storočí židovskí a izmaelitskí nájomcovia prejavili až v takej miere, že si razili mince s vlastnými nápismi. V Uhorsku sa prejavili v menšej miere, keď sa na štátne mince dávali iba nezvyklé námety (bájne zvieratá, zbarbarizované zobrazenia kresťanských námetov, osoby panovníka), neštandardné značky (Dávidova šesťcípá hviezda za Bela III., Bela IV.), písmená hebrejskej abecedy (za Bela IV., Štefana V., Ladislava IV.).

V rámci mincovníctva Ondreja II. by sa mali rozlišovať jeho dve fázy: keď bol v rokoch 1196–1204 chorvátskym vojvodom a keď sa stal v rokoch 1205–1235 uhorským kráľom. Huszár jeho razby časovo nerozlišuje (1979, č. 204–292). Naproti tomu Rengjeo (1959, 12–13, tab. I: 1–12) za vojvodské mince Ondreja považuje 12 typov mincí a ďalších 10 typov denárov a poldenárov sú podľa neho razby bána dosadeného v čase kráľovskej vlády Ondreja II. v rokoch 1204–1209 (Rengjeo 1959, tab. I: 13–22). Najnovšie triedenie chorvátskych mincí z 13. storočia je v diele B. Mimicu (1994, 51–55). Autor vyčlenil 12 typov vojvodských denárov Ondreja a ďalších 12 typov kráľovských denárov a poldenárov Ondreja II. razených jeho bánom.

Celkove sa za vlády Ondreja II. v rokoch 1205–1235 vyrazilo 88 rôznych typov mincí (podľa Huszára 9 z nich sú napodobeniny friesachských fenigov, Koch ich uvádza viac). Ak sa vezme do úvahy princíp renovatio monetae, tak by sa každý polrok museli vymieňať jedny mince za druhé, čo by bolo určite technicky aj finančne náročné. Predpokladám, že v jednom čase bolo naraz vyrazených niekoľko typov mincí, s rôznymi ikonografickými námetmi. Tie potom obiehali určitú zákonom stanovenú dobu a neskôr boli nahradené skupinou iných mincí. Koľkokrát sa jednotlivé skupiny platidiel počas 30 ročnej vlády Ondreja II. vymenili, nie je možné za súčasného stavu poznania zistiť. Problém je v tom, že razby Ondreja II., aj keď sú z hľadiska celkového umeleckého a technického vyhotovenia jednotné, majú rozdielne základné metrologické parametre. Už priemer denárov kolíše od 18 mm (H 243), cez 17 mm (H 237, H 241, H 242), 16 mm (H 212, H 228, H 236) po 15 mm (H 205, H 207, H 210, H 231 a iné). Najväčšie zastúpenie majú denáre s 15 a 16 mm priemerom. Naproti tomu oboly majú jednotný priemer 11–12 mm. Už to naznačuje rozdielnú hmotnosť v rámci denárov a obolov (u denárov cca 0,5–0,8 g, u obolov okolo 0,2–0,3 g). Z tabuľky metrologických parametrov (tabela 14) sú zrejmé aj údaje o akosti, väčšinou dosahovala 65–70% striebra. Oproti časom Bela III. majú razby Ondreja II. nižší váhový a akostný základ. Umožňoval panovníkovi kryť náklady na vojenské a iné politické akcie. Hodnota Ondrejových mincí sa znížila o 10–20% oproti platidlám jeho predchodcov.

Tabela 14. Metrologické parametre mincí Ondreja II. Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 615, 623–627, 634, 644, 646–647, 649).

a	b	c	d	e	f	g
204	0,15 g	0,25 g	0,215 g	65%	–	65%
205	0,18 g	0,22 g	0,2 g	50%	55%	52,5%
205a	–	–	–	–	–	–
206	0,41 g	0,81 g	0,528 g	85%	88%	86,5%
207	0,8 g	0,84 g	0,82 g	80%	–	80%
208	0,32 g	0,78 g	0,509 g	75%	79%	77%
209	0,26 g	–	0,26 g	75%	79%	77%
210	0,36 g	0,55 g	0,47 g	72%	–	72%
211	–	–	–	–	–	–
212	0,44 g	0,86 g	0,5847 g	72%	78%	75%
213	0,44 g	–	0,44 g	72%	78%	75%
214	–	–	–	–	–	–
215	0,69 g	0,93 g	0,81 g	70%	78%	74%
216	0,44 g	0,53 g	0,485 g	70%	78%	74%
217	0,52 g	–	0,52 g	75%	–	75%
218	0,25 g	–	0,25 g	75%	–	75%
219	0,52 g	0,56 g	0,542 g	–	–	–
220	0,81 g	–	0,81 g	72%	–	72%
221	0,37 g	0,41 g	0,39 g	72%	–	72%
222	0,44 g	0,52 g	0,4354 g	68%	–	68%
223	0,27 g	–	0,27 g	68%	–	68%
224	0,55 g	0,82 g	0,686 g	–	–	–
225	0,51 g	0,87 g	0,6582 g	67,5%	70%	68,75%
226	–	–	–	–	–	–
227	0,465 g	–	0,465 g	70%	–	70%
228	0,47 g	0,625 g	0,5512 g	65%	–	65%
229	–	–	–	–	–	–
230	0,47 g	–	0,47 g	–	–	–
231	–	–	–	–	–	–
231a	0,61 g	–	0,61 g	70%	–	70%
232	0,43 g	0,83 g	0,652 g	72%	–	72%
233	0,28 g	0,31 g	0,295 g	72%	–	72%
234	0,94 g	–	0,94 g	75%	–	75%
235	0,76 g	0,79 g	0,775 g	–	–	–
236	0,72 g	0,88 g	0,826 g	75%	–	75%
237	0,89 g	0,9 g	0,895 g	70%	72%	71%
238	–	–	–	–	–	–
239	0,41 g	–	0,41 g	–	–	–
240	0,15 g	–	0,15 g	–	–	–
241	0,5 g	0,84 g	0,741 g	68%	72%	70%
242	0,555 g	–	0,555 g	72%	–	72%
243	0,62 g	1,035 g	0,7712 g	60%	65%	62,5%
244	0,51 g	–	0,51 g	60%	65%	62,5%
245	0,705 g	0,84 g	0,7515 g	65%	70%	67,5%
246	–	–	–	–	–	–
247	0,56 g	0,94 g	0,6888 g	65%	68%	66,5%
248	0,21 g	0,352 g	0,2877 g	65%	68%	66,5%
257	0,47 g	0,7 g	0,637 g	–	–	–

Na peniazoch Ondreja II. sa uplatnilo viacero vzorov. Plne odrážajú umelecké tendencie doby a vtedajší ideový názor v rámci vládnucej dynastie. Tiež súdobé technické možnosti výrobcov razidiel a minciarov. Zmena spôsobu tvorby mincových razidiel rytím skvalitnila mincový obraz. Na druhej strane menšia pozornosť v súvislosti s urýchlenu razbou mincí pre vojenské účely spôsobila, že v mnohých prípadoch je obraz na minciach schématicizovaný. Je známe, aj keď to nie je možné konfrontovať s historickými dokumentmi, že výroba mincí bola prísne sledovaná a to od etapy ideologického návrhu nových emisií až po proces ich expedície do jednotlivých častí štátu. Minca bola najreprezentatívnejším predmetom panovníka. Symbolizovala jeho moc, nárok na vládu nad určitým územím a spätosť s cirkvou. Aj mimo vlastného štátu, kde bola vyrazená musela prejavovať základné ideologické a politické princípy daného štátu.

Na razbách Ondreja II. je viacero základných ikonografických námetov: a) symboly spojené s osobnosťou kráľa, napr. jeho portrét v rámci architektúry; b) symboly spojené s cirkevnými inštitúciami a kresťanskou vierou; c) námety asi zviazané so Židmi, Izmaelitmi a inými bližšie neznámymi etnikami.

Osobu panovníka a jeho vládu charakterizovali:

- a) časť postavy vládcu (korunovaná hlava, polpostava s rozťahnutými rukami a insígniami);
- b) časť štátneho znaku (arpádovské brvná, na malej časti mincí dvojkríž);
- c) architektúry (kráľovský palác, mala by byť na ňom zástava a nie kríž).

Cirkevné záležitosti predstavovali tieto symboly:

- a) postava biskupa, oranta a iného kňaza;
- b) cirkevná architektúra, rozložené stavby s krížom na vrchu strechy;
- c) mytologické scény zobrazujúce boj dobra so zlom (kráľ škrtiaci draka a bojujúci s panterom);
- d) cirkevná symbolika (Baránok boží).

Zistilo sa aj viacero podnes nevysvetlených symbolov: okrídlená koruna a pod ňou kríž, na druhej strane je v osemoblúku kríž (H 247, H 248). Je prevzatá z rakúskeho mincovníctva(?), kde jej paralelou je fenig s okrídlenou korunou pod ktorou je rozeta (Koch 1994, B 150) Ale táto minca je datovaná do rokov 1236–1239, 1246–1251. Aj viedenský fenig s krížom a oblúkmi a panterom je razbou až z rokov 1230–1250 (Koch 1994, B 138). Zdá sa, že rakúske mince prevzali námet okrídlenej koruny z razieb uhorských. Okrídlená koruna by mohla predstavovať svojské zobrazenie unifikácie svetskej (koruna) a cirkevnej moci (anjelské krídla), alebo sa tu predstavila umelecká prezentácia personifikácie Boha-otca ako najvyššieho vládcu nad všetkými smrteľníkmi, nad celým svetom? Takisto nevysvetlený je symbol pantera s dvojkrížom, na druhej strane je grif a hviezda (H 250–251). Nemá analógie v žiadnej stredoeurópskej minci. Veľmi zaujímavý je tiež denár s vežovitou stavbou na averze, pod ňou je v polkruhu rozeta. Na reverze je panter, alebo lev pred rozkvitnutým stromom (H 266–268). Lev, skôr grif pred stromom je na averze viedenských fenigov z čias okolo roku 1230 (Koch 1994, B 120), potom sa už nevyskytuje. Architektonické námety rakúske mincovníctvo nepozná. Sú tu iba: orlica, pod ňou v polkruhu je panter (Koch 1994, B 108, fenig je z rokov 1210–1230), anjel, pod ním v polkruhu je hlava človeka (Koch 1994, B 123, razba je dávaná do čias okolo roku 1230). Potom sa už takýto námet zase nevyskytuje. Takže teoreticky by mohol byť tento motív prevzatý z rakúskeho prostredia, ale okolo roku 1230 zdomácnení v Uhorsku. Pes, lev(?), pred rozkvitnutým stromom je typickým symbolom na bavorských fenigoch razených v Oettingu, ale až od roku 1391. Sú to razby Jána II., Štefana III. a Friedricha. V rámci Dolného Bavorska je na minciach Henricha I. (1255–1290), v rámci Bavorska-Landshutu Henricha IV. (1393–1450). Z Bavorska teda nebol symbol zvieraťa ležiaceho pred stromom asi prevzatý. Buď predstavuje nejaký cirkevný symbol, alebo sem bol donesený z blízkovýchodnej oblasti. Výnimčným je denár H 281, kde je na averze zobrazený panovník s ľaliovitým žezlom a sokolom, na druhej strane sú dva vtáky asi sokoly. Podľa posledných výskumov je tento typ Ondrejových denárov asi moravským denárom Přemysla Otakara I. (Budaj/Hunka/Videman 2008, 109–117). Nezvyklým námetom je okrídlený trojuholník, pod ním architektúra, na druhej strane dvojkríž (H 283). Trojuholník by mohol byť biskupskou mitrou, jeho spojitosť s anjelskými krídlami by opäť vyjadrovala cirkevné prostredie. Dvojkríž je symbol správy Uhorska, takže sa na danej minci opäť odrazil základný model prepojenia štátnej a cirkevnej moci. Podnes nevyjasnenou je otázka, či nezvyklé živočíchy – grif, lev, panter a iné nie sú osobnými znakmi ľudí spätých s razbou mincí (ako v prípade razby viedenských fenigov vo Viedni, Viedenskom Novom Meste a Enži, kde sa na razbách uplatnili aj znaky nájomcov týchto min-

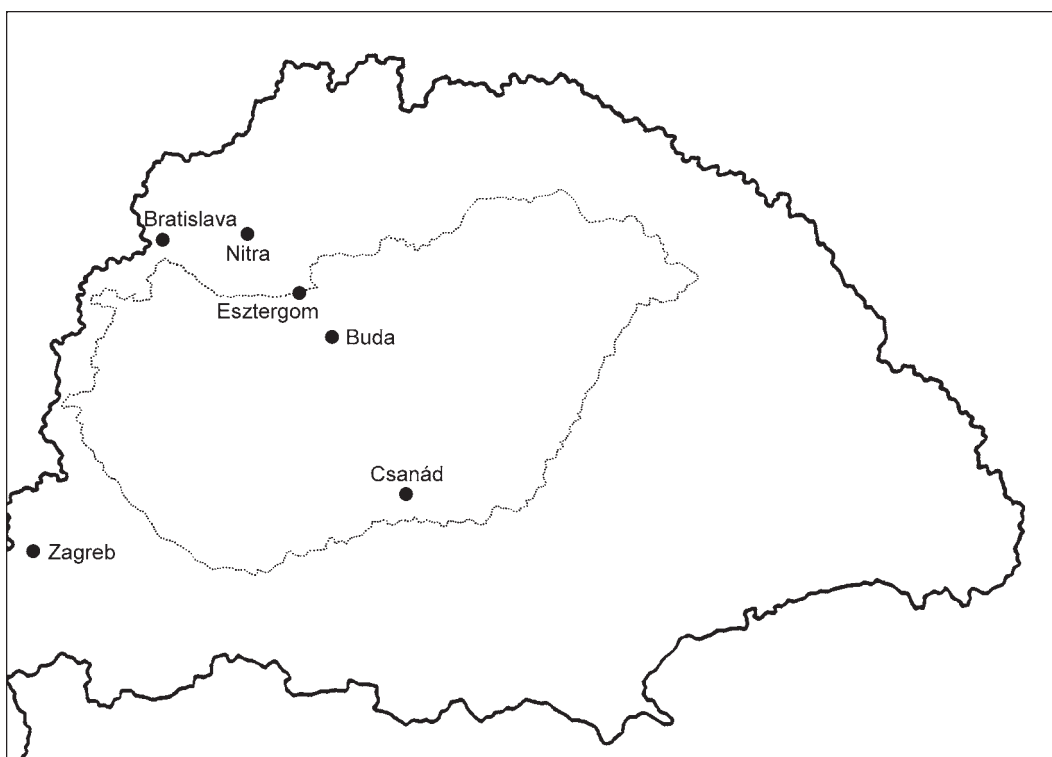

covní, ale až v 14. storočí). Zaujímavé sú zobrazenia kráľovského manželského páru, nad nimi je mesiac a hviezda, na reverze je veža a dva štíty s dvojkrížom (H 279–280). Ktorá z troch manželiek Ondreja II. je tu zobrazená? Gertrúda (1203–1213), Jolantha de Courtenay (1213–1234), alebo Beatrix de Este (od 1234)? Kráľ je tu stvárnený ako pomerne mladý človek, takže pripadá do úvahy Gertrúda. Uplatnili sa tu domáce podnety, alebo francúzske a talianske? Razba sa stala vzorom pre slavónske, bánske denáre, kde je na averze takisto kráľovská dvojica, na reverze ale znak Slavónska, kuna a legenda MONETA REGIS PRO SCLAVONIAE. Bánske denáre boli produkované od 50. rokov 13. storočia. Vyjadrovali snahu ekonomicky sa odtrhnúť od Uhorska. Odrážali napojenie Slavónska na benátsko-dalmátske prostredie. Možno, že tieto razby odzrkadľujú snahu Ondreja II. vytvoriť prototyp kvalitnejších mincí, ale to sa kvôli jeho zahraničnej politike nepodarilo.

Samostatnou kapitolou sú uhorské napodobeniny friesachských fenigov. V podstate prevzali vzory a stváranie pôvodných fenigov (biskup, architektúry, Baránok boží, kríž, medzi jeho ramenami sú guľky). Nenesú mená svetských vydavateľov friesachských mincí, ale meno kráľa Ondreja, alebo skomolené legendy. Ich metrologické parametre nezodpovedajú parametrom pôvodných fenigov. Či sa všetky napodobeniny razili len z príkazu kráľa, alebo aj v prostredí cirkevných inštitúcií (hoci tieto nemali právo razby mincí) sa nedá zistiť. Je zarážajúce, prečo aspoň hlavné cirkevné komunity – v Ostrihome, Vacove, Pécsi, Varadíne, Nitre vlastniace rozsiahle majetky a právomoci sa nesnažili prejavíť sa prostredníctvom razby vlastných mincí. Veď v okolitom prostredí to bolo úplne bežné (Mníchov, Trevír, Salzburg, Aquileia, Kolín, Regensburg, a iné). Predstavitelia týchto inštitúcií zastávali v Uhorsku najvyššie správne funkcie. Ostrihomský arcibiskup mal asi od prelomu 12.–13. storočia právo kontroly nad razbou štátnych peňazí. Z neho mu plynulo právo piseta, podielu zo zisku z razby (Hóman 1916, 94, 109, 121–122, 124, 469). Tému bude nutné podrobnejšie rozpracovať a na základe nálezov mincí z jednotlivých častí Uhorska, hlavne z okolia spomenutých inštitúcií, sa možno rozrieši aj tento problém.

Slovenské nálezy mincí Ondreja II. sú málopočetné. Jediným depotom z týchto čias je asi súbor mincí z Malinovca-Santovky (Kraskovská 1989, 254–258; *Nálezy* 2, č. 71). Podľa starých záznamov mal obsahovať brakteát, jednu zlomenú striebornú mincu, tiež asi 78 mincí prevažne z 13. storočia. (hlavne razby Ondreja II.) a 16 kusov sekaného striebra. Zatiaľ sa z nálezů pozná len 11 fenigov (sú to razby rakúske, salzburské, aquilejské, datované do rokov 1200–1246). Asi sú to všetko pravé friesachské fenigy, nie ich napodobeniny z Uhorska. Pri minciach sa zistili aj tri zlomky strieborných hrivien. Prvý má rozmery 6,5 x 4,1 cm, hrúbku 1,3 cm, hmotnosť 122,25 g, je to viac ako polovica z pôvodného kotúča. Druhý má rozmery 5 x 4,1 cm, hmotnosť 56 g, mohla by to byť asi 1/4 z pôvodného predmetu. Tretí má rozmery 4,3 x 1,9 cm, hmotnosť 33,55 g, je to asi 1/5, 1/6 z pôvodnej hrivny. Na Slovensku sa dosiaľ našlo len veľmi málo nálezů zo sekaným striebrom, aj keď v písomných prameňoch je platba odváženým striebrom často spomínaná. V poklade z Trnavy bol jediný kus striebornej suroviny veľký 5,5 x 16,9 cm, ťažký 14,13 g (Mészárosová 1992, 152, č. 106, 170, obr. 12: 106), uhorské brakteáty, viedenské a friesachské fenigy. Jeho ukrytie sa datuje do rokov 1236–1240. Tretí nález zo Slovenska, kde bolo aj sekané striebro z 13. storočia je depot z Krupiny (bližšie časť 4.4). Okrem razieb Bela III., Ondreja II. obsahoval 76 zlomkov strieborných hrivien (Kraskovská 1989, 256–257; *Nálezy* 2, č. 56). Tie sa hmotnosťou a tvarom dajú zrovnávať s časťami strieborných bochníkov z Malinovca a Trnavy. Kraskovskou sú uvádzané analógie z Čiech a Moravy. Napr. poklad z Lhoty pri Chotěboři ukrytý roku 1260, kde bolo striebro oválneho tvaru ťažké 90,5 g. Boli tu aj menšie zlomky, tyčinky a platničky. Nález zo Starej Říše na Morave obsahoval rakúske fenigy a 20 strieborných zliatkov v tvare koláčikov a časť gule. Spomenuté nálezy jednoznačne dokladajú, že v 13. storočí bolo používanie strieborných zlomkov veľmi obvyklé. V nálezoch sa zatiaľ vyskytujú len ojedinele. Je zaujímavé, že slovenské nálezy sú datované do vlády Ondreja II., naproti tomu nálezy z okolitých území so sekaným striebrom do 11.–13. storočia. V súdobých písomných prameňoch sa od začiatku 13. storočia vo veľkej miere objavujú záznamy o platbách prostredníctvom váh striebra (pondus, pondera argenti), teda odváženým množstvom striebra (Hunka 2004, 239–246). Súviselo to s viacerými faktormi:

- a) so znížením kvality mincí, keď bolo treba poskytnúť značné množstvo mincí za určitý tovar;
- b) nedôverou ľudí k riadnym platidlám;
- c) s príchodom cudzincov, ktorí pri cestovaní a obchodovaní v rámci väčších geografických celkov radšej brali so sebou zlomky drahých kovov ako mince, lebo tie bolo treba na hraniciach neustále zamieňať;
- d) s výsadami pre cudzincov usadených v Uhorsku (hospites) nedôverujúcim uhorským minciam, ktorí radšej platili poplatky odváženým kovom (Spišský Sasi).

Obr. 5. Mapa Uhorska s mincovňami pôsobiacimi v rokoch 1000–1301 (podľa Huszár 1979, 25).

Zvyšné razby Ondreja II. sa vyskytli ako ojedinelé nálezy (Dolný Jatov, Nitra-Párovské Háje, Ducové, Krásno, Skalka a inde). Boli na pohrebiskách i sídliskách, dotovali nájdené objekty. Typovo nie sú jednotné, na každej lokalite bol iný typ mincí. Nezistilo sa, že by boli niektoré druhy Ondrejových mincí razené vo väčšej či menšej miere, ich nálezy sú príliš málopočetné. Podobná situácia je aj v Maďarsku. Nie je možné doložiť výraznejšiu koncentráciu niektorých typov mincí Ondreja II. v rámci menšieho geografického regiónu, čo by napr. dokázalo významnejšie lokálne správne a trhové centrá, oblasti odkiaľ boli expedované jednotlivé razby, križovatky ciest a pod.

K mincovníctvu Ondreja II. treba ešte podotknúť, že v rokoch 1211–1221 mala pôsobiť podľa písomných dokladov (Huszár 1979, 23) okrem ostrihomskej mincovne aj csanádska. Jej výrobky nepoznáme. Podľa Kocha (1994, tab. 75: C v 38) razil napodobeniny friesachských fenigov vácovský biskup Briccius (1221–1237). Je na nich postava biskupa s berlou, na druhej strane kríž na podstavci a dve palmové ratolesti. Z iných prác nie je Kochov názor potvrdený.

Za Ondreja II. bola mincová výroba veľmi dobre organizovaným procesom (obr. 5). Tvrdí sa, že mal z nej ešte väčšie príjmy ako jeho otec Bela III. Aj keď o nej nemáme významnejšie doklady, už to, že v obehu sa využívali domáce denáre a oboly, cudzie friesachské fenigy, ich domáce napodobeniny, platby s odváženým množstvom drahého kovu, nehovoriac o poplatkoch inými prostriedkami (aj naturáliami uvádzanými v písomných dokumentoch) dokladá, že výroba mincí a ich využívanie v rámci obchodu bolo jedným zo základných monopolov štátu a platby mincami boli v rámci vtedajšej spoločnosti veľmi rozšírené. Predpokladám, že aj keď by v danom čase jestvovali len dve-tri mincovne podieľajúce sa na výrobe štátnych mincí, určite muselo byť niekoľko desiatok veľkých trhových centier, cez ktoré sa tieto razby expedovali do jednotlivých častí štátu. Aj to dokladá vyspelosť súvekej ekonomiky a vzájomnú previazanosť viacerých odvetví (baníctva, hutníctva, mincovníctva, finančníctva). Odkiaľ sa brala základná surovina na výrobu vtedajších mincí nie je bližšie dokázané, určite aspoň časť bola krytá ťažbou na území Slovenska (Kučera 1974, 244 predpokladá využívanie baní na striebro pri Banskej Štiavnici už od 11. storočia/názvy typu terra Banensium z roku 1156, argentifodina v 12.–13. storočí).

Z väčšieho množstva písomných záznamov dotýkajúcich sa trhov, obchodov, používania mincí a poplatkov (Marsina 1971) uvádzam tieto:

- 1206 – 1. Ondrej II. dal comesovi Alexandrovi usadlosť Plavecký Mikuláš spolu s výnosmi z miestneho trhu (č. 139, opakovane k r. 1216 pod č. 206). 2. Kráľ vyňal obec zvanú Guerla (bližšie nelokalizovanú) z jurisdikcie hradu Starý Tekov, dal ju ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi, v dokumente sa spomína miestny trh a pôsobenie vyberačov daní a poplatkov (č. 140).
- 1209 – 1. Pápež Inocent III. potvrdil opátstvu v Hronskom Beňadiku rôzne majetky a výsady, o. i. tretinu mýta v Starom Tekove, trhové mýto zo Szoboszlóvásáru (Maďarsko, župa Szabolcs), mokré mýto v Belde (Maďarsko, župa Csongrád), mýto z dreva, ktoré plavia po Hrone (č. 150). 2. Ondrej II. dal hlavnému kráľovskému čašníkovi Sebesovi usadlosti Svätý Jur, Bernolákovo, Ivánka, Farn, Malinovo. O. i. sa v rámci poskytnutia určitých výsad spomína, že menovaný je oslobodený od platby dane váženým kovom, odváženými denármi (nullus collectorum ponderum, sive liberorum denariorum pondera, seu liberos denarios) a že sa mu poskytujú výnosy z trhu v Svätom Juri (č. 153). Je to jeden z najstarších záznamov o platbách váženým drahým kovom zo Slovenska. 3. Zaujímavou by bola listina, kde Ondrej II. znovupotvrdzuje donáciu hlavného kráľovského čašníka Demetera na Pečovskú Novú Ves. Žiaľ, poplatky v pražských grošoch (razených od 1300), ako aj záznam jej textu iba v jednoduchom odpise napísanom vraj v roku 1275 potvrdzujú, že listina má minimálnu dôveryhodnosť (č. 156).
- 1210 – 1. Ostrihomský arcibiskup Ján dáva kustódovi Michalovi o. i. 1/2 marky striebra ročne (č. 163). 2. Nitriansky biskup Eduard si nechal znovupotvrdiť a znovuvymerať pozemky v usadlosti Mitice, k pozemku sa pridalo jedno poplužie zeme, ktoré od predchádzajúceho biskupa Jána zakúpil jobagión Socols za 7 mariek striebra (č. 164).
- 1212 – Ondrej II. dáva špitálnikom Sv. Hrobu zeme Zimná Studňa a Medzianky, popritom im poskytuje viaceré úľavy, napr. od platenia daní denármi, váženým kovom, nemajú ich obťažovať žiadni vyberači poplatkov a pod. (č. 175).
- 1213 – 1. Ondrej II. vydal potvrdenie privilégia z čias Štefana I. pannonthalmskému opátovi Uriášovi, listina o. i. obsahuje text, že mu patrí tretina výnosov z trhov v Bratislave (č. 180). 2. Záznam o tom, že jobagión hradu Bratislava Šukar a jeho spoločníci zničili obce Stará a Udvorce pri Šali, preto musia zaplatiť pannonthalmskému opátovi pokutu 35 mariek striebra a 40 mariek sudcovi (č. 183, kópia z roku 1214, tamže č. 192).
- 1216 – comes Ján dostal rôzne zeme, je tu aj dodatok, že z výnosov z dunajských mlynov musí mu rábska kapitula ročne zaplatiť 17 mariek (č. 210).
- 1217 – 1. Pápež Honorius III. nariaďuje ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi, aby všetci klerici, preláti a iní podriadení tri roky odovzdávali 1/20 cirkevných príjmov na podporu Svätej zeme (č. 211). 2. Ondrej II. dal comesovi Šebešovi zisk z trhu v Plaveckom Štvrtku a zisk z trhu na rieke Dudvák (č. 217). 3. výnos z úradu hlavného kráľovského čašníka bol 300 mariek striebra (č. 220).
- 1219 – 1. Jobagióni komárnanského hradu zaplatili za 3 poplužia zeme v obci Nová Stráž 4 marky striebra (č. 231). 2. Pápež Honorius III. žiada od Uhorska kolektu 50 000 mariek (striebra) a 1 200 libier (č. 232).
- 1221 – 1. Príkaz pápeža Honoria III., aby Saraceni nerobili s peniazmi a nevyberali cirkevné desiatky (č. 251–252). 2. Občania Bore, ktorí nechceli vrátiť po dve marky sa museli zodpovedať pred Božím súdom vo Varadíne (č. 253).
- 1222 – 1. Roma z Behyniec nechcel vrátiť Pavlovi z Nemiec 1,5 marky, preto bol predvolaný pred súd vo Varadíne (č. 272). 2. Hervinus a Detricus získali za 90 mariek opustenú zem Sebechleby (č. 273), za 100 mariek ju predali Ostrihomskej kapitule (č. 277). 3. Ondrej II. odpustil obyvateľom Sebechlieb všetky dane (č. 279).
- 1223 – Špitálníci sv. Štefana kráľa v Ostrihome predali 2 poplužia zeme v Chotíne komárnanskému archidiakonovi Hogelovi za 3 marky striebra (č. 289).
- 1226 – 1. Kráľovský pristald Leustach získal právo na výnos z trhu vo Voznici, s tým, že tretinu dá opátstvu v Hronskom Beňadiku (č. 319). 2. Ondrej, syn Scenkela získal poplužie zeme a právo na rybolov v Dunaji za 3 marky striebra (č. 320). 3. Kláštor sv. Hypolita na Zobore získal za 30 mariek zem ležiacu naproti rieke Nitra (č. 321).
- 1228 – Leustach získal zeme Revitka a Bela oproti rieke Hron za 50 mariek striebra (č. 341).
- 1229 – 1. V kráľovskej donácii pre székesfehérvársku cirkev je uvedené, že tá má dostávať časť ziskov zo solného trhu v Bratislave (č. 343–345). 2. Ondrej II. oslobodil obyvateľov Dvorov nad Žitavou od všetkých poplatkov a od polovice daní (č. 347). 3. Kráľ Koloman predal magistrovi Demeterovi Kecerovský Lipovec za 1 000 mariek striebra (č. 352–354). 4. Bork, jobagión trenčianskeho hradu kúpil Pominovce za 10 mariek striebra (č. 355).

- 1230 – 1. Ceked, Bency a Bohuslav kúpili za 9 mariek 3 poplužia zeme v Lubine naproti Hornádu (č. 366).
2. Poplužie zeme Tata pri Hrone kúpil za 6,5 marky striebra ostrihomský kanonik Florentinus (č. 367).
1231 – 1. Patrón kláštora sv. Márie v Marienbergu Sebes sľúbil, že dá kláštoru každoročne 10 mariek striebra (č. 370). 2. Pápež Gregor IX. žiada, aby Saracéni nevykonávali žiadne úkony s peniazmi, ani nevyberali desiatky (č. 371, 376). 3. Felexanna z Nitry predala nitrianskemu biskupstvu poplužie zeme v Janíkovciach za 3 marky striebra (č. 380).
1232 – Giliano, Woch a Munchur získali za 4 marky striebra 1,5 poplužia zeme v Tlmačoch (č. 397).
1233 – uvádza sa pokuta 100 mariek striebra v rámci súdneho sporu (č. 402).
1234 – Rode, Eliud, Boleslav, Ipolyt, Crachyno, Alexius, Mykud získali za 44 mariek Bytču (č. 443).
1235 – Ondrej II. dal synovi Imrichovi 20 000 mariek striebra (č. 454).

4.3 Hospodárske pomery v časoch Bela IV. (1235–1270)

Belo IV. sa narodil v roku 1206. V roku 1214 bol korunovaný za mladšieho kráľa s titulom vlády nad Slavonskom. Po smrti otca Ondreja II. sa stal kráľom celého Uhorska. Po vydaní Zlatej buly v roku 1222 sa snažil presvedčiť otca, aby zastavil rozdávanie kráľovských majetkov, čím sa oslabovala ústredná moc. Nanešťastie sa v donáciách pokračovalo naďalej. Ondrej II. bol jednotlivými článkami Zlatej buly obmedzovaný až do smrti, preto sa Belo IV. snažil o samostatnejšiu politiku. Za hlavný cieľ vlády si stanovil obmedziť šľachtickú opozíciu. Žiaľ, v roku 1240 prijal do Uhorska Kumánov, ktorí ušli po prehratej bitke pri Kalke (1223). To vyvolalo vpád mongolsko-tatárskych vojsk v marci 1241. Ten trval do polovice roku 1242 (*Marsina/Marek 2008; Uličný 2004, 3–19*). V dôsledku tatárskeho plienenia boli mnohé časti Uhorska zničené, vyľudnené, opustené. Pred vpádom sa uchránili len najvýznamnejšie kamenné hrady. Na Slovensku to boli Bratislava, Nitra, Komárno Filakovo, Abovský Novohrad. Invázia znamenala pre štát katastrofu. Zničila sa priemyselná a poľnohospodárska základňa. Situáciu ešte zhoršil rozsiahly hladomor, ktorý zabil oveľa viac ľudí ako samotní Tatári. Belo IV. utiekol po prehratej bitke pri Slanej dňa 11. 4. 1241 cez Gemer do Nitry. Odtiaľ sa ponáhlal k rieke Morave a na pozvanie rakúskeho vojvodu Fridricha II. (1230–1246) Babenberského do Viedne. Tu od neho Fridrich vymáhal splatenie starého dlhu 2 000 mariek striebra. Získal tak správu Bratislavského, Mošonského a Šopronskeho komitátu, z ktorého sa vyberali dane. Odtiaľ ušiel Belo IV. do Záhrebu. Až koncom roku 1242 sa vrátil do Uhorska, aby bránil spomenuté územia pred vpádom Fridricha II. V rámci domácej politiky taktiež pokračoval v rozdávaní kráľovskej pôdy. Ale na rozdiel od otca udeľoval len drobné a stredné majetky a ich majiteľov zaväzoval vojenskými povinnosťami. Súčasne sa snažil o zabezpečenie obranyschopnosti štátu (podpora výstavby kamenných hrádov), o znovuoobnovenie zničeného hospodárstva – rozsiahlymi kolonizáciami opusteného územia, posilňovaním právneho a ekonomického postavenia miest (udeľovaním výsad od roku 1238). V rokoch 1246–1254 získal po smrti Fridricha II. Rakúsko a Štajersko. Do roku 1258 bol štajerským správcom Štefan z rodu Gutkeled, 1258–1260 Belov syn Štefan. Po bitke pri Kressenbrunne v roku 1260 sa Uhorsko muselo zriecť nárokov na toto územie. Počas 60. rokov 13. storočia došlo k viacerým konfliktom medzi kráľovičom Štefanom a Belom IV. Skončili až Belovou smrťou v roku 1270, keď Štefan začal vládnuť ako Štefan V. (1270–1272).

Podľa dnešných poznatkov nechal Belo IV. raziť 48 typov mincí. Boli to zľahčené denáre a oboly ikonograficky nadväzujúce na platidlá Ondreja II. Denáre mali 12 až 15 mm (výrazne zmenšené iba 9 mm). Oboly zase 10–12 mm. Ostatné metrologické údaje sú v tabele 15. Vonkajšie a vnútorné politické problémy nastolili situáciu, že priemer a váha Belových mincí sa oproti časom Ondreja II. o niečo zhoršili, asi o 10–15%. Jediným zlepšením bola pomerne dobrá akosť mincového kovu, cca 80% striebra. Ani tá však nedokázala napraviť zlú reputáciu súvekých uhorských mincí. Uhorsko sa znovu vrátilo k razbe drobných mincí, skoro rovnako malých ako na začiatku 12. storočia. Také razili aj Belovi nástupcovia Štefan V., Ladislav IV. a Ondrej III. (1270–1301). Na minciach Bela IV. sa kvôli rôznym okolnostiam prejavil určitý umelecký úpadok. Stratilo sa bohatstvo námetov aké sú zrejmé za Ondreja II. Boli nahradené dvomi skupinami stereotypných výjavov: a, prezentácia osoby panovníka – kráľ s insígniami na tróne; kráľ na poľovačke so sokolom; hlava či polpostava panovníka. b, mýtické výjavy – anjel zabíja draka H 308–311, panter pred stromom H 304, dvojhlavý orol H 316–317, sokol zabíja zajaca H 328–330 (dosiaľ nevysvetlený výjav, podobný sa zistil na kamennom článku z Ó-Budy, *Bertalan/Nagy 1963, obr. 5*), grif H 324. Skoro úplne vymizla skupina cirkevných námetov. Sú známe iba mince so zobrazením Baránka božieho H 294, H 296, orla sv. Jána Krstiteľa H 331–333, asi aj H 313–314. Architektonické motívy sú taktiež veľmi zriedkavé. Tvorí ich veža s cimburím stojaca medzi dvomi laliami H 303–307, hlava kráľa

Tabela 15. Metrologické parametre mincí Bela IV. (1235–1270). Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (Hóman 1916, 627–631, 636–637, 647).

a	b	c	d	e	f	g
293	0,65 g	0,79 g	0,703 g	78%	85%	81,5%
294	0,725 g	1,15 g	0,9068 g	72%	80%	76%
295	0,8 g	–	0,8 g	–	–	–
296	0,44 g	0,58 g	0,475 g	72%	80%	76%
297	0,42 g	0,45 g	0,478 g	78%	85%	81,5%
298	0,52 g	–	0,52 g	–	–	–
299	0,4 g	0,645 g	0,5792 g	78%	89%	83,5%
299a	0,5 g	0,65 g	0,575 g	78%	–	78%
300	0,31 g	–	0,31 g	78%	–	78%
301	0,55 g	0,61 g	0,5931 g	83%	88%	85,5%
302	0,2 g	0,35 g	0,264 g	83%	88%	85,5%
303	0,463 g	–	0,463 g	–	–	–
304	–	–	–	–	–	–
305	–	–	–	–	–	–
306	0,38 g	0,699 g	0,489 g	75%	87%	81%
307	0,17 g	0,29 g	0,2338 g	75%	87%	81%
308	0,36 g	–	0,36 g	80%	85%	82,5%
309	0,17 g	0,32 g	0,246 g	–	–	–
310	0,51 g	0,77 g	0,5629 g	80%	85%	82,5%
311	–	–	–	–	–	–
312	–	–	–	–	–	–
313	0,44 g	0,651 g	0,5073 g	82%	85%	83,5%
314	0,17 g	0,23 g	0,2 g	82%	85%	83,5%
315	0,39 g	0,79 g	0,5166 g	82%	89%	85,5%
316	0,31 g	0,72 g	0,476 g	–	–	–
317	0,17 g	–	0,17 g	–	–	–
318	0,32 g	0,56 g	0,4655 g	84%	88%	86%
319	0,69 g	1,008 g	0,803 g	–	–	–
320	0,6 g	1,01 g	0,7675 g	76%	85%	80,5%
321	0,34 g	0,46 g	0,4 g	76%	85%	80,5%
322	–	–	–	–	–	–
323	0,31 g	–	0,31 g	–	–	–
324	0,31 g	0,58 g	0,4967 g	85%	89%	87%
325	0,4 g	0,45 g	0,422 g	–	–	–
326	0,633 g	0,83 g	0,7847 g	78%	80%	79%
327	0,43 g	0,58 g	0,4955 g	86%	–	86%
328	0,45 g	0,64 g	0,523 g	78%	–	78%
329	0,13 g	0,33 g	0,252 g	–	–	–
330	0,17 g	0,25 g	0,2242 g	78%	–	78%
331	–	–	–	–	–	–
332	0,34 g	0,66 g	0,461 g	88%	–	88%
333	–	–	–	–	–	–
334	0,16 g	0,18 g	0,17 g	–	–	–
335	0,16 g	–	0,16 g	–	–	–
336	0,32 g	0,66 g	0,5518 g	–	–	–
337	0,18 g	0,31	0,2425 g	–	–	–
338	–	–	–	–	–	–
339	0,32 g	0,695 g	0,52	–	–	–
339a	–	–	–	–	–	–
340	0,18 g	0,31 g	0,225 g	–	–	–
341	–	–	–	–	–	–

nad ňou je strecha budovy zakončená krížom H 327. Je zaujímavé, že prevažná väčšina Belových mincí je ozdobená iba obrazom jeho majestátu. Asi to súvisí so situáciou po vpáde a odchode Tatárov, keď panovník bol jedinou zárukou znovuoobnovenia Uhorska. Na rozdiel od predchádzajúcich kráľov, ktorí na svojich minciach umiestňovali štátny znak (za Bela III.) a symboly kráľovskej moci (hlavne trón, za Ondreja II.), mince Bela IV. nesú jeho zidealizovaný portrét ako tróniaceho vládcu, či v rytierskom stvárnení. Určite je to odraz západoeurópskych kultúrnych vplyvov. Ďalší odraz týchto vplyvov vidno v procese formovania gotického umeleckého štýlu. Jeho prejavy sú dobre sledovateľné aj na minciach, kde určité litery z nápisov nesú výrazné včasnotické formy.

Bela IV. pokračoval v mincovej politike svojho otca. Naďalej nechal raziť viaceré typy denárov a obolov. Tak pokračoval systém dvojitej striebornej meny, s väčšími denármi a doplnkovými obolmi. Ale pretože aj za Bela IV. neustále dochádzalo k zhoršovaniu mincí, akostný a hmotnostný rozdiel medzi denármi a obolmi sa začal strácať. Za vlády jeho syna, Štefana V. sa skončilo s razbou dvoch základných nominálov strieborných mincí. Súveké peniaze už boli také malé, že denáre aj oboly mali skoro rovnaké metrologické parametre. Tak sa razba poldenárov po 200 rokov ich existencie zrušila.

Podnes sa nepodarilo rozlíšiť, ktoré mince Bela IV. sú z čias pred vpádom Tatárov do Uhorska v roku 1241 a aké sa vyrábali po roku 1242. Ikonograficky sú Belove razby stereotypné. Objavuje sa na nich hlavne prezentácia kráľa. Z metrologického hľadiska tiež nie je medzi nimi výrazný rozdiel. V nálezoch sa síce vyskytujú viaceré typy jeho mincí, ale v malých množstvách. Výraznejšie poklady domácich mincí nie sú z tohto obdobia známe (ak nerátame súbory s uhorskými brakteátmi, viedenskými a friesachskými fenigmi ukryté v rokoch 1241–1242). Dlhú dobu sa uvažovalo o tom, že po roku 1242 nebolo Uhorsko schopné produkovať strieborné mince, preto ich razilo z medi. Mali to byť uhorské medené mince (UMM) arabského a byzantského typu (bližšie časť 3.6.1). Z nálezov ale vyplýva, že prevažná časť týchto mincí musela byť vyrazená už za Bela III. (asi od roku 1190). Ich produkcia asi pokračovala aj za Ondreja II. a v prípade Bela IV. maximálne do 40. rokov 13. storočia. Takisto je možné uvažovať o tom, že niektoré uhorské brakteáty (časť 3.7) sa v tom istom čase razili za Bela III. aj Bela IV. V polovici vlády Bela IV. ich obbeh však doznieval (brakteáty s Dávidovou hviezdou). Žiaľ, písomné pramene nenapomáhajú k bližšiemu rozlíšeniu jednotlivých emisií Belových mincí. Iba stereotypne opakujú, že platby sa uskutočňovali domácimi denármi (oboly sa vôbec nespomínajú), zahraničnými fenigmi, alebo uvádzajú iné spôsoby (váženým striebrom, naturáliami).

Je zložitá rozhodnúť, aké činitele sa väčšou mierou podieľali na postupnom úpadku uhorského mincovníctva, ktorý sa nezastavil až do roku 1301. Prvoradou príčinou bol jednoznačne vpád Tatárov. Ten sa odrazil možno v tom, že razby z rokov 1242–1270 boli stále viacej a viacej zľahčované, aby sa tak získali prostriedky na obnovu štátu. Ale zase za Bela IV. neboli až tak zľahčené ako za Štefana V. a Ladislava IV. A v 70.–90. rokoch 13. storočia Uhorsko našťastie nemuselo prekonať takú katastrofu ako v rokoch 1241–1242. Takže pôvod problému čoraz viacej sa zhoršujúcich mincí z 30. až 90. rokov 13. storočia treba hľadať v domácich spoločenských pomeroch. Výrazne sa prejavila anarchia šľachty, neochota prispievať na rozvoj štátu, nutnosť bojovať s inými adeptmi o moc. Do celého procesu paradoxne zasiahli kolonisti z cudziny. Tí síce kolonizovali nové územia, vytvárali kráľovské a banské mestá, rozvíjali banskú činnosť. Z ich aktivít sa poskytovala panovníkovi daň. Takže sa jeho príjmy o niečo zvýšili. Ale na druhej strane mnohí kolonisti si vymohli od kráľa čiastočné daňové úľavy a odpustenie iných poplatkov (mýt, ciel, aby sa rozvinul obchod). Neplatili ani daň z povinnej výmeny kráľovských peňazí. V rámci svojich výsad požadovali platby inými prostriedkami, soľou, nerazným striebrom, kožušinami. Kontrolovali časť z ťažby drahých kovov. Narúšali mincový a soľný monopol panovníka. Štátne príjmy preto neustále klesali a iba čiastočne ich nahrádzala neprestajná devalvácia súvekých uhorských platidiel. Treťou príčinou bolo prenajímanie mincovní Židom. Počas vlády Bela IV., najmä po roku 1242 bolo určite už rozsiahle, lebo práve za neho sa objavuje po prvýkrát na kráľovských minciach prvá značka židovských komorných grófov. Na denári a poldenári H 306–307 je hebrejské Chet a kvetový veniec. Minca je svojim vzhladom pôsobivá, lebo sa vymyká zo stereotypu ostatných razieb. Ale je aj nezvratným dôkazom ekonomického potenciálu uhorských Židov (*Rádóczy 1971–1972, 33–37*).

Zo Slovenska sa pozná len minimum nálezov mincí Bela IV. Poklad z Rišňoviec, podľa Kraskovskej ukrytý tesne pred vpádom Tatárov sa na základe nových analýz predatoval do 70. rokov 13. storočia. Súbory uhorských medených mincí oboch typov sú s veľkou pravdepodobnosťou z konca 12. storočia. Niektoré z jednotlivých nájdených medených mincí sú určite aj z čias Bela IV., len nevieme ktoré. Jednou z mála je minca z jaskyne Leontína (*Soják 2008*). Je prekvapujúce, že z čias Bela IV. kedy došlo k prevratným hospodárskym a ekonomickým zmenám sa pozná len minimum nálezov jeho mincí. Analýza našich nálezov ukazuje, že v obežive súvekého Uhorska, aj dnešného Slovenska, sa prejavili hlavne

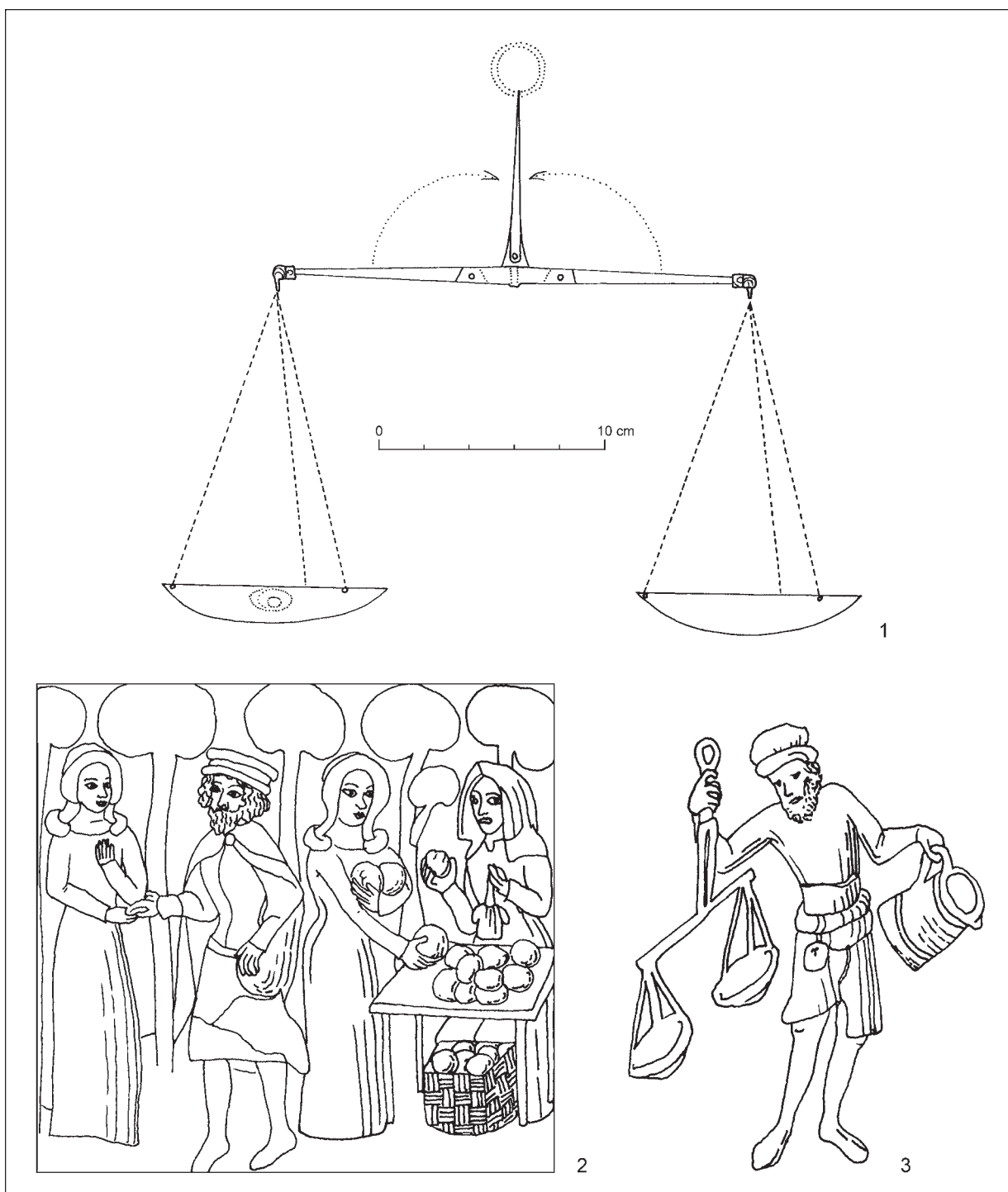
cudzie rakúske fenigy. Domáce platidlá boli využívané asi len strednými a nižšími vrstvami spoločnosti. Preto sú väčšinou nachádzané len ako jednotlivé nálezy, hlavne na archeologicky skúmaných sídliskách a pohrebiskách. Zo Slovenska sa takto pozná iba 10 mincí, zo šiestich lokalít – zo sídlisk v náleziskách Bratislava-hrad (Barta/Musilová/Resutík 2011, 109), Banská Štiavnica, Sládkovičovo. Tiež z pohrebísk v lokalitách Kostolany p. Tribečom, Krásno, Nitre-Dražovce. V rámci pohrebísk sa väčší súbor vyskytol iba v Krásne (5), na ostatných lokalitách bolo po jednej minci. Malý počet nálezov mincí Bela IV. dokazuje, že v 30.–70. rokoch 13. storočia ľudia výrazne obmedzili zvyk ukladať mince do hrobov nielen preto, že boli prísne sledovaní predstaviteľmi cirkvi, ale hlavne preto, že ich sami prestávali používať.

Výnimočným nálezom dokladajúcim stupeň vývoja obchodu počas vlády Bela IV. je nález schránky na brakteáty z Nitry. Približne v 60. rokoch 20. storočia sa počas asanácie budov na Jesenského ul. č. 9 objavila časť schránky na jednostranne razené brakteáty. Z územia Slovenska sa podobný predmet dosiaľ nezistil. Aj v okolitých oblastiach je ich výskyt málopočetný. Schránky na brakteáty boli podľa doterajších názorov (Haupt 1976; Militký 2006, 242–244; Nekuda 1990; Turnwald 197) využívané v obchode iba počas 40.–70. rokov 13. storočia, hoci sa brakteáty veľkého priemeru razili v Nemecku už od 12. storočia. Skladajú sa z dvoch častí – väčšej spodnej (dózy) a menšej (vrchnáku). Vrchnáky majú obyčajne priemer okolo 4 cm, výšku 1 cm. Spodné časti majú priemer totožný, ale výšku až 5 cm. Schránky bývajú vyrobené z medeného a mosadzného plechu. Slúžili na prenášanie menších skupín veľkých brakteátov (v počte 10–25 ks) na väčšie vzdialenosti. Alebo pri platbách, keď sa schránka s dopredu odpočítanými brakteátmi odovzdala ako určité množstvo striebra. Koľko brakteátov sa do schránok presne vošlo nie je známe, v 95% prípadov sa našli len vrchné alebo spodné časti schránok. Ak sa aj pri schránkach našli nejaké mince, boli to stredné a nie veľké brakteáty, súdobé denáre, fenigy a pod. Brakteáty sa poukládali do dózy a uzavreli sa vrchnou časťou. Pre umiestnenie brakteátov bolo rozhodujúce, že obraz na schránke zodpovedal určitému typu brakteátov. Takže brakteáty s levom bolo možné ukladať do výšky na seba, ale mohli byť uložené iba v schránke, kde bol takisto zobrazený motív leva. Brakteátové schránky priniesli určité zlepšenie platieb mincami, lebo sa nemuseli prácne odpočítavať veľké sumy peňazí, ale sa nahradili niekoľkými naplnenými schránkami. A schránky boli najideálnejším obalom na pomerne krehké brakteáty. Brakteátové schránky z Čiech, Moravy, Slovenska nesú motívy míšenských a durínskych brakteátov veľkého priemeru (cca 35–40 mm). Z Moravy sú známe len dve, z hradu Obřany u Brna (asi 1260–1280) a hradu Rokštejn na Jihlavsku (13.–14. storočie, Nekuda 1990; Turnwald (1971) uvádza, že v Čechách sa takisto našli len dve, v Čisté pri Litomyšli (pri schránke bolo 26 brakteátov Přemysla Ottakara II. z roku 1260) a v Sekance pri Prahe (13. storočie). Haupt (1976) analyzoval schránky z nálezísk v Sasku, Sliezske, Durínske, čiastočne aj z Čiech (Praha). Zistil 22 lokalít a 22 schránok. Sú na nich viaceré námety, väčšinu dotoval do 2. polovice 13. storočia (Militký 2006, 242–244).

Analýza schránky z Nitry priniesla nasledujúce informácie: 1. je to vrchnák, lebo jeho výška je 1 cm; 2. schránka slúžila na prenos míšenských brakteátov (je na nej motív sediaceho panovníka, so zástavou v pravej ruke a mečom v ľavej); 3. je z medeného plechu. Haupt (1976) uvádza, že väčšina ním analyzovaných schránok sa našla na hradoch, resp. vo významných hospodárskych centrách. Aj nitriansku schránku možno asi spájať so židovskou komunitou na Párovciach (Castrum Judeorum) alebo s osídlením hradného vrchu? Aj keď by tomu tak nebolo, je jednoznačné, že schránka je jedinečným dokladom o medzinárodnom obchode, priamo s Míšňou alebo sprostredkované s nejakým kupcom z Nemecka a Čiech. Typologicky je podobná na schránky z Lipska a Oschatze (Haupt 1976, obr. 7–8).

Počas vlády Bela IV. vzniklo niekoľko desiatok dokumentov o určitých hospodárskych úkonoch. Predovšetkým sú to privilegiálne listiny v ktorých sa mestám udeľujú rozličné hospodárske a právne výsady. Za Bela IV. sa udelili týmto mestám (Juck 1984; Štefánik/Lukačka a kol. 2010): Trnave (1238), Banskej Štiavnici (okolo 1238), Starému Tekovu (1240), Krupine a Zvolenu (pred 1241), Nitre (1248), Košiciam (1248–1249), Banskej Bystrici (1255), Kežmarku (1269). Z hospodárskeho hľadiska boli pre mestá najdôležitejšie trhové výsady, oslobodenia od určitých poplatkov, ciel, mýt a pod. a možnosť výmeny kráľovských peňazí predstaviteľmi mestskej samosprávy. Iné dokumenty z rokov 1235–1270 hovoria o predajoch majetkov, o poplatkoch za užívanie poľnohospodárskej pôdy, obsahujú aj zmienky o jestvovaní trhov v určitých oblastiach, atď.

Problematika právneho a hospodárskeho formovania stredovekých slovenských miest je veľmi zaujímavá. Bola riešená na mnohých podujatiach (Marsina 1984; Štefánik/Lukačka 2010), o viacerých mestách vyšli solídne historické práce. Z posledných treba spomenúť aspoň diela o Bratislave, Trenčíne, Trnave. Je zaujímavé sledovať akým spôsobom sa premena jednotlivých predmestských aglomerácií na sídliskách mestského typu odrazila v písomných dokumentoch a v nálezoch mincí. Z hľadiska písomných prameňov listiny z čias Bela IV. zozbieral a zhodnotil L. Juck (1984). Z hospodárskeho hľadiska sú tu tieto významné informácie: v privilegii pre Trnavu, 1238, sa uvádza, že výmenu kráľovských mincí vykonáva

Obr. 6. Zobrazenia stredovekého trhu. 1 – mincová váha; 2 – predaj chleba; 3 – obchodník s váhami a mericou (podľa Dějiny hmotné kultury 1985, I/2, 536, č. 384; Husa/Petráň/Šubrtová 1967, č. 110).

richtár a mešťania sú oslobodení od platenia mýta ako je to u mešťanov v Stoličnom Belehrade (č. 1). Vo výsadách pre Banskú Štiavnicu sú hostia oslobodení od platby mýta v celej krajine (č. 2). V dokumente z roku 1238 (v dohode medzi bzovickým opátom a krupinskými Sasmi) je zmienka, že Sasi mali v deň sv. Martina platiť opátovi a rehoľníkom daň 20 hrivien za zem Briach pri Krupine (Juck č. 5; Oslanský 1996, 577). Z odpisu staršej listiny pre Starý Tekov z roku 1240 sa dozvedáme, že miestne trhy boli ešte stále významné (obr. 6) a jednou z hlavných častí dávok hradnému županovi bol naďalej dobytok (Juck č. 6,

pre rok 1253 č. 22). Roku 1243 boli Zvolenu obnovené staršie výsady, tak boli miestni hostia oslobodení od platby všetkých mýtnych poplatkov (č. 8, pre rok 1254 č. 23). Zaujímavé sú aj výsady pre obyvateľov dnešného Žiaru n. Hronom/Sv. Kríža, 1246. V listine je i nariadenie, že županovi sa musí zaplatiť za popluzie zeme fertu, tí čo nevlastnia pole a bývajú v dome iného platia 1,5 vážky tomu hosťovi u ktorého bývajú. Pri majetkových sporoch sa stanovila pokuta do 60 denárov, pristaldovi sa nemá platiť viac ako 40 denárov (č. 13). V nitrianskom mestskom privilégii z roku 1248 sa povoľuje oslobodenie od platenia mýť všetkým kupcom (č. 14). Pred rokom 1250 sa riešil spor medzi trnavským hosťom Jurajom z Trnavy a ostrihomským arcibiskupom Štefanom ohľadne dlhu 36 hrivien striebra. Juraj musel arcibiskupovi poskytnúť svoj majetok, kúriu, polia a iné majetky. Tie potom v roku 1250 arcibiskup Štefan dal Ostrihomskej kapitule (*Rábik 2008*, 42–43). V roku 1254 Belo IV. potvrdil doterajšie práva obyvateľov Dobrej Nivy a Babinej. Je tu aj údaj, že z desiatku plateného farárovi sa bude platiť ostrihomskému arcibiskupovi za každých 50 usadlostí hrivna striebra (*Juck* č. 24, pre rok 1270 č. 39; *Matulay 1980*, č. 5). V roku 1255 vyšla listina o udelení mestských výsad hosťom v Banskej Bystrici. Spomína sa v nej aj ťažba kovov na celom území zvolenskej stolice a nariadenie, že z výnosov zlata a striebra sa ako banská daň (urbura) musela kráľovi odovzdať desatina, z ostatných kovov osmina. A že pri výmene peňazí (renovatio monetarum) môžu kráľovskí zmenárnici (nummularii) uplatňovať svoju právomoc až po 7 dňoch od príchodu do mesta, aj to iba v rozsahu ako v mestách Ostrihom a Budín (*Juck* č. 25–26, 44, 65, k rokom 1255–1287; *Matulay 1980* č. 6). V roku 1261 dal kráľovič Štefan košickým hosťom Samphlebenovi a Oblovi zem Vyšné Košice, za čo sa malo platiť pol fertonu jemného zlata ročne (č. 28, pre rok 1275 č. 55). V roku 1263 sa uvádzajú výsady pre obyvateľov Nemeckej, dnes Partizánskej Ľupče. V nich je zmienka, že sa má platiť za každých 50 usadlostí hrivna čistého striebra (č. 30, pre rok 1283 č. 62). V roku 1265 získal Belo IV. hrad a panstvo Komárno. Dal ho novému komorskému grófovi Valterovi, suma peňazí nie je stanovená (mag-na summa pecuniae, č. 32). V roku 1268 dostali výsady obyvatelia Rimavskej Soboty. Za užívanie zeme mali dávať tieto poplatky: unciu (za najmenej kvalitnú zem), 3 vážky (za zem strednej kvality), 2 vážky (za neobrábanú zem, č. 36, pre rok 1278 č. 58). Kráľ Belo IV. udelil roku 1269 mestské výsady Kežmarku. Tunajší hostia mali ročne platiť 20 mariek striebra, čiastočne v jemnom striebre, čiastočne v denároch a to v dňoch sv. Juraja a sv. Michala (č. 37, 42). Z iných dokumentov sa vie, že roku 1256 obyvatelia Modry platili bratislavskému županovi po 5 vážiek striebra (*Lehotská 1961*, 17, 152, č. 23). V listine z roku 1263, kde dal kráľ banskobystričskému richtárovi les medzi Banskou Bystricou a Slovenskou Ľupčou sa uvádzajú aj zásluhy daného richtára pri budovaní baní na striebro (*Matulay 1980*, č. 8, 11).

Z hľadiska nálezov mincí sa postupný hospodársky vzrast budúcich miest prejavil nasledujúcimi spôsobmi. Nálezy z Trnavy (*Hunka 2010*, 73–74). Asi najstaršou stredovekou mincou z Trnavy je uhorská medená minca byzantského typu objavená na Hornopotočnej ul. 31. Mohla by byť z konca 12. storočia, ale aj z 1. tretiny 13. storočia. Možno súvisí s prítomnosťou starodávnej židovskej komunity v tomto meste. Alebo dokladá počiatky formovania obchodu v budúcom kráľovskom meste. S procesom právneho vytvárania mesta súvisí aj depot 105 viedenských a friesachských fenigov, uhorských brakteátov a kusu striebornej suroviny. Našiel sa počas archeologického výskumu plochy pri kostole sv. Mikuláša. Podľa vyhodnotenia K. Mészárosovej (1992) ho ukryli v rokoch 1238–1240. Dokladá obchodne vyspelú vrstvu kupcov, alebo politické osudy mesta koncom 30. a na začiatku 40. rokov 13. storočia. Je zaujímavé, že z Trnavy sa nepoznajú nálezy domácich uhorských mincí. Okrem už uvedenej mince Bela III.–IV. sa tu našiel už iba slavónsky denár z 13.–14. storočia. Ak nerátame anglický denár zo začiatku 13. storočia z Hrnčiaroviec, ten ale nespájame s obchodom (*Hunka/Novosedlík 1999*, 163–168). To dokladá, že miestna komunita obchodníkov a kupcov bola výrazne napojená na diaľkový obchod, hlavne na oblasť Rakúska.

Problematické sú nálezy mincí v Banskej Štiavnici (*Hunka 2005*, 103–107). O jej značnom hospodárskom význame spočívajúcom predovšetkým v ťažbe drahých kovov, už od prelomu 11.–12. storočia, nemožno pochybovať. Nálezy mincí tomu zodpovedajú minimálne. Uhorská medená minca byzantského typu sa našla pri výskume Kammerhofu. Žiaľ, vrstva v ktorej sa zistila bola príliš narušená mladšími zásahmi. Tak sa nedá presne stanoviť, či ju možno datovať do konca 12., alebo do začiatku 13. storočia. Podľa kroniky J. Richtera z 1738 sa niekedy pred týmto rokom, kdesi v meste mal nájsť denár Bela IV. Možno dokladá čas rozvoja mesta po udelení privilégia. Ďalšie arpádovské mince sa zistili pri archeologickom výskume dominikánskeho kláštora. Sú to razby Ladislava IV. Zistilo sa, že takéto mince sa na Slovensku objavujú iba vo veľmi významných mestách, hradoch, obchodných a banských centrách. Zo Starého Mesta-Glanzenbergu, kde sa archeologicky doložila najstaršia časť dnešnej Banskej Štiavnice je najstaršou mincou rakúsky fenig Albrechta I. (1283–1298). Veľmi významným je byzantský scyphatos niektorého panovníka z dynastie Komennovcov. Z blízkeho Sitnianskeho hradu pochádza uhorská

napodobenina friesachského fenigu, razená asi v časoch Ondreja II., tiež brakteáty asi z čias Bela III. Presne vysvetliť prečo sa v Banskej Štiavnici a okolí napriek jej nespornému ekonomickému a politickému významu nenašli väčšie skupiny mincí nie je zatiaľ možné. Predpokladáme, že bohatí ťažiar a obchodníci neukladali získané peniaze do úkrytov v domácnostiach, ako to bolo obvyklé v chudobnejších rodinách, ale ich hneď po nadobudnutí investovali na získanie ďalších peňazí.

V roku 1240 dostal mestské výsady Starý Tekov. Z mesta sa dosiaľ poznajú len dva nálezy mincí: v hrobe sa našiel denár Kolomana, pri výskume priestoru okolo kostola zase obolus Ondreja I. Mince síce dokladajú tunajšie starobylé osídlenie a určité trhové tradície, ale o rozvoji miestnej komunity neposkytujú bližšie údaje.

V Krupine sa najstaršie mince zistili archeologickým výskumom včasnostredovekých kostolíkov v polohe Na Petre (*Hanuliak 1995b*, 267–274). Boli tu viaceré denáre – anonymné zo začiatku 12. storočia, Ondreja II. a Ladislava IV. Okrem uhorských mincí sa tu objavila aj jedna nemecká, alebo iná západoeurópska razba, datovaná do 13. storočia. Čas udelenia mestských výsad najlepšie dokumentuje známy depot 652 mincí a kusov sekaného striebra objavený v polohe Na pijaviciach (časť 4.5). Všetky spomenuté mince dokladajú postupný vzrast hospodárskych aktivít v rámci mesta a okolia. Tiež dôležitosť jednej z mála prístupových ciest do stredoslovenskej banskej oblasti. Špeciálne depot z polohy Na pijaviciach určite dokladá prítomnosť nemeckých či rakúskych hostí, ktorí sem došli nielen kvôli obchodu, ale aj baníctvu.

Zvolen je v rámci nálezov mincí dosiaľ dokumentovaný výnimočne slabo. Jediné sa našli pri výskume starého komitátneho hradu v polohe Pustý hrad. Zistili sa razby Ladislava IV. a Ondreja III. Zaujímavé je, že popri minciach sa našlo i viacero nerazených mincových kotúčikov (*Hanuliak/Hunka 2000*, 359–367; *Šimkovic/Beljak/Maliniak 2011*, 9). Nie sú na nich vyrazené žiadne motívy, ich zloženie kovu napovedá, že mali byť kedysi použité na výrobu mincí. Mohli to byť polotovary z kováčskej dielne, surovina k udržaniu miestneho obeživa. Veď v polovici 13. storočia sa neraz platilo aj kúskami strieborného kovu, alebo falzá. Aj falšovatelia už boli vtedy známi. *Kučera (1974*, 244, pozn. 125) uvádza príklad keď Pouka musel „pro fabricatione falsarum monetarum“ opustiť svoje majetky v Gemeri a Novohrade. Z Pustého hradu sú známe aj váhy datované do 13.–14. storočia. Najnovším nálezom z Dolného hradu, súčasťou Pustého hradu je denár Ladislava IV. typu H 390.

Snáď najlepšie sú obchod a lokálne trhové aktivity dokumentované v Nitre. Je viac než isté, že prítomnosť viacerých politických a náboženských inštitúcií (správa hradu, komitátu, mesta, nitrianske biskupstvo, kapitula, opátstvo sv. Hypolita na Zobore) vytvorilo situáciu, že v Nitre a jej blízkom okolí sa využívalo podstatne viac mincí, než v menej vyspelých častiach západného Slovenska (s výnimkou Bratislavy). Nálezový fond mincí určite odráža výsledky dlhodobého systematického archeologického prieskumu a výskumu tohto mikroregiónu. Tiež jeho nepretržité osídlenie, geografickú pozíciu (v zmysle prepojenia na viaceré ťahy hlavných a vedľajších obchodných ciest smerom na Bratislavu, Pohronie, Turiec, stredné Slovensko) a politicko-hospodársky význam. Z Nitry pochádza vyše 250 mincí zo začiatku 11. až začiatku 14. storočia. Sú to desiatky platidiel prvých uhorských kráľov použitých ako milodar na súdobých pohrebiskách, keď predtým obiehali ako obeživo medzi ľuďmi (Dražovce, Martinský vrch, Mlynárce, Párovce, Šindolka). Poznajú sa aj mince zo sídlisk (Chrenová III., Párovské Háje, Kostol sv. Ladislava-Piaristi, Podhradie, Štefánikova trieda, Vršok, Zobor). Depot 184 rakúskych fenigov Přemysla Otakara II. až Albrechta II. sa objavil pri úprave potoka Dobrotka pri Dražovciach (*Hunka 1996c*, 142–143, č. 63). Obsahoval aj staršiu zložku mincí spred roku 1300. Ukryli ho asi v roku 1358. Iný veľký depot rakúskych a uhorských mincí (je tu aj razba Ondreja III.) našli pred rokom 1887. Cca 2 510 fenigov a denárov možno datovať do 13. storočia, ale poklad bol ukrytý asi v rokoch 1301–1310 (*Hunka 1996c*, 141, č. 52). Posledný závažný objav priniesol výskum na Mostnej ul., kde sa v novovekom hrobe našlo 7 obolov Šalamúna. Je to časť z väčšieho súboru peňazí, ktorý bol objavený v novoveku pri výkope hrobovej jamy. Väčšiu časť si nechali kopáči, iba zopár mincí uniklo ich pozornosti (*Hunka/Chorvátová 1998*, 232–234). Z významných mincí z 11. až začiatku 14. storočia treba spomenúť obolus Petra Orseola z Nitrianskeho hradu, český denár Vladislava I. z 1. tretiny 12. storočia z Pároviec, brakteátovú schránku z Jesenského ul. (*Hunka 1998*, 234–238). Prostredníctvom nálezov sa dá pomerne dobre sledovať nielen postupný rozvoj obchodných vzťahov v Nitre a okolí, ale aj viaceré známe politické akcie – vpád Mongolov a Tatárov, českých a rakúskych vojsk v 70. rokoch 13. storočia, a pod. Je zaujímavé, že podiel domácich a cudzích mincí v nálezoch je približne polovičný, takže aj prostredníctvom nájdených mincí možno doložiť kontakty miestnych obchodníkov s Rakúskom a Čechami. Ale nedá sa povedať, že by to boli jediné obchodné záležitosti. Ekonomicko-politický význam Nitry dokladajú aj nálezy vojvodských mincí Bela a Gejzu, tak ako je to naznačené v časti 2.4.

Minimum nálezov je z oblasti Košíc. O nespornej politickej a hospodárskej dôležitosti mesta a o jeho napojení na hlavné obchodné cesty sa nepochybuje. Priamo v meste sa dosiaľ nezistili arpádovské mince, iba v roku 1879 sa nejaké razby mali objaviť pri kopaní základov Maueroého domu. Mala tu byť jedna šálka s mincami a jedna prázdna šálka. Bližšie však nie sú datované (*Nálezy 2*, č. 62). Z blízkeho okolia mesta, konkrétne z Krásnej n. Hornádom (benediktínsky kláštor) však pochádza značný počet mincí z 11. až začiatku 14. storočia. Napr. viaceré medené mince Bela III.–IV., anonymné denáre z 1. polovice 12. storočia (*Polla 1986*). Pri výskume stredovekej dediny, panského sídla a kostola vo Svinici sa zistili uhorské mince z 1. polovice 12. storočia a unikátny denár z francúzskeho Clermontu, asi z 12. storočia (*Čaplovič 1984*).

V rámci Kežmarku, ktorý dostal mestské výsady 1269 sa pozná iba jediný nález arpádovských mincí. Okolo roku 1940 sa v mestskej časti Ľubica objavili dve medené mince Bela III.–IV. byzantského typu (za informáciu ďakujem L. Kieferovi). Korešpondujú so zvýšeným počtom písomných správ o Ľubici počas 1. tretiny 13. storočia. Dokladajú využívanie obchodnej cesty popri rieke Poprad, podobne ako ďalšie dve medené mince ale arabského typu z centra Starej Ľubovne (*Nálezy 2*, č. 47). Toľko asi k mestám, ktoré dostali svoje výsady počas vlády Bela IV. Z prehľadu vidno, že u niektorých miest sa prostredníctvom mincí prejavujú dlhodobé obchodné vzťahy, ktoré darovacie listiny ešte zväčšili. U iných sa obchodné záležitosti sledovateľné mincami výraznejšie prejavili až počas 2. polovice 13. storočia.

Okrem historických správ o obchode v mestách sa z rokov 1235–1260 zachovali desiatky zmienok o trhových a obchodných vzťahoch z menších lokalít. Ich prehľad uvádzam podľa 2. dielu diplomátara R. Marsinu (1987). Z rokov 1237–1260 sa zachovalo niekoľko desiatok správ o trhových a obchodných vzťahoch z menších lokalít.

1237 – dlžoba 2 marky striebra za 40 jutár zeme v Mani (č. 29).

1239 – predanie 3 popluží zeme vo Výčapoch pri Nitre za 3 marky striebra (č. 61).

1242 – jobagióni trencianskeho hradu Zoulat, Ján, Ondrej a Razlo sa dohodli, že poskytnú vdove po bratovi Pousaovi, ktorý padol v boji s Tatármi 50 mariek (č. 116–117).

1243 – 1. Barnabáš z Kračian dal vdove po Mortunovi z Kračian 50 mariek za 14 jutár zeme, 2 jutrá lesa, 8 jutár pasienkov a iné bonity (č. 142). 2. Petch a Benedikt kúpili zem Romháň a Lipovany v Novohrade za 6 mariek striebra a 2 marky poplatkov sudcovi (č. 141).

1244–1245 – Latus a traja bratia, Buda so synom a viacerí spoločníci kúpili zem Bar za 13,5 marky (č. 156).

1244 – 1. Vdova Vavrinca z Branču prijala od Ondreja, syna Ivanku 15 mariek striebra za predaj určitej časti svojej zeme. Ondrej dal ešte 2 marky striebra (č. 162). 2. Šimon, Pouka a Hunth kúpili časť zeme Uzovská Panica, poloha Comporföld za 5 mariek striebra (č. 173). 3. Časť Uzovskej Panice zvanú Figa predali za 5 mariek striebra (č. 174). 4. Lacont, Miconi, Godus kúpili zem Strháre za 15 mariek (č. 175).

1245 – 1. Abba zo Strehovej predal Mylostovi dedičnú zem Ivanice za 10 mariek (č. 206 A). 2. Štefan, predstaviteľ kráľovskej kancelárie získal zem Istebník pri Trenčíne, za ktorú dal kedysi nitriansky biskup Jakub 15 mariek striebra (č. 208). 3. Semeyn z Ostrihomu získal časť zeme Bajná za 16 mariek striebra, iná časť tejto zeme sa predala za 3 marky striebra (č. 212). 4. Mochud, Ascensio, Ondrej, Marek a Šimon predali ostrihomskému arcibiskupovi Štefanovi zem Gug za 10 mariek (č. 213). 5. Herc kúpil zem Podhájska za 4 marky striebra (č. 214).

1246 – 1. Donatus a jeho bratia kúpili od vdovy Machy 2 poplužia zeme Bork za 1 marku a fertón (č. 235).

2. Ján Latinus kúpil 8 popluží zeme v lokalite Bory (Hont) za 7 mariek a fertón (č. 236). 3. Bela IV. odňal z dôvodu zrady Fulkovi zeme Filakovo, Radzovce, Trebeľovce-Baba, Šimonovce, Gortva-Čeniz a Egyházdengeles a dal ich hlavnému kráľovskému čašníkovi Mauriciovi. Tretina Fulkových zemí mala hodnotu 300 mariek (č. 217).

1247 – 1. Moys a bratia Vs a Kachman z obce Kapurnuk kúpili 2 poplužia zeme v obci Megered za 9 mariek striebra (č. 250). 2. Strháre, okrem porcií patriacich Paznanovi boli predané Alexandrovi a Leustachovi z rodu Semere za 31 mariek (č. 263–264). Tieto Strháre kúpil od nich Bela IV. za 60 mariek a dal ich za verné služby v bojoch s Tatármi comesovi Micovi (č. 271). 3. Ondrej z Okoličnej predal svoju zem Nová Stráž-Hadovce Matejovi a Vítovi z Novej Stráže za 23 mariek (č. 284). 4. Comes Dubur kúpil za 16 mariek 40 popluží zeme v bližšie nomenovanej lokalite (č. 285). 5. Egidius kúpil za 1 marku striebra, 3 fertóny a 25 kubulov vína zem Ownd (č. 283).

1248 – 1. Comes debet a Vavrinec z Branču poskytli Romanovi z Branču, jeho 4 dcéram a ich matke 5 mariek (č. 292). 2. Ondrej poskytol svojej matke Ondurnii 12 mariek striebra (č. 311). 3. Ostrihomský arcibiskup Štefan kúpil 3 poplužia zeme Trhovište za 2 marky striebra (č. 312).

1249 – 1. Vetyh z Pyru (Hontianske Tesáre) predal svoju zem Thugovi, Jánovi, Imrichovi a Petrovi za 15 mariek denárov (č. 324). 2. Tecus, comes Veľkého Šariša s bratmi kúpil zem Zsinos a Martonyi pri

- Szalonne (nelokalizované) za 100 mariek striebra (č. 342). 3. Opátstvo v Heiligenkreuzi kúpilo vinice jedného z bratislavských konventov za 4 marky striebra (č. 343).
- 1250 – 1. Ostrihomský arcibiskup Štefan poskytol všetky úžitky Jurajovi z Trnavy za poskytnutie 36 mariek striebra (č. 356). 2. Jakub z Aby predal opustenú zem Harsan za 14 mariek striebra Mikulášovi, Ondrejovi a Albertovi (č. 357). 3. Bene, Jakub a Zup z Mužle predali dedičné porcie v Obide za 2,5 marky (č. 358). 4. Kráľ kúpil zem Ludány pri rieke Ipel' od Hozuga a Benedikta z tejže obce za 8 mariek striebra (č. 359).
- 1250–1257 – Magister Been kúpil od Meta z Trhyne 12 popluží zeme za 30 mariek (č. 363).
- 1251 – 1. Šupka zo Strhár kúpil za 7 mariek striebra časť zeme Werques (č. 364). 2. Janur z Kolíňan predal vinice Ostrihomskému arcibiskupstvu za 12 mariek, ktoré sa čiastočne vyplatili v peniazoch, čiastočne darovaním zeme Čaka (č. 369). 3. Vdova Alžbeta predala zem Suchá n. Parnou za 8 mariek (nie strieborných, č. 381). 4. Dubak a Tomáš z Krtiša predali Ivanovi Calvovi svoju zem Cucera za 10 mariek (č. 382).
- 1252 – občan Košíc(?) Nicelet sa zaviazal, že vráti 1 marku inému občanovi tohože mesta Pousaovi (č. 415).
- 1253 – Jakub z Ludaníc predal časť svojich majetkov v obci Vítkovi za 3 marky striebra (č. 422).
- 1254 – Belo IV. potvrdil slavónskemu bánovi Štefanovi z rodu Gutkeled danie zemí Guth v Székesfehérvárskom komitáte, Dada v szabolcskom komitáte, Grabša-Strážne, Budilov-Malý Horeš, Veľký Horeš v komitáte Zemplín. Zem Guth so všetkými úžitkami bola ocenená na 33 mariek, Dada na 43 mariek, Grabša, Budilov, Veľký Horeš na 100 mariek (č. 443).
- 1255 – 1. Pri výsadách pre Jasov sa o. i. spomína, že za 100 mariek sa budú akceptovať výsady miestnej kapituly a rozšírenie jej majetkov (č. 494). 2. Leustas z Letanoviec predal Michalovi z Veľkého Šariša svoju zem Oltuman za 4 marky striebra (č. 473). 3. Lukáš zo Šaroviec kúpil za 14 mariek striebra 6 popluží zeme v obci a 2 mlyny (č. 481–484). 4. Taverník Ondrej potvrdil, že vrátil Wychlowovi (svojmu príbuznému) 20 jutár a 1 poplužie zeme v Trávnici. Wychlow ale musí zaplatiť notársky poplatok 2 marky (č. 485). 5. Jakub a Zup z Mužle predali Štefanovi z Ostrihomu 4 poplužia zeme v Mužli za 6 mariek (č. 515). 6. Comes Michal z Veľkého Šariša kúpil za 8 mariek striebra zem Hernád (č. 517).
- 1256 – 1. Nariadenie schválené Belom IV., že z každej marky, ktorá príde do pokladne kráľa, alebo denárov sa odovzdá 1 vážka jemného striebra ostrihomskému arcibiskupovi (č. 559). 2. Listina, kde je o. i. aj zmienka, že Dionýz, patrón kostola sv. Alžbety v Podlužanoch (patriaci do Ostrihomskej diecézy) odovzdá ročne ostrihomskému arcibiskupovi marku striebra (č. 524).
- 1257 – 1. V r. 1256 Alexej zem Örs v župe Somogyi poskytol za 200 mariek kráľovských denárov kláštora sv. Martina v Pannonhalme (splátka do dvoch rokov) a že v r. 1257 menovaný Alexander už dostal prvú splátku 80 mariek (č. 570). 2. Bela IV. dal obyvateľom Turca a Liptova viaceré výsady. Súčasne sa určili aj tresty za nedodržiavanie spoločenského poriadku, napr. za vraždu comesa bola pokuta 10 mariek (č. 571). 3. Peteus a jeho spoločníci, jobagióni hradu Szolgagyör v Holiaroch získali zem Santov-Okoličná n. Oravou od Favusa, pannonhalského opáta za 25 mariek a za 2 marky dané sudcovi za notárske úkony (č. 577, 594, k r. 1258 č. 598). 4. Konvent blahoslavenej Panny Márie v Turci potvrdil, že Kozmas a Banus z Diviak kúpili zem v Bošanoch za 9 mariek (č. 588, pod č. 591 tento akt potvrdil v tomže roku aj nitriansky biskup). 5. Hypolit potvrdil, že predal zem Svodov ostrihomskému arcibiskupovi Bendiktovi za 20 mariek striebra (č. 575). 6. Arcibiskup Benedikt zakúpil za 36 mariek striebra 18 popluží v Mužli a za 10 mariek striebra 4 usadlosti v obci Belá (č. 585).
- 1258 – 1. Mikuš, Segun a Vrsun z obce Bory predali 1,5 poplužia zeme v tejže obci Matejovi za 2 marky, 3 fertóny, 3 vážky (č. 601). 2. Alexander predal za 304 mariek svoju zem Dénesd-Jánošíková s 2 sluhmi, 1 libertínom pannonhalskému opátovi Favusovi (č. 608, 620). 3. Bees kúpil neobrábanú zem Lovás a porciu zeme v Tekovskom Hrádku za 30 mariek (č. 621).
- 1259 – 1. Erbrunga z Tešmáku predala tretinu obce a porcie v Kleňanoch a usadlosti v Nagymarosi kláštora blahoslavenej Panny Márie v Šahách, Ivana, manželka Ondreja zo Straciny predala tomuže kláštora štvrtinu svojich pozemkov za 1 marku (č. 629). 2. Urgencia splátky 1,5 marky za zem v Obide (č. 633). 3. Boleslav z Kogola, predal poplužie zeme Martinovi za 4 marky striebra (č. 640). 4. Jakovus z rodu Hunt-Poznaň kúpil od Mikuláša Ipel'ské Uľany za 12 mariek striebra (č. 642). 5. Kráľovský služobník z Čakajoviec Chek predal všetky svoje porcie v tejto obci comesovi Indrihovi za 2 marky striebra (č. 626).
- 1260 – 1. Bela IV. a Ostrihomská kapitula potvrdili výmenu a predaj časti zeme Strháre za Kleňany, k tomu aj 2 popluží v Trebušovciach a Ipel'ských Uľanoch za 9 mariek. Z danej sumy polovica mala pripadnúť do kráľovskej pokladnice, polovica viacerým jobagiónom miestneho hradu (č. 660). 2. Comes Buken z rodu Hunt-Poznaň poskytol obce Mostová Kert', Paka, Mierovo-Beke a Štvrtok za 1 000 mariek svojej matke Alžbete (č. 666). 3. Ratold, Boyn, Mikuláš z Diviak predali zem Chaztuh (pri Hronskom Beňadiku) Štefanovi z Ondrejoviec za 9 mariek odváženého striebra (č. 646).

4.4 Súbor mincí a sekaného striebra z Krupiny

Jedným z dôležitých hospodársko-politických dokladov z polovice 13. storočia je poklad z Krupiny. Je to jeden z typických súborov financií aké používali obchodníci a bohatí ľudia v danom čase. Hoci bol pomerne rýchlo po objavení zhodnotený viacerými numizmatikmi (Gohl 1907; Petrikovich 1907; 1908), dnes sú ich údaje o náleze zastaralé a neúplné. Z pokladu zostali iba torzá deponované v národných múzeách v Budapešti a Bratislave, v niektorom múzeu v Chorvátsku, možno aj inde – vo Viedni, Grazi(?) (Hunka/Budaj 2003, 127). Dnes už pôvodné popisy obsahujúce iba základné informácie, s malým počtom obrázkov, orientačne sa odvolávajúce na niektorý známejší katalóg nestačia. Preto sa nevie, aké mince tvorili minimálne päťinu nálezu.

Podľa Gohla objavil v apríli 1907 krupinský nález dnes neznámy roľník pri sadení zemiakov, na svojej roli vzdialenej asi štvrt' hodiny cesty od Krupiny. Je to poloha Na pijaviciach. Mince boli uložené v malom červenohnedom hrnčeku, ktorý pluh rozbil a pritom z neho vypadlo množstvo mincí a kusov sekaného striebra a inej nádoby (bližšie Hunka/Budaj 2004). Nález sa vďaka nesmiernej obetavosti Jána Petrikovicha, vtedajšieho kustóda numizmatických zbierok Matičného múzea v Martine, získal celý a tak bol aj zaradený do fondu múzea. Vtedy ho tvorilo 652 mincí a 76 strieborných hrudiek. Ich celková váha bola 630 g.

Už prvé analýzy krupinského súboru ukázali jeho neobvyklé zloženie. Uhorských mincí bolo podľa Gohla 416 ale dobre zachovaných iba 241. Okrem nich sa tu našlo 236 friesachských fenigov. Z nich iba 162 malo dobrú zachovalosť. Po odstránení korózie sa podarilo analyzovať skoro všetky mince, ako aj skúmať všetky strieborné hrudky. Krupinský nález priniesol mnohé zaujímavé skutočnosti:

- a) Bol jedným z prvých nálezov, kde sa vo väčšej miere vyskytli anonymné denáre II. mladšej skupiny, lebo dovtedy boli známe len z jednotlivých nálezov.
- b) Na tieto denáre nadväzovala pomerne veľká skupina denárov a obolov Ondreja II., tak bolo možné predpokladať, že sú to mince z blízkeho časového úseku k dobe razby anonymných denárov.
- c) Cudzie razby, friesachské fenigy, aquilejské denáre a iné friesachským fenigom podobné peniaze tiež napomohli k bližšiemu zatriedeniu jednotlivých mincí.

Gohl rozdelil celý nález na 6 skupín a 92 častí. Podľa dnešných kritérií boli v náleze v rámci uhorských mincí (skupina 1) tieto typy platidiel: denáre Bela III. H 63–64 (po 1), anonymné denáre asi z 1. polovice 12. storočia H 113, H 127, H 149, H 164, H 170, H 171 (po 1), denáre a oboly Ondreja II. H 205, H 206 (po 1), 210 (6), H 216, H 219, H 221 (po 1), H 222 (7), H 223 (1), H 224 (2), H 227, H 239, H 240, H 243, H 272 (po 1), H 273 (4), H 274 (strieborných 55, z toho jedno medené falzum), H 275 (s bežným vyobrazením 79, variant 3), H 276 (20), H 278, H 282 (po 1), H 283 (2). Do skupín 2 a 5 dal mince veľmi podobné uhorským, ale aké sa dovtedy v rámci Uhorska nezistili. Dnes vieme, že sú to uhorské napodobeniny friesachských fenigov typov Koch 1994 C v 24 (6), C v 25 (39, vo veľkostiach 11 x 10 mm a 9 x 8 mm), C v 28 (6), C v 30 (7 ks, aj tu v rôznych veľkostiach, preto ich treba považovať za fenigy a polfenigy). Fenigy s obrazom hlavy a sfingy (2), biskupa s mitrou, muža s mečom (1), troch oblúkov s krížom, dvoch veží a hlavou biskupa (3) Gohl bližšie nezaradil, lebo k tomu nemal podklady. Ani dnes nevieme ktorému panovníkovi je možné ich zadeliť, keď nepoznáme ich presné grafické zobrazenie. V skupine 3 Gohl uvádza 2 neznáme aquilejské denáre a denár aquilejského patriarchu Volchera (1204–1218). V skupine 4 je 17 friesachských fenigov salzburských arcibiskupov Eberharda I. a II. (1147–1164, 1200–1246), 7 reichenhallských razieb oboch spomenutých arcibiskupov, 5 st. veitských razieb korutánskych vojvodov Engelberta (1130–1135, + 1142) a Hermanna (1161–1181), 5 korutánskych fenigov salzburského arcibiskupa Luipolda (1077–1090) a Eberharda II. (1200–1246). A nakoniec 13 bližšie nerozlíšených fenigov istrijských grófov, andechs-meranských grófov a iných panovníkov z 80. rokov 12. storočia až 1. polovice 13. storočia. V skupine 6 sú popísané viedenské a bavorské fenigy a iné neznáme fenigy, ktoré sa dosiaľ v nálezoch nevyskytli, alebo sú len čiastočne podobné na dovtedy známe mince (8). Uzatvára ju súpis trevírskych denárov arcibiskupa Dietricha II. (1212–1242), ich bližší počet ale nie je uvedený. Gohl na konci svojej práce o krupinskom náleze uviedol predpoklad, že nález bol do zeme ukrytý asi v 2. polovici 13. storočia, resp. v 1. polovici 14. storočia. Prečo zvolil až také široké časové rozpätie nevysvetlil. S týmto názorom dnes nesúhlasím, lebo je viac než isté, že poklad ukryli v 40. rokoch 13. storočia. O strieborných hrudkách Gohl nepodal žiadne informácie. Neposkytol žiadne informácie ani o zvyšných minciach. V svojom prehľade publikoval zo 652 mincí len asi 320. Na svoju dobu bol možno Gohlov odborný popis krupinského nálezu výstižný. Dnes je málo dostačujúci.

V rokoch 2002–2003 bola M. Budajom zo SNM Bratislava a J. Hunkom z AÚ SAV v Nitre prehodnotená aspoň bratislavská časť nálezu (Hunka/Budaj 2003). Dodatočne boli nájdené zvyšky minimálne

dvoch nádob z pokladu (Hunka/Budaj 2004). Celkove sa analyzovalo 49 ks striebornej suroviny, z toho 7 malo oválnu formu, zvyšných 42 obdĺžnikový, trojuholníkový, lichobežníkový a iný nepravidelný tvar. Prvých 7 exemplárov oválneho tvaru bolo odlievajúcich v odlievacej nádobe malého priemeru, cca 16–18 mm. Ich povrch je hladký, striebro je pomerne čisté. Váha nie je jednotná, od 1,46 g po 11,23 g. Zvyšných 42 kusov suroviny tiež pochádzalo z pôvodných guľatých až oválnych odliatkov (našli sa exempláre, ktoré mali jednu stranu zaguľatenú). Z nich boli vysekané sekáčom, alebo veľkým nožom. Ich nejednotné rozmery, priemery a váha napovedajú (Hunka/Budaj 2003), že pri odsekaní sa nebrala do úvahy ich budúca veľkosť a hmotnosť. Výrobcovia týchto kusov striebornej suroviny sa snažili, aby ich tvar bol približne rovnaký, čím sa dosiahlo, že sú tu exempláre ťažké okolo 1 g, okolo 3 g, medzi 4 a 5 g, okolo 7 g, medzi 8,5–9 g, resp. okolo 13 g. Skupina 123 mincí zo SNM v Bratislave mala toto zloženie: 6 uhorských mincí tvorili anonymné denáre z 2. polovice 12. storočia H 113, H 164 (spolu 2), denáre Ondreja II. H 206, H 224, H 243, H 277 (spolu 4). Viedenský fenig sa zachoval jeden, typu Koch (1994) B 124. Najpočetnejšou bola skupina 109 friesachských fenigov a ich imitácií, typov Koch C a 8 (2), C a 9 (6), C a 12 (2), C a 13 (3), C a 14 (7), C a 15 (2), C a 16 (2), C b 9 (1), C b 10 (1), C b 12 (1), C b 13 (1), C b 14 (3), C b 16 (1), C b 17 (7), C g 1 (3), C g 2 (3), C g 4 (1), C g 5 (4), C h 11 (4), C i 8 (2), C j 3 (1), C j 12 (1), C j 19 (1), C j 31–32 (1), C j 93(?) (1), C k 1 (2), C k 13, 14, 21 (1), C n 4 (1), C o 15 (1), C s 7 (1), C u 4 (2), C u 6 (1), C u 10 (5), C u 11 (1), C u 34 (1), D 3 (1). Zaujímavou časťou nálezu bolo 27 uhorských napodobenín týchto fenigov vyrobených pred rokom 1241, typov Koch C v 5 (4), C v 24 (5), C v 24 a (5), C v 25 (7), C v 28 (1), C v 28 a (2), C v 29 (1), C v 30 (1), C v 31 (1), C v 33 (1). Medzi fenigmi boli aj ďalšie napodobeniny, kde na averze je kríž a 4 hviezdy, na reverze hlava, kríž a dve krídla (1). Tiež medený fenig s budovou na ktorej sú dve zástavy, na druhej strane je štylizovaný portrét panovníka (1). A hybridný friesachský fenig s averzom Koch C g 1 a reverzom Koch C b 17 (1). Viaceré z fenigov boli druhotne upravované orezávaním, takže získali hodnotu polfenigov. Výnimočnými mincami v sledovanej časti nálezu z Krupiny sú 4 denáre patriarchátu v Aquileji, arcibiskupstva Kolín za Engelberta I. (1216–1225), biskupstva Méty za Jána (1224–1238), biskupstva Trevír za Teodorika II. (1212–1242). Vyskytli sa aj tri neurčené mince.

Krupinský nález má rovnomerné zloženie. Najstaršími razbami boli anonymné denáre asi razené do čias Bela III. a po nich obe mince Bela III. (sú to jedny z prvých emisií jeho mincí). Na ne nadväzuje podstatná časť nálezu – denáre a oboly Ondreja II., uhorské napodobeniny friesachských fenigov, salzburské, aquilejské, trevírske mince. Krupinský nález obsahoval skoro súvislú radu mincí z obdobia od cca polovice 12. storočia až do 1. polovice 13. storočia. Kedy došlo k ukrytiu tohto nálezu do zeme? Väčšina z mincí poukazuje na 30.–40. roky 13. storočia. Asi sa tak stalo v súvislosti s vpádom Tatárov, tak ako je to u väčšiny podobných maďarských nálezov s friesachskými mincami. Ale nemožno vylúčiť ani iné príčiny. Gohl (1907) časť mincí datoval do čias Štefana V. Konkrétne to boli jeho mince č. 25–29 určené podľa katalógu Réthyho (1899) ako CNH č. 305–308. Dnes vieme, že tieto patria Ondrejovi II. Preto sa nedá uvažovať o tom, že by krupinský nález obsahoval niektoré mince zo 70.–90. rokov 13. storočia.

Význam nálezu treba sledovať vo viacerých rovinách: 1, dokladá postupný rozvoj osídlenia regiónu a vytváranie neskoršieho mesta v 30.–40. rokoch 13. storočia. Krupina dostala mestské výsady roku 1244, najstaršie správy o nej sú z roku 1238. 2, poukazuje na prítomnosť kolonistov asi nemeckých, ich záujem o banské podnikanie. Depot vzhľadom na veľké zastúpenie nemeckých, rakúskych a aquilejských mincí mohol byť priamo majetkom niektorého kolonistu ešte pred rokom 1244. 3, jednoznačne dokazuje využívanie jednej z hlavných ciest do stredoslovenskej banskej oblasti. 4, spolu s novšími nálezmi z Krupiny-Na Petre a zo Zvolena-Pustého hradu, kde sa takisto objavilo zopár cudzích mincí, aj napodobeniny rakúskych fenigov z 13. storočia dokladá používanie cudzích, neuhorských mincí v tejto oblasti. Je to výnimočné v celom strednom Slovensku, lebo ako už bolo viackrát zdôraznené, nálezy rakúskych mincí sa koncentrujú hlavne v západnom Slovensku. V ostatných častiach nášho územia sa nachádzajú minimálne (Hunka 1996c). Aj z areálov hospodársky významných centier stredného Slovenska zviazaných s banskou činnosťou a prítomnosťou nemeckých hostí, napr. z Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice je nálezov rakúskych mincí veľmi málo, nemecké mince sa tu nezaregistrovali vôbec.

4.5 Mincovníctvo posledných Arpádovcov – Štefana V. (1270–1272), Ladislava IV. (1272–1290) a Ondreja III. (1290–1301)

Najstarší syn Bela IV. Štefan V. sa narodil v roku 1239. V rokoch 1257–1258 a po roku 1260 zastával titul sedmohradského vojvodu, v rokoch 1259–1260 aj štajerského. Už ako kráľovič mal nároky na získanie samostatnej vlády. Otec mu preto v roku 1262 udelil titul mladšieho kráľa. Vládol vo východnom Uhorsku,

včítane východného Slovenska. Spory o trón však neustali, kráľom celého Uhorska sa stal po otcovej smrti v roku 1270. Štefan vytýkal otcovi aj iný politický čin, že sa po prehratej bitke pri Kressenbrune (na Moravskom poli, 13. 7. 1260) s českým kráľom Přemyslom Ottakarom II. a podpísaním mierovej zmluvy v marci 1261 zriekol Štajerska. Štefan bol za opätovné vojenské riešenie tohto problému. Podporovaný časťou uhorskej šľachty využil smrť korutánsko-kraňského vojvodu Ulricha II. (*1269) a fakt, že jeho vdova Agneša odkázala toto územie Belovi IV. Preto po smrti otca ako nový kráľ Uhorska obnovil v rokoch 1271–1273 vojny s Přemyslom Ottakarom II. Uhorské vojská ich všetky prehrali, v rámci nich bolo poničené najmä západné Slovensko a západné Maďarsko. V polovici apríla 1271 prekročilo 80–90 000 vojsko Přemysla uhorské hranice na rieke Morava. Po dobytí hradov Devín, Bratislava, Stupava postupovalo na Trnavu, obsadili hrady Svätý Jur, Pezinok, Červený Kameň a dospelo až k Váhu. Po prechode rieky získali územie po Nitre a Hron. Nová mierová zmluva s Přemyslom bola podpísaná v Bratislave 2. 7. 1271, Štefan V. sa definitívne zriekol nárokov na Štajersko, Korutánsko, Kraňsko a Vindickú marku. Po smrti Štefana V. v roku 1272 obnovil uhorsko-rakúske spory ešte jeho syn Ladislav IV. Kumánsky. Mal len 9 rokov, tak za neho vládla veľmožská rada, bán Joachim Pektari, Henrich z Köszezu a iní. Vo februári 1273 jazda Kumánov prenikla na Moravu, do Rakúska, Štajerska a Korutánska, poničila mnohé neopevnené sídla. Přemysl zase dobyl Ráb a v máji Moravia dobyli Nitru. Koncom júla asi 60 000 vojsko Přemysla prekročilo znovu rieku Moravu a prišlo až po Váh. Znovu získalo hrady Bratislava, Svätý Jur, Devín, v auguste sa bojovalo pri Trnave. Česko-rakúske vojsko Přemysla odišlo zo Slovenska až kvôli korunovácii Rudolfa Habsburského za nemeckého kráľa 1. 10. 1273. Aj Přemysl Otakar II. chcel získať tento titul. Preto bojoval 26. 8. 1278 s Rudolfom na Moravskom poli. V bitke ale zomrel. Na jeho porážke sa pričínili aj uhorské vojská Ladislava IV., ktoré uzavreli spojenectvo s kráľom Rudolfom. Časť uhorského územia – Šoproň, Mošon, Uhorský Starý hrad však mali české vojská v držbe až do roku 1277.

Tabela 16. Metrologické parametre mincí Štefana V. (1270–1272). Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (Hóman 1916, 632–633, 637, 648).

a	b	c	d	e	f	g
342	0,67 g	–	0,67 g	86%	–	86%
343	0,35 g	0,68 g	0,542 g	78%	80%	79%
344	–	–	–	–	–	–
345	–	–	–	–	–	–
346	0,28 g	0,49 g	0,366 g	86%	–	86%
347	0,4 g	0,51 g	0,5118 g	76%	81%	78,5%
348	0,25 g	0,5 g	0,437 g	–	–	–
349	0,5425 g	–	0,5425 g	76%	78%	77%
350	0,22 g	0,36 g	0,289 g	–	–	–
351	0,16 g	0,34 g	0,2385 g	75%	80%	77,5%
352	0,46 g	0,53 g	0,5071 g	–	–	–
353	0,28 g	0,3 g	0,29 g	–	–	–
354	0,36 g	0,485 g	0,401 g	82%	–	82%
355	0,33 g	0,6 g	0,4804 g	–	–	–
355a	–	–	–	–	–	–
356	–	–	–	–	–	–
357	0,3 g	0,716 g	0,5098 g	76%	80%	78%
358	0,14 g	0,308 g	0,2044 g	76%	80%	78%
359	0,37 g	0,79 g	0,709 g	68%	75%	71,5%
360	0,79 g	–	0,79 g	–	–	–
361	0,74 g	–	0,74 g	–	–	–

Tabela 17. Metrologické parametre mincí Ladislava IV. (1272–1290). Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 634–637, 648).

a	b	c	d	e	f	g
362	0,43 g	0,62 g	0,503 g	78%	83%	80,5%
363	0,365 g	0,44 g	0,4137 g	76%	–	76%
364	0,48 g	0,85 g	0,5937 g	–	–	–
365	0,346 g	0,44 g	0,37 g	–	–	–
366	0,31 g	–	0,31 g	–	–	–
367	0,46 g	0,52 g	0,48 g	78%	–	78%
368	0,27 g	0,572 g	0,4305 g	81%	–	81%
369	0,38 g	0,506 g	0,475 g	79%	–	79%
370	0,415 g	–	0,415 g	76%	80%	78%
371	0,5 g	0,57 g	0,507 g	76%	82%	79%
372	0,41 g	–	0,41 g	–	–	–
373	0,5 g	0,63 g	0,586 g	–	–	–
374	0,435 g	–	0,435 g	–	–	–
375	0,46 g	0,55 g	0,51 g	76%	80%	78%
376	–	–	–	–	–	–
377	–	–	–	–	–	–
378	0,35 g	0,48 g	0,45 g	–	–	–
379	0,47 g	–	0,47 g	–	–	–
380	0,42 g	0,51 g	0,465 g	–	–	–
381	0,42 g	–	0,42 g	–	–	–
382	0,41 g	0,68 g	0,518 g	76%	80%	78%
383	0,457 g	–	0,457 g	–	–	–
384	0,495 g	0,558 g	0,516 g	78%	–	78%
385	0,46 g	0,51 g	0,493 g	80%	–	80%
386	–	–	–	–	–	–
387	0,51 g	–	0,51 g	–	–	–
388	–	–	–	–	–	–
389	0,5 g	0,623 g	0,592 g	–	–	–
390	0,335 g	0,625 g	0,5097 g	76%	81%	78,5%
391	0,15 g	0,37 g	0,2414 g	76%	81%	78,5%
392	–	–	–	–	–	–
393	–	–	–	–	–	–
394	–	–	–	–	–	–
395	–	–	–	–	–	–
396	0,24 g	0,35 g	0,295 g	–	–	–
397	0,49 g	–	0,49 g	–	–	–
398	–	–	–	–	–	–
399	0,69 g	–	0,69 g	–	–	–
400	0,5 g	0,62 g	0,525 g	69%	–	69%
401	0,63 g	1,06 g	0,727 g	70%	–	70%
402	0,67 g	–	0,67 g	–	–	–
403	–	–	–	–	–	–
404	0,55 g	–	0,55 g	–	–	–
405	0,46 g	0,67 g	0,5775 g	–	–	–
406	–	–	–	60%	76%	68%

V rámci domácej politiky bolo obdobie vlády Štefana V. až Ondreja III. vyplnené mocenskými bojmi medzi veľmožskými skupinami a jednotlivými kráľmi. Anarchia dosiahla takú mieru, že bohatí a politicky vplyvní šľachtici odmietali poslušnosť panovníkovi, presadzovali iba svoje ciele. Ladislav IV. svojou nerozvážnosťou danú situáciu ešte zhoršoval, lebo sa venoval viacerým skupinám šľachty naraz. Najviac dôveroval Kumánom, preto bol nazvaný Kumánsky. Kumáni boli ešte pohania, nedodržiavali spoločenské konvencie. Cirkev a predstavitelia vyššej šľachty neraz upozorňovali kráľa, že ohrozuje základy štátu. Faktickú moc mali namiesto kráľa v rukách predstavitelia najvyšších šľachtických kruhov – Abovci, páni z Kőszegu, Čákovci. V roku 1285 a 1288 vtrhli na severozápadné Slovensko tatárske vojská chánov Nogaja a Teleburgu, aby porazili odporcov kráľa Ladislava IV. V roku 1286–1288 zase časť západného Slovenska, hlavne širšie okolie Bratislavy, obsadili a vyplienili Kőszegovci a rakúske vojská Albrechta I. (1282–1298). Vojská Ladislava IV. získali Bratislavský hrad až v roku 1289. V roku 1290 sa kráľ Ladislav presídlil ku Kumánom v Zátisí, tu ho 10. 7. zabili traja Kumáni.

Tabela 18. Metrologické parametre mincí Ondreja III. (1290–1301). Legenda: a – poradové číslo podľa katalógu L. Huszára; b – najmenšia hmotnosť; c – najväčšia hmotnosť; d – priemerná hmotnosť; e – najmenšia akosť; f – najväčšia akosť; g – priemerná akosť (podľa Hóman 1916, 637–639, 648–649).

a	b	c	d	e	f	g
407	0,1 g	0,15 g	0,15 g	79%	80%	79,5%
408	0,39 g	0,52 g	0,4786 g	81%	–	81%
409	–	–	–	–	–	–
410	0,34 g	0,395 g	0,3766 g	–	–	–
411	–	–	–	–	–	–
412	0,41 g	0,5636 g	0,5297 g	76%	–	76%
413	0,295 g	0,32 g	0,313 g	86%	–	86%
414	–	–	–	–	–	–
415	0,295 g	0,385 g	0,355 g	86%	90%	88%
415 A	–	–	–	–	–	–
416	0,335 g	0,4 g	0,375 g	–	–	–
417	0,2 g	0,25 g	0,225 g	–	–	–
418	0,47 g	0,73 g	0,558 g	–	–	–
419	0,34 g	0,61 g	0,46 g	–	–	–
420	0,4 g	0,55 g	0,481 g	85%	88%	86,5%
421	–	–	–	–	–	–
422	0,27 g	0,3 g	0,285 g	–	–	–
423	0,29 g	0,43 g	0,34 g	80%	–	80%
424	–	–	–	–	–	–
425	0,298 g	0,39 g	0,362 g	78%	–	78%
426	0,4 g	–	0,4 g	–	–	–
427	0,34 g	–	0,34 g	–	–	–
428	0,43 g	–	0,43 g	80%	85%	82,5%
429	0,37 g	0,49 g	0,43 g	90%	–	90%
429a	–	–	–	–	–	–
430	0,37 g	–	0,37 g	80%	–	80%
431	–	–	–	–	–	–
432	–	–	–	–	–	–

Ondrej III. sa stal uhorským kráľom 23. 7. 1290, po nečakanej smrti Ladislava IV. Narodil sa okolo roku 1265, otcom bol syn Ondreja II. Štefan, matkou Benáťčanka Thomasina Morosini. Proti jeho vláde vystúpili súčasne Habsburgovci, Anjouovci a pápež. Preto musel viackrát bojovať s rakúskym vojvodom Albrechtom I. (1290–1291). Mier medzi Rakúskom a Uhorskom nastal až v roku 1296, keď si Ondrej III.

zobral za druhú manželku Agnešu Habsburskú s ktorou žil do roku 1301. Potom bojoval s Köszegevcami a bývalým palatínom Matúšom Čákom. Pretože pápež Bonifác VIII. (1294–1303) presadzoval názor, že v Uhorsku majú vládnuť Anjouovci, snažil sa od roku 1300 prevziať trón Karol Róbert (vládol až po roku 1307). Ondrej III. zomrel nečakane, 14. 1. 1301 ako 35-ročný. Ním po 300 rokoch vlády vymrela dynastia Arpádovcov. Uvoľnený trón získal v rokoch 1301–1305 syn českého kráľa Václava II. titulovaný ako Václav III. (1289–1306), v uhorských písomnostiach aj Ladislav V. V rokoch 1305–1307 zase syn wittelbachského vojvodu Henricha Bavorského, Otto (1261–1312). Od roku 1307 začali vládnuť členovia novej dynastie – Anjouovci.

Obdobie vnútorných a vonkajších rozbrojov sa plne odrážalo aj na mincovníctve posledných troch arpádovských panovníkov. Za Štefana V. bolo vyrazených 20 typov mincí, za Ladislava IV. až 43. Počas krátkodobej vlády Ondreja III. 28. Aj pri častej výmene peňazí obiehali na trhoch v jednom čase minimálne dve-tri emisie súdobých mincí, možno aj peniaze predchádzajúceho kráľa. Metrologické parametre, ktoré najlepšie ukazujú aké nehodnotné platidlá sa na prelome 13.–14. storočia v štáte razili uvádzam v tabele 16–18. Popri kráľovských motívoch sa na vtedajších minciach objavuje veľa cirkevných symbolov a znakov, ktoré podnes nevieme rozlíštiť. Dokladajú celkový charakter doby, boj o moc medzi kráľom a najbohatšími príslušníkmi spoločnosti, do bojov sa zapájala aj cirkev. Poukazujú na prítomnosť neuhorských etníc – Kumánov, Tatárov, Židov. Z hľadiska celkovej menovej politiky Štefana V. až Ondreja III. nedošlo k stabilite uhorskej meny. Naopak, naďalej sa razili malé denáre a oboly, ktoré boli neraz iba o málo menšie ako denáre. Ich kvalita bola nízka, technická a umelecká zručnosť priemerná. Súveké platidlá svedčia o politickom a hospodárskom úpadku uhorského štátu zapríčinenom feudálnou anarchiou. Vtedajšie uhorské mincovníctvo bolo pod silným rakúskym vplyvom (bližšie časť 4.6). Ten trval až do 20.–30. rokov 14. storočia. Výrazný ekonomický vplyv sa prejavil najmä v Rakúšanmi obsadenej Bratislave, odtiaľ sa rakúske mince šírili smerom na Záhorie, do Trnavy, Nitry. Niektoré denáre a oboly z rokov 1272–1301 sú najmenšími uhorskými mincami – napr. H 345, H 350–351, H 353, H 358, H 369, H 391, H 394–396, H 407–409, H 413, atď. V okolitých štátoch strednej Európy sa síce taktiež nerazili príliš kvalitné platidlá, ale určite neboli také úpadkové ako v Uhorsku.

V rámci Slovenska sa uhorské mince Štefana V. až Ondreja III. vyskytujú málokedy. Oveľa viacej je rakúskych. *Nálezy 2* (č. 63) uvádzajú iba 4 mince Štefana V. Všetky sa objavili na pohrebisku v Krásne. Dnes sú ale datované ako razby Ondreja II. Podľa diela *Nálezy 3* (č. 159) sa jediný obolus Štefana V. našiel počas výskumu zaniknutej osady Milož (Spišský Hrušov, poloha pri Koscilku). Jeden denár H 357 sa našiel pri výskume pohrebiska okolo kostola sv. Michala v Nitre-Dražovciach. V rámci hromadných nálezov sa dosiaľ uvádzalo, že platidlá Štefana V. boli v súbore mincí a sekaného striebra z Krupiny (časť 4.5). Nové analýzy tohto pokladu daný predpoklad nepotvrdili. Preto sa aj čas ukrytia krupinského nálezu presunul zo 70. rokov 13. storočia do 40. rokov 13. storočia. Z prehľadu vidno, že nálezy mincí z rokov 1270–1272 zo Slovenska (tiež z ostatných častí Uhorska) nie sú schopné poskytnúť rozsiahlejšiu výpoveď o peňažno-historickom charaktere doby. Nedôvera ľudí k súdobej mene zapríčinila, že obyvatelia štátu dávali pri obchodných platbách radšej prednosť minciam zahraničným, alebo iným prostriedkom obchodnej výmeny (nerazený kov, plátno, dobytok, kože zvierat, soľ).

Početnejšie sú mince Ladislava IV. Všetky sa našli počas archeologických výskumov rôznych stredovekých lokalít. Dva denáre typu H 362 a jeden typu H 385–386 sa objavili pri výskume cirkevnej architektúry a príslušného pohrebiska v Krupine, Na Petre (zaniknutý kostol ležiaci neďaleko od miesta nálezu pokladu v polohe Na pijaviciach, *Nálezy 4*, č. 238). Denár H 371 sa získal pri výskume hradu Šariš. Na tomto hrade bola nájdená aj ďalšia mimoriadna razba – denár lotrinského panovníka Ferryho III. (1251–1303) z mincovne Nancy (oba nálezy *Nálezy 4*, D 13). Štyri denáre H 371 sa zistili pri výskume dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici. Sú pre danú lokalitu veľmi dôležitú – datujú čas postupnej výstavby celého komplexu (*Hanuliak 1994*, 204). Sú zaujímavé i z hľadiska použitých razidiel, lebo ukazujú, ktoré emisie tohto typu mincí obiehali v určitom časovom úseku. Túto skutočnosť bude možno využiť pri nálezoch iných Ladislavových mincí (*Nálezy 4*, č. 236). Denár H 378 sa objavil pri výskume základov stredovekého kostola v Levoči, poloha vojenské cvičisko. Okrem mince Ladislava IV. tu bola aj minca Ondreja II. (H 245) a Ondreja III. (H 418). Všetky tri mince dokladajú tunajšie osídlenie a politicko-hospodársky význam miesta (*Nálezy 4*, č. 246). Zaujímavý súbor jednotlivých mincí sa zistil pri archeologickom výskume Pustého hradu nad Zvolenom. Pri jednej z hlavných vstupných brán sa našli tieto razby: hybridný denár Ladislava IV., ktorý mal na averze námet z denáru H 371, na reverze námet z mince H 378 a jeden denár Ondreja III. H 408. Okrem mincí sa tu však objavili aj nerazené mincové kotúčky, (*Nálezy 4*, č. 247). Kotúčky boli bez námetov, asi mali zabezpečiť aspoň aké-také obeživo v tomto nepokojnom období. Dali sa považovať za kusy drahého kovu, ktorým sa mohlo platiť. Pri výskume

sídliskových vrstiev pod kopcom Kimbiarg pri Svite sa získal denár Ladislava IV. typu H 386 (*Hunka/Soják 2007*, 334, obr. 2: 6). Počas výskumu dolného Pustého hradu nad Zvolenom sa našiel denár typu H 390 (za informáciu ďakujem J. Beljakovi).

Ešte menej mincí sa zachovalo z čias Ondreja III. Mince tohto vládcu objavené na pohrebisku v Krásne sa dnes radia k minciam Bela IV. Preto za jediné nálezy mincí vyrazených v rokoch 1290–1301 možno považovať iba nasledujúce denáre. Z výskumu zaniknutého kostola v Nemeckom Svodíne typu H 407 (*Drenko 2003*, 154, obr. 3: 1, 157–158). Denár H 408 nájdený na Pustom hrade, denár H 416 počas výskumu Kostola sv. Ducha v Žehre (*Soják 2007*, 251–252), denáre H 418 z výskumov v Levoči poloha vojenskej cvičisko a na dolnom Pustom hrade (*Hunka/Soják 2007*, 334, obr. 2: 5, informácia M. Beljak).

V minimálnej miere sú zastúpené aj v pokladoch. Medzi 2 510 kusmi mincí v súbore z Nitry bol jediný denár Ondreja III. a denár Karola Róberta (*Nálezy 2*, č. 79). Zvyšné razby boli určené ako viedenské fenigy z čias rakúskeho Interregna až vlády Albrechta I. Tento poklad dobre ukazuje na fakt aká bola hospodárska pozícia súdobých uhorských a rakúskych mincí. Súbor mincí bol ukrytý počas 1.–2. dekády 14. storočia asi v súvislosti s bojmi Matúša Čáka a nitrianskeho biskupa Jána, resp. kráľa Karola Róberta. Denár Ondreja III. je jednou z najstarších mincí z nálezu. Ako je zrejmé, ešte aj na začiatku 14. storočia bol súčasťou vtedajšieho obeživa.

V rámci nálezov mincí zo záveru 13. storočia treba spomenúť ešte viaceré objavy strieborných denárov slavónskych bánov v slovenských nálezoch. Pri výskume Spišského hradu sa zistil slavónsky čiže bánsky denár Štefana V. (*Nálezy 4*, č. 233). Podobný z prelomu 13.–14. storočia sa získal v Trnave (*Nálezy 4*, č. 250). Ďalší, razený za Bela IV., sa našiel pri výskume hradiska Várhegy v Močidlňanoch pri Prešove (*Nálezy 2*, č. 72). Iný, tiež z týchto čias, sa objavil pri výskume hradu Šariš (*Nálezy 3*, č. 157). Výnimočný je poklad bánskych denárov nájdený pred rokom 2004 v priestore medzi Slovenským Grobom, Viničným a seneckou cestou. 7 kusov denárov je asi z čias Bela IV. a Ladislava IV. Nie je možné ich rozdeliť, lebo nie sú dobre čitateľné ich mincové značky. V náleze boli originálne denáre a ich falzá (*Hunka/Budaj 2005*, č. 18). To sú zatiaľ jediné doklady o obehu týchto mincí na Slovensku. Z prehľadu je zrejmé, že obeh bánskych denárov nebol na Slovensku intenzívny. Len v ojedinelých prípadoch dokázali preniknúť z Chorvátska a Slavónie až na naše územie. Zdá sa, že môžu poukazovať na kontakty, obchodné či spoločenské, určitých skupín ľudí žijúcich aj na Slovensku s Chorvátskom a Slavónskom. Gy. V. Székely zmapoval v roku 1980 ich nálezy (*Székely 1980*, príloha). Je zrejmé, že okrem Slavónska sa vyskytovali v južnom Maďarsku, medzi Balatonom a Budou, čiastočne na území východne od rieky Tisa. Zo Slovenska poznal iba jediný nález. Daná mapka ukazuje, že ich obeh bol na našom území asi minimálny, čo potvrdzujú aj dosiaľ známe nálezy.

Nepokojné politické časy využili niektoré skupiny obyvateľstva na získanie osobitných výhod. Viaceré kráľovské mestá si nechali znovu potvrdzovať privilégia stratené za vpádu Tatárov. K starým právam pridávali nové, aby sa zvýšil hospodársky prospech miest a v nich žijúcich mešťanov. Z rokov 1270–1301 sa pozná 32 kráľovských donácií (*Juck 1984*, č. 43–82). Určité hospodárske zmienky obsahujú ďalšie desiatky listín. Z významných je nutné spomenúť: Štefan V. potvrdzuje v rokoch 1270 a 1279 výšku cla vyberaného v Rábe, Abade a Füzegu z jednotlivých tovarov dovážaných a vyvázaných nemeckými kupcami (Archív mesta Bratislavy. Sprievodca č. 3–4). V roku 1271 bolo napísané udelenie mestských práv pre Lubicu. Spomínajú sa aj artikuly saského práva. Sú v ňom zmienky o tom, že: Sasi budú platiť kráľovi na deň sv. Martina pozemkovú daň 300 mariek jemného striebra budínskej váhy; richtár dostane za väčšie priestupky odškodné 2 denáre, comes provincie Sasov tretí denár; za jednoduchú ranu, ktorá nespôsobí zmrzačenie je trest pol marky, za zmrzačenie 5 mariek, za vraždu 10 mariek. Tiež je tu nariadenie, že Sasi musia každoročne na Kvetnú nedeľu prijať mince kráľovskej komory, dovoliť ich výmenu počas 6 týždňov za staré. Výmenu uskutoční komorský gróf, alebo ním stanovení úradníci. Zisk komory musí byť 1 vážka z každej marky. Po skončení výmeny má každý právo platiť mincami, zlatom, striebrom a majetkom akéhokoľvek druhu. Počas výmeny sa má vybrať suma 300 mariek budínskej váhy (*Juck 1984*, č. 43; *Vojtas 1971*, 10–11). V roku 1274 potvrdil Ladislav IV. výsadnú listinu z roku 1270 pre hostí v Babinej. Súčasne určil, že 7 hrivien štiavnického striebra, ktoré dostával dovtedy zvolenský kastelán a jeho strelci sa majú odovzdávať v deň sv. Michala (*Juck* č. 48). V roku 1277 dostali mestské výsady hostia v Komárne. Je v nich aj zmienka, že ročná daň z pozemkov je pol fertóna, tá sa má odovzdať v dvoch termínoch. Miestni obchodníci dostali určité oslobodenia od platenia poplatkov (*Juck* č. 56). V roku 1281 vlastníci Krušoviec predali palatínovi Petrovi majetok Božňany pri Nových Zámkoch za 60 hrivien jemného striebra (*Lukačka a kol. 1995*, 14). Z roku 1287 je zmienka, že sa nemajú trhy konať mimo Gelnice, ale iba v meste (*Juck* č. 66). Z roku 1289 je listina o predaji presne vymedzenej zeme Detborovi a jeho spoločníkom komunite Sasov zo Spišského Štvrtku. Zem sa poskytla za 170 hrivien striebra (*Juck* č. 70). V roku

1291 Ondrej III. udelil plné slobody Židom, dáva im právo razby mincí a slobodného obchodu (Archív mesta Bratislavy – Sprievodca č. 12; *Hradská* 2008, 14–15). V známom privilegii Ondreja III. z roku 1291 pre Bratislavu sú zmienky, že noví usadlíci nebudú 10 rokov platiť pozemkovú daň. Potom každý rok v deň sv. Juraja musia zaplatiť za využívanie pozemkov nie viac ako 3 vážky striebra. Môžu mať výnosy z brodu na Žitnom Ostrove. Daň z razby mincí má vyberať richtárom stanovená osoba a nie kráľovskí monetarii (*Horváth* 1991, 13–14; *Juck* č. 77). Išlo skôr o výmenu mincí. V roku 1292 sa vyhotovil dokument o tom, že jágerská kapitula sa vzdáva desiatku z Košíc, za 15 mariek obchodného striebra ročne. Za omeškanie platby sa zaplatí dvojnásobná suma (*Halaga* 1987, 58). V roku 1296 časť majiteľov Krušoviec predala 1,5 poplužia zeme za 4,5 hrivny viedenských fenigov šľachticom z Bošian (*Lukačka a kol.* 1995, 15). V roku 1297 predali ešte časť majetku v Dolnom Branči a 7 viníc v Pohraničiach za 42 hrivien striebra (*Lukačka a kol.* 1995, 15). V tomže roku jágerský biskup Ondrej oslobodil hostí z panstva Hanusa pri Košiciach od desiatkov, ale musia mu dať za 50 usadlostí po marke striebra ročne (*Halaga* 1987, 59). Roku 1299 potvrdila Bratislavská kapitula, že richtár a obyvatelia obce Hét zaplatili Štefanovi z Korčian 80 mariek za utrpené urážky (Archív mesta Bratislavy – Sprievodca č. 22).

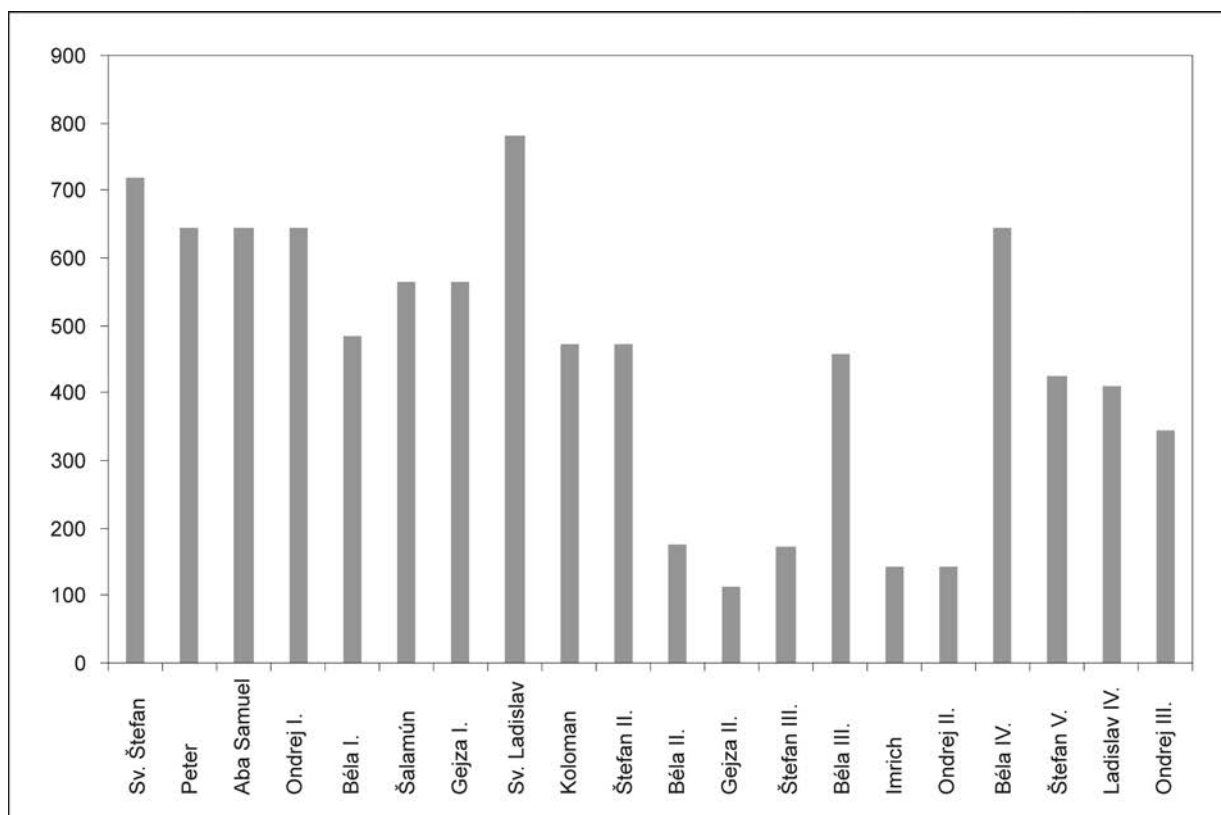
V súvislosti s udelením mestských výsad zastavme sa na chvíľu pri problematike najvýznamnejšieho obchodného centra západného Slovenska a uhorsko-rakúskeho pohraničia – Bratislavy. O jej obchodných tradíciách sa už písalo veľakrát (*Forbat* 1959; *Kováts* 1900). Z Bratislavy poznáme niekoľko desiatok nálezov arpádovských a cudzích mincí. Verne dokumentujú hospodársky vývin mesta, jeho politické osudy. Pri výskume Bratislavského hradu sa našli oboly vojvodu Bela, Šalamúna, denáre Kolomana a anonymné denáre. Mimoriadne vzácnym nálezom z tejto lokality je nizozemský denár Otta zo začiatku 12. storočia. Styky s Rakúskom dokladajú mince Albrechta I. V Mlynskej doline sa našiel denár Bela III., pri výskume františkánskeho kláštora medená minca Bela III.–IV. Na Hlavnom nám. sa zistilo okolo 30 uhorských, rakúskych a štajerských mincí zo 60. rokov 12. storočia až 14. storočia. Výskum na Rudnayovom nám. priniesol uhorskú napodobeninu viedenského fenigu z 13. storočia. V dnešnej Dúbravke boli získané výskumami mince Štefana I., Henricha II. Jasomirgotta a štajerský fenig Otakara IV. Z hradu Devín pochádza taktiež viacero mincí Bela I. a II., Ondreja I., Šalamúna, Ladislava I., anonymný denár z 12. storočia a moravský denár Svätopluka (1095–1107). Našiel sa tu však aj depot 31 fenigov z rokov 1230–1251, kde bol aj prsteň a korálik. Vo Vrakuni bol objavený súbor 157 medených mincí byzantského typu z čias Bela III.–IV. (*Hunka* 2012, 426–429). Bratislavské nálezy dokladajú nielen starobylé osídlenie jednotlivých častí neskoršieho mesta, ale aj výrazné napojenie miestnych obchodníkov na pohraničný rakúsko-uhorský obchod, jeho dávne trhové, kupecké a obchodné tradície. Rakúske razby z Dúbravky a uhorské mince z Vrakune dokladajú príchod skupín kolonistov z Rakúska či Nemecka v 60.–70. rokoch 12. storočia, využívanie brodov cez Dunaj, možno aj prechod križiakov v rámci 3. križovej výpravy. Napodobenina viedenského feniga z Rudnayovho nám. poukazuje zase na možné vyrábanie uhorských imitácií rakúskych mincí priamo v Bratislave, tak ako sa to predpokladá v odbornej literatúre už minimálne päťdesiat rokov (*Hlinka* 1982, 18–19). Z mesta pochádza aj súbor cca 300 napodobenín viedenských fenigov, z polovice až záveru 13. storočia (*Horenitzky/Hunka/Panis* 2002, 71–86). Denár grófa Otta sa určite nedostal do priestoru Bratislavského hradu náhodou, ale súvisí s politickým významom tohto mesta ako pohraničnej pevnosti, obchodného centra, mýtnej stanice, riečneho brodu, centra diaľkových ciest, atď. na začiatku 12. storočia. Úplne výnimočnou je výroba denárov Štefana I. s legendou PRESLAVVA CIV na Bratislavskom hrade (*Hunka* 2005a).

Z prehľadu vidno, že nielen písomné pramene dokladajú bohaté bratislavské obchodné tradície, ale aj nálezy mincí. Nakoľko súvisia len s miestnymi obchodníkmi (kupcami, trhovníkmi), či rakúskymi alebo inými zahraničnými obchodníkmi (Židmi, od prelomu 13. a 14. storočia možno uvažovať aj o určitej pôsobnosti Lombardanov na Slovensku) zatiaľ nevieme rozhodnúť. Podľa publikácie *Najstaršie dejiny Bratislavy* (1987) trhovisko, na ktoré sa asi vzťahuje listina Gejzu II. z roku 1151 bolo v podhradí. Až počas prelomu 12.–13. storočia sa presunulo na dnešné Hlavné nám. *Jankovič* (1970) nevyklučuje, že už v polovici 13. storočia reprezentantov nemeckého a talianskeho kapitálu pritiahla do Bratislavy med' dobývaná v stredoslovenskej banskej oblasti a na Spiši, hoci konkrétne správy sú až zo začiatku 15. storočia (*Najstaršie dejiny Bratislavy* 1987, 194, pozn. 28). Marsina uvádza svoju domnienku, že prvá osada cudzích kupcov vznikla v Bratislave najneskôr na prelome 12.–13. storočia a že možno s ňou súviselo patrocinium sv. Mikuláša (*Najstaršie dejiny Bratislavy* 1987, 199–200).

Z roku 1278 sa zachoval jeden z najvýznamnejších dokladov o úrovni obchodu na Slovensku. Je ním gelnický colný register obsahujúci určené poplatky, za niektoré druhy tovarov, s ktorými sa najčastejšie obchodovalo. Gelnický register vychádza zo staršieho budínskeho colného registra datovaného do roku 1255. Oba publikuje *Hóman* (1916, 530, č. 5). Podľa oboch registrov sa z ceny koňa platili 2 denáre, vola

denár, prasaťa a ovce tretina denára, veľkého voza volských koží pol fertóna, za kože alebo súkno v hodnote 5 mariek sa platila 1 vážka, za 100 rífov plátna 2 denáre, za bal šedého plátna tiež 2 denáre, za veľkú loď obilia pol fertóna, za loď obilia vážka, voz trávy denár, voz obilia alebo sena 2 denáre, voz chmeľu 3 denáre, za 3 sudy vína v meste sa platili 3 vážky, mimo mesta pol fertóna, za sud vína dve vážky, sud medu alebo voz rýb pol fertóna, loď rýb vážku, 100 jednotiek soli jednu soľ, z 10 solí denár, z metráka loja denár, z 5 mariek striebra vážku, z voza olova 3 vážky, voza železa 3 denáre, z 5 metrákov vosku vážku, z metráku vosku 2 denáre.

Obr. 7. Graf akostí arpádovských mincí.

4.6 Rakúske fenigy z 2. polovice 12. až začiatku 14. storočia, ich vplyv na hospodárske pomery na Slovensku

Počas vlády Arpádovcov (1001–1301) bol hospodársky vývoj Uhorska, teda aj dnešného Slovenska, viackrát ovplyvnený cudzími menovými sústavami. Už za Štefana I. sa prebral bavorský mincový systém. Od čias Ondreja I. sa prevzali technické a metrologické poznatky nemecké, za Ondreja II. meranské, minimálne za Ondreja III. benátske. Najviac vzorov sa prevzalo za Béla III., keď sa podľa rôznych druhov západoeurópskych mincí začali vyrábať ich napodobeniny v Uhorsku.

Mince z Bavorska či len z Nemecka (z Kolína a Trevíru) a ostatnej západnej Európy (Francúzska, Anglicka, Lotrinska) sa v našich nálezoch objavujú len sporadicky. Aj v Maďarsku nie sú až také obvyklé. Výskumom uhorských nálezov sa ale bezpečne zistilo, že značný vplyv na ekonomiku Uhorska mali rakúske peniaze, hlavne viedenské a friesachské fenigy. Pôsobili tu od 2. polovice 12. storočia do konca stredoveku, teda aj do konca vlády Ondreja III. Obeh friesachských a viedenských fenigov v Uhorsku bol už viackrát analyzovaný, prínosné sú hlavne práce A. Luschina a B. Hómana (*Hóman 1917; 1918; Luschin 1913; 1923*). Autori zhodnotili dostupné numizmatické a historické pramene o stredovekom Uhorsku, čím poukázali na jeho politicko-spoločenské a ekonomické postavenie v rámci strednej Európy. Poskytli aj hĺbkovú analýzu vtedy známych, najmä hromadných nálezov mincí. Podrobne rozobrali ich štruktúru,

dobu a dôvody ukrytia. Na svoju dobu boli tieto poznatky natoľko vyčerpávajúce, že sa danou témou iní autori zaoberali až o polstoročie neskôr. Väčšinu nových nálezov viedenských fenigov na Slovensku zverejnila *L. Kraskovská* (1962), doplnil ich *B. Koch* (1962), aj *J. Hunka* (1996c). Nové nálezy friesachských fenigov, najmä z Maďarska, publikoval *I. Gedai* (1961; 1962; 1966; 1968; 1970). Sumarizujúcou prácou k problematike viedenských fenigov je publikácia *B. Kocha*, kde poukazuje aj na ich nálezy mimo rakúskeho územia, tiež na problematiku výroby uhorských napodobenín viedenských fenigov (*Koch* 1983, 53–62). V jeho ďalšej veľkolepej monografii (*Koch* 1994) sú viedenské a friesachské fenigy, tiež ich uhorské napodobeniny vyskytujúce sa aj v našich nálezoch prezentované slovným popisom a fotograficky.

Fond nálezov rakúskych mincí z 12. až začiatku 14. storočia bol v roku 1968 nasledujúci: 8 nálezov viedenských fenigov a 1–2 komplexy s friesachskými fenigmami. Odvtedy sa situácia v súvislosti s početnými archeologickými výskumami miest, dedín, hradov, cirkevných stavieb výrazne zmenila. Len zo Slovenska je dnes známych už vyše 50 nálezov s viedenskými a 12 s friesachskými fenigmami. Poskytujú možnosť dôslednejšie posúdiť ich ekonomický dosah na uhorskú menu a na tovarovo-peňažné vzťahy v Uhorsku, resp. na Slovensku v 12.–13. storočí.

Viedenské fenigy v slovenských nálezoch

Ucelene ich vyhodnotil *B. Koch*. V jeho prácach sú nasledujúce základné informácie (*Koch* 1983; *Koch* 1994). Za najstaršie fenigy sa považujú razby širokého priemeru, ktoré vyrábali rakúski markgrófi a vojvodovia, hlavne *Leopold III.* (1095–1136), v kresmskej mincovni v rokoch 1110–1120. Boli na nich umiestňované vladárske a náboženské symboly. V ich razbe sa pokračovalo aj počas vlády *Leopolda IV.* (1136–1141) a *Heinricha II.* (1141–1177). Za *Leopolda V.* (1177–1194) sa zmenšil ich priemer asi o tretinu. V ich námetoch prevládla panovnícka symbolika. Aj v kráľovskej mincovni v *Neunkirchene(?)* sa za *Heinricha V.* (1106–1125) produkovali fenigy podobné na kresmské. Od 12. storočia razili vlastné fenigy opáti benediktínskeho kláštora vo *Formbachu*, *Werinto* a *Dietrich* (1108–1140). A grófi z *Formbachu* a *Püttenu* *Ekbert II.* a *III.* (1144–1158), štajerskí markgrófi a vojvodovia *Otakar III.* a *IV.* (1164–1192). Za ich vlády sa fenigy produkovali aj v mincovniach *Enns* a *Fischau*.

Za najtypickejšie viedenské fenigy sa považujú strieborné mince vyrazené na štvorcovom pliešku o priemere 16 mm. Majú mať priemernú váhu 0,765 g, akosť 73,6% striebra, tá ale do obdobia okolo roku 1300 klesla na váhu 0,547 g a akosť 64,8% (*Koch* 1983, 35). Sú na nich zobrazené rôzne štátne, vladárske a náboženské symboly. Takéto mince vyrábali už koncom 12. storočia rakúski a štajerskí vojvodovia. V rokoch 1190–1210 sa razili v mincovniach *Krems*, *Enns* a *Viedeň*. Od čias *Leopolda VI.* (1210–1230) sa ich výroba scentralizovala do troch štátnych mincovní – v mestách *Viedeň*, *Viedenské Nové Mesto* a *Enns*. V rokoch 1190–1395 sa razili len celé fenigy, aj keď sa v nálezoch nachádzajú ako zmenšené či orezané. Polovičné fenigy (*Hälblingy*) a štvrtinové fenigy (*Vierlingy*) sa objavujú až od konca 14. storočia a najmä v 15. storočí. Viedenské fenigy sa vďaka vysokému obsahu striebra a ich značnej hmotnosti považovali za jednu zo stabilných mincí strednej Európy, preto bývali často falšované. Falzá spred 14. storočia sa vyskytujú iba ojedinele – na Slovensku sa vyskytli pri výskume pevnôstky nad obcou *Doľany* na vrchu *Železník*, falzá by mali byť z čias *Přemysla Otakara II.* (za informáciu ďakujem *K. Práškovi* a *Z. Farkašovi*). V Uhorsku sa od roku 1272 napodobovali na príkaz *Ladislava IV.* a *Ondreja III.* v kráľovských mincovniach (*Bratislava* a iné). Námety z rakúskych fenigov razených najmä v 13. storočí sa prenášali aj na mince okolitých štátov, na moravské a uhorské platidlá. Na Morave sa počas 1. polovice 13. storočia dospelo k výrobe denárov fenigového typu, hybridných moravsko-rakúskych mincí (*Sejbal* 2008, 216). O špecifickom probléme uhorských napodobenín viedenských fenigov (*Koch* 1983, 54–56, tab. 19c, d; 1994, tab. 24–26) sa zmienim v ďalšej časti práce. Okrem úradných kráľovských napodobenín fenigov niektoré mestá razili vlastné napodobeniny, napr. *Bratislava* asi od roku 1291 do roku 1328 (*Hlinka* 1982, 18–19, pozn. 26–27; *Hóman* 1916, 369; *Kováts* 1902, 158–159; *Pohl* 1965, 82). Podľa správy z roku 1256 (*Koch* 1983, 40) 48–50 kusov viedenských fenigov vytvorilo hodnotu byzantského zlatého solidu. V roku 1336 sa počítalo na 1 dukát 90 fenigov. Ekonomický vplyv viedenských fenigov sa podľa zachovaných písomných správ a nálezov mincí prejavil v širokom regióne *Bavorska*, *Rakúska*, *Čiech* a *Moravy*. Odrazil sa aj v menových pomeroch stredovekého Uhorska (mapu rozšírenia fenigov v strednej Európe publikuje *Koch* 1983, 53).

Nálezy viedenských fenigov v Uhorsku (myslí sa tým najmä severozápadná časť Maďarska s hranicou na rieke *Dunaj* a *Balatone*, vrátane priľahlého územia juhozápadného Slovenska) podrobne analyzovali *Luschin* a *Hóman* (*Hóman* 1917; 1918; *Luschin* 1913). Ich názory si ale vzájomne odporujú. *Luschin* tvrdí, že viedenské fenigy na území Uhorska vôbec neobiehali a že poklady týchto mincí je nutné v danom

priestore chápať ako tezaurované striebro, deponované prostredníctvom neplatných mincí zo susedného Rakúska. Hóman zase vytvoril opačný názor, že fenigy v Uhorsku obiehali ako plnoprávne platidlo, čo dokazuje množstvom písomných správ o ich využívaní v obchode a nálezov. A že boli dokonca cennejšie ako domáce uhorské denáre. Z tohto dôvodu došlo už za Ladislava IV. Kumánskeho od roku 1272 k ich oficiálnemu napodobovaniu. To sa skončilo za Karola Róberta okolo roku 1340. Až v 20.–30. rokoch 14. storočia bolo možné banskými a mincovými reformami Karola Róberta začať vytláčať fenigy z uhorského obeživa. Potom ich nahradili nové domáce denáre, parvy, oboly razené podľa vzoru benátskych mincí. Ale neraz sa staré kvalitné fenigy vyrábané do čias Rudolfa III. (Koch 1994, B 1–B 204) využívali naďalej, ako to dokazujú aj slovenské nálezy zo 14. a 15. storočia.

Analýza vyše 50 nálezov viedenských fenigov z 12. až začiatku 14. storočia zo Slovenska priniesla dôležité zistenia, ktoré jednoznačne potvrdzujú, že Hómanove názory boli správne. Ich prehľad (na konci tejto časti práce) ukazuje, že fenigy sa na naše územie nezačali donášať až v časoch Leopolda V. a Leopolda VI. v rokoch 1177–1230 ako sa to predpokladalo na podklade výskumu nálezu fenigov zo Skalice datovaného Kochom do roku 1230 (Kraskovská 1958, 338). Ale oveľa skôr. Pohrebiská v Ducovom a Krásne, tiež včasnostredoveký zemepanský dvorec v Bratislave-Dúbravke (Hunka/Kolníková 1992, 60; Kolníková/Hunka 1990, 95; Krupica 1978, tab. 37, č. 844 a nn; Nálezy 3, č. 153) poskytli nálezy fenigov Henricha II. Jasomirgotta (1141–1177) a Otakara IV. (1164–1192). Je prekvapením, že niektoré kusy boli značne zmenšené, orezaním alebo obehom. Také však uvádza aj Koch (1994, tab. 12: B 67–B 73). Napriek tomu nemožno tvrdiť, že by predstavovali vyradené mince, teda iba zdroj drahého kovu. Niekoľko dobre zachovaných exemplárov (napr. z Bratislavy-Dúbravky) potvrdzuje fakt, že ide o platné rakúske obeživo. Datovanie mincí naznačuje, že väčšina fenigov sa na Slovensko dostala v 70.–90. rokoch 12. storočia, určite ako majetok kolonistov a obchodníkov z Rakúska. Je možné, že sa veľké, široké viedenské fenigy v uhorskom prostredí náročky orezávali, aby sa tak metrologicky priblížili k denárom platným v tomto štáte. Zaujímavým nálezom je štvrtina feniga typu Koch (1994) B 88. Ide zrejme o úmyselné rozštvrtenie mince. Ťažko rozhodnúť, či sa tak stalo kvôli obchodu, alebo ako súčasť pohrebných obradov. Minca sa totiž našla v hrobe. Pri tejto príležitosti treba poukázať na fakt, že 70.–90. roky 12. storočia boli obdobím rozkvetu uhorskej spoločnosti. Viaceré správne, menové, metrologické a technické reformy kráľa Bela III. (1172–1196) sa odrazili v príleve cudzincov kolonizujúcich opustené územia. Prinášali progresívne technológie a kultúrne znalosti zo západnej Európy.

Od konca 12. storočia sa na Slovensko začalo prinášať čoraz viac viedenských fenigov. Skalický poklad bol vytvorený pred rokom 1230, možno v roku 1241 bol ukrytý súbor rôznych mincí a kusu striebornej suroviny z Trnavy (Mészárosová 1992, 141–170). Okolo roku 1250 zase súbor mincí z Kopčian (Nohejlová-Prátová/Kraskovská 1958, 338–339). Z tejto doby, tesne pred a tesne po tatárskom vpáde (1241), sa zachovalo viacero nálezov fenigov. Okrem viedenských a friesachských fenigov obsahovali aj uhorské denáre a brakteáty, v prípade Trnavy aj kus striebornej hrivny. Výnimočná akosť spomenutých fenigov razených počas rokov 1180–1240 spôsobila, že sa výrazne včlenili aj do uhorského menového systému. Z domácich mincí im mohli konkurovať len brakteáty so 70–80% akosťou striebra. Ich hmotnosť však bola podstatne nižšia.

Naše nálezy ukazujú, že od roku 1230 je zrejme ešte väčší vplyv rakúskych mincí. Doposiaľ známe nálezy zo západného Slovenska obsahujú skoro všetky typy viedenských fenigov typov Koch (1994) B 120–B 204 z rokov 1230–1306. V nálezoch ale zatiaľ chýbajú fenigy Leopolda VI. z rokov 1210–1230 typu Koch (1994) B 116–B 117, z čias okolo roku 1230 typu B 121, B 127–B 130, z rokov 1230–1250 typu B 133, B 136, B 138, z čias interregna (1236–1239, 1246–1251) typu B 149, B 151, B 157, z čias vlády Přemysla Otakara II. (1251–1276) typu B 161. Napriek tomu zistenie súvislého zastúpenia skoro všetkých typov viedenských fenigov Leopolda VI. až Rudolfa III. (1210–1306) dokladá, že tieto mince sa na západné Slovensko prinášali ako regulárne, nie z obehu vyradené, rakúske razby. K nám sa dostali viacerými cestami. Prostredníctvom Rakúšanov (obchodníkov, kolonistov, mešťanov a pod.), ktorí tu pôsobili. Mohli to byť aj hotovosti získané v medzinárodnom uhorsko-rakúskom obchode. Časť z cudzích mincí bola na Slovensko dovezená počas vojenských výprav Arpádovcov, najmä za Štefana V. (1270–1272), či výprav Přemysla Otakara II. do západných častí Uhorska v rokoch 1271–1273 (Budaj 2008, 83–89). Tu obiehali naďalej obiehali ako platné mince. Súbor mincí z Galanty bol ukrytý v dobe vlády Přemysla Otakara II. (Koch 1962, 29–30), druhý súbor fenigov z Trnavy asi za Rudolfa II. okolo roku 1282 (Luschin 1913, 34–35; Hóman 1916, 354, pozn. 3).

Na začiatku 70. rokov 13. storočia už bol nepomer medzi uhorskými a viedenskými mincami taký výrazný, že uhorskí králi boli nútení prílev fenigov obmedziť. Od čias Ladislava IV., od roku 1272 sa začali vyrábať uhorské napodobeniny viedenských fenigov. Podľa Hómana sa v dobových písomných

dokumentoch nazývajú parvi, parvi viennenses. Podľa tab. 24–26 (Koch 1994), kde sú zobrazené všetky dnes známe typy napodobení je zrejme, že obraz averzu bol prevzatý z vienských fenigov, len bol o 1–2 mm menší. Tento fakt sa zistil aj počas analýzy bratislavského nálezu originálnych vienských fenigov a ich napodobení obsahujúci platidlá z prelomu 13. a 14. storočia (Horenitzky/Hunka/Panis 2002). Na reverze boli uhorské motívy – hlava kráľa, niekedy aj s jeho menom, symboly židovských komorských grófov, ktorí mali v prenájme niektoré uhorské mincovne (Hunka/Budaj 2008, 24–26). Ich hmotnosť a akosť je približne polovičná oproti rakúskym originálom (0,46–0,58 g). Dnes sa pozná asi 120 typov napodobení. Produkovali ich od čias Ladislava IV. až po počiatok vlády Karola Róberta z Anjou. Do roku 2000 sa na Slovensku evidovalo len zopár nálezov s napodobeniami, aj tie sa väčšinou vyexcerpovali v literatúre z 19. storočia. V súčasnosti sa pozná minimálne 15 pokladov ukrytých v rokoch 1271–1358, kde boli aj napodobeniny vienských fenigov, tiež viacero jednotlivých nálezov napodobení (Hunka/Budaj 2008, 25). V nejednom prípade sú v náleze originálne neorezané vienské fenigy, orezané vienské fenigy a ich uhorské napodobeniny, z času na čas aj ich falzá vyrobené na postriebrenom, pocínovanom medenom pliešku. Po roku 1272 sa objavujú napr. v týchto nálezoch – z Trnavy (ukrytom okolo roku 1282), Čakan (okolo 1315), Bratislavy (okolo 1342). Ako jednotlivé nálezy sú napodobeniny známe napr. z archeologického výskumu vodného hradu (v priestore zrútenej veže) v Partizánskom-Šimonovanoch. Je isté, že obraz obehu týchto napodobení je skreslený, lebo sú väčšinou známe len z pokladov. Je isté, že väčšina uhorských napodobení fenigov nakoniec skončila v taviacich peciach. Preto predstavuje každý zachovaný exemplár dôležité svedectvo o peňažných pomeroch určitej etapy 13. storočia. Veľmi dôležitý je poklad skoro 300 originálnych fenigov a ich uhorských napodobení z Bratislavy. Napodobeniny imitovali razby Přemysla Ottakara II. až Rudolfa III. (aj vládcov z 1. tretiny 14. storočia) typov Koch B 159–203. Poklad bol ukrytý asi okolo 1342 (Horenitzky/Hunka/Panis 2002). Nie je vylúčené, že práve v tomto náleze sa vyskytujú razby z bratislavskej mincovne. Vo viacerých historických a numizmatických prácach sa zdôrazňuje veľký vplyv Bratislavy, resp. bratislavskej komory na šírení vienských fenigov v priestore západného Slovenska. V Bratislave a Trnave boli vienské fenigy pri účtovných a kupeckých operáciách často využívané. Svedčia o tom nielen písomné záznamy (Dejiny Trnavy, 41, 45, 67, pozn. 31; Hóman 1918, 14–15; Kováts 1902, 158–159), tiež početný výskyt fenigov v nálezoch, kde sa vyskytujú razby z 12. storočia až z roku 1306. V Bratislave sa našli na ôsmich miestach. Ide o náleziská: Hrad (Nálezy 2, č. 96), Dúbravka (Nálezy 4, č. 199), Nám. 4. apríla – dnes Hlavné nám. (Nálezy 4, č. 220, 241, 260), Pugačevova ul. (Nálezy 4, č. 203, 283), Rudnayovo nám. (Nálezy 4, č. 237, 292), Sedlárska ul. (Nálezy 4, č. 336), dve neznáme polohy (Fiala 1994, 77–87; Nálezy 2, č. 103). Z Devínskeho hradu je známy nález niekoľkých fenigov (Fiala/Keller 1989, 69–78, tab. 5–8; Nálezy 2, č. 141; Nálezy 4, č. 309). Z Trnavy sú tri hromadné nálezy mincí (Mészárosová 1992, 141–170; Nálezy 2, č. 57; Novák/Polakovič 1994, 181–182). Z jej blízkeho okolia ďalšie dva – z Trakovíc (Polakovič 1975, 267–269) a Cífera-Pácu (Kraskovská 1939, 54–56). Počas 13. storočia tak v Bratislave vznikol kuriózný jav, že jedno z území západnej časti Uhorska ovládala úplne iná mena. Daný jav ale ovplyvnilo viacero faktorov. Bratislavská župa bola počas poslednej štvrtiny 13. storočia ovládaná Kőszegovcami spriaznenými s Rakúšanmi. Po smrti Ondreja III., v roku 1301, bola Bratislava majetkom kráľovnej vdovy Agnesi Habsburskej. Až do roku 1322 ju spravovali z Rakúska, ako provinciu rakúskeho vojvodstva. Používanie fenigov v Bratislave a Trnave si vynútil aj bohatý obchodný život a silný kupecký a remeselnícky element. Dávala sa prednosť stabilnej minci, hoci cudzieho pôvodu, pred domácou nestabilnou. S vienskými fenigmami sa dalo obchodovať v celej strednej Európe, čo jednoznačne napomáhalo rozvoju obchodného života. Bratislava bola už tradične prostredníctvom Dunaja napojená na viensko-bratislavský obchod. V Trnave zase zohralo rolu jej postavenie na Českej ceste (stará cesta normami kodifikovaná 1336).

Do fondu vienských fenigov z 12.–13. storočia je nutné zahrnúť aj slovenské nálezy vienských fenigov ukryté po roku 1306, lebo neraz obsahovali niekoľko desiatok, či len zopár fenigov spred roku 1306 (príloha, č. 35–63). Pri ich posudzovaní už možno uvažovať o téze, že sa do nich ukladali fenigy, ktoré už neboli v Rakúsku používané. Teda, že sa nimi platilo ako nerazeným striebrom.

V poklade zo Štvrtka na Ostrove-Nemečkou uloženom okolo roku 1310 z 1 605 fenigov bolo 1 460 starých mincí. V náleze z Nitry uloženom okolo roku 1320 z 2 512 mincí ich bolo ešte 1 004. Aj v súbore z Milanoviec ukrytom okolo roku 1330 bolo ešte stále veľa starých mincí. Z celkového počtu 2 650 mincí bolo starých až 1 550. Takto by sa dalo pokračovať ďalej. Staré fenigy spred roku 1306 sa vytrácali z obeživa až okolo polovice 14. storočia. V poklade z Trnavy uloženom okolo roku 1358 z 335 fenigov bolo starých fenigov len 5. V ešte mladších pokladoch už len 1–2 kusy. Štyri mince typu Koch B 159–200 sa zaznamenali ešte v náleze zo Senice ukrytom medzi rokmi 1410–1430.

Termínom friesachské fenigy (v historických dokumentoch sú uvádzané ako *frisacenses*, *frisatici*) sa označujú strieborné mince štvorcového a niekedy aj okrúhleho tvaru o priemere cca 20 mm, ktoré boli razené z 15-lótového striebra, teda s akosťou až 93,8% striebra. Nechali ich raziť viacerí vydavatelia. Salzburskí arcibiskupi a korutánske kniežatá, tiež cirkevní a svetskí panovníci sídlia v južnom Rakúsku, Kraňsku (Grierson 1976, 188, 193, 207, 314; Metcalf 1961, 50–56). Ich razbu podnietili bohaté ložiská striebornej rudy v údolí Gurk v Korutánsku, v okolí Friesachu. Staršie typológie E. Baumgartnera (1949; 1959; 1961) nahradila monografia B. Kocha (1994, 109–151, 159, 260, tab. 27–75). V 12. a 13. storočí sa razili dva typy fenigy: ťažšie s váhou 1,197 g a ľahšie, ktoré vážili 0,97 g. Na hrivnu jemného mincového striebra sa počítalo 200 ťažších, alebo 245 ľahších fenigov (Hóman 1916, 292–293). Pretože to boli platidlá neobvyklej kvality boli prijímané ako obchodné peniaze či berná minca v regióne Rakúska, severného Talianska a severozápadného Balkánu (nálezy sumarizuje Koch 1994, 405–414). Významnou mierou sa podieľali aj na vývoji uhorského hospodárstva pred rokom 1240. Tu sa využívali nielen originálne fenigy z Korutánska a Salzburgu, tiež vyrábané v Slovinsku a Chorvátsku (mapu mincovní uvádza napr. Metcalf 1961, 56). Bohaté nálezy stoviek a tisícov fenigov sú známe z dnešného Maďarska (napr. Székely 1984; Székely/Bartha 1984), Chorvátska a Sedmohradska (A tatárjárás 2007, 79–106). Niekoľko pokladov a ojedinele objavených fenigov sa našlo aj na Slovensku.

V Uhorsku sa prítomnosť friesachských fenigov natrvalo spája s vládou Ondreja II. (1205–1235). Jeho manželka Gertrúda, pôvodom z tirolského Merana viac-menej “sprostredkovala” dovoz týchto mincí do Uhorska. Meranskí grófi, okrem iných aj brat kráľovnej Gertrúdy bamberský biskup Ekbert (1203–1237) už dlhodobo razili friesachské fenigy a ich napodobeniny v mincovniach vo Windischgrätzi a Staine. Pretože domáce uhorské denáre o váhe cca 0,144 g sa obsahom striebra rovnali asi osmim friesachským fenigom, nemohli v žiadnom prípade konkurovať cudzím platidlám. Obchodníci radšej prijímali platby v ťažších a kvalitnejších cudzích minciach, ktoré boli tolerovaným obeživom vo veľkej časti strednej Európy, než by uskutočňovali platby domácimi nekvalitnými denármi.

Na základe analýz nálezov z Maďarska a Sedmohradska sa vie, že prvé *frisacenses* sa do Uhorska dostávali už v 80. a 90. rokoch 12. storočia. Ich používanie v rámci tohto štátu ukončil vpád Tatárov (1241), ktorý narušil základné štruktúry osídlenia a peňažného hospodárenia. Friesachské fenigy sa používali aj po odchode mongolsko-tatárskych vojsk v roku 1242, Hóman (1916) však zistil, že len do roku 1245. Pre viaceré hromadné nálezy, bývalé súkromné peňažné hotovosti, ukryté počas tatárskeho vpádu či tesne po ňom je typické, že pozostávali z rôznych mincí. Zistili sa v nich friesachské a viedenské fenigy, brakteáty a denáre Bela III. a Ondreja II., bavorské, kolínske, české a anglické mince z 12. storočia. Predpokladá sa, že poklady vytvorené počas vlády Bela III. (1172–1196) súvisia s križiakmi. Boli to ich financie, ktoré používali pri cestovaní po Európe. Aj s kolonistami, banskými a inými odborníkmi zo západnej Európy. Je jednoznačné, že tieto platidlá sa využívali aj v rámci cirkevných inštitúcií, veď jednými z najbežnejších fenigov sú práve razby salzburských arcibiskupov. Hoci sa vo viacerých štátoch strednej Európy uplatňovala povinnosť využívať na obchodné účely iba domáce mince, nie vždy sa dodržiavala. Aj keď bolo už od 12. storočia nevyhnutné vymeniť si na hraniciach Uhorska vlastné peniaze za uhorské, je isté, že nie vždy sa to uskutočnilo. Často práve kvôli nedôvere v kvalitu uhorských mincí. Zmienky v historických písomných prameňoch o friesachských fenigoch sú dosť početné, lebo aj Ondrej II. žiadal platby takýmito mincami. Najmladšie záznamy sú z rokov 1239–1240, 1244. V rokoch 1256, 1270 sa fenigy na území Uhorska označujú za neplatné (Hóman 1916, 289, pozn. 1). Obeh friesachských fenigov v Uhorsku z historicko-peňažného hľadiska dobre vystihla štúdia Hómana (1917). Novšie nálezy, predovšetkým z dnešného Maďarska, spracoval a analyzoval Gedai (1961, 318–319; 1962, 364–366; 1970, 25–42) a Székely (2007, 92–93).

Slovenský nálezový fond friesachských fenigov je malý, sú známe z 13 lokalít, spolu sa zaznamenalo niekoľko sto kusov takýchto mincí. Iba v šiestich prípadoch boli friesachské fenigy súčasťou väčších komplexov: z lokalít Malinovec (ukryli ho v rokoch 1200–1246), Trnava (1238–1240), Krupina (1230–1240), neznáme nálezisko (polovica 13. storočia), Dunajská Streda (13. storočie), Moštenica (polovica 13. storočia; Nálezy 2, č. 56, 67, 71; Nálezy 4, č. 227, 228, 244; Hunka/Budaj 2003, 133–143; Bovan 2008, 105–106). Na zvyšných 8 lokalitách sa objavilo len 9 fenigov (Bíňa, Bojnice, Hronovce, Ilija-Sitno, Krupina-Na Petre, Ducové, Krásno, Nitra-Dražovce (Nálezy 2, č. 63; Nálezy 3, č. 153, 161; Nálezy 4, č. 224, 235, 238 a D 12, časť je nepublikovaná). Z hromadných nálezov mohol byť najzaujímavejší depot z neznámeho náleziska v „Hornom Uhorsku“ obsahujúci asi 9 000 mincí (Fritsch 1961, 64–71). Z nich sa podarilo určiť 4 317 exemplárov, najviac bolo friesachských fenigov (3 308). Uhorských denárov bolo 929, nemeckých mincí 68,

anglických 8, viedenské fenigy boli iba štyri. Žiaľ, nález nebol doposiaľ podrobnejšie publikovaný. Jeho vypovedacia hodnota je tým predbežne minimálna. Možno usudzovať, že uvedený poklad predstavoval majetok niektorého bohatého križiaka, alebo vznikol v dôsledku medzinárodného obchodu, či ako záloha za cennejšie predmety u židovského zmenárnika a úžerníka, ako v prípade pokladov mincí, šperkov, sekaného striebra a častí strieborných hrivien z Fuchsenhofu a Sródy Slaskej (Pienkowski 1996, 126–137; Prokisch/Kühtreiber 2004). Prvý je datovaný do prelomu 13. a 14. storočia, obsahuje aj mince zo záveru 13. storočia. Druhý do polovice 14. storočia.

Preto sú dôležité ďalšie dva slovenské hromadné nálezy obsahujúce aj friesachské fenigy, z Malinovca a Trnavy. Malinovecký súbor pôvodne tvorilo asi 80 mincí. Mali v ňom byť mince Ondreja II. a jeden brakteát, neznámy počet fenigov a 16 ks sekaného striebra. Z neho sú známe len tri kusy striebra a 11 mincí. Sú to rakúske a salzburské fenigy z rokov 1200–1246 (Kraskovská 1989b, 254–258). Nález naznačuje, aké mince obiehali za vlády Ondreja II. Pravdepodobne predstavuje hotovosť miestneho obchodníka. Oveľa bohatší je nález z Trnavy, ktorý popri brakteátoch Bela III. a IV. obsahoval aj friesachské fenigy (1188–1240), napodobeninu feniga s nápisom ERV (1 ks), viedenské fenigy (1230–1240) a kus sekaného striebra v tvare polbochníka (Mészárosová 1992, 143–149, 160–166, obr. 2–8). Nález z Trnavy je určite mladší ako komplex z Malinovca, teda z 2. polovice vlády Ondreja II. Ukrytý bol asi v dôsledku tatárskeho vpádu. Dokumentuje nielen peňažné pomery v Trnave pred rokom 1240, dokladá aj jej silné hospodárske postavenie a vyvinutú obchodnú komunitu v meste. Dôležitý je aj depot z Krupiny Na pijaviach: 652 strieborných mincí a 76 kusov sekaného striebra. Obsahoval aj razby Bela III., Ondreja II. (416), mince české, bavorské, rakúske, friesachské fenigy z Korutánska a Salzburgu, razby arcibiskupstva v Trevíre (Hunka/Budaj 2003, 133–143). Unikátnou súčasťou nálezu boli aj denáre podobné friesachským fenigom s obrazom stojaceho biskupa, ktoré viacerí autori pripisujú ostrihomskému arcibiskupstvu. Škoda, že je nález rozdelený na niekoľko častí, uložených v rôznych múzeách strednej Európy (Bratislava, Budapešť, Chorvátsko a pod.). Nález má zvláštne zloženie, ktoré poukazuje na štruktúru obeživa okolo rokov 1230–1240. Pravdepodobne vznikol v dôsledku príchodu nemeckých baníkov, kolonistov do tohto regiónu. Najvzácnejšou časťou nálezu sú pravdepodobné razby ostrihomského arcibiskupstva. Nenašli sa už nikde inde v Uhorsku, o práve arcibiskupov v Ostrihome vydávať vlastnú mincu nie sú žiadne historické správy, hoci arcibiskupi mali právo pizeta, dozoru nad mincovaním v Uhorsku. Z toho im plynuli určité kráľom schválené zisky.

Zaujímavé sú aj jednotlivé nálezy friesachských fenigov. Niektoré sú z pohrebísk, v Ducovom, Krásne, v Bojniciach a Dražovciach. Jeden sa našiel ako náhodný nález v Bíni (minca nie je publikovaná), ďalší počas výskumu v priestore zaninutého opátstva sv. Hypolita v Nitre-Zobore (Hunka/Samuel 2004, 219–224). Iný je z hradu Sitno (Truchlík/Kolníková/Hunka 1989, 259–260). Zaujímavý je fenig zo starej Levoče, ktorý sa našiel v blízkosti výrobných objektov, lebo ich datoval a súčasne doložil obeh fenigov aj v tejto časti Spiša (Čurný/Hunka 2011, 166, 168). Výnimočný je súbor z jaskyne Leontína (Soják 2008), kde sa našla medená minca z rokov 1190–1240, brakteát, friesachský fenig, razba Ondreja II. Súbor mincí, spolu s ostatným archeologickým materiálom sa dostal do jaskyne kvôli vpádu Tatárov do Uhorska a nútenému pobytu väčšej skupiny ľudí v jaskyni. V rámci friesachských fenigov sa evidujú pravé fenigy z Korutánska a Salzburgu, aj ich napodobeniny produkované za Ondreja II. v Uhorsku. V značnom počte obiehali po celom území štátu, teda aj na Slovensku, najmä v rokoch 1200–1240. Napodobenina feniga sa našla pri výskume hradu Sitno a ako ojedinelý nález v Hronovciach. Zdá sa, že na území Slovenska skôr obiehali uhorské napodobeniny ako pravé friesachské fenigy. Naš pohľad na peňažný vývoj danej doby môže však byť do značnej miery skreslený nedostatkom solídnych nálezov. V Maďarsku je úplne iná situácia. Tu sú tu minimálne štyri desiatky bohatých nálezov friscenses. Väčšina z nich je datovaná pred rok 1240, evidentne boli ukryté počas tatárskeho vpádu. Boli to peňažné hotovosti bohatších členov spoločnosti (drobní feudáli, obchodníci, remeselníci). Časť týchto depotov môže predstavovať vlastníctvo križiakov, prechádzajúcich cez Uhorsko, alebo vojakov brániacich štát pred Tatármi.

Aj napriek tomu, že fond friesachských fenigov na Slovensku je pomerne malý, v nejednom prípade sú významným svedectvom. Napr. minca z Krupiny, objavená pri výskume kostola v polohe Na Petre signalizuje najstaršiu etapu osídlenia (Hanuliak 1995a). Minca z hradu Sitno poukazuje na prvé desaťročia jeho používania. Starobylé osídlenie dokladajú fenigy z Hronoviec, Dražoviec, atď. V rámci opátstva sv. Hypolita v Nitre na Zobore je fenig salzburgského arcibiskupa Eberharda II. prvou stredovekou mincou z tejto lokality. Dôležitý je ďalší fenig tohto vydavateľa zo Starej Levoče. Asi dokladá a datuje výrobné aktivity jedného z prvých kolonistov v danej oblasti. Výnimočný fenig z jaskyne Leontína a ostatné mince, ktoré sa tu našli poukazujú na platidlá miestnych ľudí používané okolo roku 1241.

Poklady friesachských fenigov zase dokladajú význam určitých banských a obchodných lokalít (Trnava, Krupina), využívanie starobylých ciest, resp. politicko-hospodárske postavenie územia západného Slovenska v 80. rokoch 12. až v 2. polovici 13. storočia. Dnes známe nálezy frieschských fenigov zo Slovenska jednoznačne dokladajú, že sa využívali nielen na západnom Slovensku (Dražovce, Ducové, Dunajská Streda, Hronovce, Malinovec, Nitra, okolie Štúrova, Trnava), ale aj v strednom (Moštenica, Krupina, Sitno) a vo východnom Slovensku (Levoča, jaskyňa Leontína). To značí, že ich všade prinášali rakúski a nemeckí hostia, lebo boli ich finančnými hotovosťami a na Slovensku ich potom poskytovali za rôzne výrobky či služby, alebo ich zamieňali za domáce platidlá.

Príloha

Súpis nálezov rakúskych mincí z 12. až začiatku 14. storočia; na Slovensku (stav k roku 2012, mince sú určené podľa Koch 1994).

Jednotlivo nájsené mince

1. Banská Štiavnica, okr. Žiar nad Hronom: fenig, typ Koch B 195 (1). *Nálezy 4*, č. 240.
2. Bratislava-Devínsky hrad: fenig typ Koch B 154 (1). *Nálezy 2*, č. 141.
3. Bratislava-Dúbravka: fenig typ Koch B 23 A (1), B 73 (1). *Nálezy 4*, č. 199.
4. Bratislava-Hlavné nám.: fenig typ Koch B 29 (1), B 67 (1), B 72 (1), B 166 (1), B 178 (1), B 197 (1), fenig 13.–14. storočie (1). *Nálezy 4*, č. 220, 241.
5. Bratislava-hrad: Albrecht I., fenig (1). *Nálezy 2*, č. 96.
6. Bratislava-Pugačevova ul.: fenig 13.–14. storočie (1). *Nálezy 4*, č. 203.
7. Bratislava-Rudnayovo nám.: fenig typ Koch B 173 (1). *Nálezy 4*, č. 237.
8. Cífer-Pác, okr. Trnava: fenig typ Koch B 154 (1). *Nálezy 4*, č. 230.
9. Holice, okr. Dunajská Streda: fenig typ Koch B 114 (1); napodobenina feniga Koch tab. 25/XV (1). *Hanuš et al. 2008*, 297–320.
10. Holíč, okr. Senica: fenig 13. storočie (1). *Nálezy 4*, č. 245.
11. Hronský Beňadik, okr. Žiar nad Hronom: fenig 13.–14. storočie (1). *Nálezy 3*, č. 170.
12. Hurbanovo, okr. Komárno: fenig typ Koch B 167 (1). *Nálezy 2*, č. 68.
13. Chotín, okr. Komárno: fenig typ Koch B 67 (1). *Nálezy 4*, č. 200.
14. Liptov: Albrecht I., fenig (1). *Nálezy 3*, č. 165.
15. Malá Mača, okr. Galanta: fenig 13.–14. storočie (1). *Nálezy 3*, č. 162.
16. Modrany, okr. Komárno: fenig typ Koch B 26 (1). *Nálezy 4*, č. 226.
17. Moravany nad Váhom-Ducové, okr. Trnava: fenig typ Koch B 26 (1), B 67 (1), B 71 (1), B 73 (2), B 159 (1), B 162 (1), B 163 (2), B 171 (2), B 172 (1), B 175 (1), B 201 (1), B 204 (2). *Nálezy 3*, č. 153.
18. Nedanovce-Krásno, okr. Topoľčany: fenig typ Koch B 23 A (3), B 71 (1), B 73 (2), B 122 (1), B 166 (2), B 168 (1), B 177 (1). *Nálezy 2*, č. 169.
19. Nitra-Dražovce: fenig typ Koch B 27 d (1), B 168 (1), 13. storočie (1), neurčený (1), friesachský fenig (1). *Nálezy 2*, č. 66, 143, *Nálezy 4*, č. 235.
20. Nitra-hrad: fenig typ Koch B 180 (1). *Nálezy 4*, č. 234.
21. Nitra-Martinský vrch: fenig typ Koch B 73 (1), B 191 (1). *Nálezy 2*, č. 170.
22. Nitra-Štefánikova trieda: Přemysl II. Otakar až Rudolf Habsburský (5). *Nálezy 2*, č. 97.
23. Nitra-Vrások: fenig typ Koch B 196 (1). *Nálezy 4*, č. 242.
24. Partizánske-Šimonovany, okr. Topoľčany: uhorské napodobeniny fenigov typ Koch B 159 (1), B 166 (1), B 167 (1), B 168 (1). *Nálezy 4*, č. 239.
25. Pezinok: fenigy typu Koch B 162 (1), B 163 (1), B 169 (1). Uhorsko, napodobenina viedenských fenigov. Koch tab 25/X (1), 25/XV (1).
26. Podbranč, okr. Senica: fenig 13.–14. storočie, neznámy počet. *Nálezy 4*, č. 248, 281.
27. Trakovice, okr. Trnava: fenig typ Koch B 73 (1). *Nálezy 4*, č. 201.

Hromadné nálezy

1. Skalica, okr. Senica: uložený okolo roku 1230–1240. 1464 mincí, z toho fenigy typ Koch B 113 (152), B 114 (277), B 118 (1), B 119 (340), B 120 (442), B 124 (236), B 125 (5). Biskupstvo Halberstadt (1), brakteát (1). *Kraskovská 1958a; Nálezy 2*, č. 53.

2. Trnava: uložený 1241. 105 mincí, z toho fenigy typu Koch B 123 (1), B 126 (1), B 131 (2), B 132 (15), B 137 (6), B 139 (3), B 140 (5), B 146 (1), B 147 (2). Friesachské fenigy (69), uhorské brakteáty (5), strieborná hrivna (1). *Nálezy 4*, č. 227.
3. Krupina, okr. Zvolen: uložený 1241–1242. 652 mincí a 76 kusov sekaného striebra. Friesachské (108 a x) a rôzne rakúske fenigy (1 a x), razby bavorské a trevírske (236). *Nálezy 2*, č. 56; *Hunka/Budaj 2003*, 133–143.
4. Kopčany, okr. Senica: uložený 1250. Neznámy počet mincí, zo zachovaných 165 celých a 56 zlomkov boli fenigy typu Koch B 118 (1), B 122 (1), B 123 (4), B 131 (6), B 134 (5), B 137 (2), B 139 (4), B 140 (1), B 141 (5), B 143 (9), B 145 (17), B 146 (2), B 148 (66), B 150 (2), B 152 (5), B 153 (1), B 154 (44). Neurčené (33), česká minca (1), pasovská (1). *Nálezy 2*, č. 58.
5. Bratislava-hrad Devín: uložený 1246–1251. 32 mincí, prsteň a korálik, z toho fenigy typu Koch B 131 (1), B 134 (2), B 140 (1), B 143 (1), B 144 (5), B 145 (1), B 150 (21). *Nálezy 4*, č. 229.
6. Slovensko, bližšia lokalizácia neznáma: uložený polovica 13. storočia. Asi 9000 mincí, určených 4317. Z toho viedenské fenigy (4), friesachské fenigy (3308), uhorské denáre (929), nemecké denáre (68), anglické mince (8). *Nálezy 4*, č. 244.
7. Pezinok: uložený 1251–1276. 3 mince – fenigy Koch B 164 (1), B 166 (1), B 167 (1). *Hunka/Budaj 2005*, 41, č. 17.
8. Galanta: uložený 1251–1276. Neznámy počet rakúskych halierov s prevahou uhorských napodobenín. *Nálezy 2*, č. 51.
9. Rišňovce, okr. Nitra: uložený 1270. Uhorské brakteáty (2350), uhorská napodobenina fenigu typ Koch 1994 č. HK 16, MK 1, tab. 25, č. 29 (1). *Nálezy 2*, č. 52, 60.
10. Pezinok: uložený 1271. 85 mincí, analyzovaných 64 mincí – fenigy typ Koch B 148 (2), B 154a (2), B 158 (1), B 159 (1), B 161 (1), B 162 (3), B 163 (10), B 165 (2), B 166 (8), B 167 (2), B 169 (3), B 170 (5), B 176 (1), B 177a (3), B 178 (6), B 180 (3), B 181 (4). Uhorské napodobeniny fenigov: Koch tab. 25/XV (6), tab. 26/MK 7 (1), tab. 26/MK 9 (1). Neznámy typ (1). *Hunka/Budaj 2005*, 41, č. 16.
11. Trakovice, okr. Trnava: uložený 1276. 570 mincí – fenigy typ Koch B 148 (2), B 153 (8), B 155 (2), B 156 (1), B 158 (3), B 159 (12), B 162 (40), B 163 (71), B 164 (11), B 165 (23), B 166 (59), B 167 (76), B 168 (44), B 169 (11), B 171 (2), B 172 (1), B 173 (5), B 177 (32), B 178 (92), B 179 (2), B 180 (67), neurčené (6). *Nálezy 3*, č. 160.
12. Trnava: uložený 1282. 377 fenigov. Typy Koch B 150 (1), B 159 (4), B 162 (35), B 163 (21), B 164 (10), B 165 (15), B 166 (43), B 167 (44), B 168 (15), B 169 (10), B 170 (13), B 171 (42), B 172 (3), B 173 (5), B 177 (29), B 178 (37), B 180 (38), B 181 (4), B 182 (1). *Nálezy 2*, č. 57.
13. Štvrtok na Ostrove-Nemečok, okr. Dunajská Streda: uložený 1310. 1605 fenigov, z toho typ Koch B 142 (2), B 153 (3), B 162 (1), B 163 (2), B 164 (2), B 166 (3), B 167 (1), B 168 (1), B 169 (1), B 170 (3), B 171 (1), B 172 (2), B 174 (1), B 175 (3), B 177 (2), B 178 (4), B 181 (1), B 182 (11), B 183 (5), B 184 (12), B 185 (7), B 187 (8), B 188 (15), B 189 (16), B 190 (16), B 191 (61), B 192 (34), B 193 (59), B 194 (69), B 195 (24), B 197 (56), B 198 (102), B 199 (16), B 200 (11), B 201 (27), B 202 (102), B 203 (112), B 204 (46) /B 205–B 206 (124), neurčené fenigy (8), bavorské (3), pasovské (8), salzburský (1). *Nálezy 2*, č. 91.
14. Diakovce, okr. Galanta: uložený 1310–1330. 117 fenigov a 1 halier Přemysla II. Otakara. *Nálezy 2*, č. 92.
15. Nitra: uložený 1320. 2512 mincí, z toho fenigy typu Koch B 145 (1), B 153 (1), B 155 (1), B 158 (1), B 159 (1), B 160 (1), B 162 (5), B 163 (5), B 164 (3), B 165 (2), B 166 (14), B 167 (6), B 168 (3), B 169 (1), B 170 (4), B 171 (2), B 173 (1), B 176 (3), B 177 (3), B 178 (4), B 180 (2), B 181 (4), B 182 (1), B 183 (2), B 184 (3), B 185 (1), B 186 (1), B 187 (11), B 188 (7), B 189 (5), B 190 (5), B 191 (14), B 192 (7), B 193 (16), B 194 (48), B 195 (204), B 196 (76), B 197 (14), B 198 (23), B 199 (10), B 200 (296), B 201 (106), B 202 (1), B 203 (115), B 204 (51) /B 205–B 231 (1473), neurčené fenigy (3), pasovské (14), salzburské (3), juhonemecké (12), razba Aachenu (1), Uhorská (2). *Nálezy 2*, č. 79.
16. Bratislava: uložený 1320. 150(?) mincí, popísaných 74 mincí. Z toho fenigy Koch B 166 (1), B 202 (1), B 205–B 230 (69), bavorské fenigy (2), pražský groš Václava II. (1). *Bátora/Hunka 1999*, 115–125.
17. Štúrovo: uložený 1320–1330. 94 mincí. Z toho fenigy Koch B 150 (1), B 152 (3), B 159 (5), B 162 (8), B 163 (3), B 164 (3), B 165 (3), B 166 (12), B 167 (12), B 168 (5), B 169 (2), B 170 (1), B 173 (5), B 177a (5), B 178 (9), B 179 (2), B 180 (6), B 204 (1), B 210 (1), falzum feniga Koch B 186 (1). Napodobenina viedenského feniga, Koch tab. 25, č. VII/5 (1), tab. 26, č. A-MK 15 (1). Salzburg, Eberhard II. (1200–1246), Pettau, friesachský fenig 1220–1230 (1). Koch C g 2. Neznámy friesachský fenig (1). *Hunka 2005*, 177–188.
18. Sered'-Šintava, okr. Galanta: uložený 1327–1330. 19 mincí, z toho fenigy typu Koch B 202 (1) /B 208–B 230 (14), neurčené mince (2), uhorské denáre (2). *Nálezy 2*, č. 254.
19. Milanovce, okr. Nové Zámky: uložený 1330. Asi 2650 strieborných mincí, 3 zlaté mince a zlatý prsteň. Z toho fenigy typu Koch B 153 (1), B 162 (1), B 174 (1), B 175 (1), B 182 (2), B 183 (1), B 184 (1), B 185 (1),

- B 187 (1), B 188 (1), B 189 (1), B 190 (1), B 191 (3), B 192 (2), B 193 (8), B 194 (11), B 195 (35), B 196 (13), B 197 (2), B 198 (7), B 199 (2), B 200 (55), B 201 (20), B 202 (133), B 203 (22), B 204 (10) /B 205–B 231 (1056), bavorské fenigy (30), pasovské (11), štajerský (1), česká minca (1). *Nálezy 2*, č. 82.
20. Báč, okr. Dunajská Streda: uložený 1330. Z neznámeho počtu mincí sa zachovalo 9. Sú to fenigy typu Koch 191 (2), B 193 (1), B 197 (1), B 199 (2), B 204 (2) /B 211 (1). *Nálezy 4*, č. 251.
21. Melčice-Zemianske Lieskové, okr. Trenčín: uložený 1330. 828 mincí, z toho fenigy typu Koch B 159, B 162 B 164, B 166–B 184, B 187, B 189, B 191–204 /B 205–B 206, B 208, B 216, B 223–B 225, B 227, B 231 (spolu 721), neurčený fenig (1), české groše (101). *Nálezy 4*, č. 253.
22. Želiezovce, okr. Levice: uložený 1330. Asi 1000 fenigov, zachránilo sa 817. Z toho typu Koch B 163 (1), B 166 (1), B 167 (1), B 168 (2), B 171 (1), B 174 (1), B 180 (1), B 181 (3), B 187 (3), B 188 (1), B 189 (3), B 190 (4), B 191 (4), B 192 (1), B 193 (5), B 194 (17), B 195 (75), B 196 (23), B 197 (4), B 198 (12), B 199 (1), B 200 (100), B 201 (35), B 202 (2), B 203 (39), B 204 (15) /B 205–B 223 (457), neurčená minca (1), bavorská (1), pasovské (3). *Nálezy 2*, č. 78; Kolníková 1962.
23. Nedanovce-Krásno, okr. Topoľčany: uložený 1330–1358. 27 fenigov uložených v hrobe 705, typy Koch B 195 (1), B 200 (2) /B 207–B 252 (20), neurčené (4). *Krupica 1978*, 318, tab. 35.
24. Trnava: uložený 1358. 335 fenigov, z toho typu Koch B 185 (1), B 195 (1), B 200 (1), B 201 (1), B 204 (1) /B 207–B 259 (302), bavorské fenigy (18), neurčené (12). J. Polakovič viaceré fenigy z tohto nálezu nazýva polfenigami. *Novák/Polakovič 1994; Nálezy 4*, č. 266.
25. Brehy, okr. Žiar nad Hronom: uložený 1358. Z neznámeho počtu mincí sa zachovalo 17 fenigov, z toho typu Koch B 200 (1) /B 214–B 256 (13), 1 fenig je bavorský, 1 pasovský, 1 neurčený. *Nálezy 2*, č. 101.
26. Nitra-Dražovce: uložený 1358. 184 fenigov, z toho typu Koch B 148 (1), B 168 (1), B 171 (1), B 177 (1), B 181 (1), B 186 (1), B 198 (1), B 199 (1), B 200 (5), B 202 (2), B 203 (3) /B 207–B 252 (132), neurčené (35). *Nálezy 2*, č. 84; *Hunka 1992a; Nálezy 4*, D 15.
27. Stupava, okr. Bratislava-vidiek: uložený 1358. Väčší počet fenigov. Z nich je známych 218, z toho typu Koch B 194 (1), B 195 (1), B 202 (1) /B 206–B 259 (180), bavorské fenigy (19), juhonemecké (4), pasovské (11), štajerské (1). *Nálezy 2*, č. 94.
28. Tešedíkovo, okr. Galanta: uložený 1358. Z počtu cca 5000 mincí bolo opísaných 43 fenigov a polfenigov. Typu Koch B 154 (1), B 158 (1), B 159 (1), B 162 (3), B 163 (2), B 164 (2), B 166 (3), B 167 (2), B 168 (1), B 169 (1), B 170 (7), B 171 (3), B 172 (1), B 175 (3), B 177 (3), B 178 (2), B 179 (1), B 180 (1), B 181 (2) /B 255 (1). *Nálezy 2*, č. 110.
29. Bratislava: uložený 1392. 185 fenigov z toho typu Koch B 162 (1), B 173 (2), B 177 (3) /B 207–B 267 (166), ostatné fenigy: bavorské (5), pasovské (3), neurčené (5). *Fiala 1994*, 77–87.
30. Cífer-Pác, okr. Trnava: uložený 1395. 3401 zlatých a strieborných mincí, z toho fenigy typu Koch B 137 (1), B 139 (95), B 163 (1), B 168 (1), B 170 (1), B 175 (1), B 176 (1), B 178 (1), B 180 (1), B 185 (1), B 187 (1), B 188 (2), B 189 (1), B 195 (7), B 196 (1), B 200 (4), B 201 (1), B 202 (19) /B 205–B 265 (2937), ďalšie fenigy: bavorské (173), neurčené (125), pasovské (2), iné mince – štajerské (7), korutánske (4), české (6), uhorské (7). *Kraskovská 1939a; Nálezy 2*, č. 102.
31. Stupava(?), okr. Bratislava-vidiek: uložený 1395. Z neznámeho počtu mincí sa zachovalo 13 fenigov, typu Koch B 163 (1) /B 205–B 267 (11), pasovský (1). *Kolníková 1994*, 179–180.
32. Senica: 1587 mincí, uložený 1410–1430. Fenigy typu Koch B 159 (1), B 189 (2), B 200 (1) /B 205–Fa 4 (1215), ďalšie mince: uhorské (1), české (296), moravské (19), poľská (1). Zvyšné fenigy – bavorské (26), hals-leuchtenberské (2), pasovské (2), salzburský (1), štajerské (20). *Kraskovská 1968; Nálezy 2*, č. 133.

4.7 Slovenské nálezy ďalších cudzích mincí (okrem rakúskych)

Popri viedenských fenigoch sa v obežive stredovekého Slovenska uplatnili aj iné zahraničné mince – české, moravské, nemecké. Obzvlášť výnimočnými nálezmi sú nizozemský denár a francúzsky denár z Clermontu, oba z 12. storočia a dve anglické penny z 13. storočia.

V prípade českých a moravských mincí sa domnievam, že iba v malej miere odrážajú politické a iné spoločenské styky medzi Uhorskom a spomenutými územiami. Skôr sa na Slovensko dostali v rámci obchodných či rodinných kontaktov. Konkrétne ide o tieto razby:

a) české (Baxa/Polanský/Bisták 2006, 304–309; *Hunka 2008a*, 69–70):

1. Kostofany p. Tribečom, z pohrebiska, Oldřich I. (1012–1033, 1034), denár 1012–1034. Typ Cach č. 284.

2. Borovce, z pohrebiska, Břetislav I. (1037–1055), denár 1050–1055. Typ Cach č. 324. 3. Očkov, z hrobu, Vratislav II. (1061–1085), denár 1061–1085. Typ Cach č. 353. 4. Holíč, súčasť pokladu, Vratislav II., denár 1061–1085. Typ neznámy. 5. Nitra-Párovce, z pohrebiska pri Kostole sv. Štefana, Vladislav I. (1109–1125), 1109–1125. Typ Cach č. 554.

b) moravské (Fiala 2004, 212–213; Hunka 2008a, 70; Hunka 2008b, 77–82; Sejbal 1998, 43, obr. príloha č. E; 2002; Zaoral 2007, obr. 3):

1. Chvalová, súčasť pokladu, Vratislav II. (1054–1081), denár 1054–1081. Typ Cach č. 334. 2. Bratislava-Koliba, náhodný nález, Otto I. Sličný (1061–1087), denár 1061–1087. Typ Cach č. 369–371. 3. Hrad Devín, z pohrebiska, Svatopluk (1095–1107), denár 1095–1107. Typ neznámy. 4. Ducové, z pohrebiska, Svatopluk, denár 1095–1107. Typ Cach č. 426. 5. Hurbanovo-Bohatá, z pohrebiska, Otto II. Černý (1107–1110, 1113–1125), denár 1107–1125. Typ neznámy. 6. Bojnice, Kostol sv. Martina, denár, 12. storočie. 7.–9. Ducové, z pohrebiska, Olomouc, Bruno zo Schauenburgu (1245–1281). 10. Skalka n. Váhom, z pohrebiska, Olomouc, Bruno zo Schauenburgu (1245–1281).

Spolu je to iba 14 mincí. Až 11 patrí do kategórie hrobových nálezov, viacej než 2 boli súčasťou pokladov mincí a jeden denár sa získal ako náhodný nález (Nálezy 2, č. 21, 30, 32; Nálezy 3, č. 136, 153; Nálezy 4, č. 193).

V rámci depotov sa české a moravské razby zistili iba v dvoch prípadoch: 1. Niekoľko desiatok ich bolo v už viackrát spomínanom súbore mincí z Chvalovej ukrytom asi v 60. rokoch 11. stor. (Nálezy 2, č. 19). 2. Zopár v komplexe mincí objavenom v r. 1920 v Holíči. Je z neho známa iba jedna minca, český denár Vratislava II. (Nálezy 4, č. 189).

Je zarážajúce, že sa na naše územie počas viacstoročných kontaktov dostalo iba tak málo mincí. Možno sa tu odráža len dnešný stav bádania. Ale keď sa za posledných 100 rokov skúmania rôznych stredovekých pohrebísk a sídlisk nenašlo viac takýchto mincí asi je tu naznačená situácia, že ich príliv do západnej časti dnešného Slovenska bol ozaj minimálny. Je to v nepomere s nálezmi uhorských mincí na Morave a v českých zemiach, lebo sa vie, že uhorské platidlá Štefana I. až Ondreja I. na Morave čiastočne nahradili do 60. rokov 11. storočia domáce české peniaze (Šmerda 1989, 223–231). Z nálezov českých a moravských mincí na našom území sa dá usudzovať, že ich obeh nebol na Slovensku asi výraznejšie ovplyvnený politickými vzťahmi medzi oboma štátmi. Príliš vyniká nepomer medzi časom určitých vzájomných konfliktov a datovaním na Slovensku získaných mincí. Napr. kvôli vytvoreniu štátnej moravsko-slovenskej hranice a konfínia na Malých a Bielych Karpatoch (tvorilo nárazníkovú zónu medzi oboma regiónmi) počas 11. storočia by sa z tohto obdobia nemali zaznamenať na našom území žiadne moravské a české platidlá. Opak je pravdou, väčšina z nich bola vyrazená počas 30.–50. rokov 11. storočia, alebo na začiatku 12. storočia. Predpoklad, že zvýšený počet českých mincí by mohol signalizovať vpád kniežaťa Břetislava v lete 1030 a jeho politické pôsobenie na západnom Slovensku až do roku 1042, časy bojov medzi Štefanom II. a českým kniežaťom Vladislavom I. (1116–1126), etapu premyslovských vojen o babenberské dedičstvo (1246–1261, 1271–1273) sa nepotvrdil. Českých a moravských mincí z tohto obdobia sa zatiaľ zaznamenalo minimum. Preto si myslím, že dané mince sa na Slovensko nedostali počas vzájomných vojenských konfliktov. Na druhej strane skutočnosť, že väčšina z ich nálezov sa zistila v oblasti Považia, Záhoria, Devínskej brány, Ponitria naznačuje, že sú asi odrazom vzájomných hospodárskych a iných spoločenských kontaktov (napr. rodinných), ktoré ale v tomto období ešte nedosahovali výraznejšie rozmery (tak ako napr. v 14.–17./18. storočí). Mohla sa tu však odraziť aj vnútropolitická situácia v Českom štáte po politickom zjednotení Čiech a Moravy (1018–1031), keď sa obchod na Morave zabezpečoval už iba českou menou a výrazne sa prerušili kontakty medzi Uhorskom/Slovenskom a Moravou. Na malý počet nálezov českých a moravských mincí na našom území mohol vplývať aj fakt, že pre slovenských obchodníkov nebolo veľmi výhodné používať české a moravské denáre. Veď Uhorsko malo počas 1. polovice 11. storočia oveľa kvalitnejšie mince ako boli súdobé české. Takže nepotrebovalo prijímať cudzie peniaze, práve naopak samo ich v hojnej miere vyvážalo do zahraničia. Čo sa týka nálezov českých a moravských mincí v depotoch, holičský súbor by snáď mohol byť spojený s využívaním dôležitej obchodnej cesty, od roku 1336 nazvanej Česká cesta z Budína do Prahy. Možný je však aj fakt, že holičský a chvalovský súbor mincí boli nejakými poplatkami z Čiech pre panovníka Uhorska. Žiaľ, ak som už neraz spomenul o týchto depotoch sa zachovalo minimum informácií.

Zopár mincí sa na Slovensko dostalo aj z Nemecka. Konkrétne sú to:

- a) halberstadtský(?) brakteát zo skalického nálezu (okolo 1230);
- b) bavorské a trevírske razby z krupinského nálezu (30.–40. roky 13. stor.);

- c) niekoľko pasovských fenigov z kopčianskeho nález (okolo 1250);
- d) tri bavorské široké denáre Henricha Leva (1156–1180) z pohrebiska v Krásne a 9 podobných denárov z pohrebiska v Ducovom;
- e) denár objavený v Krupine Na Petre (13.(?) stor.);
- f) dolnobavorský fenig Henricha I. (1253–1290) z hradu Šintava pri Seredi;
- g) bavorský fenig z 13.–14. storočia zistený pri výskume hradu Devín (*Nálezy* 2, č. 53, 56, 58, 63; *Nálezy* 3, č. 153; *Nálezy* 4, č. 238, 243, 249).

Z prehľadu vidno, že v skupine nemeckých mincí majú prevahu bavorské platidlá. Široké bavorské denáre z 12. storočia sa k nám dostali asi cez Rakúsko a južnú Moravu. Tu sa vyskytujú v nálezoch, hojne ich napodoboval napr. rakúsky vojvoda Henrich II. Jasomirgott (1141–1177), fenig typ Koch 1994, B 23 A–B. Huszár (1968, 157), venoval jednu zo svojich prác vplyvu bavorských mincí na hospodárstvo Uhorska. Zaznamenal takéto mince iba v depotoch zo Zomboru a Ostrihomu (x a 59 mincí). Oba depoty sú jednoznačne importy späté so spoločensky vyšším prostredím. Zomborský obsahoval minimálne 1 600 juhonemeckých a francúzskych mincí z 12. storočia. Ostrihomský zase 2 000 uhorských denárov, 651 friesachských fenigov, 59 juhonemeckých mincí. Oba súbory treba považovať za vysoko nadštandardné, za majetok príslušníkov najvyšších vrstiev vládnucej triedy. Aj pohrebiská v Krásne a Ducovom, kde sa našli podobné razby, majú nadštandardný charakter. Neobvyklé množstvá mincí, šperkov a iných ozdôb, v súvislosti s niekoľkostoročným pochovávaním, sa nezistili na iných miestach Slovenska. Je možné, že práve denáre Henricha Leva signalizujú prítomnosť nejakých cudzincov z rakúsko-bavorskej oblasti, či spoločensky vyššie postavených osôb. Bavorské razby, včítane pasovských z 13.–14. storočia sa na naše územie dostali prostredníctvom diaľkového obchodu. Najskôr spolu s rakúskymi fenigmi na ktoré sa navonok ponášali. Tvrdí to aj Huszár (1968, 147). Pravdepodobne už v Rakúsku došlo k zmiešaniu fenigov z rôznych geografických oblastí – Rakúska, Štajerska, Bavorska, Pasova, atď. Potom ako určité finančné hotovosti obiehali naďalej. Zatiaľ nemožno vyšpecifikovať v ktorej dobe sa k nám dostávalo najviac bavorských mincí. Predpokladám, že sa tak dialo počas 13. storočia, skôr v jeho 2. polovici.

V súvislosti s výskytom bavorských mincí u nás treba nastoliť problém, či pre poznanie ich obehu v určitom období, napr. v 12. alebo 13. storočí treba zobrať do úvahy len nálezy z daného časového úseku, alebo je nutné zobrať do úvahy aj najstaršie bavorské mince z viacerých mladších slovenských nálezov. Konkrétne depot mincí zo Senice, ukrytý asi v rokoch 1411–1430 obsahoval tiež jeden bavorský dickpfennig z rokov 1290–1307, 2 ks pasovských ewiger fenigov razených od roku 1254 a friesachský fenig salzburského arcibiskupa Eberharda II. (1200–1246). Pritom jadro nález, t. j. hlavná časť celého pokladu sa začalo vytvárať asi od polovice 14. storočia. Teda 100–150 rokov neskôr ako boli vyrazené vyššie uvedené platidlá. Boli dané razby vložené do depotov len ako zdroj striebra? Alebo je treba počítať s alternatívou, že mince z 13. storočia, hlavne tie kvalitnejšie, obiehali medzi ľuďmi aj viac ako polstoročie od času ich vyrazenia? Keby sa jednalo o staré uhorské platidlá dalo by sa uvažovať o možnosti, že ich v čase vytvárania neskorostredovekej hotovosti niekto našiel v ruinách zaniknutej usadlosti a kvôli striebru ich pripojil k ostatným minciam. Podobný jav sa opakuje u viacerých depotov nájdených na Slovensku, či v zahraničí. Napr. v známom náleze drobných strieborných mincí z konca 14. až konca 60. rokov 15. storočia z Kráľovského Dvora u Berouna bol aj denár Vladislava II. z rokov 1140–1173 a rakúsky polfenig Albrechta I. z rokov 1282–1308. Pritom väčšina mincí z nález (okolo roku 1395). Sú v ňom viedenské fenigy a polfenigy z rokov 1200–1246 (95 ks), fenig Fridricha II. (1230–1246 – 1), Přemysla Ottakara II. (1261–1276 – 4), Přemysla alebo Rudolfa (1276–1281 – 8), štajerský fenig Albrechta I. (1282–1308 – 1), bavorský fenig Eudovíta I. (1183–1231 – 1), Eudovíta II. (1253–1294 – 102), dolnobavorský fenig Henricha I. (1253–1290 – 37), pasovské fenigy z 13. stor (2). Aj keď tu uvedené mince tvorili len malú časť z pokladu 3 401 mincí, je pozoruhodné aké množstvo starých mincí obsahuje. Treba ešte dodať, že hlavná časť nález (okolo roku 1395), takže je minimálne o 100 rokov mladšia.

Je zaujímavé, že sa v slovenských nálezoch dosiaľ nezaznamenal vyšší počet nemeckých mincí, napr. z Kolína (jedna je v krupinskom poklade), z Trevíru (tamže). Veď sa vie, že viaceré slovenské mestá, hlavne Bratislava, mali od prelomu 13.–14. storočia obchodné kontakty nielen s blízkym Podunajskom, ale aj Porýním. Takisto nepoznáme, alebo ich nevieme vyšpecifikovať, ani hotovosti križiakov a iných cudzincov z rakúsko-nemeckej oblasti. Hoci sa vie, že viacero výprav išlo aj cez jz Slovensko. Od konca 12. storočia prebiehala intenzívna kolonizácia; od polovice 13. storočia konštituovanie miest, aj banských. Na týchto akciách mali výrazný podiel Nemci. Je možné, že Nemci si svoje platidlá museli na rakúskych hraniciach vymeniť za iné, takže na Slovensko prišli s viedenskými či friesachskými fenigmi. Preto sú

tieto hotovosti dnes chápané ako nálezy vytvorené kvôli obchodu s Rakúskom, alebo boli ukryté počas premyslovských vojen v 60.–70. rokoch 13. storočia.

Už som spomenul, že iba v krupinskom náleze sa vyskytlo zopár razieb arcibiskupstva v Aquilei. Tieto mince sú na Slovensku mimoriadne vzácne, hoci v južných oblastiach Uhorska, Chorvátsku, Slavónsku, sú bežnejšie. V danom období boli tieto oblasti ekonomicky závislé od obchodu s Benátkami a Aquileou. Tak sa prinášali aj razby oboch trhových centier.

Zatiaľ mimoriadne vzácne sú iné dve mince zo Slovenska. Pri výskume Bratislavského hradu sa v zásype priestoru pohrebiska našiel denár z nizozemského Züthpenu, ktorý nechal vyraziť vojvoda Otto (*1119). Podobné mince nie sú z podunajského priestoru známe. J. Sejbál v liste E. Kolníkovej z 29. 3. 1967, kde je daná razba určená uviedol, že jediný známy väčší nález týchto platidiel je z Prahy, bolo ich tu 76. Je jednoznačné, že denár Otta sa do Bratislavy nedostal náhodou, určite naznačuje jej geopolitický význam. Bez ďalších podobných nálezov ale nemožno rozhodnúť kvôli akým udalostiam sa tak stalo. Iný výnimočný denár sa objavil počas výskumu románskeho kostola a stredovekej dediny vo Svinici. Je z francúzskeho Clermontu, predbežne sa datuje do 12. storočia. Mohol by dokumentovať určité spoločenské kontakty Uhorska a Francie v danom období? Nie je to vylúčené, veď najmä za vlády Bela III. boli rozsiahle. Alebo minca dokladá prítomnosť vojaka, križiaka idúceho cez naše územie do bojov proti neveriacim? Aj tu chýbajú podobné nálezy.

Výnimočným nálezom sú taktiež dve anglické penny zo začiatku 13. storočia objavené v Hrnčiarovciach pri Trnave a v Jaroku pri Nitre (*Budaj 2004a*, 217–219; *Hunka/ Novosedlík 1999*, 163–168). Obe sú penny typu short-cross z rokov 1180–1247. Penny z Hrnčiaroviec je razbou kráľa Jána Bezzemka z rokov 1205–1216. Aj minca z Jaroku je tohto kráľa, ale z rokov 1199–1216. Spomenuté mince patrili pravdepodobne vojakom 5. krížovej výpravy, ktorá sa uskutočnila v roku 1217. Zúčastnil sa jej aj uhorský kráľ Ondrej II., takže významnejší šľachtici tvorili jeho sprievod. Obe mince môžu však dokladať prítomnosť špitálskych rádov na Slovensku, najmä johanitov. Unikátny je denár lotrinského vládcu Ferryho III. z rokov 1251–1303 objavený počas výskumu hradu Veľký Šariš. Prehľad cudzích mincí je nutné uzavrieť razbami byzantskými. V Nitre Ivánke sa našla zlatá minca Constantina IX. Monomacha (1042–1055). Ďalšie sú z čias vlády Komnenovcov, našli sa v Bratislave (2), Banskej Štiavnici (1), Kopčanoch (1), Štúrove (1), Šali-Veči (1), na hrade Veľký Šariš (1). Jedná sa o veľké bronzové scyphatové mince so zobrazením cisára a Boha otca sediaceho na tróne, držiaceho v ruke otvorenú Bibliu. Výnimočný je poklad asi 100 kusov vyrezaných častí z takýchto scyphatov, takto zmenšené platidlá sa nazývajú trachey. Bol objavený na Orave, asi v Tvrdošíne, alebo v Nižnej (*Hunka 2013*, 538).

4.8 Vplyv židovských nájomcov uhorských mincovní na hospodárstvo štátu

V predchádzajúcom texte sa viackrát spomenul značný vplyv Židov na formovanie hospodárstva stredovekej Európy, teda aj Uhorska. Bolo to nielen v časoch vlády Bela IV. až Ondreja III., ako to naznačujú hebrejské litery na ich minciach, ale aj skôr, ako to dokladajú písomné pramene. Najstarší doklad pre Slovensko je z roku 1113, keď sa v Nitre spomína osada Židov na Párovciach. Podľa novej literatúry (*Friedenberg 1976*, 7–24) zaujali Židia v rámci Európy významné hospodárske postavenie minimálne od 9. storočia. Určite však aj skôr, lebo Chazari sa na území medzi Čiernym morom a Kaspickým morom objavujú v 7. storočí. V 10. storočí sú zaznamenávaní v Rusku, kde mali rozsiahle obchodné a politické kontakty. Poznajú sa aj oveľa staršie doklady o razbe mincí Židmi, či ich aktivity v zlatníctve, získavaní drahých kovov, v správe financií. Z Francie je najstarší doklad z čias okolo roku 555, keď židovský minciar Priscus razil mince pre kráľa. V Katalánsku sú iní minciari známi od 11. storočia, v Kastílii od 1387, v Anglii tesne po 1066, keď Viliam Dobývateľ priviedol Židov z Rouen, aby spravovali kráľovský poklad a vyberali dane. V Rakúsku vyrábal mince pre vojvodu Leopolda V. (1177–1194) španielsky Žid Schlom, Solomon, Šalamún. Pôsobil vo viedenskej mincovni, 1196 ho zabili križiakmi. Začiatkom 13. storočia bol potrestaný židovský rabín Isaac ben Moses za to, že razil mince počas sabatu. Po roku 1235 sa vo Viedni objavuje aj bývalý uhorský komorský gróf Žid Techanus, Teha, Tehanus. V Nemecku sa Židia podieľali na mincovníctve asi od polovice 12. storočia (Hessensko, Švábsko, Sasko). Ich mená sú na súdobých brakteátoch. V Čechách ako minciari vystupujú už od čias Boleslava II. (967–999) Omeriz, Nacub, Mízleta, Zanta. Kosmova kronika spomína založenie pevnosti/šľachtického dvora Židom Podivom na mieste dnešného Kostela. Ten sa stotožňuje s dosiaľ presne nelokalizovanou mincovňou v Podivíne (*Radoměský 1992*, 243–257).

Na uhorských minciach sa dosiaľ zistili len 4 hebrejské znaky: alef, ef, chet a teth zodpovedajúce písmenám A, F, H, T. Predpokladá sa, že sú to značky komorských grófov Theka (okolo 1225–1241), Henocha (do 1265) a jeho syna Altmana koniec (13. storočia), tiež Fredmana. Všetci pochádzali z Rakúska. Kvôli obchodu prišli do Uhorska, kde sa usadili a pôsobili ako najvyšší mincoví úradníci. Možno práve oni podnietili viacerých uhorských kráľov, aby vyrábali uhorské napodobeniny viedenských fenigov. Značky Theka sú na minciach H 310–311, 359, 399–401; Henocha na H 306–307. Značky Altmana sú na platidlách H 357–359, 404–405, Fredmana H 352–353. Značky židovských nájomcov mincovní sa vyskytujú na troch skupinách uhorských razieb: a, ktoré majú na reverze veniec z ruží, b, kde je na averze nápis BELA REX, c, kde sú na reverze dva vtáky otočené k sebe. U všetkých troch skupín mincí sú známe razby bez hebrejských značiek, aj so značkami. Tak napr. denár a obolus H 264–265 má vo venci dvojkríž, bežný symbol kráľovských platidiel Ondreja II. Vtedy asi mincovne ešte neboli v správe Židov. Ale denár H 249, tiež Ondreja II. má už vo venci šesťcípú Dávidovu hviezdu. Je to znak komorského grófa Samuela? Až razby H 306–307, 399–401, razené za Ondreja II. a Ladislava IV. majú hebrejské písmená. To naznačuje, že vtedy už mali Židia väčšinu mincovní. Obolus H 309 má v strede kruhopisu BELA REX jednoduchý kríž (teda mincovňa bola ešte kráľovská), na denári H 308 je šesťcípá hviezda, na minciach H 310–311 písmená teth. Aj v rámci skupiny mincí s dvoma vtákmi badať určitý vývoj. Predobrazom tohto motívu bol asi výjav dvoch k sebe pootočených levov H 269–270, na denároch Ondreja II. Medzi hlavami levov je Dávidova hviezda. Buď bol výjav prinesený židovskými nájomcami z mimouhorského prostredia, alebo títo pretransformovali bežný heraldický symbol – dva levy tým, že k nemu pridali židovskú hviezdu, aby tak naznačili vlastné hospodárske postavenie. Na razbách H 352–353, 357–359, 399, 404 už vidno skutočných vtákov, títo sú k sebe priklonené len hlavami. Medzi ich krkmi sú hebrejské litery. Razby sú z čias Štefana V. Je tu asi naznačený určitý vývoj. V časoch Ondreja II. si židovskí nájomcovia dali na mince medzi levov svoju značku, hviezdu, lebo ich postavenie ešte nebolo také silné. Za Štefana V. už natoľko politicky a hospodársky vynikli, že si mohli dať vedľa mena kráľa skratku svojich mien. V nálezochoch sa mince s hebrejskými značkami objavujú málokedy. *Radóczy* (1971–1972, 33–37) uvádza iba mince zo 4–5 depotov. Celkove sa jedná o niekoľko desiatok mincí. Zdá sa, že sa v obehu aj napriek silnému ekonomickému postaveniu židovských nájomcov mincovní veľmi neprejavili. Alebo boli po roku 1279 keď boli Židia z Uhorska vyhnaní, tieto mince úmyselne zničené.

Záverom poskytujem prehľad komorských grófov z rokov 1145–1301 zistených L. Huszárom doplnený o excerpty z našich písomných prameňov (*Marsina*, 1971; 1987) dotýkajúce sa pôsobenia židovských obchodníkov a komorských grófov na území dnešného Slovenska. Údaj z Raffelstettenského tarifu z roku 903–905 som zaradil preto, aby som poukázal na fakt, že obchod prostredníctvom Židov mal v Podunajsku dlhodobú tradíciu. Inak prvá zmienka o Židoch na Slovensku je až z roku 1113, je to známy Mons Judeorum v Nitre, na Párovciach. Väčšina záznamov je z čias Ondreja II. a Bela IV. Je viac než isté, že celkový počet židovských obchodníkov, zmenárnikov a pod. pôsobiach u nás bol v rokoch 1000–1301 oveľa vyšší. Nie je však možné rozhodnúť či všetci ľudia s menami Izák, Jakub, Šalamún, atď. sa hlásili k Židom, alebo boli tieto mená prevzaté podľa vtedajších zvyklostí z Biblie. Preto uvádzam len záznamy, kde je výslovne zdôraznené, že sa jedná o Židov, Izmaelitov, Saracénov.

Prehľad všetkých známych komorských grófov pôsobiach v správe uhorských mincovní v rokoch 1114–1301 (podľa *Horváth/Huszár* 1955–1956, 21–22, tu sú bližšie citácie pôvodných prameňov):

- 1145 – summus camerarius Bikach de genere Bikach.
- 1211 – cum comite camere tunc temporis Gatk nomine.
- 1217 – summus camerarius Dionysius.
- Pred 1221 – monetariorum regis quondam magistro Gathcone.
- 1230 – comes camerae regiae Marcellus.
- 1232 – comes in reddenda ratione nostri negotii de opere camere iudeus Teha.
- Do 25. 2. 1232 – quondam comitem camere Samuelem.
- 1244 – comes camere domini regis Scemeyn.
- 1245 – comiti ciui Strigoniensi Scmeyno.
- 1249 – vir prouidus Archinus comes camere nostre natione Venetus nunc ciuis Strigoniensis.
- 1250 – comes camerae regiae Judeus Henel.
- 1252–1257 – summus camerarius et comes camerae Supruniensis Chaak.
- 1253 – per camerarios nostros Syrmienses Leopoldum videlicet et socios eiusdem.
- pred 1. 4. 1265 – condam comitis camere nostre Henel, Judeus.

1. 4. 1265 – comiti camere nostre Waltero.
1268, 1272 – comes camerae regiae Walterus.
1272–1290 – comiti de Komar et comiti camere sue Waltero.
1270 – comes camerae Zagrabiensis Grenchol.
1272 – comes camerae regiae Perchinus.
1272–1290 – comitibus camere sue Hench et sociis suis.
17. 10. 1273 – comiti Budensi Valtero.
1274 – comite camere domini regis Michaelae.
7. 2. 1280 – Iudeo Fredman, qui se comitem camere ... esse dicebat.
1281 – magistri camere nostre Cosme filii Bagun.
1282 – camere nostre Judeus Fredmanus.
1284 – magister camere nostre Cosmas, filius Bagyun.
17. 6. 1291 – comes Camerae regiae et de Zolum Merculinus.
1291 – comes camere domini regis et de Scepus Bald (Bald).
1291 – magister camere nostre Cosmas.
1292 – Balduinus, origine Florentinus, aedoque Latinus.
1295–1296 – comes camerae regiae et de Zolyom Vivianus.
1297 – comes camere nostre majestatis Hannus filius comitis Herbordi de Cassa.

Prehľad správ o Židoch, Izmaelitoch, Saracénoch pôsobiacich aj na území dnešného Slovenska (*Marsina* 1971; 1987):

- 903–905 – ... mercatores, id est Iudei et ceteri mercatores... (obchodníci, Podunajsko, Raffelstettenský colný tarif, 1971, č. 41).
1113 – ... et est via de fonte usque ad montem, qui dicitur mons Iudeorum... (Nitra-Párovce, 1971, č. 69).
1222 – ... comites camere, monetarii, salinarii et tributarii, nobiles regni Ismaelite et Iudei fieri non possint... (všeobecná pôsobnosť, 1971, č. 270).
1231 – ... Nam inter alia, que divine ac humane legi obviant manifeste, propter oppressionem christianorum pauperum et Sarracenorum Iudeorumque in Christo fidelibus dominatum...; ... prefati Saraceni eos ementes in servos et baptizatos cogunt retro respicere et baptizandos venire ad agnitionem fidei non permittunt...; ... ne Iudei publicis preferantur...; ... in regno tamen eodem passim Iudei ac Sarraceni publicis officiis reponuntur... (všeobecná pôsobnosť, 1971, č. 371).
1231 – ... monete et salibus ac aliis publicis officiis Iudei et Sarraceni non preficiantur... (všeobecná pôsobnosť, 1971, č. 375).
1232 – ... ne Iudei vel Sarraceni camere vel salibus vel aliis publicis officiis preferantur... (všeobecná pôsobnosť, 1971, č. 384).
1233 – ... Iudeos, Sarracenos sive Ismaelitas de cetero nom preficiemus nostre camere monete, salibus, collectis vel aliquis publicis officiis, nec associabimus eos prefectis, nec in fraudem aliquid faciemus propter quod ab ipsis possint opprimi christiani. Item non permittemus in toto regno nostro Iudeos, Sarracenos vel Ismaelitas prefici alicui officio. Item faciemus, quod Iudei, Sarraceni sive Ismaelite de cetero certis signis distinguantur et disscernantur a christianis... (všeobecná pôsobnosť, 1971, č. 407).
1239 – ... nec in officiis publicis Iudeos christianis praeficere debeat... (všeobecná pôsobnosť, 1987, č. 58).
1243 – ... Techa Iudeus... (majúci nárok na zem Čenkov, 1987, č. 121).
1245 – ... Ab eis etiam de ortorum fructibus decimas, necnon de habitaculis fratrum sicut de Iudeorum domibus contendunt redditus extorquere asserendo, quod nisi fratres morarentur ibidem, eis ab aliis habitatoribus proventus aliqui solverentur (1987, č. 202).
1247 – ... via descendens vero de monte venit ad castrum Iudaeorum, circa quod est magna meta... (Nitra-Párovce, 1987, č. 272).
1251 – Bela universis Iudeis in regno Hungariae habitantibus et existentibus iura inviolabiliter observanda ordinat. (všeobecná pôsobnosť, 1987, č. 378, 523).
1260 – ... Pouca, genero Georgii Iudei baptizati... (v súvislosti so zemou Ostratice, 1987, č. 645).

5 ZÁVER

Mincovníctvo Arpádovcov tvorí významnú súčasť našich hospodárskych dejín. Ich razby boli na našom území používané 270–300 rokov. Aj vďaka nim sa dosiahol zvýšený rozvoj slovenskej stredovekej spoločnosti, dedín, miest, obcí, obchodu, diaľkových a lokálnych trhov. Slovensko sa napojilo na medzinárodné obchodné centrá. Na jeho území pôsobili zahraniční obchodníci a finančníci. Hoci bola prevažná časť arpádovských mincí razená mimo územia dnešného Slovenska (hlavne v Ostrihome, možno aj v Csanáde) a banátske denáre v Záhrebe a preto sú vo svete chápané hlavne ako hungariká, určite niektoré druhy boli vyrábané aj u nás a tie možno považovať za slovaciká. Jednoznačne to boli bratislavské denáre s nápisom Preslava civitas a po nich časť emisií uhorských napodobenín viedenských fenigov. V nitrianskej mincovni sa v 40–70. rokoch 11. storočia produkovali vojvodské mince Bela a Gejzu. V neznámej mincovni vznikli niektoré druhy napodobenín friesachských fenigov nájdené iba v krupinskom poklade (sú to predpokladané razby ostrihomského arcibiskupstva, alebo inej cirkevnej inštitúcie?). Významným vkladom Slovenska bolo aj to, že sa stalo prvoradým producentom drahých a farebných kovov v rámci Uhorska (banskoštiavnický banský revír). Zo získaných rúd sa razili nielen mince používané na území dnešného Slovenska, ale určite minimálne 70 % mincí slúžiacich pre ekonomické potreby celého Uhorského štátu.

Nálezy arpádovských mincí zo Slovenska dosť verne odrážajú politickú, hospodársku, kultúrnu a inú celospoločenskú situáciu v 11. až začiatku 14. storočia na našom území. Tým vhodne dopĺňajú doteraz známe údaje z kroník a iných písomných materiálov. Zistilo sa však aj viacero nových skutočností. Napr., že v niektorých obdobiach sú slovenské nálezy (po vypočítaní ich približnej kurzovej hodnoty) cennejšie ako nálezy z Maďarska, Rumunska, Chorvátska. Bolo tomu tak napr. počas existencie nitrianskeho a bihárskeho vojvodstva, za vlády Gejzu I., Ladislava I., čiastočne aj Kolomana. To naznačuje, že v určitom období sa Slovensko významnejšie podieľalo na formovaní hospodárskej základne Uhorska ako jeho zvyšné časti. Žiaľ, za súčasného stavu poznatkov o rozšírení arpádovských mincí v nálezoch zo strednej a severnej Európy nie je možné úplne presne stanoviť, ktoré varianty arpádovských mincí boli využívané len v jednej užšej časti Uhorska a ktoré obiehali v rámci celého štátu. Na takéto zhodnotenie chýbajú podrobnejšie podklady, hlavne publikácie jednotlivých nálezov a novších hromadných nálezov z maďarského, rumunského a chorvátskeho či slovinského územia. Napriek viacerým pokusom (jeden z posledných *Saltzer 1996*) ani jeden zo štátov bývalého Uhorska nevydal prácu, kde by zhrnul všetky známe nálezy arpádovských či iných mincí z rokov 1000–1301 z Karpatskej kotliny. Mimo Slovenska (*Nálezy mincí na Slovensku 2–4*) neexistuje súvislejší prehľad nálezov v rámci regiónov.

V práci som vyhodnotil nálezy 10 916 mincí zo 148 lokalít. Z tohto počtu minimálne 8 145 bolo uhorských mincí, zistilo sa však tiež 1 739 rakúskych fenigov, 84 friesachských fenigov a 948 druhovo neurčených mincí. Väčšinu nálezov som sa snažil porovnať s podobnými nálezmi zo zvyšných častí bývalého Uhorska. Mince som vyhodnocoval v archeologických súvislostiach: ako razby nájdené na sídliskách, pohrebiskách, ale aj detailnejšie napr. v prípade nálezu obolu kráľa Petra na nitrianskom hrade v súvislosti s jeho schopnosťou napomôcť k datovaniu výstavby širokých valov v Uhorsku po návrate Ondreja I. z Kyjevskej Rusi v roku 1046. Zhodnocoval som ich aj z hľadiska historického, napr. pri dokumentovaní počiatkov a vývoja trhov, obchodu, ako doklad zvýšeného spoločenského postavenia miest (Bratislava, Nitra, Trnava), či ako prameň k spoznaniu ich predlokačného vývoja (Kežmarok, Stará Ľubovňa). Konfrontoval som nálezy mincí so známymi historickými záznamami (kroniky, zákonníky, písomné dokumenty), aby som zistil aké sumy peňazí sa obvykle použili pri nákupoch majetkov, pôdy, aké vysoké boli peňažné pokuty za prečiny a zločiny, ktoré vrstvy obyvateľov využívali peniaze ako jeden z prostriedkov platieb v rámci obchodu, či peňažných dávok, akými prostriedkami sa tieto platby vykonávali. S pomocou nálezov som sledoval etnicitu časti vtedajšej spoločnosti, príchod prvých skupín kolonistov so zahraničia, najmä z Rakúska a Nemecka. Poukázal som na spoločenské kontakty obyvateľov územia Slovenska s okolitými štátmi, ale aj na vzácné, prostredníctvom iných prameňov ťažko sledovateľné styky s Nizozemskom (denár z bratislavského hradu), Franciou (denár zo Svinice), Angliou (denáre z Hrnčiaroviec a Jarku). V rámci ikonografického výskumu som sledoval pôvod jednotlivých vzorov uplatnených na uhorských minciach, vyslovil som predpoklad prečo sa určité druhy námetov vyskytujú iba v niektorom časovom období (napr. pohanské výjavy, mytologické zvieratá, báje figúry na razbách posledných Arpádovcov). Snažil som sa vystopovať pôvod námetov na uhorských medených

minciach z prelomu 12.–13. storočia (napodobňovanie maurských zlatých mincí, prebratie obrazu zlatej buly Bela III.), na brakteátoch (motív sv. Trojice), na niektorých denároch z 1. polovice 13. storočia, na anonymných denároch z 12. storočia. Tým som chcel prispieť k ich bližšiemu časovému zaradeniu. Poukázal som na pomerne vzácne výjavy – motív orla napádajúceho zajaca (známy iba z kamennej plastiky na budínskom hrade), tri navzájom sklbené hlavy (jedno z najstarších zobrazení sv. Trojice v stredoeurópskom prostredí), okrídlenej koruny a pod.

Hlavné výsledky práce:

1. Sumarizácia pramennej databázy slovenských nálezov arpádovských a cudzích mincí.
2. Jej základné kartografické a štatistické zhodnotenie.
3. Obohatenie získaných výsledkov o analýzy súdobých historických prameňov.
4. Poukázanie na hospodársky význam Slovenska v rámci súvekeho Uhorska.
5. Doloženie mincovania v Nitre v 40.–70. rokoch 11. storočia.
6. Analýza obeživa na území Slovenska v rokoch 1000–1301, s dôrazom na zistenie podielu domácich a cudzích mincí v našich nálezochoch.
7. Poskytol som možnosti riešenia problému datovania času razby medených uhorských mincí a uhorských brakteátov.
8. Pri podrobnej analýze najvýznamnejších hromadných nálezov mincí z 11.–13. storočia som poukázal nielen na nové skutočnosti ohľadne predpokladanej doby ich ukrytia do zeme, tiež na možné príčiny, pre ktoré museli byť tieto hotovosti uschované.

Bádanie o prejave mincovníctva Arpádovcov v hospodárstve na území stredovekého Slovenska nepovažujem za skončené, lebo sa dá predpokladať, že ďalšie výskumy, hlavne archeologické, prinesú nové neznáme doklady. Preto považujem predloženú prácu len za zhrnutie poznatkov známych na začiatku 21. storočia, na ktoré bude možné ďalej nadväzovať.

6 KATALÓG SLOVENSKÝCH NÁLEZOV MINCÍ Z ROKOV 1000–1301

Pri tvorbe katalógu boli použité tieto skratky najčastejšie citovaných prác:

H = *Huszár 1979* – L. Huszár: Münzkatalog Ungarn, von 1000 bis Heute. Budapest – München 1979.

K = *Koch 1994* – B. Koch: Corpus nummorum Austriacorum. I. Mittelalter. Wien 1994.

K 1955 = *Koch 1955* – B. Koch: Der Passauer Pfennig. Num. Zeitschr. 76, 37–60, tab. II–III.

Nálezy 2 = *Hlinka/Kraskovská/Novák 1968* – J. Hlinka/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Bratislava 1968.

Nálezy 3 = *Hlinka et al. 1978* – J. Hlinka/E. Kolníková/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava 1978.

Nálezy 4 = Nálezy mincí na Slovensku IV (zost. E. Kolníková a J. Hunka). Nitra 1994.

K skratkám je pripojené číslo typu mince uvedené v danej práci.

1. Abrahám, okr. Galanta

R. 1967, poloha Podvrbské, výskum pohrebiska, T. Kolník.

Hrob 21, v ľavej ruke: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Hrob 46, v ústach: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2361–2362.

Lit.: *Kolník 1971*, 58–66; *Nálezy 3*, č. 132; *Bialeková 1989a*, 81–82, č. 5.

2. Banská Bystrica

Pred r. 1903 sa našla hlinená šálka s mincami z 11. a 12. stor.

Dnešné uloženie: v r. 1903 získalo Maďarské národné múzeum v Budapešti šálku. Osud mincí je neznámy.

Lit.: *Hampel 1904*, 37; *Nálezy 2*, č. 33; *Bialeková 1989a*, 10, č. 2.

3. Banská Štiavnica

R. 1738, náhodný nález v areáli mesta.

Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár. H 320 (1).

Dnešné uloženie: neznáme.

Lit.: *Bovan/Labuda 1992*, 173–174; *Nálezy 4*, č. 231.

3a. R. 1992, výskum kláštora dominikánov, M. Hanuliak.

Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 371 (4).

Dnešné uloženie: SBM Banská Štiavnica.

Lit.: *Hanuliak 1994b*, 203, 204; *Nálezy 4*, č. 236.

3b. R. 1985, 2000, poloha Staré mesto/Glanzenberg, výskum, J. Labuda.

Byzancia, bronzový scyphatos niektorého panovníka z dynastie Komnenovcov, 11.–13. storočie (1).

Rakúsko, Albrecht I. (1282–1298), Viedeň, fenig, Koch B 195 (1).

Dnešné uloženie: SBM Banská Štiavnica.

Lit.: *Nálezy 4*, č. 240; *Labuda 2001*, 197, obr. 127.

3c. R. 1968–1970, 1980–1988, Kammerhof, výskum, Š. Tóthová.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: SBM Banská Štiavnica.

Lit.: *Labuda 1992*, 138, 147, obr. 6.

4. Beckov, okr. Nové Mesto n. Váhom

R. 2004, poloha sklady Tesco, výskum, V. Varsik.

Uhorsko, napodobenina viedenského fenigu Přemysla Ottakara II. (1251–1276) z Viedenského Nového Mesta. Koch tab. 25: XXI (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV, num. kat. 8998.

Lit.: *Hunka/Kolníková 2006*, 97–98.

5. Beluša, okr. Púchov

R. 2000, pri Konopnom potoku, výskum, I. Vlkolinská. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (2).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, 8630–8631.

Lit.: *Hunka 2007b*, 113–115; *Vlkolinská 2007*, 30, 49.

6. Bešeňov, okr. Nové Zámky

R. 1949–1950, poloha Papföld, výskum pohrebiska, L. Kraskovská.

Hrob 23, pri ľavej ramennej kosti: Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H ? (1).

Hrob 37, pri prste ľavej ruky: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), Ag minca. H ? (1).

Hrob 109, na čeľusti: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H ? (1).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava.

Lit.: *Kraskovská 1950*, 187; *1949–1951*, 85–86; *1958*, 428–432; *1964*, 125; *Polla 1966*, 34; *Kolníková 1967*, 190, 198–200, č. 1, 21, 31, 44; *Nálezy 2*, č. 29; *Bialeková 1989a*, 241, č. 4.

7. Bíňa, okr. Nové Zámky

R. 1962–1963, poloha „strojový park JRD pri bývalom kaštieli“, výskum sídliska, A. Habovštiak.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca (1190–1240). H 72–73 (1); Ondrej II. (1205–1235), Ag minca, H ? (1).

Dnešné uloženie: podľa *Nálezy 2*, č. 64 sú mince uložené v AÚ SAV Nitra, ale v numizmatickom depozite AÚ SAV sa nenachádzajú.

Lit.: *Nálezy 2*, č. 64; *Habovštiak 1985*, 256 (ako Bíňa II).

7a. Pred 2006, extravilán obce, náhodné nálezy.

Uhorsko, anonymný denár staršej skupiny 11.–12. stor. H 97 (1); uhorská napodobenina viedenského fenigu Přemysla Ottakara II. Koch B 163 (1), B 166 (1).

Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedeň, viedenský fenig 1251–1276 Koch B 163 (1), B 166 (1), B 167 (1), B 170 (1).

Korutánsko, Kraňsko, Landstrass, friesachský fenig 1202–1256. Koch C n 4–5 (1).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava.

Lit.: *Camenzind 2011*, 165, 210, Tab. XLIII: 12.

- 7b. Pred 2006, oproti kolónii, náhodné nálezy.
Falzum viedenského fenigu Leopolda VI. (1210–1230), alebo jeho uhorská napodobenina. Koch B 118 (1).
Dnešné uloženie: Mestské múzeum v Štúrove.
Lit.: nepublikované.

- 7c. 2006, na ploche stredovekej dediny, náhodné nálezy.
Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 32 (3); Štefan II. (1116–1131), denár. H 45 (1); anonymný denár z 12. stor. H 94 (1), falzá anonymných denárov. H 100 (8); Ondrej II. (1205–1235), denár. H 208 (1); Belo IV. (1235–1270), denár. H 313 (1).
Dnešné uloženie: súkromná zbierka.
Lit.: *Budaj 2011*, 8–15.

8. Blatné, okr. Senec

R. 2008, poloha Dlhé pod Báhoňom, prieskum a zber Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca, arabský typ 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: MM Pezinok.
Lit.: *Budaj 2008*, 166.

9. Bojnice, okr. Prievidza

R. 1968, poloha pri kostole sv. Martina, M. Remiášová. Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 23 (1); Ondrej II. (1205–1235), denár. H 237 (1).
Friesach, fenig cca 1215, Baumgartner č. 277 (1).
Dnešné uloženie: Hornonitrianske múzeum Bojnice.
Lit.: *Remiášová 1970*, 201–209; *Nálezy 3*, č. 152; *Habovštiak 1985*, 258; *Remiášová 1986*, 76; *Bialeková 1989a*, 104, č. 11; *Nálezy 4*, č. D 12.

10. Boleráz, okr. Trnava

Pred r. 1968, poloha Pri dome č. 163, vyorané na poli. Uhorsko, denár 13. stor. (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava.
Lit.: *Loubal 1938–1939*, 106–126; *Nálezy 2*, č. 65; *Ruttkay 1974*, 106–127; *Habovštiak 1985*, 258.

- 10a. R. 1966, poloha farská záhrada, výskum cintorína, A. Ruttkay.
Hrob 18, v ľavej ruke: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 231a (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2331.
Lit.: *Ruttkay 1974*, 107–125; *Nálezy 3*, č. 154; *Habovštiak 1985*, 258; *Bialeková 1989a*, 424–425, č. 1.

11. Borovce, okr. Piešťany

R. 1988–1993, poloha Rakovická ul., výskum pohrebiska, D. Staššíková-Štukovská.
Hrob 125/88, na ľavej strane kostry: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Hrob 131/88, v mieste článkov prstov pravej ruky: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1a (1); neznámy panovník, Ag minca, 11. stor. H ? (1, rozpadla sa pri vyberaní hrobu).
Hrob 141/88, na ľavej strane kostry: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).
Hrob 271/93, na ľavej strane kostry: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 37 (1).

Hrob 282/93, na pravej strane kostry: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), obolus. H 24 (1).

Hrob 284/93, 1: medzi rebrami trupu z ľavej strany, 2: medzi stenou hrobu a článkami prstov pravej ruky: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (2).

Hrob 287/93, na ľavej strane kostry: Čechy, Břetislav I. ako knieža v Čechách (1037–1055), denár 1050–1055. Cach 1972, č. 324 (1).

Hrob 292/93, medzi stenou hrobu a pravou hornou končatinou v mieste lakťových kĺbov: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 30 (1).

Hrob 297/93, 1: v mieste článkov prstov pravej ruky, 2: v mieste ľavej časti hrudných stavcov: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (2).

Hrob 299/93, na ľavej strane kostry: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).

Hrob 300/93, na ľavej strane kostry: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 7075–7077, 7718–7727.

Lit.: *Hunka 1994*, 214–216; *Staššíková-Štukovská 1994*, 208–212; *Nálezy 4*, č. 193.

12. Bošany, okr. Partizánske

R. 1951, v intraviláne obce, obhliadka na ploche sídliska, O. Krupica.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 141.
Lit.: *Kolníková 1956*, 49, č. 22; *Nálezy 2*, č. 34; *Bialeková 1989a*, 325, č. 14.

13. Branč, okr. Nitra

R. 1956, poloha Arkuš, výskum sídliska, B. Novotný.
Uhorsko, Štefan III. (1162–1172), Ag mince (x).
Dnešné uloženie: neznáme.
Lit.: *Janšák 1931*, 35–36; *Habovštiak 1964*, 23; *Habovštiak 1985*, 259; *Bialeková 1989a*, 181, č. 1.

14. Bratislava

- 14a. R. 2002–2003, poloha Dóm sv. Martina, mince v hroboch, výskum, T. Štefanovičová.
ZN: Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedenské Nové Mesto, viedenský fenig (1).
Dnešné uloženie: u vedúcej výskumu (1).
Lit.: *Štefanovičová a kol. 2004*, 32–33.
- 14b. R. 1989–1992, 2005, poloha Hlavné nám., výskum sídliska, D. Čaplovič, B. Lesák, M. Maruniaková.
Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1), z 11.–12. stor. H ? (6); Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského a byzantského typu 1190–1240. H 72 (1), H 73 (1); Belo IV. (1235–1270), obolus. H 306 (1).
Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), Viedeň, fenig. Koch B 29 (1); Přemysl Otakar II. (1251–1276), Viedeň, fenig. Koch B 166 (1), B 178 (2).
Rakúsko, Albrecht I. (1283–1298), Enns, fenig. Koch B 198 (2); fenig, 13.–14. stor. (4).
Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch B 67 (1), B 72 (1).
Neurčená stredoveká minca, 12.–13. stor. (2).
Dnešné uloženie: Mestské múzeum Bratislava (2), MÚOP Bratislava (2), Pamiatkový ústav Bratislava (8), AÚ SAV Nitra, č. 7116, 7219–7221 (4).

- Lit.: Kolníková/Hunka 1991, 53; Kolníková/Hunka 1992, 55; Čaplovič/Lesák 1993, 31; Nálezy 4, č. 220, 241, 260; Hunka 1996, 139, č. 6; Hunka 2012, 426–429.
- 14b1. R. 1994, Hlavné nám. 7, výskum Kutscherfeldovho paláca, B. Lesák.
Byzancia, komnenovský bronzový scyphatos (1).
Dnešné uloženie: MSPS BA.
Lit.: Fiala 2007, 125.
- 14c. R. 1958–1970, poloha Bratislavský hrad, výskum pohrebiska, B. Polla a T. Štefanovičová.
Hrob 97, pod panvou: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H ? (1).
Hrob 111, pod mandibulou: Uhorsko, Koloman, denár. H ? (1).
Hrob 130, pod mandibulou: Uhorsko, I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).
V hroboch: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1); Koloman, denár (2); anonymný denár, koniec 11. stor. H 82 (1).
Vo vrstve: Nizozemsko – Zútphen, Otto (†1119), denár. Dannenberg č. 1952 (1).
Dnešné uloženie: Mestské múzeum Bratislava.
Lit.: Polla/Štefanovičová 1960, 31, 32, č. 24; Polla/Štefanovičová 1962, 814; Kolníková 1967, 190, č. 2, 197, č. 14, 199, č. 32–33; Nálezy 2, č. 35; Štefanovičová 1975, 124–125, 128–129, obr. 53–55; Bialeková 1989a, 21, č. 2; Nálezy 4, č. 196.
- 14c1. R. 2009, poloha Bratislavský hrad, výskum sídliska, M. Musilová, B. Lesák, A. Vrtel.
ZN: Uhorsko, anonymný denár staršej skupiny, prelom 11.–12. stor. H 86 (1), 99 (2); Belo IV. (1235–1270), denár H 313 (1).
Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedenské Nové Mesto, orezaný viedenský fenig. Koch B 180 (1).
Dnešné uloženie: MÚOP Bratislava (5).
Lit.: Barta et al. 2011, 106, 108–110.
- 14d. R. 1976, poloha Klariská ul. 10, výskum obytného objektu(?), P. Baxa.
Rakúsko, Albrecht I. (1283–1298), viedenský fenig (1).
Dnešné uloženie: MSPS Bratislava.
Lit.: Baxa 1977, 50; Bialeková 1989a, 23, č. 8.
- 14e. Bratislava-Koliba
Jar 2003, rigolovanie záhrady, náhodný nález.
Morava, Olomoucké kniežatstvo, Otto I. Sličný (1061–1087), Olomouc, denár. Šmerda 1996, č. 328.
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: Fiala 2004, 212–213.
- 14f. R. 1985, poloha Mlynská dolina, výskum, Z. Farkaš, B. Egyházy-Jurovská.
Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár (1).
Dnešné uloženie: AM SNM Bratislava.
Lit.: Egyházy-Jurovská/Farkaš 1986, 77; Nálezy 4, č. 202.
- 14g. R. 1984, poloha Nálepková ul. 19–21 (Pálffyho palác), výskum sídliska, P. Baxa, D. Rexa.
Uhorsko, Belo III. (1172–1196), minca. H ? (1).
Dnešné uloženie: MSPSOP, Bratislava.
Lit.: Baxa 1983, 48; Rexa 1985, 204–205; Bialeková 1989a, 24, č. 12.
- 14h. R. 1977, poloha Pugačovova ul. 2, priestory bývalého františkánskeho kláštora, výskum, K. Marková.
Uhorsko, Belo III. (1172–1270), Cu minca 1190–1240. H 72–73 (1).
Rakúsko, viedenský fenig, 13.–14. stor. (1).
Dnešné uloženie: MM Bratislava.
Lit.: Marková 1978, 159; Bialeková 1989a, 24, č. 16; Nálezy 4, č. 203; Hunka 1996, 139, č. 8.
- 14i. R. 1987, poloha Rudnayovo nám., výskum stredovekého osídlenia, P. Baxa.
Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), napodobenina viedenského fenigu Přemysla Ottakara II. (1251–1276). Koch B 173 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 7009.
Lit.: Kolníková/Hunka 1988, 78; Nálezy 4, č. 237; Hunka 1996, 139, č. 9.
- 14j. 80-te roky 20. storočia, Sedlárska ul.2, výskum, K. Klinčoková.
Byzancia, Mauel I. Komnenos (1143–1180), bronzový scyphatos (1).
Dnešné uloženie: MSPS BA.
Lit.: Fiala 2007, 124, 128, obr. 6.
- 14k. Pred 1999, z neznámej polohy, poklad (316).
Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedeň, Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch B 159 (1), 162 (1), 163 (1), 166 (4), 168 (1), 169 (1), 171 (2), 176 (1), 178 (2), 180 (2), 181(1); Albrecht I. (1282–1298), Enža, Viedeň, fenig. Koch B 191 (1), 197 (1); Fridrich Pekný ako kráľ (1314–1330), Viedeň, fenig. Koch B 208 (1); Albrecht II. (1330–1358), Viedeň, fenig. Koch B 244 (1).
Uhorsko, napodobeniny viedenských fenigov. Ako Koch B 158 (2), 159 (7), 162 (23), 163 (24), 164 (2), 165 (14), 166 (31), 167 (25), 168 (16), 169 (9), 170 (9), 171 (26), 173 (1), 175 (6), 177 (155), 178 (35), 179 (1), 180 (19), 181 (13), 183 (1), 186 (2), 187 (1), 188 (2), 202 (1), 203 (1), 208 (1), 216 (1), 248 (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava.
Lit.: Horenitzky/Hunka/Panis 2002, 71–86.
- 15. Bratislava, časť Devín**
- 15a. R. 1921, 1933–1937, poloha Devínsky hrad, výskum pohrebiska, I. L. Červinka, J. Eisner; r. 1971, výskum, J. Fundárek; r. 1976, V. Plachá; r. 1980, výskum pohrebiska, J. Hlavicová a V. Plachá; r. 1988, 1992–2000, výskum architektúr hradu, V. Plachá.
V hroboch: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1); Belo I. ako kráľ (1060–1063), obolus. H 12 (1); Ondrej I. (1046–1060), obolus. H ? (3); Ladislav I. (1077–1095), Ag minca (2); Koloman, denár (1).
Z neznámeho miesta: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus (5); Ladislav I., Ag minca (1).
Sonda 3, pri architektúre: a, Uhorsko, anonymný denár. 11.–12. stor. (1); b, Bavorsko, fenig, 13.–14. stor. (1); c, Morava, Svätopluk (1095–1107), Olomouc, denár (1).
východná časť hradu: Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig (1); Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Enža, fenig (3).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava (6); Mestské múzeum Bratislava (14).
Lit.: Červinka 1928, 188; Eisner 1933a, 263; Eisner 1933b, 321; Loubal 1938–1939, 106; Eisner 1940–1941, 115–117; Eisner 1947, 139; Kraskovská 1948, 20–21; 1964, 125; Kolníková 1967, 190, č. 3, 197, č. 12, 14, 198, 16, 199, č. 30; Nálezy 2, č. 30; Fundárek 1974, 197; Nálezy 3, č. 135; Fiala 1980, 263; Plachá/Hlavicová 1981, 238; Habovštiak 1985,

261; Bialeková 1989a, 27, č. 22; Nálezy 4, č. 194, 215, 249; Fiala 2002, 154; Plachá/Divileková 2012, 77–78.

- 15b. R. 1982, poloha Devínsky hrad, výskum, I. Keller. Depot 32 fenigov, 1 prsteňa a 1 koráliku uloženého v r. 1246–1251.

Rakúsko, 1230–1250, Viedeň, fenig. Koch B 131 (1), B 134 (2), Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch B 140 (1); Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Viedeň, fenig. Koch B 143 (1), B 144 (5), Enns, fenig. Koch B 150 (21). Dnešné uloženie: Mestské múzeum Bratislava.

Lit.: Fiala/Keller 1989, 69–78, 221–224; Fiala 1992, 171; Nálezy 4, č. 229; Hunka 1996, 140, č. 41.

- 15c. R. 1970–1978, poloha Kostol sv. Kríža, výskum, I. Keller. Rakúsko, Leopold VI. (1210–1230), fenig. Koch B(?) (1); viedenské fenigy, 2. pol. 13. stor. a zač. 14. stor. Koch B(?) (x).

Bavorsko-Mníchov, Ľudovít II. (1253–1294), fenig (1). Dnešné uloženie: Mestské múzeum Bratislava.

Lit.: Fundárek 1976, 275–285; Keller 1978, 120–121; Keller 1980, 138–140; Plachá/Hlavicová/Keller 1975, 82–84; Bialeková 1989a, 29, č. 25.

16. Bratislava, časť Dúbravka

R. 1986–1991, výskum stredovekého dvorca, T. Kolník, P. Roth, J. Hromada, K. Elschek.

Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Rakúsko, Henrich II. Jasomirgott (1141–1177), fenig. Koch B 23 A (1).

Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch B 73 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 6929, 7093, 7390.

Lit.: Kolníková/Hunka 1987, 57; Kolníková/Hunka 1990, 95; Hunka/Kolníková 1992, 60; Nálezy 4, č. 199; Hunka 1996, 139, č. 5.

17. Bratislava-Jarovce

R. 2001, na poli, náhodný nález, V. Kováč.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: Minarovičová 2002, 192.

18. Bratislava-Rusovce

- 18a. R. 2001, intravilán obce, náhodný nález.

Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: Minarovičová 2002b, 181–182.

- 18b. R. 2001, na poli, náhodný nález, V. Kováč.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: Minarovičová 2002, 192.

19. Bratislava, časť Vajnory

R. 2002–2003, povrchový zber.

Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (2).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: Panis 2004, 205.

20. Bratislava, časť Vrakuňa

Pred r. 1939, časť Vrakuňa, v katastri obce, pri orbe, rodičia Š. Polaczeka našli depot 157 medených mincí. Uložený bol v r. 1190–1240.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (157).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava.

Lit.: Hunka 1986a, 248–249; Nálezy 4, č. 204.

21. Brodzany, okr. Partizánske

R. 1970, poloha školské ihrisko, obhliadka zvyškov pohrebiska(?), O. Krupica.

Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4273.

Lit.: Kolníková 1981, 138; Bialeková 1989a, 353, č. 5; Nálezy 4, č. 186.

22. Buková, okr. Trnava

Pred r. 2001, poloha hrad Ostrý Kameň, náhodný nález Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), falzum denára (1).

Dnešné uloženie: súkromná zbierka.

Lit.: nepublikované.

23. Cabaj-Čápor, časť Cabaj, okr. Nitra

Okolo r. 1966, B. Kochanovská, náhodný nález v katastri obce.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: u nálezkyne.

Lit.: Nálezy 4, č. 205.

24. Cífer, časť Pác, okr. Trnava

R. 1976, výskum na trase diaľnice, J. Császta.

Rakúsko, Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Viedeň, fenig. Koch 151 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3516.

Lit.: Kolníková 1977, 173; Nálezy 4, č. 230.

25. Čakajovce, okr. Nitra

R. 1982–1985, poloha Kostolné, výskum pohrebiska, M. Rejholcová.

Hrob 9, v ústach: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).

Hrob 25, na ľavej strane hrude: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Hrob 26, v ústach: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).

Hrob 28, medzi pravou ramennou kosťou a lopatkou: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 17 (1).

Hrob 29, na hrudných článkoch chrčtice: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (1).

Hrob 32, v ústach: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 17 (1).

Hrob 43, pod ľavou časťou panvových kostí: Uhorsko, Belo I. ako kráľ (1060–1063), obolus. H 12 (1).

Hrob 44, medzi panvovými kosťami: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 8 (1).

Hrob 46, pod ľavou ramennou kosťou: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).

Hrob 47, pri ľavej časti panvových kostí: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 17 (1).

Hrob 49, v ústach: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 37 (1).

Hrob 61, v ústach: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 25 (1).

Hrob 71, na pravej strane hrudi, pri prevrátenej dolnej čeľusti: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Hrob 84, pod pravou časťou panvových kostí: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Hrob 90, na pravej strane hrude: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 17 (1).

Hrob 102, pod zlomkami lebky: neurčiteľné zlomky mince.

Hrob 103, pri ramennej kosti ľavej ruky: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).

Hrob 109, pri lebke: neurčiteľný zlomok mince.

Hrob 117, pri lakťovej kosti pravej ruky položenej v lone: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).

Hrob 120, pri pravej časti panvových kostí: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Hrob 138, pod pravou časťou panvových kostí: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).

Hrob 168, pri pravej časti panvových kostí a pri krížovej kosti: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1).

Hrob 293, v ústach: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Hrob 295, v ústach: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Hrob 296, v ústach: Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 50 (1).

Hrob 300, pod pravou časťou panvových kostí: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).

Hrob 313, na ľavej spánkovej kosti: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 326, v ústach: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).

Hrob 854, v ústach: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2882, 2892, 3500–3507, 3586, 4124–4129, 6835.

Lit.: *Nálezy* 3, č. 137; *Bialeková* 1989a, 184, č. 2; *Rejholcová* 1989, 191–199; *Nálezy* 4, č. 197; *Rejholcová* 1995.

26. Cabaj-Čapor, časť Čapor, okr. Nitra

R. 1969, poloha Pri kopci, výskum pohrebiska, A. Točík.

Hrob 28, na vnútornej strane členku ľavej nohy: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (1).

Hrob 44, v strede hrudníka: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 27 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2437, 2438.

Lit.: *Nálezy* 3, č. 134; *Točík/Paulík* 1979, 87–120; *Bialeková* 1989a, 183, č. 3.

27. Čierne Kľačany, okr. Zlaté Moravce

R. 2008–2010, poloha Pri Mlyne, pohrebisko, výskum, M. Ruttkay, M. Bielich, M. Cheben, M. Vojteček, Z. Poláková, B. Zajacová, K. Daňová (41 ks)

Uhorsko, Štefan I. (997–1038), poldenár. H 1 (1); Ondrej I. (1046–1060), poldenár. H 8 (7), H 9 (10); Belo I. ako vojvoda (1048–1060), poldenár. H 11 (3); Belo I. ako kráľ (1060–1063), poldenár. H 12 (3); Šalamún (1063–1074), poldenár. H 14–15 (1), H 15 (2), H 16 (1), H 17 (3); Gejza vojvoda (1064–1074), poldenár. H 18 (1); Ladislav I. (1077–1095), poldenár. H 21 (1), H 24 (1), denár. H 25 (1), H 27 (1); Koloman (1095–1116), denár. H 34 (1); neurčené zlomky mincí z 11. stor. (4).

Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.

Lit.: *Bednár* 2010, 13–14, 17; *Ruttkay et al.* 2011; *Ruttkay et al.*, v tlači a; v tlači b.

28. Dolné Chlebany, okr. Topoľčany

16. 4. 1913 bol pri oraní objavený depot 1812 mincí ukrytých v hlinenej nádobe. Boli tu razby:

Podľa B. *Hómana* (1916, 205), Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (2), Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (6), Belo I. ako kráľ (1060–1063), obolus. H 12 (1), Šalamún (1063–1074),

obolus. H 17 (191), Gejza I. ako vojvoda (1064–1074), obolus. H 18 (1568), Gejza I. ako kráľ (1074–1077), obolus. H 19 (30).

Podľa L. *Huszára* (1938, 354), Uhorsko, Štefan I. (2), Belo I. ako vojvoda (6), Šalamún (5), Gejza I. ako vojvoda (75), Gejza I. kráľ (7).

Dnešné uloženie: Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

Lit.: *Huszár* 1938, 52–66; *Szentgáli* 1927, 34; *Eisner* 1933a, 263–264; *Loubal* 1938–1938, 118; *Jeszzenszky* 1939–1940, 36; *Jeszzenszky* 1941, 25–27; *Eisner* 1947, 141; *Kraskovská* 1962, 146; *Nálezy* 2, č. 16; *Kolníková* 1976, 39; *Bialeková* 1989a, 363, č. 8; *Hunka* 1996a, 59–84.

29. Dolný Jatov, okr. Galanta

R. 1931, názov polohy neudaný, výskum porušeného pohrebiska, J. Eisner.

z rozrušených hrobov: Uhorsko, denár. 12. stor. (1), Ondrej II. (1205–1235), denár. H 215 (1), 228 (1), 234 (1), minca (1).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava.

Lit.: *Eisner* 1932, 78; *Eisner* 1933b, 322; *Eisner* 1947, 139; *Kraskovská* 1964, 126; *Polla* 1966, 29; *Kolníková* 1967, 190, č. 4, 208, č. 127–129; *Nálezy* 2, č. 50; *Bialeková* 1989a, 254, č. 2.

30. Dolný Ohaj, okr. Nové Zámky

R. 1964, náhodný nález v záhrade J. Mankoveckého. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava.

Lit.: *Hlinka* 1966, 200; *Nálezy* 2, č. 36.

31. Dolný Peter, okr. Komárno

31a. R. 1958–1960, poloha Kistrét, výskum pohrebiska, M. Dušek.

Hrob 74/60, pred sánkou: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (1).

Hrob 86/60, pred sánkou: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1. (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1616, 1795.

Lit.: *Dušek* 1963, 702–703, 710; *Polla* 1966, 39; *Kolníková* 1967, 190, č. 5, 196, č. 1, 6; *Nálezy* 2, č. 37; *Habovštiak* 1985, 267; *Bialeková* 1989a, 116, č. 1.

31b. R. 1960, výskum sídliska, medzi salašom JRD a križovatkou železnice s cestou, M. Dušek.

Jama 60: pri kostre kravy, Uhorsko, Koloman al. Štefan III., denár. 11.–12. stor. (1).

Dnešné uloženie: neznáme.

Lit.: *Dušek* 1963, 713.

31c. Pred 1935, pri výkope studne(?), časť pokladu (6).

Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), obolus. H 24 (1)

Dnešné uloženie: 1935 predal L. Federwisze 6 ks Mestskému múzeu v Bratislave, dnes je tu zachovaný 1 ks.

Lit.: *Fiala* 1998, 234.

32. Dubník, okr. Nové Zámky

R. 1980, poloha pri fóliovníkoch JRD, náhodný nález, L. Alexa.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 5623.

Lit.: *Kolníková/Hunka* 1984, 125; *Bialeková* 1989a, 248, č. 3; *Nálezy* 4, č. 206.

33. Ducové, okr. Piešťany

poloha Kostolec, výskum pohrebiska, r. 1968–1975, A. Ruttkay; r. 1978, náhodný nález, A. Fiala.

Hrob 10: Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig, Koch 68–71 (1).

Hrob 17: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 28 (1).

Hrob 43: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), obolus. H 276 (1).

Hrob 44: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 156 (1).

Hrob 51: Bavorsko, Henrich Lev (1156–1180), široký denár (1).

Hrob 52: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).

Hrob 53: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 239 (1).

Hrob 54: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 33 (1), Belo II. (1131–1141), denár. H 49 (1).

Hrob 62: Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 246 (1).

Hrob 74: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 222 (1).

Hrob 75: Rakúsko, Přemysl Otakar II. (1251–1276), Viedeň, fenig, Koch 172 (1).

Hrob 80: Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 60 (1).

Hrob 81: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).

Hrob 93: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 94 (1).

Hrob 101: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 181 (1).

Hrob 113: Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig, Koch 25d (1).

Hrob 116: Uhorsko, Štefan II. (1114–1131), denár. H 44 (1).

Hrob 123: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 215 (1).

Hrob 132: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 98 (1).

Hrob 136: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).

Hrob 142: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 98 (1).

Hrob 151: Uhorsko, Koloman, denár. H 33 (1).

Hrob 152: Rakúsko, Leopold V., fenig. Koch 26d (1).

Hrob 163: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).

Hrob 165: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 167: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).

Hrob 169: Uhorsko, Koloman, denár. H 37 (1).

Hrob 177: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 152 (1).

Hrob 179: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 136 (1).

Hrob 183: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 22 (1).

Hrob 184: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).

Hrob 187: Uhorsko, Štefan II., denár. H 44 (1).

Hrob 191: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).

Hrob 195: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 140 (1).

Hrob 206: Uhorsko, anonymný denár, 11.–12. stor., minca bližšie neurčiteľná (1).

Hrob 207: Morava, Václav, Podivín(?), denár, pred 1130. *Cach* 1972, č. 514 (1).

Hrob 212: Uhorsko, Koloman, denár. H 37 (1).

Hrob 241: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 156 (1), 159 (1), 160 (2), 162 (1).

Hrob 244: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (1).

Hrob 250: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 102 (1).

Hrob 252: Uhorsko, Koloman, denár. H 31 (1).

Hrob 253: Uhorsko, Koloman, denár. H 32 (1).

Hrob 254: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).

Hrob 286: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 215 (1).

Hrob 287: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 150 (1).

Hrob 288: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 241 (1).

Hrob 291: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 200 (1).

Hrob 298: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 80 (1).

Hrob 304: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (2).

Hrob 311: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).

Hrob 313: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 315: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 322: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).

Hrob 325: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 111 (1).

Hrob 326: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 150 (1).

Hrob 332: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).

Hrob 341: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 275 (1).

Hrob 342: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 24 (1).

Hrob 346: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 26 (2).

Hrob 347: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 231 (1).

Hrob 352: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).

Hrob 356: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 381: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 102 (1).

Hrob 388: Uhorsko, Koloman, denár. H 32 (1).

Hrob 389: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 82 (1).

Hrob 394: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).

Hrob 429: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 181 (1).

Hrob 431: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).

Hrob 432: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).

Hrob 433: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).

Hrob 440: Morava, Olomoucko, Svatopluk (1095–1107), poldenár(?). *Cach* 1972, č. 426 (1).

Hrob 441: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).

Hrob 443: Uhorsko, Koloman, denár. H 35 (1).

Hrob 448: Uhorsko, Koloman, denár. H 32 (1).

Hrob 449: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).

Hrob 450: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).

Hrob 451: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor., H 88(?) (1).

Hrob 463: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).

Hrob 469: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).

Hrob 470: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).

Hrob 471: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).

Hrob 475: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).

Hrob 478: Uhorsko, Koloman, denár. H 34 (1).

Hrob 479: Uhorsko, Koloman, denár. H 40 (1).

Hrob 481: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 84 (1).
Hrob 508: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 26 (1).
Hrob 523: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 533: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).
Hrob 544: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 22 (1).
Hrob 554: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Hrob 562: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 29 (1).
Hrob 567: Friesachský fenig, 12.–13. stor. (1).
Hrob 568: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).
Hrob 570: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Hrob 581: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Hrob 595: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 599: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (2).
Hrob 620: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 84 (1).
Hrob 622: Uhorsko, Belo III., denár. H 69 (1).
Hrob 627: Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 50 (1).
Hrob 637: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (1).
Hrob 642: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 644: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 646: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 273 (1).
Hrob 671: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).
Hrob 685: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).
Hrob 689: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig, Koch 66 (1).
Hrob 699: Uhorsko, Belo II., denár. H 49 (1).
Hrob 702: Uhorsko, Koloman, denár. H 33 (1).
Hrob 716: minca z 11. stor., bližšie neurčiteľná (1).
Hrob 719: Ladislav I., denár. H 28 (1).
Hrob 722: Uhorsko, Koloman, denár. H 39 (1).
Hrob 724: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).
Hrob 744: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).
Hrob 769: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 201 (1).
Hrob 781: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).
Hrob 790: Uhorsko, Koloman, denár. H 41 (1).
Hrob 797: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 25 (1).
Hrob 805: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).
Hrob 841: Uhorsko, Belo III., denár. H 60 (1).
Hrob 843: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Typ bližšie neurčiteľný (1).
Hrob 844: Uhorsko, Koloman, denár. H 40 (1).
Hrob 846: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 192 (1).
Hrob 862: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 884: Morava, fenig, 2. pol. 13. stor. (1).
Hrob 903: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 22 (1).
Hrob 905: Uhorsko, Koloman, denár. H 37 (1).
Hrob 906: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).
Hrob 911: Uhorsko, Štefan II., denár. H 44 (1).
Hrob 913: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 221 (1).
Hrob 915: Uhorsko, Koloman, denár. H 37 (1).
Hrob 916: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).
Hrob 917: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 212 (1).

Hrob 919: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 21 (1).
Hrob 920: Rakúsko, Rudolf III. (1298–1306), Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch 201 (1).
Hrob 923: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 94 (1).
Hrob 926: Uhorsko, Koloman, denár. H 41 (1).
Hrob 929: Uhorsko, Koloman, denár. H 41 (1).
Hrob 932: Uhorsko, Štefan II., denár. H 44 (1).
Hrob 938: Uhorsko, Koloman, denár. H 33 (3).
Hrob 940: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 943: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).
Hrob 944: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 948: Rakúsko-Štajersko, 12. stor., fenig. Koch 87 (1).
Hrob 952: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).
Hrob 962: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1240), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Hrob 979: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Hrob 1027: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 1029: Uhorsko, anonymný denár, 11–12. stor. Typ bližšie neurčiteľný (1).
Hrob 1031: Uhorsko, Štefan II., denár. H 47 (1).
Hrob 1035: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).
Hrob 1046: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).
Hrob 1071: neznáma minca z 11.–13. stor. (1).
Hrob 1092: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 1110: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 1111: Friesachský fenig, 12. stor. (1).
Hrob 1115: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 145 (1).
Hrob 1117: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig, Koch 165 (1).
Hrob 1128: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Hrob 1132: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).
Hrob 1144: Rakúsko-Štajersko, Enns, fenig, 1230–1250. Koch 134 (1).
Hrob 1149: Rakúsko, Leopold V., fenig. Koch 25d (1).
Hrob 1164: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 150 (1).
Hrob 1165: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 161 (1).
Hrob 1197: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 161 (1).
Hrob 1200: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 169 (1).
Hrob 1223: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).
Hrob 1229: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 1233: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 1234: Rakúsko, Rudolf III. (1298–1306), Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch 201 (1).
Hrob 1236: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 228 (1).
Hrob 1250: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).
Hrob 1252: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 156 (1).
Hrob 1261: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 206 (1).
Hrob 1263: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 171 (1).
Hrob 1269: Uhorsko, Ladislav II. (1162–1163), denár. H 59 (1).
Hrob 1274: Uhorsko, Koloman, denár. H 31 (1).

Hrob 1284: Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 216 (1).
Hrob 1301: Uhorsko, anonymný denár. 1. pol. 12. stor. H 189 (1).
Hrob 1368: Uhorsko, Belo III., denár. H 69 (1).
Hrob 1378: Uhorsko, Belo III., denár. H 60 (1).
Hrob 1417: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 162 (1).
Hrob 1454: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 168 (1).
Hrob 1470: Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Hrob 1494: Uhorsko, Koloman, denár. H 31 (1), 38 (1).
Hrob 1547: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 218 (1).
Hrob 1548: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).
Hrob 1569: Bavorsko, Henrich Lev, široký denár (1).
Hrob 1578: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 234 (1).
Hrob 1602: Uhorsko, Ondrej II., fenig, bližšie neurčený (1).
Hrob 1681: Uhorsko, Koloman, denár. H 33 (1).
Hrob 1683: Uhorsko, Koloman, denár. H 32 (1).
Hrob 1698: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 263 (1).
Hrob 1700: strieborná minca 13.–14. stor., bližšie neurčiteľná (1).
Hrob 1783: Uhorsko, Ondrej II., denár, bližšie neurčený (1).
Hrob 1801: Friesachský fenig, 12.–13. stor. (1).
Hrob 1803: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).
Hrob 1817: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 1823, Ondrej II., denár. H 206 (1).
Hrob 1827: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 1831: Uhorsko, Koloman, denár, bližšie neurčiteľný (1).
Hrob 1838: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (1).
Hrob 1839: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 84 (1).
Hrob 1850: Uhorsko, Štefan II., denár. H 47 (1).
Hrob 1852: Uhorsko, Štefan II., denár. H 45 (1).
Hrob 1855: Morava, fenig, 2. pol. 13. stor. (1).
Sonda 22/68, rozrušené hroby:
Uhorsko, Ondrej II., denár. H 217 (1).
Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Sonda 7/75:
Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Uhorsko, Ondrej II., denár. H 218 (1).
Štajersko, Ottokar III. (1129–1164), Enns, fenig, typ Sirena-Samson, okolo 1158. Koch 221(?) (1).
Friesachský fenig, 12.–13. stor. (1).
rozrušená vrstva
Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (1).
Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 240 (1).
Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 240 (1).
Rozrušené hroby
Rok 1970:
Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 152(?) (1).
Rakúsko, Rudolf III., Viedeň, fenig. Koch 198 (1).
Uhorsko, Ondrej II., denár. H 228 (1).
Rok 1971:
Uhorsko, Koloman, denár. H 33 (1).
Morava, fenig, 2. pol. 13. stor. (1).
Rok 1972:

Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 68, 70 71 (1).
Štajersko, Otakar IV., Fischau, fenig. Koch 72 (1).
povrchový zber, r. 1976: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2479–2482, 2484–2512, 2546–2547, 2549–2555, 2558–2559, 2561–2563, 2565–2567, 2569–2573, 2575–2578, 2581–2596, 2598–2601, 2603–2623, 2626–2635, 2637–2641, 2643–2650, 2652–2653, 2655, 2658–2660, 2663, 2665–2674, 2678, 2682, 2685, 2687–2688, 2690–2693, 2696, 2700, 2702–2704, 2706–2708, 2710–2711, 2713–2716, 2720–2723, 2725, 2727–2746, 2748, 2750, 2752–2753, 2756–2757, 3350–3352, 3355, 3361, 3365–3366, 3374, 3380–3381, 3388, 3398, 3407, 3409, 3432–3434, 3437–3439, 3441–3442, 3444–3445, 3461–3462, 3468–3469, 3475, 5020, 7013.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 153; *Fiala* 1984, 223–224; *Habovštiak* 1985, 296; *Nálezy* 4, č. 218.

34. Dunajská Streda

Okolo 1925, za neznámych okolností bol objavený depot mincí z 13. stor.
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denáre (najmenej 2).
Rakúsko, friesachské fenigy (neznámy počet).
Dnešné uloženie: V r. 1927 odkúpil R. Machek do svojej zbierky 2 denáre Ondreja II.
Lit.: *Machek* 1927, 216; *Nálezy* 2, č. 67.

35. Galanta

R. 1904, pri vykopávaní stromu.
„Väčší počet viedenských halierov s prevahou ich uhorských napodobení“.
Dnešné uloženie: neznáme
Lit.: *Koch* 1962, 29–30; *Nálezy* 2, č. 51.

36. Gúg, okr. Nové Zámky

R. 1997, poloha Vinohrad, zber, I. Žundálek.
Uhorsko, slavónsky denár 13.–14. stor. (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV, num. kat. 8370.
Lit.: *Hunka/Kolníková* 1999, 60.

37. Hamuliakovo, okr. Senec

R. 2011, extravilán obce, prieskum.
Uhorsko, Štefan II. (1116–1131), denár. H 47 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: nepublikované.

38. Hlohovec

R. 1976, poloha ul. Závalie, Za poštou, Marxova II., výskum sídliska, I. Pastorek.
Uhorsko, Gejza II. (1141–1161), denár. H 55 (1).
Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum Hlohovec.
Lit.: *Pastorek* 1976, 174; *Pastorek* 1977, 217; *Hunka/Novosedlík* 1994, 224; *Bialeková* 1989a, 439, č. 3; *Nálezy* 4, č. 198.

39. Holiare, okr. Komárno

R. 1952–1955, poloha Halomdomb, výskum pohrebiska, A. Točík.
Hrob 123, v ústach kostry: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 113.
Lit.: *Kolníková* 1956, 46, č. 14, tab. 3/2; *Kolníková* 1967, 191, 198, č. 7, 17; *Nálezy* 2, č. 17; *Bialeková* 1989a, 115, č. 3.

40. Holice, okr. Dunajská Streda

R. 2006, Výskum Kostola sv. Petra a Pavla, ON (2).
Rakúsko, Leopold VI. (cca 1210–1230), Viedeň, viedenský fenig, K B 114 (1).
Uhorsko, napodobenina viedenského feniga. Koch tab. 25/XV (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: Hanuš et al. 2008, 305, 307.

41. Holíč, okr. Skalica

Okolo r. 1920, v katastri mesta, depot mincí (x mincí, známa 1).
Čechy, Vratislav II. (1061–1092), denár (1).
Dnešné uloženie: Záhorské múzeum Skalica.
Lit.: Kraskovská 1990, 257; Nálezy 4, č. 189.

42. Horný Jatov, okr. Galanta

R. 1954–1955, výskum radového pohrebiska, poloha Čierny vŕšok, A. Točík.
V hrobe: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2.
Lit.: Kolníková 1956, 46, č. 15, tab. 3, č. 4; Kolníková 1967, 191, 198, č. 8; Nálezy 2, č. 18.

43. Hosťovce, okr. Zlaté Moravce

R. 1960, poloha „Pri cintoríne“, výskum pohrebiska, D. Bialeková.
Hrob, pod pravou stranou lebky v miestach mandibuly: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 37 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1500.
Lit.: Bialeková 1961, 288–289; Kolníková 1961, 204, č. 7; Kraskovská 1964, 126; Kolníková 1967, 191, č. 9, 199, č. 34; Nálezy 2, č. 38; Bialeková 1989a, 187.

44. Hronovce, okr. Levice

R. 1971, výkop ryhy pre ústredné kúrenie v psychiatrickej liečebni.
Rakúsko, friesachský fenig, 13. stor. (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3085.
Lit.: Nálezy 3, č. 161.

45. Hronský Beňadik, okr. Žarnovica

45a. 5. 9. 1929, ul. Starý potok, G. Gafrik a V. Ballo pri kopaní studne na dvore domu Jozefa Kotoru (č. 324), depot 1727 mincí. Opísaných je 1211 mincí.
Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 32 (111); Štefan II. (1116–1131), denár. H 44 (445), 45 (468), 47 (195); Koloman a Štefan II., denáre (290).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava (1211), Šarišské múzeum Bardejov (290).
Lit.: Eisner 1933a, 264; Kraskovská 1940, 41–44; Eisner 1947, 141; Kraskovská 1948–1949, 136; Kraskovská 1962, 146; Kraskovská 1964, 123; Nálezy 2, č. 27; Holčík 1977, 128; Kraskovská 1980, 89; Habovštiak 1985, 272; Bialeková 1989a, 179, č. 4.

45b. Pred r. 1927, za neznámych nálezových okolností, „malý poklad“ mincí Štefana II.
Dnešné uloženie: Tekovské múzeum Levice (1), uloženie ostatných mincí je neznáme.
Lit.: Amant 1927–1928, 72; Nálezy 2, č. 31.

46. Hurbanovo, okr. Komárno

46a. R. 1951, poloha Abadomb, výskum pohrebiska, P. Čaplovič.

Hrob 34, v čelusti: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).

z rozrušenej vrstvy:

Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 36 (1).
Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 165 (1).
Uhorsko, napodobenina viedenského feniga typ Koch 1983 č. 164 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 101–103.
Lit.: Kolníková 1956, 46–47, č. 16, tab. 3, č. 11–12; Kraskovská 1964, 126; Čaplovič 1965, 237–246; Kolníková 1967, 191, 202, 206, č. 10, 55, 56, 110; Nálezy 2, č. 68; Habovštiak 1985, 273; Bialeková 1989a, 118, č. 1.

46b. Časť Bohatá, r. 1972, poloha „medzi dvomi cestami“, výskum pohrebiska, M. Rejholcová.

Hrob 54, v ústach: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 27 (1).

Hrob 79, pod lebkou: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 15 (1).

Hrob 93, v ústach: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (1).

Hrob 96, v ústach: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 8 (1).
Hrob 113, v ústach: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 17 (1);
Morava, Otto II. Čierny (1107–1110, 1113–1125), denár (1).

Hrob 126, v ústach: Uhorsko, Ondrej I., obolus. H 9 (1).
Hrob 129, na pravej strane hrudníka: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1063), obolus. H 11 (1).

Hrob 139, v ústach: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 15 (1).
Hrob 146, pri ústach: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 14 (1).
Hrob 149, na hrudi: Uhorsko, zlomky neurčenej arpadovskej mince (1).

Podľa Nálezy 3, č. 136 sa tu našiel aj moravský denár Otta II. Černého z rokov 1107–1125 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2865–2875, 3173.
Lit.: Rejholcová 1976, 191–234; Nálezy 3, č. 136; Habovštiak 1985, 258; Bialeková 1989a, 120, č. 7.

46c. R. 1991, 1999, kataster obce, zber, I. Žundálek.

Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (3).
Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedenské Nové Mesto, viedenský fenig. Koch B 180 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV, num. kat. 8564; Múzeum Komárno.
Lit.: Hunka/Kolníková 2001, 92; Nálezy 4, č. 216; Rati-morská/Žundálek 1992, 100.

47. Chľaba, okr. Nové Zámky

R. 1980, poloha „Ľavý breh Dunaja – km 1711“, archeologický výskum zaniknutej dediny, M. Hanuliak, J. Zábojník.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4133.
Lit.: Hanuliak/Zábojník 1981, 84, 85; Kolníková 1981, 139; Bialeková 1989a, 253, č. 2; Nálezy 4, č. 208.

48. Chorvátsky Grob-Senec, okr. Senec

Pred r. 2004, poloha Domovina, nález na poli medzi spomenutými lokalitami, s úlomkami keramiky.
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 243 (1), 247 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: Hunka/Budaj 2005, 41, č. 15.

49. Chotín, okr. Komárno

49a. R. 1956–1957, poloha Simítos a Sasúlo, výskum stredovekého sídliska, J. Paulík, E. Rejholec. Sonda 23: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1019. Lit.: Kolníková 1956, 52, č. 28; Paulík/Rejholec 1958, 223–235; Kraskovská 1964, 124; Nálezy 2, č. 39; Bialeková 1989a, 122, č. 2.

49b. R. 1993, poloha Alsó Kenderföld, prieskum, J. Rajtár. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 7697. Lit.: Hunka/Kolníková 1994, 63; Nálezy 4, č. 209.

49c. Pred r. 1981, zber počas prieskumu, M. Dušek. Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch 66 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4264. Lit.: Kolníková 1981, 139; Nálezy 4, č. 200.

49d. R. 2004, poloha Pri starom cintoríne, zber, I. Žundálek. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 9022. Lit.: Hunka/Kolníková 2006, 100.

50. Chvalová, okr. Revúca

R. 1781, vykopané pri prácach na poli. Asi 200 uhorských, českých a moravských mincí. Ako uhorské sa uvádzajú razby Štefana I., Samuela Abu a Ondreja I. Dnešné uloženie: neznáme. Lit.: Schoenvisner 1801, 101–102; Huszár 1938, 355; Nálezy 2, č. 19.

51. Ilija, okr. Banská Štiavnica

R. 1964–1985, hrad Sitno, výskum, J. Truchlík. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H ? (3). Uhorská napodobenina friesachského fenigu, z čias Ondreja II. (1205–1235) (1). Dnešné uloženie: Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica. Lit.: Truchlík/Kolníková/Hunka 1989, 259, 260; Nálezy 4, č. 224.

52. Ivánka pri Dunaji, okr. Senec

Pred 2008, prieskum. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca, arabský typ 1190–1240. H 73 (1). Dnešné uloženie: Mestské múzeum Pezinok. Lit.: Budaj 2008, 166.

53. Jarok, okr. Nitra

R. 1965, v katastri obce, náhodný nález. Anglicko, Ján Bezzemok (1199–1216), Londýn, penny typu short cross 1199–1216. Seaby 1978, 80, č. 6. Dnešné uloženie: v rodine nálezcu. Lit.: Budaj 2004a, 217–219.

54. Jasov, okr. Košice-okolie D

Pred r. 2007, poloha Tomášova jaskyňa, prieskum, M. Terray, M. Soják. Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), poldenár. H 276 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: Soják 2007b.

55. Jásová, okr. Nové Zámky

R. 1991, výskum pohrebiska, M. Hanuliak, poloha Zvonárske. V hrobe: Uhorsko, Belo I. (1048–1063), obolus. H 11, 12 (1). Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu. Lit.: Hanuliak 1992; 44, Nálezy 4, č. 187.

56. Kameničná, časť Balvany, okr. Komárno

R. 1984, na piesočnej vyvýšenine medzi osadami Kishomok a Nagyhomok na ľavej strane cesty Kameničná, časť Kolárovo, výskum pohrebiska, A. Trugly. V hrobe: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 28 (1). Dnešné uloženie: Podunajské múzeum, Komárno. Lit.: Trugly 1985, 241; Bialeková 1989a, 126, č. 4; Nálezy 4, č. 190.

57. Kátlov, okr. Skalica

Pred r. 1904, poloha neznáma, za neznámych okolností bol objavený depot mincí. Uhorsko, Gejza II. (1141–1162), denár (asi 50). Dnešné uloženie: v R. 1904 získalo SNM Martin 2 ks, osud ďalších je neznámy. Lit.: Petrikovich 1904, 129; Nálezy 2, č. 40; Bialeková 1989a, 298, č. 1.

58. Kežmarok

R. 1964–1965, výskum Kežmarského hradu, B. Polla. Hrob: Uhorsko, 5 arpádovských mincí. Dnešné uloženie: SNM Bratislava. Lit.: Polla 1971, 85–100; Nálezy 3, č. 158.

59. Kmeťovo, okr. Nové Zámky

Pred r. 1996, náhodný nález. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1). Dnešné uloženie: v súkromnej zbierke p. Podhornej, Nitra. Lit.: nepublikované.

60. Kolačno, okr. Partizánske

R. 2007, poloha hrad Michalov vrch, prieskum. Uhorsko, Ladislav IV. Kumánsky (1272–1290), denár a falzum. H 371 (1 + 1). Vojvodovia z Andechs-Merana a nasledovníci, Bertold z Aquileie (1218–1251), Windischgraz, friesachský fenig. Koch 11 (1). Dnešné uloženie: súkromná zbierka. Lit.: nepublikované.

61. Komjatice, okr. Nové Zámky

Pred r. 2005, pri prácach v záhrade, M. Balážová. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1). Dnešné uloženie: u nálezkyne. Lit.: nepublikované.

62. Kopčany, okr. Skalica

R. 1930, pri kladení drenáže v záhrade domu Masarykových, depot mincí uložený v nádobe. Dnes sa z neho zachovalo 165 celých mincí a 56 zlomkov. Rakúsko, Leopold VI. (1210–1230), Enns, fenig. Koch 116 (1); cca 1 230, Wien, fenig. Koch 120 (1),

121 (4); cca 1230–1250, Wien, fenig. Koch 129 (6), 132 (5), Enns, fenig. Koch 134 (2), Wiener Neustadt, fenig. Koch 136 (4), 137 (1); Friedrich II. (1230–1246), mincovňa neznáma, fenig. Koch 138 (5); Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Wien, fenig. Koch 140 (9), 142 (17), Enns, fenig. Koch 143 (2), 145 (66), 147 (2), Wien, Enns alebo Wiener Neustadt, fenig. Koch 149 (5), 150 (1), Wien alebo Enns, fenig. Koch 151 (44). Fenig, *Fiala* 1895, tab. 35, č. 13 (1).

Biskupstvo Pasov, Rüdiger Radeck alebo Berthold zo Sigmaringu (1233–1254), fenig. Koch 1955, tab. 3, č. 23 (1).

Dnešné uloženie: Národní muzeum Praha (123 mincí a 14 zlomkov); SNM Bratislava (42 mincí a 42 zlomkov); Hodonín, na neznámom mieste (zvyšok).

Lit.: Janšák 1931, 59, 60; Nohejlová-Prátová/Kraskovská 1958, 338–339; Koch 1962, 29; Kraskovská 1962, 143; Nálezy 2, č. 58; Bialeková 1989a, 299, č. 4.

62a. R. 1998–2000, poloha Kostol sv. Margity Antiochijskej, výskum, P. Baxa

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Stredná Európa, brakteát, 13.–14. stor. (4). S korunou (1), s vežou s jedným oknom a trojitým cimburím, po stranách sú ľalie (1), s hlavou jeleňa s rozkonáreným paroží (1), s polovicou orlice a časťou písmena n (1). Dnešné uloženie: Pamiatkový úrad, súkromná zbierka. Lit.: nepublikované.

63. Kostolany pod Tribečom, okr. Zlaté Moravce

R. 1964–1965, 2006, poloha „Pri kostole“, výskum pohrebiska, A. Habovštiak, P. Baxa.

Pri hrobe 28: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), obolus. H 27 (1).

Pri hroboch 31–32: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 24 (1).

Hrob 32, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 11.–12. stor. (1).

Hrob 37, pri mandibule: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).

Pri hrobe 58: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 38 (1).

Sonda 1: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).

Sonda 3:

Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).

Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), viedenský fenig. Koch 25d (1).

?: Uhorsko, anonymný denár, 11.–12. stor. (2).

?: Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), minca (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1802–1805, 1807–1809, 2462–2463, 2465.

Hrob 78, Čechy, Oldřich (1012–1033, 1034), Praha, denár po 1012. Cach č. 284 (1).

Náhodný nález pri kostole. Uhorsko, Štefan I. (997–1038), Ostrihom, poldenár po 1025(?) H 1 (1).

Lit.: Kolníková 1967, 191, 198–199, 202, 211, č. 11, 19, 22–24, 36, 58, 174; Habovštiak 1968, 43–73; Nálezy 2, č. 68; Bialeková 1989a, 190, č. 1; Baxa/Polanský/Bisták 2006, 304–309.

64. Košice, časť Staré mesto

Pred r. 1879, pri kopaní základov Maueroého domu, jedna prázdna šálka a jedna šálka plná arpádovských mincí.

Dnešné uloženie: neznáme

Lit.: x. y. 1879, 34; Nálezy 2, č. 62.

65. Košice, časť Krásna nad Hornádom, okr. Košice 4

R. 1971–1981, výskum kláštora a pohrebiska, poloha Breh, B. Polla, staršie prieskumy, J. Macák.

Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 171 (2), 180 (1).

Uhorsko, Gejza II. (1141–1162), denár. H 55 (1).

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (2).

Dnešné uloženie: Archeologické múzeum SNM Bratislava, č. HA 31489, 32989, 31331, 31841.

Lit.: Polla 1973, 90; Nálezy 3, č. 141; Polla 1986, 30, 84, 112, 134–135, 168, 172, 292, pozn. 109–110, tab. 25: 1–2; Nálezy 4, č. 217.

66. Košúty, okr. Galanta

R. 1951, poloha Remetedomby, výskum pohrebiska, B. Chropovský.

Hrob 27, pri ľavom kolene: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H ? (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, u vedúceho výskumu.

Lit.: Chropovský 1955, 264–275; Kraskovská 1964, 126; Kolníková 1967, 191, č. 12, 199, č. 37; Nálezy 2, č. 41; Točík 1968, 32; Bialeková 1989a, 92, č. 1.

67. Krupina

67a. R. 1907, poloha Na pijaviciach, pri orbe, šálka so 652 mincami a 76 kusmi sekaného striebra. Do zeme ju ukryli asi v 40. rokoch 13. stor.

Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 63 (1), 64 (1).

Uhorsko, anonymné denáre, 1. pol. 12. stor. H 113 (1), 127 (1), 149 (1), 164 (1), 170 (1), 171 (1); Ondrej II. (1205–1235), denár a obolus. H 206 (1), 210 (6), 216 (1), 219 (1), 221 (1), 222 (7), 223 (1), 224 (2), 227 (1), 239 (1), 240 (1), 243 (1), 272 (1), 273 (4), 274 (56), 275 (82), 276 (20), 277 (6), 278 (1), 282 (1), 283 (2); napodobeniny friesachských fenigov.

Rakúsko, friesachské fenigy (109).

arcib. Trevír, Dietrich II. (1212–1242), denár (1).

Dnešné uloženie: SNM Bratislava (123 mincí a 49 sekané Ag), Maďarské národné múzeum Budapešť (x), neznáme múzeum v Chorvátsku (x).

Lit.: Gohl 1907, 125–135; Petrikovich 1907, 59; Ötvös 1908, 176; Petrikovich 1908a, 70–82; 1908b, 12; 1909, 60; Harsányi 1913, 81; Hóman 1916, 253, 291–292, 312–314; Hóman 1919–1920, 34–36, 39–41; Szentgáli 1927, 34; Dworschak 1929–1930, 72–73; Eisner 1933a, 264; Geryk 1936–1937, 35; Loubal 1938–1939, 18; Eisner 1947, 141; Kraskovská 1962, 146; 1964, 124; Nálezy 2, č. 63; Bialeková 1989a, 147. Hunka/Budaj 2003, 127–153; 2004, 81–84.

67b. R. 1993, poloha Na Petre, archeologický výskum stredovekého kostola, V. Hanuliak.

Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 215 (1).

Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 362 (2), 385–386 (1).

Friesachský fenig, 13. stor. (1).

neznáma minca, 13. stor. (1).

Dnešné uloženie: SÚPS Banská Bystrica.

Lit.: Hanuliak 1994, 52–54; Nálezy 4, č. 238.

68. Krušovce, okr. Topoľčany

R. 2009, poloha Krušovecká cesta, výskum, G. Brezinová.

Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 71 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 9459.

Lit.: Brezinová/Hunka 2011, 115–118.

69. Kvetná, okr. Levice

R. 1958, poloha Sello, vyoral L. Bohák.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava
Lit.: *Hlinka* 1966, 199; *Nálezy* 2, č. 42.

70. Levice, časť Geňa

R. 1958–1960, poloha Bratka, výskum zaniknutej stredovekej osady a radového pohrebiska, A. Habovštiak.
Hrob 39, pri pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 2. stor. H 160 (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu, v numizmatickom depozite AÚ SAV Nitra sa nenachádza.
Lit.: *Habovštiak* 1960, 356–358, 373–381, 552; 1961, 132–137; 1963, 424; *Kolníková* 1967, 194, č. 14, 207, č. 123; *Nálezy* 2, č. 70; *Bialeková* 1989a, 155, č. 6.

71. Levoča

R. 1978, výskum základov stredovekého kostola, poloha Vojenské cvičisko, F. Javorský.
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 245 (1).
Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 378 (1).
Uhorsko, Ondrej III. (1290–1301), denár. H 418 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3682–3684.
Lit.: *Nálezy* 4, č. 246.

71a. R. 2010, poloha Stadberg, výskum, M. Čurný.
Salzburg, Eberhard II. (1200–1246), Salzburg, friesačský fenig. Koch C a 10 (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: *Čurný/Hunka* 2011, 165–169.

72. Lipová, časť Ondrochov, okr. Nové Zámky

R. 1957–1958, poloha Homokpuszta, výskum sídliska, D. Bialeková.
vedľa objektu 44/57: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1053.
Lit.: *Kolníková* 1961, 208–210, č. 21, obr. 2, č. 6; *Bialeková* 1964, 187–196; *Nálezy* 2, č. 46; *Habovštiak* 1985, 289; *Bialeková* 1989a, 262, č. 2.

73. Ludanice, okr. Topoľčany

73a. Pred r. 1908, depot 263 mincí, popísaných je 244.
Podľa B. Hómana (1916, 205) tu boli: Uhorsko, Peter Orseolo (1038–1046), obolus. H 6 (1); Samuel Aba (1041–1044), obolus. H 7 (1); Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (5), 9 (14); Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1); Šalamún (1063–1074), obolus. H 14 (7), 15 (10), 17 (209), podľa *Nálezy* 2, č. 15: Uhorsko, Peter Orseolo (3), Samuel Aba (1), Ondrej I. (19), Belo I. ako vojvoda (1), Šalamún (220).
Dnešné uloženie: Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
Lit.: *Gohl* 1908, 102–109; *Jeszenszky* 1914, 65–66; *Hóman* 1916, 205–206; *Eisner* 1933a, 263–264; *Loubal* 1938–1939, 117–118; *Jeszenszky* 1941, 27; *Eisner* 1947, 141; *Kraskovská* 1962, 146; *Nálezy* 2, č. 15; *Kolníková* 1976, 40; *Bialeková* 1989a, 339, č. 7; *Hunka* 1996a, 59–84.

Ludanice, časť Dvorany nad Nitrou, okr. Topoľčany

73b. R. 1980, poloha jz od obce, miestny cintorín a poloha Dolné záhumienky, náhodný nález, B. Bálaš.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73a (1).

Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum Topoľčany.
Lit.: *Bialeková* 1989a, 339, č. 8; *Nálezy* 4, č. 207.

74. Lukáčovce, okr. Nitra

R. 2001, poloha kaštieľ, výskum, G. Fusek.
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 247 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8680.
Lit.: *Hunka/Kolníková* 2002, 73.

75. Ľubica, okr. Kežmarok

V 40. r. 20. stor., pri Krupinickom mlyne.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (2).
Dnešné uloženie: pôvodne u L. Kiefera, dnes stratené.
Lit.: nepublikované.

76. Malčice, okr. Michalovce

R. 1893, pri rigolovaní vinohradu na pohrebisku.
„Dve drobné strieborné mince z doby Arpádovcov“.
Dnešné uloženie: neznáme
Lit.: x. y. 1896, 189; *Nálezy* 2, č. 61.

77. Malé Kosihy, okr. Nové Zámky

R. 1985–1986, poloha Horné Konopnice, výskum pohrebiska, M. Hanuliak.
Hrob 79, v ústach: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).
Hrob 139, medzi lícnou časťou svaloviny a oblúkom sánky: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).
Hrob 147, v hornej časti hrudi: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).
Hrob 360, v ústach: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 15 (1).
Hrob 410, medzi lícnou časťou svaloviny a oblúkom sánky: Uhorsko, Šalamún, obolus. H 14 (1).
Hrob 438, v ústach: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).
Hrob 532, v ústach: Uhorsko, Štefan I., obolus. H 1 (1).
Hrob 540, medzi lícnou časťou svaloviny a oblúkom sánky: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11. (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 6779–6781, 6791, 6905–6908.
Lit.: *Bialeková* 1989a, 264; *Hanuliak* 1989, 203–212; *Hanuliak* 1994a; *Nálezy* 4, č. 188.

78. Martin

R. 1942–1943, pri rímsko-katolíckom kostole, výskum cintorína, V. Budinský-Krička.
Hrob ?, pod ľavým kolenom: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 34 (1).
Sonda 12, zásyp hrobov: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Dnešné uloženie: SNM Martin
Lit.: *Budinský-Krička* 1942–1943, 16; *Budinský-Krička* 1944, 15–20; *Kraskovská* 1964, 126; *Polla* 1966, 33; *Kolníková* 1967, 194, 199, 204, č. 15, 35, 88; *Nálezy* 2, č. 43; *Bialeková* 1989a, 59, č. 1.

79. Medzibrodie nad Oravou, okr. Dolný Kubín

V 80.–90. tých rokoch 20. storočia, poklad bronzových mincí, (100?).
Trachey z bronzových komnenovských scyphatov, 12. stor. (100?).
Podľa *Fiala* 2007, 128, obr. 7 sú to razby Byzancia, Alexios Komnenos (1081–1118).
Dnešné uloženie: SNM BA (4), zvyšné neznáme.

Lit. *Fiala* 2007, 125, 128, obr. 7.

Pozn. J. Hunka sa domnieva, že náleziskom mohol byť aj Tvrdošín či Nižná.

80. Močidlany, okr. Sabinov

Pred r. 1964, výskum na hradisku Várhegy, V. Budinský-Krička.

Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár pre Slavónsko (1). Dnešné uloženie: Múzeum SRR Prešov

Lit.: *Kraskovská* 1964, 124; *Nálezy* 2, č. 72.

81. Modrany, okr. Komárno

R. 1974, 1976–1977, poloha Szentkirálykúti dulo, výskum kostola a pohrebiska, S. Dušeková.

Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 27 (1), 28 (3).

Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 38 (1), 42a (1).

Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 84 (1), 100 (1); anonymný denár, 1.pol. 12. stoR. 111 (1), 123 (1).

Uhorsko, Gejza II. (1141–1162), denár. H 56 (1).

Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 61 (1).

Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig. Koch 25d (1).

Rakúsko, friesachský fenig, okolo 1240 (1).

Minca v zlomkoch, bližšie neurčená (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3599–3614.

Lit.: *Dušeková* 1975, 47; 1977, 103–104; 1978, 75–76; *Polla* 1961, 87–92; *Kolníková* 1978, 146–147; *Nálezy* 4, č. 226.

82. Moldava n. Bodvou, okr. Košice-okolie

R. 2007, poloha Moldavská jaskyňa, výskum, M. Soják, M. Terray.

Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 69 (17);

Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 192 (1), 195 (2), 200 (1); Ondrej II. (1205–1235), poldenár. H 276 (1).

Ag surovina: tyčinka, okrúhle a štvorcové kotúčky (78); Pb závažie (1).

Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.

Lit.: *Hunka* 2007a, 42–48.

83. Moštenica, okr. Banská Bystrica

Okolo r. 1934, poklad (8 a x ks), v hlinenej nádobe.

Rakúsko, Landstrass, friesachský fenig, 20. roky 13. storočia. Baumgartner 1949, č. III/720 (1).

Friesachský fenig s nečitateľným kruhopisom (1).

Vojvoda Bernhard, Landstrass, zlomok friesachského fenigu. Baumgartner 1949, č. III/96 (1).

Rakúsko, biskup Eberhard, napodobenina razieb z pohraničnej mincovne v Štajersku. Baumgartner 1949, č. V/137 (1), 139 (1).

Rakúsko, friesachský fenig, napodobenina razieb z mincovne Windischgrätz v Korutánsku. Baumgartner 1949, č. VI/162 (1).

Dnešné uloženie: najprv u prof. Karola Kiszelyho, teraz u jeho ženy (5). U súkromného zberateľa (3).

Lit.: *Bovan* 2008, 105–106.

84. Mužla, časť Čenkov, okr. Nové Zámky

R. 1980, 1988, výskum zaniknutej stredovekej dediny, I. Kuzma.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského a byzantského typu 1190–1240. H 72 (1), 73 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4254, 7085.

Lit.: *Kolníková* 1981, 145; *Kolníková/Hunka* 1990, 97; *Hanuliak/Kuzma/Šalkovský* 1993, 90, tab. 143, č. 12.

84a. Mužla, časť Kamenný most, okr. Nové Zámky

Pred r. 2006, náhodný nález.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského a byzantského typu 1190–1240. H 72 (4), H 73 (2).

Dnešné uloženie: Mestské múzeum v Štúrove.

Lit.: nepublikované.

85. Nedanovce, časť Krásno, okr. Partizánske

R. 1952–1955, poloha Chrib, výskum kostolného radového pohrebiska a cirkevných stavieb, O. Krupica.

Hrob 45, nad lebku z hrobu 44: Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 49 (1).

Hrob 87, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).

Hrob 105, v panve pod ľavou dlaňou: uhorská napodobenina viedenského fenigu Přemysla Otakara II. (1251–1276), typ Koch 1983 č. 165 (1).

Hrob 106, pri ústach: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 247 (1).

Hrob 149, pri pravej ruke: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (1).

Hrob 150, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 186 (1).

Hrob 151, v zasype hrobu pod panvou: Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár. H 339 (1).

Hrob 162, v pravej ruke: Uhorsko, Belo II., denár. H 54 (1).

Hrob 168, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 271 (1).

Hrob 175, na pravej strane hrudného koša: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 80 (1).

Hrob 177, pod bradou a v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 89 (2).

Hrob 180, pri prstoch pravej ruky: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).

Hrob 192, pri pravej stehennej kosti blízko prstov pravej ruky: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1240), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Hrob 203, v ľavej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).

Hrob 211, v ľavej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 160 (1).

Hrob 236, v ľavej ruke: Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 226 (1).

Hrob 248, pod prstami ľavej ruky: Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 278 (1).

Hrob 280, v pravej ruke: Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch 1983 č. 72 A4d (1).

Hrob 286, kostra v sekundárnej polohe: Uhorsko, anonymný denár, 11.–12. stor. (1).

Hrob 289, v ľavej polovici panvy: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 239 (1).

Hrob 297, pri prstoch pravej ruky: Rakúsko, Henrich II. Jasomirgott (1141–1177), fenig. Koch 1983 č. 22B (1).

Hrob 311, pri ústach: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).

Hrob 321, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 102 (1).

Hrob 345, medzi sánkou a ľavou rukou: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 232 (1).

Hrob 346, pod panvou: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Hrob 355, pod panvou: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 239 (1).

Hrob 374, pod dlaňou pravej ruky: Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig. Koch 1983 č. 26 (1).
Hrob 381, v pravej ruke: Friesachský fenig, 12.–13. stor. (1).
Hrob 391, v pravej ruke: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Hrob 394, v ústach a v panve: Friesachský fenig, 12.–13. stor. (2).
Hrob 411, v sekundárnom uložení: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1); Gejza II. (1141–1162), denár. H 55 (1).
Hrob 438, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 228 (1).
Hrob 443, v panve: Uhorsko, Ladislav II. (1162–1163), denár. H 59 (1).
Hrob 445, v pravej ruke: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 456, v ústach: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (1).
Hrob 463, v ľavej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 97 (1).
Hrob 467, pod panvou: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Hrob 471, v pravej ruke: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 478, v pravej polovici panvy: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 481, v panve: Uhorsko, Belo II., denár. H 50 (1).
Hrob 538, v pravej ruke: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 239 (1).
Hrob 542, na pravej polovici panvy: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 84 (1).
Hrob 565, na hrudi: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 127 (1).
Hrob 613, pod pravou polovicou panvy: Rakúsko, okolo 1230, Viedeň, fenig. Koch 1994, B 122 (1).
Hrob 615, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 208 (1).
Hrob 622, v sekundárnej polohe: Uhorsko, Ondrej II., obolus. H 260 (1).
Hrob 623, pod pravou polovicou panvy Uhorsko, Ondrej II., denár. H 228 (1).
Hrob 625, v panve: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 1994, B 231 (1).
Hrob 633, v panve: Uhorsko, Belo III., denár. H 69 (1).
Hrob 674, pri ľavej ramennej kosti: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).
Hrob 676, v ústach: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).
Hrob 677, v pravej ruke: Uhorsko, Ladislav II., denár. H 59 (1).
Hrob 679, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 127 (1).
Hrob 680, pod panvou: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 239 (1).
Hrob 690, pod panvou: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 148 (1).
Hrob 693, pod panvou: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 228 (1).
Hrob 698, medzi pravou lakťovou kosťou a hrudníkom: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 711, v ústach: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 89 (1).
Hrob 732, pri prstoch pravej ruky: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor., H 94 (1).
Hrob 750, na rebrách: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 208 (1).

Hrob 760, pri sánke Rakúsko, Heinrich II. Jasomirgott (1141–1177), fenig. Koch 1994, B 23 B (1).
Hrob 780, pri sánke: uhorská napodobenina friesachského fenigu, pol. 13. stor. (1).
Hrob 844, v pravej ruke: Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch 1994, B 73 A4d (1).
Hrob 846, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 208 (1).
Hrob 852, v pravej ruke: Uhorsko, Belo II., denár. H 54 (1).
Hrob 855, pri ľavej ruke: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 271 (1).
Hrob 873, na prsiach: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).
Hrob 982, v pravej ruke: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 1994, B 177 (1).
Hrob 1004, na pravej ruke: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 215 (1).
Hrob 1020, pri pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 82 (1).
Hrob 1062, pri pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 86 (1).
Hrob 1085, pri ľavej ruke: Uhorsko, Belo IV., obolus. H 340 (1).
Hrob 1120, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).
Hrob 1190, v panve: Uhorsko, Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 181 (1).
Hrob 1205, na lebke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 92 (2).
Hrob 1219, v pravej ruke: Uhorsko, Uhorsko, Ladislav II., denár. H 59 (1).
Hrob 1230, v zásype hrobu: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 232 (1).
Hrob 1277, v ústach: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 217 (1).
Hrob 1312, 30 cm nad kostrou: Rakúsko, viedenský fenig. 13. až 1. pol. 14. stor. (1).
Hrob 1314, na pravej strane lebky: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 100 (1).
Hrob 1337, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 96 (1).
Hrob 1347, v pravej ruke: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 212 (1).
Hrob 1354, v zásype hrovej jamy: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 1994, B 166 (1).
Hrob 1376, v zásype hrovej jamy: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Hrob 1377, na prsiach: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Hrob 1378: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).
Hrob 1392, pod ľavou lopatkou: Uhorsko, Belo IV., denár. H 324 (1).
Hrob 1516, v pravej ruke: Uhorsko, Gejza II., denár. H 55 (1).
Hrob 1521, v panve: Uhorsko, Uhorsko, Ondrej II., denár. H 266 (1).
Hrob 1523, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 266 (1).
Hrob 1533, pod pravou rukou: Rakúsko, Heinrich II. Jasomirgott, fenig. Koch 1994, B 23B (1).
Hrob 1539, v panve: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 149 (1), 164 (1).

Hrob 1558, v panve: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 219 (1).

Hrob 1569, v sekundárnej polohe: Uhorsko, Koloman, denár. H 36 (1).

Hrob 1570, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).

Hrob 1579, v panve: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 94 (1).

Hrob 1582, v panve: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 136 (1).

Hrob 1596, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 150 (1).

Hrob 1609, pri východnej stene mohylky: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 219 (1); Rakúsko, friesachský fenig, 13. stor. (1).

Sonda K-12: Uhorsko, Ondrej II., denár. H 277 (1).

Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum Topoľčany.

Lit.: Kolníková 1967, 191–194, č. 40–42, 45–49, 52–53, 59–87, 90–96, 100–104, 106–108, 111–122, 130–151, 154–169, 172, 175–179; *Nálezy* 2, č. 63; Krupica 1978, 169–333; Habovštiak 1985, 286; Bialeková 1989a, 344, č. 1.

86. Neznáme nálezisko (Slovensko, „Oberungarn“)

V neznámej dobe, depot cca 9000 mincí, poskytol ho dr. J. von Ortutay.

Uhorsko, denáre (929).

Rakúsko, friesachské fenigy (3308); viedenské fenigy (4). Nemecko, fenigy (68).

Anglicko, neznáme mince (8).

Neurčené mince (4683).

Dnešné uloženie: neznáme.

Lit.: Fritsch 1961, 64–71; *Nálezy* 4, č. 244.

87. Nitra

87a. Nitra, Farská ul.

1956, asanácia domov na Jesenského ul./Farská ul., archeologické prieskumy a výskumy.

Bronzová brakteátová schránka na meissenské brakteáty, pol. 13. stor.

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1016.

Lit.: Hunka 1998, 234–238.

87b. Nitra-hrad

R. 1977, pod pravou bránou, minca vyplavená po daždi, náhodný nález, V. Truchlý.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: *Nálezy* 4, č. 211.

87b1. R. 1985, 1990–1993, 1996, výskum pohrebiska a sídlis-

kových objektov, B. Chropovský, G. Fusek, P. Bednár.

Uhorsko, Peter Orseolo (1038–1046), obolus. H 8 (1).

Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (1).

Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 49 (1).

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (3).

Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), obolus. H 283 (1).

Rakúsko, Přemysl Otakar II. (1251–1276), Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch 177 (1).

Rakúsko, fenig 13.–14. stor. (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 7233, 7365, 7373, 7381–7385, 7520, 7521, 8031, 8160.

Lit.: Bednár/Samuel 2001; Bialeková 1989a, 204, č. 29; Hunka 1998, 234–238; Hunka/Kolníková 1992, 61; 1993, 57; *Nálezy* 4, č. 234; Kolníková/Hunka 1992, 56.

87b2. R. 2003–2004, poloha Diecézne múzeum, výskum, E. Fottová.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (1); Ondrej II. (1205–1235), denár. H 258 (1).

Rakúsko, Albrecht I. (1282–1298), Viedeň, viedenský fenig. Koch B 190 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 9048, 9053, 9057.

Lit.: Hunka/Kolníková 2007, 92.

87c. Nitra-Chrenová

R. 1973, výskum, B. Chropovský.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (4).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3540–3543.

Lit.: *Nálezy* 4, č. 212.

87c1. Pred r. 1997, poloha Chrenová III, ZDŠ, P. Štefanka, náhodný nález.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8406.

Lit.: Hunka/Kolníková 1999, 63.

87d. Nitra-Martinský vrch

R. 1961–1971, výskum kostola a pohrebiska, B. Chropovský.

Hrob 48, v lebke: Uhorsko, anonymný denár, 11.–12. stor. H ? (1).

Vedľa hrobu 49: Uhorsko, Gejza II. (1141–1162), denár. H 55 (1).

Pri inom hrobe: Uhorsko, Štefan II. (1116–1131), denár. H 47 (1).

Pri inom hrobe: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 34 (1).

V inom hrobe, pri dolných končatinách: Štajersko, Fischau, fenig, pol. 12. stor. (1).

Rozrušené hroby:

Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 49 (1), H 50 (1). Uhorsko, 11.–12. stor., (1).

Uhorsko, Štefan V. (1270–1272), denár H ? (1).

? Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), minca. H ? (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra.

Lit.: Kolníková 1967, 194, č. 20, 200, č. 38, 43, 201, č. 50–51, 54; *Nálezy* 2, č. 74; Chropovský 1972, 181; Habovštiak 1985, 300; Bialeková 1989a, 202, č. 21.

87e. Nitra-Mikov dvor

R. 2009, poloha Mikov dvor, výskum, Matej Ruttkay, Jaroslava Ruttkayová, Mário Bielič.

Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 38 (1).

Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.

Lit.: nepublikované.

87f. Nitra, časť Dražovce

R. 1947–1948, 1989–1992, poloha Hradištia, pri kostole sv. Michala, výskum prikostolného pohrebiska, L. Kraskovská, A. Ruttkay.

Z rozrušených hrobov:

Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor., H 135 (1).

Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár. H 306 (1).

Rakúsko, viedenský fenig, 13. stor., Koch ? (1).

Hrob 6, nad ľavým kolenom: Uhorsko, Ladislav II. (1162–1163), denár. H 59 (1).

Hrob 8, na pravej ruke: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 40 (1).
Hrob 13, pod ľavou dľaňou: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).
Hrob 18, na mieste lebky: Uhorsko, Koloman, denár. H 31 (1).
Hrob 56, pod panvou: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 156 (1).
Hrob 60: Uhorsko, Štefan V. (1270–1272), denár. H 357 (1).
Hrob 62, v pravej ruke: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 97 (1).
Hrob 79: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (1).
Hrob 82: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 247 (1).
Hrob 109, v ľavej ruke: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 180a (1).
Hrob 110: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Hrob 154: Uhorsko, Koloman, denár. H ? (1).
Hrob 158: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 156 (1), H163 (1).
Hrob 174: Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig, Koch 26d (1).
Hrob 181: Uhorsko, Koloman, denár. H 41 (1).
Hrob 191, na hrudníku: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 160 (1).
Hrob 217: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 192 (1).
Hrob 230, pod ľavou dľaňou: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 152 (1).
Hrob 273: Uhorsko, Koloman, denár. H 41 (1).
Hrob 282: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 160 (1).
Hrob 318: Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 139 (1).
Hrob 349: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 89 (1).
Hrob 366: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 82 (1).
Hrob 368: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).
Sonda 2/90, mimo hrobu: Uhorsko, Koloman, denár. H 38 (1).
Sonda 2/92: Rakúsko, Přemysl Otakar II. (1251–1276), fenig. Koch 165 (1).
Sonda 5c: Uhorsko, Ondrej II. ako vojvoda Chorvátska (1197–1204), uhorská napodobenina friesachského fenigu. Luschin 1923 tab. XVI/321 (1).
Sonda Z–V: 2–10 m, S–V: 2–10 m: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), obolus. H 283 (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava (3), AÚ SAV Nitra č. 7162–7170, 7172–7173, 7249–7259, 7535–7537, 7539.
Lit.: *Kraskovská* 1949, 123; 1961, 172; *Koch* 1962, 30; *Kraskovská* 1962, 143, 146; 1964, 127; *Kolníková* 1967, 191, č. 6, 206, č. 109, 210, č. 153; *Nálezy* 2, č. 66; *Habovštiak* 1985, 301; *Kolníková/Hunka* 1991, 55–56; *Kolníková/Hunka* 1992, 57–58; *Hunka/Kolníková* 1993, 57; *Nálezy* 4, č. 235.

87g. Nitra, Ivánka pri Nitre
R. 1914, za neznámych okolností.
Zlatá minca Constantina IX. Monomacha (1042–1055) (1).
Dnešné uloženie: neznáme.
Lit.: *Ondrouch* 1964, č. 580.

87h. Nitra-Mlynárce
R. 1954–1955, poloha „Areál garáží ČSAD“, výskum pohrebiska, A. Točík.
Hrob 5, pod lebku: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Hrob 46, na ľavej strane lebky: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda 1048–1060), obolus. H 11 (1).
Hrob 60, na pravej strane hrudníka: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 24–26.
Lit.: *Kolníková* 1956, 47, č. 18, tab. 3, č. 5–7; *Točík* 1960, 269–284; *Kolníková* 1967, 194, č. 16, 196, č. 2, 197, č. 7 a 13; *Nálezy* 2, č. 20; *Bialeková* 1989a, 221, č. 97.

87h1. R. 1967, pri kopaní jamy pre vinič.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Dnešné uloženie: E. Čerňanský, Nitra.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 144.

87ch. Nitra, Mostná ul.
Pred r. 1998, archeologický výskum, časť pokladu, H. Chorvátová.
Hrob zo 17. stor.: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 17 (7).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8033–8039.
Lit.: *Hunka/Chorvátová* 1998, 232–234.

87ch1. R. 2004, výskum, M. Samuel.
Bavorsko, fenig polovica 13. stor. Luschin 1913, č. 113; Koch, s. 103 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8886a.
Lit.: *Hunka* 2007b.

87ch2. R. 2006, parcela 136/05, výskum, G. Březinová.
Napodobenina friesachského fenigu, neurč. mincovňa, okolo 1200. Koch C u 1 – E 53/55 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 9106.
Lit.: *Hunka* 2007b.

87i. Nitra-Na vřšku
R. 1963, výskum hrobu, B. Chropovský, r. 1984, výskum sídliskových objektov, G. Fusek.
V hrobe, v ústach: Uhorsko, 11.–12. stor. (1).
Zo sídliska: neurčené mince (2).
Rakúsko, asi Albrecht I. (1282–1298), Viedeň, fenig, Koch 193 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, (1), č. 5918; zvyšné u vedúceho výskumu.
Lit.: *Kolníková* 1967, 194, č. 18, 207, č. 124, 212, č. 180–181; *Nálezy* 2, č. 73; *Kolníková/Hunka* 1985, 135; *Nálezy* 4, č. 242.

87j. Nitra-Párovce
R. ?, výskum pri kostole sv. Štefana, B. Polla.
Čechy, Vladislav I. (1109–1125), denár, 1120–1125. *Cach* 1972, č. 554 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4279.
Lit.: *Nálezy* 2, č. 32.

87k. Nitra-Párovské Háje
R. 1985–1986, výskum na trase plynovodu, M. Ruttkay, K. Pieta.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 279 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 6790, 6927.
Lit.: *Kolníková/Hunka* 1986, 134; *Kolníková/Hunka* 1987, 59; *Hunka* 1993, 169; *Nálezy* 4, č. 221.

87l. Nitra-Piaristi

R. 1961, Piaristická ul., v okolí kostola sv. Ladislava a na nádvorí gymnázia, výskum sídliska a pohrebiska, B. Chropovský.
V rozrušenej vrstve: Uhorsko, Belo III. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4283.
Lit.: Kolníková 1961, 206, 207, č. 16; Kolníková 1967, 194, č. 19, 205, č. 97; Nálezy 2, č. 44; Bialeková 1989a, 199, č. 8.

87m. Nitra – Svätoplukovo nám.

R. 2004, poloha Svätoplukovo nám., výskum, M. Ruttkay. Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 36 (1); anonymný denár prelom 11.–12. stor. H 102–103 (1); falzum anonymného denáru staršej skupiny, prelom 11. a 12. storočia H 99 (1); Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: Březinová/Samuel 2007.

87n. Nitra-Šindolka

R. 1985, 1986, výskum pohrebiska, G. Fusek.
Hrob 75: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).
Hrob 91: Uhorsko, Gejza I. ako vojvoda (1064–1074), obolus. H 18 (1).
Hrob 95: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 25 (1).
Hrob 107: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 29 (1).
Hrob 112: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 26 (1).
Hrob 116: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 21 (1).
Hrob 125: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).
Hrob 225: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 27 (1).
Hrob 242: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).
Hrob 253: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 8 (1).
Hrob 254: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).
Hrob 255: Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).
Hrob 282: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1).
Hrob 288: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1).
Hrob 290: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1).
Hrob 292: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda, obolus. H 11 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 6909–6923.
Lit.: Kolníková/Hunka 1987, 59; Nálezy 4, č. 192. Fusek 1998, 71–118.

87o. Nitra, Štefánikova ul.

R. 1964, výskum počas stavebných prác, B. Chropovský. Objekt 7: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Rakúsko, Přemysl Otakar II. (1251–1276), Viedeň, fenig. Koch 1983, č. 160 (1), 164 (1).
Objekt 8: Rakúsko, Přemysl Otakar II., Viedeň, fenig. Koch 1983, č. 168 (1); Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch 1983, č. 177 (1).
Pri obhliadke ryhy: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3331–3332, 3334–3336, 3957.
Lit.: Nálezy 2, č. 45.

87p. Nitra-tržnica

R. 2001, poloha tržnica, výskum, P. Bednár, E. Fottová. Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), poldenár. H 9 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8777.
Lit.: Bednár/Fottová 2003, 307; Hunka/Kolníková 2003, 63.

87r. Nitra-Zobor

Pred r. 1978, pri kopaní záhrady na Dolnozoborskej ul., našiel S. Šebo.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca 1190–1240 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: Nálezy 3, č. 143.

87r1. R. 1963, pri kopaní základov pre novostavbu na Strmej ceste.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3299.
Lit.: Nálezy 3, č. 142.

87r2. Kláštor sv. Hypolita

R. 2001, archeologický výskum, M. Samuel. Salzburg, Eberhard II. (1200–1246), Salzburg, friesachský fenig 1200–1246. Koch C a 20 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3299.
Lit.: Hunka/Samuel 2004, 219–224.

88. Nitrianska Blatnica, okr. Topoľčany

R. 1976, kostol sv. Juraja, výskum pohrebiska, A. Ruttkay. Sonda 16/76: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 38 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3537.
Lit.: Nálezy 3, č. 139.

88a. R. 2005, v okolí polohy Jurko, náhodný nález.

ZN: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: nepublikované.

89. Nové Zámky

R. 1969–1970, výskum pohrebiska, M. Rejholcová, E. Rejholec.
Hrob 29, pri brade: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).
Hrob 83, pod lebkou: Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (1).
Hrob 20, pri lebke: Uhorsko, Belo I. ako kráľ (1060–1063), obolus. H 12 (1).
Hrob 82: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 37 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2765–2766, 3055, 3065.
Lit.: Rejholcová 1974, 435–464; Nálezy 3, č. 138.

89a. R. 2002, poloha Nyárhid, zaniknutý kostol, výskum, E. Kováčsová.

Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár. H 339 (1).
Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum v Nových Zámkoch.
Lit.: nepublikované.

90. Očkov, okr. Nové Mesto n. Váhom

Pred r. 1895, pri narušení pohrebiska(?)
V hrobe: Čechy, Vratislav II. ako vojvoda (1061–1086), denár. Cach 1972, č. 353 (1).
Dnešné uloženie: Maďarské národné múzeum, Budapešť.
Lit.: Sándorfi 1895, 256–259; Červinka 1928, 188; Loubal 1928, 82; Eisner 1933a, 265; Loubal 1938–1939, 120; Eisner 1947, 139; Kraskovská 1964, 126; Kolníková 1967, 194, č. 21, 199, č. 29; Nálezy 2, č. 21.

91. Partizánske, časť Šimonovany

R. 1985–1988, výskum vodného hradu, A. Ruttkay, M. Ruttkay.

Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), napodobeniny viedenských fenigov. Koch 156 (1), 163 (1), 164 (1), 165 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 6965–6998.

Lit.: Kolníková/Hunka 1988, 81; Nález 4, č. 239. Ruttkay AH.

91a. Partizánske D

Pred r. 2003, poloha, Michalov vrch, hrad, prieskum. Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 378 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: nepublikované.

92. Pastovce, okr. Levice

Pred r. 1861, v záhrade Jozefa Plathyho.

Uhorsko, „medená minca Belo III.–IV. (1172–1270)“ (1). Dnešné uloženie: v R. 1861 ju získalo Maďarské národné múzeum v Budapešti.

Lit.: Ipolyi 1861, 304; Nález 2, č. 59.

93. Pezinok

Pred r. 1956, osada Cajla, minca zo zbierky F. Šulgana. Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 37 (1).

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 195 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 119–120.

Lit.: Kolníková 1956, 49, č. 23, tab. 3, č. 13 a 15; Nález 2, č. 75; Hunka/Budaj 2005, 40, č. 14.

93a. Pezinok – Stará hora-Kráľovská cesta

R. 2004, Stará hora, pri ceste, poklad viedenských fenigov a ich napodobenín (85).

Rakúsko, Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Enns, Viedeň, Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch B 148 (1), 154a (1), 158 (1), 159 (1), 161 (1), 162 (3), 163 (10), 165 (2), 166 (8), 167 (2), 169 (3), 170 (5), 176 (1), 177a (3), 178 (6), 180 (3), 181 (4).

Uhorské napodobeniny viedenských fenigov: Koch, tab. 25/XV (6), tab. 26/MK 7 (1), tab. 26/MK 9 (1), neznámy typ (1).

Neznáme mince (19).

Dnešné uloženie: Mestské múzeum, Pezinok (65); u nálezcu (19).

Lit.: Hunka/Budaj 2004, 85–97; Hunka/Budaj 2005, 41, č. 16; Farkaš/Wittgrüber 2008, 25; Pospechová/Wittgrüber 2008, 99–100.

93b. Pezinok – Starý zámok II.

Jar 2005, náhodný nález, J. Vitáloš, viedenský fenig (3). Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedeň, fenig. Koch B 164 (1), 166 (1), 167 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu (3).

Lit.: Hunka/Budaj 2005, 41, č. 17; Pospechová/Wittgrüber 2008, 99, 101.

93c. Pezinok

R. 2006, Kostol Nanebovzatia Panny Márie, archeologický výskum, T. Krámpľ, I. Choma.

Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedeň, fenig. Koch B 162 (1), 163 (1), 169 (1).

Uhorsko, napodobenina viedenských fenigov. Koch tab. 25/X (1), 25/XV (1).

Dnešné uloženie: u vedúcich výskumu.

Lit.: Budaj 2007, 207–208, 210.

94. Piešťany

R. 1991, 1994, poloha Detvianska ul, Starý kláštor, výskum, V. Krupa, M. Klčo.

Sonda 1/91: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 206 (1).

Hrob 12/94, na hrudníku pochovaného: Uhorsko, anonymný denár z 12. stor. H 82 (1).

Hrob 26/94, na hrudníku pochovaného: Uhorsko, anonymný denár z 12. stor. H 89 (1).

Dnešné uloženie: Balneologické múzeum Piešťany.

Lit.: Hunka 2012a, 6, 8–10; Hunka 2012b, 11.

95. Plavecký Štvrtok, okr. Malacky

R. 2004, poloha Olšov majer, výskum, K. Elschek.

Rakúsko, viedenský fenig 2. pol. 13. stor. (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 9063.

Lit.: nepublikované.

96. Podbranč, okr. Senica

R. 1978–1980, výskum hradu Branč, M. Říha.

Mince z konca 13. a zo 14. stor., o. i. aj fenigy (x).

Dnešné uloženie: Záhorské múzeum Skalica.

Lit.: Říha 1980, 191; Říha 1981, 260–261; Nález 4, č. 248.

97. Poľný Kesov, okr. Nitra

R. 1974, pri čistení rybníka medzi Rastislavicami a Poľným Kesovom, zo sídliskovej vrstvy(?), M. Gál.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: v súkromnej zbierke.

Lit.: Nález 3, č. 145.

97a. R. 1991, pri práci na poli, P. Klinka.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1240), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Dnešné uloženie: v súkromnej zbierke.

Lit.: nepublikované.

98. Prešov

R. 1989, výskum sídliska, poloha Pod Bikošom, Prostějovská ul., B. Tomášová.

Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 245 (1).

Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum, Prešov.

Lit.: Nález 4, č. 222.

99. Prša, okr. Lučenec

R. 1948–1954, polohy Bércz, Borszeg, Papföld, výskum pohrebiska, A. Točík, J. Drenko.

Hrob 9, pri pravom ramene: Uhorsko, Ladislav I. 1077–1095, denár. H 28 (1).

Hrob 40: Uhorsko, Ladislav I., denár. H 28 (1).

Hrob 41, na hrudníku: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1); Uhorsko, Ladislav I., obolus. H 24 (1).

Hrob 126: Uhorsko, Ladislav I., zlomok mince (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 142–143, 1089, 3707–3708, Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica, Ladislav I. (1).

Lit.: Točík/Drenko 1950, 195–198; Kolníková 1956, 47–48, tab. 3, č. 8–9; 1967, 194, č. 22, 197, č. 8, 198, č. 25; Nález 2, č. 22; Biáleková 1989a, 49.

100. Rad, okr. Trebišov

R. 1978, výskum pohrebiska, E. Mirošayová.

V hrobe: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 28 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3709.
Lit.: Mirošayová 1980, 174; *Nálezy* 4, č. 191.

101. Rišňovce, okr. Nitra

V lete 1941, na roli zvanej Fizardov našli Jozef Antoška a Dominik Šturm poškodenú nádobu s 2436 mincami.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 191 (1269), 199 (207), 200 (964); napodobenina viedenského fenigu. Koch 1994, tab. 24, č. HK 16 aj MK 1 (1). Dnešné uloženie: SNM Bratislava (2435), SNM Martin (5).
Lit.: Šik 1941, 12, 13; *Kraskovská* 1949, 136; 1950, 185; 1962, 146; 1964, 124; *Nálezy* 2, č. 52, 60; *Hunka* 1996b, 85–120.

102. Rudlov, okr. Vranov nad Topľou

R. 1968, pri úprave dvora Š. Leláka, na mieste starého mlyna.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca 1190–1240 (1).
Dnešné uloženie: súkromná zbierka.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 146.

103. Salka, okr. Nové Zámky

R. 1967, Š. Csepregy našiel pri kopaní pôdy.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2365.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 147.

104. Santovka, časť Malinovec, okr. Levice

R. 1925–1950, pri ceste z Malinovca (Maďaroviec) do Santovky (Santov), depot 81 mincí a 16 ks sekaného striebra. Dnes je známych len 12 mincí a 3 ks striebra. Rakúsko, Bertold z Aquileje a Henrich IV. (1200–1228), fenig. Baumgartner II/170 (1); Bertold z Aquileje, fenig, pred 1235. Baumgartner V/255 a V/259 (1). Arcib. Salzburg, Eberhard II. (1200–1246), fenig. Baumgartner III/208 (1), III/210 (1), IV/216 (1), IV/241 a IV/244 (4). Biskup z Gurku a vojvoda Bernhard, Heiligenkreuz, fenig po 1228. Baumgartner IV/110, 113 (1). Neurčený friesachský fenig (2). Sekané striebro v tvare častí bochníka. 1: 6,5 x 4,1 cm, 122,25 g. 2: 5 x 4,1 cm, 56 g. 3: 4,3 x 1,9 cm, 33,55 g. Dnešné uloženie: SNM, Martin (Janšáková zbierka).
Lit.: *Nálezy* 2, č. 71; *Kraskovská* 1989, 254–258; *Nálezy* 4, č. 228.

105. Sered', okr. Galanta

R. 1976, poloha Závody inžinierskych a priemyselných stavieb-prefabrikácií, prieskum, P. Šalkovský. Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1). Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3518.
Lit.: Kolníková 1977, 175; Šalkovský 1977, 260; Bialeková 1989a, 96, č. 2; *Nálezy* 4, č. 185.

105a. časť Šintava, r. 1985–1991, výskum vodného hradu, J. Ižof. Dolné Bavorsko, Heinrich I. (1253–1290), fenig. Beierlein 24 (1). Rakúsko, Albrecht I. (1282–1298), Viedeň, fenig (1). Dnešné uloženie: Okresné vlastivedné múzeum, Galanta.
Lit.: *Nálezy* 4, č. 243.

106. Skalica

Dňa 4. 12. 1954, poloha Za predmestím, pri orbe poľa našiel Rudolf Buchta nádobu s 1464 mincami. Rakúsko, Leopold V. (1177–1194), fenig (236); Leopold VI. (1210–1230), fenig (1213); Friedrich II. (1230–1246), fenig (13). Bisk. Halberstadt- brakteát (1). Neznámy brakteát (1). Dnešné uloženie: Záhorské múzeum Skalica (1464).
Lit.: *Kraskovská* 1958, 338; Koch 1962, 29; *Kraskovská* 1962, 143; *Nálezy* 2, č. 54; Bialeková 1989a, 314, č. 10; *Nálezy* 4, č. 225.

107. Skalka nad Váhom, okr. Trenčín

R. 1927, Na Skalke, výskum pohrebiska, J. Mádl; r. 1995, „Chochel“, výskum sídliska a pohrebiska, M. Hanuliak. Uhorsko, 11.–12. stor., anonymný denár. H ? (2). Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H ? (1). Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), – denár. H 224 (1). Neznámy brakteát z pol. 13. stor. (1). Dnešné uloženie: 3 mince z výskumu J. Mádlu neznáme miesto uloženia; denár Ondreja II. z výskumu M. Hanuliaka u autora výskumu.
Lit.: Červinka 1928, 188; Eisner 1933a, 263; Loubal 1939, 120; Eisner 1947, 139; *Kraskovská* 1964, 126; Polla 1966, 29; Kolníková 1967, 194, č. 23, 205, č. 99, 210, č. 152; *Nálezy* 2, č. 76; Bialeková 1989a, 410, č. 1; *Hunka* 2004a, 137–140.

108. Sládkovičovo, okr. Galanta

Pred r. 1875, v polohe Ďermellék sa našla minca. Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár (1). Dnešné uloženie: Mikuláš Erdödy dal mincu Maďarskému národnému múzeu v Budapešti.
Lit.: *Ortvay* 1875, 187, č. 44; *Nálezy* 2, č. 54.

109. Slavec, okr. Rožňava

R. 2006, poloha jaskyňa Ľudmila (tiež Leontína) v Gombaseckom kameňolome, výskum, M. Soják. Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu a brakteát cca 1190–1240. H 72 (1), H 195 (1); Vojvodovia z Korutánska alebo páni z Kranska, Bernhard z Korutánska (1202–1256), Landstrass, friesachský fenig. Koch C n 4 (1). Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: *Soják* 2007d, 281–283.

110. Slovenská Lupča, okr. Banská Bystrica

R. 1999, poloha Hrad Lupča, výskum, P. Mosný. Uhorsko, Štefan V. (1270–1272), denár. H 355 (1). Dnešné uloženie: Hrad Slovenská Lupča.
Lit.: nepublikované.

111. Slovensko, neznáma lokalita

R. 1938, za neznámych okolností bol objavený depot 1630–1650 mincí. Po vyčistení z nich zostalo 1431 celých mincí a 118 g úlomkov. Uhorsko, Peter Orseolo (1038–1041, 1044–1046), obolus. H 6 (1). Uhorsko, Belo I. ako vojvoda (1048–1060), obolus. H 11 (3); Šalamún (1063–1074), obolus (12); Gejza I. ako vojvoda (1064–1074), obolus. H 18 (334); Gejza I.

ako kráľ (1074–1077), obolus. H 19 (148); Ladislav I. (1077–1095), denár (927); neznámy panovník (200). biskup Eberhard (1046–1078), denár (7).
Dnešné uloženie: od r. 1938 v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti.
Lit.: *Jeszzenszky 1940*, 26–38; *Jeszzenszky 1941*, 24–27; *Nálezy 2*, č. 77.

112. Slovenský Grob-Viničné – po seneckú cestu

Pred r. 2004, náhodný nález.
Slavónsko, Belo IV. až Ladislav IV. (1235–1290), banský denár (7).
Dnešné uloženie: u nálezců.
Lit.: *Hunka/Budaj 2005*, 41, č. 18.

113. Smolenice, okr. Trnava

R. 1994, náhodný nález.
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 241 (1).
Dnešné uloženie:
Lit.: *Minarovičová 1996*, 226.

114. Somotor I, okr. Trebišov

R. 1954–1958, výskum belobrdského pohrebiska, J. Pástor.
Hrob 9, v ústach: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 25 (1).
Hrob 12, v pravej časti brušnej dutiny: Uhorsko, Šalamún (1063–1074), obolus. H 15 (1).
Hrob 19, v ústach: Uhorsko, Gejza I. ako vojvoda (1064–1074), obolus. H 18 (1).
Hrob 44, v ústach: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), obolus. H 24 (1).
Hrob 55, pri kostiach pravého predkolenia: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 25 (1).
Hrob 63, ľavá dlaň: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Hrob 64, v ústach: Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1); pravá dlaň: Uhorsko, Peter Orseolo (1038–1041, 1044–1046), obolus. H 6 (1).
Druhotná poloha: Uhorsko, Gejza I. ako vojvoda (1064–1074), obolus. H 18 (1).
Dnešné uloženie: Východoslovenské múzeum, Košice.
Lit.: *Pástor 1955*, 270, tab. 1, č. 18, 278, tab. 1, č. 16, 280; *Kolníková 1956*, 48, č. 20; *Kraskovská 1964*, 125–126; *Polla 1966*, 37; *Kolníková 1967*, 195, č. 24, 196, č. 3, 5, 197, č. 10, 198, č. 20, 199, č. 26–27; *Nálezy 2*, č. 23; *Hanuliak 1992*, 83, obr. 4, tab. 1, č. 21, 27, tab. 3, č. 1, 5, 21, 28–29, tab. 4, č. 2.

114a. Somotor II., okr. Trebišov

R. 1954–1958, výskum kostolného cintorína, J. Pástor.
Hrob 31, pod lebkou: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 99 (1).
Hrob 45, pod lebkou: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 91 (1).
Dnešné uloženie: Východoslovenské múzeum, Košice.
Lit.: *Pástor 1955*, 280; *Kolníková 1967*, 195, č. 25, 204, č. 89; *Hanuliak 1992*, 89, tab. 5, č. 14, 22.

115. Spišské Podhradie, okr. Levoča

R. 1969–1978, výskum Spišského hradu, A. Fiala, A. Vallašek.
Uhorsko, Štefan V. (1270–1272), banský denár (1).
Dnešné uloženie: Východoslovenské múzeum, Košice.
Lit.: *Zozuláková 1987*, 294; *Nálezy 4*, č. 233.

115a. Spišské Podhradie, okr. Levoča

R. 2008–2009, poloha Spišská Kapitula, Katedrála sv. Martina, výskum, P. Harčár, M. Uličný.
Hrob 9/2009, pri ľavej nohe: Uhorsko, anonymný denár mladšej skupiny, cca 1100–1172. H ? (1).
Hrob 10/2009, pri ľavej stehennej kosti: Uhorsko, anonymný denár mladšej skupiny, cca 1100–1172. H 161 (1).
Neznáma poloha: Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 68 (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: nepublikované.

116. Spišský Hrušov, okr. Spišská Nová Ves

R. 1962–1963, výskum stredovekej zaniknutej dediny Míloj, poloha pri Koscilku, B. Polla.
Uhorsko, Štefan V. (1270–1272), denár (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava.
Lit.: *Polla 1966*, 128; *Nálezy 3*, č. 159.

117. Stará Ľubovňa

R. 1962, pri výstavbe školy v meste.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), medená minca arabského typu 1190–1240. H 73 (2).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava.
Lit.: *Nálezy 2*, č. 47.

118. Starý Tekov, okr. Levice

R. 1948, výskum radového pohrebiska, A. Točík.
Hrob 3: Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 34 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 12.
Lit.: *Točík 1952*, 35–37; *Kolníková 1967*, 195, č. 26, 200, 39; *Nálezy 2*, č. 48; *Habovštiak/Juck 1974*, 168–178; *Bialeková 1989a*, 166.

118a. R. 1968, výskum pri kostole, A. Habovštiak.

Hrob 10: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Hrob 13: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Dnešné uloženie: SNM Bratislava.
Lit.: *Nálezy 3*, č. 133; *Habovštiak/Juck 1974*, 168–178; *Bialeková 1989a*, 166.

119. Strážne, okr. Trebišov

R. 1981, výskum, J. Béreš, poloha Apáthy homok.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (2).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4550–4551.
Lit.: *Kolníková 1982*, 151; *Nálezy 4*, č. 213.

120. Svätý Peter, okr. Komárno

R. 1935, v hĺbke 12 m na bližšie neurčenom mieste, poklad mincí.
Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár (6);
Dnešné uloženie: Mestské múzeum Bratislava (1).
Lit.: *Fiala 1998a*, 234.

121. Svinica, okr. Košice-vidiek

R. 1976–1982, výskum kostola a stredovekej dediny, D. Čaplovič.
Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 102 (1).
Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H ? (1).
Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H ? (1).
Uhorsko, Belo III. (1172–1196), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (2); Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Francúzsko, Clermont, denár, 12. stor. (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra č. 4618; Východoslovenské múzeum Košice (3).
Lit.: Čaplovič 1984; Habovštiak 1985, 315; Zozuláková 2008, 128.

122. Šaľa, okr. Galanta

R. 1963, poloha Andelok, výskum pohrebiska v mieste výstavby odpadového kanála závodu Duslo, E. Rejholec.
Hrob 36, pod spodnou čeľusťou: Uhorsko, Ondrej I. (1046–1060), obolus. H 9 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra č. 1789.
Lit.: Kolníková 1967, 195, č. 27, 197, č. 9; Nálezy 2, č. 24; Čilinská/Točík 1978, 202–203; Točík 1982, 10; Bialeková 1989a, 102, č. 6.

122a. Šaľa-Veča

R. 1957, prieskum.
V hrobe: Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra č. 2306.
Lit.: Kolníková 1967, 195, č. 28, 205, č. 98; Nálezy 2, č. 49.

122b. Šaľa-Veča

Pred r. 1978, Š. Rehák, vinohrad pri JRD, náhodný nález.
Byzancia, Isaac II. (1185–1195), bronzový scyphatos (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra č. 2444.
Lit.: Nálezy 3, č. 130.

123. Šášovské Pohradie, okr. Žiar nad Hronom

R. 1979–1986, výskum hradu Šášov, J. Hošo.
Rakúsko, fenig, 13. stor. (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: Hošo 1996, 26.

124. Štúrovo, okr. Nové Zámky

Pred r. 2005, v okolí mesta, náhodný nález, poklad (94).
Rakúsko, Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Enns, fenig. Koch B 150 (1), 152 (3); Přemysl Ottakar II. (1251–1276), Viedeň, Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch 162 (8), 163 (3), 164 (3), 165 (3), 166 (12), 167 (12), 168 (5), 169 (2), 170 (1), 173 (5), 177a (5), 178 (9), 179 (2), 180 (6), 186 (1); Rudolf III. (1298–1306), Viedenské Nové Mesto, fenig. Koch B 204 (1); Fridrich Pekný ako kráľ (1314–1330), Viedeň, fenig. Koch B 210 (1).
Uhorsko, napodobenina viedenského fenigu. Koch tab. 25/VII (1), tab. 26/STWW a MK 15.
Salzburg, Eberhard II. (1200–1246), Pettau, friesachský fenig, okolo 1220–1230. Koch C g 2 (1).
Friesachský fenig alebo jeho napodobenina, 1. pol. 13. stor. Koch C u 30 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: Hunka 2005, 177–188.

125. Šurany, okr. Nové Zámky

R. 1990–1996, časť Úľany nad Žitavou, pri práci na poli, náhodný nález, p. Máčovský.
Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).
Dnešné uloženie: v súkromnej zbierke P. Steinera.
Lit.: nepublikované

126. Timoradza, okr. Topoľčany

R. 1980, poloha Nadskálie, výskum pohrebiska, O. Krupica.

Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H ? (1).
Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum, Topoľčany.
Lit.: Wiedermann 1985, 77; Bialeková 1989a, 361, č. 2.

127. Trakovice, okr. Trnava

R. 1973, J. Fančovič (č. d. 269), našiel pri kopaní pivnice nádobu a v nej vrečko s 570 mincami.
Rakúsko, Fridrich II. (1230–1246), viedenské fenigy (10).
Rakúsko, Přemysl Ottakar II. (1251–1276), viedenské fenigy (253).
Přemysl Ottakar alebo Rudolf Habsburský (1251–1282), viedenské fenigy (307).
Dnešné uloženie: Západoslovenské múzeum, Trnava (570).
Lit.: Polakovič 1975, 267–269; Nálezy 3, č. 160; Bialeková 1989a, 456, č. 5.
127a. V 50. rokoch 20. stor., náhodný nález, A. Michalík.
Štajersko, Otakar IV. (1164–1192), Fischau, fenig. Koch 72 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 4265.
Lit.: Kolníková 1981, 147; Nálezy 4, č. 201.

128. Trebišov

R. 1979, výskum v záhrade Okresnej stanice mladých prírodovedcov, zaniknutý kostol sv. Ducha, prikosťolný cintorín, L. Kaminská.
Uhorsko, anonymný denár, 1. pol. 12. stor. H 113 (1).
Uhorsko, Belo III. (1172–1196), denár. H 66a (1).
Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 275 (1).
Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum, Trebišov.
Lit.: Kaminská 1982, 429–451; Habovštiak 1985, 319; Nálezy 4, č. 223.

129. Trenčín

Hrad, r. 1970–1974, pri rotunde, výskum pohrebiska, T. Nešporová.
Hrob: Uhorsko, Belo II. (1131–1141), denár. H 53 (1).
Hrob: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 76 (1).
Hrob: Uhorsko, anonymný denár, koniec 11. stor. H 95 (1).
Dnešné uloženie: Trenčianske múzeum, Trenčín.
Lit.: Nešporová 1977, 193; Nešporová 1978, 217–223; Bialeková 1989a, 414, č. 3; nálezová správa E. Kolníkovvej z r. 1978.

129a. R. 1935, náhodný nález v záhrade, Štefánikova ul. č. 58.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H ? (1).
Dnešné uloženie: Trenčianske múzeum, Trenčín, č. N 7528.
Lit.: Nálezy 4, č. 232.

130. Trhovište, okr. Michalovce

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (90); H 73a (22).
Dnešné uloženie: Východoslovenské múzeum, Košice, č. NU 20 257.
Lit.: Hunka 1986a, 245–247; Zozuláková 1989, 295–297; Nálezy 4, č. D 11; Zozuláková 2008, 128.

131. Trnava

Pred r. 1889, za neznámych okolností, depot 377 mincí.

Rakúsko, viedenské fenigy, 13. stor. (377).

Dnešné uloženie: r. 1889 získal mince A. Luschin v. Ebengreuth, Viedeň.

Lit.: *Luschin 1913*, 34–35; *Hóman 1916*, 354, pozn. 3; *Koch 1962*, 29–30; *Kraskovská 1962*, 143, 145; *Nálezy 2*, č. 57.

131a. R. 1876, náhodný nález v záhrade, J. Ochaba.

Slavónsko, bánsky denár, 13.–14. stor. (1)..

Dnešné uloženie: neznáme.

Lit.: *Slovenský letopis 3*, 1879, 264; *Nálezy 4*, č. 250.

131b. Hornopotočná ul. č. 31; r. 1946, náhodný nález, pri kopaní záhrady.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: Západoslovenské múzeum, Trnava.

Lit.: *Nálezy 3*, č. 148; *Bialeková 1989a*, 458, č. 7.

131c. Nám. sv. Mikuláša, r. 1986, výskum za farským kostolom, pri hradbovom múre, časť(?) depotu druhotne premiestneného v jame na vápno zo 16. stor., K. Mészárosová.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), brakteát 1190–1240. H 199 (5).

Korutánsko, Berthold IV. (1188–1204), Andechs-Meranien, fenig (1); Leopold (1198–1230), Pettau, fenig (1); Eberhard II. (1200–1246), Friesach, fenig pred 1220 (1), pred 1235 (1).

Rann, fenig 1220–1230 (7).

Eberhard II. alebo Bernhard, fenig (1); Bernhard (1202–1256), St. Veit, fenig 1202–1256 (9); Wolfger (1204–1256), Aquileia, fenig (1).

Napodobeniny friesachských fenigov: neurčené mince (2); Landstrass, fenig okolo 1220 (8); napodobeniny Eberharda II., Friesach, fenig pred 1225–1235 (4); napodobenina s nápisom ERV, fenig (1); Henrich IV. (1204–1228), Windischgrätz, fenig (1).

Rakúsko, Viedeň, fenig okolo 1230. Koch 121 (1); Enns, fenig okolo 1230. Koch 124 (1).

Rakúsko, Viedeň, fenig 1230–1250. Koch 129 (2); Enns, fenig 1230–1250. Koch 134 (6); Viedenské Nové Mesto, fenig 1230–1250. Koch 136 (3), 137 (5).

Rakúsko, Interregnum (1236–1239, 1246–1251), Enns, fenig. Koch 143 (1), 144 (2).

strieborná surovina v tvare polbochníka, 14,13 g (1).

Dnešné uloženie: Západoslovenské múzeum, Trnava.

Lit.: *Mészárosová 1992*, 141–170; *Nálezy 4*, č. 227.

131d. R. 2009–2010, poloha Kostol sv. Mikuláša, výskum, E. Hrnčiarik, K. Kuzmová.

Rakúsko, Albrecht I. (1282–1298), Viedeň, viedenský fenig. Koch B 190 (1); Rudolf III. (1298–1306), Viedeň, viedenský fenig. Koch B 200 (1).

Dnešné uloženie: u vedúcej výskumu.

Lit.: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja*.

131e. Trnava-Hrnčiarovce nad Parnou

R. 1965, v katastri obce, náhodný nález.

Anglicko, Ján Bezzemok (1199–1216), Londýn, penny typu short cross 1199–1216. Seaby 1978, 80, č. 6.

Dnešné uloženie: v rodine nálezcu.

Lit.: *Hunka/Novosedlík 1999*, 163–168.

131f. Trnava-okolie

R. 2008, neznáma poloha a okolnosti, náhodný nález. Čechy, Přemysl Ottokar (1247–1253), alebo Vladislav I. Jindřich (1197–1222), denár (1), predtým považovaný za Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár H 281.

Dnešné uloženie: NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica.

Lit.: *Budaj/Hunka/Videman 2008*, 109–117.

132. Tvrdosovce, okr. Nové Zámky

Pred r. 1978, poloha neznáma, náhodný nález na poli, F. Bugyík.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).

Dnešné uloženie: u nálezcu.

Lit.: *Nálezy 3*, č. 149; *Bialeková 1989a*, 288, č. 9.

133. Veľká Maňa, okr. Nové Zámky

R. 1953, výskum laténskeho pohrebiska, stredoveký hrob, B. Benadik.

Hrob 41, v sánke: Uhorsko, Ladislav I. (1077–1095), denár. H 28 (1).

Z neznámej polohy: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H 217 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 18–19.

Lit.: *Kolníková 1967*, 195, č. 29, 199, č. 28; *Nálezy 2*, č. 25; *Hanuliak 1988*, 101–115.

134. Veľké Blahovo, okr. Dunajská Streda

Pred r. 1877, objavil depot mincí Leopold Weis.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu mince 1190–1240. H 72–73 (1 a x).

Dnešné uloženie: nálezca dal mincu Maďarskému národnému múzeu v Budapešti.

Lit.: *Czobor 1877*, 191; *Nálezy 2*, č. 55.

135. Veľké Lovce, okr. Nové Zámky

Tridsiate roky 20. stor., poloha vinohrad na návrší pri novom cintoríne, zemné práce v areáli pohrebiska, J. Hrbálek.

Uhorsko, Štefan I. (997–1038), obolus. H 1 (1).

Dnešné uloženie: SNM, Bratislava.

Lit.: *Eisner 1933b*, 320; *Eisner 1947*, 138; *Váňa 1954*, 80, 89; *Kraskovská 1964*, 125; *Kolníková 1967*, 195, č. 30; *Nálezy 2*, č. 14.

136. Veľké Zálužie, okr. Nitra

Pred r. 1978, za neznámych okolností.

Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 2467.

Lit.: *Nálezy 3*, č. 150.

137. Veľký Horeš, okr. Trebišov

Pred r. 1978, poloha Templom homok, výskum, M. Slivka.

Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), denár. H ? (1).

Dnešné uloženie: Východoslovenské múzeum, Košice.

Lit.: *Nálezy 3*, č. 155.

138. Veľký Meder, okr. Dunajská Streda

R. 1996, záhrada domu č. 819, náhodný nález, M. Šilhavík.

Uhorsko, Koloman (1095–1116), denár. H 35 (1).
Dnešné uloženie: u nálezcu.
Lit.: *Budaj* 2004, 213–217.

- 138a. R. 1997, rímsko-barbarské sídlisko, výskum, V. Varsik.
Friesachský fenig pol. 13. stor. (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 8217.
Lit.: *Hunka/Kolníková* 1999, 63.

139. Veľký Šariš, okr. Prešov

R. 1974, 20085, 2010, hrad Šariš, výskum, M. Slivka, P. Harčár, M. Uličný.
Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár pre Slavóniu (1);
Ladislav IV. Kumánsky (1272–1290), denár. H 371 (1).
Byzancia, bronzový scyphatos niektorého panovníka z dynastie Komnenovcov, 11.–13. storočie (1).
Lotrinsko, Ferry III. (1251–1303), Nancy, denár Engel/Serrure, s. 558, č. 1010 (1).
Dnešné uloženie: u vedúcich výskumov.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 157; *Nálezy* 4, D 13.

140. Vráble-Horný Ohaj, okr. Nitra

R. 1965, neznáma poloha, náhodný nález, J. Mikla.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: J. Bátora, Bratislava.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 140; *Bialeková* 1989a, 233.

141. Vyšné Raslavice, okr. Bardejov

Pred r. 1949, za neznámych okolností, depot mincí.
Uhorsko, Štefan II. (1116–1131), denár (x).
Dnešné uloženie: neznáme.
Lit.: *Gergelyi* 1949, 78; *Deák* 1963, pozn. 22; *Bokes* 1964, 151; *Nálezy* 2, č. 28.

142. Vyšný Kubín, okr. Dolný Kubín

Pred r. 1859, poloha Ostrá skala, zber, nález ojedinelý.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (1).
Uhorsko, denár pre Slavóniu, 13.–14. stor. (x).
Dnešné uloženie: neznáme.
Lit.: *Čaplovič* 1987, 239–240.

143. Zbehy, okr. Nitra

R. 1967, výskum pohrebiska, A. Ruttkay.
Hrob 40: Uhorsko, Ondrej II. (1205–1235), obolus. H 240 (1).
Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 3590.
Lit.: *Nálezy* 3, č. 156; *Habovštiak* 1985, 325.

144. Zemplín, okr. Trebišov

R. 1956, výskum, B. Benadik.
Hrob: Uhorsko, Belo I. ako kráľ (1060–1063), obolus. H 12 (1).

Dnešné uloženie: AÚ SAV Nitra, č. 1032.
Lit.: *Kolníková* 1967, 195, bez čísla, 197, č. 15; *Nálezy* 2, š. 26.

145. Zvolen

R. 1992, 1999–2001, horný Pustý hrad, V. Hanuliak.
Uhorsko, Belo IV. (1235–1270), denár, falzum H 320 (1); Štefan V. (1270–1272), denár. H 359 (1); Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 371–378 (1), H 382 (1), H 418 (1); Ondrej III. (1290–1301), denár. H 408 (1).
Uhorsko, uhorské napodobeniny rakúskych vienských fenigov Přemysla Ottakara II. (1251–1276) Koch B 165, B 168 (1 + 1); Albrechta I. (1282–1298) Koch B 195 (1).
Nerazené kotúčky na výrobu mincí (74).
Rakúsko, Rudolf III. (1298–1306), Viedeň, vienský fenig. Koch B 201 (1).
Dnešné uloženie: SÚPS Banská Bystrica; Lesnícke múzeum Zvolen.
Lit.: *Hanuliak* 1995a, 50; *Hanuliak* 1995b, 272–273; *Nálezy* 4, č. 247; *Hanuliak/Hunka* 2000, 359–367; *Šimkovič/Beljak/Maliniak* 2011, 29, 30.

145a. Zvolen

R. 2001, dolný Pustý hrad, J. Beljak.
Uhorsko, Ladislav IV. (1272–1290), denár. H 390 (1).
Uhorsko, Ondrej III. (1292–1301), denár. H 418 (1).
Dnešné uloženie: u vedúceho výskumu.
Lit.: informácia Beljak 2011, 2013.

146. Žabokreky, okr. Topoľčany

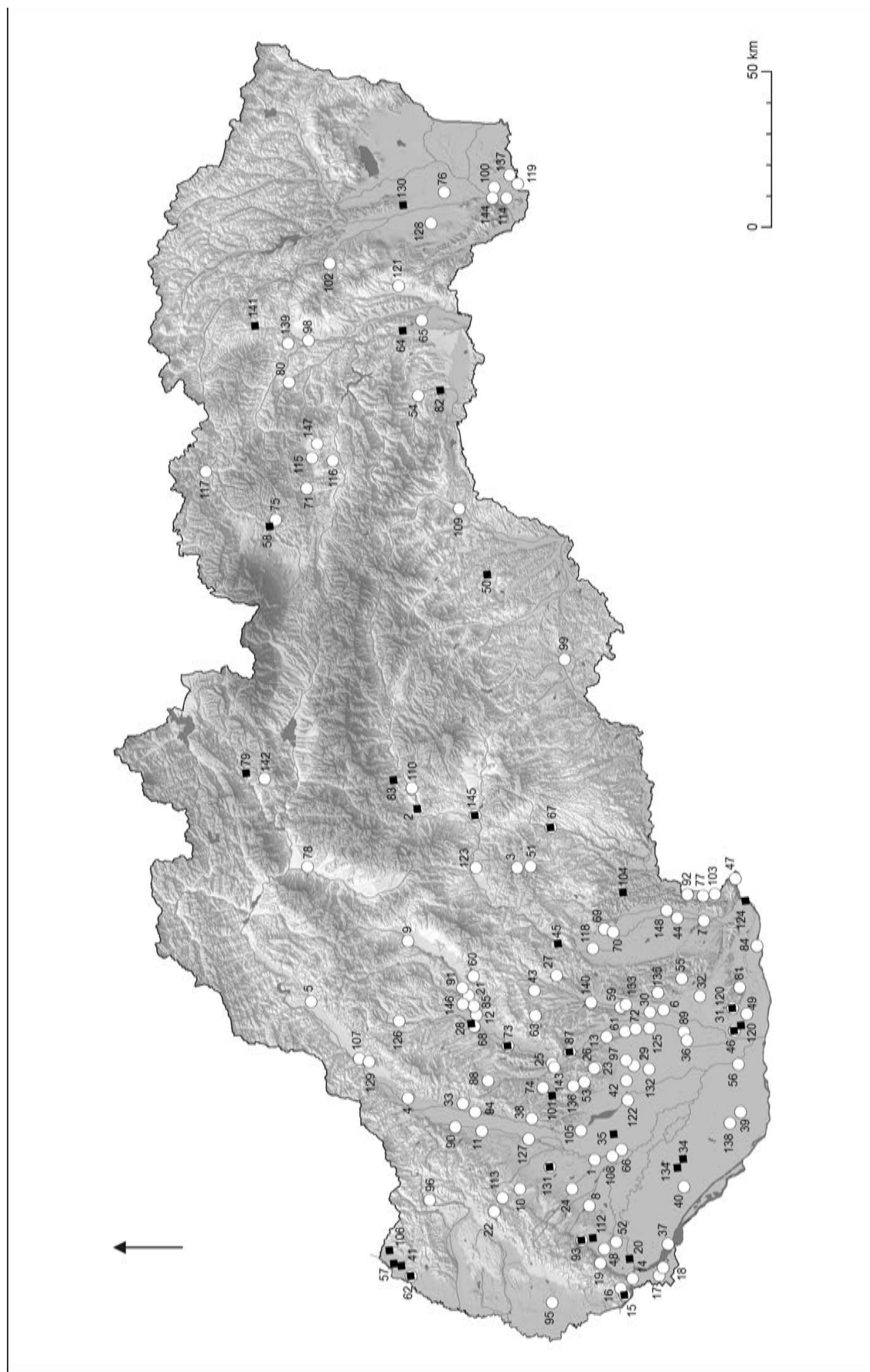
Pred r. 1978, tehelňa na východnom okraji intravilánu, náhodný nález, Š. Mozola.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca arabského typu 1190–1240. H 73 (1).
Dnešné uloženie: Vlastivedné múzeum, Topoľčany.
Lit.: *Kolníková* 1976, 42; *Nálezy* 3, č. 151; *Bialeková* 1989a, 376, č. 1.

147. Žehra, okr. Spišská Nová Ves

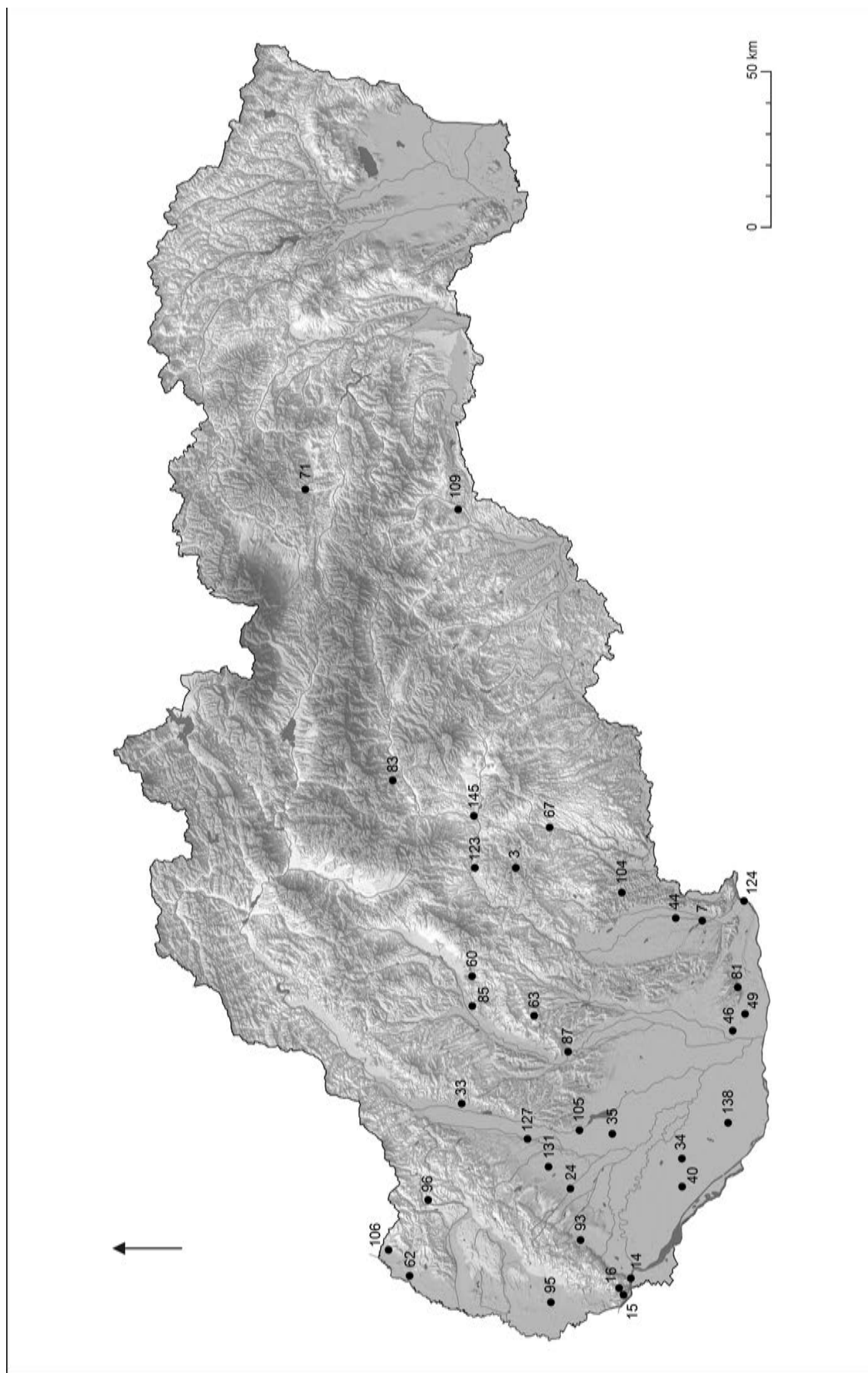
R. 2006, poloha kostol sv. Ducha, archeologický výskum, M. Soják.
Uhorsko, Ondrej III. (1290–1301), denár H 416 (1).
Lit.: *Soják* 2007b, 251–252.

148. Želiezovce-Svodov, okr. Levice

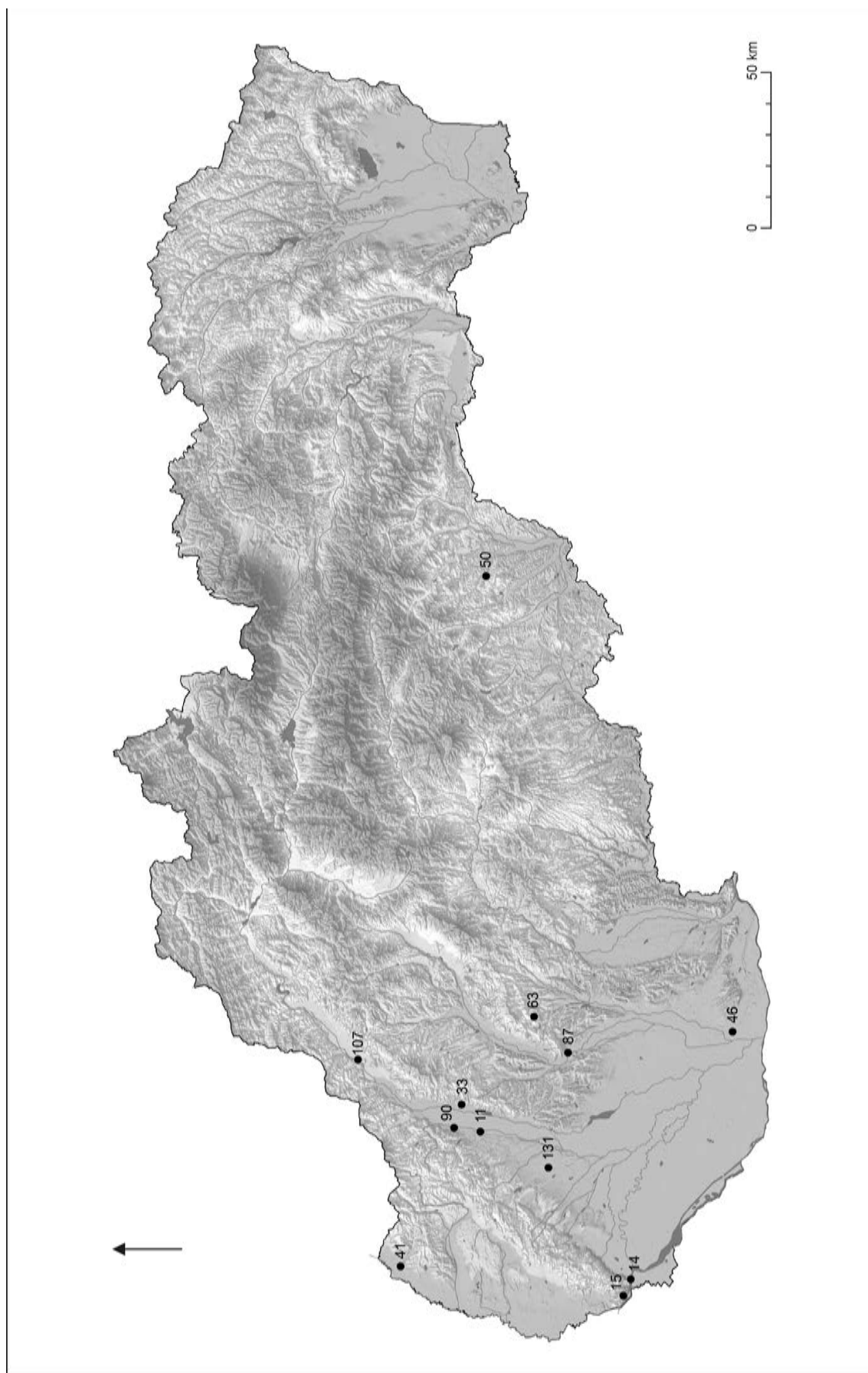
R. 1978–1979, pri kopaní v záhrade, M. Buda.
Uhorsko, Belo III.–IV. (1172–1270), Cu minca byzantského typu 1190–1240. H 72 (2).
Dnešné uloženie: u nálezcu (1), u prof. Straku (1).
Lit.: *Nálezy* 4, č. 214.

Mapa 1. Slovenské nálezy mincí z rokov 1000–1306. Legenda: krúžok – ojedinelý nález; štvorček – hromadný nález. Autor: M. Bartík.

Mapa 2. Slovenské nálezy rakúskych mincí z rokov 1000–1306. Autor: M. Bartík.

Mapa. 3. Slovenské nálezy českých a moravských mincí z rokov 1000–1306. Autor: M. Bartík.

7 THE ARPAD DYNASTY COINS FROM 1000–1301

Their Role in the Development of Medieval Slovakia's Economy

Ján Hunka

Summary

The monograph summarises basic results of research into the development of commodity monetary relations in the territory of the present Slovakia during the reign of Hungarian kings of the Arpad Dynasty in 1001–1301. The basic aims of the research were as follows:

1. determining the development of commodity monetary relations in the territory of medieval Slovakia during the observed period;
2. indicating the place of market and other trade centres;
3. determining the system of payment by coins and other substitute tenders;
4. confronting the coin finds with contemporary historical sources.

The exploration was focused on two sets of monuments. The first set included coin finds, sporadically also bulk finds. The second set consisted of contemporary written sources, chronicles, lists of legal acts, donation and other documents. In the first group 250 coin finds were analysed. They contained 10 916 coins. Of them, at least 8 145 coins were of Hungarian origin, i.e. they were tenders circulating first of all in the Carpathian Basin as well as in Slovakia. They were complemented by the coins from Austria, Carinthia, Carniola – 1739 pieces of Vienna pfennigs and 84 pieces of Friesacher pfennigs. Around 50 coins were made abroad – in England, Byzantium, France, Holland, Germany, in Moravia and Bohemia or Poland. Unusually, there are Slavonian dinars as well. Because of many reasons it was not possible to determine more closely as many as 948 pieces of coins. They included old finds known only from literature, or the finds whose contemporary placement is not known.

Written sources from the period of the Hungarian Arpads reign may be divided into the following groups.

A) Chronicles, written mostly at the end of their reign, or in the 14th century. They either do not speak about the coinage in the Kingdom of Hungary, or provide only minimum information.

B) Legal acts from the times of the reign of Stephen I, Ladislav I and Koloman provide data about monetary fees for committed crimes and offences. They were mostly payments in kind (cattle), or foreign coins, mainly Byzantine solidi. Domestic coins are mentioned only marginally.

C) Documentary material. Around 150 documents from the years of 1006–1301 were analysed. They mention places of mining stone deposits, market places, collection of various taxes and fees, participation of Jewish tenants in the production of coins and their exchange. Only minimum information is provided about the coinage, since mostly the fees in the form of silver weighed pieces of metal are mentioned. Only partially also payments by dinars.

The work is divided into 7 main parts:

1. acunation of the Arpads in the 11th century (Chapter 2);
2. monetary policy of the Arpads in the 12th century (Chapter 3);
3. social and economic relations in Slovakia in the 13th century (Chapter 4);
4. a catalogue of 250 finds of coins from 115 sites with a map of their geographical distribution (Chapter 6);
5. list of used literature (Chapter 8);
6. the supplement of images, pictures of approx. 200 basic types of domestic and foreign coins discovered in Slovakia (Chapter 9);
7. made up by iconographic materials pointing to ways of payment, trade exchange (in text).

In the individual parts I followed mainly basic development of monetary, economic and social relations during the reign of Stephen I up to that of Andrew III (in chapters 2.1 through to 2.6, 3.1 through to 3.7, 4.1 through to 4.5). In addition to this, the finds of Austrian (4.6) and other foreign coins (4.7) were analysed. I pointed to a significant influence of Jewish tenants of Hungarian mints (4.8).

The numismatic research determined that Slovak finds of Hungarian and foreign coins relatively accurately point to the political, economic, cultural and other social situation which emerged in the 11th–14th centuries in our territory. By this they in many cases completed the data so far known from chronicles and other written sources. Several new facts were determined as well. Not all Hungarian coins from the years 1001–1301 were minted in the Esztergom or Csanad mints, as it is assumed mainly by Magyar researchers. Some of them were made also in Slovakia, especially in Bratislava and Nitra. They were mainly Bratislava dinars with the inscription Preslavva civ(itas) from the beginning of the 11th century, part of the emissions of the obols of dukes Bela and Geisa from the 1040s–1070s minted also in Nitra, as well as imitations of Friesacher pfennigs from the Krupina find with the image of a bishop's head, identified only in this

find, hidden probably during the Mongolian-Tatar invasion during 1241–1242. The fact that the majority of precious metals used for the minting of Hungarian coins were extracted from the central Slovak mining area (Banská Štiavnica) was definitely a significant contribution of Slovakia to the industrial and economic development of the medieval Kingdom of Hungary. A considerable social significance of the present south-western Slovakia in the 11th century is documented also by the present treasures of coins, mainly from the times of the reign of dukes Bela and Geisa, Ladislav I and Koloman from Dolné Chlebany, Ludanice, Hronský Beňadik, and from an unknown Slovak site. They contain much more coins than the similar monetary units from the territory of Hungary, Slovenia and Croatia, and their medieval exchange value must have been higher. It means that they were either the property of the fairly rich standing higher on the social ladder of contemporary society, e.g. members of the Ludanický family. Or they were parts of the cash of church or state institutions, e.g. the Hronský Beňadik abbey.

As far as the Slovak territory is concerned, only relatively a few more significant finds from the period of the 2nd half of the 12th up through to the early 14th century have been registered yet. So far there have not been identified any more extensive amounts in cash from the Mongolian-Tatar period in the years of 1241–1242 (Krupina, Skalica, Trnava, Moldavská jaskyňa Cave and the Leontína Cave at Gombasek), from the times of Czech-Hungarian wars in the 1270s (Pezinok, Dolány, Štúrovo), and from the times of feudal anarchy by the end of the 13th century (Nitra). From the close of the 12th century and the 13th century there are known three average depots of copper coins of Bela III from Bratislava-Vrakuňa, Štúrovo, Trhovište, and six sets of Friesacher pfennigs (from Malinovec, hidden in 1200–1246, Trnava – in 1238–1240, from an unknown site in “Oberungarn” – in the mid–13th century, Krupina – during the reign of Andrew II, Dunajská Streda – 13th century). Although the find of almost 2 500 bracteates from Rišňovce, repositied to the ground around 1271–1272, is one of the largest collections of these coins from the area of the Kingdom of Hungary, it is not paralleled in Slovakia. Comparably, in the territory of Hungary were determined tens of significant treasures of Hungarian and foreign coins pointing to the consequences of Tatar invasion mainly in the region between the rivers Danube and Tisza.

As for Slovak finds, at least 12 treasures containing Vienna pfennigs as well as tens of the pfennigs found during archaeological research in the form of scattered finds were analysed. The mentioned cash amounts originated as a consequence of strong economic pressure of Austrian money on Hungarian economy during and after the reign of Bela III, after 1196. The oldest Vienna pfennigs found in Slovakia are dated to the 1160s–1180s; they point to the colonisation of the territories deserted by the Germans and Austrians, the passing of foreigners through the Bratislava (Devín) gate. Up to the end of the 13th century the Vienna pfennigs were dominant in contemporary currency in the area of south-western (also in Bratislava, Trnava, Nitra) and partially also central Slovakia. Especially from the 1230s–1240s representatives of economically more significant centres (Bratislava and vicinity, Trnava, Nitra) were using in their trade and in their managing of municipal accounts rather valuable foreign coins than falling domestic tenders. Archaeological exploration in Bratislava and Nitra showed that more Austrian coins were found than the Hungarian ones. The finds of Vienna pfennigs also point to the penetration of the colonists, businessmen and traders in mining to the area of mining cities. They brought with them their own coins as well. This can be documented on the content of the treasure from Krupina, Na Pijaviciach (652 pieces of domestic and foreign coins, including cut silver), and on a smaller collection of Hungarian and German coins found during the exploration of perished church architectures in Krupina, Na Petri.

Within Slovakia several exceptionally valuable coins occurred. For example, they included the Netherlands dinar from the 12th century discovered during the exploration of Bratislava Castle and the French dinar of the Clermont bishopric from the 12th–13th century found during the exploration of a medieval village, local church and feudal court in Svinica by Košice. The historical significance of both finds lies in the fact that they document through other sources the difficult to observe social contacts of members of western European society with inhabitants of our territory. Whether they were representatives of church milieu (Benedictines, Cistercians, and others), knights – crusaders, magnates, or just members of various craft associations (e.g. stonemasons, brickmasons) helping to build castles and other fortifications, or foreign traders, is not known. Of an exceptional significance is the find of the top part of bronze case for bracteates, obtained during the research in Jesenského street in Nitra. It is one of approx. 25 similar cases from central Europe. The decoration (a sitting ruler with a sword and a flag) shows that its origin must be searched for in Meissen, and that it was made around the mid–13th century. It must have been used by a foreign trader from Saxony, Bohemia. In Nitra he may have lost it because of unknown reasons, or used for the purchase of goods and the case was not needed any more.

As regards Nitra and other trade centres, it was necessary to discuss the extent to which the numismatic sources and historical documents reflect the presence of Jews – traders, money changers, mints owners. According to historical sources, the Jews, Saracens and Ismaelites were active in several more significant cities of the present Slovakia. During the Middle Ages their most extensive communities were in Bratislava, Trnava, and Nitra. In the context of Hungarian minting, their influence was significantly manifested in the iconography of coins minted from the mid–13th century – familiar are the dinars and their parts on which, in addition to other motives, the letters of Greek alphabet are depicted – as well as in significant decrease in the value of contemporary dinars. This caused that the payments were made either in foreign currency, or by un-minted precious metals. However, the analysis of coins found in Slovakia showed that through coin finds it is more or less impossible to determine the presence of the given ethnicities, since they could be using the domestic (dinars, half-dinars) as well as foreign currencies (Vienna pfennigs, German dinars). It is clear that they definitely operated in Slovakia as well, since their names and position is marked in written sources. Perhaps the only numismatic documents which may be associated with the activities of Jews and similar ethnicities are the above mentioned case and bracteates from Nitra and the Hungarian copper coin from the turn of the 12th–13th century discovered in Trnava on Hornopotočná Street, where a local community of Jews was settled from the Middle Ages. In the context of written sources, the most persuasive evidence about the long

existence of Jewish community in Nitra are the documents from 1113 and 1247 with terms “castrum Judeorum” and “mons Judeorum”. It is assumed that it was the community settled in Nitra in Párovce.

The geographical evaluation of Slovak coin finds from the 11th through to the early 14th century pointed not only to the main centres and the dispersion of settlement in various parts of Slovakia, but to the most used road and water communications leading mainly along the rivers Danube, Little Danube, Váh, Nitra, Hron, Žitava, Poprad, Hornád, Torysa. Surprisingly, the using of the route of the later Czech Route officially established as late as in 1336 was also detected, e.g. through the coins of Bela III and Andrew II. Also the Polish Route through the finds of Hungarian copper coins from Kežmarok, Lubica and Stará Ľubovňa. Sporadically, the dispersion of coins from the area of their minting to close vicinity could be observed, especially during the operation of the Nitra ducal mint in 1040s–1070s, by the finds of ducal half-dinars from Topoľčany to Nové Zámky. The coin finds pointed to most significant economic, trade and market centres, approx. 100 sites. But because their occurrence was to a considerable degree determined by the state of current research (they are in direct proportion to the amount and geographical distribution of archaeologically explored sites), it was not possible to support all settled sites with the finds, either recorded in written sources, or determined through archaeological as well as other research. In some cases coins became an important indicator of long term trade in the cities which got their city privileges as late as by the end of the Arpads reign, or during the 14th–15th century (e. g. Bratislava, Stará Ľubovňa). The wealth of coin finds of some rulers provided a possibility to observe the use of coins from the time of their reign within the entire territory of Slovakia, for example in case of copper coins made especially during the reign of Bela III and Bela IV in the years 1190–1240. They are very frequent especially in the environment of medieval settlements, though they occurred at gravesites as well. It is surprising that the finds of coins of other rulers – e.g. Bela IV, Stephen V, Ladislav IV, i.e. from the times when the use of coins was to be for most members of contemporary society more or less a common matter, are very scarce. Moreover, they are concentrated on a geographically small space. The analysis of such finds evokes an impression as if the given currencies were used in contemporary circulation only scarcely. I assume that the lack of finds of these coins is related first of all to their low quality, which must have been reflected in the traders’ unwillingness to use them as a means of exchange during trade transactions. Analogies could be seen in case of the finds of coins of Hungarian rulers from the first half of the 12th century, where a marked decrease in the number of their finds, if compared with the preceding period, was determined as well.

The research into economic situation in Slovakia in the 11th–14th century included excerption of historical documents related to our territory, accumulation of information on the use of coins as a means of trade, records of fines, and data pointing to the system of minting the medieval Hungarian coins. In addition to this, I tried to reconstruct the system of market and trade centres as well as that of economically significant cities. Around 150 records were acquired, reflecting not only various ways of payment with coins and un-minted precious metal (such as *pensa auri*, with marks of silver and gold, weighed pieces of precious metals), but the price of some kinds of goods, mainly lands as well. Unfortunately, the amounts for purchase and sale of goods, or the amounts for fines specified in the laws of Stephen I through to Koloman in many cases considerably exceeded the average exchange value of currently known finds of coins. This shows that especially the coins detected in the form of sporadic finds and smaller treasures were owned by average members of contemporary society. Only few finds – from the Slovak ones especially those from Dolné Chlebany, Ludanice, from an unknown site and Rišňovce – could have an exchange value of several *solidi*, so that their owners could use them to pay their financial commitments mentioned in the documents. The exploration brought also other surprises, i.e. the fact that even though there exist tens of records on leasing the coining and mining chambers to the Jewish or Lombard entrepreneurs, there is only minimum information about the process of making the medieval Hungarian coins. Contemporary chronicles mention only the minting of coins during the reign of Bela I, in the mid-11th century. Younger annals are not usable for research. Unfortunately, the archaeological exploration, for example in the environment of the royal castle in Esztergom and within Slovakia at the Bratislava or Nitra castles, did not bring any new facts as far as the making of coins is concerned either. Only three coining dies have been preserved from the reign of the Arpads, of which one was used for the production of fake coins. The existing exploration has not brought any remnants of an official workshop which could be labelled as a medieval mint. Therefore in the description of minting activity in medieval Kingdom of Hungary mostly the analogies from much more developed mints, e.g. the Vienna mint, are taken over. In Slovakia there were found several Hungarian coins which were evidently fake (in Bratislava, Nitra), or imitations of Vienna and Friesacher pfennigs (they were found in Partizánske-Šimonovany, Hurbanovo). A very interesting find is the set of three dinars of the last Arpads, approx. five un-minted small coin disks found with the remnants of goldsmith’s or coin scales and fragments of pottery acquired in the exploration of the Horný Pustý Hrad Castle above Zvolen. Whether the above features are remnants of a workshop for counterfeiting coins, or a local craftsman (a goldsmith?) wanted to use the coins and small disks to make a new object, cannot be decided before the exact publishing of the exploration. In spite of this, the given set is exceptionally outstanding, so far without parallels in a wider geographical space.

A significant part of the exploration of the Arpads coins was their iconographic analysis through which geographical origin of individual models applied on Hungarian coins, as well as the meaning of given symbols, was determined. On most Hungarian coins only one symbolism was detected – a cross with four wedges taken over during the reign of Stephen I from Bavarian environment. But on several coinages from the 12th–13th centuries unusual topics were detected. For example, the image of Hungarian copper coins of the Arabic type from the times of Bela III imitates inscriptions on golden dinars of Spanish Moorish Almoravids from the 1150s–1160s. The motif of Hungarian copper coins of the Byzantine type is taken over from the image of golden bull of Bela III, made around 1190, or from silver German bracteates of Frederick I Barbarossa. Within the group of Hungarian bracteates we managed to identify the symbol of the Trinity, as three male heads jointed to one another. It is one of the oldest medieval depictions of the three-headed deity in Europe. The symbol of a medallion with simple cross could have been taken over from the Byzantine environment

and in the Hungarian minting it could be frequently found on anonymous dinars from the end of the 11th century. What is also interesting is the symbol of a winged royal crown (proving the linkage of state and church power?) used on the dinars of Andrew II. A similarly depicted symbol, but complemented with a rosette, applied on Vienna pfennigs from the late 1230s and the early 1250s is somewhat younger. Therefore it must be assumed that the given motif may have been taken over from Hungarian coins. Of a so far unknown origin is the motif of an eagle attacking the hare. It appears only on the coins of the Arpáds, and may not be of a domestic, Hungarian origin. A similar motif was identified on a stone plastic acquired during the exploration of the Buda Castle. Among the coins of the Arpáds several tens of cross variations were identified, from simple – Greek ones, through patriarchal to anchoring, Jerusalem and Coptic ones. Are the last named reminiscences of the crusades? In the times of the reign of Ladislav I, Koloman, Stephen II and Bela II the motif of three crosses standing next to one another appeared as the symbol of Golgotha/Calvary. Of them, the middle one is higher than the two side ones. In the 13th century also many other motifs were being placed on coins: symbols of royal power, church motifs as depictions of churches, bishops and their insignia, saints (mainly God the Father and evangelists). Of an interest is the increased occurrence of carelessly depicted motifs, e.g. the Orants, and, on the contrary, the well-made symbols – of mythological animals, fabled figures on the coins from the second half of the 13th century. They could get on the coins as a consequence of the economic influence of Jewish tenants of mints. It is known that Jews enforced their motifs on contemporary tenders not only in the Kingdom of Hungary and Poland, but in other states of central Europe. The motifs definitely reflected also contemporary unstable political circumstances, the reign of politically weak rulers (Stephen V, Ladislav IV), as well as feudal anarchy when the personality of a king and symbols of his power were substituted by church or other symbols.

The results obtained from the assessment of Slovak finds of the Arpad Dynasty and foreign coins from the 11th through to the early 14th century will be confronted in the future with the analyses of similar finds from other parts of former Kingdom of Hungary. This will enlarge further research in this field which will thus deepen our knowledge of economic circumstances in the Kingdom of Hungary during the first three centuries of its existence.

Fig. 1. Map of the Kingdom of Hungary with the mints operating in 1000–1301 (according to *Huszár 1979*, 25).

Fig. 2. Roads in Slovakia in the 11th–14th centuries.

Fig. 3. Production of coins in the Kingdom of Hungary. Manual coinage, used plate marks for letters.

Fig. 4. Marking the coins with sigils. Top-down, coins of Andrew I, Solomon, anonymous dinars and bracteates (according to *Tóth 2006*, 176, Fig. 3).

Fig. 5. Depictions of a medieval market. 1 – coin scales; 2 – selling bread; 3 – merchant with scales and measure (according to *Dějiny hmotné kultury 1985*, I/2, 536, č. 384; *Husa/Petráň/Šubrtová 1967*, no. 110).

Fig. 6. Illustrations of coin treasures. 1 – from Hronský Beňadik (put into the hiding place before 1130); 2 – from Bratislava-Vrakuňa (from the late 12th century); 3 – from Rišňovce (around 1270); 4 – ceramic money box from the Devín (archives of the author and *Baxa/Ferus 1991*, 28, Fig. 78).

Fig. 7. Graph of the quality of Arpads coins.

Map 1. Slovak finds of coins from 1000–1306. Key: a ringlet – isolated find; a small square – bulk find. Author: M. Bartík.

Map 2. Slovak finds of Austrian coins from 1000–1306. Author: M. Bartík.

Map 3. Slovak finds of Czech and Moravian coins from 1000–1306. Author: M. Bartík.

Tab. I. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Hungarian coins from the 11th and early 12th century. 1 – Stephen I; 2–3 – Andrew I; 4 – Duke Bela; 5 – King Bela I; 6 – Duke Geysa I; 7–8 – Solomon; 9–17 – Ladislav I; 18–20 – Koloman (1–12 – half-dinars; 13–20 – dinars).

Tab. II. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Coins from the 12th century. 1–6 – Koloman; 7 – Svatopluk; 8–10 – Stephen II; 11–12 – Bela II; 13–14 – Geysa II; 15–23 – anonymous dinars of the 1st group; 25–30 – anonymous dinars of the 2nd group (1–30 – dinars).

Tab. III. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Coins from the 12th and early 13th century. 1–6 – anonymous dinars of the 2nd group; 7 – Ladislav II; 8–13 – Bela III; 14–19 – bracteates from 1190–1240; 20 – Otto von Zütphen; 21–22 – Otakar IV; 23 – Henry II Jasomirgott (1–11, 20 – dinars; 12 – copper coins from 1190–1240; 14–19 – bracteates; 21–23 – Styria and Vienna pfennigs).

Tab. IV. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Coins from the 13th century. 1 – Henry II Jasomirgott; 2–23 – Andrew II; 24 – Vienna pfennig 1230–1250 (1, 24 – pfennigs; 2–4, 8, 10, 12, 14–23 – dinars; 5–7, 9, 11, 13 – half-dinars; 24 – pfennig).

Tab. V. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Coins from the 13th and early 14th century. 1–14 – Přemysl Otakar II; 15 – Hungarian imitation of a Friesacher pfennig; 16–17 – Friesacher pfennigs; 18 – John Lackland; 19–20 – Ladislav IV the Cuman; 21 – Andrew III; 22–23 – Albrecht I (1–17, 22–23 – pfennigs; 18 – penny; 19–21 – dinars).

Tab. VI. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. Coins from the turn of the 13th and 14th century. 1–8 – Albrecht I; 9–13 – Rudolf III; 14 – Bruno von Schaumburg; 15 – Passau pfennig; 16–17 – Bavarian pfennigs; 18 – Ferry III; 19 – Isaac II; 20 – Slavonian dinar; 21–22 – Friesacher pfennig (1–13, 15–17, 21–22 – pfennigs; 14, 18, 20 – dinars; 19 – bronze scyphatus).

Tab. VII. Basic types of coins from 1000–1306 found in Slovakia. 1–2 – Friesacher pfennig; 3 – John; 4 – a case for bracteates; 5 – silver in the form of rods, cut-outs from talents (1–2, – pfennigs; 3 – dinar).

8 LITERATÚRA

- Adamovszky 2011* – I. Adamovszky: Magyar érme katalógus 997–1307. Budapest 2011.
- Amant 1927–1928* – Z. Amant: Két kiadatlan árpádházi denár-valtózat. Num. Közl. 26–27, 1927–1928, 72.
- A tatárjárás (1241–42)*. In: A. Ritoók/E. Garam (Ed.): Katalóg k výstave v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti, 25. 5.–30. 9. 2007. Budapest 2007.
- Barta et al. 2011* – P. Barta/B. Lesák/M. Musilová/B. Resutík: Svedectvo času. Z najnovších a starších nálezov na Bratislavskom hrade. Bratislava 2011.
- Bátora/Hunka 1999* – J. Bátora/J. Hunka: Hromadný nález mincí zo začiatku 14. storočia. Zbor. SNM 93, Arch. 9, 1999, 115–125.
- Baumgartner 1949* – E. Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. I. Ein Beitrag zur Geschichte des innerösterreichischen Münzwesens im 13. Jahrhundert. Num. Zeitschr. 73, 1949, 75–107.
- Baumgartner 1959* – E. Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. II. Die Friesacher Grenzmünzung, 1. Hälfte. Num. Zeitschr. 78, 1959, 14–57.
- Baumgartner 1961* – E. Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. Die Friesacher Grenzmünzung, 2. Hälfte. Die Nachprägung der Friesacher in Ungarn. Num. Zeitschr. 79, 1961, 28–63.
- Baxa 1977* – P. Baxa: Archeologický výskum historického jadra Bratislavy v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 49–54.
- Baxa 1983* – P. Baxa: Výskum v historickom jadre Bratislavy. AVANS 1982, 1983, 47–49.
- Baxa/Ferus 1991* – P. Baxa/V. Ferus: Bratislava meštana Wocha 1243–1291. Bratislava 1991.
- Baxa/Polanský/Bisták 2006* – P. Baxa/L. Polanský/P. Bisták: Hrobový nález denáru Oldřicha I. (1012–1033, 1034) v Kostolanoch pod Tribečom (Slovensko). Num. Sborník 21, 2006, 304–309.
- Bednár 1996* – P. Bednár: Štúdium kontaktov Nitry vo včasnóm stredoveku. Originál 3/6, 1996, 4–5.
- Bednár 2010* – P. Bednár: Čierne Kľačany a okolie v praveku a včasnóm stredoveku. In: S. Bajaník (Zost.): Čierne Kľačany a európsky unikát. Dávnovek 1209–2010. Monografia obce. Tlmače, 13–18.
- Bednár/Fottová 2003* – P. Bednár/E. Fottová: Nitra-tržnica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta. Arch. Hist. 28, 2003, 303–315.
- Bednár/Samuel 2001* – P. Bednár/M. Samuel: Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert. Slov. Arch. 59, 2001, 301–345.
- Benadik 1978* – B. Benadik: Keltisches Gräberfeld in Maňa. Slov. Arch. 26, 1978, 383–422.
- Benda 1983* – K. Benda: Magyarország történeti kronológiája. 1. Budapest 1983.
- Bertalan/Nagy 1963* – V. Bertalan/E. Nagy: Buda a középkorban. Budapest 1963.
- Bialeková 1961* – D. Bialeková: Prvý nález z Hostoviec, okr. Nitra. Štud. Zvesti AÚ SAV 6, 1961, 288.
- Bialeková 1964* – D. Bialeková: Staromaďarské hroby a včasnostredoveké sídliskové objekty v Lipovej-Ondrochove. Štud. Zvesti AÚ SAV 14, 1964, 187–196.
- Bialeková 1989a* – D. Bialeková: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I/1. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989a.
- Bialeková 1989b* – D. Bialeková: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. I/2. Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Nitra 1989b.
- Bialeková 1992* – D. Bialeková: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. II. Stredoslovenský kraj. Nitra 1992.
- Biedermann 1992* – H. Biedermann: Lexikón symbolov. Bratislava 1992.
- Bokes 1964* – F. Bokes: Slovenské dejiny. Bratislava 1964.
- Bovan 2008* – M. Bovan: Nálezy mincí v Stredoslovenskom múzeu ako pramene k dejinám peňažníctva a mincovníctva. Zbor. SNM. 100. Hist. 46, 2008, 105–118.
- Bovan/Labuda 1992* – M. Bovan/J. Labuda: Správy o nálezoch uhorských stredovekých mincí v Banskej Štiavnici. Slov. Num. 12, 1992, 173–174.
- Brancsik 1914* – K. Brancsik: Über die Ergebnisse unserer Grabungen wie auch über prähistorische Zufallsfunde im Comitate. A Trencsén Várm. Múz. Egyes. Ért., 1914, 22–36.
- Březinová/Hunka 2011* – G. Březinová/J. Hunka: Výnimočný nález denáru Bela III. z výskumu Topoľčany-Krušovská cesta. Slov. Num. 19, 2001, 115–118.
- Březinová/Samuel 2007* – G. Březinová/M. Samuel: Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeógie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007.
- Budaj 2004* – M. Budaj: Denár kráľa Kolomana z Veľkého Medera. Slov. Num. 17, 2004, 213–217.

- Budaj 2004a* – M. Budaj: Vzácný nález anglickej mince z Jarku. *Slov. Num.* 17, 2004, 217–219.
- Budaj 2007* – M. Budaj: Vyhodnotenie mincí z archeologického výskumu Kostola Nanebovzatia Panny Márie v Pezinku. *Zbor. SNM.* 101. *Arch.* 17, 2007, 203–214.
- Budaj 2008* – M. Budaj: Vpády Přemysla Otakara II. na Slovensko vo svetle nálezov mincí. *Folia numismatica* 21, 2008, 83–89.
- Budaj 2011* – M. Budaj: Arpádovské mince z okolia Bíny. *Denarius*, 1, 2011, 8–15.
- Budaj/Hunka 2007* – M. Budaj/J. Hunka: Két új, középkori magyar dénár. *Az Érem* 1, 2007, 7–10.
- Budaj/Hunka/Videman 2008* – M. Budaj/J. Hunka/J. Videman: Vzácný denár z 13. storočia zo Slovenska. K problematike zatriedenia mince Huszár č. 281. *Num. Sborník* 23, 2008, 109–117.
- Budaj/Tóth 2009* – M. Budaj/Cs. Tóth: Uhorské mincovníctvo v 12. storočí a jeho špecifiká. In: M. Mašek/P. Sommer/J. Zemlička a kol.: Vladislav II. Druhý kráľ z Přemyslova rodu. Praha 2009, 147–166.
- Budinský-Krička 1942–1943* – V. Budinský-Krička: Prvé nálezy staroslovenských radových pohrebišť hradištných na strednom Slovensku. *Zbor. SNM. Hist.* 36–37, 1942–1943, 13–62.
- Budinský-Krička 1944* – V. Budinský-Krička: Prvé staroslovenské radové pohrebišťa v Turci a v Liptove. *Turčiansky Sv. Martin*, 1944, 15–20.
- Cach 1950* – F. Cach: Brakteátové razidlo Národného musea a vývoj ražební techniky doby brakteátové. *Num. Čas.* 19, 1950, 22–36.
- Cach 1970* – F. Cach: Nejstarší české mince. I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha 1970.
- Cach 1972* – F. Cach: Nejstarší české mince. II. České a moravské denáry od mincovní reformy Břetislava I. do doby brakteátové. Praha 1972.
- Cach 1974* – F. Cach: Nejstarší české mince. III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha 1974.
- Cach 1976* – F. Cach: K mincovní technice doby brakteátové. *Sbor. II. Num. Symposia* 1969. Brno, 1976, 75–82.
- Cach 1982* – F. Cach: Nejstarší české mince (dodatky). IV. Praha 1982.
- Camenzind 2011* – E. Camenzind: Das Dorf Biňa im Mittelalter unter berücksichtigungen der Ausgrabungsperioden 1989–1996. *Zbor. SNM – Arch. Supplementum* 5. Bratislava.
- Csákvári 2009* – P. Csákvári: Szent István dénárjának veret típusai. *Győr.*
- Czobor 1877* – B. Czobor: A M. n. múzeum érem- és régiség osztálya. *Arch. Ért.* 11, 191–193.
- Čaplovič 1984* – D. Čaplovič: Svinica. Večer z 10. 4. 1984, Košice.
- Čaplovič 1996* – D. Čaplovič: Vývoj štruktúry osídlenia na území Slovenska v ranom stredoveku (9.–11. storočie). *Hist. Zbor.* 6, 1996, 30–47.
- Čaplovič/Lesák 1993* – D. Čaplovič/B. Lesák: Štvrtá záverečná sezóna v Bratislave na Hlavnom námestí. *AVANS* 1992, 1993, 30–31.
- Čaplovič 1965* – P. Čaplovič: Včasnostredoveké pohrebisko a sídlisko v Hurbanove. *Slov. Arch.* 13, 1965, 237–247.
- Čaplovič 1987* – P. Čaplovič: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. *Martin* 1987.
- Červinka 1928* – I. L. Červinka: Slované na Moravě a říše Velkomoravská. Jejich rozsídlení, památky a dějiny. Brno 1928.
- Čilinská/Točík 1978* – Z. Čilinská/A. Točík: Šafa, okres Galanta. In: B. Chropovský: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, 1978, 198–205.
- Čurný/Hunka 2011* – M. Čurný/J. Hunka: Mince a olovené plomby zo Starej Levoče. *Slov. Num.* 19, 2011, 165–169.
- Darnay 1906* – K. Darnay: Egervári éremlelet. *Num. Köz.* 5, 1906, 19–20.
- Darnay 1906a* – K. Darnay: Ezüst gyűrű a XIII. századból. *Arch. Ért.* 27, 1906a, 96.
- Dějiny hmotné kultury I/2*. Kultura každodenního života od 13. do 15. století. (red. J. Petráň). Praha 1985.
- Dějiny Slovenska 1*. (do roku 1526), R. Marsina (zost.). Bratislava 1986.
- Dějiny Trnavy* (zost. J. Šimončík – J. Watzka). Trnava 1988.
- Drenko 2003* – Z. Drenko: Zaniknutý kostol vo Svodíne. *Zbor. SNM* 97, *Arch.* 13, 2003, 149–170.
- Dušek 1954* – M. Dušek: Kostrové pohrebisko z 10. a 11. storočia v Dolnom Petri pri Komárne. *Arch. Rozhledy* 15, 1954, 701–715.
- Dušek 1961* – M. Dušek: K otázkam pravekého vývoja juhozápadného Slovenska. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 6, 1961, 59–82.
- Dušek 1964* – M. Dušek: Kostrové pohrebisko z X. XI. storočia v Dolnom Petri II. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 14, 1964, 197–222.
- Dušeková 1975* – S. Dušeková: Stredoveké pohrebisko v Modranoch. *AVANS* 1974, 1975, 47–48.
- Dušeková 1977* – S. Dušeková: Stredoveký kostol a pohrebisko v Modranoch. *AVANS* 1976, 1977, 103–104.
- Dušeková 1978* – S. Dušeková: Stredoveký kostol a cintorín v Modranoch. *AVANS* 1977, 1978, 75–76.
- Dworschak 1929–1930* – F. Dworschak: Ungarische Silberbarren des 12. Jahrhunderts. XII. századi magyar ezüstrogok. *Num. Köz.* 28–29, 1929–1930, 72–74.

- Egyházi-Jurovská/Farkaš 1986* – B. Egyházi-Jurovská/Z. Farkaš: Výskum v Mlynskej doline v Bratislave. AVANS 1985, 1986, 77,78.
- Eisner 1933a* – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933a.
- Eisner 1933b* – J. Eisner: Naše řadové hřbitovy hradištní. Sborník na počest Jozefa Škultétyho. Turčiansky Sv. Martin, 1933b, 316–324.
- Eisner 1935* – J. Eisner: Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi roku 1934. Sbor MSS 29, 1935, 51–80.
- Eisner 1947* – J. Eisner: Slovensko v dobe kultúry hradištnej. Slovenské dejiny. I. Bratislava 1947, 120–158.
- Farkaš/Wittgrüber 2008* – Z. Farkaš/P. Wittgrüber: Dve stredoveké fortifikácie v Pezinku, časť Cajla. In: P. Pospechová (Zost.): Bozen... ..Pezinok 1208–2008. Pezinok 2008, 21–30.
- Fejér/Huszár 1977* – F. M. Fejér/L. Huszár: Bibliographia numismatica hungaricae. Budapest 1977, 70–88.
- Fekete/Kiss/Tóth 2005* – A. Fekete/J. G. Kiss/Cs. Tóth: Az új „Corpus“ előkészületeinek munkálatai. Éremtani Lapok 91, jún, 1–7.
- Fengler/Gierow/Unger 1982* – H. Fengler/G. Gierow/W. Unger: Transpress Lexikon Numismatik. Berlin 1982.
- Fiala 1980* – A. Fiala: Nálezy mincí na hrade Devín z rokov 1972–1976. Slov. Num. 6, 1980, 260–263.
- Fiala 1984* – A. Fiala: Nález mince v Ducovom, okres Trnava. Slov. Num. 8, 1984, 223–224.
- Fiala 1992* – A. Fiala: Nálezy mincí na hrade Devín v rokoch 1982–1986. Slov. Num. 12, 1992, 171.
- Fiala 1998* – A. Fiala: Hromadný nález mincí z 11. storočia v Dolnom Petri. Slov. Num. 15, 1998, 234.
- Fiala 2002* – A. Fiala: Nálezy mincí z národnej kultúrnej pamiatky hrad Devín, získané pri archeologických výskumoch v r. 1992–2000. Slov. Num. 16, 2002, 152–157.
- Fiala 2004* – A. Fiala: Nález moravskej mince v Bratislave. Slov. Num. 17, 2004, 212–213.
- Fiala 2007* – A. Fiala: Z najnovších objavov byzantských mincí na Slovensku. In: V. Turčan (Zost.): Byzantská kultúra a Slovensko. Zbor. SNM. Arch. Supplementum 2. Bratislava, 123–129.
- Fiala/Keller 1989* – A. Fiala/I. Keller: Nález mincí z 13. storočia v Bratislave-Devíne. Num. Sborník 18, 69–78, 1989, 221–224.
- Fiala 1895* – E. Fiala: České denáry. Praha 1895.
- Forster 1900* – G. Forster: III. Béla magyar király emlékezete. Budapest 1900.
- Friedensberg 1976* – D. M. Friedensberg: Jewish Minters et Medailists. Philadelphia 1976.
- Friedensberg 1968* – F. Friedensberg: Monety śląskie w średniowieczu. Warszawa 1968.
- Fritsch 1961* – W. Fritsch: Anhang zu E. Baumgartner „Die Blütezeit der Friesacher Pfennige“. Num. Zeitschr. 79, 1961, 64–71.
- Fundárek 1974* – J. Fundárek: Ojedinelé nálezy mincí na Devíne. Slov. Num. 3, 1974, 197.
- Fundárek 1976* – J. Fundárek: Nález mincí v devínskom kostole. Bratislava 8/9, 1976, 275–285.
- Fusek 1998* – G. Fusek: Gräber mit Arpadenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. Slov. Arch. 46, 1998, 71–118.
- Gedai 1962a* – I. Gedai: Friesachi típusú pénzek Magyarországon. Az Érem 17, 1962a, 318–319.
- Gedai 1962a* – I. Gedai: Friesachi típusú pénzek Magyarországon. Az Érem 18, 1962a, 364–366.
- Gedai 1962b* – I. Gedai: A kiskunmajsai friesach éremlelet. Num. Közl. 60–61, 1962b, 83.
- Gedai 1965* – I. Gedai: Kontakty handlowe Wegier w XI–XIII w. w swietle znalezisk monet. Wiadomości Num. 9, 1965, 73–84.
- Gedai 1966* – I. Gedai: A nagykátai friesachi denárlelet. Num. Közl. 64–65, 1966, 41–47.
- Gedai 1967* – I. Gedai: Árpád-kori metrológiai problémák. Az Érem 23, 1967, 385–387.
- Gedai 1968a* – I. Gedai: Adalék a XI–XII. századi bizánci pénzek forgalmához. Folia Arch. 19, 1968a, 145–148.
- Gedai 1968b* – I. Gedai: Árpád-kori éremlelet Patróhán. Num. Közl. 66–67, 1968b, 37–41.
- Gedai 1968c* – I. Gedai: Rupp 113 sz. lemezpénze. Az Érem 24, 1968c, 45–46.
- Gedai 1968d* – I. Gedai: Friesachi éremlelet Szankon. Num. Közl. 66–67, 1968d, 95–97.
- Gedai 1969a* – I. Gedai: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11.–13. Jahrhunderten. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 21, 1969a, 105–148.
- Gedai 1969b* – I. Gedai: Numizmatikai adatok a dukátus kérdéséhez. Folia Arch. 20, 1969b, 99–103.
- Gedai 1970a* – I. Gedai: A nyáregyházi lelet éremanyaga. Num. Közl. 68–69, 1970a, 25–42.
- Gedai 1970b* – I. Gedai: Numismatische Angaben zur Frage des „Dukátus“. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2, 1970b, 207–209.
- Gedai 1970c* – I. Gedai: Románkori magyar éremművészet. Magyar Num. Társulat Évk. 1970, 1970c, 5–10.
- Gedai 1986* – I. Gedai: A magyar pénzverés kezdete. Budapest 1986.

- Gedai 1988* – I. Gedai: A Magyar Nemzeti Múzeum verőszerszám gyűjteménye. 2. Num. Közl. 86–87, 1988, 60.
- Gedai 1991* – I. Gedai: Magyar uralkodók pénzeiken. Budapest 1991, 9–67, tab. I–V.
- Gedai 1999* – I. Gedai: Szent István arany pénzverése. Budapest 1999.
- Gedai 2003* – I. Gedai: Saint Stephen's coins. Num. Közl. 100–101, 2003, 35–43.
- Gergelyi 1949* – O. Gergelyi: Hornád v praveku. Humenné 1949, rukopis, 78.
- Gindl 1977* – J. Gindl: Bola na území Slovenska za prvých Arpádovcov mincová výroba ? Správy 4/3, 1977, 2–4.
- Gohl 1903* – O. Gohl: Esztergommegyei éremlelet. Num. Közl. 2, 1903, 106.
- Gohl 1907* – O. Gohl: A korponai középkori éremlelet. Num. Közl. 6, 1907, 125–135.
- Gohl 1908* – O. Gohl: Salamon-korabeli éremlelet Nyitra-Ludányban. Num. Közl. 7, 1908, 102–109.
- Grierson 1976* – P. Grierson: Münzen des Mittelalters. München 1976.
- Gumowski 1935* – M. Gumowski: Moneta na Śląsku do końca XIV wieku. Kraków 1935.
- Gumowski 1960* – M. Gumowski: Handbuch der Polnischen Numismatik. Graz 1960.
- Gupienec/Kiersnowski/Kiersnowski 1965* – A. Gupienec/R. Kiersnowski/T. Kiersnowski: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia. Wrocław – Warszawa – Kraków 1965.
- Györffy 1973* – G. Györffy: Budapest története az Árpád-korban. Budapest története. I. Budapest, 1973, 217–351.
- Györffy 1983* – G. Györffy: István király és műve. Budapest 1983.
- Györffy 1987/1998* – G. Györffy: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest 1987, 1998.
- Habovštiak 1960* – A. Habovštiak: Dva zaniknuté románske kostoly na Baratke pri Leviciach. Arch. Rozhledy 12, 1960, 356–358, 373–381, 552, 600.
- Habovštiak 1961a* – A. Habovštiak: Zaniknuté románske stavby na Baratke pri Leviciach. Vlastivedný Čas. 10, 1961a, 132–137.
- Habovštiak 1961b* – A. Habovštiak: Príspevok k poznaniu našej nižinnnej dediny v XI.–XIII. storočí. Slov. Arch. 9, 1961b, 451–482.
- Habovštiak 1963* – A. Habovštiak: Zaniknutá stredoveká dedina Bratka pri Leviciach. Slov. Arch. 11, 1963, 407–458.
- Habovštiak 1964* – A. Habovštiak: Včasnostredoveké sídliská na juhozápadnom Slovensku. Kandidátska dizertácia. III. Bratislava 1964, 23.
- Habovštiak 1968* – A. Habovštiak: Archeologický výskum v Kostolnoch pod Tribečom. Monumentorum Tutela 2, 1968, 43–77.
- Habovštiak 1985* – A. Habovštiak: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- Habovštiak/Juck 1974* – A. Habovštiak/L. Juck: Starý Tekov v praveku a stredoveku. Vlastivedný Čas. 23, 1974, 168–178.
- Hahn 1976* – W. Hahn: Moneta Radspionensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert. Braunschweig 1976.
- Haisig/Kiersnowski/Reyman 1966* – M. Haisig/R. Kiersnowski/J. Reyman: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląska, Warmii i Mazur. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966.
- Halaga 1987* – O. R. Halaga: Archív mesta Košice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Praha 1987.
- Hampel 1904* – J. Hampel: Jel. Magyar Nemzeti Múz. 1903, 1904, 37.
- Hanuliak 1989a* – M. Hanuliak: K problematike výskytu mincí v hroboch z 11.–12. storočia na Slovensku. Slov. Num. 10, 1989a, 175–187.
- Hanuliak 1989b* – M. Hanuliak: Mince z pohrebiska z 10.–11. storočia v Malých Kosihách. Slov. Num. 10, 1989b, 203–210.
- Hanuliak 1992* – M. Hanuliak: Stredoveké nálezy z Jásovej. AVANS 1991, 1992, 44–45.
- Hanuliak 1994a* – M. Hanuliak: Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia (archeologicko-historické vyhodnotenie). Nitra 1994a.
- Hanuliak 1994b* – M. Hanuliak: Výsledky archeologického výskumu dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici. Dejiny a kultúra rehoľných komún na Slovensku. Trnava 1994b, 199–212.
- Hanuliak/Hoššo/Hunka 1996* – M. Hanuliak/J. Hoššo/J. Hunka: Najvýznamnejšie poznatky z výskumu banskoštiavnického dominikánskeho kláštora. K schopnostiam výpovede tradičných datovacích prostriedkov. Slov. Arch. 44/2, 1996, 307–326.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993* – M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov. I. Osídlenie z 9.–12. storočia. Nitra 1993.
- Hanuliak/Zábojník 1981* – M. Hanuliak/J. Zábojník: Výsledky výskumu v Chľabe. AVANS 1980, 1981, 84–86.
- Hanuliak 1993* – V. Hanuliak: Predstihový výskum Pustého hradu pri Zvolene. AVANS 1992, 1993, 49–50.
- Hanuliak 1995a* – V. Hanuliak: Záchranný výskum v Krupine-Na Petre. AVANS 1993, 1995a, 52–54.
- Hanuliak 1995b* – V. Hanuliak: K problematike počiatkov mesta Krupiny. Arch. Hist. 20. Brno 1995b, 267–274.
- Hanuliak/Hunka 2000* – V. Hanuliak/J. Hunka: Poklad mincí z Pustého hradu pri Zvolene. Arch. Hist. 25, 2000, 359–367.

- Hanuš *et al.* 2008 – M. Hanuš/P. Grznár/K. Hladíková/M. Budaj/M. Čurný: Výsledky archeologického výskumu Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach, okr. Dunajská Streda. In Arch. Hist. 33, 2008, 297–320.
- Harsányi 1913 – P. Harsányi: Egy Árpád-házi magyar éremlelet. Num. Közl. 12, 1913, 81–104.
- Hásková 1989 – J. Hásková: K obchodním stykům Čech s Uhrami v období raného feudalismu (nálezy uherských mincí v Čechách). Slov. Num. 10, 1989, 213–219.
- Hatz 1965 – V. Hatz: Die ungarischen Münzen in den schwedischen Funden den Wikingerzeit. Festschrift Hermann Aubin zum 80. Geburtstag. Wiesbaden 1965, 142–150.
- Hatz/Hatz 1975 – V. Hatz/G. Hatz: Böhmische Münzen des 10. u. 11. Jahrhunderts in schwedischen Funden. Num. Sborník 13, 1975, 85, 94–99.
- Haupt 1976 – W. Haupt: Brakteatendosen- Brakteatenschalen-Kupferbrakteaten. Arbeits-u. Forschber. Sächs. Bodendenkmalpfl. 20–21, 1976, 613–628.
- Heckenast 1994 – G. Heckenast: Bányászat és kohászat. In: Gy. Kristó/E. Pál/M. Ferenc (Ed.): Korai magyar történeti lexikon (9.–14. század). Budapest 1994, 80, 82.
- Heß/Klose 1986 – W. Heß/D. Klose: Vom Taler zum Dollar. 1486–1986. München 1986.
- Hlinka 1966 – J. Hlinka: Z najnovších prírastkov nálezov ojedinelých mincí v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Zbor. SNM 60. Hist. 6, 1966, 187–201.
- Hlinka 1968 – J. Hlinka: BRESLAVVA CIVITAS- Bratislava. Príspevok k začiatkom uhorského mincovníctva. Num. Sborník 10, 1968, 65–77.
- Hlinka 1970 – J. Hlinka: Česká cesta na území Slovenska vo svetle nálezov mincí. Zbor. SNM 64. Hist. 10, 1970, 193–216.
- Hlinka 1974 – J. Hlinka: Nálezy českých a moravských mincí na Slovensku. Slov. Num. 3, 1974, 11–72.
- Hlinka 1979 – J. Hlinka: Nálezy mincí na Devíne. In: Š. Borovský a kol.: Vlastivedný sprievodca po Devíne. Bratislava 1979, 72–95.
- Hlinka 1982 – J. Hlinka: Bratislavská mincovňa. Bratislava 1982, 15–19, 64–65.
- Hlinka 1986 – J. Hlinka: Ikonografia uhorských mincí denárového a grošového obdobia (11. až začiatok 16. storočia). Zbor. SNM 80. Hist. 26, 1986b, 241–256.
- Hlinka 1989 – J. Hlinka: Nálezy mincí na Slovensku z 11. až začiatku 14. storočia a ich historicko – numizmatická analýza. Slov. Num. 10, 1989, 153–163.
- Hlinka 1990 – J. Hlinka: Arpádovské mince v zbierke numizmatického oddelenia Slovenského národného múzea. Zbor. SNM 84. Hist. 30, 1990, 277–288.
- Hlinka 1991 – J. Hlinka: Historický vývoj slovenského národného znaku dokumentovaný mincami. Numizmatika 8, 1991, 27–37.
- Hlinka/Kazimír/Kolníková 1976 – J. Hlinka/Š. Kazimír/E. Kolníková: Peniaze v našich dejinách. Bratislava 1976, 114, 141, 170–171.
- Hlinka *et al.* 1978 – J. Hlinka/E. Kolníková/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava 1978, 218–223, č. 132–161.
- Hlinka/Kraskovská/Novák 1968 – J. Hlinka/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava 1968, 46–62, č. 13–77.
- Hodál 1930 – J. Hodál: Kostol kniežaťa Pribinu v Nitre. Nitra 1930.
- Holčík 1977 – Š. Holčík: Zisťovací výskum v Hronskom Beňadiku. AVANS 1976, 1977, 128–129.
- Hóman 1916 – B. Hóman: Magyar pénztörténet 1000–1325. Budapest 1916.
- Hóman 1917 – B. Hóman: Friesacher, Wiener und Böhmische Münzen in Ungarn zwischen den Jahren 1200 bis 1338. Num. Zeitschr. 50, 1917, 189–216.
- Hóman 1918 – B. Hóman: Friesacher, Wiener und Böhmische Münzen in Ungarn zwischen den Jahren 1200 bis 1338. Num. Zeitschr. 51, 1918, 1–37.
- Hóman 1919–1920 – B. Hóman: II. András- és IV. Béla-kori szlavón denárok. Num. Közl. 18–19, 1919–1920, 33–42.
- Hóman 1921 – B. Hóman: Magyar címer történetéhez. Turul, 1918–1921, 1921, 3–11.
- Horenitzky/Hunka/Panis 2002 – J. Horenitzky/J. Hunka/B. Panis: Vzácný poklad mincí z prelomu 13. a 14. stor. z Bratislavy. Slov. Num. 16, 2002, 71–86.
- Horváth/Tóth/Székely 1988 – A. Horváth/H. E. Tóth/Gy. V. Székely: Elődeink a Duna-Tisza közén. A Kiskunság és környéke a régészeti leletek tükrében. Kecskemét 1988.
- Horváth 1991 – V. Horváth: Bratislavské mestské privilégium. Bratislava 1991.
- Hoššo 1996 – J. Hoššo: Archeologický výskum hradu Šášov. Historica 42, 1996, 7–49.
- Hradská 2008 – K. Hradská: Židovská Bratislava. Bratislava 2008.
- Hunka 1985 – J. Hunka: Mincovníctvo Bela III. (1172–1196). Sprav. SNS 1, 1985, 6–12.
- Hunka 1986a – J. Hunka: Hromadný nález medených arpádovských mincí z Trhovišťa, okres Michalovce. Slov. Num. 9, 1986a, 245–247.

- Hunka 1986b* – J. Hunka: Hromadný nález medených arpádovských mincí z Bratislavy-Vrakune. *Slov. Num.* 9, 1986b, 248–249.
- Hunka 1989* – J. Hunka: Mincovníctvo Arpádovcov – poznatky a problémy bádania. *Slov. Num.* 10, 1989, 139–149.
- Hunka 1992* – J. Hunka: (rec.) Brita Malmer- Lars O. Lagerqvist a kol.: *Corpus nummorum saeculorum IX–XI qui in Suecia reperti sunt*. Stockholm 1975–1987. *Slov. Num.* 12, 1992, 194–195.
- Hunka 1993a* – J. Hunka: New notions about the Hungarian Mintage Development of the 11th–14th Centuries related to the Territory of Slovakia. *Proceedings of the XIth International Numismatic Congress. III. Louvaine – la – Neuve*, 1993a, 195–198.
- Hunka 1993b* – J. Hunka: Nitra vo svetle nálezov mincí. Nitra. *Príspevky k najstarším dejinám mesta*. Nitra, 1993b, 159–171.
- Hunka 1993c* – J. Hunka: Inter-etnické kontakty a obchodné styky Slovenska počas stredoveku so zahraničím. *Arch. Hist.* 18, 1993c, 87–92.
- Hunka 1994a* – J. Hunka: Medené mince Belu III. (1172–1196) – dôsledok menovej reformy v Uhorsku? *Hist. Čas.* 42/4, 1994a, 609–624.
- Hunka 1994b* – J. Hunka: Dve vzácne mince zo Starej Lubovne. *Lubovnianske noviny*, roč. 20, č. 36, 1994b, 6.
- Hunka 1994c* – J. Hunka: Katalóg ranouhorských mincí z pohrebiska v Borovciach. *Balneol. Sprav.* 32, 1994c, 214–217.
- Hunka 1996a* – J. Hunka: Mincovníctvo uhorských vojvodov druhej polovici 11. storočia. *Slov. Num.* 14, 1996a, 59–84.
- Hunka 1996b* – J. Hunka: Hromadný nález uhorských brakteátov z Rišňoviec (Príspevok k hospodárskym pomeroch na území Slovenska koncom 12. a v 1. pol. 13. storočia). *Slov. Num.* 14, 1996b, 85–120.
- Hunka 1996c* – J. Hunka: Vplyv rakúskych mincí na peňažné pomery stredovekého Slovenska (12.–15. storočie). *Slov. Num.* 14, 1996c, 129–148.
- Hunka 1998* – J. Hunka: Nález časti brakteátovej schránky z 13. stor. v Nitre. *Slov. Num.* 15, 1998, 234–238.
- Hunka 1998a* – J. Hunka: Ernő Saltzer: A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpádházi éremkincslelet összefüggő áttekintése. Budapest 1996. *Slov. Num.* 15, 1998, 272–274.
- Hunka 2004* – J. Hunka: Rozdiel medzi chudobnými a bohatými na základe písomných prameňov z rokov 1001–1301. *Arch. Hist.* 29, 2004, 239–246.
- Hunka 2005* – J. Hunka: Nález rakúskych mincí z prelomu 13. a 14. storočia z okolia Štúrova. *Zbor. SNM.* 99. *Hist.* 45, 2005, 177–188.
- Hunka 2005a* – J. Hunka: Nové fakty o denároch Štefana I. s nápisom PRESLAVVA CIV z mincovne v Bratislave. *Numizmatika (Bratislava)*, 20, 1–10.
- Hunka 2005b* – J. Hunka: Nálezy mincí a iných s obchodom spojených predmetov z Glanzenbergu, ich význam pre poznanie politicko-hospodárskeho vývoja Banskej Štiavnice a okolia. In: J. Labuda (Ed.): *Montánna archeológia na Slovensku (25 rokov výskumu lokality Glanzenberg v Banskej Štiavnici)*. Banská Štiavnica 2005, 103–107.
- Hunka 2007* – J. Hunka: Nové fakty o dvoch pokladoch stredovekých mincí z Chvalovej. *Gemer-Malohont* 3, 2007, 19–24.
- Hunka 2007a* – J. Hunka: Mince a sekané striebro z Moldavskej jaskyne. Historický význam numizmatických nálezov. In: M. Soják/M. Terray (Zost.): *Moldavská jaskyňa v zrkadle dejín*. Moldava n. Bodvou 2007, 42–49.
- Hunka 2007b* – J. Hunka: Mince. In: G. Březinová/M. Samuel a kol.: *Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre*. Nitra 2007, 71–77, 147, 155–156.
- Hunka 2008* – J. Hunka: Historický a numizmatický význam nálezov stredovekých mincí zo Slovenska (11.–16. storočie). *Zbor. SNM.* 100. *Hist.* 46, 2008, 45–61.
- Hunka 2008a* – J. Hunka: Nové nálezy moravských a českých mincí z 11.–15. storočia zo Slovenska. *Folia Numismatica* 21, 2008, 69–76.
- Hunka 2008b* – J. Hunka: Nová olomoucká minca z 13. storočia. *Folia Numismatica* 21, 2008, 77–82.
- Hunka 2009* – J. Hunka: Peniaze Uhorského kráľovstva 1001–1753. In: E. Kolníková (Ed.): *Kronika peňazí na Slovensku*. Bratislava 2009, 46–59.
- Hunka 2010* – J. Hunka: Nálezy mincí z Trnavy a okolia, ich prínos k dejinám mesta. In: Jozef Šimončík (Ed.): *Dejiny Trnavy*. 1. Trnava 2010, 73–81.
- Hunka 2011* – J. Hunka: Mince z prikostolného cintorína v Ducovom. *Slovenská archeológia*, 49, 2011, 337–367.
- Hunka 2012* – J. Hunka: Mincovníctvo v ranostredovekej Bratislave. In: J. Šedivý (Zost.): *Dejiny Bratislavy 1. Brezalauspurc – na križovatke kultúr*. Martin 2012, 426–429.
- Hunka 2012a* – J. Hunka: Prehľad nálezov mincí zo „Starého kláštora“ v Piešťanoch a ich význam pre poznanie histórie tohoto miesta. In: V. Krupa (Zost.): *Starý kláštor – archeologický výskum gotického kostola v Piešťanoch*. 2. časť. Piešťany, 5–10.
- Hunka 2012b* – J. Hunka: Numizmatický a historický rozbor mincí. In: V. Krupa (Zost.) *Starý kláštor – archeologický výskum gotického kostola v Piešťanoch*. 2. časť. Piešťany, 11–13.

- Hunka 2013* – J. Hunka: Význam nálezov byzantských mincí zo začiatku 6. až 13. storočia na Slovensku. In: J. Gancarski (Red.): Transkarpacie kontakty kulturowe w okresie lateńskim, rzymskim i wczesnym średniowieczu. Krosno, 531–545.
- Hunka/Budaj 2003* – J. Hunka/M. Budaj: Poklad mincí a sekaného striebra z 13. storočia z Krupiny. Zbor. SNM. 97. Hist. 43, 2003, 127–153.
- Hunka/Budaj 2004* – J. Hunka/M. Budaj: Poklad mincí z druhej polovice 13. storočia z Pezinka. Zbor. SNM. 98. Hist. 44, 2004, 85–97.
- Hunka/Budaj 2004a* – J. Hunka/M. Budaj: Dve výnimočné rakúske mince zo 14. stor. z Pezinka. Spravodaj Beveš-Banský výskum, 2–4, 2004, 39–41.
- Hunka/Budaj 2004b* – J. Hunka/M. Budaj: Nádobý z pokladu mincí a sekaného striebra z 13. storočia z Krupiny. Zbor. SNM 98. – Hist. 44, 2004, 81–84.
- Hunka/Budaj 2005* – J. Hunka/M. Budaj: Poklady mincí z Pezinka a okolia. Pezinok 2005.
- Hunka/Budaj 2007* – J. Hunka/M. Budaj: Dva nové uhorské denáre z 13. a 14. storočia. Slov. Num., 18, 2007, 253–256.
- Hunka/Budaj 2008* – J. Hunka/M. Budaj: Vyobrazenia na uhorských napodobeninách viedenských fenigov z 13. storočia. Numizmatika 22, 2008, 24–28.
- Hunka/Chorvátová 1998* – J. Hunka/H. Chorvátová: Mince kráľa Šalamúna z Nitry. Slov. Num. 15, 1998, 232–234.
- Hunka/Kolníková 1992* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1991. AVANS 1992, 1992, 59–63.
- Hunka/Kolníková 1995* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1993. AVANS 1993, 1995, 62–66.
- Hunka/Kolníková 1999* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV. AVANS 1997, 1999, 58–65.
- Hunka/Kolníková 2001* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v rokoch 1999–2000. AVANS 2000, 2001, 90–95.
- Hunka/Kolníková 2002* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2001. AVANS 2001, 2002, 72–74.
- Hunka/Kolníková 2003* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2002. AVANS 1993, 1995, 62–64.
- Hunka/Kolníková 2007* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2005. AVANS 2005, 2007, 91–93.
- Hunka/Novosedlík 1994* – J. Hunka/P. Novosedlík: Zaujímavé nálezy mincí z Hlohovca. Balneol. Sprav. 32, 1994, 222–230.
- Hunka/Novosedlík 1999* – J. Hunka/P. Novosedlík: Výnimočný objav anglickej mince z Hrnčiaroviec pri Nitre. SASM 2, 1999, 163–168.
- Hunka/Samuel 2004* – J. Hunka/M. Samuel: Prvý nález mince z benediktínskeho Kláštora sv. Hypolita v Nitre na Zobore. Slov. Num. 17, 2004, 219–224.
- Hunka/Soják 2007* – J. Hunka/M. Soják: Historický význam nálezov mincí zo severného Slovenska (14.–16. storočie). In: J. Gancarski (Ed.): Późne średniowiecze w Karpatach polskich. Krosno 2007, 329–352.
- Husa/Petráň/Šubrtová 1967* – V. Husa/J. Petráň/A. Šubrtová: HOMO FABER. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Praha 1967.
- Huszár 1938* – L. Huszár: Szent István pénzei. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára. II. Budapest 1938, 337–364.
- Huszár 1941* – L. Huszár: Nagytarcsa. Num. Közl. 40, 1941, 90.
- Huszár 1955–1956* – L. Huszár: Kamaragrófok a középkorban. Num. Közl. 54–55, 1955–1956, 21–33.
- Huszár 1964* – L. Huszár: Esztergom-Kovácsi. Num. Közl. 62–63, 1964, 95.
- Huszár 1967* – L. Huszár: Der Umlauf ungarischen Münzen des XI. Jahrhunderts in Nordeuropa. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 19, 1967, 175–200.
- Huszár 1968* – L. Huszár: Der Umlauf bayerischer Münzen in Ungarn im Mittelalter. Jahrb. Numismatik und Geldgesch. 18, 1968, 145–161.
- Huszár 1976* – L. Huszár: Der Münzfund von Szank aus dem 13. Jahrhundert. Cumania 4, 1976, 265–274.
- Huszár 1979* – L. Huszár: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. München – Budapest 1979.
- Chropovský 1955* – B. Chropovský: Výskum staromaďarského pohrebišťa v Košútoch. Slov. Arch. 3, 1955, 264–275.
- Chropovský 1972* – B. Chropovský: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. Monumentorum Tutela 8, 1972, 173–208.
- Chropovský 1978* – B. Chropovský: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978.
- Ibolya 1986* – B. Ibolya: Képes Krónika. Bratislava – Budapest 1986.
- Ipolyi 1861* – A. Ipolyi: Magyar régészeti krónika. Arch. Közl. 2, 1861, 285–317.

- Geryk 1936–1937 – J. Geryk: Prehľad prác v Slovenskom národnom múzeu. Čas. MSS 27–28, 1936–1937, 35.
- Jankovič 1970 – V. Jankovič: Z dejín bratislavského podhradia a mesta. Bratislava 6, 1970, 11–34.
- Janšák 1931 – Š. Janšák: Staré osídlenie Slovenska. Sbor MSS 25, 1931, 7–65.
- Janšák 1933–1934 – Š. Janšák: Staré osídlenie Slovenska. Sbor MSS 27, 1933–1934, 30–71.
- Jeszzenszky 1914 – G. Jeszenszky: Az alsóhelbényi éremlelet töredékéről. Num. Közl. 13, 1914, 52–66.
- Jeszzenszky 1935–1936 – G. Jeszenszky: Az első magyar rézpénzek. Num. Közl. 34–35, 1935–1936, 35–47.
- Jeszzenszky 1939–1940 – G. Jeszenszky: Szent László korabeli magyar éremleletek és tanulságai. Num. Közl. 38–39, 1939–1940, 26–38.
- Jeszzenszky 1941 – G. Jeszenszky: A vezérek pénzverése. Num. Közl. 40, 1941, 24–27.
- Jeszzenszky 1942 – G. Jeszenszky: Szent László korabeli éremlelet Székesfehérvár vidékéről. Num. Közl. 41, 1942, 24–26.
- Joachim 1761a – J. F. Joachim: Szent István denára. NeueröfMKab. 1, 1761a, 332–333.
- Joachim 1761b – J. F. Joachim: Péter denára. NeueröfMKab. 1, 1761b, 345–347.
- Joachim 1761c – J. F. Joachim: I. András denárai. NeueröfMKab. 1, 1761c, 333–335.
- Joachim 1761d – J. F. Joachim: I. Béla denára. NeueröfMKab. 1, 1761d, 342.
- Joachim 1761e – J. F. Joachim: III. és IV. Béla pénzei. NeueröfMKab. 1, 1761e, 342–344.
- Joachim 1761f – J. F. Joachim: IV. Béla denára. NeueröfMKab. 1, 1761f, 335–336.
- Joachim 1764a – J. F. Joachim: Szent István denára. NeueröfMKab. 2, 1764a, 27–29.
- Joachim 1764b – J. F. Joachim: Eine Münze des ungarischen Herzogs Bela. NeueröfMKab. 2, 1764b, 22–23.
- Joachim 1764c – J. F. Joachim: Eine seltene ungarische Münze des Königs Ladislaus. NeueröfMKab. 2, 1764c, 21, 24–25.
- Joachim 1764d – J. F. Joachim: Eine ungarische Münze des Königs Colomannus. NeueröfMKab. 2, 1764d, 29.
- Joachim 1764e – J. F. Joachim: Noch eine andere von eben demselben Münze des Königs Colomannus. NeueröfMKab. 2, 1764e, 29–31.
- Joachim 1764f – J. F. Joachim: Eine ungarische Münze des Königs Ladislaus des Vierten. NeueröfMKab. 2, 1764f, 26.
- Joachim 1764g – J. F. Joachim: Eine unbekannte ungarische Münze. NeueröfMKab. 2, 1764g, 31.
- Joachim 1764h – J. F. Joachim: Eine ungarische Münze. NeueröfMKab. 2, 1764h, 23.
- Jonsson 1988 – K. Jonsson: The Earliest Hungarian Coinage. Commentationes numismatae. Hamburg, 95–102.
- Juck 1984 – L. Juck: Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350). Bratislava 1984.
- Judák/Bednár/Medvecký 2011 – V. Judák/P. Bednár/J. Medvecký (Zost.): Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času. Martin 2011.
- Kałkowski 1981 – T. Kałkowski: Tysiąc lat monety polskiej. Kraków 1981.
- Kaminská 1982 – L. Kaminská: Románska sakrálna stavba a cintorín v Trebišove. Slov. Arch. 30, 1982, 429–451.
- Kazimír 1989a – Š. Kazimír: Tovarovo-peňažné vzťahy v období denárovej meny (11. zač. 14. storočia). Slov. Num. 10, 1989a, 117–122.
- Kazimír 1989b – Š. Kazimír: In: István Gedai (Rec.): A magyar pénzverés kezdete. Budapest 1986. Slov. Num. 10, 1989b, 276–277.
- Keller 1978 – I. Keller: Výskum kostola v Bratislave-Devíne. AVANS 1977, 1978, 120–121.
- Kiersnowski/Kiersnowski 1959 – R. Kiersnowski/T. Kiersnowski: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Warszawa – Wrocław 1959.
- Kilián/Polanský 2008 – J. Kilián/L. Polanský: Emma regina – civitas Melnic. Mělník-Praha 2008.
- Király 1954 – F. Király: Éremlelet Őrkénypusztán a XIII. századból. Num. Közl. 52–53, 1954, 9–12.
- Király 1962 – F. Király: Esztergom. Num. Közl. 60–61, 1962, 94.
- Kluge 1984 – B. Kluge: Brakteaten. Die Schatzkammer. 35. Leipzig 1984.
- Kluge 1991 – B. Kluge: Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125). Sigmaringen.
- Koch 1962 – B. Koch: Vídeňské feníky na západním Slovensku. Moravské Num. Zprávy 9, 1962, 29–31.
- Koch 1984 – B. Koch: Der Wiener Pfennig. Ein Kapitel aus der Periode der regionalen Pfennigmünze. Num. Zeitschr. 97, 1984.
- Koch 1994 – B. Koch: Corpus nummorum Austriacorum. I. Mittelalter. Wien 1994.
- Kolník 1971 – T. Kolník: Včasnostredoveké pohrebisko v Abraháme, okr. Trnava. Sborník Národ. Muz. 27/3, 1971, 58–66.
- Kolník 1995 – T. Kolník: Genéza ikonografie a symboliky štátneho znaku Slovenskej republiky. Slovakia plus. Bratislava 1995, 80–91.
- Kolníková 1956 – E. Kolníková: Súpis mincí uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre. Štud. Zvesti AÚ SAV 1, 1956, 34–70.

- Kolníková 1961* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV za roky 1957–1961. Štud. Zvesti AÚ SAV 6, 1961, 203–214.
- Kolníková 1967* – E. Kolníková: Obolus mŕtvych vo včasnostredovekých hrobch na Slovensku. Slov. Arch. 15, 1967, 189–246.
- Kolníková 1976* – E. Kolníková: Podiel nálezov mincí na osvetľovaní histórie dnešného topolčianskeho okresu. Záp. Slovensko 3, 1976, 189–254.
- Kolníková 1977* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1976. AVANS 1976, 1977, 172–178.
- Kolníková 1978* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1977. AVANS 1977, 1978, 144–151.
- Kolníková 1981* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1980. AVANS 1980, 1981, 138–149.
- Kolníková 1982* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1981. AVANS 1981, 1982, 146–153.
- Kolníková/Hunka 1985* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1984. AVANS 1984, 1985, 132–137.
- Kolníková/Hunka 1986* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1985. AVANS 1985, 1986, 130–136.
- Kolníková/Hunka 1987* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1986. AVANS 1986, 1987, 56–61.
- Kolníková/Hunka 1988* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1987. AVANS 1987, 1988, 77–82.
- Kolníková/Hunka 1990* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1988. AVANS 1988, 1990, 94–99.
- Kolníková/Hunka 1991* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1989. AVANS 1989, 1991, 52–57.
- Kolníková/Hunka 1992* – E. Kolníková/J. Hunka: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1990. AVANS 1990, 1992, 55–59.
- Kopicki 1974* – E. Kopicki: Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych. 1/1, 1/2. Warszawa 1974.
- Kovács 1991* – L. Kovács: Salamon pénzverésről. Századok 1–2, 1991, 79–106.
- Kovács 1997* – L. Kovács: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Budapest 1997.
- Kovács 1997a* – L. Kovács: 12. századi anonim denárak. Századok 131, 1997, 75–104.
- Kovács 1902* – F. Kovács: Über die Nachmünzung der Wiener Denare (Pfennige) in Pozsony (Pressburg) um die Mitte des 15. Jahrhunderts. Num. Zeitschr. 34, 1902, 157–176.
- Kraskovská 1939* – L. Kraskovská: Nález vo Sv. Benediku (okr. Nová Baňa, Slovensko). Num. Čas. 15, 1939, 41–44.
- Kraskovská 1948* – L. Kraskovská: Staroslovanské pamiatky z Bratislavy. Slovan. Bratislava 1, 1948, 14–21.
- Kraskovská 1948–1949* – L. Kraskovská: K otázke datovania stredovekej keramiky. Hist. Slov. 6–7, 1948–1949, 135–153.
- Kraskovská 1949* – L. Kraskovská: Výskum slovanského pohrebišťa v Dražovciach, okres Nitra. Arch. Rozhľedy 1, 1949, 123–126.
- Kraskovská 1949–1951* – L. Kraskovská: Archeologický výskum v Bešeňove (okr. Šurany) r. 1949. Sbor. MSS 43–45, 1949–1951, 76–92.
- Kraskovská 1950a* – L. Kraskovská: Nález arpádovských mincí v Rišňovciach. Num. Čas. 19, 1950a, 185.
- Kraskovská 1950b* – L. Kraskovská: Nové nálezy z doby slovanskej v Bešeňove na Slovensku. Arch. Rozhľedy 2, 1950b, 186–187.
- Kraskovská 1958a* – L. Kraskovská: Nález fenigov v Skalici, Slovensko. Num. Sborník 5, 1958a, 338.
- Kraskovská 1958b* – L. Kraskovská: Výskum v Bešeňove roku 1950. Slov. Arch. 6, 1958b, 419–447.
- Kraskovská 1961* – L. Kraskovská: Výskum na hradisku v Dražovciach. Štud. Zvesti AÚ SAV 6, 1961, 166–172.
- Kraskovská 1962* – L. Kraskovská: Nálezy viedenských fenigov na Slovensku. Num. Sborník 7, 1962, 143–147.
- Kraskovská 1964* – L. Kraskovská: Datovanie ranohistorických a historických pamiatok mincami. Zbor. SNM 58. Hist. 4, 1964, 117–130.
- Kraskovská 1974* – L. Kraskovská: České stredoveké razby v nálezoch mincí na Slovensku. Num. Sborník 13, 1974, 131–135.
- Kraskovská 1980* – L. Kraskovská: Nádoby datované nálezmi mincí na Slovensku. Zbor. SNM 74. Hist. 20, 1980, 81–106.
- Kraskovská 1989a* – L. Kraskovská: Nálezy cudzích mincí z 11. – začiatku 14. storočia na Slovensku. Slov. Num. 10, 1989a, 165–171.
- Kraskovská 1989b* – L. Kraskovská: Nález mincí a zliatkov striebra z Malinovca, okres Levice. Slov. Num. 10, 1989b, 254–258.
- Kraskovská 1990* – L. Kraskovská: Nálezy mincí v Holíči. Slov. Num. 11, 1990, 257.
- Kršák 2009* – P. Kršák: Ottov historický atlas Slovensko. Český Tešín 2009.

- Krupica 1978* – O. Krupica: Stredoveké Krásno. Záp. Slovensko 5, 1978, 169–337.
- Kubiak 1971* – S. Kubiak: Hungarian Coins in Polish medieval Finds. Acta Arch. Carpathica 12, 1971, 27–47.
- Kučera 1974* – M. Kučera: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Štúdie o hospodárskom a sociálnom vývine v 9.–13. storočí. Bratislava 1974.
- Labuda 1992* – J. Labuda: Materiálna kultúra z výskumu Kammerhofu v Banskej Štiavnici (Príspevok k problematike montánnej archeológie na Slovensku). Slov. Arch. 40, 1992, 135–164.
- László 1962* – G. László: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Ann. Univ. Scien. Budapestinensis. Sectio Historica 4, 1962, 27–53.
- László 1968* – G. László: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. In: I. Miedzynarodowy Kongres Archeologii Slowianskiej. Warszawa 1968, 288–291.
- Lehotská 1961* – D. Lehotská: Dejiny Modry 1158–1958. Bratislava 1961.
- Loránt 1973–1974* – N. Loránt: Adatok a keső Árpád-kori pénzek körmeghatározásához. Num. Közl. 72–73, 1973–1974, 43–47.
- Loubal 1928* – A. Loubal: Z prehistorie Nového Mesta nad Váhom a okolia. Čas. MSS 20, 1928, 82.
- Loubal 1938–1939* – A. Loubal: Kostolný radový slovenský cmiter v Bolerázi (okr. Trnava) a niektoré problémy. Sbor MSS 32–33, 1938–1939, 106–126.
- Luczenbacher 1839* – J. Luczenbacher: Magyar pénztudomány ritkaság. Tudománytár, Értekezések 6, 1839, 48–54.
- Lukačka a kol. 1992* – J. Lukačka a kol.: Ludanice 1242–1992. Bratislava 1992.
- Lukačka a kol. 1995* – J. Lukačka a kol.: Krušovce 1235–1995. Bratislava 1995.
- Lurker 1968* – M. Lurker: Bibliographie zur Symbolkunde. Baden-Baden 1968.
- Luschin 1881* – A. Luschin v. Ebengreuth: Der Brakteatenstempel von Lettowicz. Num. Zeitschr. 13, 1881, 225–243.
- Luschin 1913* – A. Luschin v. Ebengreuth: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien – Leipzig 1913.
- Luschin 1923* – A. Luschin v. Ebengreuth: Friesacher Pfennige. Die Friesacher in Ungarn. Num. Zeitschr. 56, 1923, 111–118.
- Machek 1927* – R. Machek: Nález římských mincí na Slovensku. Num. Čas. 3, 1927, 216.
- Marková 1978* – K. Marková: Archeologický výskum v priestore bývalého františkánskeho kláštora na Pugačovovej ulici v Bratislave. AVANS 1977, 1978, 159–160.
- Marsina 1971* – R. Marsina: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I. Bratislavae 1971.
- Marsina 1978* – R. Marsina: Mesto a trh na Slovensku do konca 13. stor. Hist. Čas. 26/1, 1978, 77–93.
- Marsina 1987a* – R. Marsina: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. II. Bratislavae 1987a.
- Marsina 1987b* – R. Marsina: Údelné vojvodstvo na Slovensku. Zbor. SNM 81 Hist. 27, 1987b, 199–212.
- Marsina 1989* – R. Marsina: Politický vývoj na Slovensku od 10. do začiatku 14. storočia. Slov. Num. 10, 1989, 103–113.
- Marsina/Marek 2008* – R. Marsina/M. Marek: Tatársky vpád. Bratislava 2008.
- Matulay 1980* – C. Matulay: Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536. I. Bratislava 1980.
- Méri 1954* – I. Méri: Árpád-kori pénzváltó mérleg. Folia Arch. 6, 1954, 106–114.
- Mészárosová 1992* – K. Mészárosová: Nález mincí z 13. storočia v Trnave. Slov. Num. 12, 1992, 141–170.
- Mikołajczyk 1989–1990* – A. Mikołajczyk: Hungarian Coins in the Polish medieval and Modern Finds. Num. Közl. 88–89, 1989–1990, 77–84.
- Metcalf 1961* – D. M. Metcalf: The Coinage of South Germany in the Thirteenth Century. London 1961.
- Mikołajczyk 1994* – A. Mikołajczyk: Leksykon numizmatyczny. Warszawa – Łódź 1994.
- Militký 2006* – J. Militký: Nález „bronzového: brakteátu z hradu Milštejn (okr. Česká Lípa). Num. Sborník, 21, 2006, 242–244.
- Mimica 1994* – B. Mimica: Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Krista – 1918). Rijeka 1994.
- Minarovičová 1996* – E. Minarovičová: Ojedinelé nálezy stredovekých mincí v Smoleniciach. Slov. Num. 14, 1996, 226.
- Minarovičová 2002* – E. Minarovičová: Nález uhorskej mince v Bratislave-Jarovciach. Slov. Num. 16, 2002, 192.
- Miroššayová 1980* – E. Miroššayová: Výskum slovanského pohrebiska a halštatského osídlenia v Rade. AVANS 1978, 1980, 174–175.
- Múcska 2000* – V. Múcska: Kronika anonymného notára kráľa Bela. Budmerice 2000.
- Nagy 1965* – I. Nagy: Magyarország családai és czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. 14. Pest 1965.
- Nagy 1973–1974* – L. Nagy: Adatok a késő Árpád-kori pénzek körmeghatározásához. Num. Közl. 72–73, 1973–1974, 43–47.
- Nálezy 2* = Hlinka/Kraskovská/Novák 1968.
- Nálezy 3* = Hlinka et al. 1978.
- Nálezy 4* = E. Kolníková/J. Hunka (zost.): Nálezy mincí na Slovensku IV. Nitra 1994, č. 185–250.

- Nekuda 1990* – R. Nekuda: Nálezy kovových mincovních schránek na Moravě. *Vlastivědný Věstník Moravský* 2, 1990, 222–223.
- Nemeškal 1989* – L. Nemeškal: Mincovní výroba 13. století v českých zemích a Uhrách – její vztah k evropskému peněžnímu vývoji. *Slov. Num.* 10, 1989, 125–134.
- Nešporová 1977* – T. Nešporová: Historickoarcheologický výskum Trenčianskeho hradu – predbežné výsledky. *AVANS* 1976, 1977, 193–195.
- Nešporová 1978* – T. Nešporová: Trenčín, Trenčiansky hrad. In: B. Chropovský: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava 1978, 217–223.
- Nohejlová-Prátová 1958* – E. Nohejlová-Prátová: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. Praha 1958.
- Nohejlová-Prátová/Kraskovská 1958* – E. Nohejlová-Prátová/L. Kraskovská: Nález fenigov v Kopčanoch, Slovensko. *Num. Sborník* 5, 1958, 338–339.
- Nohejlová-Prátová/Radoměský 1956* – E. Nohejlová-Prátová/P. Radoměský: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. Praha 1956.
- Novák 1990* – J. Novák: Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti. Bratislava 1990.
- Onak 1967–1968* – B. Onak: Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen vom XI. bis XII. Jahrhundert. *Num. Közl.* 66–67, 1967–1968, 29–36.
- Ondrouch 1964* – V. Ondrouch: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- Ortvay 1875* – T. Ortvay: Hazai leletek. *Arch. Ért.* 9, 1875, 185–188.
- Ötvös 1908* – G. Ötvös: Dr. Petrikovich János. *Num. Közl.* 7, 1908, 176.
- Oslanský 1996* – F. Oslanský: K podmienkam a prameňom sviatočných dní v stredoveku. *Hist. Čas.* 44/4, 1996, 569–582.
- Panis 2004* – B. Panis: Nálezy mincí z Bratislavy-Vajnor. *Slov. Num.* 17, 2004, 203–205.
- Pastorek 1977* – I. Pastorek: Ďalšie stredoveké nálezy v Hlohovci. *AVANS* 1976, 1977, 216–218.
- Pástor 1955* – J. Pástor: Belobrdské pohrebište v Somotore. *Slov. Arch.* 3, 1955, 276–285.
- Paulík/Rejholec 1958* – J. Paulík/E. Rejholec: Stredoveké chaty v Chotíne. *Slov. Arch.* 6, 1958, 223–235.
- Petráň 2008* – Z. Petráň: Mince mělnické kněžny Emmy. In: Kilián/Polanský: Emma regina – civitas Melnic. Mělník – Praha 2008, 67–79.
- Petrikovich 1904* – J. Petrikovich: Náleziská pojedinných mincí a numismatických pokladov v Uhorsku. *Sbor. MSS* 9, 1904, 128–130.
- Petrikovich 1907* – J. Petrikovich: Nález mincí v Krupine „na Pijaviciach“. *Čas. MSS* 10, 1907, 59.
- Petrikovich 1908a* – J. Petrikovich: Náleziská pojedinných mincí a numismatických pokladov v Uhorsku. *Sbor. MSS* 13, 1908a, 70–82.
- Petrikovich 1908b* – J. Petrikovich: Výkaz postupu rozmnožovania sa numismatickej sbierky MSS z r. 1907. *Čas. MSS* 11, 1908b, 12.
- Petrikovich 1909* – J. Petrikovich: A turóczzsentmártoni múzeumi tót társaság. *Num. Közl.* 8, 1909, 60.
- Pfleiderer 1992* – R. Pfleiderer: Atributy světců. Praha 1992.
- Pienkowski 1996* – R. Pienkowski: Katalog. Numizmaty. Klejnoty monarsze. Skarb ze Srody Slaskej. Wrocław 1996, 126–137.
- Plachá/Hlavicová 1981* – V. Plachá/J. Hlavicová: Výsledky archeologického výskumu na hrade Devín v roku 1980. *AVANS* 1980, 1981, 234–236.
- Plachá/Hlavicová/Keller 1975* – V. Plachá/J. Hlavicová/I. Keller, I. 1975: Predbežné výsledky archeologického výskumu Devína v roku 1974. *AVANS* 1974, 1975, 82–84.
- Pohl 1965* – A. Pohl: Die Münzstätte Pressburg im Mittelalter. *Südost-Forsch.* 24, 1965, 81–102.
- Polakovič 1975* – J. Polakovič: Nález mincí v Trakoviciach, okres Trnava. *Zbor. SNM* 69. *Hist.* 15, 1975, 267–269.
- Polla 1961* – B. Polla: Včasnostredoveké pohrebisko v Modranoch, okr. Komárno. *Sborník Československé Společnosti Arch.* 1, 1961, 87–92.
- Polla 1966a* – B. Polla: Doterajšie výsledky historicko archeologického bádania na Slovensku. *Hist. Štúd.* 11, 1966a, 17–42.
- Polla 1966b* – B. Polla: Zaniknutá stredoveká osada Miloj (Výsledky doterajších výskumov). *Zbor. SNM* 60. *Hist.* 6, 1966b, 117–160.
- Polla 1971* – B. Polla: Kežmarok. Bratislava 1971, 85–100.
- Polla 1973* – B. Polla: Doterajšie výsledky archeologického výskumu v Krásnej nad Hornádom, okr. Košice-vidiek. *Vlas. Čas.* 22, 1973, 90.
- Polla 1986* – B. Polla: Košice, Krásna (K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom). Košice 1986.
- Polla/Štefanovičová 1960* – B. Polla/T. Štefanovičová: Slovania na bratislavskom hrade. *PaS* 9/24, 1960, 30–32.
- Polla/Štefanovičová 1962* – B. Polla/T. Štefanovičová: Slovanské pohrebisko na bratislavskom hrade. *Arch. Rozhledy* 14, 1962, 814–823.

- Pospechová/Wittgrüber 2008* – P. Pospechová/P. Wittgrüber: Nálezy mincí z pohľadu regionálnych dejín. Zbor. SNM. 100. Hist. 46, 2008, 99–103.
- Potin 1961* – V. M. Potin: Vengerskije monety kladov XI. v. Soob. Gosud. Ermitaža 20, 1961, 59–65.
- Potin 1968* – V. M. Potin: Drevnjaja Rus i evropejskije gosudarstva v X–XIII vv. Istoriko- numizmatičeskij očerk. Lenin-grad 1968.
- Prokisch/Kühtreiber 2004* – B. Prokisch/T. Kühtreiber: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich. Folge 15. Linz 2004.
- Püspöki Nagy 1989* – P. Püspöki Nagy: Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon 1000–1301. 1. Martin 1989.
- Rábik 2008* – V. Rábik: Mestská kniha Trnavy (1392/1393 1394–1530) Trnava 2008.
- Rádóczy 1967* – G. Rádóczy: Adatok egy III. Béla brakteátához. Az Érem 23/39–40, 1967, 393–395.
- Rádóczy 1971–1972* – G. Rádóczy: Héber betűjeles Árpád-házi pénzek. Num. Közl. 70–71, 1971–1972, 33–37.
- Rádóczy 1994* – G. Rádóczy: Weszerle Józsefről és az érmészeti tábláiról. A reprint kiadás kapcsán. Budapest 1994.
- Radoměský 1966* – P. Radoměský: K počátkům moravského mincovnictví feudálního období. Sbor. I. Num. Symp. Brno 1966, 58–67.
- Radoměský 1992* – P. Radoměský: Tajemná mincovna Zekir (zvaná též Sekýř) na jižní Moravě. Arch. Rozhledy 45–2, 1992, 243–257.
- Ratimorská/Žundálek 1992* – P. Ratimorská/I. Žundálek: Prieskum v okrese Komárno. AVANS 1991, 1992, 99–101.
- Reizner 1898* – J. Reizner: Éremlelet Sövényházán. Arch. Ért. 18, 1898, 81–82.
- Rejholcová 1974* – M. Rejholcová: Pohrebisko z 10.–12. storočia v Nových Zámkoch. Slov. Arch. 22, 1974, 435–464.
- Rejholcová 1976* – M. Rejholcová: Pohrebisko z 10.–11. storočia v Hurbanove-Bohatej. Slov. Arch. 24, 1976, 191–234.
- Rejholcová 1989* – M. Rejholcová: Obolus mŕtvych na pohrebisku v Čakajovciach. Slov. Num. 10, 1989, 191–199.
- Rejholcová 1995* – M. Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). 1–2. Nitra 1995.
- Rengjeo 1959* – I. Rengjeo: Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien. Graz 1959.
- Remešová 1991* – V. Remešová: Ikonografie a atributy svätých. Praha 1991.
- Remiášová 1970* – M. Remiášová: Výskum v areáli bojnického kostola. Horná Nitra 5, 1970, 201–209.
- Remiášová 1986* – M. Remiášová: Z činnosti archeologického oddelenia múzea v Bojniciach. Horná Nitra 12, 1986, 57–95.
- Réthy 1880* – L. Réthy: Magyar pénzverő és a Bessarába. Aradon 1880.
- Réthy 1898* – L. Réthy: Corpus Nummorum Hungariae. I. Árpád-házi királyok kora. Budapest 1898.
- Rexa 1985* – D. Rexa: Výskum Pálffyho paláca na Nálepckovej ulici 19–21 v Bratislave. AVANS 1984, 1985, 204–205.
- Říha 1980* – M. Říha: Pokračování výzkumu hradu Branč v obci Podbranč. AVANS 1979, 1980, 191–192.
- Říha 1981* – M. Říha: Výsledky výzkumu hradu Branč v obci Podbranč. AVANS 1980, 1981, 260–263.
- Royt 1991* – J. Royt: K zobrazování Nejsvětější Trojice skupinou třech postav, hlav a tváří. Ars 2, 1991, 154–159.
- Rupp 1841* – J. Rupp: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti 's pénztudományi kútfok után megmagyarázva előterjeszti. 1. Buda 1841.
- Ruttkay 1974* – A. Ruttkay: Revízno-záchranný výskum zaniknutého kostola v Boleráze. Slov. Arch. 22, 1974, 107–127.
- Ruttkay 1996* – A. Ruttkay: Mittelalterlicher Friedhof in Ducové, Flur Kostolec, Bez. Trnava: Beitrag zum Studium der Beziehungen zwischen den sog. Reihengräberfeldern und Kirchenfriedhöfen vor dem 13. Jh. Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Bratislava 1996, 391–408.
- Ruttkay et al. 2011* – M. Ruttkay/M. Bielich/M. Cheben/M. Vojteček/B. Zajacová: Pripravné prieskumy a výskumy na stavbe R1 Beladice – Tekovské Nemce. AVANS 2008, 2011, 225–226.
- Ruttkay et al., v tlači a* – M. Ruttkay/M. Cheben/Z. Poláková/B. Zajacová: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Beladice – Tekovské Nemce. AVANS 2009, v tlači.
- Ruttkay et al., v tlači b* – M. Ruttkay/M. Cheben/K. Daňová/Z. Poláková: Záchranné archeologické výskumy na trase výstavby rýchlostnej cesty R1 v úseku Beladice – Tekovské Nemce. AVANS 2010, v tlači.
- Sabău 1958* – I. Sabău: Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în lumina izvoarelor numismatice. Stud. și Cerc. Num. 2, 1958, 269–301.
- Saltzer 1996* – E. Saltzer: A történelmi Magyarország területén fellelt 156 Árpád-házi éremkincslelet összefüggő áttekin-tése. Budapest 1996.
- Sándorfi 1895* – N. Sándorfi: Középkori sírletről Ocskón Nyitramegyében. Arch. Ért. 15, 1895, 256–259.
- Sejbal 1976* – J. Sejbal: K základním otázkám vzniku moravských ražeb 13. století. Sbor. II. Num. Symp. 1969. Brno 1976, 55–64.
- Sejbal 1998* – J. Sejbal: Mincovní konvence na Moravě ve 13. století. Peníze v proměnách času. I. Ostrava 1998, 41–50.
- Sejbal 2002* – J. Sejbal: The minting rights of the Bishops of Olomouc in the 13th century. Moneta mediaevalis. Warszawa 2002, 309–326.

- Sejbal 2008* – J. Sejbal.: Moravské mincovnictví 13. století. In: D. Grossmannová/T. Krejčík (Ed.): Vývoj peněžně ekonomických vztahů na Moravě 13. století. Plzeň 2008.
- Scheiber 1973–1974* – S. Scheiber: A héber betűjeles Árpád-kori pénzekhez. Num. Közl. 72–73, 1973–1974, 91.
- Schoenvisner 1801* – S. Schoenvisner: Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus. Budae 1801.
- Skalský 1929* – G. Skalský: Studie o českých a moravských brakteátech. I. Num. Čas. 5, 1929, 57–81.
- Skalský 1932* – G. Skalský: Studie o českých a moravských brakteátech. II. Num. Čas. 8, 1932, 28–62.
- Skalský 1936* – G. Skalský: Studie o českých a moravských brakteátech. III. Num. Čas. 11–12, 1936, 1–30.
- Skalský 1941* – G. Skalský: Studie o českých a moravských brakteátech. IV. Num. Čas. 16–17, 1941, 20–39.
- Slaski/Tabaczynski 1959* – J. Slaski/S. Tabaczynski: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Warszawa – Wrocław 1959.
- Slivka 1996* – M. Slivka: Kríž pre každého. Sentencie nad (štátnym) znakom v ľudskom dejinnom súvisi. Zbor. SNM 90. Arch. 6, 1996, 183–195.
- Slovenský letopis 3, 1879, 264.*
- Soják 2007* – M. Soják: História archeologických výskumov. Rozbor archeologických pamiatok a opis nálezových situácií. Rekonštrukcia osídlenia Moldavskej jaskyne na základe získaných pamiatok. In: M. Soják/M. Terray (Zost.): Moldavská jaskyňa v zrkadle dejín. Moldava n. Bodvou 2007, 27–42.
- Soják 2007a* – M. Soják: Mince z archeologického výskumu v Žehre. Slov. Num. 18, 2007, 251–252.
- Soják 2007b* – Soják, M.: Osídlenie blízkeho okolia Moldavy nad Bodvou. In: M. Soják/M. Terray: Moldavská jaskyňa v zrkadle dejín. Moldava n. Bodvou 2007, 57.
- Soják 2008* – M. Soják: Osídlenie jaskyne Leontína v Gombaseckom kameňolome. Gemer-Malohont 4, 2008, 149–156.
- Staššíková-Štukovská 1993–1994* – D. Staššíková-Štukovská: Nálezy ranouhorských mincí na pohrebisku v Borovciach. Balneol. Sprav. 32, 1993–1994, 208–212.
- Stenberger 1947* – M. Stenberger: Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. 2. Lund 1947.
- Stirbu 1979* – C. Stirbu: Un tezaur din sec. al XIII-lea descoperit la Simbateni, jud. Arad. Cerc. Num. 2, 1979, 47–109.
- Studený 1992* – J. Studený: Křesťanské symboly. Olomouc 1992.
- Suhle 1955* – A. Suhle: Deutsche Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15. Jahrhundert. Berlin 1955.
- Suhle 1965* – A. Suhle: Mittelalterliche Brakteaten. Leipzig 1965.
- Suchodolski 1971* – S. Suchodolski: Początki mennictwa w Europie środkowo-wschodniej i północnej. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk 1971, 10–11, 120–136.
- Suchodolski 1999* – S. Suchodolski: East or west? Concerning the iconographic patterns of the Hungarian copper coins of the so-called Byzantine type. In: K. Bertók/M. Torbágyi (Hrsg.): Emlékkönyv Bíró-Sey Katalin és Gedai István 65. születésnapjára. Budapest, 267–273.
- Suchodolski 2008* – S. Suchodolski: Mennictwo kobiet w X/XI wieku. In: Kilián/Polanský: Emma regina – civitas Melnic. Mělník – Praha 2008, 131–145.
- Székely 1980* – Gy. V. Székely: Slawonische Banalmünzprägung. Régészeti Dolgozatok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézetéből. Ser. II. No. 8. Budapest 1980.
- Székely 1984* – Gy. V. Székely: 13. századi kincslelet Ladánybene-Hornyák dombról. Cumania 8, 1984, 209–272.
- Székely 2007* – Gy. V. Székely: 13. századi kincslelet Ladánybene-Hornyák-dombról (Bács-Kiskun m.). In: A. Ritoók/E. Garam (Ed.): A tatárjárás (1241–42). Katalóg k výstave v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti, 25. 5.–30. 9. 2007. Budapest 2007, 92–93.
- Székely 2013* – Gy. V. Székely: Elfeledett Árpád-kori éremleletek Duna-Tisza közén. Cumania 26, 2013, 113–138.
- Székely/Bartha 1984* – Gy. V. Székely/A. Bartha: Magyarország története előzmények és magyar történet 1242-ig. 1/2. Budapest 1984.
- Széll 1941* – S. Széll: Városaink neve, címere és lobogója. Történeti és heraldikai tanulmány. Budapest 1941.
- Szentgáli 1927* – K. Szentgáli: A hazai föld éremkincsei. Az Érem 5, 1927, 25–35.
- Šalkovský 1977* – P. Šalkovský: Nálezy zo včasnostredovekého pohrebiska v Seredi. AVANS 1976, 1977, 260.
- Šikura 1941* – J. Šikura: Nové nálezy v numizmatických sbírkách. Čas. MSS 32/1, 1941, 12–13.
- Šimkovic/Beljak/Maliniak 2011* – M. Šimkovic/J. Beljak/P. Maliniak: Pustý hrad. Sprievodca po hrade. Zvolen 2011.
- Šmerda 1989* – J. Šmerda: Nálezy uherských mincí na Moravě z 11. a 12. století. Slov. Num. 10, 1989, 223–231.
- Šmerda 1996* – J. Šmerda: Denáry české a moravské. Brno 1996.
- Štefánik/Lukačka a kol. 2010* – M. Štefánik/J. Lukačka a kol.: Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Bratislava 2010.
- Štefanovičová 1975* – T. Štefanovičová: Bratislavský hrad v 9.–12. storočí. Bratislava 1975.
- Štefanovičová 1989* – T. Štefanovičová: Význam nálezov mincí pre archeologické bádanie včasného stredoveku. Slov. Num. 10, 1989, 235–239.

- Tari 1964–1965: L. Tari: Éremlelet Csongrád-Faragótanyán a XIII. századból. Móra Ferenc Múz. Évk. 1, 1964–1965, 83–92.
- Točík 1952 – A. Točík: Zisťovacie výskumy v St. Tekove na Slovensku. Arch. Rozhledy 4, 1952, 35–37.
- Točík 1955 – A. Točík: Nové výskumy na pohrebištiach z X.–XI. storočia na Slovensku. Arch. Rozhledy 7, 1955, 489–494, 497–501, 560–561, 565–566.
- Točík 1960 – A. Točík: Radové pohrebisko devínskeho typu z XI. stor. v Mlynárčiach pri Nitre. Slov. Arch. 8, 1960, 269–284.
- Točík 1982 – A. Točík: Najstaršie dejiny Šale vo svetle archeologických prameňov. Šaľa. Šaľa 1982, 3–19.
- Točík/Paulík 1979 – A. Točík/J. Paulík: Mohyla z mladšej doby bronzovej a kostrové pohrebisko z 11. storočia v Čápore. Slov. Arch. 27, 1979, 87–124.
- Tóth 2006 – Cs. Tóth: Control mark system of the early Hungarian coinage. Numizmatika (Bratislava), 21, 2006, 174–177.
- Tóth 2007 – Cs. Tóth: A Tatárjárás korának pénzekkel keltezett kincsleletei. In: A. Ritoók/É. Garam (Szerk.): A Tatárjárás (1241–1242). Budapest 2007, 79–90.
- Trugly 1985 – A. Trugly: Výskum pohrebiska z 10.–11. storočia v Kameničnej-Balvanoch. AVANS 1984, 1985, 241–242.
- Truchlík/Kolníková/Hunka 1989 – J. Truchlík/E. Kolníková/J. Hunka: Nálezy mincí na hrade Sitno. Slov. Num. 10, 1989, 259–260.
- Turnwald 1971 – K. Turnwald: Münzdatierte Geldbüchsenfunde aus der Brakteatenzeit.: Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Prague 1971, 1371–1374.
- Ujszászi 2010 – R. Ujszászi: A XII. századi magyar rézpénzek. Budapest. 2010.
- Unger 1960 – E. Unger: Magyar éremhatározó. I. Középkor (1000–1307). Budapest 1960.
- Unger 1980 – E. Unger: Magyar Éremhatározó. I–II. Budapest 1980.
- Unger 1997 – E. Unger: Magyar Éremhatározó. I. Kötet (1000–1540). Budapest 1997.
- Vadász 1976 – G. Vadász: Hogyan készültek a poncolt magyar pénzek? Az Érem 3, 1976, 4–6.
- Vadász 1983 – G. Vadász: Néhány észrevétel a XI. századi magyar pénzekkel kapcsolatban. Az Érem 2, 1983, 6–9.
- Vadász 1986 – G. Vadász: A hercegi pénzverésről. Az Érem 1, 1986, 6–9.
- Váňa 1954 – Z. Váňa: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.–XII. století. Slov. Arch. 2, 1954, 51–104.
- Váňa 1983 – Z. Váňa: Svět dávných Slovanů. Praha 1983.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 1976–1977. 1–3. Bratislava.
- Vlkolinská 2007 – Torzo stredovekej dediny v Beluši. Slov. Arch. 55, 2007, 23–106.
- Vojtas 1971 – J. Vojtas: Lubica (1271–1971). Bratislava 1971.
- Vrteľ 1994 – L. Vrteľ: Panovnícka dynastia v 10.–11. storočí. In: K. Štulrajterová (Zost.): Najstaršie rody na Slovensku. Martin 1994, 54–64.
- Vrteľ 1999 – L. Vrteľ: Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin 1999.
- Marsina 1984 – R. Marsina: Vývoj správy miest na Slovensku. Martin 1984.
- Weszerle 1873 – J. Weszerle: Hátrahagyott érmészeti táblái. Budapest 1873.
- Weszprémi 1781 – S. Weszprémi: Monetæ Árpádienses et monetæ regis Caroli I. Succinta med. Hung. et Trans. biogr. II/2. Wiennæ 1781, 218–230.
- Weszprémi 1787a – S. Weszprémi: CEHANI quoque Regis Hungariæ denarius. Succinta med. Hung. et Trans. biogr. III. Wiennæ 1787a, 489.
- Weszprémi 1787b – S. Weszprémi: Numi argentei priscorum Hungariæ regum (S. Stephani, Geizarum, Belarum, Caroli Roberti). Succinta med. Hung. et Trans. biogr. III. Wiennæ 1787b, 474–485.
- Wiedermann 1985 – E. Wiedermann: Archeologické pamiatky Topoľčianskeho múzea. Nitra 1985.
- Winter 2011 – H. Winter: Die „Prager Judenmedaillen“ des Wiener Münzkabinetts – Eine Medaillensuite aus dem ersten Drittel des 17. Jahrhunderts. Mitteilungen der österreichischen Numismatischen Gesellschaft, 1, 200, 1–33.
- Zaoral 2007 – R. Zaoral: Morava a Brunšvicko: staronové ražby Bruna ze Schauenburku. Sborník konference věnované prof. Jiřímu Sejbalo (1929–1204). Ostrava 2007, 45–54.
- Zástěrová a kol. 1992 – B. Zástěrová a kol.: Dějiny Byzance. Praha 1992.
- Zozuláková 1987 – K. Zozuláková: Mince z archeologicko-architektonického výskumu Spišského hradu. Hist. Carpatica 18, 1987, 291–294.
- Zozuláková 1989 – K. Zozuláková: Nálezy mincí z Trhovišťa v okrese Michalovce v zbierkach Východoslovenského múzea v Košiciach. Hist. Carpatica 20, 1989, 292–298.
- Zozuláková 2008 – K. Zozuláková: Nálezy mincí v numizmatickom zbierkovom fonde Východoslovenského múzea. Zbor. SNM 100. Hist. 46, 2008, 127–134.
- Zozuláková/Marcinčinová 2007 – K. Zozuláková/Z. Marcinčinová: Denárové mincovníctvo (11.–13. storočie). Katalóg ar-pádovských razieb v numizmatickom zbierkovom fonde Východoslovenského múzea. Košice 2007.
- x. y. 1879: Hazai tud. intézetek és leletek. A felső-magyarországi múzeum. Arch. Ért. 13, 1879, 34.
- x. y. 1896: Nagyerdei lelet. Arch. Ért. 16, 1896, 189.

Skratky použité v literatúre

Monografie

Nálezy 2 = *Hlinka/Kraskovská/Novák 1968* – J. Hlinka/L. Kraskovská/J. Novák 1968: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku II. Bratislava.

Nálezy 3 = *Hlinka et al. 1978* – J. Hlinka/E. Kolníková/L. Kraskovská/J. Novák 1978: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava.

Nálezy 4 = Nálezy mincí na Slovensku IV. (zostavili E. Kolníková/J. Hunka). Nitra 1994.

Pramene a časopisy

Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest

Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica. Kraków

Ann. Univ. Scien. Budapestinensis = Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Budapest

Arbeits-u. Forschungsber. Sächs. Bodendenkmalpfl. = Arbeits-und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. Berlin

Arch. Ért. = Archeologiai Értesítő. Budapest

Arch. Hist. = Archaeologia historica. Brno

Arch. Közl. = Archeologiai Közlemények. Budapest

Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha

AVANS = Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra

Az Érem = Az Érem. Budapest

Balneol. Sprav. = Balneologický spravodajca. Bratislava

Bratislava = Bratislava. Spisy Mestského múzea v Bratislave. Bratislava

Cerc. Num. = Cercetări Numismatice. Bucureşti

Cumania = Cumania. Kecskemét

Čas. MSS = Časopis muzeálnej slovenskej spoločnosti. Turčiansky Sv. Martin

Folia Arch. = Folia archaeologica. Budapest

Historica = Historica. Zborník FFUK. Bratislava

Hist. Carpathica = Historica carpathica. Košice

Hist. Čas. = Historický časopis. Bratislava

Hist. Slov. = Historica slovaca. Bratislava

Hist. Štúd. = Historické štúdie. Bratislava

Hist. Zbor. = Historický zborník. Bratislava

Horná Nitra = Horná Nitra. Martin

Jahrb. Numismatik und Geldgesch. = Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte. München

Jel. Magyar Nemzeti Múz. 1903 = Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1903. évi Állapotáról. Budapest

Magyar Num. Társulat Évk. = A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve. Budapest

Monumentorum Tutela = Monumentorum tutela. Bratislava

Móra Ferenc Múz. Évk. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged

Moravské Num. Zprávy = Moravské numismatické zprávy. Brno

NeueröfMKab. = Das neu eröffnete Münzkabinet. Nürnberg

Num. Časopis = Numismatický časopis československý. Praha

Num. Közl. = Numizmatikai Közlöny. Budapest

Num. Sborník = Numismatický sborník. Praha

Num. Zeitschr. = Numismatische Zeitschrift. Wien

Numizmatika = Numizmatika. Spravodajca Slovenskej numizmatickej spoločnosti. Bratislava

PaS = Príroda a spoločnosť. Bratislava

SASM = Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia. Bratislava

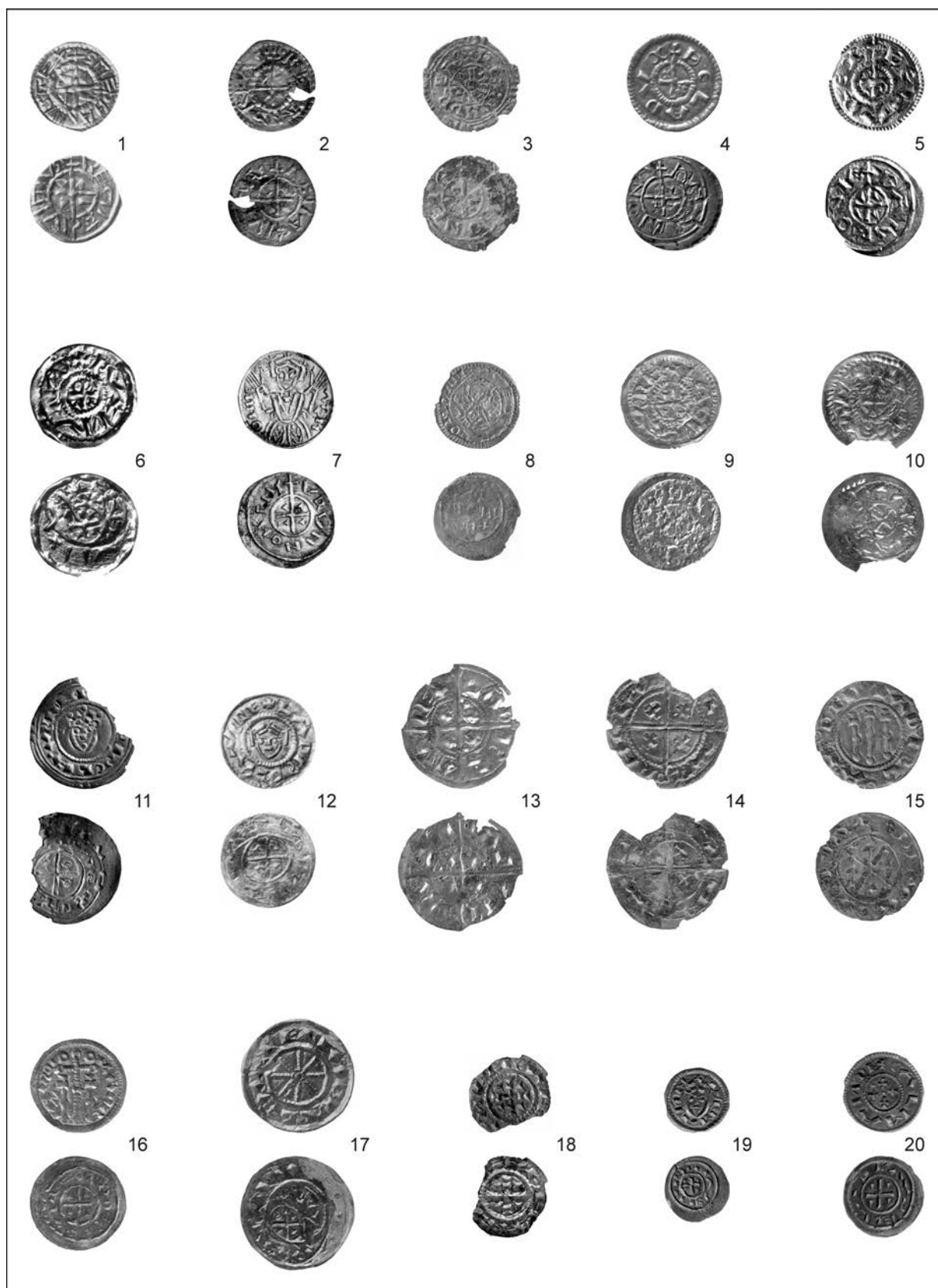
Sbor. Československé Společnosti Arch. = Sborník Československé společnosti archeologické při ČSAV. Brno

Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin

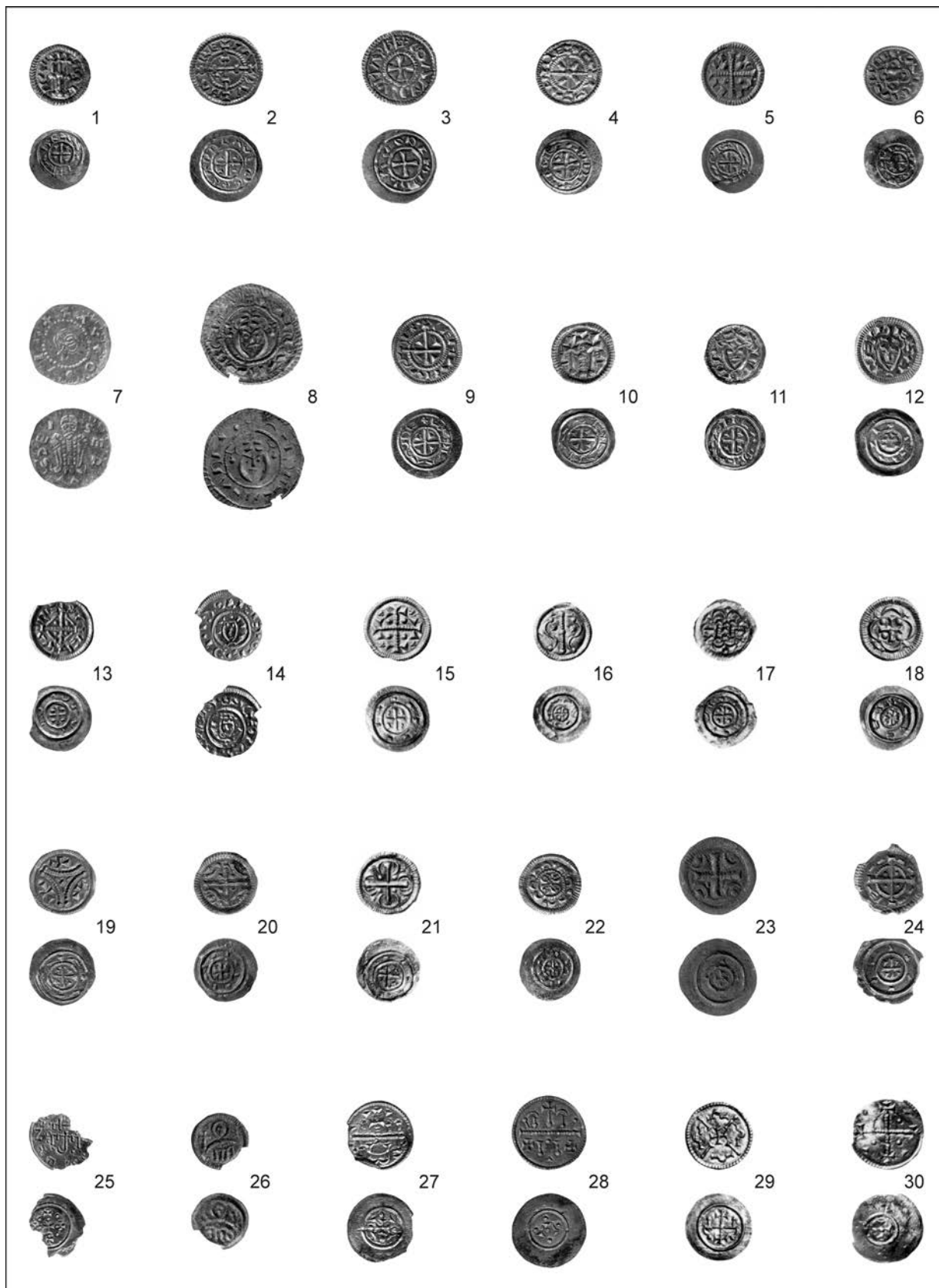
Sbor. Národ. Muz. Praha = Sborník Národního muzea. Praha

Sbor. I. Num. Symp. = Sbor. I. numismatického symposia. Brno
Sbor. II. Num. Symp. = Sbor. II. numismatického symposia. Brno
Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Nitra
Slov. Num. = Slovenská numizmatika. Bratislava, Nitra
Slovan. Bratislava = Slovanská Bratislava. Bratislava
Soob. Gosud. Ermitaža = Soobščeniija Gosudarstvennogo Ermitaža. Leningrad
Sprav. SNS = Spravodaj Slovenskej numizmatickej spoločnosti. Bratislava
Správy = Správy. Informačný bulletin pobočky Slovenskej numizmatickej spoločnosti a Východoslovenského múzea
v Košiciach. Košice
Stud. și Cerc. Num. = Studii și Cercetări de Numismatica. București
Succinta med. Hung. et Trans. biogr. = Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Wien
Südost-Forsch. = Südost-Forschungen. München
Századok = Századok. Budapest
Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra
A Trecsén Várm. Múz. Egyes. Ért. = A Trecsén Vármegye Múzeum Egyesület Értesítő. Trenčín
Vlast. Čas. = Vlastivedný časopis. Bratislava
Vlastivědný Věstník Moravský = Vlastivědný věstník moravský. Mikulov
Wiadości Num. = Wiadości Numizmatyczne. Kraków
Záp. Slovensko = Západné Slovensko. Trnava
Zbor. SNM Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
Zbor. SNM Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

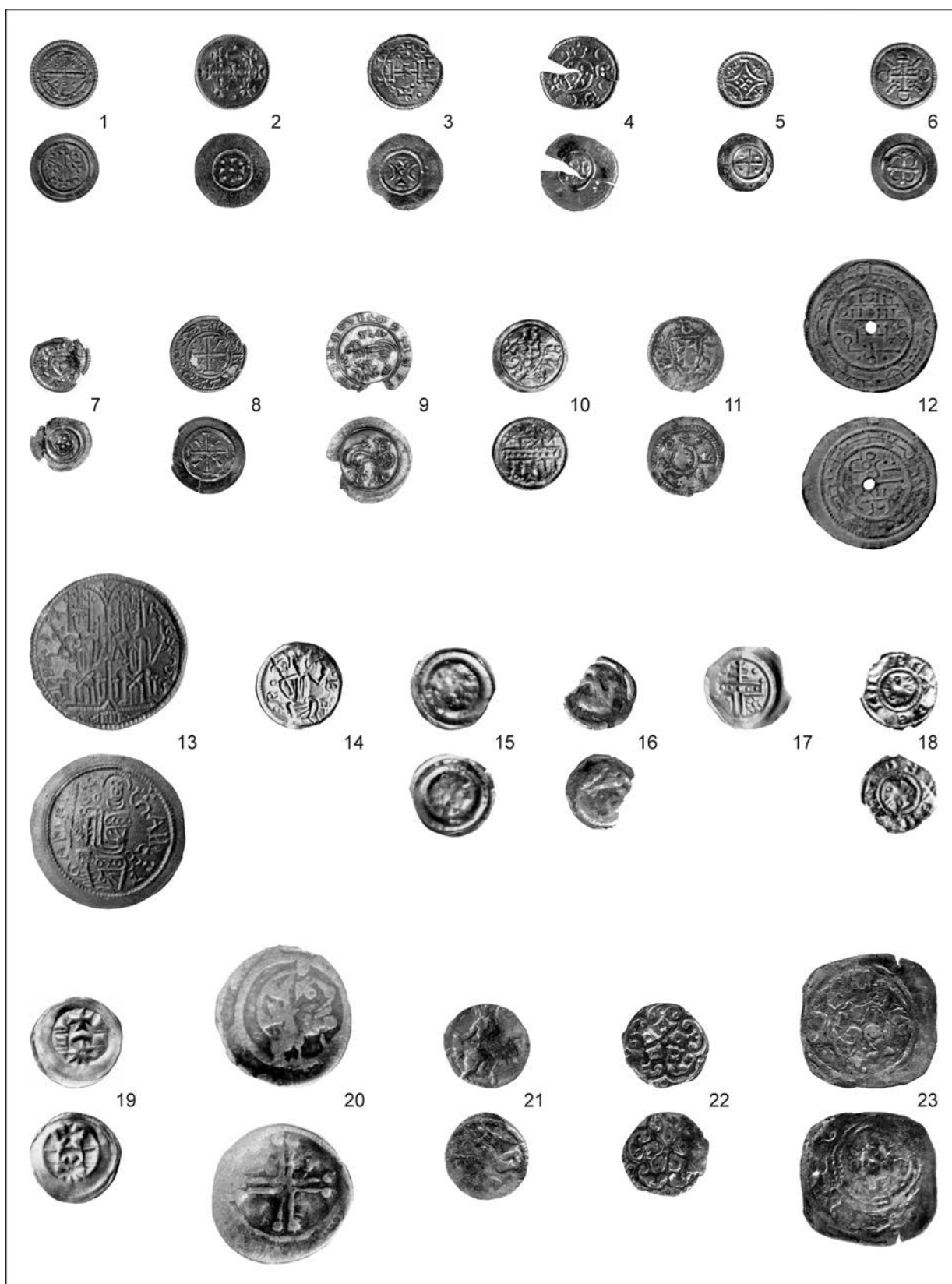

Tab. 1. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Uhorské mince z 11. a začiatku 12. storočia. 1 – Štefan I.; 2–3 – Ondrej I.; 4 – vojvoda Belo; 5 – kráľ Belo I.; 6 – vojvoda Gejza I.; 7–8 – Šalamún; 9–17 – Ladislav I.; 18–20 – Koloman (1–12 – poldenáre; 13–20 – denáre).

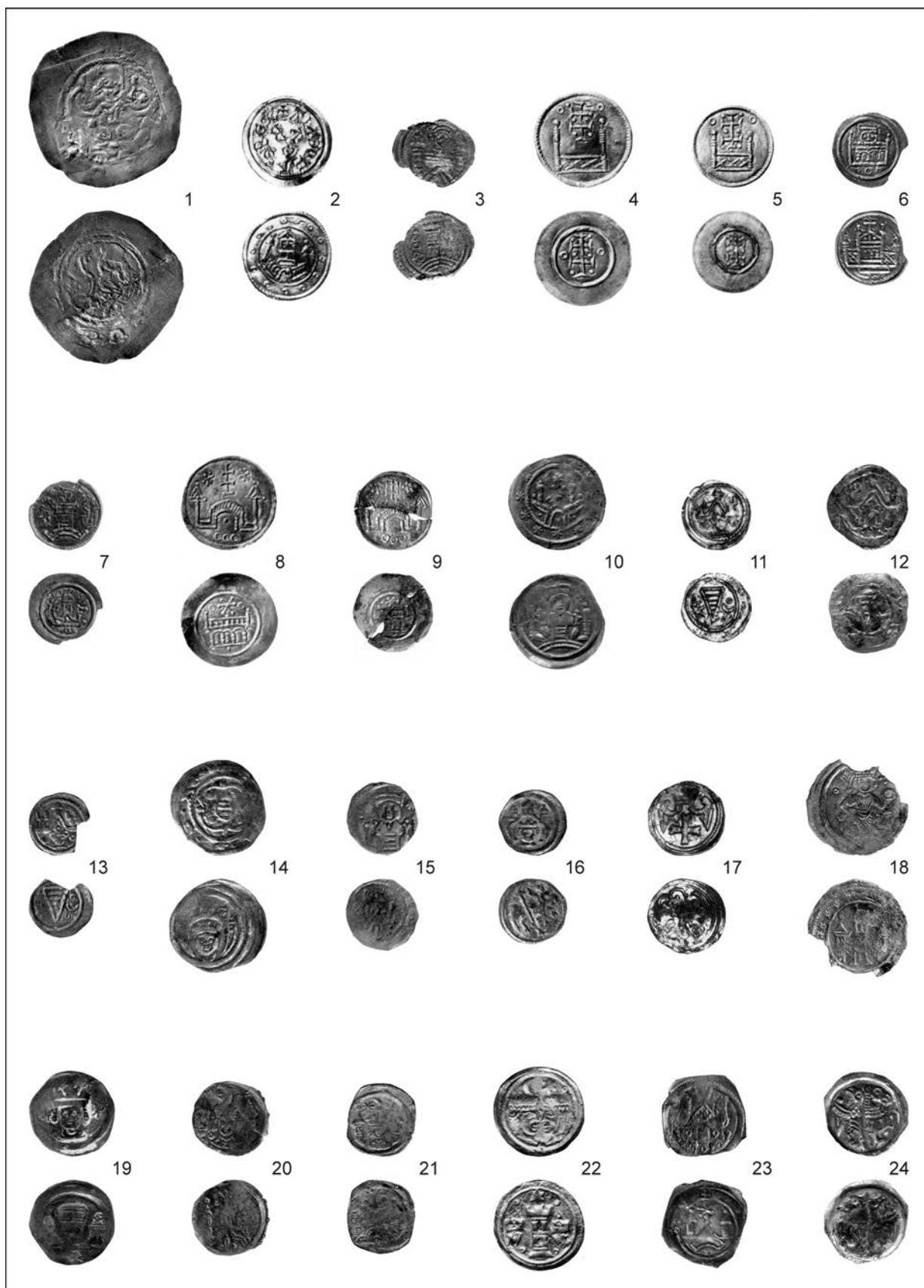

Tab. II. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Mince z 12. storočia. 1–6 – Koloman; 7 – Svatopluk; 8–10 – Štefan II.; 11–12 – Belo II.; 13–14 – Gejza II.; 15–23 – anonymné denáre I. skupiny; 25–30 – anonymné denáre II. skupiny (1–30 – denáre).

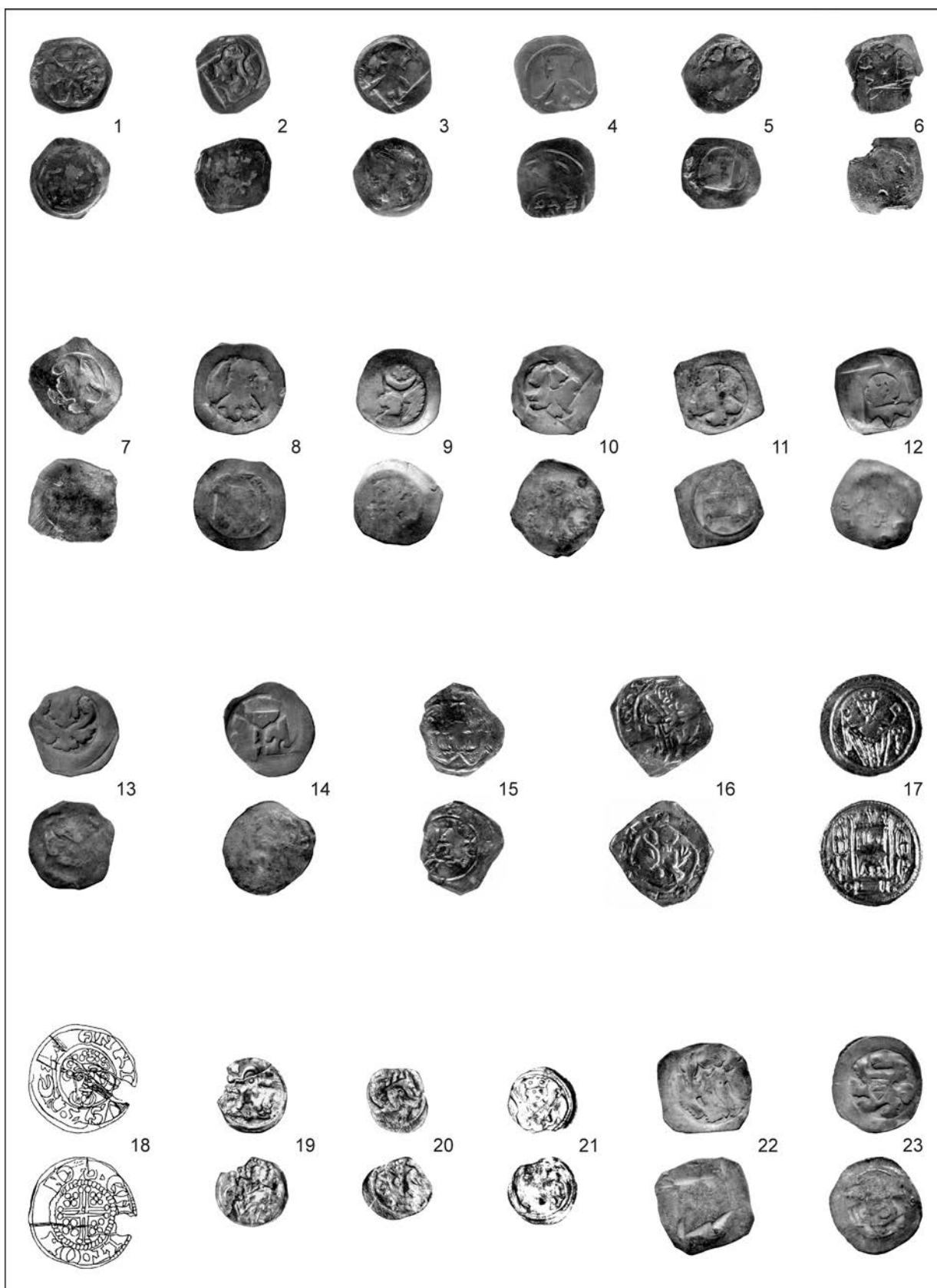

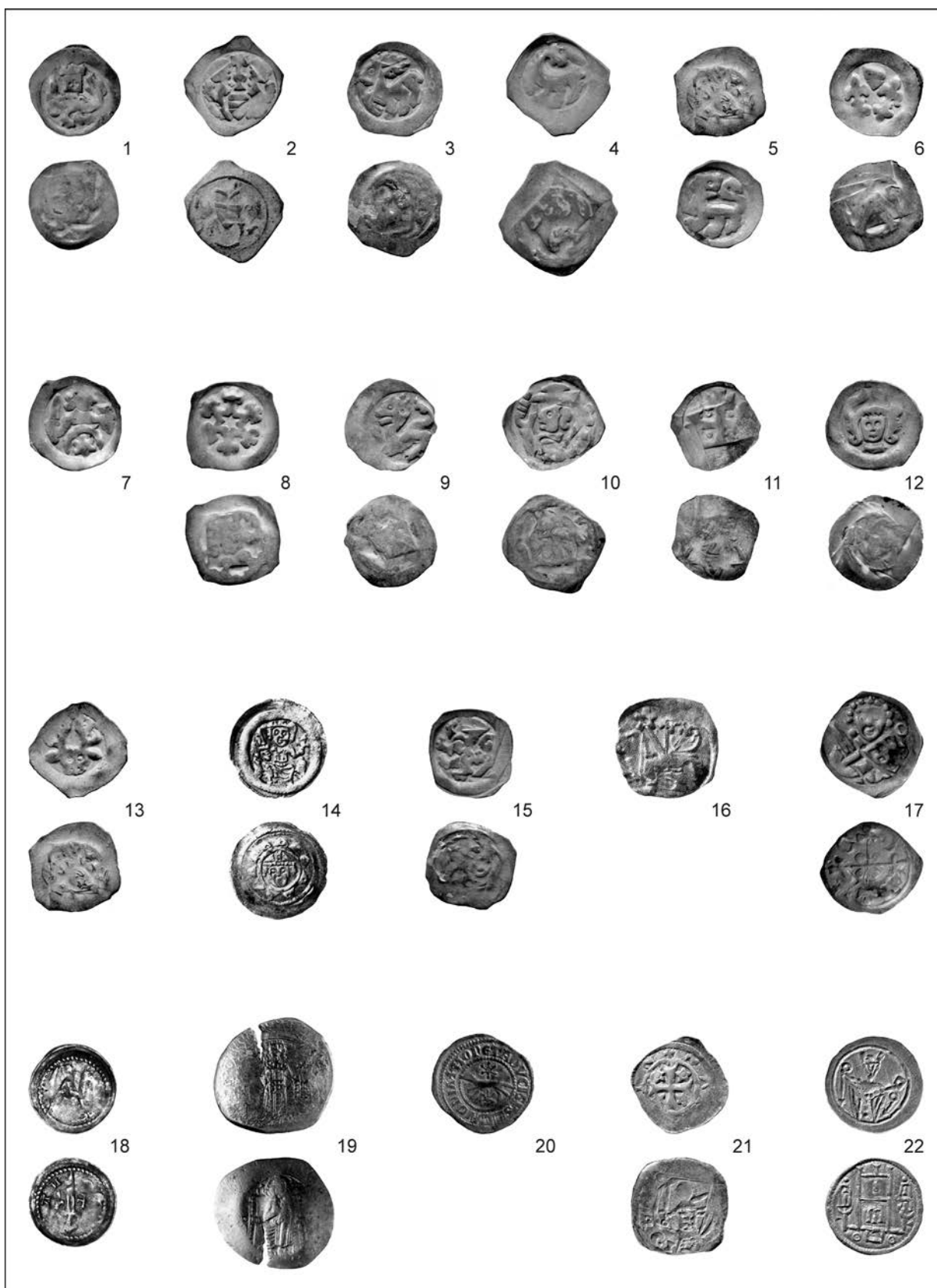
Tab. III. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Mince z 12. a začiatku 13. storočia. 1–6 – anonymné denáre II. skupiny; 7 – Ladislav II.; 8–13 – Belo III.; 14–19 – brakteáty z roku 1190–1240; 20 – Otto zo Zütpheuu; 21–22 – Ota-
kar IV.; 23 – Henrich II. Jasomirgott (1–11, 20 – denáre, 12 – medené mince z roku 1190–1240, 14–19 – brakteáty, 21–23 – štajerské
a viedenské fenigy).

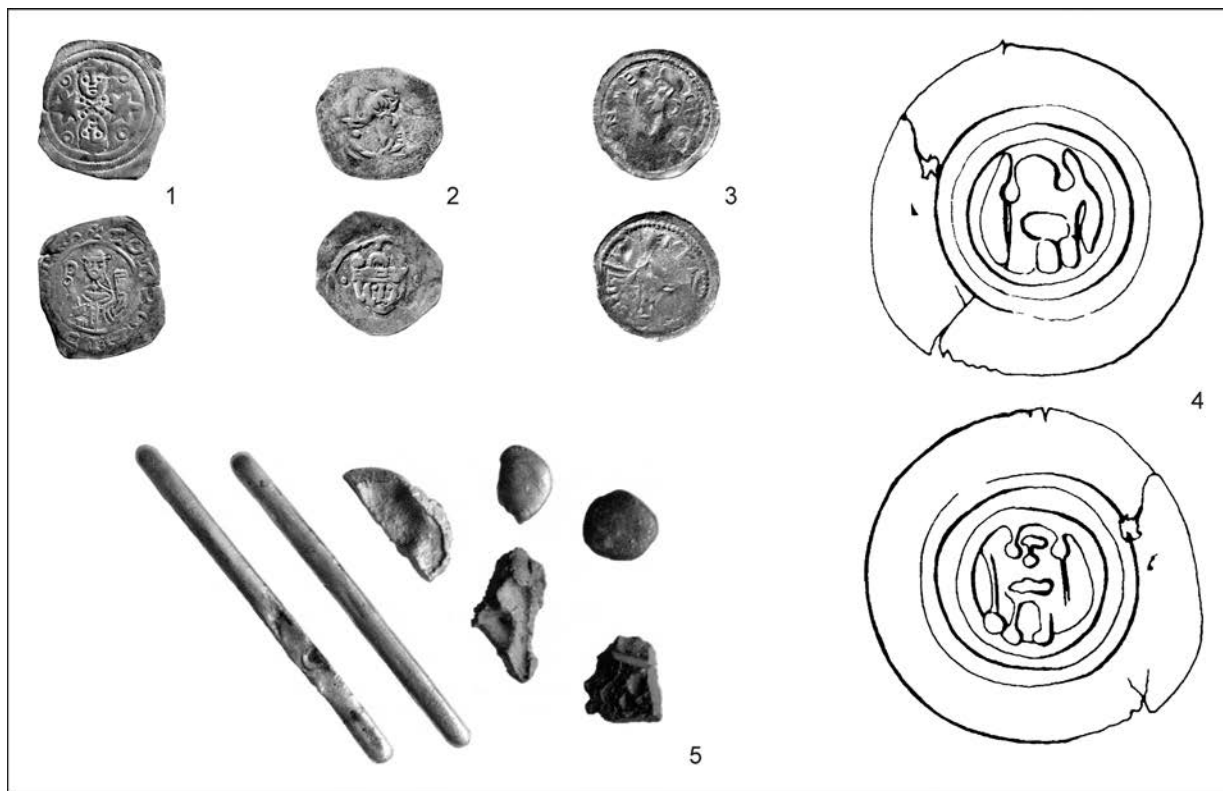
Tab. IV. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Mince z 13. storočia. 1 – Henrich II. Jasomirgott; 2–23 – Ondrej II.; 24 – viedenský fenig 1230–1250 (1, 24 – fenigy; 2–4, 8, 10, 12, 14–23 – denáre; 5–7, 9, 11, 13 – poldenáre; 24 – fenig).

Tab. V. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Mince z 13. a začiatku 14. storočia. 1–14 – Přemysl Otakar II.; 15 – uhorská napodobenina friesachského feniga; 16–17 – friesachské fenigy; 18 – Ján Bezzemok; 19–20 – Ladislav IV. Kumánsky; 21 – Ondrej III.; 22–23 – Albrecht I. (1–17, 22–23 – fenigy; 18 – penny; 19–21 – denáre).

Tab. VI. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. Mince z prelomu 13. a 14. storočia. 1–8 – Albrecht I.; 9–13 – Rudolf III.; 14 – Bruno zo Schaumburgu; 15 – pasovský fenig; 16–17 – bavorské fenigy; 18 – Ferry III.; 19 – Isaac II.; 20 – slavónsky denár; 21–22 – friesachský fenig (1–13, 15–17, 21–22 – fenigy; 14, 18, 20 – denáre; 19 – bronzový scyphatos).

Tab. VII. Základné typy mincí z rokov 1000–1306 nájdených na Slovensku. 1–2 – friesachský fenig; 3 – Ján; 4 – schránka na brakteáty; 5 – striebro vo forme tyčí, odsekov z hrivien (1–2, –fenigy; 3 – denár).

EDÍCIE VYDÁVANÉ V ARCHEOLOGICKOM ÚSTAVE SAV NITRA

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

- I. Benadík, B. – Vlček, E. – Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957. –
- II. Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959. –
- III. Chropovský, B. – Dušek, M. – Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960. –
- IV. Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962. –
- V. Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964. € 4,00.-
- VI. Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966. € 5,00.-
- VII. Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966. € 5,00.-
- VIII. Bánesz, L.: Barca bei Košice – paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968. –
- IX. Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970. –
- X. Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971. –
- XI. Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972. –
- XII. Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974. –
- XIII. Ambros, C. – Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980. € 3,00.-
- XIV. Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980. –
- XV. Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7 –
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X –
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9 –
- XVI. Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6 € 23,00.-
- XVII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4 € 23,00.-
- XVIII. Varsík, V.: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-34-5 € 31,00.-

CATALOGI

- I. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968. € 6,00.-
- II. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968. € 4,00.-
- III. Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968. –
- IV. Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969. € 5,00.-
- V. Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973. –
- VI. Veliačík, L. – Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6 –
- VII. Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0 –
- VIII. Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X –
- IX. Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2 € 20,00.-
- X. Kolník, T. – Varsík, V. – Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5 € 45,00.-
- XI. Lamiová-Schmiedlová, M.: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-13-0 € 20,70.-
- XII. Kaminská, L.: Čičarovce-Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-28-4 € 22,50.-
- XIII. Březinová, G. – Pažinová, N.: Neolitická osada. Hurbanovo-Bohatá. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-37-6 € 38,50.-
- XIV. Olexa, L. – Nováček, T.: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Nižnej Myšli. Katalóg I (hroby 1–130). Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-46-8 € 81,00.-

STUDIA

- I. Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982. –
- II. Veliačík, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983. –
- III. Fusek, G.: Slovensko vo včasnოსlovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2 –
- IV. Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9 –
- V. Pavúk, J. – Batora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5 –
- VI. Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0 € 17,00.-
- VII. Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P. (Eds.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1 –
- VIII. Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5 –
- IX. Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M. (Eds.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6 –
- X. Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7 € 28,00.-
- XI. Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4 € 36,00.-
- XII. Pieta, K.: Die Keltische Besiedlung der Slowakei. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-31-4 € 36,00.-
- XIII. Horváthová, E.: Osídlenie badenskej kultúry na slovenskom území severného Potisia. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-33-8 € 32,00.-
- XIV. Šalkovský P.: Stredné Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2011. ISBN 978-80-89315-39-0 € 22,50.-

COMMUNICATIONES

- I. Bátora, J. – Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7 € 28,00.-
- II. Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5 € 25,00.-
- III. Friesinger, H. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2 € 28,00.-
- IV. Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1 € 45,00.-
- V. Kuzmová, K. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X –
- VI. Bátora, J. – Furmánek, V. – Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9 –
- VII. Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7 –
- VIII. Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0 € 55,00.-
- IX. Cheben, I. – Kuzma, I. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-06-2 € 47,00.-
- X. Beljak, J. – Březinová, G. – Varsik, V. (Eds.): Archeológia barbarov 2009. Hospodárstvo Germánov. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-24-6 € 76,00.-
- XI. Furmánek, V. – Mirošayová, E. (Eds.): Popolnicové polia a doba halštatská. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-26-0 € 47,00.-
- XII. Kuzmová, K. – Rajtár, J. (Zost.): Rímsky kastel v Iži. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-32-1 € 20,70.-
- XIII. Kujovský, R. – Mitáš, V. (Eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-41-3 € 82,00.-
- XIV. Březinová, G. – Varsik, V. (Eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Nitra 2012. ISBN 978-80-89315-42-0 € 80,00.-
- XV. Cheben, I. – Soják, M. (Eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010. Nitra 2013. ISBN 978-80-89315-43-7 € 80,00.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

- I. Furmánek, V.: Radzovce – osada ľudu popolnicových polí. Reprint. Nitra 2010. ISBN 978-80-89315-27-7 –
- II. Lamiová, M.: Zemlín – obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5 –
- III. Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8 –
- IV. Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6 –
- V. Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1 € 13,00.-
- VI. Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8 € 13,00.-
- VII. Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0 € 15,00.-
- VIII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1 –
- IX. Furmánek, V. – Marková, K.: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-09-3 € 17,00.-
- X. Šalkovský, P.: Detva. Praveké a včasnohistorické hradisko k dávnyim dejinám Slovenska. Nitra 2009. ISBN 978-80-89315-14-7 € 17,00.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

- I. Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.–13. storočí. Nitra 1979. –
- II. Furmánek, V. – Stloukal, M.: Antropologický rozbor žarových hrobov piliňské a kyjatické kultúry. Nitra 1982. –
- III. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984. € 9,00.-
- IV. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986. –
- V. Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Tom. V. Nitra 1987. € 7,00.-
- VI. Súčasný poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989. € 6,00.-
- VII. Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany. 8th Symposium Nitra – Nové Vozokany 1989. Nitra 1991. € 16,00.-
- VIII. Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4 € 9,00.-
- IX. Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8 € 13,00.-
- X. Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5 € 13,00.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

- I. Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980. –
- II. Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980. –
- III. Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981. –
- IV. Točík, A.: Malé Kosihy – osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981. –
- V. Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld – Fundkatalog. Nitra 1983. –
- VI. Dušek, M. – Dušková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985. –
- VII. Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho múzea. Nitra 1985. –
- VIII. Budinský-Krička, V. – Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986. –
- IX. Kuzmová, K. – Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988. –
- X. Hanuliak, M. – Kuzma, I. – Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5 € 20,00.-
- XI. Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5 –
- XII. Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1 –
- XIII. Dušek, M. – Dušková, S.: Smolenice – Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2 € 15,00.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod	€ 15.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Castrum Bene 7.	€ 22.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 8.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 31/2006.	€ 30.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 33/2008.	€ 30.-	Moravany. Vol. III.	€ 15.-
Archaeologia Historica 34/2009.	€ 26.-	Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archaeologia Historica 35/2010.	€ 20.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archaeologia Historica 36/2011/1, 2.	€ 20.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archaeologia Historica 37/2012/1, 2.	€ 25.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeológia – História – Geografia (Archeológia).	€ 3.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeológia – História – Geografia (Geografia).	€ 3.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeológia – História – Geografia (História).	€ 3.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea		Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. – Ruttkay, M.	€ 6.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3.-	Ján Dekan. Život a dielo.	€ 5.-
Archeologičeskije vesti.	€ 6.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1975.	€ 4.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-	Kolíška kresťanstva na Slovensku.	€ 98.-
AVANS v roku 1977.	€ 5.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1978.	€ 3.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1989.	€ 10.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1990.	€ 10.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1991.	€ 13.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS v roku 1995.	€ 15.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M. – Rejholcová, M.	€ 23.-
AVANS v roku 1996.	€ 15.-	Pleistocene Environments and Archaeology of the	
AVANS v roku 1997.	€ 18.-	Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia.	€ 20.-
AVANS v roku 1998.	€ 18.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1999.	€ 19.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
AVANS v roku 2000.	€ 20.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 2001.	€ 32.-	5. až z 13. stor. III. časť. Východné Slovensko.	€ 31,50.-
AVANS v roku 2002.	€ 22.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2003.	€ 23.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS – register za roky 1984-1993.	€ 25.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2004.	€ 27.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS v roku 2005.	€ 27.-	Referáty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2006.	€ 29.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2007.	€ 29.-	Rímske kamenné pamiatky. Gerulata. Schmidtová, J.	€ 10.-
AVANS v roku 2008.	€ 33,50.-	Sádok – Cibajky – Šiance. Gogová, S.	€ 3.-
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee 2005.	
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.		Furmáněk V. – Kujovský R.	€ 25.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.		Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.		Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.		Slovenská archeológia 1985/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.		Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Melicher, J. – Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.		Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.		Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.		Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996		Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.		Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-
Bojná. Nové nálezy z počiatkov slovenských dejín.		Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-
Pieta, K.	€ 5.-	Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-

Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 43/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 44/2008.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 45/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2008/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 46/2009.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2008/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 47/2010.	€ 32.-
Slovenská archeológia 2009/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 48/2010.	€ 35,80.-
Slovenská archeológia 2009/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 49/2011.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2010/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 50/2011.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2010/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 51/2012.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2011/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 52/2012.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2011/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 53/2013.	€ 74.-
Slovenská archeológia 2012/1.	€ 79.-	Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie	
Slovenská archeológia 2012/2.	€ 79.-	o minulosti Mostnej ulice v Nitre.	
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Březinová, G. – Samuel, M.	€ 20.-
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	The Cradle of Christianity in Slovakia.	€ 98.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika XIX.	€ 7.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-	Ve službách archeologie 2007/1.	€ 20.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-	Ve službách archeologie 2007/2.	€ 20.-
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5.-	Ve službách archeologie 2008/1.	€ 40.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen		Ve službách archeologie 2008/2.	€ 40.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. – Točík, A.	€ 13.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlogo	
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Čechov i Slovakov. Katalog – Kiev.	€ 1.-
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	Východoslovenský pravek – Special Issue.	€ 28.-
Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-	Východoslovenský pravek IX.	€ 21,50.-
Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-	Východoslovenský pravek X.	€ 74.-

